

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUHYİDDİN ABDAL DİVÂNİ

(İnceleme-Tenkitli Metin)

73275

Doktora Tezi

DANIŞMANI:
Doç. Dr. İsmail GÖRKEM

HAZIRLAYAN:
Bayram DURBİLMEZ

ELÂZİĞ-1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

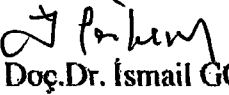
MUHYİDDİN ABDAL DİVÂNİ

(İnceleme-Tenkitli Metin)

DOKTORA TEZİ

Bu tez 18/ 09/ 1998 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Doç.Dr. İsmail GÖRKEM

Üye

Prof.Dr. Umay GÜNAY

Üye

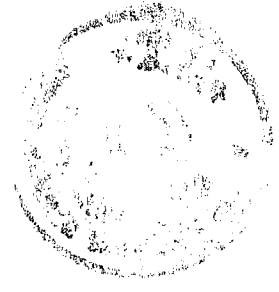

Doç.Dr. Ramazan KORKMAZ

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

Prof.Dr. Sabahattin KÜÇÜK

Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	1
KISALTMALAR.....	7
GİRİŞ.....	8
I. XVI. YÜZYILIN SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU.....	8
II. SÖZLÜ KÜLTÜR GELENEĞİ VE BU GELENEĞİN UNSURLARI.....	14
III. ALEVİLİK-KALENDERİLİK-BEKTAŞİLİK-HURUFİLİK KAVRAMLARI VE ALEVİ-KALENDERİ-BEKTAŞİ-HURUFİ ŞİİRİ.....	17
A. ALEVİLİK-KALENDERİLİK-BEKTAŞİLİK-HURUFİLİK KAVRAMLARI.....	17
1. Alevilik.....	17
2. Kalenderilik.....	20
3. Bektaşilik.....	24
4. Hurufilik.....	27
B. ALEVİ-KALENDERİ-BEKTAŞİ-HURUFİ ŞİİRİ.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHYİDDİN ABDAL'IN HAYATI, MUHİTİ VE TESİRLERİ

I. ABDAL KAVRAMI, ABDAL MAHLÂSLI ŞÂİRLER VE MUHYİDDİN ABDAL.....	37
II. MUHYİDDİN ABDAL'IN HAYATI.....	41
A. MEMLEKETİ, DOĞUM YERİ, YAŞADIĞI YER VE MEZARI.....	41
B. DOĞUM VE ÖLÜM TARİHLERİ.....	43
C. ÂİLESİ.....	44
Ç. TAHSİLİ.....	45
D. EFSÂNEVÎ HAYATI.....	46
III. MUHYİDDİN ABDAL'IN TESİRLERİ.....	50
A. MUHYİDDİN ABDAL'A MAL EDİLEN ŞİİRLER.....	50
B. MUHYİDDİN ABDAL'DAN ETKİLENEN ŞÂİRLER.....	54
C. MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDEN BAŞKALARINA MAL EDİLENLER.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİİRLERİ

I. ŞİİRLERİYLE İLGİLİ PROBLEMLER.....	58
A. VEZİN.....	58
B. KÂFIYE YAPISI.....	62

1. Kullandığı Kâfiye Çeşitleri.....	62
2. Kâfiye Örgüsü.....	64
C. NAZİM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ.....	68
II. DİLİ VE ÜSLÛBU (SANATI).....	73
A. DİL ÖZELLİKLERİ.....	73
B. ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ (SANATI).....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİRLERİNİN TAHLİLİ

I. DİN VE TASAVVUF.....	83
A. DİN.....	83
1. Allah.....	83
2. Melekler.....	85
3. Dinî Kitaplar.....	86
4. Sûre (Âyet) ve Hadisler.....	87
a. Sûreler.....	87
b. Hadisler.....	90
5. Peygamberler.....	91
a. Âdem.....	91
b. Nûh.....	91
c. İbrahim.....	92
ç. Yakûb.....	92
d. Yûsuf.....	92
e. Mûsâ.....	93
f. Hızır.....	93
g. Dâvud.....	94
h. Süleymân.....	94
ı. 'İsâ.....	95
i. Muhammed.....	95
6. On İki İmam.....	97
a. İmam Ali.....	97
b. İmam Hasan.....	99
c. İmam Hüseyin.....	99
ç. İmam Zeyne'l-Abidin.....	100
d. İmam Muhammed Bâkır.....	100
e. İmam Ca'ferü's-Sâdık.....	100
f. İmam Mûsâ-yı Kâzım.....	101
g. İmam Aliyyü'r-Rızâ.....	101
h. İmam Muhammed Takî.....	101
ı. İmam Aliyyü'n-Nakî.....	102
i. İmam Hasanü'l-Asker.....	102
j. İmam Muhammed Mehdî.....	102
7. Hayır ve Şer.....	103

	103	III
8. Âhîret İle İlgili Mefhumlar.....	103	
a. Âhîret.....	103	
b. Âhir Zaman.....	103	
c. Kıyâmet , Sur.....	103	
ç. Haşr, Mahşer, Mahşer Günü.....	104	
d. Terâzi (Mizan), Sırat, Amel Defteri.....	104	
e. Cennet İle İlgili Mefhumlar.....	105	
ea. Genel Olarak Cennet.....	105	
eb. Tûbâ.....	106	
ec. Kevser.....	106	
eç. Hûri.....	106	
ed. Rıdvân.....	107	
ee. Gılmân.....	107	
f. Cehennem.....	107	
9. Diğer İtikâdi Mefhumlar.....	108	
a. Mîrac, Sidre.....	108	
b. Ölüm ve Ölü.....	108	
c. Rûh.....	108	
ç. Şeytan.....	109	
10. Din İle İlgili Mefhumlar.....	109	
a. İman, Küfr, Kâfir.....	109	
b. Put.....	110	
11. İbadet İle İlgili Mefhumlar.....	110	
a. Kelime-i Şahadet.....	111	
b. Namaz İle İlgili Hususlar.....	111	
ba. Namaz.....	111	
bb. Abdest.....	111	
bc. Secde, Sücûd.....	112	
bç. Camî, Mescid, Secdegâh, Mihrâb, Mînber, Kible, Kıblegâh.....	112	
c. Oruç İle İlgili Mefhumlar.....	112	
ç. Hac İle İlgili Mefhumlar.....	113	
ça. Hac, Hacı.....	113	
çb. Kâbe.....	113	
d. Zekât.....	113	
12. Berat Gecesi, Kadir Gecesi.....	114	
B. TASAVVUF.....	114	
1. Vahdet-i Vücut ve Tevhid.....	114	
a. Vahdet-Kesret.....	114	
b. Mâsivâ.....	115	
c. Tecellî.....	115	
ç. Cemâl, Didâr.....	115	
d. Nişan.....	116	
e. Pinhân, Nihân.....	116	
f. Sır (Esrâr).....	117	
g. Gönül.....	117	
h. Aşk.....	118	
ı. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba').....	119	
i. Kendini Bilmek.....	119	

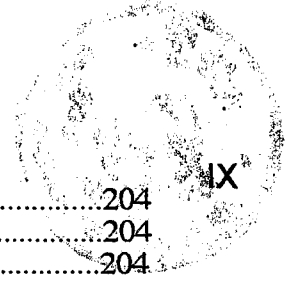
j. Cân.....	120
k. Vücüd (Ten, Cism, Beden).....	121
l. Akıl.....	121
m. Nefs.....	122
2. Bezm-i Ezel.....	122
3. Teferrüc.....	123
4. Devir.....	123
5. Yaradılış.....	123
6. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar.....	124
a. Dört Kapı (Şerîât, Tarîkat, Marifet, Hakîkat).....	124
b. Seyr ü Sülûk.....	127
c. Yakîn.....	128
ç. Fenâ Makamları.....	129
d. Müşâhede.....	129
e. Terk-Sabr-Tevekkül.....	130
f. Nazar.....	131
g. Nâz-Niyâz-Münâcât.....	132
h. Sıdk-Sadâkat.....	133
ı. Velâyet-Kerâmet-Keşf.....	133
i. Şükür.....	134
j. Telvîn.....	134
k. Mücâhede.....	134
l. Tasarruf.....	135
m. Hicâb.....	136
n. Fakr.....	136
o. Ma'nâ.....	136
ö. Hâl.....	136
p. On Sekiz Bin Âlem.....	137
r. Cân Gözü-Cân Kulağı	137
s. İki Cihan-Dünya.....	138
ş. Yetmiş İki Millet.....	138
t. Nefes.....	138
u. Hikmet.....	139
ü. Ene'-Hak.....	139
v. İhlâs.....	140
y. 'Ubûdiyet-Tevbe.....	140
z. Fırâk-Vuslât, Muhabbet.....	141
7. Tarîkat İle İlgili Mefhumlar.....	142
a. Mürşid.....	142
b. Dervîş.....	143
c. Tâlib.....	144
ç. Pîr.....	144
d. Baba.....	145
e. Dergâh, Tekye	145
f. İrşâd.....	145
g. İkrâr.....	146
h. Zikir.....	146
ı. Semâ'.....	146

i. Hırka.....	147
j. Abâ.....	147
k. 'Asâ.....	147
l. Tâc.....	148
m. Meydân.....	148
8. Bazı Mutasavvıflar.....	148
a. Hallâc-ı Mansûr.....	148
b. Seyyid Nesimî.....	149
c. Fazlullah.....	149
ç. Hacı Bektaş-ı Vefî.....	149
d. Otman Baba.....	150
e. Şah Kulu.....	150
f. Kumral Baba.....	150
9. Bazı Tipler.....	150
a. İnsân-ı Kâmil.....	150
b. Ricalü'l-Gayb.....	151
c. Evliyâ.....	151
ç. Er, Eren.....	151
d. Ârif.....	152
e. Yârân.....	153
f. Âgâh.....	153
g. Âşinâ.....	154
h. Avâm, Havas, Hassü'l-Has.....	154
ı. Miskîn.....	154
i. Ahî.....	154
j. Abid.....	155
k. Fakîh (Fakı).....	155
l. Sûfî.....	155
m. Hoca.....	155
n. Zâhid.....	156
o. Müftî.....	156
ö. Âlim.....	156
p. Hacı.....	157
r. 'Âkil.....	157
s. Gâfil.....	157
ş. Müderris.....	157
t. Câhil.....	158
10. Ahlâkî Unsurlar.....	158
a. Söz Söyleme Âdâbı.....	158
b. Yalancılık.....	159
c. Kîl ü Kâl.....	159
ç. Kibir (Sâlûsluk).....	159
d. Hâsed.....	159
e. Gönül Yıkmak.....	160
II. CEMİYET.....	161
A. ŞAHISLAR.....	161
1. Tarihî ve Efsânevi Şahsiyetler.....	161

a. Nerîmân, Zâl, Rüstem.....	161
b. Dârâ.....	161
c. İskender.....	162
ç. Kanber.....	162
2. Harfler.....	162
B. KAVİMLER.....	163
1. Hindû.....	163
2. Tatar, Yörük.....	163
C. ÜLKELER VE ŞEHİRLER.....	164
1. Rûm (Anadolu), Edirne /Uzunköprü, Çöke), Kırkkilise/Kırklareli, (Babaeski), Tekirdağ (Ereğli, Çorlu, Hayrebol), İstanbul (Silivri, Güzelce), Gelibolu, Akhisar, Aydın, Marmara, Eğriköy, Tire, Hasköy, Burgaz.....	164
2. Kerbelâ, Mekke, Aden, Kudüs, Mısır.....	164
3. Hint.....	165
Ç. NEHİRLER, DENİZLER, DAĞLAR.....	165
1. Nehirler (Fırat, Tuna).....	165
2. Denizler (Marmara).....	165
3. Dağlar (Kaf, Tur).....	165
D. SOSYAL HAYAT.....	166
1. Sosyal Tabakalaşma.....	166
a. Sultan ve Çevresi.....	166
b. Resmî ve Gayiresmî Görev ve Meslekler.....	167
ba. Kethüdâ.....	167
bb. Süvâri.....	167
bc. Kılavuz, Rehber.....	167
bç. Nakkâş.....	167
bd. Tabib.....	168
be. Deilâl.....	168
bf. Sarraf.....	168
bg. Avcı.....	168
bh. Hoca (Muallim), Üstâd, Şâkird /Tâlib, Talebe, Sebak-hân).....	168
c. Diğer Tipler.....	169
ca. Pîr, Civan.....	169
cb. Sırdaş (Râzdaş), Sebakdaş, ayakdaş (Yoldaş), Misafir (Mihman).....	169
cc. Sâkî, Sarhoş (Mest, Humar).....	169
cç. Câdû.....	170
2. Eğlence Hayatı.....	170
a. Meyhâne.....	170
b. Bayram.....	170
3. Oyunlar (Çevgân), Meddah (Kıssahan).....	170
4. Çeşitli Sosyal Haller.....	171
a. Haberleşme (Mektup).....	171
b. Mektep, İlim.....	171
c. Devlet.....	172
5. İnşâî Unsurlar.....	172
a. Camî, Meşcid (Mînber, Mihrab), Kenîsâ.....	172
b. Ev, Otağ.....	173
c. Değirmen, Dolap.....	173
ç. Sedd, Hazîne (Genc, Kân), Zindân, Virâne.....	173

d. Çeşme (Pınar), Kuyu.....	174
e. Yol, Köprü, Geçit.....	174
f. Eşik, Merdiven.....	175
g. Kapu (Bâb, Der), Duvar (Dîvar).....	175
6. Yiyecek ve İçecek Maddeleri.....	176
a. Tatlılar.....	176
aa. Şeker.....	176
ab. Bal.....	176
b. Diğer Yiyecekler.....	177
ba. Kebâb.....	177
bb. Yumurta.....	177
c. İçecekler.....	177
ca. Süt.....	177
cb. Mey, Tolu, Süci', Arâk	177
cc. Şerbet.....	178
ç. Diğer Maddeler.....	178
ça. İlâç (Devâ, Dermân), Taryâk, Merhem.....	178
çb. Zehir, Ağu, Haşhaş.....	179
7. Süs Eşyaları.....	179
a. Kıymetli Taşlar ve Madenler.....	179
aa. Altun, Gümüş.....	179
ab. Tunç.....	179
ac. Güher, Gevher, Cevher.....	179
aç. La'l-Mercan.....	180
ad. İncü (Dürr).....	180
ae. Sedef (Sade).....	181
b. Güzel Kokular.....	181
c. Diğer Süs Unsurları.....	181
ca. Ayna (Âyine).....	181
cb. Yüzük (Hâtem).....	182
8. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar.....	182
a. Çerağ.....	182
b. Şişe, Piyâle.....	182
c. Süzek.....	182
ç. Yular, Köstek, Kafes.....	182
d. Anahtar (Firenk, Kilit, Dil).....	183
e. Zencir, Kemend.....	183
f. Direk.....	183
9. Ölçü Âletleri (Terazi, Mizan, Mehenk, Adım, Kile).....	183
10. Oyun Araçları.....	184
a. Çevgân.....	184
11. Giyim- Kuşam.....	184
a. Kumaş Çeşitleri.....	184
b. Giyim Eşyaları ve İlgili Unsurlar.....	184
12. Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler.....	185
a. Kağıt, Nüsha, Levh, Defter, Kitap.....	185
b. Kalem, Divit, Mürekkep.....	186
13. Silâh ve İlgili Malzemeler.....	187

a. Kılıç (Tiğ), Hançer, Ok (Tır), Yay (Kemân), Teber.....	187
b. Tac, Taht.....	187
14. Mûsikî Âletleri.....	188
15. Taşıma Araçları.....	188
III. İNSAN.....	189
A. GENEL OLARAK İNSAN.....	189
1. İnsan Organları.....	189
a. Yüz, Yanak (Cemâl, Dîdâr, Vech, Hadd), Ben (Hâl), Alın.....	189
b. Saç, Kaş, Göz, Kirpik.....	190
c. Ağız (Dehân), Diş, Dudak (La'l, Leb), Dil.....	190
ç. Kulak.....	191
d. El (Dest), Parmak.....	191
2. Söz (Kelâm, Lisan).....	191
B. SEVGİLİ.....	193
1. Genel Olarak Sevgili.....	193
2. Sevgilide Güzellik Unsurları.....	194
a. Saç.....	194
b. Alın.....	195
c. Kaş.....	195
ç. Göz (Çeşm).....	195
d. Gamze (Yan Bakış).....	196
e. Kirpik.....	196
f. Yüz, Yanak (Cemal, Dîdâr, Vech, Hadd) Ben (Hâl).....	196
g. Ağız (Dehân), Diş, Dudak (La'l, Leb).....	198
h. Boy (Kad, Kâmet).....	198
2. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar.....	199
a. Söz (Kelâm, Lisan).....	199
b. Ayağı Toprağı (İzi, Tozu).....	199
c. Muhabbet.....	199
ç. İşve, Naz.....	199
C. ÂŞİK.....	200
1. Âşık ve Âşık İle İlgili Tasavvurlar.....	200
a. Genel Olarak Âşık.....	200
b. Âşık İle İlgili Tasavvurlar.....	200
ba. Bülbul, Tûtî, Kumru.....	200
bb. Kurban.....	201
bc. Bende (Kul, Gedâ), Aşüfte, Abdal, Deli, Divâne, Garib, Mest.....	201
2. Gönül (Dil, Hatır).....	201
3. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Hususlar.....	202
a. Cism, Ten, Vücut.....	202
b. Can, Damar, Kan.....	202
c. Baş, Sakal.....	203
ç. Yüz, Beñiz.....	203
d. Göz (Çeşm).....	203
e. Gözyaşı.....	203
f. Sîne.....	203
g. Ciğer.....	204

h. Yürek.....	204
Ç. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER.....	204
1. Hastalık, Dert, Delilik.....	204
2. Âh, Figân.....	205
3. Yara.....	205
4. Gam, Gussa, Belâ.....	205
5. Cevr ü Cefâ.....	206
6. Hasret, Firkat (Firâk, Hicr, Hicrân), Vuslat (Vasl, Visâl).....	206
7. Aşk (İşk, Sevü, Muhabbet, Sevda, Mîhr).....	206
D. RAKİB (AĞYÂR, EL).....	207
IV. TABİAT.....	208
A. KOZMİK ÂLEM.....	208
1. Felek.....	208
a. Genel Olarak Felek.....	208
b. Felek İle İlgili Tasavvurlar.....	209
ba. Değirmen, Dolap.....	209
2. Yıldızlar.....	209
a. Ülker.....	210
b. Terazî.....	210
3. Burçlar.....	210
4. Gezegenler.....	211
a. Zuhâl.....	211
b. Müşteri.....	211
c. Zühre (Venüs).....	211
ç. Utarit.....	211
d. Mirrih.....	211
e. Güneş.....	212
f. Ay.....	212
g. Hilâl.....	213
h. Bedir.....	214
5. Aydınlık (Nûr, Pertev, Rûşen).....	214
6. Karanlık (Zulmet, Zindan).....	214
7. Gölge (Sâye, Zıll).....	215
B. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ MEFHUMLAR.....	215
1. Zaman (Vakt, Dîfân, Devr, Eyyâm, Dehr, Dem).....	215
2. Yüzyıl, Yıl, Ay, Hafta, Saat.....	216
3. Mevsimler (Fasl).....	216
a. Bahar (Evvel Bahar, İlkbahar, Nev-bahar).....	216
b. Yaz.....	217
c. Sonbahar (Güz, Hazân).....	217
ç. Kış (Şitâ, Şitâ-yı Muhit).....	217
4. Gün İle İlgili Unsurlar.....	218
a. Genel Olarak Gün (Sabâh, Subh, Eyyâm, Nehâr, Rûz).....	218
5. Akşam (Şâm) ve Gece (Şeb, Leyl).....	218
C. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBAA).....	218
1. Su İle İlgili Unsurlar.....	219
a. Su (Âb).....	219

b. Deniz (Bahr, Deryâ, Umman), Göl, Dalga (Mevc).....	220
c. Akarsu (Irmak, Dere), Çeşme, Pınar.....	221
ç. Bulut.....	221
d. Yağmur.....	221
e. Kar.....	222
f. Katre.....	222
2. Toprak İle İlgili Unsurlar.....	222
a. Toprak (Hâk, Turâb).....	222
b. Toz (Gubâr, Zerre).....	223
c. Dağ (Kûh), Taş (Seng).....	223
ç. Kara (Kenâr), Meydân, Sahrâ (Çöl).....	224
3. Ateş İle İlgili Unsurlar.....	224
a. Ateş (Od, Nâr, Şû'le), Şem.....	224
b. Duman, Kül.....	225
4. Hava İle İlgili Unsurlar.....	225
a. Rüzgâr (Bâd, Yel).....	225
Ç. HAYVANLAR.....	226
1. Kuşlar.....	226
a. Genel Olarak Kuş.....	226
b. Kuş Çeşitleri.....	227
ba. Bülbül (Andelîb).....	227
bb. Karga, Kuzgu, Saksâğan.....	227
bc. Papağan (Tûtî).....	228
bç. Kumru.....	228
bd. Şahbaz (Baz), Şahin.....	228
be. Turna.....	228
bf. Ördek, Toygar, Tavuk, Bakal.....	229
bg. Hümâ, Ankâ (Sîmurg).....	229
2. Dört Ayaklı Hayvanlar.....	229
a. At.....	229
b. Kurt.....	230
c. Köpek (İt, Çomar).....	230
ç. Çakal, Tilki.....	230
d. Koyun, Öküz.....	230
e. Eşek (Har, Hımar).....	230
3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler.....	231
a. Balık (Mâhî).....	231
b. Pervâne.....	231
c. Sinek (Mekes), Arı.....	231
d. Karınca.....	232
D. NEBATLAR.....	232
1. Ağaçlar.....	232
a. Genel Olarak Ağaç, Dal, Yaprak.....	232
b. Ağaç Çeşitleri.....	232
ba. Servi.....	232
bb. Söğüt, Kavak.....	233
bc. Sidre.....	233
bç. Tûbâ.....	233

2. Çiçekler.....	233
a. Gül, Gonca, Diken.....	233
aa. Gül.....	234
ab. Gonca.....	235
ac. Diken (Hâr).....	235
b. Menekşe (Benefşe).....	235
c. Lâle.....	235
ç. Nergis.....	235
d. Reyhan.....	236
e. Semen (Yâsemen).....	236
f. Süsen.....	236
g. Sünbül.....	237
h. Nesrîn.....	237
1. Şakâyık.....	237
3. Diğer Nebatlar.....	237
E. BAĞ-BAHÇE.....	238
1. Bağ, Bahçe.....	238
2. Bostan.....	238
3. Çemen, Çemenber.....	239
4. Sebzezar.....	239
5. Gülistan, Gülşen, Gülzar.....	240
S O N U Ç.....	241

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

MUHYİDDİN ABDAL DİVÂNİ (Tenkitli Metin)

AÇIKLAMALAR.....	249
I. YAZMA NÜSHALAR.....	249
II. DİĞER KAYNAKLAR.....	254
III. METİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL.....	256
KISALTMALAR.....	259
I. KLÂSİK EDEBİYAT TARZINDAKİ ŞİİRLER	260
1. Gazel ve Kaside Tazındaki Şiirler.....	260
2. Mesnevî Tarzındaki Şiirler.....	346
II. DİNİ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATI TARZINDAKİ ŞİİRLER.....	360
1. Nefesler.....	360
2. Mâniler.....	447
3. Tuyuglar.....	465
III. DİĞERLERİ (MUHYİDDİN ABDAL'A ATFEDİLEN ŞİİRLER).....	467

ÖZET.....	476
SÖZLÜK	478
BİBLİYOGRAFYA.....	507
EKLER.....	520
EK I: YAZMA NÜSHA ÖRNEKLERİ	520
1. Y ₁ : 34b.....	520
2. Y ₂ : 27a.....	521
3. Y ₃ : 1b, 2a.....	522
4. Y ₄ : 10b.....	523
EK II: NOTALAR.....	524
1. 105 Numaralı Şiirin Notası.....	524
2. 271 Numaralı Şiirin Notası.....	524
EK III: RESİMLER	525
1. Muhyiddin Abdal'ın Ziyâretgâhı.....	525
2. "Muhyiddin Abdal Tepesi"nin uzaktan görünümü.....	525
3. Muhyiddin Abdal Makâmı.....	526
4. Yürek Kayası.....	526
5. Kaynak Kişilerden S ₁ ve S ₂ ile çektirdiğimiz resim.....	527
6. Hacıdânişment köyünde bulunan kahvehânedeki bazı kaynak kişilerle derleme yaparken.....	527
EK IV: HARİTALAR.....	528
1. Edirne Haritası.....	529
2. Lalapaşa Haritası.....	529
EK V: BİLİM ADAMLARININ TEZ KONUSU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ (Mektuplar)	
1. Prof. Dr. Şükrü Elçin'in Mektubu.....	530
2. Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın Mektubu.....	531
3. Prof. Dr. Günay Kut'un Mektubu.....	532
4. Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun Mektubu.....	533
ÖZGEÇMİŞ.....	534

Ö Z E T

Doktora Tezi

MUHYİDDİN ABDAL DİVÂNİ (İnceleme-Tenkritli Metin)

Bayram DURBİLMEZ

T.C. Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

1998. Sayfa: XII + 532

Muhyiddin Abdal, XVI. yüzyılda yaşamıştır. Aydınlı olup Edirne ve Balkanlarda yaşamıştır. Mezarı Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağlı Hacıdânişment ve Vaysal köyleri arasında bulunan "Muhittin Baba Tepesi"ndedir. Yaşadığı dönemin en önemli iki Kalenderî-Bektaşî şâirinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirleri, bir süre sözlü kültür geleneği içinde yaşayarak dilden dile aktarıldıktan sonra, Kalenderî-Bektaşî dervişler tarafından bir araya getirilerek "Muhyiddin Abdal Dîvânı"nda toplanmıştır. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın altı nüshası tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, Muhyiddin Abdal'a ait 275 şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler, anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşımaktadır. Şâirin dili, Osmanlı dönemi Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Ümmî olduğu ileri sürülse de, şâirin Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim, iyi tahsil görmüş, bunlardan başka, tasavvûfî öğretileri de öğrenmiş bir şahsiyet olduğunu söyleyebiliriz.

Muhyiddin Abdal Dîvânı, özellikle Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışları konusunda kaynak bir eserdir. Bu önemli eserin tahlili, edebiyat tarihimize olduğu kadar sosyoloji ve kültür tarihi araştırmalarına da önemli malzemeler vermektedir.

Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılarak yükselişinin zirvesine ulaştığı XVI. yüzyılın en önemli Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şâirlerinden biri olan Muhyiddin Abdal'ın "Dîvân"ı üzerinde yaptığımız bu çalışma ile şâirin hayatı, tenkitli metin hâlinde şiirleri, fikrî ve estetik yönü bir bütün olarak ortaya konmuştur.

ANAHTAR KELİMELER: Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî Şâiri

Eski Anadolu Türkçesi

Muhittin Baba Tepesi

Edirne

S U M M A R Y

Muhyiddin Abdal lived in the 16th century. He is from Aydın and lived in Edirne and Balkans. He is buried on the "Muhittin Baba Hill" which is between Hacıdanışment and Vaysal villages belonging to Lalapasha district in Edirne. He is considered one of the two most important Kalenderi-Bektashi poets of his age. His poems which were recollected by Kalenderi-Bektashi dervishes were collected in "Muhyiddin Abdal Divanı" after they were transferred orally from one language to another for a while. Six copies of "Muhyiddin Abdal Divanı" were discovered.

275 poems belonging to Muhyiddin Abdal were discovered in our investigations. These poems have the characteristics of "anonymous folk poems", "saz poems" and "classical poems". The language of the poet has the characteristics of old Anatolian Turkish in the period of Ottoman. Although it's maintained that the poet was illiterate, we can say that he knew Turkish, Arabic and Persian, and was educated well, apart from these he was a figure who had the knowledge of mystic doctrines.

There is a significant place of these doctrines in Muhyiddin Abdal's poems who is a Kalenderi- Bektashi- Hurufi poet. Muhyiddin Abdal Divanı is source work especially about Kalenderi- Bektashi- Hurufi doctrines. The analysis of this important work gives us precious materials not only for the history of our literature but also for the investigations in the fields of sociology and cultural history.

With this study that we conducted on Muhyiddin Abdal's Divanı who is one of the most important Kalenderi- Bektashi- Hurufi poets in the 16th century during which Ottoman Empire was on the top of its elevation by spreading on to three continents, the life of the poet and his poems as a text with criticism were brought into public view as a whole with its beauty and thought.

KEYWORDS: Kalenderi- Bektashi- Hurufi poet
Old Anatolian Turkish
Muhittin Baba Hill
Edirne

ÖN SÖZ

Muhyiddin Abdal, 16. yüzyılda yaşamış en önemli iki Kalenderî-Bektaşî şâirinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirleri, bir süre sözlü kültür geleneği içinde yaşayarak dilden dile aktarıldıktan sonra, Kalenderî-Bektaşî dervişler tarafından bir araya getirilerek "Muhyiddîn Abdal Dîvânı"nda toplanmıştır. Muhyiddîn Abdal Dîvânı'nın, şimdiki bilgilerimize göre, altı nüshası vardır. Alevî-Bektaşî edebiyatı ile ilgili hazırlanan antolojilerin ve pek çok kaynak eserin tamamına yakınında Muhyiddin Abdal'dan bahsedildiği ve şiirlerinden örnekler verildiği halde, bu güne kadar hakkında ilmî bir çalışma yapılmamıştır.

Muhyiddin Abdal Dîvânı üzerinde bu güne kadar ilmî bir çalışma yapılmamasının çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: 1. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın elimizdeki nüshalarının hiç biri müellif hattı değildir; Tam ve sağlam bir nüshası elimizde yoktur. 2. Muhyiddin Abdal'ın yaşadığı yüzyıl, Kalenderîlik'le Bektaşîliğin henüz birbirinden tam ayrılmadığı ve üstelik Hurûfîlik'le Kalenderîliğin iç içe olduğu bir devirdir. Dolayısıyla bu inanışların terkiibinden oluşan bir eseri incelemek, bilgi yanında, geniş zaman ve sabır istemektedir. 3. Metinlerin harekeli olmaması, özellikle arkaik kelimelerin doğru okunmasını zorlaştırmaktadır.

Rahmetli Vahit Lütfü Salcı, İbrahim Aslanoğlu gibi bazı araştırmacılar Muhyiddin Abdal ile ilgili kitap hazırladıklarını söyledikleri halde, henüz bu konuda yayımlanan herhangi bir kitap göremedik. Vahit Lütfü Salcı'nın elindeki malzemeler ve varsa müsveddeler şimdi kimin/kimlerin elindedir bilemiyoruz. İbrahim Aslanoğlu'nun çocuklarıyla bir kaç kere telefonla bu hususu görüştük; İstanbul'da kendilerini ziyaret de ettik. Erman Aslanoğlu, babasının hazırladığını söylediği kitabı göstermemekle birlikte, 70-80 sayfa tutarında bir kitapçık olduğunu belirtti; Söz konusu kitapçığın dizgisinin tamamlandığını ve 1995 yılında yayımlanacağını söyledi. Ancak, bahsedilen kitapçık henüz yayımlanmamıştır.

Biz, bütün zorluklarına rağmen, böyle önemli bir eserin bilim dünyasına kazandırılması gerektiğine inanıyorduk. Bu düşüncelerle, eserin kaç nüshasının olduğunu tespit etmeye çalıştık. Başta Millî Kütüphâne ve Süleymaniye Kütüphânesi olmak üzere, yazma eser bulunan pek çok kütüphâne de araştırma yaptık. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi, Millet Kütüphânesi, Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı ve Ürdün Üniversitesi Kütüphânesi'nde yazma nüshalarının bulunduğunu tespit ettik. Bu nüshaların mikrofilmlerini getirterek tâb ettirdik. Bunlardan başka, Saadettin Nüzhet Ergun ve Besim Atalay'da bulunduğu bildirilen nüshaların şimdi nerede ve kimlerde olduğunu öğrenemedik. Muhyiddin Abdal ile ilgili olarak yazılan bazı yazılarda, şâirin Trakya ve Balkanlar'da yaşamış olabileceği belirtiliyordu. Şiirlerinde geçen bazı yer adları bu konudaki bilgilerimizi destekler mâhiyetteydi. Şiirlerde, özellikle Edirne ve Çöke adı çokça geçtiği için, 1996 yılının Ekim-Kasım aylarında, Edirne'de araştırmalar yaptık. Edirne ile ilgili yayımlanan hiç bir kitapta Muhyiddin Abdal hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmediğini gördük. Edirne'de yaşayan bazı araştırmacılar, Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağlı Hacıdanışment köyünde "Muhittin Baba" adını taşıyan bir tepe bulunduğunu, fakat Muhyiddin Abdal ile ilgili hiç bir çalışmalarının olmadığını belirttiler. Orada yaptığımız saha araştırması sonucunda, kaynak kişilerden, şâirin mezarının "Muhittin Baba" tepesinde olduğunu öğrendik. Zikredilen yer Bulgaristan sınırında bulunduğu için, Muhyiddin Abdal'ın olduğu ileri sürülen türbenin ve mezarın fotoğraflarını, yetkililerden izin alarak, ancak çekebildik. Sınırdaki bulunan Hacıdanışment ve Vaysal köylerinde kaynak kişilerle yaptığımız görüşmeler sonunda, Muhyiddin Abdal ile ilgili olarak anlatılan menkabeleri derledik. Muhyiddin Abdal, orada daha çok evliyâ olarak biliniyordu. Şiirlerini bilen fazla kimse yoktu. Vaysal köyünden bir kaynak kişi şâirin bazı şiirlerini biliyordu. Bir kaç kişi de, şâirin bazı şiirlerden ancak kırık dökük bir kaç mısra hatırlıyorlardı. Başta televizyon olmak üzere, kitle iletişim araçlarının sözlü kültür üzerindeki olumsuz etkileri burada da karşımıza çıkmıştı. Sözlü gelenekte yaşayan kültürümüzün pek çok ürünü gibi, Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinin çoğu da unutulmuştu. Biz yine de, sözlü gelenekte yaşayan bilgileri ve şiirleri derleyerek, çalışmamızda değerlendirmeye çalıştık.

Muhyiddin Abdal Dîvânı (İnceleme-Tenkitledi Metin) adını taşıyan bu araştırma, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın "Giriş" kısmında, Muhyiddin Abdal'ın yaşadığı yüzyıl, o yüzyıldaki sosyal ve kültürel durum, Muhyiddin Abdal'ın içinde bulunduğu dinî-tasavvufî zümreyi oluşturan dinî-tasavvufî akımlar ve bu akımların birbirleriyle ilişkisi, Muhyiddin Abdal'ın dahil edildiği Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî Şiiri'nin genel özellikleri konularında tespit ve değerlendirmelerimiz sunulmuştur. Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinin bir süre sözlü kültür geleneği içinde dilden dile aktarıldıktan sonra Kalenderî dervişler tarafından derlenip bir araya getirildiğine inandığımız için "Sözlü Kültür Geleneği ve Bu Geleneğin Unsurları" konusundaki tespit ve değerlendirmelerimiz de "Giriş" kısmında verilmiştir.

"Muhyiddin Abdal'ın Hayatı, Muhiti ve Tesirleri" adını taşıyan birinci bölüm, "Abdal Kavramı, Abdal Mahlâslı Şâirler ve Muhyiddin Abdal", "Muhyiddin Abdal'ın Hayatı" ve "Muhyiddin Abdal'ın Tesirleri" adlarını taşıyan üç ana konu ve bu konulara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır. "Abdal Kavramı, Abdal Mahlâslı Şâirler ve Muhyiddin Abdal" başlığı altında, "Abdallar"ın Türk kültürü içindeki yeri, "Abdal" mahlâslı halk şâirleri hakkında genel bilgiler ve Muhyiddin Abdal'ın bu şâirler içindeki mevkiî konularında bilgiler verilmiştir. "Muhyiddin Abdal'ın Hayatı" başlığı altında, Muhyiddin Abdal'ın memleketi, doğum yeri, yaşadığı yer ve mezarı; doğum ve ölüm tarihleri, tahsili; efsânevî hayatı konularında tespit ve değerlendirmelerimiz sunulmuştur. "Muhyiddin Abdal'ın Tesirleri" başlığı altında "Muhyiddin Abdal'a Mal Edilen Şiirler", "Muhyiddin Abdal'dan Etkilenen Şâirler" ve "Muhyiddin Abdal'ın Şiirlerinden Başkalarına Mal Edilenler" konuları incelenmiştir.

"Muhyiddin Abdal'ın Şiirleri" adını taşıyan ikinci bölümde "Muhyiddin Abdal'ın Şiirleriyle İlgili Problemler", "Dili ve Sanatı" konularındaki tespit ve değerlendirmelerimiz verilmiştir.

Muhyiddîn Abdal Dîvânı, özellikle Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışları konusunda kaynak bir eserdir. Bu önemli eserin tahlili, edebiyat tarihimize olduğu kadar sosyoloji ve kültür tarihi araştırmalarına da önemli malzemeler vermektedir. Bu düşüncelerle, Muhyiddîn Abdal Dîvânı'nın tahlilini dînî ve tasavvufî muhteva ile sınırlandırmadık. Çok zamanımızı almış olsa bile, "Dîvân"ı "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" yönleriyle de tahlil etmeye çalıştık. Böylelikle, "Şiirlerin Tahlili" adını taşıyan üçüncü bölüm, "Din ve Tasavvuf", "Cemiyet", "İnsan" ve "Tabiat" olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. "Din ve Tasavvuf" başlığı altında yaptığımız tahlil "Din" ve "Tasavvuf" başlıkları ve bunlara ait alt başlıklardan oluşmuştur. "Din" başlığı altında "Allah", "Melekler", "Dinî Kitaplar", "Sûre (Âyet) ve Hadisler", "Peygamberler", "On İki İmam", "Hayır ve Şer", "Âhiret ve İlgili Mefhumlar", "Diğer İtikâdi Mefhumlar", "Din İle İlgili Mefhumlar", "İbadet İle İlgili Mefhumlar" ve "Berat Gecesi, Kadir Gecesi" konuları incelenmiştir. "Tasavvuf" başlığı altında "Vahdet-i Vücut ve Tevhid", "Bezm-i Ezel", "Teferrüc", "Devir", "Yaratılış", "Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar", "Tarikat İle İlgili Mefhumlar", "Bazı Mutasavvıflar", "Bazı Tipler" ve "Ahlâkî Unsurlar" konuları incelenmiştir.

"Cemiyet" üst başlığı altında yaptığımız tahlil "Şahıslar", "Kavimler", "Ülkeler ve Şehirler", "Nehirler, Denizler, Dağlar" ve "Sosyal Hayat" başlıkları ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluşmuştur. "Şahıslar" başlığı altında "Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler" ve "Harfler" konuları işlenmiştir. Muhyiddin Abdal'ın Hurûfî inancını taşıyan bir şâir olduğunu gösteren delillerden bazılarını da "Harfler" konusunu incelerken vermeye çalıştık. "Sosyal Hayat" başlığı altında, "Sosyal Tabakalaşma", "Eğlence Hayatı", "Oyunlar, Meddah", "Çeşitli Sosyal Haller", "İnşâî Unsurlar", "Yiyecek ve İçecek Maddeleri", "Süs Eşyaları", "Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar", "Ölçü Âletleri", "Oyun Araçları", "Giyim-Kuşam", "Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler", "Silâh ve İlgili Malzeme", "Mûsikî Âletleri" ve "Taşıma Araçları" konularına yer verilmiştir.

"İnsan" üst başlığı altında yaptığımız tahlil "Genel Olarak İnsan", "Sevgili", "Âşık", "Maddî ve Manevî Haller" ve "Rakib" başlıkları ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluşmuştur. "Genel Olarak İnsan" başlığı altında "İnsan", "İnsan Organları" ve "Söz"; "Sevgili" başlığı altında "Genel Olarak Sevgili",

tamamıyla tespit edilmesini mümkün kılmamaktadır. Biz, "Tenkitli Metin" bölümünde, Muhyiddin Abdal'a ait 275 şiir tespit etmiş bulunuyoruz.

"Sözlük"te, açıklanması gereken kelimeler ve anlamları verilmiştir.

"Bibliyografya"da, kaynak olarak kullandığımız kitap ve makâlelere yer verilmiştir. Bu kitap ve makâleler, yazarlarının soyadları esas alınarak, alfabetik olarak sunulmuştur. Yazma nüshaların künyeleri dördüncü bölümün baş kısmında tavsifli olarak verildiği için, bunlar bibliyografyada tekrar gösterilmemiştir.

"Ekler"de, yazma nüshalardan örnek metinler, Muhyiddin Abdal'ın mezarının resimleri, şâirimizin yaşadığı Edirne ve Lalapaşa ilçesinin haritası ve bazı bilim adamlarının tez konusu hakkındaki mektupları verilmiştir. Mektup yazarak yardımlarına başvurduğum bilim adamlarından bazıları cevap gönderme lütfunda bulundular. Bu hocalarımızdan Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Günay Kut ve Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu'nu şükranla anıyorum.

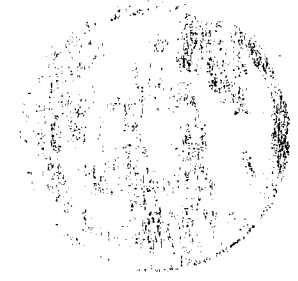
Sonuç olarak, bu çalışmamızda, elimizdeki dört nüshadan hareketle, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın tenkitli bir metnini ortaya koymuş ve bu metin üzerinde sistematik bir tahlil denemesi yapmış bulunuyoruz.

Kendileriyle görüşmelerimde yol gösterici bilgiler veren hocalarım Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Umay Günay, Prof. Dr. Irène Mélikoff, Prof. Dr. Cihan Okuyucu, Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, Doç. Dr. M. Öcal Oğuz, Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya ve Dr. Abdulkadir Sezgin'e, ayrıca alan araştırması sırasında yardımlarını unutamadığım kaynak şahıslara da teşekkürlerimi sunuyorum.

Dînî-Tasavvufî Halk Edebiyatı gibi meşakkatli ve fakat zevkli bir alanda yoğunlaşmama vesile olan, yöntem ve görüşleriyle yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. İsmail GÖRKEM'e, minnet ve şükranlarımı özellikle belirtmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Kayseri, 25 Temmuz 1998

Bayram DURBİLMEZ

K I S A L T M A L A R

- A. : Arapça
ABN : Abdülbâki Gölpinarlı'nın *Alevî ve Bektaşî Nefesleri* adlı kitabı
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makâle
a.g.t. : Adı geçen tebliğ
Bkz. : Bakınız
Ct. : Cilt
Çev. : Çeviren
Drl. : Derleyen/Derleme
Doğ. : Doğum tarihi
EAT : Eski Anadolu Türkçesi
F. : Farsça
Fak. : Fakülte/ Fakültesi
hk. : Hakkında
Hz. : Hazreti
Hzl. : Hazırlayan
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
öl. : Ölüm tarihi
s. : Sayfa
S₁, S₂, S₁... : Sözlü kaynaklar
T. : Türkçe
TDE : Türk Dili ve Edebiyatı
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türk Diyânet Vakfı
vb. : ve benzeri, ve başka
vd. : ve diğerleri
vs. : vesâire
Y₁, Y₂, Y₃...: Yazılı kaynaklar
Yay. Hzl. : Yayına hazırlayan

G İ R İ Ő

I. XVI. YÜZYILIN SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU

XV. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve kültürel alanlarda gelişmeye başladığı bir devir özelliği taşımaktadır. "Siyasî alanda devlet, yeni toprakların alınmasıyla genişlemiş, Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Anadolu'da başlayan siyasî bölünmelere ve uzun süre yaşanan kargaşaya son verilmiş, Fâtih Sultan Mehmet devrinde İstanbul'un da alınmasıyla, Trakya ve Anadolu'da merkeze bağlı, sağlam temeller üzerinde oturan siyasî bir birlik kurulabilmiştir"¹. Kültür, sanat ve edebiyat hareketleri de, Anadolu-Osmanlı sahasında, Osmanlı Devleti'nin yükselmesiyle orantılı olarak gelişme göstermiştir. Divân şiiri, XV.yüzyılda kuruluş devrini tamamlamış, millî özellikler taşıyan klâsik bir edebiyat ürünü olmaya başlamıştır. Anadolu-Osmanlı sahasında, XIV.yüzyılda gelişmeye başlayan Mesnevî nazım şekli, XV.yüzyılda yaygın olarak kullanılmış; manzum aşk hikâyeleri yanında dinî-tasavvufî konular da mesnevî tarzında işlenmeye başlanmıştır². Ahmed-i Daî, Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî, Hümâmî, Atâyî, Sâfî, Şeyh Eivân-ı Şirâzî, Cemâlî, Melihî, Mesihî, Visalî gibi dîvân şâirleri; II. Sultan Murat (1403-1451), Fatih Sultan Mehmet (1430-1481), Şehzâde Cem Sultan (1459-1494) gibi Sultan şâirler; Süleyman Çelebi ve Yazıcıoğlu Mehmet Efendi gibi din ve tasavvuf şâirleri; Hacı Bayram Velî (1352?-1430), Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rûmî (1353-1469?), Kemal Ümmî (?-1475) gibi dinî-tasavvufî Türk halk şâirleri XV.yüzyılda, Anadolu-Osmanlı sahasında yaşayan şâirlerimizdendir. Aynı yüzyılda Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâî, Âzerî sahasında Habîbî yaşamıştır³.

1. Halûk İPEKTEN-Mustafa İSEN, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara, 1992, s.130.

2. Mesnevî ve tarihî gelişimi hk. geniş bilgi için bkz. İsmail ÜNVER, "Mesnevî", *Türk Dili / Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, yıl: 36, nr. 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986), s.430-563.

3. 15. yüzyılda yetişen şâirler hk. geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: M. Fuad KÖPRÜLÜ, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Türk Edebiyatı Tarihi*, (3.Baskı), İstanbul, 1981, s.353-377.; Faruk K. TIMURTAŞ, "Türkiye Edebiyatı (XIII-XV.

İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte, Edirne yerine, İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuş; bilim, kültür ve sanat adamları da İstanbul'a taşınmaya başlamıştır. Bu gelişme sonucu, Edirne, bilim, kültür ve sanat merkezi olma özelliğini korumakla beraber, bu alanlardaki liderliğini yeni başkente bırakmıştır.

XVI. yüzyılda, batıda Orta Avrupa ve Kuzey Afrikadaki Fas'tan, doğuda Çin sınırı ve Moğolistan'a, kuzeyde Sibiry tundra ve Moskova yakınlarından güneyde Sudan, Arabistan yarımadası ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada birçok Türk devleti kurulmuştu. Bu devletler; "Orta Avrupa, Balkanlar, Anadolu, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yayılmış Osmanlı Devleti; İran'da Safevî Devleti; Mısır'da Memlûkler; Karadeniz'in kuzeyinde Altınordu Devleti'nin dağılmasından sonra kurulan Kırım, Kazan ve Kasım Hanlıkları; Hazar Denizi'nin kuzeyinde Ejderhan (Astrahan) Hanlığı; Batı Türkistan'da Özbek Hanlıkları; bunların hemen kuzeyinde yer alan Kazak cüzleri; daha kuzeyde İslâmiyeti henüz kabul eden Yenisey Kırgızları ve Sibiry'da Sibir Hanlığı; Doğu Türkistan'da Çağatay Hanlıkları; Afganistan ve Kuzey Hindistan'da Babürler'dir"⁴. Bu kadar geniş bir coğrafya üzerinde birçok irili ufaklı Türk devletleri bulunmakla birlikte, aralarında siyasî ve ekonomik bir birlik bulunmaması yüzünden, Türk birliği sağlanamamıştır. Türk ve müslüman olan bu devletler, birbirleriyle mücadele etmeye devam ettikleri için, Türk dünyasında iç karışıklıklar ve siyasî istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Bu istikrarsızlık ve iç çekişmeler, sonraki yüzyıllarda, Rus ve Çin istilâları ile Avrupalı sömürgecilerin yayılmaları karşısında Türk dünyasının savunmasız kalmasına zemin hazırlamıştır⁵.

Türk dünyasında iç çekişmeler ve istikrarsızlıkların yaşandığı XVI.yüzyılda, Osmanlı Devleti altın çağını yaşamaktadır. Bu parlak çağda Osmanlı Devleti üç kıtaya yayılarak yükselişinin zirvesine ulaşmış ve "Cihan Devleti" ünvanını almıştır. II. Bâyezîd (1480-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-

Yüzyılları), *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara, 1992, s.116-129.; Nihad Sami BANARLI, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, İstanbul, 1987. (İlgili bölümler); Ahmet KABAKLI, *Türk Edebiyatı*, c.2, (6.Baskı), İstanbul, 1985, s.314-316.

⁴ Yunus Emre TANSÜ, "XVI. Yüzyılda Türk Dünyasının Siyasî Durumuna Bir Bakış", *Türk Kültürü*, c.35, nr. 414, (Eylül 1997), s.18.

⁵ TANSÜ, a.g.m., s. 25.

1520), Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murat (1574-1595) ve III. Mehmet (1595-1603) XVI.yüzyıl Osmanlı pâdişâhlarıdır. Şâh İsmail'in başında bulunduğu Safevîler Devleti'ni yenerek, tehlike olarak gördüğü Şîi-Safevî propagandasını önlemeye çalışan Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'da kazandığı zaferle (1514) Doğu'da önemli topraklar kazanılmış; Mısır Seferi, Ridâniyye ve Merc-i Dâbık zaferleri sonucunda Sûriye, Filistin ve Mısır Osmanlı topraklarına dahil edilmiş, İslâm dünyâsının liderliği anlamındaki halîfelik makamı Osmanlılar'a verilmiştir. Çaldıran zaferi kazanılınca Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları Beylikleri; Mısır Seferi, Ridâniyye ve Merc-i Dâbık zaferlerinden sonra ise bütün Hicaz, Osmanlı Devleti'ne kendiliklerinden katılmışlardır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Avrupa'da Avusturya içlerine kadar ilerlenmiş, Macaristan ele geçirilmiş; Asya'da Mezapotamya'ya kadar varılarak Bağdat fethedilmiştir. Karadeniz'den sonra Akdeniz de bir Türk gölü hâline getirilmiş, Türk donanması Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusuna kadar açılmıştır. Kısacası, Osmanlı Devleti, Yavuz ve Kanunî gibi sultanların başkanlığında Akdeniz'in her tarafını kuşatmış, Doğuda İran'a, Batıda Viyana'ya, Güneyde Hint Okyanusu'na, Kuzeyde Rus steplerine uzanan geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür⁶.

XVI.yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyâsî, askerî ve medenî alanlarda zirveye ulaşmasının tabii bir sonucu olarak, Anadolu-Osmanlı sahasında ilim, kültür ve edebiyat da en parlak çağına ulaşmıştır. Büyük devlet, ilim, edebiyat ve sanat adamları sultanların yanında toplanmış, Sokullu Mehmet Paşa, Barbaros Hayreddîn Paşa, Turgut Reis gibi devlet adamları; Ali Cemâlî Efendi, İbn-i Kemal, Taşköprülüzâde İsmâmeddin, Ebussuûd Efendi, Kınalızâde Ali Çelebi, Mustafa Bostan Efendi gibi bilginler; Pîri Reis, Seydî Ali Reis gibi coğrafya kitapları olan kaptanlar, Mimar Sinan gibi eşsiz bir mimar, Kemal Paşazâde, Hoca Sâdeddin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âli gibi tarihçiler. Sehî Beğ, Kastamonulu Lâtîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Bağdatlı Ahdî gibi tezkireciler, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Bağdatlı Rûhî gibi şâirler bu yüzyılda yaşamışlardır. Siyasî alandaki gelişmeler sonucu İstanbul da o tarihlerde dünyanın en büyük başkentlerinden biri olmakla kalmamış, bilginlerin, şâirlerin buraya toplanmalarıyla aynı zamanda ilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Bu yüzyılda, medreseler de Osmanlı-Türk

⁶ Daha fazla bilgi için bkz. İPEKTEN-İSEN, a.g.m., s.130-131.; BANARLI, a.g.e., c.1, (İlgili bölümler); KABAKLI, a.g.e., c.2, s.314-316.

kültürünün gelişmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli görevler yapmışlardır. Başta İstanbul olmak üzere Edirne, Bursa, Konya, Bağdat gibi şehirler devrin ilim, kültür ve sanat merkezleridir.

Osmanlı sultanları kültür ve sanatla içiçe olup bunlardan bazıları da sanatçı ruhlu idiler. Başta pâdişah olmak üzere pek çok devlet büyüğü bilgin ve sanatçıları himâye etmiş, onları korumak için bazı kuruluşlar oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla Osmanlı-Türk kültürü de bu geniş coğrafyadaki farklı kültürlerden beslenerek gelişmiştir. Kültür ve sanat hayatına büyük önem verilmesinden dolayı, İstanbul'un önemli bir ilim, kültür ve sanat merkezi oluşuyla birlikte, komşu ülkelerdeki sanatçılar da Osmanlı Türkçesi'ne ilgi göstermişler; değişik ülkelerden gelen Türk ve müslüman bilgin ve sanatçılar, Osmanlı Devleti'ndeki bilim ve sanatın beynelmilel özellikler taşımasına katkıda bulunmuşlardır. Bilim ve edebiyat yanında mimarî de Osmanlı Devleti'nin büyüklüğüne uygun bir gelişme göstermiştir. Tezhip, minyatür ve hat sanatları da aynı gelişmeden nasibini almıştır. Türk mîmârîsinin şâheseri olan câmiler, türbeler, çeşmeler, medreseler, köprüler, su kemerleri...vb. çoğunlukla XVI. yüzyılda vücut bulmuştur.

XV.yüzyılda kuruluş devrini tamamlayarak millî özellikler taşımaya başlayan Türk klâsik şiiri, XVI.yüzyılda tamamen Acem etkisinden kurtulmuş, XV.yüzyılda Ahmet Paşa ve Necatî ile başlayan Fuzûlî ve Bâkî ile zirveye tırmanan kendine has örnekler vermiştir. Fakat XV.yüzyılda yavaşlamaya başlayan Türkçe'ye dönüş hareketi, XVI. yüzyılda durmaya yüz tutmuştur. Bu yüzyılda şâirlerin büyük bölümü Türkçe kelime kaygısından oldukça uzaklaşmışlar, özellikle ilim ve edebiyat dilinde, Arapça ve Farsça kelimelere rağbet etmeye başlamışlardır. XVI. yüzyılda Aydınî Visâlî ile başlayan ve "Türkî-i Basit" adını alan Türkçe kelimelerle aruz veznine uygun şiirler yazma akımı XVI.yüzyılda Güvâhî, Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmî gibi usta temsilciler çıkarmasına rağmen, daha büyük şâirlerin bu akıma iltifat etmemeleri yüzünden yaygınlaşamamıştır.

"XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesi de klâsik biçimini almış, EAT [=Eski Anadolu Türkçesi] özelliklerinden ayrılarak birçok Türkçe kelime yerine Arapça ve

Farsça'dan deyimler, kelimeler ve uzun tamlamalar kullanılmaya başlanmış, Türkçe yeni bir biçime dönüşmüştür."⁷

XVI. yüzyıl, "dîvân şiiri", "dinî-tasavvufî halk şiiri" ve "saz şiiri" için de parlak bir yüzyıl olmuştur. XVI.yüzyılda yetişen ünlü divân şâirleri arasında Lâmiî Çelebi (1472-1532), Hayretî (?-1535), İshak Çelebi (?-1536), Usûlî (?-1538), Zâtî (1471-1546), Edirneli Nazmi (?-1554), Fuzûlî (?-1556), Hayâlî Bey (?-1557), Bursalı Rahmî (?-1567), Taşlıcalı Yahya Bey (?-1582), Şem'î (?-1591), Meylî (?-1593), Nev'î (1533-1599), Bâkî (1526-1600), Bağdatlı Rûhî (?-1605), Za'îfî gibi şâirleri sayabiliriz⁸. Adlî mahlâsıyla şiirler yazan II. Bâyezid, Yavuz Sultan Selim (1470-1520), Muhibbî mahlâsıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman (1495-1566), II.Selim (1534-1574), III. Murat/Murâdî (1546-1595) XVI. yüzyılda Osmanlı devletindeki padişah şâirlerdir. Yine Safevî Hükümdârı Şah İsmail/ Hatâyî (1487?-1524), Bâbürler Devleti Hükümdân Bâbür Şâh (1483-1530), Kırım Han'ı Gâzî Giray (1554-1608) gibi sultan şâirler de XVI.yüzyılda yaşamışlardır. Sultan şâirlerden III. Murat/Murâdî ve Şah İsmail/Hatâyî dinî-tasavvufî Türk halk şiiri tarzında güzel örnekler vermişlerdir. Balım Sultan, İbrahim Gülşenî, Koyun Abdal, Sümbül Sinan, Merkez Efendi, Ümmî Sinan, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal dinî-tasavvufî Türk halk şiirinin bu yüzyıldaki güçlü temsilcilerindendir. Ahmetoğlu, Armutlu, Bahşı, Bahşıoğlu, Çırpanlı, Dalışman, Gedâ Muslî, Hayâlî, Hızıroğlu, Karacaoğlan, Köroğlu, Kul Çulha, Kul Mehmet, Kul Pîrî, Oğuz Ali, Ozan, Öksüz Dede, Surûrî, Şükrî Mehmed gibi şâirleri de bu devirde yaşamış saz şâirleri arasında yer almışlardır⁹.

XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde tarikatların en yoğun faaliyet gösterdikleri, sayıca çoğaldıkları yüzyıl olup, menâkıbnâme edebiyatının da en bol ürünlerini verdiği bir dönemdir¹⁰: Halvetîlik tarikatı içinde, Zeynelâbidin b. Hacı

⁷ İPEKTEN-İSEN, *a.g.m.*, s.144.

⁸ Şâirler hk. bilgi için bkz. İPEKTEN-İSEN, *a.g.m.*, s.145-153.

⁹ Saim SAKAOĞLU, "Türk Saz Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara 1992, s.284-286.

¹⁰ Tarikatlar hk. bilgi için bkz. Ahmet Refik [ALTINAY], *On Altıncı Asırda Râfîzîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul 1932.; Abdülbaki GÖLPINARLI, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, 1969.; Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, (3. Baskı), İstanbul, 1993.; Mustafa KARA, *Din, Hayat, Sunat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul, 1980.; Rifat ÖZDEMİR, "Osmanlı Devletinin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Fakip Ettiği Siyaset",

Kasım, Nimetullah Efendi, Mehmed Şevki ve Senâyî Çelebi tarafından yazılan dört ayrı "Menâkıb-ı Emir Sultan", Halvetîliğin önemli bir kolu olan Gülşeniyye'nin kurucusu İbrahim Gülşenî adına Muhyî-yi Gülşenî'nin yazdığı "Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî" adlı menâkıbnâmeler; Bayramîlik tarîkatı içinde, Bayramîliğin kaynağı olan Safevilik tarîkatının kurucusu Şeyh Safî için yazılmış "Menâkıb-ı Şeyh Safiyyuddîn-i Erdebîlî", Bayramîliğe adını veren Hacı Bayram-ı Velî'nin menkabelerinin toplandığı "Menâkıb-ı Hacı Bayram-ı Velî" ve Akşemseddîn ile oğullarının menkabelerini toplayarak Hüseyin Enîsî'nin yazdığı "Menâkıb-ı Akşemseddîn"; Bektaşîlik tarîkatı içinde, Kaygusuz Abdal'ın menkabelerinin toplandığı "Menâkıb-ı Kaygusuz Baba*" ve Merzifonlu Pîri Baba'nın menkabelerini toplayarak Hoca İbrahim'in yazdığı "Menâkıb-ı Pîri Baba" bu dönemde yazılmıştır¹¹. Şâir Vâhidî'nin yazdığı "Menâkıb-ı Hâce-yi Cihan ve Netice-yi Cân" adlı menkabe de XVI. yüzyılda yazılmış olup tasavvuf tarihi bakımından oldukça önemli bir eserdir. Bu eserde, XV.yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rum Abdalları, Haydarîler, Câmîler, Bektaşîler, Şemsîler, Mevlevîler ve Edhemîler gibi çoğu Kalenderî eğilimli zümreler tasvir edilmiş; giyiniş, inanç, âdet ve gelenekleri anlatılmıştır¹².

Özetle söylemek gerekirse, Osmanlı Devleti XVI.yüzyılda tarihinin en görkemli devrini yaşamış, siyâsî alandaki güçlü durumu, bilim, kültür ve sanat alanında da kendini göstermiştir.

Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) , nr. 5, (Ankara 1994), s.259-310.; İlber ORTAYLI, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", OTAM, nr. 6, (Ankara 1995), s. 281-287.; Alexandre POPOVIÇ, "Osmanlı Sonrası Dönemde Güney-Doğu Avrupadaki Müslüman Tarikatlar", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. İbrahim Yarkan'a Armağan)*, yıl: 25, nr.1, Ankara,1987.

* . Yazarı bilinmemektedir. Bu menkabe, Kaygusuz Abdal'ın Abdal Müsa'ya önce mürid sonra halife oluşu, yaptığı seyahatler ve ölümü anlatılmaktadır. Kaygusuz Abdal hakkında Abdurrahman Güzel'in çok önemli çalışmaları vardır. Bu konuda bilgi için bkz. Abdurrahman GÜZEL, *Kaygusuz Abdal*, Ankara 1981.; aynı yazar, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara, 1983.; aynı yazar, *Dilgüşâ*, Ankara, 1987.; aynı yazar, *Kaygusuz Abdal Bibliyografyası*, Ankara, 1987.; aynı yazar, *Kaygusuz Abdal Saraynâme*, Ankara, 1989.

¹¹. Ahmet Yaşar OCAK, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992, s.59-61.(Bu eserin ilk baskısı 1983 yılında, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Eylîyâ Menkabeleri* adıyla yayımlanmıştır.) Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Bektaşî Menkabelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul,1983.

¹². OCAK, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s.62.

II. SÖZLÜ KÜLTÜR GELENEĞİ VE BU GELENEĞİN UNSURLARI

Ferdî damga taşıyan, söyleyicisi belli olan ürünler de dahil olmak üzere Alevî-Bektaşî Edebiyatı, sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş bir edebiyattır. Sözlü gelenekte yer alan "tamamen sözlü", "kısmen sözlü" veya "tamamen sözsüz" bir şekilde yaratılan, fakat toplumun üyeleri arasında dolaşan ve kuşaktan kuşağa "sözlü" olarak aktarılan her şey, "sözlü kültür" kapsamı içinde kabul edilir¹³. Bu sebeple, Alevî-Bektaşî Edebiyatı dairesine mensup şiirler incelenirken o şiiri oluşturan gelenek ve geleneğin unsurları göz önünde bulundurulmalıdır.

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nı değerlendirirken, bu "Dîvân"ın şâiri belli olmasına rağmen, eserin sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş olduğunu düşünmekteyiz. "Dîvân"ı oluşturan şiirlerde, "ferdî üslûp" yanında, sözlü gelenek içinde şekillenmiş; genel olarak "Tekke şiiri", özel olarak "Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri" geleneğinin "ortak üslûbu" nun da bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Muhyiddin Abdal Dîvânı, şimdiki bilgilerimize göre, Muhyiddin Abdal'dan yüzyıllar sonra, Alevî-Bektaşî çevrelerinde sözlü olarak yaşayan şiirlerinin dervişleri tarafından toplanması sonucu meydana getirilmiştir. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın müellif hattı nüshasının bulunmayışı ve eldeki nüshaların şâirin yaşadığı yüzyıldan çok sonraki dönemlerde yazılmış/istinsah edilmiş olması bizim bu yöndeki düşüncemizi -şimdilik- desteklemektedir. Ahmet Yesevî'nin "Hikmet"lerinin içinde yer aldığı "Dîvân-ı Hikmet" in de aslında Ahmet Yesevî'den yüzyıllarca sonra "Yesevî dervişleri tarafından tertip edilmiş bir hikmetler mecmuası" olduğunu biliyoruz¹⁴.

"Anonim kolektif eserler" in "sözlü kültür birikimi" ne dayandığına dair yaygın kabullerin eksik ve yanlış olduğunu ileri süren Umay Günay, bu konuda şunları söylemektedir: "Bu kabulün eksik ve yanlış olduğu Dîvân-ı Hikmet'de

¹³. Dursun YILDIRIM, "Sözlü Gelenek Kültürü", *Millî Folklor*, nr.1, (Ocak-Şubat-Mart 1989), s. 6-7.; aynı yazar, "Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler", *Millî Folklor*, c.II, nr.12, (Kış 1991), s. 15.

¹⁴. Ahmed-i YESEVÎ, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Hızl. Kemal ERASLAN), (2. Baskı), Ankara, 1991, s.V.

açıkça görülmektedir. Türk halk kültürü İslâmiyet'in kabulünden sonra daima yazılı kültürle desteklenerek beslenmiştir. Türk halk kültürünün Karahanlılar'dan itibaren günümüze kadar izlediğimiz mahsûllerini saf sözlü kültür ürünleri olarak kabul etmek mümkün değildir. Resmî eğitimin yaygın olmadığı dönemlerde Ahmet Yesevî'den başlamak üzere resmî eğitim görmüş velî ve şâirler ayrıca dönemlerinin aydın kişileri sohbetlerle, şiirlerle veya doğrudan doğruya kitap okuyarak okur yazar olmayan büyük kalabalıklara çağın gerekli bilgi birikimini, kabullerini iletmişlerdir. Türk folklor ürünlerinde sade heyecanlardan ve duygulanışlardan öte düşünce ve bilgiye dayalı derinliği olan eserlerin meydana gelişinde resmî eğitim çerçevesinde yer alan bilgilerin sözlü kültür birikimine sürekli aktarılışı fevkalâde etkili olmuştur".¹⁵

"Ortak yaratıcılığa bağlı", "kalıplaşmaya meyilli" ve "ortak kabûl" eseri olarak adlandırılan ve sözlü geleneğe yaşayan ürünlerin "versiyon yaratma" özellikleri vardır¹⁶. Sözlü kültür geleneği içinde yaşayan şâir/söyleyici (=şiir okuyan kişi), hâfızasındaki bir şiiri söylerken "şiirin iskeleti"ni/ "ana kalıbı"nı korumakla birlikte, zevkine, eğitimine/ birikimine, dünya görüşüne ve dinleyici çevresinin durumuna göre şiirin bünyesinde bazı değişiklikler yapmaktadır. Şiiri söyleyen kişi şâir ise ve şiiri irticâlen (=doğmaca/doğaçlama) söylüyorsa "hazır ifade kalıpları"nı kullanarak oluşturduğu şiirinde zaten her türlü tasarrufa sahiptir. Şâir/söyleyicilerin bir şiiri farklı zaman ve mekânlarda söylerken aynı şiir üzerinde bazı değişiklikler yaptığını biliyoruz¹⁷.

Folklor ürünleri, "sözlü olma (=oral, verbal)", "geleneğe bağlılık (=tradition)", "çeşitlenme (=variant)", "anonimlik (=anonymous)" ve "kalıplaşma (=formularization)" özelliklerine sahiptirler¹⁸. "Türk sözlü şiir sanatı", bir başka deyişle "Türk sözlü gelenek şiir sanatı" ile ilgili cevap bekleyen birtakım soruların

15. Umay GÜNAY, "Ahmed Yesevî'den Hareketete Yazılı Kültürün Sözlü Kültüre Etkisi Konusunda Tespitler", *Milletlerarası Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, (26-27 Eylül 1991), Ankara, 1992, s.26.

16. YILDIRIM, "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", *Millî Folklor*, nr.3, (Eylül 1989), s.17.; İsmail GÖRKEM, *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Elâzığ, 1996, (Basılmamış Doçentlik Tezi), s.4.

17. Bu konuda bilgi için bkz. Saim SAKAOĞLU, "Âşık Edebiyatında Musra Değişiklikleri ve Seyranî'nin Şiirlerinden Örnekler", *Türk Dili*, c.49, nr.397, Ocak 1985, s.44-59.; Natalia MOYLE, "Oral Theory ve Yunus Emre", *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, (Hzl. Hüseyin ÖZBAY-Mustafa TATÇI), Ankara 1990.

18. YILDIRIM, "Türk Folkloru Araştırmalarının Problemleri", *Erdem*, c.I, nr.2, Ankara, 1985, s.549-551.

varlığı bilinmektedir¹⁹. Bu soruların çoğu, "Türk sözlü gelenek şiir sanatı"nın "ortaya çıkışı, temsilcileri, yayılışı, gelişimi, türleri, tabiatı, teknik özellikleri; yazılı gelenek sanatı ile bağı ve bu gelenekle karşılıklı alış-verişleri; yerli ve yabancı insan çevreleri ile onların geleneklerine yaptığı ve onlardan aldığı tesirler" ile ilişkilidir²⁰.

Sözlü kültür ürünleri incelenirken "gelenek", "anlatıcı/ nakledici/ söyleyici/ okuyucu", "metin", "dinleyiciler" ve "mûsikî" bir bütün olarak ele alınmalıdır. Çünkü, "Bir folklor ürünü, "gelenek", "anlatıcı", "metin", "dinleyici çevresi" ve "mûsikî" unsurları üzerine bina edilmektedir".²¹ Başgöz'e göre, sözlü anlatımı "anlatan, dinleyen, bir de anlatılan geleneksel" belirlemektedir²². "Alevî-Bektaşî Edebiyatı" dairesine giren bir şiiri incelerken "mûsikî" unsurunu da mutlaka göz önünde bulundurmanız gerekmektedir²³. Alevî-Bektaşî törenlerinde "Değiş", "Nefes", "Mersiye", "Mirâciye", "Nevrûziye", "Düvâz İmam" gibi nazım türleri besteli şekilleriyle icrâ edilmektedir. Özellikle "Alevî-Bektaşî Edebiyatı" incelenirken mûsikî göz önünde bulundurulmadıkça yapılan değerlendirmeler ve varılan sonuçlar eksik kalacaktır. Henüz net bir şekilde çözüme kavuşturulamamış olan halk şiirinde tür ve şekil probleminin hallinde de mûsikî yardımcı unsurdur²⁴. Alevî-Bektaşî şiiri içinde klâsik şiir etkisiyle vücut bulmuş bazı şiir şekilleri mevcuttur. Fakat bu şiirler, etkilendikleri şiirlere, özellikle vezin ve konu bakımlarından benzememektedirler.

19. YILDIRIM, "Orta Asya Bozkırlarından Urumeli'ne [Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine]", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara, 1986, s. 441.

20. YILDIRIM, *a.g.t.*, s.442.

21. GÖRKEM, *a.g.e.*, s.5.

22. İlhan BAŞGÖZ, "Giriş", Mark AZADOVSKİ, *Sibirya'dan Bir Masal Anası*. (Girişi Yazan ve İngilizce'den Çeviren: Prof.Dr. İlhan BAŞGÖZ), Ankara 1992, s. 1.

23. Aşık edebiyatında olduğu gibi, Tekke edebiyatında da nazım genellikle ezgiyle söylenir. Tekke şiirinde ilâhi nefes gelenekte -müzik âleti olmasa da- ezgisiz okunmamıştır. Bilgi için bkz. M. Öcal OĞUZ, "Aşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme", *Millî Folklor*, c.1, nr. 7, (Eylül 1990), s.22.

24. Bu konuda bkz. Öcal OĞUZ, "Bakü'de Yayınlanan Bir Kitap ve Aşık Şiirinde Şekil, Tür ve Makam Meselesi", *Millî Folklor*, c.2, nr. 15, (Güz 1992), s.9.

III. ALEVİLİK-KALENDERİLİK-BEKTAŞİLİK-HURÛFİLİK KAVRAMLARI VE EDEBİYATIMIZA YANSIMASI

A. ALEVİLİK-KALENDERİLİK-BEKTAŞİLİK-HURÛFİLİK KAVRAMLARI

Çalışmamızın maksadı Alevilik ve Bektaşilik inançlarının tarihî kökenlerini incelemek olmadığı için bu konulardan bahsedilmeyecek, burada sadece Alevilik, Bektaşilik, Kalenderilik ve Hurûfîlik kavramlarına yer verilecektir.

1. Alevilik

Çeşitli anlamlar taşıdığı ileri sürülmüş olsa da, genel anlamıyla, Hz.Muhammed'in ölümünden sonra, Hz.Ali'nin halife olması gerektiğini ileri sürerek onu imam kabul edenler ile sonraları Şîî-Bâtîni inançlara bağlananların hepsine Alevî adı verilmiştir²⁵. Alevî sözcüğü, başlangıçta, "tıpkı

²⁵ Alevilik hakkında geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: F[ranz] BABİNGER-F[uad] KÖPRÜLÜ, *Anadolu'da İslâmiyet*, (Çev. Râgıb HULÛSİ, Yay. Hzl. Mehmet KANAR), İstanbul 1996.; Mehmet ERÖZ, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara 1990.; Mehmet ERÖZ, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1992.; Ethem Rûhî FİĞLALİ, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, (3. Baskı), İstanbul 1994.; Bedri NOYAN, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara 1987.; Ahmet Yaşar OCAK, *Babaîler İsyanı -Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksizminin Teşekkülü*, (Genişletilmiş 2.Baskı), İstanbul 1996.; Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985.; Abdulhalik BAKIR, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara 1991.; Nur VERGİN, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", *Türkiye Günlüğü*, nr.17, (Kış 1991), s.11-21.; Ahmet Yaşar OCAK, "Türkiye'de Aleviliğin Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler", *Cem*, yıl: 3, nr. 31, (Aralık 1993), s.19-22. [Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul, 1996]; Ethem Rûhî FİĞLALİ, "Alevilik", *Dîvanet*, nr.44, (Ağustos 1994), s.4-10.; Ethem Rûhî FİĞLALİ, "Alevilik Bektaşilik Üzerine", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.5-7.; Ahmet Yaşar OCAK, "Bektaşilik Bir Tarikatır Ama Alevilik Güçlü Tasavvulî Yapısına Rağmen Bir Tarikat Değildir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.13-18.; Abdurrahman KÜÇÜK, "Türkiye'deki Alevilik Türkler'e Has Bir Aleviliktir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.23-27.; Abdurrahman GÜZEL, "Alevilik ve Kimlik Problemi", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.28-30.; Bedri NOYAN, "Bektaşî ve Alevî Konusunda Bir Gezinti", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s. 34-38.; Hasan ONAT, "Alevilik Orta Asya Türk Kültürünün Bir Takım Ögelerinin Tarikat Kalıpları İçinde Şekillenmesi İle Ortaya Çıkan Bir Anıyaş Biçimidir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88,

Abbasoğulları'na Abbasî, Hâşimoğulları'na Hâşimî denilmesi gibi Alioğulları anlamında" kullanılmış ve anlam genişlemesi sonucu "Ali yandaşlarını" da kapsamıştır²⁶. Başka bir ifade ile, Ebû Tâlip'in oğlu Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in kızı Hz.Fâtıma'nın soyundan olanlara Alevî denildiği gibi, Hz. Ali taraftarı olarak onu diğer sahabelerden üstün tutanlar ile Hz. Ali'nin yoluna tâbi olup ona bağlanmakla övünenlere de Alevî denilmektedir.

Alevîlik başlangıçta müslüman Araplar arasındaki siyasî bir hareket olarak ortaya çıkmış, sonraları Sünnîlik dışındaki Şîî-Bâtınî* inançlardan beslenerek yeni bir inanç sistemi niteliğine bürünmüştür. Alevîler, sonraki yüzyıllarda çeşitli kollara ayrılarak aralarında önemli ayrılıklar bulunan topluluklar oluşturmuşlardır. Alevîlik kavramı da, başlangıçta, Hz. Ali'nin halife olmasını isteyenleri, onun soyundan gelenleri (=Şîâ-Şîî adı verilen grubu) içine alırken; daha sonra, sünnîliğe ters düşen inançları benimseyenlerin hepsini karşılar olmuştur. Türkiye'de Alevîlik, Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslâmî inanış biçimi ile Türkmen kültürünün içiçe girmiş şekline verilen isimdir²⁷.

Anadolu Alevîliği'nin²⁸ Araplar arasındaki siyasî çekişmelerle ve bu çekişmeler sonucu oluşan toplulukla doğrudan ilgisi yoktur. "Alevî" veya "Sünnî"

(Aralık 1994), s.39--40.; Abdülkadir SEZGİN, "Alevîlik Bektaşîlik Üzerine Münakaşalar", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s. 50--53.; Orhan TÜRKDOĞAN, "Alevî Kimliği", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, nr.98, (Şubat 1995), s.12-17. vd.

²⁶ Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevîlik-Bektaşîlik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, (2.Baskı), İstanbul, 1993, s.10.

* Hz. Ali'yi destekleyenlere Şîa (=tarafîlar, yardımcılar) deniyordu. Başlangıçta siyasî maksatlı bir topluluk olan Şîa'ya, daha sonra mezhep niteliği verilmiştir. Şîa mezhebinden olanlara da Şîî (=uyan) adı verilmektedir. Şîa dört kola ayrılır: Keysaniyye, Zeydiyye, İmamîyye, Gâliyye. Gâliyye koluna mensup olanlar Hz. Ali'yi tanırlar. "Ali İlahî/Alî Allahî"ler de Gâliyye'ye bağlıdır. Şîa'nın en güçlü kolu İmamîyye'dir. İmamîyye içinde de Caferîlik en yaygın olanıdır. Türkiye dışındaki Şîîlerin tamamına yakını Caferîdir. Türkiye'de Kars çevresindeki bir kısım Alevî Caferîlik inancını benimsemiştir. Anadolu Alevîliği genel olarak Arap ve Fars inanışlarından oldukça uzaktır.

²⁷ Ethem Rûhî FİĞLALİ, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, (3. Baskı), İstanbul 1994, s.15.

²⁸ Anadolu Alevîliği hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Anton Jozef DIERL, *Anadolu Alevîliği*, (Çev. Fahrettin YİĞİT), İstanbul, 1991.; İrene MÉLIKOFF, *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, (Çev. Turan ALPTEKİN), (2. Baskı), İstanbul, 1994.; Bedri NOYAN, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara, 1987.; Mehmet ERÖZ, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanç) ve Alevîlik Bektaşîlik*, İstanbul, 1992.; Orhan TÜRKDOĞAN, *Alevî Bektaşî Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, İstanbul, 1995.; Ahmet Yaşar OCAK, *Babailer İsyam -Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, (Genişletilmiş 2.Baskı), İstanbul 1996.; Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevîlik-Bektaşîlik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, (2.Baskı), İstanbul 1993.; [franz] BABINGER-[tuad] KÖPRÜLÜ, *Anadolu'da İslâmîyet*, (Çev. Râgîb HULÛSÎ, Yay. Hzl. Mehmet KANAR), İstanbul 1996.; Kutbeddin TÜRKMANI, *Alevîlik: Doğuşu, Yayılışı ve Hususiyetleri*, Tokat?, bty.; Mehmet YAMAN, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*, (3. Baskı), İstanbul 1994.; Nejat BİRDOĞAN, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, İstanbul, 1990.; aynı yazar, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi: Oraklar-Dedeler-Soyuşaçları*, İstanbul, 1992.; aynı yazar, *Alevî Kaynakları-1*, İstanbul, 1996.; Mustafa ÖZ, "İslâm

olan Türklerin, Araplar arasında çıkan anlaşmazlıklardan ve dökülen kanlardan dolayı birbirlerini sorumlu tutmaları da mantıklı gözükmemektedir. Çünkü Araplar arasında süren halîfelik kavgalarının olduğu dönemde Türkler henüz müslüman olmamışlardı. Anadolu Alevîliğinin kökü, Türklerin İslâm'ı kabul etmeye başladıkları dönemlere, hatta daha önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. Ocak da, Alevîliğin kökünün Türkler'in IX. yüzyılda Orta Asya'da İslâm'ı kabul etmeye başladığı dönemlere kadar indiğini, özellikle göçebe çevrelerde tamamıyla eski Budizm, Maniheizm ve Şamanizm gibi inançların hakim etkisinde gerçekleşen yüzeysel ve daha çok mitolojik bir nitelik gösteren bir İslâm anlayışı olarak başladığını söylemektedir²⁹. Ocak'a göre, "Alevîliğin doğuşunun, esas olarak Hz. Ali ile, onun Muaviye'yle olan hilâfet ve imamet mücadelesiyle kesinlikle ilgisi yoktur. Hz. Ali olmasaydı da, -adı Alevîlik olmamakla beraber- bugün aynı nitelikte bir toplum yine mevcut bulunacaktı. (...) Alevîlikle Hz. Ali, On iki İmam ve Kerbelâ olayının bağlantısı, başlangıçta mevcut olmayıp, XVI. yüzyıl başlarında Safevî hükümdarı Şah İsmail Hatâyî tarafından tesis edilmiş ve Alevîlik bugünkü görüntüsünü bu devirde kazanmıştır. Bu zikredilen kültleri bu heteredoks İslâm anlayışının içine başarıyla aşıl原因 ve böylece bugünkü Alevîliğin temelini oluşturan, ritüellerini, âyinlerini, bunların usûl ve erkânını, eski âyinlerle karıştırarak yeni bir yapıya kavuşturan, XVI.yüzyılda Şah İsmail Hatâyî oldu. O bunu, müthiş bir mistik lirizm yansıtan nefesleriyle ve dehâ ölçüsüne varan teşkilâtçılık kabiliyetiyle başardı. Eski şamanist nitelikli ve soy süren dinî liderliği, *seyyidlik* kurumuyla birleştirerek, başta kendisi olmak üzere, bu dinî liderlerin Hz. Ali soyundan geldiğini gösteren icâzetnâmeler dağıtmak suretiyle bugünkü *dedelik* kurumunu yarattı. İşte Alevîliğin *Ehl-i Beyt* ile alâkası böyle başladı".³⁰

Anadolu Alevîliği, yalnız dinî yaşayışı değil, toplum düzenini de sağlayan kendine has bir inanış biçimi olup mezhep ve tarikatlerle bağlantılı değildir.

Mezhepleri Tarihi Açısından Anadolu Alevîliği", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s. 70--72. Bahâ Sâid, "Anadolu'da Gizli Mâbedler I, II, III, IV, V, VI" [İstanbul'da 1919 yılında yayımlanan Memleket gazetesindeki seri yazıları], [Bkz. İsmail GÖRKEM, *Bahâ Sâid Bey- Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Elâzığ, 1997, Basılmamış Doçentlik Tezi, s. 29-48].; Ziya ŞAKIR, *Mezhepler Tarihi: Şîîlik- Sünnîlik- Bektaşîlik- Alevîlik*, İstanbul, bty. vd.

²⁹. Ahmet Yaşar OCAK, "Bektaşîlik Bir Tarikat Ama Alevîlik Güçlü Tasavvufî Yapısına Rağmen Bir Tarikat Değildir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s. 13.

³⁰. Ahmet Yaşar OCAK, "Alevîlik, Bektaşîlik Gerçeği ve Bazı Tezler", *Türkiye Günüğü*, nr. 31, (Kasım-Aralık 1994), s.117-118.

Anadolu Alevîliğini, Araplar veya Farslar arasında yaygın olan Şîî-Bâtînî inançlarla aynı paralelde görmek de pek ilmî bir düşünce olmasa gerek. Anadolu Alevîlerinin tamamına yakını Türkmen'dir. Türkmen Alevîlerin inançlarının büyük bölümünün temelini "Şamanizm" adı verilen Göktañrı inancı oluşturmaktadır³¹. Aynı inancın izlerini Sünnî Türkler arasında da görmemiz mümkündür. Ocak'ın ifadesiyle, "Alevîlik, heterodoks bir İslâm anlayışıdır. (...) Alevîlik tamamıyla, İslâm'ın, göçebe (=konar-göçer) Türkler arasında eskiden mevcut olmuş ve yüzlerce yıllık geçmişi bulunan Budizm, Maniheizm, Şamanizm gibi inançların doğrultusunda anlaşılması biçimine dayanır".³²

2. Kalenderîlik

İslâm dünyasında tasavvuf akımlarının en eskilerinden biri olarak bilinen Kalenderîlik, XI. yüzyıldan beri klâsik tasavvufun muhalif ve marjinal kanadını oluşturmuştur³³.

Yaşadığı toplumun siyasî ve sosyal nizamına karşı çıkararak *fakr ve tecerrüd*^mü esas alıp dünyayı umursamadan yaşayan insanların benimsediği

³¹. Şamanizm hk. bkz. Abdulkadir İNAN, *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*, (4. Baskı), Ankara, 1995.; Mehmet ERÖZ, *Eski Gök Dini (Göt Tanrı İnancı) ve Alevîlik Bektaşîlik*, İstanbul, 1992.; Nevill DRURY, *Şamanizm*, (Çev. Erkan ŞİMŞEK), İstanbul, 1996.; M. Fuad KÖPRÜLÜ, "İslâm Sûfî Tarikatlarına Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XVIII, Ankara, 1970.; Sadettin BULUÇ, "Şaman ve Şamanizm", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c.XI, İstanbul, 1979.; Harun GÜNGÖR, "Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri, 1998, s.80-91. ; Cemal ŞENER, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, İstanbul 1997.; Abdulkadir İNAN, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul, 1976.; İbrahim KAFESOĞLU, *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980.; Hikmet TANYU, *Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul, 1979.; Jean-Paul ROUX, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), İstanbul, 1994.; Fuat BOZKURT, *Türklerin Dini*, İstanbul, 1995.; Ünver GÜNAY- Harun GÜNGÖR, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ankara, 1997. vd.

³². Ahmet Yaşar OCAK, "Bektaşîlik Bir Tarikat Ama Alevîlik Güçlü Tasavvufî Yapısına Rağmen Bir Tarikat Değildir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s. 14-15.

³³. Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara, 1992, s.XXI.

* . Budist, Zerdüşti ve Maniheist gezgin râhipler zümresinde *fakr ve tecerrüd* esasının bulunduğu bilinmektedir. "IX. yüzyılda İnan ve Mezopotamya havalisinde Budist ve Maniheist râhiplerin dolaştıklarını veya bazı süfîlerin Budist ve Maniheist çevrelerle ilişki içinde olduklarını gösteren bazı kayıtların mevcut olduğunu" biliyoruz. Budistler arasındaki *Bhikşu* adı verilen râhipler, hayatlarını sürdürecekt asgarî eşya ve elbisenin dışında hiç bir şeye sahip olmadıkları (*fakr*) gibi, bekâr ve gezgin idiler. Brahmanizm döneminde (M.Ö. IV. yüzyıla doğru) Brahmanizm'e ve içinde yaşadıkları toplumun kurallarına aykırı davranan gezgin râhipler yaşamaktaydı. *Sramana* adı verilen bu gezgin râhipler, *Bhikşu* adı verilen râhiplerin inanç ve yaşayış tarzlarının temellerini şekillendirmişlerdi. Brahmanizm'e karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkan Budizm, *Sramanalar* ve çevresindeki zümrelerden yararlanmıştı. *Sramanalar*, "yarı çıplak dolaşıyor ve rast geldikleri herhangi bir yerde yatıp kalkıyorlardı. Sırtlarında postlarını taşıdıkları hayvanları taklit ediyor ve

tasavvuf akımına Kalenderlik veya Kalenderîlik adı verilmektedir³⁴. Hayatı asgarî seviyede sürdürmeye yarayacak şeylerin dışında hiç bir dünyevî varlığa itibar etmeme telâkkisine *fakr*, bekâr ve münzevî bir hayat geçirme, beşerî zaaflardan-eksikliklerden soyutlanma, mücerred olarak dünyayı dolaşma telâkkisine *tecerrüd* denmektedir. Fakr ve tecerrüd telâkkisi *kanaat*, *lûtf*, *nedâmet*, *diyânet* ve *riyâzat* kelimelerinin baş harflerinden oluşan Kalender kelimesinin harfleriyle sembolize edilmektedir³⁵. Kalenderî zümrelerin kaynakları olarak Budist, Zerdüştlük ve Maniheist kültürleri/inanışları, yani, eski Hint ve İran mistik çevreleri gösterilmektedir³⁶.

"Kalenderîlik tek parça halinde bir yapı sergileyen, hatta tek bir tarikat şeklinde teşkilâtlanmış bir tasavvuf akımı değildir. (...) Hepsi de Kalenderî olmakla beraber, bir Baba Tâhir-i Uryan ile bir Fâhru'd-Dîn-i Irakî, bir Şems-i Tebrîzî ile bir Otman Baba, birbirlerinden oldukça değişik şahsiyetlere ve telâkkilere sahiptiler".³⁷ "Kalenderiler Sûriye, Irak ve Mısır'da *Kalenderiyye*, *Cavlakiyye* (veya *Cevâlîka*) ve *Müvellîhe* adı altında tanınıyorlardı".³⁸ İran'da ortaya çıkan *Haydarîlik*, *Cûmilik* ve *Nîmetullahîlik* gibi Kalenderî zümreler, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya nüfuz ederek XVII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı topraklarında varlığını korumuşlardır³⁹.

Kalenderîlik doktrin olarak Hind-İran mistik kültür sahası ile Melâmetîliğin yayılma alanı içinde ortaya çıkmıştır⁴⁰. Melâmetîlik, Abbasî İmparatorluğu'ndaki Mevâlî tabakasına mensup esnaf kesiminin mistik hareketi olup, Hind-İran kültürünün kalıntılarının yoğun olduğu bölgeler içinde doğmuştur*.

vücutlarına yaralar açıyorlardı." *Bhikṣu* adı verilen Budist rahipler ise "yanlarında, içine yiyecek koydukları veya dilenmek için kullandıkları tahta yahut mâdenî bir kap, saç ve sakallarını kazımakta veya başka bir ihtiyacı görmekte işe yarayan bir ustura ve sırtlarında portakal rengi yarı açık bir elbiseden başka hiç bir şeyi bulunmayan kimselerdi." (OCAK, s.7-9.) Onların dilenmeleri, saç ve sakallarını kazımaları, yağışlı mevsimler dışında sürekli seyahat etmeleri tamamıyla inançlarının gereği idi. (Bu konuda bkz. Walter RUBEN, *Budhizm Tarihi*, (Çev. Abidin İTİL), Ankara 1947, s.42-48.)

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. OCAK, *a.g.e.*, s.5.

³⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. OCAK, s.144-146.

³⁶ OCAK, *a.g.e.*, s. 6.

³⁷ OCAK, *a.g.e.*, s. 5.

³⁸ OCAK, *a.g.e.*, s.39.

³⁹ OCAK, *a.g.e.*, s.39-50.

⁴⁰ OCAK, *a.g.e.*, s.17.

* "Tasavvuf zihniyetinden yaşayış tarzına, kıtlık kıyafetinden İslâmî kaidelere bakış açısına kadar her şeyiyle içinde yaşadığı sınıyasal ve içtimai nizamı dışlayan" Melâmetîlik, Bâyezid-i Bistâmî (874), Cüneyd-i Bağdâdî (910) ve Hallâc-ı Mansur (922) gibi mutasavvıfların öncülüğünde

Kalenderîlik, esas olarak, tepki ve muhalefet ruhuna dayalı bir mistik yapılanma geliştirmiştir. Bu yapılanma, eski Hind-İran mistisizmi ile, bunun İslâmî döneminde tasavvufu sentezinden doğan Melâmetiye* akımına dayanmaktadır⁴¹. Ocak'ın da ifade ettiği gibi, "Kalenderîlik söz konusu mistik temelini ve sosyal niteliğini tarihî akış içinde İslâm dünyasının muhtelif yerlerinde ve değişik zamanlarda yeni unsurlarla zenginleşerek geliştirmiş ve hep muhalif bir çevre olarak süregelmiştir. Onun bu muhalif yapısına katkıda bulunan yeni unsurlar arasında, özellikle Anadolu sahasında XIII. yüzyılda Vahdet-i Vücut** telâkkisinin büyük payı olmuştur. Çünkü Kalenderîlik bu tarihten itibaren bütün inanç ve fikirlerini tam anlamıyla bu telâkkinin şemsiyesi altına sokmuştur. XV. yüzyılın başlarından itibaren de, İran'dan kovulan Hurûfilik Anadolu'ya girme fırsatını bulunca, kendisine en emin sığınak olarak Kalenderî zümrelerini seçti. XV. yüzyılın son yıllarıyla XVI. yüzyılın başları ise, Safevî propagandası kanalıyla Osmanlı sahası Kalenderî zümrelerini derinden etkileyecek çok önemli ve güçlü bir unsurun daha devreye girmesiyle neticelendi ki bu On iki İmam Şîliği'nden başkası değildi".⁴²

Hindistan ve Türkistan'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada etkili olan Kalenderîlik, Hindistan ve İran'da Nurbahşîlik; İran'da Hâksârîlik* , Ehl-i

şekillenmiştir. "Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallâc-ı Mansûr gibi ortodoks süfliğe karşı ilk muhalefeti başlatan şahsiyetlerin eski İran kültür sahalarından Irak'da yaşamış bulunmalarına rağmen, asıl Melâmetiliğin Horasan ve Mâverâünnehir'de ortaya çıkıp gelişmesi, tamamıyla buraların eski Hind-İran mistik kültürünün taşıyıcı bölgeleri olmasıyla ilgilidir.

* Melâmet, iyilik ve faziletleri gizleyip halka yalnızca kötü işleri ve kusurları gösterme eğilimi biçiminde ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren Kalenderî zümrelerin yozlaşmaya başlamasıyla, fakr ve tecerrüd gibi Melâmet de yozlaşmaya başlamış, toplum değerlerine, dinî ve ahlâkî kaidelere boş veren bir sefahet hayatının adına Melâmet adı verilmiştir.

⁴¹ OCAK, s.141.

** IX. - X. yüzyıllarda Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr gibi büyük mutasavvıflarda görülmeye başlayan Vahdet-i Vücut telâkkisi, XIII. yüzyılda Muhyiddin Arabî ile birlikte bir metafizik sistem haline gelmiştir. Kalenderî zümreler arasında başlangıçta süfiyâne bir telâkki biçiminde olan Vahdet-i Vücut inancı, Otman Baba ve dervişlerinde tam anlamıyla *tenâsüh* ve *hulûl* şeklini almıştır.

⁴² OCAK, a.g.e., s.141.

* XVI.yüzyılda İran'da kurulan Hâksârîlik'te Kalenderî tesirler, bu tarikatı bir Kalenderiyye şubesi bile sayılabilecek kadar çok kuvvetlidir. Hâksârîler, harâbât denilen meyhanelerde toplanıp içki ve esrar içmekte, zaman zaman dilenmekte, çihar darb erkânına uymaktadırlar. Kalender çadırı denilen çadırlarının olması da oldukça ilginçtir. (OCAK-1992, s.202.)

Hak /Ali-İlâhîlik** ; Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşîlik, Mevlevîlik*** ve Halvetîlik**** gibi tasavvufî ve mezhebî teşekkülleri etkilemiştir⁴³.

Kalenderîlik-Bektaşîlik⁴⁴ ilişkisinin başlangıcı XIII. yüzyıldaki Babaî hareketine kadar varmaktadır. İlk Bektaşîler adı verilen ve "Abdalân-ı Rum" adını taşıyan Kalenderî zümre 1240 yılında başlayan Babaî isyanının hazırlayıcısı ve propagandacısı durumunda olan Kalenderîler'in (Vefâîler, Haydarîler) devamıydı. Baba İlyas-ı Horasânî'nin halifelerinden Baba İshak ve Hacı Bektaş da birer Kalenderî idiler. Tıpkı Barak Baba gibi, yarı çıplak; saçlı, sakalı, kaşları kazınmış, uzun ve gür bıyıklı bir Haydarî-Vefâî şeyhi olduğu ileri sürülen Hacı Bektaş-ı Velî'nin Kalenderîliği ile ilgili ip uçları, Ahmet Yaşar Ocak'a göre, şunlardır:

1. Velâyetnâme'de Hacı Bektaş'ın "çırçıplak bir abdal" şeklinde tasvir edilmesi ve Ulu Abdal, Kiçi Abdal, Güvenc Abdal, Kara Abdal gibi şahsiyetlerin Hacı Bektaş'ın yakın çevresinde yer alması.

2. Velâyetnâme'de, Hacı Bektaş ile Seyyid Battal Zâviyesi arasında sıkı bağ kurulması. Bütün Kalenderî zümreleri gibi Hacı Bektaş'ın da Seyyid Battal Gâzi'yi pîr tanıdığı ve her yıl Kurban (Hacılar) Bayramını müridleriyle birlikte onun zâviyesinde kutladığına dair bilgiler Velâyetnâme'de yer almaktadır.

3. Hacı Bektaş'ın Kalenderî erkanlarından olan çihar darb olması ve bu erkânı bütün müridlerine uygulaması.

4. Velâyetnâme'nin bir kaç yerinde Hacı Bektaş'ın uzun ve gür bıyıklarının olduğundan bahsedilmesi⁴⁵.

Bektaşîliğin gerçek kurucusu olan Balım Sultan, Kalenderî erkânından olan mücerredlik [=bekâr yaşama] erkânını Bektaşîlik içinde de muhafaza etmiştir.

** Şîî eğilimli bir din olan Ehl-i Hak [= Ali-İlâhîlik] inancına göre, ulûhiyet sürekli olarak yedi beden içinde tecellî etmektedir. Bir inci içinde gizli olan yaratıcı ulûhiyet cevheri (Hâvendigâr) ondan sonra Hz. Ali'de cisimlenmiştir.

*** Mevlevîliğin bir kolu olan Şemsiler 16.yüzyılda tam bir Kalenderîye şubesi niteliğini göstermektedir. Gençliğinde Kalenderîliğe meylederek sırtında bir tek tennüre ve Kalenderî abasıyla dağlarda, tepelerde dolaşan Dîvâne Mehmed Çelebi postnişin olduktan sonra, tarikata girmek isteyenlere çihar darb erkânı uygulamıştır. Uluorta şarap ve esrar içtiği de rivâyet edilmiştir. (203)

**** Halvetîliğin Rüşenîlik kolunda Kalenderî dervişi anlamına gelen abdal terimine rastlanmaktadır. Dede Ömer Rüşenî'nin "Dîvân"ında kendisini "Kalender" olarak adlandırması ilgi çekicidir.

⁴³ Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII.Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s.201.

⁴⁴ Ahmet Yaşar OCAK, "Kalenderîler ve Bektaşîlik", *Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan, İU. Edebiyat Fak.*, İstanbul 1981, s.297-308.

⁴⁵ OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII.Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 205-207.

Ocak'ın da ifade ettiği gibi, Hacı Bektaş, XIII. yüzyılda yaşamış bir Vefâî-Haydarî şeyhidir ve Kalenderîlik içinde değerlendirilmelidir. Abdal Musa başta olmak üzere, pek çok Kalenderî şeyh ve dervişi çeşitli zâviyelerde Hacı Bektaş-ı Velî kültürünü yaymışlar, gerçek kimliğinden çıkararak Hacı Bektaş'a büyük bir velî kimliği kazandırmışlardır. Kalenderî zümreler yanında, Sünnî çevrelerde de Hacı Bektaş büyük bir velî olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'de Râfizî (Şîî) olmakla suçlanan Kalenderîler, İran'da Şîî sayılmamaktadırlar. İran'da yaşayan Kalenderîler'in, kendilerini Şîî saymalarına, On İki İmam'a bağlı olduklarını söylemelerine rağmen Şîîlik ve İmamlar'la ilgilerinin bulunmadığı, bunların tamamıyla şerîat dışı oldukları ileri sürülmektedir⁴⁶. Namaz kılıp oruç tutmadıkları, şarap içtikleri, esrar kullandıkları ve genç erkeklerle düşüp kalktıkları gerekçeleriyle, Osmanlı Devleti'nde yaşayan bazı ulemâ, aydınlar ve sûfî çevreler tarafından da Kalenderîler'e tepki gösterilmiştir⁴⁷. Ancak, Kalenderî dervişlerinin uğradıkları kasaba ve köylerde özellikle zengin kadınların fallarına bakmaları, bazı hastalıkları tedavî etmeleri vd. gibi bazı sebeplerle ahalinin gözünde saygın bir yer edindikleri yönünde bazı kayıtlar da bulunmaktadır⁴⁸.

3. Bektaşîlik

Bektaşîlik, Kalenderî şeyhlerinden Hacı Bektaş Velî'yi kendisine pîr edinmiş insanların bağlı olduğu, tamamen Türk kültür dairesinde ortaya çıkmış bir tarîkattir⁴⁹. Bektaşîlik, Hacı Bektaş kültürünün bir takım sebeplerle hâkimiyet

⁴⁶. Şîîlik hkz. bilgi için bkz. Ethem Ruhi FİĞLALİ, *İmâmîyye Ştasi (Câferiyye Mezhebi)*, Ankara 1984.

⁴⁷. OCAK, *a.g.e.*, s. 217-219.

⁴⁸. OCAK, *a.g.e.*, s. 220. Bir Kalenderî dervişin tasviri için bkz. İskender PALA, "Kıyâfât-ı Abdâlan Şerhi", *Şâirlerin Dilinden*, İstanbul, 1996, s.15-27.

⁴⁹. Bektaşîlik hakkında geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Mehmet ERÖZ, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, Ankara 1990.; Mehmet ERÖZ, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşîlik*, İstanbul 1992.; Ethem Rûhî FİĞLALİ, *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*, (3. Baskı), İstanbul 1994.; Bedri NOYAN, *Bektaşîlik Alevilik Nedir*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara 1987.; Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, (2. Baskı), İstanbul 1992.; İrene MİLİKOVIÇ, *Uyur İdik Uvardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, (Çev. Turan ALPTEKİN), (2. Baskı), İstanbul 1994.; John Kingsley BIRGE, *Bektaşîlik Tarihi*, (Çev. Reha ÇAMUROĞLU), İstanbul 1991.; Frederic William HASLÜCK, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşîlik*, (Çev. Yücel DEMİREL), (2. Baskı), İstanbul 1995.; Abdülkadir SEZGİN, *Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik*, (3. Baskı), İstanbul 1991.; Cavit SUNAR, *Meîümlük ve Bektaşîlik*, Ankara 1975.; Besim ATALAY,

kazanması sonucu kendine has özellikler kazanarak Kalenderîliğin içinden doğmuş bir tarîkattir. Hacı Bektaş kültü etrafında toplanmış Kalenderî zümrelerinin XIV. yüzyılın başlarından XVI. yüzyıla kadar geçirdikleri süreç sonucu oluşan bir tarîkattir. Fıglalı'ya göre, Bektaşîlik, Melâmîlik'den doğmuş, Şamanîlik, Hurûfilik ve Batınîlik etkilerini İslâm tasavvufunun geniş potası içinde eritip yepyeni bir hüviyetle ortaya koymuş bir tarîkattir⁵⁰.

Ocak'a göre, XIV-XV. yüzyıl boyunca Baba İlyas halifelerinden Hacı Bektaş-ı Veli (öl. 1271) an'aneleri etrafında toplanarak nihayet yeni bir tarîkat şekline dönüşen Babai akımı⁵¹, kendine isim olarak Bektaşîlik adını seçti⁵². Bektaşîliğin kurucusu Balım Sultan, gerçek pîri Abdal Musa'dır. Hacı Bektaş'ın vefatından sonra Sulucakaraöyük [=Hacıbektaş] zâviyesinde yetişen Abdal Musa, kendine bağlı Kalenderî dervişleri ile birlikte, değişik bölgeleri gezerek, Hacı Bektaş'ın hayatı etrafında teşekkül etmiş menkabelerle oluşan Hacı Bektaş-ı Veli kültünü geniş bir alana yaymıştır. Bursa, Bergama, Denizli ve Elmalı'da zâviyeler açan Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Osmanlı devletindeki Yeniçeri

Bektaşîlik ve Edebiyatı, İstanbul 1340 [=1924]; Ahmet REFİK, *On Altıncı Asırda Râfîzîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul 1932.; Kemal SAMANCIGİL, *Bektaşîlik Tarihi*, İstanbul 1945.; Ahmet Yaşar OCAK, *Bektaşî Menkabelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.; Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevîlik-Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985.; Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevîlik-Bektaşîlik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, (2.Baskı), İstanbul 1993.; İsmet Zeki EYUBOĞLU, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İstanbul 1990.; Bahâ Sâid, "Bektaşîler 1", *Türk Yurdu*, c.5, nr.26, (Şubat 1927), s.128-150.; aynı yazar, "Bektaşîler 2", *Türk Yurdu*, c.5, nr.27, (Mart 1927), s.196-216.; aynı yazar, "Bektaşîler 3", *Türk Yurdu*, c.5, nr.28, (Nisan 1927), s. 305-341. [Bkz. İsmail GÖRKEM, *Bahâ Sâid Bey- Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Elâzığ, 1997, (Basılmamış Doçentlik Tezi), s. 29-48].; Fuad KÖPRÜLÜ, "Mısır'da Bektaşîlik", *Türkiyat Mecmuası*, nr. 6, İstanbul 1939.; aynı yazar, "Bektaşîliğin Menşeleri", *Türk Yurdu*, c.3, nr.7, (Ankara 1341).; Ethem Rûhî FİĞLALİ, "Alevîlik Bektaşîlik Üzerine", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, Aralık 1994, s.5-7.; Ahmet Yaşar OCAK, "Bektaşîlik Bir Tarîkattir Ama Alevîlik Güçlü Tasavvufî Yapısına Rağmen Bir Tarîkat Değildir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, Aralık 1994, s.13-18.; aynı yazar, "Bektaşîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (fas. 39), İstanbul, 1992.; Bedri NOYAN, "Bektaşî ve Alevî Konusunda Bir Gezinti", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, Aralık 1994, s. 34-38.; Abdülkadir SEZGİN, "Alevîlik Bektaşîlik Üzerine Münakaşalar", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, Aralık 1994, s. 50-53.; Harun GÜNGÖR, "Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri 1998, s.80-91.; Filiz ŞAHİN, "Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîliğin Mahiyeti", *Diyanet İlmî Dergi*, c.30, nr. 2, (Nisan-Mayıs-Haziran 1994), s. 57-76.; Neşide YILDIRIM, "Bektaşîlik", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.81-85....vd.

⁵⁰, Ethem Rûhî FİĞLALİ, "Alevîlik Bektaşîlik Üzerine", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık 1994), s.6.

⁵¹ Babai hareketi adıyla nitelenen "syncretiste heterodosk akım", 13. yüzyılın ikinci yarısına doğru, Seyyid Ebu'l-Vefâ Bağdadî (öl.1105) tarafından kurulmuştur. Anadolu Türkmen çevrelerinde Baba İlyas-ı Horasanî (öl. 1240)'nın temsil ettiği Vefailik tarîkatı içinde oluşan bu akım XIV. yüzyılın başlarına kadar gelişerek Rum Abdalları (Abdâlân-ı Rûm) denilen zümreyi meydana getirdi. İlk Osmanlı hükümdarlarının da desteklerini sağlayan bu zümre mensupları, devletin kuruluş yılları boyunca fetihlerde ve iskân hareketlerinde de önemli işler gördüler. Bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Bektaşî Menkabelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s.1-2.

⁵² OCAK, *u.g.e.*, s. 2.

Ocağı'nda tanınıp hürmet edilmesinde ve pîr kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır⁵³.

Ocak, Bektaşî teriminin, müstakil bir zümrenin adı sıfatıyla, ilk defa XVI. yüzyılda kullanılmış olabileceğini, bazı ip uçlarından hareketle söylemektedir⁵⁴. XVI.yüzyılın başında II. Bayezid tarafından Hacı Bektaş Zâviyesi'nin başına getirilen Balım Sultan, Bektaşîliği resmen düzenleyen kişidir. Dimetoka'da bulunan Seyyid Ali Sultan Zâviyesi [=Kızıl Deli Zâviyesi]'nden Hacı Bektaş Zâviyesi'nin başına getirilen Balım Sultan'ın "Bektaşîlik" adıyla resmen kurduğu bu tarikat, XVI. yüzyıldan itibaren Kalenderîlik'ten ayrılarak Hacı Bektaş kültü etrafında gelişmiş, diğer Kalenderî zâviyelerini de etkileyerek, içinden doğmuş olduğu Kalenderîliği Bektaşîliğin bünyesinde eritmeye başlamıştır. Bektaşîliğin Kalenderîlik'ten tam anlamıyla ayrılarak bağımsız bir tarikat olması XVI. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmeye başlamış, XVII. yüzyıldan itibaren gelişen Bektaşîlik karşısında, Kalenderîlik giderek zayıflamış ve erimiştir. XVIII. yüzyıl'da bütün Kalenderî zümreleri Bektaşîlik çatısı altına girmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Anadolu Alevîliği, yalnız dinî yaşayışı değil, toplum düzenini de sağlayan kendine has bir inanış biçimi olup mezhep ve tarikatlarla bağlantılı değildir. Bektaşîlik ise Anadolu Alevîliğine çok yakın inanışları taşıyan bir tarikattir. Özde ve inançta benzerlikler bulundurmaları sebebiyle Alevîlik ve Bektaşîlik bir arada anılmıştır. Bektaşîlik Osmanlı Devleti yöneticilerince makbul sayıldığı için Alevîler tarikat olarak Bektaşîliği benimsemişlerdir. Hacı Bektaş Veli'nin Yeniçerilerin de pîri sayılması, devrin yöneticilerinin Bektaşî tarikatına önem vermelerinde etkili olmuştur. Alevîlikte ve Bektaşîlikte ahlâk kanunu "eline, diline, beline" sahip olmaktır; bu kuralı çiğneyip suç işleyene "düşkün" adı verilir ve "düşkün"ler cezalandırılırlar.

⁵³. OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sâfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII.Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 211.

⁵⁴. OCAK, *a.g.e.*, s. 213.

4. Hurûfîlik

Kendisini Mehdî, Mesîh ve Tanrı mazharı, Tanrı zuhûru olarak tanıyan ve tanıtan Fazlullah⁵⁵ adlı birinin kurduğu Hurûfîlik, çeşitli din ve bâtinî inançların karışımıyla ortaya çıkan bir inanç sistemidir. 1386 (h. 788)⁵⁶ yılında, Horasan'ın Esterâbâd şehrinde kurulmuştur. Hurûfîlik'den bahsederken, bu inanç sisteminin "uydurma bir din"⁵⁷, "kökleri eski Hind-İran, hattâ Mısır'da bulunan bâtinî bir mezhep"⁵⁸, "bir tarikat"⁵⁹, "mezhep, daha doğrusu din"⁶⁰, "sistem"⁶¹ olduğu yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Biz, Hurûfîliğe -din, mezhep veya tarikat olup olmadığı tartışmalarına girmeden- "çeşitli din ve bâtinî inançların karışımıyla ortaya çıkan bir inanç sistemidir" diyoruz.

Fazlullah, bâtinîlerin te'vîl metodlarının, özellikle harflere verilen önemini ve lüzum gördükçe harflerin sayılarla münâsebetini ele almış, bütün dînî emir ve hükümleri, Arapçadaki yirmi sekiz ve Farsçadaki otuz iki harfe uygulama yolunu tutmuştur⁶². Hurûfîliğin temelinde hulûl ve tenasüh vardır. Hurûfîler'e göre, varlığın zuhûru ses ilelidir. Ses, "canlılarda bil-fiil", "cansızlarda bil-kuvve" olmak üzere her varlıkta mevcuttur. Sesin kemâli sözdür. Söz de sadece insanlarda zuhûr eder. Söz, harflerin terkihiyle oluştuğu için sözün aslı harftir. Kelâm şeklinde tecellî eden Tanrı, harflerle ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın peygamberler aracılığıyla kendisini tanıtmayı giderek ilerlediği için, peygamberler de anlayışlarını giderek artan bir sayıyla açığa vurmuşlardır. Böylece Âdem dokuz harfin, İbrahim on dört, Mûsâ yirmi iki, İsa yirmi dört, Muhammed yirmi sekiz ve Fazlullah otuz iki harfin bilgisiyle ortaya çıkmıştır. İbranice'de yirmi iki, Yunanca'da yirmi dört, Arapça'da yirmi sekiz ve Farsça'da otuz iki harf bulunmaktadır⁶³. Arapça'da yirmi sekiz harf olduğu için Hz. Muhammed, yirmi sekiz harf ile konuşmuş; Kur'ân-ı Kerîm de

⁵⁵. Abdülbaki GÖLPINARLI, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, (2. Baskı), Ankara 1989, s.18.

⁵⁶. Bazı kaynaklarda 1398 olarak geçmektedir. Bkz. John Kingsley BIRGE, *Bektaşilik Tarihi*, (Çev. Reha ÇAMUROĞLU), İstanbul 1991, s. 167.; GÖLPINARLI, "Hurûfîlik", *İslâm Ansiklopedisi*, c.5, s. 598.

⁵⁷. Abdülbaki GÖLPINARLI, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, 1969, s.143.

⁵⁸. Abdülbaki GÖLPINARLI, *Tasavvuf*, İstanbul, 1969, s.156.

⁵⁹. Abdülbaki GÖLPINARLI, "Hurûfîlik", *İslâm Ansiklopedisi*, c.5, s. 598-600.

⁶⁰. GÖLPINARLI, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, s.1.

⁶¹. Kcmâl Edîb KÜRKCÜOĞLU, *Seyyid Nesimî Dîvân'ından Seçmeler*, İstanbul, 1973, s. VIII.

⁶². GÖLPINARLI, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁶³. BIRGE, *a.g.e.*, s. 168.

yirmi sekiz harfden oluşmuştur. Fazlullah'ın yazdığı Câvidânnâme, Farsça olduğu için, otuz iki harfden meydana gelmiştir. Farsça'da bulunan dört harf (= پ, چ, ژ, ک / P, Ç, J, G) yerine, Kur'ân-ı Kerîm'de "ل" (=Lâm-elif) gelmişti; "ل", okunduğu gibi yazılırsa dört harf ortaya çıkar: " ل ا م ف " .

Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eseri otuz iki harfden meydana geldiği için Hurûfîler, Fazlullah'ı bütün peygamberlerden büyük kabûl ederler; Fazlullah'ın ulûhiyetine, Kur'ân'da geçen "fazl" (Mâide, 54. âyet, Neml, 40. âyet) kelimesinin Fazlullah'ı işaret ettiğine inanırlar.

Hurûfîlik'de dört, yedi, on dört, yirmi sekiz ve otuz iki sayıları önemli yer tutar. Bu sayılara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Meselâ dört rakamıyla ilgili şu düşünceler vardır: "Allah âlemi dört unsurdan (ateş-hava-su-toprak) yaratmıştır. Dört kitap (Kur'ân, Tevrât, Zebûr, İncil) vardır. İsâ, Mûsâ, Meryem ve Asiyeye dört mehdîdir. Bu nedenle Hurûfîlik, Hristiyanlık içinde de yer almıştır. İnsan vücudunda dört kapı (ağız, burun, göz, kulak) vardır. Nefisler de dört (emmâre, levvâme, mutmainne, mülhime) tanedir. Dört ruh (hayvânî, cismânî, insânî, nebatî) ve dört âlem (nâsût, lâhût, ceberût, melekût) ile dört büyük melek (Cebraîl, Azraîl, Mikaîl, İsrâfîl) vardır. Harflerin de aslı dörttür (پ, چ, ژ, ک . P, Ç, J, G). Her isim bu dört harften çıkmıştır. Bu harflerin on iki noktası on iki imamdır".⁶⁴

İnsanın yüzünde bir saç, iki kaş, dört kirpik olmak üzere yedi siyah hat vardır. İnsanlar, analarından bu yedi hatla doğdukları için bu hatlara "Hutût-ı Ümmiyyâ" (=ana hatları) denir. Bu hatların kendileri ve yerleri hesaplanırsa on dört eder. Erkeklerde erginlik çağına girdiklerinde, sağ ve sol yanlarında iki bıyık, iki sakal, iki burun hattıyla bir alt dudak altı hattı olmak üzere yedi hat daha zuhûr eder. Sonradan zuhûr eden bu hatlara da "Hutût-ı Abiyyâ" (=baba hatları) adı verilir. Baba hatları da, kendileri ve yerleri hesaplanınca, on dört eder. Ana ve baba hatlarının toplamı yirmi sekiz eder ve bu yirmi sekiz Kur'ân-ı Kerîm harflerinin sayısına eşittir. Saçlar ve çene altındaki hattın, istivâ adı verilen ve yukarıdan aşağıya indirilen bir hatla ikiye bölünmesi sonucu saçta sekiz, çene altında sekiz olmak üzere on altı hat ortaya çıkar. Bu hatların kendileri ve yerleri (=hâl ve mahal) hesaplanınca otuz iki eder. Bu da Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eserinde geçen harflerin sayısı kadardır. Kur'ân-ı Kerîm'in özü olan Fâtiha sûresi

⁶⁴ İskender PALA, *Anstiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (3. Baskı), Ankara 1995, s.260.

yedi âyettir. Sûrenin yedi de adı vardır; Seb'ül-mesânî, bu adlardan biridir. Yedi âyet ve yedi ad, kendileri ve yerleriyle birlikte yirmi sekiz eder. Fâtiha, yüzdeki yedi hatta mukâbil olduğu için bu sûre okunduktan sonra eller yüze sürülür. Fâtiha okunduktan sonra "âmin" denirse yedi âyet sekiz olur; saç da ortadan ayrıldığında sekiz olur. Fâtiha'da yirmi sekiz harften yedisi yoktur. Kadının yüzünde de baba hatları (yedi hat) olmadığı için Fâtiha'ya "Ümmü'l-Kitâb" (=Kitâbın anası) denilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in sırrı yirmi dokuz sûrenin başındaki hurûf-ı mukatta'âttadır. Hurûf-ı Mukatta'ât on dört harftir: " ا ح ل ر ك ه ي ع ص ط " . Bu harflerin okunuşları dikkate alınırsa on yedi harf ortaya çıkar. Çünkü "الف" de "ف" "صاد" da "د" "نون" da "و" harfleri vardır. Bu on yedi harfe "muhtemât" denir. Seferî olmayan kişi günde farz olarak on yedi rekat namaz kılar. Bu on yedi harfin haricinde müteşâbihât adı verilen on bir harf vardır: " ب ت ث ج خ ذ ز ش ض ظ غ " Seferî olan kişi de günde farz olarak on bir rekat namaz kılar. Her ikisinin toplamı yirmi sekiz eder. Seferî olmayan kişi, farz olarak her gün on yedi, cuma günü on beş rekat namaz kılar. Çünkü iki rekat cuma namazı, dört rekat öğlenin yerini tutar; toplamı otuz iki eder. Hurûfilik, böyle hesaplamalarla, namazı, orucu, haccı, zekâtı ve bütün dînî hükümleri yirmi sekiz ve otuz ikiye tatbik edip bu harflerin de insanda olduğunu kabul eder⁶⁵. J.K.Birge'ye göre, "Hurûfî-Bektaşî öğretisinin pratik sonucu, insanı Allah'ın en yüce tezahürü olarak, tapınılacak yücelikte bir konuma yükseltmesidir."⁶⁶

Âzerbaycan'da ortaya çıkmasına rağmen Anadolu'ya sıçrayan Hurûfilik öğretileri, Bektaşîliğin içinde kısa sürede yer bulmuş ve Bektaşîlik ile karışmıştır. Hurûfilik Kent Bektaşîliğiyle, özellikle Babagan koluyla ilişkisi olmuş, Hurûfilik Bektaşîliğe bu kolla girmiştir⁶⁷. Giderek özümsemiş ve Bektaşîliğin içeriğini oluşturmuştur. Bektaşîlik yoluyla Alevîliği de etkilemiştir. Hurûfilikle gelen edebiyatı ayırmanız durumunda Bektaşî edebiyatı çok önemli bir esastan mahrum kalır⁶⁸. Hurûfilik etkileri en çok Rumeli ve Arnavutluk Bektaşîlerinde görülür. Bu bölgelerde Hurûfilik, Bektaşîlik olarak bilinir⁶⁹.

⁶⁵ Bu konuda bilgi için bkz. GÖLPINARLI, *a.g.e.*, s.18-19.

⁶⁶ BIRGE, *a.g.e.*, s. 177.

⁶⁷ Hurûfilik hk. bilgi için bkz. Besim ATALAY, *a.g.e.*, s.30-53.

⁶⁸ ATALAY, *a.g.e.*, s.42.

⁶⁹ Reha ÇAMUROĞLU, *Sabah Rüzgarı (Enel-Hak Demuşu Nesimi)*, İstanbul, 1992, s.31

Çeşitli dinlerin ve inançların kaynaşması sonucu oluşan bu inancın kurucusu Fazlullah'ın idam edilmesinden sonra Timur Devleti'nin takibatına uğrayan Hurûfîler Anadolu'ya, buradan da XV.yüzyılın ikinci yarısına doğru Rumeli'ye geçtiler. Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı sarayına bile girmeyi başarabilen Hurûfîlik, Vezîr-i âzam Mahmud Paşa ve Molla Fenârî'nin çabalarıyla engellendi. Pek çok Hurûfî, Osmanlı Devleti'nin takibatı sonucu, Kalenderîler arasında gizlenmeye başlamıştı⁷⁰. Hurûfîlik, özellikle XVI. yüzyılda, Kalenderîlik ile iç içe olmaya başlamıştır. Fazlullah Esterâbâdî'nin en tanınmış ve en ileri gelen halifesi olan Nesîmî, bir ara Anadolu'ya da gelmiş ve burada Hurûfîlik öğretilerini yaymaya çalışmıştır. Nesîmî, Kalenderî zümreleri arasında da saygın bir yere sahip olmuştur.

Anadolu ve Rumelideki tarikatların büyük çoğunluğu Hurûfîlik'den az ya da çok etkilenmişlerdir⁷¹. Kalenderîlikteki Hurûfî tesirlere muhtemelen ilk olarak Kaygusuz Abdal'ın Vüçuddâmesi'nde rastlıyoruz⁷².

B. ALEVÎ-KALENDERÎ-BEKTAŞÎ-HURÛFÎ ŞİİRİ

Türkler İslâm dairesine girdikten sonra, dinî-tasavvufî akımların etkisiyle çeşitli zümre edebiyatları oluşmaya başladı⁷³. Hemen her tarikat kendine mahsus bir edebiyat vücuda getirdi. Çeşitli inançların birleşimiyle şekillenen ve zengin bir sözlü kültür birikimine sahip olan Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî zümreler de kendilerine has bir edebiyat meydana getirdiler. "Alevî-Bektaşî Edebiyatı" adı verilen ve "Bâtınî Zümreler Edebiyatı"⁷⁴ şeklinde adlandırmak da mümkün olan bu edebiyat şubesi, "münferit ve muayyen bir zümre"nin değil, "Babaî", "Ahî", "Hurûfî", "Kalenderî", "Haydarî", "Bektaşî", "Alevî" gibi adlar taşıyan ve aralarında az-çok inanç farklılıkları bulunan zümrelerin ortaklaşa oluşturdukları inanç sistemiyle şekillenen zengin bir edebiyattır. Bu zümrelerin çoğunluğunun

⁷⁰. OCAK, *a.g.e.*, s.154.

⁷¹. ATALAY, *a.g.e.*, s.42.; John Kingsley BIRGE, *a.g.e.*, s.167.

⁷². GÜZEL, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara 1983, s.141-142.

⁷³. Bkz. Abdülbâki GÖLPINARLI, "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", *Türk Dilî Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.19, nr.207, (Aralık 1968), s.357-375.; Ağah Sırrı LEVEND, "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", *Türk Dilî Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.19, nr.207, (Aralık 1968), s.171-185.

⁷⁴. Sadeddin Nüzhet ERGÜN, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1944, s. 7.

"Şamanizm" adı verilen "Gök Tanrı İnancı"ndan büyük ölçüde izler taşıdıkları bilinmektedir⁷⁵. XVI. yüzyıldan sonra Anadolu-Osmanlı sahasında "Batınî" karakter taşıyan bütün bu zümreler yakınlaşarak "Bektaşîlik-Alevîlik adı altında ikili veya ikiz (Tevem) bir zümre"ye dönüşmüştür. Günümüzde ise "Alevîlik" ile "Bektaşîlik" eş anlamlı iki kelime durumuna gelmiştir⁷⁶. Alevî-Bektaşî şâirlerin yazdıkları/ söyledikleri şiirler, Alevî-Bektaşî inançlarının/ kültürünün etkisiyle şekillenen menkabeler/ velâyetnâmeler⁷⁷, fıkralar⁷⁸, hikâyeler⁷⁹ gibi unsurlarla birleşerek bir bütün hâlinde Alevî-Bektaşî Edebiyatı'nı oluşturur.

Çalışmamız, Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî Edebiyatı'nın şiir alanıyla ilgili olduğu için, burada "Alevî-Bektaşî Şiiri"⁸⁰ adı verilen fakat Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışlarının ortak olarak işlenmesi sebebiyle, "Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî Şiiri" olarak adlandırdığımız şiirimizin genel özellikleri üzerinde durulacaktır.

Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirini oluşturan diğer zümrelere ait manzumeler gibi, Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirini oluşturan manzumeler de anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşımaktadır.

Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirin nazım birimi dörtlük veya beyit; ölçüsü hece veya aruzdur.

Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirinde, saz şiiri nazım şekliyle klâsik şiirimizin ölçüsü olan aruzun, anonim halk şiiri ve saz şiirimizin vezni olan hece ölçüsüyle

⁷⁵ Mehmet ERÖZ, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşîlik*, İstanbul 1992.

⁷⁶ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (Ankara, 1974), s. 189.

⁷⁷ Ahmet Yaşar OCAK, "Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri" adlı eserine Bektaşî menkabelerini etraflıca incelemiştir. Yine, "Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri" adlı eserinde de diğer menkabelerle birlikte Bektaşî menkabelerini de değerlendirmektedir. Bu konuda bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983.; aynı yazar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara 1984. [Gözden geçirilmiş ikinci baskısı: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992.]

⁷⁸ Alevî-Bektaşî fıkraları ile ilgili en önemli çalışma, Dursun Yıldırım tarafından doktora tezi olarak yapılmıştır. Bkz. Dursun YILDIRIM, *Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara, 1976.

⁷⁹ Anadolu'nun değişik yerlerinde, özellikle Hz. Ali'nin Cenkleri ile ilgili, pek çok hikâye anlatılmaktadır. Bkz. İsmet ÇETİN, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara 1997.

⁸⁰ Bu konuda geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Abdurrahman GÜZEL, "Tekke Şiiri", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr. 445-450, (Haziran 1989), s. 282.; aynı yazar, "Bektaşîlik ve Şiiri", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 47-66.; M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten 1974*, (Ankara 1974), s. 198.; aynı yazar, "Bektaşî Edebiyatı ve Mahsulleri", *Hisar*, nr. 20, (Aralık 1951), s. 16-17.; Abdulbâki GÖLPINARLI, "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", *Türk Dili*, (Aralık 1968), s. 360.; aynı yazar, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, (2. Baskı), İstanbul, 1992.; İsmet Zeki EYÜBOĞLU, *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul, 1991.

klâsik şiirimizin nazım şekillerinin birleştirilmiş olduğunu görüyoruz⁸¹.

Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde daha çok hece ölçüsü tercih edilmekle birlikte, klâsik şiirin etkisiyle aruz vezni de kullanılmıştır. Klâsik edebiyatın tesiriyle "gazel", "mesnevî" "semâî", "kalenderî" tarzlarıyla yazılan şiirlerde arûz vezni esas olduğu hâlde, bunlarda da yaygın olarak hece vezninin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Ancak o devre göre az çok medrese tahsili görmüş olan az sayıda şâir arûzlu şiir yazabilmektedir⁸². Bu sebeple bu edebiyatı meydana getiren şâirlerin fazla tahsil görmediklerini belirtilerek, "Tekke edebiyatı mahsulleri"nde arûz hatalarına sık sık rastlandığı ifade edilmektedir⁸³. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî çevrelerde, sözlü kültür geleneği içinde dilden dile aktarılan bazı şiirlerin vezinlerinin bu aktarmalar sırasında da bozulmuş olabileceği düşünülebilir. Bu edebiyat şubesine ait bir şiirin vezni incelenirken de sözlü kültür geleneği göz önünde bulundurulmalıdır.

Güzel, tekke şâirlerinin "Divan şiiri tarzında" kullandıkları nazım şekillerinin "gazel, kaside, kıt'a, musammat, murabba, terkîb-i bend, tercî-i bend, rübâî, tuyug, mesnevî" olduğunu belirterek; "Halk şiiri tarzı"ndan, koşma ve mâniye bağlı şekilleri de kullandıklarını ifade etmektedir⁸⁴. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde, klâsik edebiyata âit nazım şekillerinden çoğunlukla gazel, kasîde ve mesnevî tarzları tercih edilmektedir. Özellikle mesnevî, çok yaygın olarak kullanılan bir nazım şeklidir. Her beyit kendi arasında kafiyeli olduğu ve anlatımda kafîye bulma kolaylığı sağladığı için uzun manzumelerin çoğu mesnevî şeklinde yazılmıştır⁸⁵. "Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Tarzındaki Şiirler"den ise nefes, sema'î, dîvân/dîvânî, mânî, tuyug ve destan en yaygın nazım şekillerindendir⁸⁶.

Ülkütaşır, Bektaşî şiirinin türlerini : "Nefes, Sema'î, Kalenderî, Divan, Destur, Nutuk, Devriyye, Mersiye, Medhiyye (Meselâ: Dîvâzde=Oniki İmam medhiyesi gibi), Na't, Selâmnâme, Nevruziyye" şeklinde sıralamakta ve "Gerçi

81. Abdurrahman GÜZEL, "Tekke şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr.415-450, (Haziran 1989), s.275.

82. ÜLKÜTAŞIR, a.g.m., s.197.

83. GÜZEL, a.g.m., s.277.

84. GÜZEL, a.g.m., s.282.

85. Mesnevî hk. geniş bilgi için bkz. İsmail ÜNVER, "Mesnevî", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, yıl: 36, nr. 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986), s.430-563.

86. M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (Ankara,1974), s. 198.

Bektaşî şiiirlerine genel olarak 'Nefes' denilmekte ve klâsik edebiyat kitaplarında da böyle gösterilmekte ise de, cönklerde (elyazması mecmualarda) yukarıda kaydettiğimiz adlarla yazılı oldukları görülür." demektedir⁸⁷. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiirinde, şathiye, mirâciye, nevrûziye, elifnâme, seyrannâme vs. gibi nazım türlerinin de yaygın olarak kullanıldığını biliyoruz. Nazım türleri arasında nevrûziyelerin önemli bir yeri vardır⁸⁸.

Alevî-Bektaşî törenlerinde mûsikî çok önemli bir yer tutmaktadır⁸⁹. "Deyiş", "Nefes", "Mersiye", "Mirâciye", "Nevrûziyye", "Düvâz İmam" gibi nazım türleri törenlerde besteli şekilleriyle icrâ edilmektedir. Köprülü'ye göre "halk şiiirleri"nin türlerinin arasındaki fark, kısmen şekillerine ve daha çok "mâhiyet-i mûsikîleri"ne yani "besteleri"ne aittir⁹⁰. İçlerinde lirik bir mâhiyet gösterenler de bulunmasına rağmen ekseriyetle tasavvuf, tarîkat akîdeleriyle ilgili konularda yazılan/söylenen nefesler kendine has bir ezgi eşliğinde okunmaktadır. Mutasavvıf halk şâirlerinin fikir, görüş ve tarîkat, âdap-erkânını terennüm eden şiiirlerden Kalenderîler de ezgi ile okunmaktadır⁹¹. Pek çok şiiir ezgilerine göre adlandırılmaktadır. Bu sebeple, Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiirinde, nazım şekli ve nazım türü probleminin çözümünde mûsikî belirleyici rol oynamaktadır⁹². Özellikle "Âlevî-Bektaşî Edebiyatı" incelenirken mûsikî göz önünde bulundurulmadıkça yapılan değerlendirmeler ve varılan sonuçlar eksik kalacaktır.

Ferdî damga taşıyan, söyleyicisi belli olan ürünler de dahil olmak üzere "Alevî-Bektaşî Edebiyatı", sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş bir edebiyat

⁸⁷ ÜLKÜTAŞIR, a.g.m., s. 197-198.

⁸⁸ Bu konuda bkz. Abdurrahman GÜZEL, "XIV-XV.Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruziyeler", *Nevruz*, (Hızl.Sadık TURAL), Ankara, 1995.; Müjgân CUMBUR, "Klâsik Edebiyatımızda Nevruz", *Nevruz*, (Hızl. Sadık TURAL), Ankara, 1995.; Sadık TURAL-Elmas KILIÇ, *Nevruz ve Renkler*, Ankara, 1996.; Dursun YILDIRIM, "Türklerin Yılbaşı Özgürlük Günü Bayramı", *Millî Folklor*, c. 5, nr.36, (Ankara 1997), s.2-4.; Bedri NOYAN, *Bektaşîlik Alevilik Nedir?*, s. 156-182.; A. Halûk ÇAY, *Türkler'de Ergenekon Bayramı*, (5.Baskı), Ankara, 1993.; Zeynelabidin MAKAS, *Türk Millî Kültüründe Nevruz*, İstanbul, 1987.; Bayram DURBİLMEZ, "Türk Kültüründe ve Edebiyatımızda Yenigün/Nevruz Bayramı", *Üniversite*, c.1, nr.1, Kayseri, (Nisan 1997), s.4-8.

⁸⁹ Bkz. Nuri ÖZCAN, "Bektaşî Mûsikîsi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, 1992, s.371-372.; M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî ve Alevî Ayınları", *Sivas Folkloru*, c.9, nr. 44, s.5-7.; Sadettin Nüzhet ERGUN, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, (2 cilt), İstanbul, 1942-1943.; İlhan Cem İRSEVEN, *Aleviler'de Semah*, (2.Baskı), İstanbul, 1990.; Vahit Lütfî SALCI, *Gizli Türk Oyunları*, İstanbul, 1941.

⁹⁰ M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s.273.

⁹¹ ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", s.199.

⁹² Bu konuda bkz. Öcal OĞUZ, "Bakü'de Yayınlanan Bir Kitap ve Âşık Şiiirinde Şekil, Tür ve Makam Meselesi", *Millî Folklor*, c.2, nr. 15, (Güz 1992), s.9.

olduğunu belirtmiş ve sözlü kültür geleneği hakkında bilgiler vermiştik⁹³. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri incelenirken bu husus göz ardı edilmemelidir. Muhyiddîn Abdal Dîvânı'nı değerlendirirken de şâiri belli olmasına rağmen, bu eserin sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş olduğunu düşünmekteyiz. "Dîvân"ı oluşturan şiirlerde, "ferdî üslûp" yanında, sözlü gelenek içinde şekillenmiş; genel olarak "Tekke şiiri", özel olarak "Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri" geleneğinin "ortak üslûbu"nun da bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde bu inanışlarla ilgili pek çok kelime ve kavram yer almaktadır. Sıkça kullanılan kelime ve kavramlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Ali, Aliyyü'l-Murtazâ, Şâh-ı Merdân, âl-i abâ, Ehl-i Beyt, Muhammed, Hasan, Hüseyin, Fâtıma, On iki imam, Zülfikâr, Döldül, Kerbelâ, teberrâ, tevellâ, üçler, yediler, kırklar, kırklar meclisi, erenler meclisi, bezm-i elest, gürûh-u nâci, abdal, pîr, mürşid, rehber, er, eren, ehl-i kâmil, kâmil insan, dört anâsır, dört kapı, ikrâr, musâhib, dost, muhabbet, cem, dem, mey, dâr, dîdâr, taç, hırka, on dört mâsum-ı pâk, on yedi kemer-best, Hızır, âb-ı hayat, nevrûz, Şâh, Hak, Hacı Bektaş, Otman Baba, Abdal Mûsa, Kızıldeli, Akyazılı vd.

Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde işlenen belli başlı konuları şöyle sıralayabiliriz: a.Hz. Ali ve On iki İmam sevgisi, b.Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, c.Tevellâ ve Teberrâ, ç.Hacı Bektaş-ı Veli başta olmak üzere Abdal Mûsa, Fazlullah, Otman Baba, Kızıl Deli Sultan, Balım Sultan, Akyazılı vd. gibi tarikat ulularını övme, onlardan manevî yardım dileme, d.Tarikat ile ilgili esaslar, e. Devir inancı, f.Nevruz, Hıdrellez vs. gibi kutlamalar, g.Alevî-Bektaşî ulularıyla ilgili menkabe, efsâne ve hikâyeler, h.Softaları yerme, ı.Zamandan yakınma, i.Birlik ve beraberlik, j. İnsan sevgisi, k.Tabiat, l.Sevda⁹⁴.

Yunus Emre, "Alevî-Bektaşî şiiri"nin ilk temsilcisi olarak kabul edilir. Kaynağını Yunus Emre'de bulan Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî edebiyatının kurucusunun Kaygusuz Abdal olduğu ileri sürülmektedir⁹⁵. Kaygusuz Abdal'dan sonra, XV. yüzyılda, "Hatâyî" mahlâsıyla şiirler yazan Şah İsmail'in "Alevî-Bektaşî edebiyatının en didaktik şâiri", XVI. yüzyılda yaşayan Pir Sultan Abdal'ın ise bu edebiyatın en lirik şâiri olduğu kabul edilmektedir⁹⁶. XVI. yüzyıl

⁹³. Bkz. "Sözlü Kültür Geleneği ve Bu Geleneğin Unsurları".

⁹⁴. Bu konuda bkz. Cahit ÖZTELLİ, *Pir Sultan'ın Dostları*, İstanbul, 1983, s.43-44.

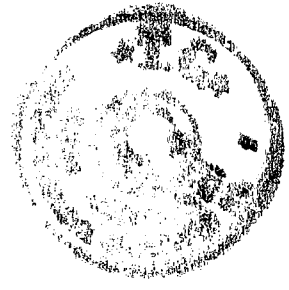
⁹⁵. Abdülbâki GÖLPINARLI, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, (2.Baskı), İstanbul, 1992, s.7.

⁹⁶. GÖLPINARLI, a.g.e., s.7.

şâirlerinden Muhyiddin Abdal ise bu yüzyılın en önemli iki Bektaşî şâirinden biri olarak kabul edilmektedir⁹⁷. XVI. asra kadar, Yunus Emre başta olmak üzere, Said Emre, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Hatayî, Temennayî gibi şâirler tarafından temsil edilen Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinin XVI. yüzyıldaki temsilcilerinin sayısı artmaktadır. XVI. yüzyılda, Muhyiddin Abdâl, Pir Sultan Abdal, Virânî, Balım Sultan gibi önemli temsilciler yaşamıştır. Sürûrî, Yemînî, Hayderî, Kanberî, Kelâmî, Fâzılî, Fazlî, Seher Abdal, Hayretî, Yetim Ali Çelebi, Hüseyinî, Kalender Abdal, Yetimî, Askerî, Husrev, Nemayî, Koyun Abdal, Misalî, Arşî, Feyzî Hasan Baba, Kul Himmet, Kul Âdil, Kul Bayramlı, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli Baba), Sâdık Abdal, Sersem Ali Baba, Bosnalı Vahdetî gibi temsilciler de XVI. yüzyılda yaşamışlardır. Bu şâirlerden Sürûrî, Yemînî, Kelâmî, Fâzılî, Fazlî, Nebatî, Husrev, Nemayî, Misalî, Arşî, Muhyiddin Abdal, Virânî ve Bosnalı Vahdetî'nin aynı zamanda Hurûfî inancının da temsilcileri olmaları, Hurûfîlik inancının XVI. yüzyılda Alevîlik, Kalenderîlik ve Bektaşîlik ile bütünleşmeye başladığının göstergesidir. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri XVII. yüzyılda Kul Hüseyin, Geda Muslî, Kul Nesimî, Kazak Abdal; XVIII. yüzyılda Selim Baba, Uzletî Baba, Şîri, Hıfzî; XIX. yüzyılda Ağâhi Dede, İrşadî Baba, Dertli, Didarî, Perişan Baba, Pir Mehmet, Türâbî gibi şâirler tarafından temsil edilmiştir⁹⁸.

⁹⁷. Pertev Naili BORATAV, "Halk Şiiri", *Türk Dili / Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.9, nr.207, (Aralık 1968), s.351.

⁹⁸. Bu şâirlerimiz hk. geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: İsmet Zeki EYUBOĞLU, *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul,1991.; Abdülbâki GÖLPINARLI, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, (2.Baskı), İstanbul, 1992.; Sadeddin Nüzhet ERGÜN, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1944.; aynı yazar, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, 19uncu Asra Kadar*, c.1-2, (2. Baskı), İstanbul, 1955.; M.Sunullah ARISOY, *Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara,1985.; Yahya Muhtar DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, İstanbul, 1935.; Şükrü ELÇİN, *Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara,1988.; Turgut KOCA, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Kadar)*, İstanbul,1990.; İsmail ÖZMELİ, *Alevî Bektaşî Şairleri Antolojisi*, c.5, İstanbul 1995.; Turgut KOCA, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. yüzyıldan 20. yüzyıla Kadar)*, İstanbul, 1990.; Ali YILDIRIM, *Başlangıcından Günümüze Alevî Bektaşî Değişleri*, (2.Baskı), Ankara, 1997.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHYİDDİN ABDAL'IN HAYATI,
MUHİTİ VE TESİRLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM MUHYİDDİN ABDAL'IN HAYATI, MUHİTİ VE TESİRLERİ

I. ABDAL KAVRAMI, ABDALLAR VE MUHYİDDİN ABDAL

"Abdal" kelimesi değişik anlamlar taşımakla birlikte terim olarak temelde bir sūfîlik terimidir. Bu terim "kalender yaşayışlı derviş" anlamına gelmektedir. Fakat, "daha çok, XII. yüzyıl sonlarından itibaren bütün Orta Asya ve Orta Doğu'da, tabîî bu arada Anadolu'da muhtelif bir sūfîlik hareketi olarak ortaya çıkan Kalenderî cereyanına mensup çeşitli zümrelerce kullanılmıştır."¹ Bu cereyan, "bir yandan Yesevîlik ve bundan doğan Haydarîlik şeklinde Asya içlerine uzanırken, öte yandan Orta Doğu'da, Cavlakîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik tarzında teşkilatlanmıştır."² Ocak'a göre, Yesevîlik, Haydarîlik, Cavlakîlik (Kalenderîlik) ve Vefâîlik, Kalenderî sūfîliğin farklı adlar altında teşkilatlanmasından başka bir şey değildir³.

Yakut Türkçesi'nde " *Abıdal* : erkek lâkâbı [şamanın]; *ap* : 1.Sihirbazlık, büyücülük, kâhinlik, falcılık ; *aptağ* : sihirlemek; *aptağh* : sihirbaz, üfürükçü, büyücü⁴."; Uygur Türkçesi'nde ise "abdâl. is. 1.Şimdi Afganistan'daki bir Türk kavmi, 2. Anatoli göçerleri, 3.Derviş"⁵ anlamlarını taşımaktadır.

Köprülü'ye göre "Abdallar", "Eftalitler"den yani "Akhunlar"dandır⁶. Ogurlar, Hunlar'la karışınca "karışmış" (Bulgamış) manâsına gelen "Bulgar" adını aldılar. Eski Türk Bulgarlarının boylarından olan "Varsaklar" ile "Abdallar" da

¹. Ahmet Yaşar OCAK, "Türk Folklorunda Rum Abdalları", *IV.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı*, Ankara 1992, s. 271.

². OCAK, *a.g.t.*, s.271.

³. OCAK, *a.g.t.*, s.271.

⁴.Edourd PEKARSKİY, *Yakut Dili Sözlüğü*, c.1, İstanbul , 1945, s.3 ve s.25.

⁵. Mümin ABDULLA, *Türkçe-Uygurca Lügat*, Pekin, 1989, s.1

⁶. Abdallar konusunda geniş bilgi için bkz. Fuad KÖPRÜLÜ, "Abdal", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1. Fasikül), İstanbul, 1935, s.23-56.

karışmıştır⁷. Tokat'ta bir yer adı da "Eftelit" olarak geçmektedir⁸. Eröz'ün tespitlerine göre Anadolu'da şu Eftalit (=Akhun) oymakları yer almaktadır: *Şeditabdallı* (Göktaş) -Ankara; *Çokçabdallı* (Akgüller) -Tokat; *Apdaldarnı* (Güzel yayla) -Tokat; *Budalauşağı* (Işıklı) -Malatya; *Abdalan* (Kaygısız) -Diyarbakır; *Abdalân* (Sırmalıoya) -Bingöl ; *Abdalhodu* (Yeni hayat) -Çorum; *Budalauşağı* (Söğütlü) -Malatya⁹. Bunlardan başka, Ankara, Çorum, Tokat, Kastamonu, Erzurum, Bingöl, Van, Diyarbakır illerine bağlı yer adları da vardır¹⁰.

Kudretli nüfuz ve tesirleri ile nizâm-ı âlemi muhafazaya iştirâk ettiklerine inanılan Abdallar, yaygın kanaata göre, kırk kişiden oluşmakta ve evliyânın sûfilik mertebeleri silsilesindeki beşinci dereceyi teşkil etmektedirler. *Gayb Erenleri* deyimiyile anılan tasavvufî mertebeler sistemi içinde abdallar da yer almaktadır. Elimizdeki bilgilere göre, "Bir piramidi andıran bu sistemin tepesinde bir devirdeki velîlerin en büyüğü ve kâinatın yöneticisi addedilen *kutb* bulunuyordu. Ondan sonra ise, giderek sayıları artmak şartıyla *imâman*, *evtad*, *efrad*, *abdâl*, *nücebâ* vs. adında, kutbun emrinde bulunan diğer velîler yer alıyordu. Hepsini birlikte Gayb Erenleri (Ricâlu'l-Gayb) deyimiyile anılan bu sistemin içinde Hızır'ın da yerleştirildiği görülmektedir. Hızır bu sistemde *Abdal* 'ın reisi (Reîsu'l-Abdal) olarak tanındı ve Nakîbu'l-Evliyâ (bütün velîlerin nakibi) diye tavsif olundu. Bunun sebebi, Abdal zümresinden olup Hz.Âdem'in karşılığı kabul edilen Abdu'l-Basîr'in, peygamber sayıldığı için Hızır'la bir telâkki edilmesidir"¹¹

"Abdallar" ile ilgili atasözü ve deyimlerimize girmiş pek çok söz mevcuttur. Özellikle Gölpinarlı'nın "*Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*"¹² adlı kitabında konu ile ilgili bilgiler ve malzemeler yer almaktadır. Dilimize geçen "Abdallar" ile ilgili deyim ve atasözlerinden, Abdalların karakteristik özelliklerini sergileyen, bazılarını burada yer vermek istiyoruz: "Abdala malûm olur", "Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz", "Abdalın karnı doyduktan sonra gözü yolda

7. Mehmet ERÖZ, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Ankara, 1984, s.50.

8. ERÖZ, a.g.m., s.45.

9. ERÖZ, a.g.m., s.46.

¹⁰. Bu konuda bk. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz*, 1981, Ankara, 1982.; Tuncer GÜLENSOY, *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, 1995.

11. Ahmet Yaşar OCAK, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, (Genişletilmiş 2.Baskı), Ankara, 1990, s.84-85.

12. Abdülbâki GÖLPINARLI, *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977.

olur", "Abdal alacayı, isli karacayı sever", "Abdaldan paşa, ağaçtan maşa olmaz", "Bir kaşıkla dokuz abdal doyar. Dokuz abdal bir kaşıkla geçinir", "Dokuz abdal bir kilimde uyur; iki padişah bir iklime sığamaz", "Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır"¹³, "Abdalın giydiği aba/ Biri dururken birine tövbe (İki evlilik için söylenmiştir)"¹⁴, "Abdala 'kar yağıyor' demişler, 'titremiye hazırım (=durmuşum)' demiş", "Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşu girince yağ oldum sanır", "Abdal (derviş) Tekkede, Hacı Mekke'de bulunur"¹⁵, "Abdal Abdalı Tekkede, Hacı Hacıyı Mekke'de, Dürzü Dürzüyü Dakka'da bulurmuş"¹⁶, "Abdal semirmes, ogri béyimas (=Dilenci semirmez, hırsız zenginleşmez)"¹⁷, "Abdallık parayla-pulla değil", "Kırk abdal doyuran", "Hasan abdalı gibi"¹⁸

Türk kültüründe geniş bir yere sahip olan "Abdallar" atasözleri ve deyimlerimizde kullanıldıkları gibi, hikâye ve masallarımıza da yansımışlardır¹⁹.

"Abdallar"ın şiirimizdeki yerine gelince, "Abdal" mahlâsını kullanan pek çok halk şâiri tespit ettik. Bu şâirlerimizden bazılarını alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz: 1.Abdal, 2.Abdal Mehmet, 4.Abdal Musa, 5.Abdal Oğlan, 6.Cafer Abdal, 7.Derun Abdal (Derunî Baba), 8.Genç Abdal (Gencî), 9.Güvenç Abdal (Genç Abdal), 10.Hüseyin Abdal (Hüseyinî), 11.Kalender Abdal, 12.Kara Abdal (Kara Baba), 13.Kaygusuz Abdal, 14.Kazak Abdal, 15.Kılıç Abdal, 16.Koyun Abdal, 17.Kumral Abdal, 18.Küçük Abdal (Köçek Abdal), 19.Meczup Abdal, 20.Mesrur Abdal, 21.Meydan Abdal, 22.Miskin Abdal, 23.Muhyiddin Abdal, 24.Pinhan Abdal, 25.Pir Gaip Abdal, 26.Pir Sultan Abdal, 27.Pir Sultan Abdal (Serezli), 28.Sadık Abdal, 29.Sefil Abdal (19.yy.), 30.Sefil Abdal (20.yy.), 31.Seher Abdal, 32.Sersem Abdal (Sersem Ali Dedebaba), 33.Teslim Abdal, 34.Uryan Abdal, 35.Viran Abdal (Viranî), 36.Yeşil Abdal²⁰. Bunlardan başka

13. Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, c.1, İstanbul, 1992.

14. M.Öcal OĞUZ, "Annemin Atasözleri, Türküsü ve Bir Masalı", *Millî Folklor*, nr. 28, (Kış 1995), s.84.

15. Ömer Asım AKSOY, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü*, (4.Baskı), Ankara, 1984, s.103-104.

16. Yozgat'tan derlediğimiz bir atasözü.

17. Kurtuluş ÖZTOPÇU, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, 1992, s.69.

18. GÖLPINARLI, a.g.e., s.4.

19. OCAK, a.g.t., s.272-273.

20. Bu şâirlerimiz hakkında geniş bilgi için bu kaynaklara bakılabilir: İsmet Zeki EYUBOĞLU, *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul, 1991.; Abdülbâki GÖLPINARLI, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, (2.Baskı), İstanbul, 1992.; Sadeddin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1944.; Sadeddin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, 19uncu Asra Kadar*, c.1-

*Ziya Baba*²¹, *Sorgunlu Sıdkı Baba*²²...gibi halk şâirlerimiz de zaman zaman "Abdal" mahlâsını kullanmışlardır.

Görüldüğü gibi, Abdallar'ın Türk kültürü ve edebiyatındaki yeri oldukça önemlidir. Ocak'ın ifadesiyle, "XIII. yüzyılda Anadolu'da Yesevîlik, Haydarîlik, Vefâîlik, Cavlakîlik (Kalenderîlik) gibi dört ana zümre halinde ortaya çıkan, XIV. yüzyıldan itibaren de Torlak, Işık vb. terimlerle anılan Rum Abdalları, Türk sûfliğinin resmî İslâm'a muhalif kesiminin popüler temsilcileri olarak Türk folklorunu hemen hemen bütün cepheleriyle etkilemiş önemli bir zümredir."²³ "İslâm sûfliğinin, Sünnîlik'ten ziyade, eski İslâm öncesi Türk inançlarının ve sosyal yaşantısının etkileriyle karışmış bir sentezini yaşatan ve daha çok göçebe ve yarı göçebe Türkmen zümrelerine hitap eden bu dervişler, hatıralarını XVI. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir. İşte Bektaşîlik, bunlar arasından doğmuştur."²⁴ Muhyiddin Abdal da bu kültür dairesi içinde yetişmiş bir şâirimizdir. Muhyiddin Abdal'ı hem Hurûfî, hem Kalenderî hem de Bektaşî bir şâir saymak gerekir. Çünkü Muhyiddin Abdal, Bektaşîlik'le Kalenderîliğin henüz birbirinden tam ayrılmadığı ve üstelik Hurufîliğin Kalenderîlik'le iç içe olduğu bir devirde yaşamıştır²⁵. Yukarıda, zikredilen Kalender Abdal, Kazak Abdal, Koyun Abdal, Miskin Abdal, Pir Sultan Abdal, Sadık Abdal, Seher Abdal, Sersem Abdal, Viran Abdal gibi "Abdal" mahlâslı şâirler ile Muhyiddin Abdal aynı yüzyılda yaşamıştır. Yukarıda sıraladığımız şâirlerde olduğu gibi, Muhyiddin Abdal'ın da "Abdal" mahlâsını almasında Bektaşî-Kalenderî-Hurûfî inançlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

17. yüzyılda yaşayan ve "Abdal" mahlâsı taşıyan şâirin şiirleri arasında Muhyiddin Abdal'a ait şiirlerin yer alması, "Abdal" mahlâsı taşıyan bir şâirin

2. (2. Baskı, İstanbul, 1955.; M.Sunullah ARISOY, *Türk Halk Şâirleri Antolojisi*, Ankara,1985.; Yahya Muhtar DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, İstanbul, 1935.; Şükrü ELÇİN, *Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara,1988.; Turgut KOCA, *Bektaşî Nefesleri ve Şâirleri (13.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar)*, İstanbul,1990.; İsmail ÖZMEL, *Alevi Bektaşî Şâirleri Antolojisi*, c.5, İstanbul 1995.

21.Abdülkadir SEZGİN, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik*, (3. Baskı), s.280-281.

22. Bayram DURBİLMEZ, "Sorgunlu Halk Şâiri Sıdkı Baba", *Tuncer Gülensoy Armağanı*, (Hzl. Ahmet BURAN), Kayseri, 1995, s. 196-204.

23. OCAK, *a.g.l.*, s.276.

24. OCAK, *a.g.l.*, s.271.

25. Ocak, XVI. yüzyılda Hurufîliğin Kalenderîlik'le iç içe olduğunu ve Bektaşîlik'le Kalenderîliğin henüz birbirinden tam ayrılmadığını yazmaktadır: Bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfliik: Kalenderîter (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, 1992, s. 154 ve s. 227.

eserlerini incelerken "Abdal" mahlâslı diğer şâirlerin eserlerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği inancımızı pekiştirmektedir*. Yine yukarıda bahsettiğimiz, 14. yüzyıl şâirlerinden Kaygusuz Abdal da, pek çok Alevî-Bektaşî şâirini etkilediği gibi Muhyiddin Abdal'ı da etkilemiş önemli bir şahsiyettir.

II. MUHYİDDİN ABDAL'IN HAYATI

A. MEMLEKETİ, DOĞUM YERİ, YAŞADIĞI YER VE MEZARI

Muhyiddin Abdal'ın doğum yeri ile ilgili elimizde yeterli bilgi ve belge yoktur. Vahit Lütfi Salcı'nın yazdığına göre, Muhyiddin Abdal, bir kaç aziz arkadaşı ile beraber Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş Edirne civarında bulunan Çöke mevkiinde yerleşerek orada dünyadan göçmüştür. Mezarı da Çöke'dedir²⁶. Şâirin Aydın'dan Edirne'ye geldiği ve bugün mezarının bulunduğu ileri sürülen Çöke'ye yerleştiği söylenmektedir. Şiirlerinde geçen yer adlarından hareketle şâirin Aydın'da doğmuş olabileceğini söyleyebiliriz. Şâirin mezarının/türbesinin bulunduğu kabul edilen Hacıdanişment köyü (Edirne/ Lalapaşa İlçesi) halkının tamamına yakını -kaynak şahısların ifadelerine göre- Aydın'dan gelmiştir. Şâirin Hacı, Sarı ve Süleyman adlarındaki üç oğlu ile birlikte Aydın'dan Edirne'ye geldiği ve bugün mezarının bulunduğu Çöke'ye yerleştiği söylenmektedir. Kaynak şahısların anlattıklarına göre, Danişmentoğulları'nın bir beyi olan ve buraya Aydın'dan gelen Muhiddin Baba'nın Hacı, Sarı, Süleyman adlarını taşıyan üç oğlu vardır. Muhiddin Baba, bugün Muhittin Baba Tepesi olarak bilinen kalede yaşarken oğulları da bugün Hacı Talaşman/ Hacıdanişment, Sarı Talaşman/ Sarıdanişment, Süleyman Talaşman/ Süleymandanişment²⁷ adlarını taşıyan birbirine yakın üç ayrı yere yerleşmişlerdir. Bu üç köyün adı da Muhiddin Baba'nın çocuklarının adından gelmektedir.

* Bu husus, ilerleyen sayfalarda "Muhyiddin Abdal'ın Tesirleri" başlığı altında incelenecektir.

²⁶ Vahit Lütfi [SALCI], "Muhyiddin Abdal'ın Basılmamış Bir Kaç Nefesi", *Halk Bilgisi Haberleri*, yıl.4, (İstanbul, 1935), nr. 44, s.169.

²⁷ XVI. ve XVII. yüzyılda Yörükler arasında "Danişment" adı lâkâbı yaygındı. Bu konuda bilgi için bkz. M. Tayyib GÖKBİLGEÇ, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve İstiklâl-i Fâuhân*, İstanbul, 1957, s.101.

Muhyiddin Abdal adına kayıtlı "Çöke"nin redifli şiir (şiir nr.0 273), bütünüyle Çöke'yi anlatmaktadır. Yine, "Muhyiddin Abdal'ın Seyrannâmesi" adı verilen şiirin (şiir nr.: 272) ilk dördlüğü "Çöke'den temaşa ettim" mısrayla başlamakta, aynı şiirin son dördlüğünde de "Çöke" adına yer verilmektedir²⁸. Söz konusu Seyrannâme'de *Edirne* ve ilçesi *Uzunköprü* ile o devirde büyük bir yerleşim merkezi olan *Çöke*; *Kırkkilise* [=Kırklareli] ve ilçesi *Babaeski*, *Tekirdağ* ve ilçeleri *Ereğli* [=Marmara Ereğlisi], *Çorlu*, *Hayrebol* [=Hayrabolu]; *İstanbul* ve *Silivri* ilçesi ile bu gün İstanbul'un Çatalca İlçesi'nin Büyükçekmece bucağına bağlı *Güzelce* köyü, Çanakkale'nin *Gelibolu* ilçesi, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde olup bu gün Khaskova adını taşıyan *Hasköy*, *Burgaz* gibi yer adlarının varlığı görülmektedir. Bu yer adlarından başka yine Balkanlar ve Trakya bölgesinde bulunan *Beypınar*, *Balkan*, *Tanrı dağı*, *Kabaiyük*, gibi yer adlarına da rastlıyoruz²⁹.

Muhyiddin Abdal, elimizdeki bilgilere göre -kesin olmamakla birlikte- hayatının büyük bölümünü Edirne ve çevresinde geçirmiştir³⁰. Edirne ile Kırklareli arasında bulunan Çöke'de yaşamış olduğu söylenmektedir³¹. Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağlı Hacıdanişment köyünün eski adı Çöke'dir. Seyrannâme, gerçekten Muhyiddin Abdal'a ait ise şâirin Edirne ve çevresinde yaşamış olabileceği yönündeki görüş gerçeklik kazanmaktadır. Söz konusu şiir, özellikle şâirin Edirne ile Kırklareli arasında bulunan Çöke'de yaşamış olduğu³² doğrultusunda ileri sürülen görüşü destekler mâhiyettedir. "Muhyiddin Baba Türbesi/ Mezarı" olduğu söylenen yer, Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağlı Hacıdanişment ile Vaysal köyleri arasında bulunan "Muhittin Baba Tepesi" nededir.

28. Çöke, XVI. yüzyılda, büyük bir nahiyeye adı. Çöke nahiyesi hakkında bilgi için bkz. M. Tayyib GÖKBİLGİN, *XV-XVI. Asırlarda, Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul, 1952.; aynı yazar, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, 1957.

29. Bu bölge hakkında bilgi için bkz. GÖKBİLGİN, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, 1957.

30. Edirne hakkında bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Osman Nuri PEREMECİ, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1939.; Nejat KÖKNAR, *Tarihte, Coğrafyada, Sanatta ve Kültürde Edirne*, Edirne, 1946.; M. Tayyib GÖKBİLGİN, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Entsu'l-Müsâmirin", *Edirne*, (600. Fetuh Yıldönümü Armağan Kitabı), Ankara, 1965, s.77-117.

31. Yahya Muhtad DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, (1. Kitap), İstanbul, 1935, s. 27.; Vahit Lütfi SALCI, "Edirne Halk Şairleri: Muhyiddin Abdal", *Damla*, nr. 2-10, yıl:1, 1942.

32. Vahit Lütfi SALCI, "Edirne Halk Şairleri: Muhyiddin Abdal", *Damla*, Edirne 1942, yıl:1, nr. 2-10.

Yukarıda sıralanan bilgiler yanında, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda bulunan değişik şiirlerde geçen "Edirne şehri gibi şâr mı ola", "Dil seyr itdi Akhisar'ı/Egriköyi, Marmara'yı", "Aydın elini, Tire'yi" gibi mısralar da şâirin Aydın'da doğduğu; Marmara, Trakya ve Balkanlar'da yaşadığı, mezarının Edirne'ye bağlı Lalapaşa ilçesinin Hacıdânişment ve Vaysal köyleri arasında, Bulgaristan sınırında bulunan Muhittin Baba tepesinde olduğu yönündeki bilgilerimizi destekler mâhiyettedirler.

B. DOĞUM VE ÖLÜM TARİHLERİ

Muhyiddin Abdal'ın doğum ve tarihleri hakkında elimizde hiçbir bilgi ve belge bulunmamaktadır. XVI.yüzyılda yazılmış bazı mecmualarda şiirlerine rastlanmaktadır. Hacı Bektaş Veli ve Otman Baba gibi ululardan bahsettiğine göre onlardan sonra yaşamış olmalıdır; yahut da onlarla aynı dönemde yaşamış olabilir. A.Y.Ocak, M. Abdal'ın Otman Baba'nın halifesi Akyazılı'ya mensup olduğunu söylemektedir³³.

P. Naili Boratav, Muhyiddin Abdal'ı XVI. yüzyılın en önemli iki Bektaşî şairinden biri olarak görürken³⁴, A. Yaşar Ocak da Muhyiddin Abdal'ın XVI. yüzyılın sonlarıyla XVII. yüzyılın başlarında yetişmiş Kalenderî şâirlerin en kuvvetli temsilcisi sayılması gerektiğini belirtmektedir³⁵. Yani, şâirimiz, Boratav'a göre XVI.yüzyılda, Ocak'a göre XVI. yüzyılın sonlarıyla XVII. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Prof.Dr.Şükrü Elçin'e göre ise Muhyiddin Abdal'ın ölüm tarihi 1529'dur³⁶. Şiirlerinde kullandığı dilden hareketle, şâirin 1550 yılından biraz önce yaşamış olduğunu söylenler de vardır³⁷.

33. Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süflilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, 1992, s.226.

34. Pertev Naili BORATAV, "Halk Şiiri", *Türk Dili / Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.9, nr.207, (Aralık 1968), s.351.

35. Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süflilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, 1992, s.226.

36. Şükrü ELÇİN, *Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1988, s.265.

37. İsmail ÖZMEL, *Alevî Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, c.2, İstanbul 1995, s. 105.

Biz, şiiirlerinden hareketle, Muhyiddin Abdal'ın XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceğini söyleyebiliriz. XVI. yüzyılda yazılmış bazı şiiir mecmualarında şiiirlerine rastlanmakta oluşu da bu düşüncemizi desteklemektedir.

C. ÂİLESİ

Muhyiddin Abdal'ın âilesi hakkında elimizde kesin bilgi ve belgeler bulunmamaktadır. Bu konuda çeşitli iddialar ileri sürülmektedir. Bu iddiaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yahya Muhtar Dağlı'ya göre, Muhyiddin Abdal Fatih Sultan Mehmet devri ricalinden olup, müderris Mevlâna Eşrefzâde (=Eşrefoğlu Rûmî)'nin oğludur³⁸. Fakat Dağlı'nın verdiği bilgileri doğrulayan başka bilgi ve belgeler elimizde bulunmamaktadır.

2. XIX.yüzyılda yaşayan Kırklarelili şâir Ahmet Hayrânî, Muhyiddin Abdal ile ilgili olarak söylediği/yazdığı şiiirinde şâirin Selime Sultan'ın öz karındaşı, Seyit Ali Sultan'ın arkadaşı olduğunu bildirmektedir³⁹.

3. Edirneli şâir Erol Yılmaz, bize verdiği bilgilerde ve Edirne Şâirleri⁴⁰ kitabında kendisinin Muhyiddin Abdal'ın soyundan geldiğini iddia etmektedir. Erol Yılmaz'ın söylediklerine göre, Muhyiddin Abdal'ın babasının adı İbrahimdir. Abdürrezzak ve Ali adlarında iki kardeşi vardır. Üç kardeşten Muhyiddin Çöke'de, Abdürrezzak Arpaç'ta, Ali Donköy'de yaşamıştır. Erol Yılmaz'ın soyu da Arpaç'ta yaşayan Abdürrezzak'a uzanmaktadır.

4. Efsânevi hayatı kısmında verdiğimiz bir rivâyete göre, Muhyiddin Abdal'ın, Hacıdanışment, Sarıdanışment, Süleymandanışment adlarında üç oğlu vardı.

İleri sürülen bu bilgilerin tamamına yakını sözlü gelenekte dilden dile aktarılan bilgilerden ibârettir. Sözlü kültür geleneğinde nakledilen bilgilerin genelinde olduğu gibi bu bilgiler karşısında da ihtiyatlı davranmamız gerekecektir.

³⁸ Muhtar Yahya DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, İstanbul, 1935, s.25-27.

³⁹ Vahit Lütfi SALCI, "Muhyiddin Abdal 7", *Damla*, Edirne, Nisan 1943, yıl:1, nr. 7, s.4.

⁴⁰ Rıdvan CANIM, *Edirne Şâirleri*, Ankara 1996.

Elimize yeni bilgi ve belgeler geçinceye kadar, şâirin babası ve annesinin kimleri olduğu, evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı konularında kesin ifâdeler kullanmayacağız. Bu konuda şiirlerinde de her hangi bir ip ucu bulunmamaktadır.

Ç. TAHSİLİ

Dağlı'nın belirttiğine göre, Muhyiddin Abdal, Bursalı Muslihiddin bin Yusuf'tan ders almış, sonra Mevlâna Tusi'den ilim tahsil etmiştir⁺¹

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, mektep ve ilim ile ilgili olarak "medrese" (29/8)*, "müderris" (29/8), "âlim" (10/5), "üstâd" (106/5), "hoca" (102/2, 106/5), "okumak" (29/8, 112/13, 124/4), "okuyup yazmak" (43/2, 110/5, 122/10), "ilim" (71/9, 72/6, 96/7, 123/5), "ilm-i ledün" (29/3), "dîvân" (29/8), "âyet okumak" (48/10), "sebak" (101/9, 102/2) gibi kelime ve kavramlar yer almaktadır.

Muhyiddin Abdal, okuyup yazdığını fakat bu durumu kimsenin bilmediğini söylemektedir (43/2). Şâir, Kur'ân'ı harf harf okuduğunu da ifâde etmektedir (61/10).

Okuyan ve yazanın kim olduğunun bilinmediği (43/2) ve ilmin bir pula satıldığı ifâde edilmektedir (96/7). Muhyiddin Abdal, okuyup yazanların hoşça nâme düzdükleri ve bir söz söyleyecekleri zaman inci gibi dizdiklerini söyleyerek (116/1), okuyup yazanları övmektedir. Şâire göre, hocadan sebak (=ders) alan öğrenci okuyup sebakını bilir (102/2, 106/5). Sebakını öğrenen öğrenci kemâle ererek üstâd olur (106/5).

Sözlü kültür geleneği içinde "ümmî" olarak vasıflandırılan Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı şâirlerinin kültürel birikimlerini bu gelenek içinde öğrendiği düşünülebilir. Fakat "Dîvân"da yer alan bilgilerden ve şiirlerin kelime servetinden hareketle, Muhyiddin Abdal'ın ümmî olmadığını, iyi bir tahsil yaptığını, Arapça ve Farsça bildiğini söyleyebiliriz.

⁺¹ Muhtar Yahya DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, İstanbul, 1935, s.25-27.

* Parantez içindeki ilk rakam "Dördüncü Bölüm"de yer alan şiirin numarasını, ikincisi ise o şiirin dördüncü beyit numarasını göstermektedir.

D. EFSÂNEVÎ HAYATI

Tezkirelerde Muhyiddin Abdal hakkında hiç bir bilgiye rastlanmamıştır. Yine Osman Nuri Peremeci'nin Edirne Tarihi⁴², Rıdvan Canım'ın Edirne Şairleri⁴³ adlı kitaplarında da şâirin adına ve şiirlerine yer verilmemiştir.

Vahit Lütfi Salcı'nın yazdığına göre, Edirneliler tarafından kerâmetli bir evliya olarak bilinmektedir: "Muhyiddin Abdal her şeyden evvel halk nazarında büyük bir yatırdır. Pek çokları onun şâir olduğunu bilmezler. Onu kerametli bir evliya olarak bilirler. Hattâ türbesi önünde her yıl yaz zamanı bir kaç gün için bir bataklık hâsıl olur. O batağa romatizmalılar ve diğer hastalar gidip girerler ve şifa bulurlar. Bu hadiseyi Muhiddin Abdal'ın kerametine verirler."⁴⁴

Kırklarelili şâir Ahmet Hayrânî'nin bir şiirinde Muhyiddin Abdal'ın hayatı ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

"Kapusunda hastaları sağlıyan
Gönüllerde himmetleri çağlıyan
Münkirleri ikrarına bağlıyan
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır

Kerameti vardır cinde, peride
Gazalarda göründü ileride
Rumelini fethedenin biri de
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır

Dervişleri güzel güzel bend eden
Tığ bendi boyunlara kemend eden
Hayranî'yi kendisine bend'eden
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır"⁴⁵

Muhyiddin Abdal ile ilgili olarak pek çok menkabe anlatılmaktadır. 1996 yılı Ekim-Kasım aylarında Edirne-Lalapaşa ilçesi, Hacıdanışment ve Vaysal köylerinde, kaynak kişilerle görüşmek sûretiyle tespit ettiğimiz menkabelerden

⁴² Osman Nuri PEREMECİ, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1939.

⁴³ Rıdvan CANIM, *Edirne Şairleri*, Ankara, 1996.

⁴⁴ SALCI, *a.g.m.*, s.7.

⁴⁵ SALCI, *a.g.m.*, s.4.

bazılarını, Muhyiddin Abdal'ın efsânevî hayatı ile ilgili oldukları için; burada veriyoruz:

Şâirin Aydın'dan Edirne'ye geldiği ve buraya yerleştiği rivâyet edilmektedir. Bu konuda çeşitli rivâyetler anlatılmaktadır. Bir rivâyete göre, şâir Aydın'lı olup, Danişmentoğulları'nın bir beyidir. Hacı, Sarı ve Süleyman adlarını taşıyan üç oğlu vardır. Oğulları ile birlikte Aydın'dan Edirne'ye gelmiş ve bugün mezarının bulunduğu Çöke'ye yerleşmiştir. Muhyiddin Baba, bugün "Muhittin Baba Tepesi" olarak bilinen kalede yaşarken oğulları da bugün Hacı Talaşman/ Hacıdanişment, Sarı Talaşman/ Sarıdanişment, Süleyman Talaşman/ Süleymandanişment adlarını taşıyan birbirine yakın üç ayrı yere yerleşmişlerdir. Bu üç köyün adı da Muhyiddin Baba'nın çocuklarının adından gelmektedir (S6)* . İkinci rivâyete göre, Muhyiddin Baba, çok iri yarı, güçlü kuvvetli bir asker imiş. Bulgarlar Türklere saldırmasın, zulüm etmesin diye güvercin donuna girerek Aydın'dan buraya gelmiş. Hacı Danişment, Süleyman Danişment bir de Sarı Danişment adlarında üç çocuğu varmış. Bu üç kardeş de turna olup uçarak Muhyiddin Baba ile buraya gelmişler (S3). Başka bir rivâyete göre, Muhyiddin Abdal, Orta Asya Türkleri'ndendir. Orada kuraklık olmuş; Aydın tarafına gelmişler. Aydın'dan da buraya akın etmişler. Hacı Danişment, Süleyman Danişment ve Sarı Danişment de Muhyiddin Abdal ile birlikte gelmişler. Hacıdanişment, Süleymandanişment ve Sarıdanişment köylerini bunlar kurmuşlar (S4). Muhyiddin Baba'nın Bulgaristan, Arnavutluk ve Yugoslavya'ya gittiği, oralarda insanları irşad ettiği, çok sonraları tekrar buraya döndüğü de söylenmektedir (S2).

Bu rivâyetlerde ortak olan hususlar dikkati çekmektedir: Muhyiddin Abdal Edirne'ye Aydın'dan gelmiştir; Hacı, Sarı ve Süleyman adlarını taşıyan üç oğlu vardır.

Muhyiddin Abdal yoldan gelip geçene hizmet için bir aş evi yapmıştır (S12). Muhyiddin Abdal'ın kabri ziyâret ediliyor, orada kurbanlar kesiliyor, dilekte bulunuluyordu. Özellikle Nevruz ve Hidrellez günlerinde Muhyiddin Abdal'ın kabri mutlaka ziyaret edilirdi (S10).

* Kaynak şahıslar ve kısaltmalar 45 numaralı dipnotta gösterilmiştir.

Muhyiddin Abdal, olağanüstü özelliklere sahip bir erendir. Bu konuda anlatılan rivâyetleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Köy halkının birleşerek kaldıramadıkları iki-üç ton ağırlığındaki bir kayayı tek başına kaldırmış ve sütunların üstüne koymuştur (S₁, S₃). O kayayı kaldırırken kayanın ağırlığından dolayı üzerine bastığı taşa Muhyiddin Abdal'ın ayak izi çıkmıştır. Üstünde Muhyiddin Abdal'ın ayak izi bulunan taş, şimdi, Edirne'de, Selimiye Camii'nin arkasındaki kabristanın kapısında bulunmaktadır (S₁₂).

2. Muhyiddin Abdal'ın küçük bir kazan içinde pişirdiği yemeği üç köyün halkı yediği halde bitirememişlerdir (S₁, S₃, S₇).

3. Muhyiddin Baba, çok kısa bir süre içinde (=bir kaç dakika/ bir saat), hacca gidip pîrine bir yiyecek götürüp gelmiştir (S₁, S₂, S₈).

4. Muhyiddin Abdal'ın kendisine, atına ve köpeğine ait olduğu ileri sürülen ayak izleri bulunan ve "Yürek Kayası" adı verilen kayanın oyuklarındaki sudan içenlerin yürek çarpıntıları iyileşmektedir. Buradaki su, yaz-kış hiç eksilmemektedir (S₁₁).*

5. Muhyiddin Baba'nın mezarının bulunduğu yerden bir taş parçası alıp dilekte bulununca dilek gerçekleşmektedir (S₃). Çocuğu olmayan bir kadın buradan bir taş parçası alarak bir süre üzerinde gezdirmiş ve çocuğu olmuştur (S₈). Taş parçasını dilek gerçekleştikten sonra tekrar yerine koymak gerekmektedir (S₃).

6. Muhyiddin Abdal'ın ölmediğine inanılmaktadır. O, her sabah abdest almaktadır. Bulgaristan Zârâ'dan gelerek burada koruculuk yapan Hakkı Dede ve başka korucular, Muhyiddin Baba'nın türbesinde bulunan ibriği her akşam doldurdukları halde, sabah geldiklerinde boş olarak bulduklarını, Muhyiddin Baba'nın havlusu ve pabuçlarını da yine yaş olarak gördüklerini söylemişlerdir. Muhyiddin Abdal'ın buraya gelerek abdest alıp namaz kıldığına inanılmaktadır (S₄). Muhyiddin Abdal, ölümünden yüz yıllar geçtikten sonra bile bazı kimselere görünmüştür. Çanakkale gâzisi Salim Dede, sabahın seher vaktinde, alacakaranlıkta Muhyiddin Baba ile karşılaşmıştır (S₅). Bir kadın da sabah namazı kılmak için abdest almaya çıktığı zaman beyaz sakallı, insana benzeyen bir nûrun kibleye doğru gittiğini görmüş. Ordan da yukarı doğru çıkarmış; göğe yükselirmiş. Bu nûrun Muhyiddin Abdal olduğu söylenmektedir (S₃).

* Bkz. Ekler kısmındaki 4. numaralı resim.

7. Muhyiddin Abdal, izinsiz ağaç kesenlerin korkulu rüyasıdır. Tekkenin bulunduğu çevreden izinsiz odun kesenler olursa Muhyiddin Abdal onların rüyasına girip rahatsız edermiş. İzinsiz ağaç kesen bir adam, Muhyiddin Baba'nın sözünü dinlemediği için eşkıya sanılarak öldürülmüştür (S2). İzinsiz ağaç kesen başka bir adam da ağaç yüklü arabasının alev alev yandığını sanarak köyüne kaçmış, bir kaç gün sonra arabasının yanmadığını öğrenmiş ve çiftlik sahiplerine üç-beş kuruş para vererek odun yüklü arabasını alıp gitmiştir (S2).

8. Muhyiddin Abdal'ın duası ve bedduası etkili olmaktadır. Muhyiddin Abdal, kendisine kötü davrandıkları için beddua etmiş ve bir köy yerle bir olmuştur (S11).

9. Muhyiddin Abdal, türbesinin yıkılmasından sonra bir albayın rüyâsına girmiş ve o albay, şâirin türbesini tekrar yaptırmıştır (S1).

10. Muhyiddin Baba Tepesi'nde "sıtma pınarı" adı verilen şifalı bir çeşme vardır. Bu çeşmeden su içen kimse sıtma hastalığına yakalanmazmış (S9). Bu pınar kuruyunca buradaki su Geçginli'ye gidermiş. Sıtma pınarının kurummasından sonra Geçginli'de bir çamur ortaya çıkmaktadır. İnsanların boynuna kadar bataklık olur. Romatizmalılar oraya giderdi. Hâlâ giderler. Denemek için sıtma pınarına darı atmışlar; o darı Geçginli köyündeki bataкта ortaya çıkmış (S7).

11. Muhyiddin Abdal'ın yanında, Küçük Tekke denilen bir yer daha vardı. Orada dört köşe bir taş vardı. Abdest alınır orada niyet edilirdi: "Niyetim tutacaksa sağa dön!" denirdi. Niyet tutarsa taş sağa dönerdi (S4)⁴⁶.

⁴⁶ Kaynak Kişiler ve Kısaltmalar:

1. S1: [Şakir Sarp, Hacıdânişment doğ., 73 yaşında (1341 doğumlu), ilkokul üçüncü sınıfa kadar okumuş, Çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
2. S2: [Halil İbrahim Can, Hacıdânişment doğ., 74 yaşında (1339 doğumlu), ilkokul mezunu, Çiftçi. Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
3. S3: [Kâniye Çöke, Hacıdânişment doğ., 67 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
4. S4: [Recep Özdeş, Hacıdânişment doğ., 75 yaşında, okur-yazar, çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
5. S5: [Şenol Kurtdere, Hacıdânişment doğ., 36 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
6. S6: Mesut Özdeş, 1933, Hacıdânişment doğ., okur-yazar, çiftçi. Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
7. S7: [Ahmet Dereli, Hacıdânişment doğ., 1925 doğumlu, okur-yazar, çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdânişment]
8. S8: İlyas Yalçın, 1955 Vaysal doğ., ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal]
9. S9: Sami Akgün, 1941 Vaysal doğ., ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal]

Muhyiddin Abdal, halkın nazarında bir evliya mertebesine ulaşmıştır. Günümüzde Muhyiddin Abdal, şiirlerinden çok efsânevi/ menkabevi kişiliğiyle sözlü kültür geleneği içinde yaşamaya devam etmektedir.

III. MUHYİDDİN ABDAL'IN TESİRLERİ

A. MUHYİDDİN ABDAL'A MAL EDİLEN ŞİİRLER

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın elimizde bulunan nüshalarında yer almadığı halde Muhyiddin Abdal adına kayıtlı pek çok şiir vardır. Bu şiirlerden bazıları ile ilgili tespit ve düşüncelerimizi burada sunacağız.

Muhyiddin Abdal'ın olduğu ileri sürülen şiirlerden biri "Kılarız namazı kılmayız değil" mısraıyla başlayan şiirdir. Bu şiir bizim incelediğimiz nüshalarda bulunmamakla birlikte Besim Atalay'ın "Bektaşilik ve Edebiyatı"⁴⁷ adlı kitabında ve başka kaynaklarda⁴⁸ da Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında yer almaktadır⁴⁹.

XVII. yy. Bektaşî şâirlerinden Kazak Abdal'ın olarak bilinen bir şiir, 160 yıllık (1980'de) olduğu ileri sürülen bir cönkte, Muhyiddin Abdal adına kaydedilmiştir.

"Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selâm vermeğe dervişan beğenmez"

dörtlüğüyle başlayan ve:

10. S10: Cemal Tunç, 1933 Vaysal doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal

11. S11: Selim Denkten, 1953 Hacıdanışment doğumlu, ilkokul mezunu, köy muhtarı-çiftçi, Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacıdanışment

12. S12: [Ünal Tayfur, 42 yaşında, Yüksek okul mezunu, İlköğretim Okulu Müdürü, Drl. yeri: Edirne-Lalapaşa: Hacıdanışment köyü, Drl. tarihi: 7 Kasım 1996.]

⁴⁷. Besim ATALAY, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340 (=1924), s.72.

⁴⁸. ÖZMEL, *a.g.e.*, s.117.;

⁴⁹. Bkz. "Dördüncü Bölüm", 272 numaralı şıır.

Kazak Abdal söyler bu türlü sözü
Yoğurt ayran ile hallolmuş özü
Köyden şehre gelse bir Türkün kızı
İnci yakut ister mercan beğenmez"

dörtlüğüyle biten şiir⁵⁰ Muhyiddin Abdal adına şu şekilde kaydedilmiştir:

Köknende (?) büyüyen adam azgunu
Çarşıda bazarda adam beğenmez
Medrese kaçığı softa bozgunu
Bir selâm vermeğe insan beğenmez

Soyunmuş Hamamda bir kaç kişi var
Mektepten kaçana günah işi var
Rabbi yessir'de de dört yanlışı var
Meclise gelir de irfan beğenmez

İller kapusunda kul ferraş olan
Burunu sümüklü gözü yaş olan
Bayramdan bayrama bir tıraş olan
Şehire gelür de dükkân beğenmez

Bir çapkını vardır gayet küçücek
Zu'mu fâsıkınca keyif sürecek
Evinde çanak yok ayran içecek
Komşuya varır da zahan beğenmez

Yayladan yaylaya konup göçenler
Topuz korkusundan şehre kaçanlar
Çınar yaprağını kıyıp içenler
Vardal(ı) yenicesi duhan beğenmez

Dağlarda bayırda kalmadı yörük
Kimi ispah olmuş kimisi bölük
Elif dimeye dil(i) dönmeyen hödük
Camiye gelür de imam beğenmez

Muhittin Abdal yamru söyler sözü
Yoğurt ayran ile hallolmaz özü
Şehr-i azime varsa bir Türkün kızı
La'l-i yakut ister mercan beğenmez⁵¹

⁵⁰ Bu şiir Onay'ın ve Ergun'un kitaplarında 8 dörtlük olarak yer almaktadır. Ahmet Talât ONAY, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, (Hzl. Prof. Dr. Cemal KU RNAZ), Ankara 1996, s.325-326.; Sadeddin Nuzheti ERGUN, *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul 1944, s.258-259. [Onay, Âgâhî adlı bir şairin de bu vezin ve kafiyede ve aynı konuda 19 bentli bir hiciv destanı olduğunu bildirmektedir. Bu konuda bkz. ONAY, *a.g.e.*, s.325.]

⁵¹ Ziya GÜREL, *Halk Âşıklarından Devişler*, Ankara 1980, s. 150-151. (Şiirler çalışmamıza kitapta yazıldığı gibi alınmıştır.)

Muhyiddin Abdal'a mâl edilen şiirler arasında Perişan Baba'nın "İkrarımız ene'l-Hakdır" mısraıyla başlayan şiiri de yer almaktadır. *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* 'nde, Muhyiddin Abdal'a mal edilen şiirin ilk dördlüğü şöyledir:

"İkrarımız ene'l-Hakdır
Bu ikrarım belî Hakdır
Cemali nur celî Hakdır
Hak Muhammed Ali Hakdır
Hacı Bektaş Veli Hakdır"⁵²

Bu şiirin nakledildiği kaynak adı geçen antolojide belirtilmediği için, Muhyiddin Abdal'a mâl edilmesinin sebebini bilemiyoruz. Bu şiir Divan'ın incelediğimiz hiç bir nüshasında yer almadığı gibi bütün kaynaklarda Perişan Baba adına kayıtlıdır⁵³.

"Zahit bizi tân eyleme" mısraıyla başlayan ve son dördlüğünde "Muhyi" mahlâsı yer alan şiir de Muhyiddin Abdal'a mâl edilmiştir:

Zahit bize tan eyleme
Hak ismin okur dilimiz
Sakın efsâne söyleme
Hazrete varır yolumuz

Sayılmayız parmak ile
Tükenmeyiz kırmak ile
Taşramızdan sormak ile
Kimse bilmez ahvalimiz

Erenler yolun güderiz
Çekilip Hakk'a gideriz
Gaza-yı ekber ederiz
İmam Alidir ulumuz

Erenlerin hakdır yolu
Cân u dilden dedik belî
Gören bizi sanır deli
Ustudan yeğdir dilimiz

52. İsmail ÖZMEFİ, *Alevî Bektaşî Şairleri Antolojisi*, c.2 , İstanbul 1995, s.115-116.

53. Bu şiirin Perişan Baba'ya ait olduğu konusunda bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Sadeddin Nüzhet ERGİ'N, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul 1944, s.308-309; Besim ATALAY, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340 (=1924), s.73-74.

Tevhid eden deli olmaz
Allah diyen mahruz kalmaz
Her seher açılır solmaz
Bahara erer gülümüz

Muhyi sana olan himmet
Âşık ise câna minnet
Elif Allah Mim Muhammet
Cim cemaldir Lâm Alimiz⁵⁴

Kazak Abdal, Perişan Baba, Muhyî'nin yukarıda bahsettiğimiz şiirleri Muhyiddin Abdal'a mâl edilmiştir. Bu şiirler Muhyiddin Abdal'ın değildir. Bu şiirleri Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında sayan araştırmacılar, kaynak göstermedikleri için belgelerinin olup olmadığını bilemiyoruz. Sözlü kültür geleneği içinde dilden dile nakledilen şiirlerin şâirleri karıştırılarak bazı şiirler Muhyiddin Abdal'a mâl edilmiş olabilir. Cönklerden kaynaklanan yanılgılar sebebiyle de araştırmacılar bu şiirleri Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında saymış olabilirler. Elimizde müellif hattı yazma nüshalar bulunmadığı sürece sözlü gelenekte yaşayarak bazı değişikliklere uğramış şiirler ve şâirleri hakkında değerlendirmeler yaparken ihtiyatlı olmalıyız. Cönk ve mecmualarda yer alan şiirlerin de bazı değişikliklere uğramış veya başka şâirler adına kaydedilmiş olabileceği hususu göz ardı edilmemelidir⁵⁵.

⁵⁴ ÖZMEL, a.g.e., s.633.

⁵⁵ Bu konuda bilgi için bakılabilecek kaynaklardan bazıları şunlardır: Saim SAKAOĞLU, "Âşık Edebiyatında Mısra Değişiklikleri ve Seyranî'nin Şiirlerinden Örnekler", *Türk Dili*, nr.397, (Ocak 1985), s.44-59.; Şükrü ELÇİN, "Halk Edebiyatımızda Kaynaklar Meselesi ve XVI'ncı Asır Ozan Karacaoğlan", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, c.1, Ankara 1988, s.13-30.; Hikmet DİZDAROĞLU, "Everekli Seyranî'ye Mal Edilen Bir Destan Üzerine", *Türk Folkloru*, nr. 2, (Eylül 1979), s.4-8.; M. Sabri KOZ, "Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu", *1. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1983)*, Eskişehir 1987, s.169-179.; Mehmet YARDIMCI, "Halk Şiirinde Şâirlere Mal Edilişlerin ve Tapşırma Benzerliklerinin Yarattığı Karışıklıklarla Cönklerden Kaynaklanan Yanılgılar", *Halkbütünü ve Edebiyat Yazıları*, Malatya 1993, s.17-29.; İlhan BAŞGÖZ, *Karacaoğlan*, (Yeni Bilgilerle 3. Baskı), İstanbul, 1992.; Bayram DÜRBİLMEZ, "Sorgunlu Halk Şâiri Sıtkı Baba" *Tuncer Güllensoy Armağanı*, (Hiz. Ahmet BURAN), Kayseri, 1995?, s.196-204; aynı yazar, "Muhyiddin Abdal'ın Seyranâmeleri Üzerine", *İçel Kültürü*, yıl:10, nr.54, (Kasım 1997), s.48-49 [=23. *Uluslararası Karacaoğlan ve Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu* (Mut, 15-16 Kasım 1997)'nda sunulan bildiri]

B. MUHYİDDİN ABDAL'DAN ETKİLENEN ŞÂİRLER

Muhyiddin Abdal'dan etkilenen şâirler arasında Kul Nesimî, İbrahim Kınıcı ve Ahmet Hayranî'yi sayabiliriz. XVII.yüzyılda yaşamış şâirlerimizden Kul Nesimî⁵⁶ de Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinden etkilenmiş şâirlerimizdendir. Muhyiddin Abdal'ın:

"Diñleñ imdi ne diyeyim
Delîl ü burhândur Ali
Gel eşigine yüz süri
Kible-yi îmândur Ali" (98/1)

dörtlüğü ile başlayan şiiri⁵⁷ ile Kul Nesimî'nin olduğu ileri sürülen ve :

"Gelin hey inkâr olanlar
Görün ne candur Ali
Hak Çalab'ın sevdüğü
Şah-ı merdandur Ali "

dörtlüğü ile başlayan şiiri arasında büyük benzerlikler vardır⁵⁸.

Edirneli şâir İbrahim Kınıcı bir şiirinde Muhyiddin Abdal'dan bahseder. Mezar taşından, ölüm tarihinin 1228 (1816) olduğu anlaşılmaktadır⁵⁹

Muhyiddin Abdal'dan bahsedilen mısra:

"Hem Muhiddin Abdal'ı var hem Ece Sultan'ı var
Hem Güzelce Baba'sı varhem Koyun Baba yeter"

⁵⁶ Kul Nesimî hakkında bilgi için bkz. Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevilik-Bektâşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985, s.228-234

⁵⁷ Bu şiir için şu kaynaklara da bakılabilir: Bahtıyar FRENKLİGH., *Bektaşî Neşes ve Mersiyeleri*, İstanbul 1943, s. 15-16.

⁵⁸ Karşılaştırmak için bkz.GÜREL, *a.g.e.*, s.72.

⁵⁹ İtem ÜTÜK, "Vahit Lütfi Sâlcı ve Trakya Şâirleri", *Halk Kültürü- 1984/1*, (Ocak 1984), s.136-137.

Kırklarelili şâir Ahmet Hayrânî'nin Muhyiddin Abdal'ı öven bir şiiri vardır. Hayrânî, Bulgaristan sınırına yakın olan Karaabalılar köyünden olup 19.yüzyılda yaşamıştır⁶⁰. Hayrânî'nin yazdığı şiir şöyledir:

Seyit Ali Sultan'ın arkadaşı
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır
Selime Sultan'ın öz karındaşı
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır

Kapusunda hastaları sağlıyan
Gönüllerde himmetleri çağlıyan
Münkirleri ikrarına bağlıyan
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır

Kerameti vardır cinde, peride
Gazalarda göründü ileride
Rumelini fethedenin biri de
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır

Dervişleri güzel güzel bend eden
Tığ bendi boyunlara kemend eden
Hayrânî'yi kendisine bend'eden
Çöke'de yatan Muhiddin Abdal'dır⁶¹

Muhyiddin Abdal'ın şiiri (şiir nr.: 98) ile Kul Nesimî'nin olduğu ileri sürülen şiirin birbirine çok benzemesi şiirin aynı ayakla şekillenmiş olmasından kaynaklanabilir. Fakat biz, Kul Nesimî'nin, Muhyiddin Abdal'ın şiirini okumuş/ sözlü gelenek içinde dinlemiş olabileceğini düşünüyoruz. Muhyiddin Abdal'dan bahseden şiirler söyleyen/yazan şâirler ise, bu şiirlerini Muhyiddin Abdal'ın sözlü

⁶⁰ ÜTÜK, *a.g.m.*, s. 138.

⁶¹ Vahit Lütfi SALCI, "Muhiddin Abdal 7", *Damla*, Edirne, (Nisan 1943), yıl: 1, nr. 7, s.4

kültür geleneği içinde yaşayan efsânevî/ menkabevî hayatından etkilenerek söylemiş/yazmış olabilirler.

C. MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDEN BAŞKALARINA MAL EDİLENLER

Bedri Noyan, Muhyiddin Abdal ile Hızırnâme yazarı Muhyiddin Çelebi'yi aynı kişi kabul ettiği için şâirin şu dörtlüklerini Muhyiddin Çelebi'ye mal etmektedir⁶²:

"Şahım da rehberim oldu
Gani Otman pîrim oldu
Hemân kıblem nûrum oldu
Anın eteğin tuttum ben"⁶³

S.N. Ergun, Muhyiddin Abdal'ın bazı şiirlerinin XVII. yüzyılda yaşamış Abdal mahlaslı halk şâirine mal edildiğini yazmaktadır⁶⁴. İsmet Zeki Eyuboğlu da bu Abdal ile Muhyiddin Abdal'ın karıştırılmaması gerektiğini belirtir⁶⁵.

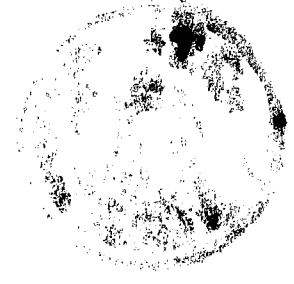
Muhyiddin Abdal'a mâl edilen şiirlerden bahsederken, aynı şiirin başka şâirler adına kaydedilmesinin sebepleri üzerinde durduğumuz ve bu konuyla ilgili bilgi veren belli başlı kaynakları dipnotta verdiğimiz için burada sözü uzatmak istemiyoruz. Fakat, saz ve tekke şâirleri /şiirleri konusunda araştırma yaparken sözlü kültür geleneğinin saz ve tekke şâirleri/şiirleri üzerindeki etkilerini göz ardı etmemek, kaynak şahısların verdikleri bilgilerde yanlışlar/yanlışlıklar olabileceğini unutmamak, cönk. mecmua vb. gibi yazılı kaynaklarda yer alan bilgilerin doğru olup olmadığını başka kaynaklarla, diğer ipuçları ile karşılaştırmak gerektiğini vurgulamak istiyoruz.

⁶². Bedri NOYAN, *Bektaşılık Alevilik Nedir*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara 1987, s.521.

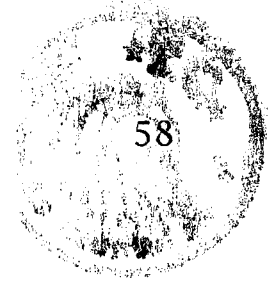
⁶³. Diğer üç dörtlük için bk. NOYAN, *a.g.e.*, s. 521.

⁶⁴. Sadeddin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, 19uncu Asra Kadar*, c.1-2, (2. Baskı), İstanbul, 1955, s. 26.

⁶⁵. İsmet Zeki EYUBOĞLU, *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul, 1991, s.222.

İKİNCİ BÖLÜM
MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİİRLERİ

İKİNCİ BÖLÜM MUHYİDDİN ABDAL'IN ŞİİRLERİ

I. ŞİİRLERİYLE İLGİLİ PROBLEMLER

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nı değerlendirirken, bu "Dîvân"ın şâiri belli olmasına rağmen, eserin sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş olduğunu düşünmekteyiz¹. "Dîvân"ı oluşturan şiirlerde, "ferdî üslûp" yanında, sözlü gelenek içinde şekillenmiş; genel olarak "Tekke şiiri", özel olarak "Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri" geleneğinin "ortak üslûbu"nun da bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Muhyiddin Abdal Dîvânı, bilgilerimize göre, Muhyiddin Abdal'dan yüzyıllar sonra, Alevî-Bektaşî çevrelerinde sözlü olarak yaşayan şiirlerinin dervişler tarafından toplanması sonucu meydana getirilmiştir. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın müellif hattı nüshasının bulunmayışı ve eldeki nüshaların şâirin yaşadığı yüzyıldan çok sonraki dönemlerde yazılmış/istinsah edilmiş olması bizim bu yöndeki düşüncemizi desteklemektedir. Ahmet Yesevî'nin "Hikmet"lerinin içinde yer aldığı "Dîvân-ı Hikmet"in de aslında Ahmet Yesevî'den yüzyıllarca sonra "Yesevî dervişleri tarafından tertip edilmiş bir hikmetler mecmuası" olduğunu biliyoruz².

A. VEZİN

Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirini oluşturan diğer zümrelere ait manzumeler gibi, "Alevî-Bektaşî şiiri"ni oluşturan manzumelerin de anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşıdıkları bilinmektedir. Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirinde, saz şiiri nazım şekliyle klâsik şiirimizin ölçüsü olan arûzun, anonim halk şiiri ve saz şiirimizin vezni olan hece ölçüsüyle klâsik şiirimizin nazım şekillerinin birleştirilmiş olduğunu görüyoruz. Güzel, bu edebiyatı meydana getiren şâirlerin

¹ Sözlü kültür geleneği hakkında geniş bilgi için "Giriş" kısmındaki "Sözlü Kültür Geleneği Ve Bu Geleneğin Unsurları" başlıklı bölüme bakılabilir.

² Ahmed-i YESEVÎ, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Hzl. Kemal ERASLAN), (2. Baskı), Ankara 1991, s.V.

fazla tahsil görmediklerini belirterek, "Tekke edebiyatı mahsulleri"nde arüz hatalarına sık sık rastlandığını da ifade etmektedir³.

Alevî-Bektaşî-Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirin nazım birimi dörtlük veya beyit; ölçüsü hece veya aruzdur. Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinin tamamına yakını hece ölçüsüyle vücuda getirilmiştir. Muhyiddin Abdal, hece vezniyle söylediği/yazdığı şiirlerde, hece ölçüsünün yedili, sekizli, on birli, on dördlü ve on beşli kalıplarını kullanmıştır. Bu kalıplara uygun olarak söylenen/ yazılan şiirlere örnekler verelim:

Yedi heceli şiirlere örnekler:

"Şükür elhamdülillah
Kara sakal ağardı
Gördüm tağlar başında
Ağarup kar yağardı" (89/1)*

"Cân u cevriñ begidür
Nefis aña yağıdur
Gönül Hakkun evidür
Yıkma gözet hâtır" (100/3)

"Çık dum gönül köşküne
Cân boyandı meşkine
Hak şol dîdâr 'aşkına
Yarattı kâ'inâtı" (101/6)

Sekiz heceli şiirlere örnekler:

"Be yârânlar cümle cihân
Bal ile yağ oldu baña
Dervişüm kendi hâlümde
Tağ üste bağ oldu baña" (80/1)

"Abes hayâli bilmezem
Dâim tâzeyüm solmazam
Ben ölmezem ben ölmezem
Sanmasunlar ölür beni" (99/3)

³ Abdurrahman GÜZEL, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr.445-450, (Haziran 1989), s.277.

* Parantez içinde verilen rakamlardan birincisi şiir numarasını, ikincisi dörtlük/beyit numarasını göstermektedir.

"Şâhin cüst gerek avında
Sözini bañgla tavında
Muhyiddîn gönül evinde
Yaz kclâmuñ kitâp eyle" (82/7)

On bir heceli şiirlere örnekler:
"Dervîş odur didüğün dimiş ola
Söyleyicek her sözi gümüş ola" (4/1)

"Kuşa sûr yok, deñize köpri olmaz
Kıyâs eyle katredcn tay toğar mı" (18/4)

"Söz bir gevherdür nâdâna dimek olmaz
Sözi de yerinde söylemek gerek" (31/2)

On dört heceli şiirlere örnekler:

"Taht u sarây, mülk ü mal Süleymâna kalmadı
Kanı İskender, Dârâ, kanı bunca Süleymân" (46/3)

"Ey cisimi lûtf u cân. ey nutku dürr-i mercân
Ey tanıyan özini. ey 'akl-ı kâmil insân" (47/1)

On beş heceli şiirlere örnekler:
"Biz mülkin Süleymânıyuz añladık kuş dilinden
Her seher medhimiz söyler 'Andelib tûtü bizim" (40/6)

"Gözlerin sihrinden oldu bu gönülüm âvâreler
Kırpigin okından oldu yüregimde yâreler" (55/1)

"Küfür îmân kahır îmân lûtf îmandur bilenc
Zîrâ ki âyin-i erkân celâl cemâl içindedür" (66/3)

Şâirin bu kalıplara uygun olarak söylediği/yazdığı şiirlerde, bazan, vezin ve durak bozuklukları karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kusurlar şâirden veya şiirin irticâlen söylenmesinden kaynaklanabileceği gibi, şiirlerin bir süre sözlü kültür geleneği içinde dilden dile nakledilerek sonradan yazıya geçirilmesinden de kaynaklanabilir. Bu sebeple, Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde vezin meselesi incelenirken de sözlü kültür geleneği ve bu geleneğin unsurları göz önünde bulundurulmalıdır⁴.

⁴. Bu konuda bilgi için "Giriş" kısmındaki "Sözlü Kültür Geleneği Ve Bu Geleneğin Unsurları" başlıklı bölüme bakılabilir

Meselâ aşağıda ilk beyiti verilen şiir, on birli hece vezniyle meydana getirildiği hâlde ikinci mısra on iki heceden oluşmuştur:

"Varmagıl bir yire gel olmayınca
Saña bir mürşîd-i kâmil olmayınca" (1/1)

İncelemelerimiz sonucu aruz ölçüsüyle de şiiri olduğunu tespit ettik. Fakat bunun bir rastlantı sonucunda aruzun fâilâtün kalıbına uygun düştüğünü söyleyebiliriz. Hikmet Dizdaroğlu'nun saz şâirleri ve şiirleri hakkında söyledikleri şu düşünceler Tekke şâirleri ve şiirleri için de geçerlidir: " (...) saz şâirleri aruz bilmezler, onlar deyişlerini bir ezgi eşliğinde söylerler. Bu deyişlerden bir kısmı, özellikle çok heceli dizelilerle kurulu olanları, aruzun kalıplarına uyabilir. (...) Saz şâirlerinin aruzlu şiirleri ise irticale dayandığından ve bunlar aruzu bilmediklerinden, uzun dizelerden meydana gelen deyişler, bilgiyle ve bilinçle yapılan bir çaba sonunda değil, bir rastlantı olarak aruz kalıplarına uygun düşmektedir"⁵.

Alevî-Bektaşî-Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde daha çok hece ölçüsü tercih edilmekle birlikte, klâsik şiirin etkisiyle aruz vezni de kullanılmıştır. Klâsik edebiyatın tesiriyle "gazel", "mesnevî" "semâî", "kalenderî" tarzlarıyla yazılan şiirlerde aruz vezni esas olduğu hâlde, bunlarda da yaygın olarak hece vezninin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Ancak o devre göre az çok medrese tahsili görmüş olan az sayıda şâir aruzlu şiir yazabilmektedir⁶. Bu sebeple bu edebiyatı meydana getiren şâirlerin fazla tahsil görmediklerini belirtilerek, "Tekke edebiyatı mahsulleri"nde aruz hatalarına sık sık rastlandığı ifade edilmektedir⁷. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî çevrelerde, sözlü kültür geleneği içinde dilden dile aktarılan bazı şiirlerin vezinlerinin bu aktarmalar sırasında da bozulmuş olabileceği düşünülebilir. Bu edebiyat şubesine ait bir şiirin vezni incelenirken de sözlü kültür geleneği göz önünde bulundurulmalıdır.

Muhyiddin Abdal'ın aruz vezninin fâilâtün kalıbına uygun düşen bir şiirinden iki beyiti örnek olarak buraya alıyoruz:

⁵ Hikmet DIZDAROĞLU, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara, 1969, s.31.

⁶ ÇLKÜTAŞIR, *a.g.m.*, s.197.

⁷ GÜZEL, *a.g.m.*, s.277.

"Tahsîn ol üsdâda kim akrânı yok
Tahsîn ol kemâle kim noxsânı yok

Tahsîn ol hâceye kim alup satar
Tahsîn ol pazarda kim ziyânı yok" (şiiir nr. 35)

̄ - · - - / - - · - - / - - · - -
fâ i lâ tün/ fâ i lâ tün/ fâ i lün

Muhyiddin Abdal, gazel ve kaside tazındaki şiiirler ile mesnevî tarzındaki şiiirlerinde de -bir şiiir hariç- vezin olarak hece ölçüsünü kullanmıştır. Başka bir ifade ile, Muhyiddin Abdal, klâsik edebiyata ait nazım şekilleriyle söylediği/yazdığı şiiirlerinde bile halk şiiirine ait hece ölçüsünü kullanmıştır.

B. KÂFİYE YAPISI

1. Kullandığı Kâfiye Çeşitleri

Muhyiddin Abdal'ın şiiirlerinin kâfiye yapısı genelde "Türk halk şiiiri"nin, özeldde Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiirinin kâfiye yapısına uygunluk gösterir⁸. Şiiirlerinde çoğunlukla yarım kâfiye görülür. Bazan eklerle kâfiye yaptığını da görüyoruz. Eklerle kâfiye yapılan veya kâfiye bozuklukları bulunan şiiirlerdeki bu durum, sözlü kültür geleneğinden de kaynaklanmış olabilir. Çoğunlukla irticâlen ve ezgi eşliğinde söylenen şiiirlerde kâfiye kusurları olabildiği gibi, sözlü kültür geleneği içinde dilden dile aktarılan şiiirlerde bir takım değişiklikler yapıldığı da bilinmektedir⁹. Bununla birlikte zaman zaman tam kâfiye, zengin kâfiye ve tunç kâfiye örnekleri de mevcuttur.

Yarım kafiye örnekleri:

"Varmagıl bir yire gel olmayınca
Saña bir mürşîd-i kâmil olmayınca" (1/1)

beyitiyle başlayan şiiirde kafiyeyi l ünsüzü oluşturmaktadır. Bu şiiirin diğer mısırâlarında yol, dâl , sel, kul, hal, bal, el, dil, yel kelimeleriyle yarım kafiye

⁸. Cem DİLÇİN, *Örneklele Türk Şiiir Bilgisi*, Ankara, 1988.

⁹. "Sözlü Kültür Geleneği ve Bu Geleneğin Unsurları" konusunda geniş bilgi için "Giriş" kısmındaki ilgili bölüme bakılabilir.

yapıldığı görülmektedir. Mısırâların sonlarında tekrar edilen "olmayınca" kelimesi ise redif olup şiire akıcılık kazandırmaktadır.

"Çün irüşdüm ben cânânuñ izine
Yüzim sürdüm ayağınuñ tozına" (5/1)

Tam kafiye örnekleri:

"Sen kul olagör sultâna cân ile
Kul olan hûb söyleşür sultân ile" (9/1)

"Dilber yüzün göricek gül utanur
Dilün söyleyicek bülbül utanur" (65/1)

Zengin kafiye örnekleri:

" 'Aceb dôstdan bize nazar ola mı
Dôst ile asıllu pazar ola mı" (17/1)

"Yine Hakkuñ lûtf u ihsânı geldi
Gökden yire âb-u nisânı geldi" (25/1)

"Yemiş umma söğüt ile kavakdan
Hayır gelmez şaşıg ile savakdan" (79/3)

"Ne dikseñ anı bitirür çekirdek
Tavuk yumurtasından toğmaz ördek" (79/4)

Tunç kafiye örnekleri:

"Alidür gayrı kimse yok arada
Hemân Alidür akda vü karada" (78/13)

"Şol kaşı gözi karayı
Buldım arayı arayı
İki 'arzına bahş itmiş
Zülfden iki toğar ayı" (94/1)

Eklerle yaptığı kâfiyelere örnekler:

"Alidür müfminleriñ rehberi
Alidür Mustafânuñ sevdikleri" (78/2)

"Sen kendi kendin remzin anlayasın
Bu sebakdan nice hikmet tuyasın" (78/40)

2. Kafiye Örgüsü

Şiirin ana yapısını kâfiye örgüsü oluşturur. Şiirdeki kâfiye örgüsü çoğunlukla o şiirin nazım şeklini bile belirleyebilecek niteliktedir. Bu bakımdan Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde hangi kâfiye örgüleri bulunduğunu tespit etmeye çalıştık. Tespitlerimize göre Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde şu kafiye örgüleri görülmektedir:

1. Gazel ve kasîde tarzındaki şiirlerin birinci beyitleri kendi arasında kafiyeli, diğer beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları birinci beyit ile kafiyelidir: *aa , xa, xa, xa...*;

"Sen kul olagör sultâna cân ile
Kul olan hûb söyleşür sultân ile

Beni sorarsañ bunda gelince
Nice su geçdüm nice balkân ile

Başlar tûb oldu eller çevgân oldu
Âşıklar tûb oldu çeker çevgân ile..." (9/1, 2, 3...)

"Ey dilber seni cismime cân didiler
Gönüller tahtına seni sultân didiler

Bu dertlü cânların şeksiz tabîbi
Seni dil-hasteye dermân didiler

Senüñ şânuna geldi ümmü'l-kitâb
Budur gökden inen Furkân didiler... "(56/1, 2, 3...)

2. Mesnevî tarzındaki şiirlerde her beyit kendi arasında kafiyelidir: *aa, bb, cc, dd...*;

"Biz de bildigümüzü söyleyelüm
Dinleyene Ali medhin eyleyelüm

...
Muhammed Mustafâya vir salavât
Alidür mazhar-ı sırr-ı velâyet

Aliyi sev sıdk ile şâd olasın
Cehennem odından âzâd olasın" (78/1, 3, 4...)

"Yine bir söz diyelüm dil ü cândan
Her ne keşf oldu ise baña benden

Bir söz dir kim 'akl içinde mu'teber
Hıfz idene hoş haberdür hoş haber

Yemiş umma söğüt ile kavakdan
Hayır gelmez şaşığ ile savakdan" (79/1, 2, 3...)

3. Bazı şiiirlerin ilk dörtlüklerinin birinci ve üçüncü mısraları kendi arasında, ikinci ve dördüncü mısraları kendi arasında kâfiyelidir. İlk dörtlükleri bu şekilde bir kafiye örgüsüne sahip olan şiiirlerin diğer dörtlüklerindeki ilk üç mısraları kendi aralarında ayrı ayrı, dördüncü mısralar ise ilk dörtlükteki ikinci ve dördüncü mısralarla kafiyelidirler: *abab, cccb, dddb...*;

"Ey dilber hüsnüñ gülistân
Yüzüñ kızıl gül didiler
Cemâlüñ bağ ile böstân
Saçını sünbül didiler

Zülfüñ reyhân ile çemen
Kırpigın tır kaşuñ kemân
Boyuñ sidre vü yâsemen
Kâmetüñe dal didiler

Kâşuñla kirpigüñ gözüñ
Hak Fâtiha yazmış yüzün
Otuz iki harfdur sözüñ
Şirin lebüñ bal didiler..." (117/1, 2, 3...)

4. Bazı şiiirlerin ilk dörtlüklerinin birinci ve üçüncü mısraları serbest (kafiyesiz) olup ikinci ve dördüncü mısraları kendi arasında kâfiyelidir. İlk dörtlükleri bu şekilde bir kafiye örgüsüne sahip olan şiiirlerin diğer dörtlüklerindeki ilk üç mısraları ayrı ayrı kendi aralarında , dördüncü mısralar ise birinci dörtlükteki ikinci ve dördüncü mısralarla kafiyelidirler: *xaxa, hhba, ccca...*;

"Var bir şâha kullık eyle
Cismini terk it cân iste
Yedi iklime sultân ol
Pâdişâhdan dîvân iste

Sen yarara yetdüñ ise
Er etegün tutduñ ise
Bellü kullık etdüñ ise
Nişânuñdan nişân iste

Nazar alduñsa bir erden
Sadeñ hâlî olmaz dürden
Göz ayurma bakduk yerden
Hemân ikrâr îmân iste..." (85/1, 2, 3...)

5. Bazı şiirlerin her dörtlüğünün ilk üç mısraları ayrı ayrı kendi aralarında, dördüncü mısralar ise birinci dörtlüğün dördüncü mısrayla kafiyelidir: *aaab, ccch, dddb...*;

"Diñlemeden gün dahı
Olmaz idi dün dahı
Ol 'âlemde kevn dahı
Toğup tolanmaz idi

Olmaz idi şâd-ı güy
Hep bir idi yohsul bay
Bir kararda idi ay
Toğup tolanmaz idi

Sayru degül sağ idi
Ölüm diri yoğ idi
Etrafı hep tağ idi
Varup gelinmez idi..." (96/1, 2, 3...)

6. Bazı şiirlerin ilk dörtlüklerinin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyeli olup üçüncü mısraları serbesttir. İlk dörtlükleri bu şekilde bir kafiye örgüsüne sahip olan şiirlerin diğer dörtlüklerindeki ilk üç mısraları ayrı ayrı kendi aralarında, dördüncü mısralar ise birinci dörtlükteki birinci, ikinci ve dördüncü mısralarla kafiyelidirler: *aaxa, bbba, ccca...*;

"Ser gövdeyi götürü
Pây menzîle yetürü
Dîl ma'rifet kesb ider
El maslahat bitürü

Dîl söyler 'akıl yazar
Söz tecribeden sezer
Göñül seyr idüp gezer
Cân köşede oturü

Cân u cevriñ begidür
Nefis aña yağıdur
Göñül Hakuñ evidür
Yıkma gözet hâtırı..." (100/1, 2, 3...)

7. Bazı şiirlerin ilk dörtlüklerinin birinci ve üçüncü mısraları serbest (kafiyesiz) olup ikinci ve dördüncü mısraları nakarattır. İlk dörtlükleri bu şekilde bir kafiye örgüsüne sahip olan şiirlerin diğer dörtlüklerindeki ilk üç mısraları ayrı ayrı kendi aralarında, dördüncü mısralar ise birinci dörtlükteki ikinci ve dördüncü mısralarla kafiyelidirler: $xNxN$, $bbbN$, $cccN$...;

"Hakuñ kelâm-ı kadîmi
Yigirmi sekiz otuz iki
İnsân kıldı adını
Yigirmi sekiz otuz iki

Elim ayağum yüzüm
Yüz içerüdür sözüüm
Hakka tanıkdur özüm
Yigirmi sekiz otuz iki

Bak insânuñ yüzine
Nazar eyle sözine
Hezâr sefer izine
Yigirmi sekiz otuz iki..." (97/1, 2, 3...)

8. Bazı şiirlerin ilk dörtlüklerinin birinci ve üçüncü mısraları kendi arasında kâfiyeli olup ikinci ve dördüncü mısraları nakarattır. İlk dörtlükleri bu şekilde bir kafiye örgüsüne sahip olan şiirlerin diğer dörtlüklerindeki ilk üç mısraları kendi aralarında ayrı ayrı, dördüncü mısraların hepsi ilk dörtlükteki ikinci ve dördüncü mısralarda olduğu gibi aynen tekrarlanmaktadır: $aNaN$, $bbbN$, $cccN$...;

"Alidür ol nûr-ı mutlak
Aliden gayrı kim var
Ali mu'cizine sadık
Aliden gayrı kim var

Alidür Hakk ile yeksân
Alidür delîl ü burhân
Alidür bu şehre sultân
Aliden gayrı kim var

Alidür bu mülkin eri
 Ali Muhammedüñ yâri
 İki cihanuñ serveri
 Aliden gayrı kim var (114/1, 2, 3...)

9. Tuyug ve mâni tarzındaki şiirlerde genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısralar kendi aralarında kafiyeli olup üçüncü mısra serbesttir: *aaxa*;
 "Muhyi'ddînem derd ile
 Men yanaram od ile
 Sakın tuz ekmek yime
 Oturup nâmerd ile" (152)

C.NAZIM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ

"Vezin"den bahsederken de söylediğimiz gibi, Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirinde, saz şiiri nazım şekliyle klâsik şiirimizin ölçüsü olan aruzun, anonim halk şiiri ve saz şiirimizin vezni olan hece ölçüsüyle klâsik şiirimizin nazım şekillerinin birleştirilmiş olduğunu görüyoruz. Dinî-Tasavvufî Türk halk şâirleri, şiirlerini saz şiirine, anonim halk şiirine ve klâsik edebiyata âit nazım şekilleri ile vücuda getirmektedirler¹⁰. Muhyiddin Abdal'ın şiirleri, anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşımaktadır. Muhyiddin Abdal, klâsik edebiyata ait nazım şekillerinden gazel, kasîde ve mesnevî; anonim halk şiiri ve saz şiirine ait özelliklerin birleşmesi sonucu şekillenen Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirine ait nefes, mâni ve tuyug nazım şekilleriyle şiirler söylemiş/ yazmıştır.

1. Klâsik Edebiyat Tarzındaki Şiirleri:

Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde, klâsik edebiyata âit nazım şekillerinden çoğunlukla gazel, kasîde ve mesnevî tarzları tercih edilmektedir. Muhyiddin Abdal da klâsik edebiyata âit nazım şekillerinden gazel, kasîde ve mesnevî tarzlarını tercih etmiştir. Gazel ve kasîde tarzında söylenen/yazılan şiirler klâsik gazel ve kasîdeye muhteva itibariyle değil şeklen benzemektedir. Bu sebeple gazel ve kasîde tarzındaki şiirleri aynı başlıkta topladık. Gazel ve kasîde klâsik

¹⁰ "Nazım Şekilleri ve Türleri" konusunda geniş bilgi için "Giriş" kısmındaki ilgili bölüme bakılabilir.

edebiyatta çok yaygın olarak kullanılan nazım şekillerindedir. Klâsik edebiyatın etkisiyle, "tekke şiiiri"nde de çok yaygın olarak kullanılmıştır. Çoğunlukla aruz vezninin değişik kalıplarıyla yazılan gazel ve kasîde, Dinî-Tasavvufî Türk Halk şiiirimizde genellikle hece ölçüsüyle yazılmaktadır. Her ikisinde de birinci beyit kendi arasında kafiyeli, diğer beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları birinci beyit ile kafiyelidir. Kafiye örgüleri aa, ba, ca, da, ea, fa, ga... şeklindedir. Gazelin ilk beyitine *matla*, son beyitine *makta* adı verilir. Matla beyitinden sonra gelen beyite hüsn-i matla, makta beyitinden bir önceki beyite ise hüsn-i makta denir. En güzel beyite beytü'l-gazel, beyitleri arasında konu birliği bulunan gazellere yek-âhenk gazel, her beyiti aynı mükemmellikte söylenmiş olan gazellere ise yek-avaz gazel denir. Mısra sonlarındaki kafiyelerden ayrı olarak mısra içlerinde de kafiye bulunan gazellere musammat gazel adı verilir¹¹. Kasîdelerin mısra sayısı otuz üç ile doksan dokuz beyit arasında değişir. Kasîdenin ilk beyitine *matla*, şâirin adının geçtiği beyite *taç beyit*, en güzel beyitine ise *beytü'l-kasid* denir. Tam ve klâsik bir kasidenin bölümlerini şöyle sıralayabiliriz: 1. Nesib (=Âşıkâne söyleyişler) veya Teşbib (=Tasvir), 2. Tegazzül (Tabiat güzellikleri, aşk ve coşkunluk ifâdeleri yer alır), 3. Giriz-Girizgâh (Asıl konuya hazırlık), 4. Methiye (Asıl bölüm), 5. Fahriye (Şâirin kendisini ve sanatını övdüğü bölüm), 6. Taç (Şâirin adını kullandığı bölüm). Dua (Tanrı'ya şükredilen bölüm). Kasideler, işledikleri konulara göre şu adları alırlar: 1. Tevhid. 2. Münacaat. 3. Naat. 4. Methiye. Kasidelere sunuldukları zamana, kafiyelerine ve rediflerine göre de ad verilebilmektedir¹².

Muhyiddin Abdal'ın. klâsik edebiyat nazım şekillerinden mesnevî tarzında şiiirleri de vardır. Her beyit kendi arasında kafiyeli olduğu ve anlatımda kafiye hulma kolaylığı sağladığı için uzun manzumelerin çoğu mesnevî şeklinde yazılmıştır¹³.

¹¹. Bkz. Osman Nuri EKİZ, *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s.87-88.

¹². Bkz. Osman Nuri EKİZ, *a.g.e.*, s. 141-143.

¹³. Mesnevî hk. geniş bilgi için bkz. İsmail ÜNVER, "Mesnevî", *Türk Dili Türk Şiiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiiri)*, yıl. 36, nr. 415-416-417, Ankara, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986), s.430-563.

2. Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Tarzındaki Şiirleri:

"Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Tarzındaki Şiirler"den nefes, semaî, mâni, tuyug ve destan en yaygın nazım şekillerindendir¹⁴. Muhyiddin Abdal, Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirine ait nefes, mâni ve tuyug nazım şekilleriyle şiirler söylemiş/ yazmıştır. Nefes, şekil itibariyle koşmaya benzer. Nazım birimi dörtlüktür. Nefesler, "Âyin-i Cemler" ile diğer toplantılarda kendine has ezgi ile okur. Konusu ekseriyetle tasavvuf, tarikat akîdeleriyle ilgilidir. İçlerinde lirik bir mahiyet gösterenler de vardır¹⁵. Şekil itibariyle koşmaya benzeyen ve hece ölçüsünün 4+4=8 kalıbıyla yazılan şiirlere semaî adı verilmektedir. Semaîlerin gazel gibi kafiyelenmiş ve arûzun "mefâîlün/ mefâîlün/ mefâîlün/ mefâîlün" kalıbıyla yazılmış şekilleri de vardır. Muhyiddin Abdal, semaîlerini hece ölçüsüyle vücuda getirmiştir. Semaîler bestelenerek Alevî-Bektaşîler'in çeşitli törenlerinde ezgili bir şekilde okunur. Şâirin bazı semaîleri de çeşitli dinî törenlerde besteli şekilleriyle okunmaktadır¹⁶.

Muhyiddin Abdal, Türk halk şiirinin en küçük nazım şekli olan mâni tarzında pek çok şiir yazmıştır¹⁷. Mâni, genellikle yedi heceden oluşan dört mısralık bir nazım biçimidir. Genellikle a, a, x, a şeklinde bir kafiye örgüsüne sahip olan mânilerin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında kafiyeli, üçüncü mısra ise serbesttir. "Tam mâni" veya "düz mâni" adı verilen dört mısralık yedi heceli mânilerden başka, "kesik mâni", "artık mâni" ve "deyiş" denilen çeşitleri de vardır. Yedi heceli mânilerden başka, dört, beş, sekiz, ve on bir heceli mânilerin de olduğunu biliyoruz¹⁸. Özellikle on bir heceli mâniler ile tuyuglar arasında benzerlikler vardır. Mâni ile tuyug arasındaki benzerliğe dikkat çekenlerden biri de Gibb'dir¹⁹.

¹⁴ M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (Ankara,1974), s. 198.

¹⁵ ÜLKÜTAŞIR, a.g.m., s. 198.

¹⁶ Bkz. EKler.

¹⁷ Muhyiddin Abdal'ın mâni söylemesi konusunda bkz. Bayram DURBİLMEZ, "Muhyiddin Abdal'ın Tuyug ve Mânileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, (Kayseri 1996), s.427-438.

¹⁸ Mâniler hakkında geniş bilgi için bkz. Nevzat GÖZAYDIN, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr.445, (Ocak-Haziran 1989), s.3-25.

¹⁹ Hikmet Dızdaroğlu, *İhtik Şiirinde Türler*, Ankara, 1969, s.53.

"Mânici"ler "mâni"yi, hazır ifade kalıplarından²⁰ da faydalanarak özel bir ezgi eşliğinde doğmaca olarak söylemektedirler. Bazı saz/tekke şâirlerimizin de ilk mısrada kendi mahlaslarını kullanarak mâni söylediklerini biliyoruz²¹. Hatayî²² ve Muhyiddin Abdal gibi pek çok Alevî/Bektaşî şâiri, halk şiiri nazım şekillerinden "mâni" tarzında şiirler söylemişler/yazmışlardır.

Değişik konularda mâni katarları bulunmasına rağmen her mâniyi müstakil bir şiir olarak kabul etmek genel bir temayüldür. Bununla beraber, daha çok saz şâirleri tarafından yaratılmış, bütünüyle mâni dördlüklerinden oluşmuş şiirler de vardır²³.

Muhyiddin Abdal, tuyug tarzında şiirler de söylemiş/yazmıştır²⁴. Tuyug, genel bir ifâdeyle, anonim halk edebiyatı nazım şekli olan mâninin Klâsik şiirimizde aldığı şekle denir. Şekil ve muhteva bakımında mâni ile aynıdır. Aralarındaki belirgin fark, mâninin hece ölçüsüyle, Tuyug'un ise genellikle aruz vezniyle yazılmış olmasıdır. Aruz vezniyle yazılan tuyuglarda genellikle *fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün* kalıbı kullanılmaktadır. Tuyuglarda, genellikle birinci, ikinci ve dördüncü mısralar kenedi aralarında kafiyeli olup üçüncü mısralar serbesttir. Dört mısranın da kendi aralarında kafiyeli olduğu tuyuglar yanında, birinci ve üçüncü mısraların kendi aralarında, ikinci ve dördüncü mısraların kendi aralarında kafiyeli olduğu tuyuglar da vardır. Kafiyeleri genellikle cinaslıdır²⁵.

Muhyiddin Abdal, devriye, elifnâme, vücutnâme, seyrannâme, medhiye, ağıt gibi nazım türlerine uygun şiirler de vücuda getirmiştir. Bunların örnekleri metinler kısmında mevcuttur. Şiirler, sözlü kültür geleneği içinde, genellikle ezgilerine göre adlandırılmaktadır. Ezgilerinden hareketle bazı şiirlere kalenderî,

²⁰. Bu konuda bkz. Rıza FİLİZOK, "Mânilerin Tasnifi Problemi ve Mânilerde Değişmeyen Unsurlar", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, nr. 1, (İzmir 1982), s.165-175.

²¹. Bu konuda bkz. Amil ÇELEBİOĞLU, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânında Mâniler", *Türk Kültürü*, nr. 270, (Ekim 1985), s.355-357.; Şükrü ELÇİN, "Adlî'nin Mânileri", *Türk Kültürü*, nr.418, (Şubat 1998), s.113-115.; Bayram DURBİLMEZ, "Muhyiddin Abdal'ın Tuyug ve Mânileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, (Kayseri 1996), s.427-438.; Öcal OĞUZ, *Yozgatlı Hüzni*, Ankara, 1988.

²². Hatayî'nin mâni söylemesi konusunda bkz. GÖZAYDIN, *a.g.m.*, s.21-22.

²³. Metin KARADAĞ, *Türk Halk Şiiri (Tarihçe-Temel Bilgiler-Örnekler)*, (2.Baskı), Balıkesir, 1996, s.45.

²⁴. Bkz. Bayram DURBİLMEZ, *a.g.m.*, s.427-428.

²⁵. Tuyug hakkında bilgi için bkz. Fuat KÖPRÜLÜ, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul 1989, s.194-228.

sema'î gibi adlar verildiğini de biliyoruz²⁶. Bilindiği gibi, Alevî-Bektaşî törenlerinde mûsikî çok önemli bir yer tutmaktadır²⁷. Köprülü'ye göre "halk şiirleri"nin türlerinin arasındaki fark, kısmen şekillerine ve daha çok "mâhiyet-i mûsikîleri"ne yani "besteleri"ne aittir²⁸. İçlerinde lirik bir mâhiyet gösterenler de bulunmasına rağmen ekseriyetle tasavvuf, tarîkat akîdeleriyle ilgili konularda yazılan/söylenen nefesler kendine has bir ezgi eşliğinde okunmaktadır. Mutasavvıf halk şâirlerinin fikir, görüş ve tarîkat, âdap-erkânını terennüm eden şiirlerden Kalenderîler de ezgi ile okunmaktadır²⁹. Pek çok şiir ezgilerine göre adlandırılmaktadır. Bu sebeple, Bektaşî-Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinde, nazım şekli ve nazım türü probleminin çözümünde mûsikî belirleyici rol oynamaktadır³⁰. Özellikle "Âlevî-Bektaşî Edebiyatı" incelenirken mûsikî göz önünde bulundurulmadıkça yapılan değerlendirmeler ve varılan sonuçlar eksik kalacaktır.

Ferdî damga taşıyan, söyleyicisi belli olan ürünler de dahil olmak üzere "Alevî-Bektaşî Edebiyatı", sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş bir edebiyat olduğunu belirtmiş ve sözlü kültür geleneği hakkında bilgiler vermiştik³¹. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri incelenirken bu husus göz ardı edilmemelidir. Muhyiddîn Abdal Dîvânı'nı değerlendirirken de şâiri belli olmasına rağmen, bu eserin sözlü kültür geleneği içinde şekillenmiş olduğunu düşünmekteyiz. "Dîvân"ı oluşturan şiirlerde, "ferdî üslûp" yanında, sözlü gelenek içinde şekillenmiş; genel olarak "Tekke şiiri", özel olarak "Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiiri" geleneğinin "ortak üslûbu"nun da bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

²⁶ Bu konuda bk. Abdurrahman GÜZEL, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr. 445-450, Haziran 1989, s.320-324.

²⁷ Bkz. Nuri ÖZCAN, "Bektaşî Müsikîsi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, 1992, s.371-372.; M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî ve Alevî Ayinleri", *Sivas Folkloru*, c.9, nr. 44, s.5-7.; Sadettin Nüzhet ERGÜN, *Türk Müsikîsi Antolojisi*, (2 cilt), İstanbul, 1942-1943.; İlhan Cem ERSEVEN, *Alevîler'de Semah*, (2.Baskı), İstanbul, 1990.; Vahit Lütfî SALCI, *Gizli Türk Oyunları*, İstanbul, 1941.

²⁸ M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s.273.

²⁹ ÜLKÜTAŞIR, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", s.199.

³⁰ Bu konuda bkz. Öcal OĞUZ, "Bakü'de Yayımlanan Bir Kitap ve Âşık Şiirinde Şekil, Tür ve Makam Meselesi", *Millî Folklor*, c.2, nr. 15, (Güz 1992), s.9.; Pertev Naili BORATAV, "Halk Edebiyatında Tür ve Biçim Sorunu Üzerine", *Folklor ve Edebiyat*, 1982-I, İstanbul, 1982, s.153-158.

³¹ Bkz. "Sözlü Kültür Geleneği ve Bu Geleneğin Unsurları".

İL.DİLİ VE ÜSLÛBU (SANATI)

Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde görülen dil ve üslûp özellikleri, değişik zümrelerin oluşturduğu Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirinin genel özelliklerine benzerlikler göstermektedir.

A. DİL ÖZELLİKLERİ

Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nın tespit ettiğimiz nüshalarından hiçbiri müellif hattı değildir. Muhyiddîn Abdâl'ın şiirleri -bazı cönk ve mecmualarda yer alan bir kaç şiir dışında- onun ölümünden çok sonraları sözlü gelenek içinden derlenerek yazıya geçirilmiş ve *Muhyiddîn Abdâl Dîvânı* meydana getirilmiştir. Tespitlerimize göre, XVI. yüzyılda yaşadığı kabul edilen şâirin şiirleri, XVIII. yüzyılın sonu/ XIX. yüzyılın başlarında sözlü gelenekten tespit edilerek yazıya geçirilmiş olmasına rağmen, şâirin yaşadığı döneme ait dil özellikleri genellikle muhafaza edilmiştir. Burada, elimizdeki nüshalardan hareketle dil özellikleri hakkında bilgi vereceğiz.

Dinî-Tasavvufî zümrelere mensup şâirler, dinî-ahlâkî eserleri geniş kitlelere iletmek ve onlara dinî-ahlâkî duygu ve düşünceleri öğretmek ihtiyacı ile, eserlerinde kolay anlaşılır bir dil kullanmışlardır³². Muhyiddin Abdal, klâsik şiirimizde kullanılan dile göre daha sâde, saz şiirimizde kullanılan dile göre ise biraz daha ağır sayılabilecek bir dil kullanmıştır. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, dinî ve tasavvufî kelime ve ifâdelerin günlük konuşma dili ile birlikte iç-içe kullanıldığını görüyoruz. Arapça-Farsça kelimelere, klâsik şiirimize göre, daha az yer verilmektedir. Bununla birlikte, Hurûfilik tesirinde kaldığı için, çeşitli rumuz ve sembollerin de yoğun olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, anlamları aynı olan Arapça ve Farsça kelimelerle Türkçe kelimeler, aynı veya ayrı şiirlerde birlikte kullanılabilir. Bu kelime ikiliği, devrin dil yönüyle de bir istihale devri olduğunu gösterir³³:

³² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mecdut MANSUROĞLU, "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 4, nr. 4, (İstanbul, 1951), s. 217.

³³ Yûnus Emre ile karşılaştırmak için bkz. Mustafa TATÇI, *Yûnus Emre Dîvânı II, İnceleme*, Ankara 1990, s.68-69.

evliyâ (A.) - eren (T.), Allah (A.) - Çalap, Tañrı (T.), cennet (A.) - uçmak (T.),
cehennem (A.) - tamu (T), şarâb (A.) - süçi (T.)...vd.

Elimizdeki nüshalardan tespit edebildiğimiz kadarıyla, Muhyiddîn Abdal'ın dili, Osmanlı dönemi Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır³⁴. Anadolu'nun Türkleşmesi ile, XIII-XV.yüzyıllar arasında bu bölgede Oğuzca temelinde dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir³⁵. Şâiriin dilinin Eski Anadolu Türkçesi'nin 1550 yılından biraz önceki yıllarda görülen özelliklerini yansıttığı ileri sürülmektedir³⁶.

Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nı hazırlarken asıl maksadımız bu dîvândaki dil özelliklerini etraflıca incelemek olmadığı için, burada, tespit ettiğimiz belli başlı kelime özelliklerini sıralayacağız.

İlk devirlere ait bazı kelime özellikleri XV. ve XVI. yüzyıla kadar devam eder, sonra kaybolur³⁷. Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nda tespit ettiğimiz bu tür kelime özellikleri şunlardır:

1. İşaret zamirlerinin teklik şekilleri "*bu, şol, ol*" ; çoklukları "*bular, şular, olar*" şeklindedir: "Bak *şol* ħabîş-i ħare" (101/1)*, "*Olardur* ümmet-i Ahmed olanlar/*Olardur* kevser-i cennet olanlar" (79/33)

İşaret zamirleri, XVI. yüzyıldan sonra "*bunlar, şunlar, onlar*" şekline dönüşmüştür³⁸.

2. Uzaklaşma hali eki: "*-den*" yerine "*-din*" kullanılmaktadır: "Ölmezden *öñdin* ölmıyen" (81/7)

3. Fillerde emir kiplerinde devam hâlini göstermek için "*-gör*" kullanılır³⁹: "Sen kul *olagör* sultâna cân ile" (9/1)

³⁴. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mustafa ÖZKAN, *Türk Dili'nin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, 1995, s.53.

³⁵. Bkz. Güner GÜLSEVIN, *Eski Anadolu Türkçesi'nde Ekler*, Ankara 1997, s.1.

³⁶. Bu konuda bilgi için bkz. İsmail ÖZMELİ, *Alevî-Bektaşî Şâirleri Antolojisi*, c.2, İstanbul 1995, s.105.

³⁷. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ağâh Sırrı LEVEND, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ankara 1949, s.60.

* Parantez içinde yer alan birinci rakam şiir numarasını, ikinci rakam beyit dördlük numarasını göstermektedir.

³⁸. LEVEND, a.g.e., s.60-61.

³⁹. LEVEND, a.g.e., s.62.

4. Fiillere ait özellikler arasında, emir kipinin sonuna "-gil" ve "-gil" gelmektedir: "Varma *gîl* bir yire gel olmayınca" (1/1), "Gelgil ey tâlib Hakka yol istiyyen" (3/9)

5. "Ben" yerine "men", "benim" yerine "menem" : "Hele men çok görmüşem" (137/1), "Şâh bendesidir men de" (148/1), "Menem 'Ankâ menem Kâf" (154/1)

6. Fiillerde devam eden şimdiki zamanı göstermek için kullanılan "-mektedir" yerine "-üpdür" : "Hakk bilüpdür cümle râzı" (119/10)

7. Fiillerde gelecek zaman kipindeki "-cek, -cak" yerine kullanılan "-ısar, -iser" : "Didiler derde devâ yine yârden olısar " (55/3)

8. Bildirme eki "-dır" yerine "-durur, -dürür" : " Her kişinüñ vardurur bir seyrânı" (10/3), "Ezel ebeddürür devlet kişiye" (18/2)

9. Zarf fiil eki "-(a)rak, -(e)rek" yerine "-(u)han, -(ü)ben" : "Bir kişi «uruban yola gitmege" (33/4), "Şâyed pişüben dadana" (84/10)

10. Zarf fiil eki: "-(y)ınca, -(y)ince" yerine "-(y)ıcak, -(y)icek" : "Ma'rifet aňlayıcak " (41/4), "Dilber yüzün göricek gül utanur/ Dilüñ söyleyicek bülbül utanur" (65/1)

Bu özelliklerden başka "kendüzü", "sımak", "issi", "sayru", "tamu", "kançaru", gibi bir çok kelime vardır ki, bu kelimeler ilk zamanlar çok kullanıldığı halde, bazıları XVI. yüzyıldan bir süre sonra unutulmuştur.

Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nda yer alan yazı ve telâffuz özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kelime sonuna gelen nesne "i"leri, kelimenin ilk hecesi "o, u, ö, ü" hâlinde olsa bile, bu "i"ler yine "ı, i" şeklindedir⁴⁰: gönli, suyu vs.

Bu hal, fiillerin "di"li ve "miş"li geçmiş zamanlarında ve hikâyelerde de böyledir: gördi, olmuş

2. Geniş zamanlarda "-ur, -ür" şekli kullanılır: kılur, görür

3. Hâl kipleri bazı kere "-ip, -üp", bazı kere de "-up, -üp" şeklindedir: "gelip-gelüp", "kılıp, kılup" gibi.

Bunun gibi, kelimenin ortasındaki "ı, i"ler bazı kere "ı, i", bazı kere de "u, ü" şeklindedir: için-içün, satın- satun vs. gibi.

⁴⁰ LEVEND, a.g.e., s.71.

4. Şahıs ve mülkiyet zamirlerinden evvel gelen harfler "ötrü"dür: "benüm", "senün", "gelmişüz", "bilürür" gibi.

Geniş zamanlarda ikinci şahıs zamiri bazı kere "i" şeklindedir: "bilürsin" gibi.

5. "Miş"li geçmiş zamanlarda birinci şahıs zamirinden evvelki harf "üstün"dür: "gelmişem", "kılmışam" gibi.

6. Bazan vav, ünlü uyumuna uymakta ı, i şekline dönüştürülerek y ve esre "ی , ـ" ile yazılmaktadır: "Düldül, Kanber *i* seyf-i Zülfikâr" (16/7), "Çün Hakkı tanımışsın kanı delîl *i* burhân" (47/9), "tiğ *i* teber", (16/8)

7. Tamlamalarda bazan y (=ع) ünlü uyumuna uymakta, u,ü şekline dönüştürülerek vav (=و) ile yazılmaktadır: "âb-u kevser", (16/2), "Yûsuf-u Ken'ân" (56/9), "âb-u zemzem" (62/15), "murg-u Kâf" (97/15) vd.

Bunlardan başka ekler ile ilgili şu özellikler karşımıza çıkmaktadır:

1. İyelik Ekleri: -(u)m, -(ü)m; -(u)muz, -(ü)müz/ -(u)ñ, -(ü)ñ; -(u)ñuz, -(ü)ñüz: ata-m, ata-ñ, ata-sı/ ata-muz, ata-ñuz, ata-ları; ad-um, ad-uñ, adı/ ad-umuz, ad-uñuz, ad-ları; göz-üm, göz-üñ, göz-i...

2. İlgi hali eki: -uñ, -üñ, -nuñ, -nüñ : sen-üñ, aşk-uñ

3. İsimden isim/sıfat yapma eki: -lu, -lü / -suz, -süz: devlet-lü, devlet-süz, ad-lu, ayak-lu, can-lu, eksük-lü

4. Bildirme ekleri: a. Çokluk 1. Şahıs : -uz, -üz : beraber-üz; b. Emir ve Şart'ta Çokluk 1. Şahıs :-vuz, -vüz: gide-vüz; c. Çokluk 1. Şahıs Emir Eki:-alum, -elüm: id-elüm, söyle-y-elüm, di-y-elüm, geç-elüm, gözed-elüm; ç. Çokluk 2. Şahıs Emir Eki:-(u)ñ, -(ü)ñ

5. İsim fiil ekleri: a. -ur, -ür: bil-ür (kişi); b. -duk, -dük: kıldugum, geydügüm.

6. Fiilden fiil yapma (faktitif) ekleri: a. -dur, -dür: al-dur-dı, bil-dür-di, iriş-dür-medi; b. -ur, -ür: bit-ür-medi, çev-ür-di; c. -gur, -gür: ir-gür

7. Fiilden İsim yapma ekleri: a. -gu, -gü, -ku, -kü: uy-ku, sev-gü, kay-gu; b. -u, -ü: öl-ü, kok-u, bil-ü, sev-ü

8. Emir eki: -sun, -sün/-sunlar, -sünler

Ünlüler ile ilgili belli başlı şu özelliklerin olduğunu tespit ettik:

1. Ünlü Düşmesi: Bazı kelimelerde vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğünü görüyoruz⁴¹: ağır < ağırı, buyruk < buyuruk, oğlan < oğulan

2. Birleşme: Ünlü ile sona eren bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiği zaman ünlülerden biri düşmekte ve bir birleşme meydana gelmektedir⁴²: kendüz < kendü+öz, şol < şu+ol, niçün < ne+ için

Ünsüzler ile ilgili olarak tespit ettiğimiz belli başlı özellikler şunlardır:

Eski Anadolu Türkçesi'nin bu günkü yazı dilimizden ayrılan en önemli yönü, bünyesinde ñ damak ünsüzü ile sızıcı bir gırtlak ünsüzü olan ħ ünsüzünü bulundurmasıdır⁴³. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda da bu ünsüzlerin Türkçe kökenli kelimelerde bile çokça kullanıldığını görüyoruz: "Hep bir idi yo ħsul bay" (95/2), "Ya ħsi gelir kişiye" (18/8), "Kuşa sûr yok, deñize köpri olmaz" (18/4)

1. Ünsüz Değişmeleri:

a. t > d değişmesi: Bu değişmede karışıklıklar vardır. EAT'de, ince sıradan kelimelerin başındaki t (=ت)'ler genellikle d(=>)'ye dönüşürken, kalın sıradan kelimelerin başında bulunan ve d'ye dönüşmemiş olan t'ler genellikle tı =ت (=ط) ile yazılmıştır: tavar, tağ

Bunun yanında, kalın ünlüye sahip oldukları halde te (=ت) ile yazılanlar da vardır: toz (=توز) Eski Türkçe'de ön ses durumundaki kalın ve ince sıradan t'lerin bir kısmı ise EAT'de sadalılışarak d'ye dönüşmüştür: datlu, dilkü...

Bazan da aynı kelimenin ön sesinde hem t'li, hem d'li yazılışa rastlanmaktadır: durdı/ṭurdı, datlu/ṭatlu

b. k > ħ değişmesi: Ön ses durumundaki k (=ق)'lar kendini muhafaza etmektedir: kani, kanda, kandan, kangı...

Türkçe kelimelerde iç ve son ses durumundaki k > ħ değişikliği, düzenli olmamakla birlikte yaygın olarak görülmektedir: yaħşı, aħşam...

c. ğ > v değişmesi: Örnek azdır: kulağuz < kılavuz

2. Ünsüz Düşmesi: İşaret zamiri bu, şu, ol'un çokluk şekillerinde bazan n yardımcı sesi kullanılmamaktadır: bular, şular, olar...

⁴¹ Faruk K. TİMURTAŞ, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, nr. 18 (1976), s.340.

⁴² ÖZKAN, a.g.e., s.98.

⁴³ ÖZKAN, a.g.e., s.99.

3. Ünsüz Türemesi: Bazı seslerin düşmesi ya da değişmesi sonucu birkaç kelimedede -ss- ikizlemesi görülür: asıg> assı (=fayda, kâr), idisi > issi (=sahip), ısıg> ıssı (=sıcaklık).

Yukarıda sıraladığımız özelliklerin ve kelimelerin Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nda bulunması, söz konusu Dîvân, şâirimizin ölümünden sonra yazıya geçirilmiş olsa bile, eserin Eski Anadolu Türkçesi dönemi içinde değerlendirilmesini gerektirmektedir.

B. ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ (SANATI)

Muhyiddin Abdal'ın üslûp özellikleri genelde Dinî-Tasavvufî Türk halk şiirinin, özelde Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinin üslûp özelliklerine genellikle uygunluk göstermektedir. Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şiirinin üslûp özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: 1. Nasihat ve hitap yoluyla anlatım, 2. Doğrudan doğruya anlatım, 3. Hikâye ederek anlatım (Tahkiye), 4. Soru-cevap yoluyla anlatım, 5. Delil ve ispat yoluyla anlatım, 6. Atasözü ve deyimler kullanarak anlatım, 7. Tekrarlama yoluyla anlatım⁺⁺.

Muhyiddin Abdal'ın üslûp özelliklerini de yukarıda sıraladığımız özellikler çerçevesinde tespit edebiliriz:

1. Nasihat ve hitap yoluyla anlatım: Anlatılmak istenenler ve öğütler emir kipi veya hitap sözleri kullanıldıktan sonra anlaşılır bir dille verilmektedir.

Örnek:

"Varmagıl bir yire gel olmayınca
Saña bir müşîd-i kâmil olmayınca

Senüñ yolın varup menzile irmez
Göñülden göñüle yol olmayınca...." (1/1, 2...)

2. Doğrudan doğruya anlatım: Öğretici mâhiyetteki şiirlerde konu tarif ve izah edilirken en çok başvurulan anlatım şekillerinden biri doğrudan doğruya anlatımdır.

⁺⁺ Abdurrahman GÜZEL, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr.445-450, (Haziran 1989), s.331-350.

Örnek:
"Tañrı birdür degüldür zinhâr iki
Peygamberi Hakdur Hak bilürsen Hakkı" (16/1)

3. Hikâye ederek anlatım (Tahkiye): Peygamberlere âit kıssalar, din uluları etrafında şekillenen menkabe, velâyetnâme, gazavatnâme vb. hikâye edilerek anlatılmaktadır.

Örnek: "... 'Ali Zülfikârı saldı
Çaldığını iki bölüdü
Yüz biñ ere hamle küldü
Bir demde sındı küffârı

'Ali geldi heybet ile
Bir demde bir sâ'at ile
Şöyle tutdı kuvvet ile
Çekdi kopardı Hayberi..." (92/2, 3...)

4. Soru-cevap yoluyla anlatım: Anlatılmak istenen fikirlerin daha tesirli bir hâle getirilmesi için, tasavvufî bilgi ve motifler "soru-cevap" şeklinde anlatılmaktadır.

Örnek: "... Şeriatuñ şartı nedür
Tarîkatuñ terki nedür
Ma'rifetuñ farkı nedür
Hakîkatdan ne bilürsin

Hakîkat künt turâbdur
Ma'rifet mâbiyet âbdur
Tarîkat bir yanar oddur
Şeriatdan ne bilürsin

Şeriat şartı Kur'ândur
Ânı bilen ehl-i 'irfândur
İstivâ 'arş-ı Rahmândur
Hâl ü hatdan ne bilürsin..." (110/2, 3, 4...)

5. Delil ve ispat yoluyla anlatım: Âyet, hadîs ve kelâm-ı kibarları defîl göstererek, anlatılmak istenen fikirlerin doğruluğu ispat edilmeye çalışılmaktadır. Dinî-Tasavvufî Türk halk şâirlerinin genelinde olduğu gibi, Muhyiddin Abdal da, fikrini âyet, hadîs ve kelâm-ı kibarlarla takviye etmektedir⁴⁵.

⁴⁵. Daha fazla örnek için bkz. "Dördüncü Bölüm: I. Din ve Tasavvuf, A. Din, 4. Sûre (Âyet) ve Hadîsler"

Örnekler: "*Kameri kıldı iki şakk Mustafâ mu'cizâtı*" (22/2)

"Hak Ta'âla Kur'ân'da şöyle buyurmuş idi
Kimseye bâkî kalmazgıl *men 'aleyhâfân* " (46/6)

"Bilmeyen şems ü kameri
Ve'd-dühâ sırrını bilmez" (129/2)

"*Men 'âref* sırrın bilmiyen" (81/7)

6. Atasözü ve deyimler kullanarak anlatım: Anlatımı daha etkili hâle getirmek için, özellikle öğüt verici şiiirlerde atasözü ve deyimlerden yararlanılmaktadır. Muhyiddin Abdal, şiiirlerinde pek çok atasözü ve deyim kullanmıştır. Deyimlerin tamamına yakını "Dördüncü Bölüm"ün ilgili maddelerinde verilmiştir. Burada atasözü ve deyimler ile veciz sözlerden bir kaç tane örnek verilecektir:

"Muhyiddîn dimekle bulunmaz çâre
Çöp kimildar mı hiç yel olmayınca " (1/10)

"Çün irüşdüm ben cânânun izine
Yüzüm sürdüm ayagının tozına " (5/1)

"Saña gerek olanı sen iste ara
Kişi Mekke'yi bulur sora sora " (12/4)

"*Cân kulagıyla işit cân ile diñle*
Kanden gelür bil nedür bu âvâze (13/2)

"Yemiş umma söğüt ile kavakdan
Hayır gelmez şaşig ile savakdan

Ne dikseñ anı bitirür çekirdek
Tavuk yumurtasından togmaz ördek

Toygar yumurtasından tavuk togar mı
Bî-basîret kişiden ay togar mı

Bülbül dilin öte mi kara bakal
Hak sözi añlaya mı tilki çakal

Çaylak şâhin olup şikâr kapar mı
Her mekes arı gibi bal yapar mı

Şeker yise tûti olur mu garga
Ma'rifet keşf ola mı ehl-i zerkâ" (79/3, 4, 5, 6, 7, 8)

7. Çeşitli edebî sanatlar kullanarak anlatım: Özellikle mecaz, tekrîr, teşhis ve intak...vd. gibi edebî sanatları kullanmak sûretiyle anlatım daha etkili hâle getirilmektedir. Burada, "tekke şâirleri"nin en çok başvurdukları anlatım yollarından "tekrarlama yoluyla anlatım" (=tekrîr) a bir örnek vermekte yetiniyoruz:

"Dervîş odur didügin dimiş ola
Söyleyicek her sözi gümüş ola

Dervîş odur nefesi Hakdan gele
Gâh söyler ise gâhice hâmûş ola

Dervîş odur sohbetinden cân bite
Her kelâmı şekerli kamış ola

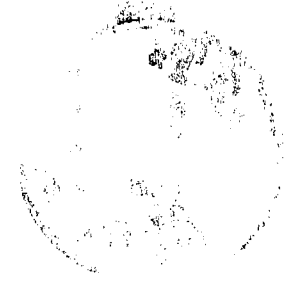
Dervîş odur tâlibe mürşîd ola
Dervîş odur nefsinı bilmiş ola

Dervîş odur özin alçaga tuta
İtibârûñ elinden komış ola

Dervîş odur dünyânun cîfesinden
Uzlet idüp ellerin yumış ola..." (4/1, 2, 3, 4, 5, 6...)

Muhyiddin Abdal'ın üslûp özellikleri bunlardan ibaret değildir. Yûnus Emre'de olduğu gibi, şâirimizin sanatında da, didaktizm ve lirizm paraleldir. Bu da, bu tarz şiirin sözlü kültür geleneği dâhilinde, "tekke muhitinde" yaygın oluşu ile açıklanabilir⁴⁶. Şiirlerindeki ses ve âhenk yüksek seviyededir. Muhyiddin Abdal, mutasavvıf bir şâir olmasına rağmen cemiyetten kopmamıştır. Sâde bir dile derin anlamlar yükleyebilen Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde hâkim olan üslûp, konuşma üslûbudur.

⁴⁶ Bkz. Sadık K. TURALI, "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler Veya Metoda Dâir Düşünceler", *Edebiyat Bilimine Katkıları*, Ankara, 1993, s. 27-45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞİİRLERİN TAHLİLİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞİİRLERİN TAHLİLİ*

I. DİN ve TASAVVUF

A. DİN

1. Allah

Konu ile ilgili olarak "Elif", "Allah", "Hak", "Hüdâ", "Sübhan", "Rahman", "Hâliku'r-Rahman", "Tanrı", "Çalap", "Kudret", "Hay", vd. gibi ad ve sıfatlara; "Allahın fazlı" (214/1), "Hakkın mazharı" (170/1), "Hakdan hitâb" (216/1), "Hakkın burhânı" (258/1), "Hakkın nûru" (15/3, 26/2), "Hakk'ın evi" (78/62, 83/9, 100/3), "Hakk'a ayân görmek" (78/39), "Hak'dan delîl almak" (14/8), "Hak Ta'âlâ" (5/5, 47/3), "Kudret kılıcı" (49/8), "esmâ-yı hüsnâ" (48/4), "kalem-i Kudret" (48/4), "Hakkın Kudret eli" (108/4, 111/5), "kavl-i Hüdâ" (129/5), "zıll-ı Hây" (197/1) vb. gibi deyim ve ifâdeiere yer verilmiştir.

Muhyiddin Abdal'ın Allah inancı, genel olarak Kur'ân-ı Kerim'e uygunluk göstermektedir. Bunun yanında, Hurûfîlik tesiri de karşımıza çıkmaktadır.

Elif Allah'ı sembolize etmektedir (72/2, 81/1). Allah birdir (16/1, 42/3, 70/2, 81/3). Dokuz felek, şes cihet ve yüz yirmi dört bin âlem Allah'ı zikretmektedir (67/3)¹. İnsan Hakkın mazharı, Hak insanın izhârıdır (127/5). Tanrı insanı kendi nûrından halk etmiştir (29/6). İnsanın yüzünde Hakkın nûru görünmektedir (15/3). İnsanın vechi Hakkın defteridir; onu okuyan ehl-i tevhîd olur (14/5). Hakkın kelâmı insanın vechinde yazılmıştır; Kur'ân gibi harf harf okunmaktadır (24/9). İnsanın yüzünde "esmâ-yı hüsnâ" yazılmış (48/4), alınına da

* Bu bölüm hazırlanırken Mustafa Tatçı'nın *Yûnus Emre Dîvânı // İnceleme* ve M. Nejat Selercioğlu'nun *Nev'î Dîvânı'nın Tahlihi* adlı kitaplarında da uygulanan "Sistemik Tahlil Metodu"ndan yararlanılmıştır.

¹. Bkz. Sûreler (Âyetler).

"kalem-i Kudret" çalınmıştır (48/4) İnsan, sûret-i Rahman'dır (47/3). İnsanlar "zill-ı hây", yâni Tanrı'nın gölgesidirler (197/1). İnsanı söyleten Hak'dır (78/35)².

Hakk'ı bâtil görenler yoldan saparlar (78/55). Hak'dan irak düşmek, eğnine gaflet gömleği giymektir (78/56). Hak sözünü işitmeyenin gözü şaşır (79/14). Tevhîd kılıcını kuşanıp meydân isteyen kişi ölmez birliğe, Tanrı'ya kavuşur (87/7). Bahre dalan Bir'e, Tanrı'ya kavuşur (93/5).

Allah, bilici ve tanıktır/şâhittir (14/2, 102/1); üstümüzde hazırdır (120/4). Her sırrı Hâliku'r-rahman olan Sübhan bilir (90/5). Allah ganîdir (82/3)³.

Pîrin cemâlinde Hakk'ın nûru görünmektedir (26/2). Hak yoluna giren derviş, on sekiz bin âlemi bir zerrede görür (208/1). Allah adı tesbih edilmelidir (34/6). Allah adı gönüllerde vird olmalıdır (34/6). Hakk'a bakmak için doğru nazar gerekir (33/1). Hakk'ı cân ile görmelidir (122/4). Erenler, bu yolda Tanrı haslandırlar (79/32). Er, Hak'dan ayrı değildir (92/10).

Çalap, insanları haberdar etmek için eri elçi gönderdi (95/6). Hz. Muhammed Mustafa' dan gelen mektubu okuyunca Hakk'ı yazan bir inşâ bulunmaktadır (104/7). Tanrı, kâinatı dîdâr aşkına yaratmıştır (101/6). Muhammed, Tanrı ile doksan bin sır kelâm etmiş ve Çalab'ın buyruğunu tutmuştur (118/4). Tanrı'dan gelip tekrar Tanrı'ya dönme, "deryâdan katreye gelme" (27/3) ve "Katreden deryâyı, ummanı bulma; menzile erişme" (39/1) olarak ifâde edilmektedir.

Hak Ta'âlâ'nın buyrukları Kur'an'dadır (46/6, 68/2). Okuyup bilen Hakk'ı bulur (67/7). Hak, Kur'an'da, zâlimi lânetlemiş, mümin kuluna rahmet buyurmuştur (79/27)⁴. Dedi-kodudan uzaklaşmayan ârif-i Rab olamaz (48/11). Ârif olmayan, "Men âref" yolunu bulmayan ve kendi ilmini bilmeyen Hüdâ'nın sırrını da bilmez (128/11.). Tanrı'nın celâl ve cemâl sıfatları vardır. Âyin-i erkân, celâl ve cemâl içindedir (66/3).

Mü'minlerin gönlü Hakk'ın evidir (78/62, 83/9, 100/3); Hak gönüldedir (78/62). Hakk'a yol isteyen tâlibe rehber yol gösterir (3/9). Söz, Hak'dan delîl

² Alevî-Bektaşî düşüncesinde, Tanrı ile insan arasında ilginç bağlantılar kurulmaktadır. Bu konuda bilgi için bkz. Battal PEHLİVAN, *Alevî-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*, (2. Baskı), İstanbul, 1994.

³ Bkz. Sûreler (Âyetler).

⁴ Bkz. Sûreler (Âyetler).

olup alana öğüttür (14/8). Hak'dan bîzar olan câhil, Hak sözü söylenince yüzünü döner (17/6). Tilki ve çakal Hak sözü anlamaz (79/6). Sözü görmeyen kördür. Hakk'ı inkâr etmektedir. Âşığın sözü Hak'dır; âşık Hakk'ı görür, Hakk'ı söyler (189/1). "Hak ile vuslat" ve "vâsıl-ı cân", konuk olarak geldiğimiz dünyadan uzaklaşmakla olur (19/8, 105/7, 118/6). Hakkın fasl-ı baharı gelince zulmet gider, rahmet gelir; nisan yağmurları yağmaya başlar (21/1, 21/2). Hakkın lûtf u ihsânı olan âb-ı Nisân gelir (25/1).

Mağrur olup mala tapan ve Allah diyene kapı yapanlar ayıplanmaktadır (78/54). Günahkâr kullar Allah'a tövbe istiğfarda bulunmaktadırlar (42/8).

Çalap, Âdem'e secde edilmesini buyurunca Şeytan sücûd eylemedi (68/3). Çalap, uçmaklar yapar (57/3). Hak, yoldaşı için hayır düşünen erin yâridir (79/20).

Allah ile ilgili inanışlarda bile Hurûfîlik tesiri karşımıza çıkmaktadır. Muhyiddin Abdal'a göre, Allah adı yirmi sekiz ve otuz iki yazılmıştır (46/8). Yirmi sekiz ve otuz ikinin sırrını bilen Fazlullah Hak'dan çera'yı nûş kılmıştır (30/6). Hak ile vuslat, yirmi sekiz ve otuz iki sayılarında gizlidir (97/18). Hakkın kelâm-ı kadîmi yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/1). Şâire göre, cümleyi var eden Sübhan, Fazlullah'dır (61/16). Derdin tabîbi Sübhan'dır (28/11). "Celle celâle celîl", yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/11).

Mansur ene'l-Hak demiştir (15/10, 124/2). Mansur'un bu sözü kıyâmeti olmuş (124/2), dâra çekilmiştir (15/10). Dâr-ı Mansûr'dan da bahsedilir (78/18). Şâir de Mansûr gibi ene'l-Hak dediğini ve bu yüzden başını tûb (=tuğla, kiremit) ettiğini, yani yaktığını söylemektedir (24/5).

2. Melekler

Dîvân'da, dört büyük melekten Cebrail (100/8), Mikâil (100/8), Azrail (100/8) ve İsrâfil (25/5, 100/8) 'in adları geçmektedir.

İnsan ile melek arasında benzerlik kurularak melek benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır (67/8). Dilberin hattı meleklerle benzetilir (56/7).

Dört mukarreb feriştenin her birisi bir iştedir (87/1, 126/1). Dört mukarreb ferişte, Âdem'e müvekkel (87/1) ve Âdem'i yoğurup yapan (126/1) olarak tasavvur edilmektedir.

Gönlünü alçağa tutan erenler, nâdân katında hûr görünmektedir (26/9). Cennet, hûr ve Rıdvân (= Cennetin kapıcısı olan büyük melek) gereksizdir (76/2).

İsrâfil (100/8), Hak'dan destûr gelince nefir çalacak; Sûrun sesi yükselecektir (25/5).

Azrail, Cebrail, Mikâil ve İsrâfil'in Hz. Muhammed'e vahiy götürdüğü de ifâde edilmektedir (100/8).

3. Dinî Kitaplar

Dört kitap vardır (51/4, 90/2, 110/1, 122/3, 136/1, 142/1). Zebûr, Tevrat, İncil ve Furkân din için bünyâd olmuştur (51/4). Dört kitabın vârisi üç hurûf iki nokta, yani eliftir (136/1). Dört kitabın anlamını bir elifde bulmayan, dört kitabı okusa bile esmâsını bilmez (90/2). Zebûr, Tevrat, İncil ve Sahaf (= Kur'an), yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/15). Zebûr (39/6, 46/7, 51/4, 97/15) Hz. Dâvud'a, Tevrat (39/6, 51/4, 97/15) Hz. Mûsa'ya, İncil (39/6, 47/6, 51/4, 97/15) Hz. İsa'ya, Kur'ân-ı Kerîm (40/2, 44/10, 46/6, 51/5, 68/2, 76/3, 87/2, 124/4, 127/4) Hz. Muhammed'e gönderilmiştir.

Zebûr (39/6, 51/4, 97/15) ve Dâvud bir arada zikredilmektedir (46/7).

"Kur'ân" (40/2, 44/10, 46/6, 51/5, 68/2, 76/3, 87/2, 124/4, 127/4) ile ilgili olarak "Furkân" (39/6, 46/8, 47/6, 51/4, 56/3, 56/11, 61/11, 62/14, 71/6, 175/1), Sahaf (97/15), "Yedi Mushaf" (20/1, 48/5, 102/5, 109/2, 118/2, 123/2, 124/2) adlarına da yer verilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'den söz edilirken genellikle Hurûfilik inancının yoğun bir şekilde işlendiğini görüyoruz. Furkân, Hz. Muhammed'e inmiştir (39/6). İnsanın yüz hattında hatm-ı Kur'ân mevcuttur (127/4). Kur'ân, insanın yüzünde de yazılı olduğu için, insanın yüzünden okunabileceği belirtilerek, Kur'ân'a gerek olmadığı ifâde edilmektedir (76/3). Furkân, dilberin yüzüne heft âyet olarak yazılmıştır (71/6). İnsanın vechinde olan Furkân'ı yedi yedi okurlar (46/8, 175/1). Kur'ân "yedi Kur'ân" olarak kabul edilmekte ve yedi yedi okunmaktadır; bunu değme

fakih bilmez, çünkü sırr-ı nihân içindedir (124/4). Yedi mushaf, yedi bismillah ile yedi âyet yedi Furkân'ı oluşturmaktadır (61/11). Furkân, gökden inmiştir ve "ümmü'l-kitâb" adını almıştır (56/3). Yâsîn'e Furkân adı verilmektedir (56/11). Ahmed'e (=Hz. Muhammed'e), Kur'ân önce on yedi harf geldi (51/5). Kur'ân'ın anlamının yirmi sekizde gizli olduğu söylenmektedir (40/2). Kur'ân, yirmi sekiz ve otuz iki harften meydana gelmiştir (44/10). Kur'ân Tanrı buyruğudur (46/6, 87/2). Yedi âyet yedi mushafı meydana getirmektedir (123/2). Yedi mushafın tefsîri âlemlerin içindedir (124/2). Yedi mushafın âyetinin yedi harf ile okunduğu söylenmektedir (109/2). Yedi mushaf okunmadan önce besmele okunur (109/2). Yedi mushafın nişanı seb'ü'l-mesânîdir (20/1). Dilberin yüzü mushaf, kaşları elhamd (=Fâtîha) sûresi olarak tasavvur edilmekte (23/6); Yedi hatt u hâlden yedi mushaf, yedi seb'ü'l-mesânî ayân olmaktadır (48/5).

Kur'ân'ın harfleri ve anlamı, Bâ'nın noktasında mevcuttur (71/5).

4. Sûre (Âyet) ve Hadisler

Âyet ve hadislerin mısralarda yer alışı, genellikle, ibâreler ya da kelime hâlinde iktibas yoluyla. Bunun yanında daha çok telmih yoluyla sûrelere işâret edilmekte ve sûrelerin adına yer verilmektedir.

a. Sûreler (Âyetler)

Kur'ân'ın yüz on dört sûresi vardır (56/4). Yüz on dört sûrenin özü bir elifdir (30/2).

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, iktibas veya telmih edilen ve adlarına yer verilen sûrelerden bazıları şunlardır:

1. Tâhâ vü Yâsîn (47/7, 68/2, 124/3):

Tâhâ vü Yâsîn yedi yedidir. Hatt u hâl de yedi yedi olduğu için insanın yüzündeki levhin ebcedi Tâhâ vü Yâsîn içindedir (124/3). Yâsîn'e Furkân denmektedir (56/11).

2. Fâtihâ:

Yüzde yazılı olan elhamdülillah sûresinin adı Fâtiha'dır (19/4). Fâtîha sûresini İhlâs ile okuyan ve ebcedi anlayan kimse sâhib-i Kur'ân'dır (47/5). Yüzü mushaf olan dilberin kaşları elhamd sûresidir (23/6). Müşkile düşeni mürşidin kandırdığına, müşkili halletiğine Fâtiha sûresi tanıktır (20/5).

3. İsrâ, 44. âyet; Hadîd, 1. âyet:

Dokuz felek, şeş cihet ve yüz yirmi dört bin âlem Allah'ı zikretmektedir (67/3)⁵.

4. Kamer, 1. âyet:

Hz. Muhammed Mustafa'nın, kameri ikiye bölerek mucize gösterdiği ifade edilerek Kamer sûresine telmihte bulunmaktadır (2/5, 22/2, 234/1):

"Şakku'l-kamer⁶ sırr-ı 'Aliyyü'l-'arş istivâ" (2/5)

"Kameri kıldı iki şakk Mustafâ mu'cizâtı" (22/2)

"Şol kamerün şakki çün" (234/1)

5. Rahmân, 26. âyet:

"Hak Ta'âla Kur'ân'da şöyle buyurmuş idi
Kimseye bâkî kalmazgil **men 'aleyhâfân**" (46/6)⁷

6. İnsan, 1. âyet:

Hz. Ali için indiğine inanılan bu âyete de telmihte bulunmaktadır:
"Muhyiddîn'em **Hel etâ**" (135/1)⁸

7. Bakara, 117. âyet; Âl-i İmran, 47. âyet; En'am, 73.âyet; Mümin, 68. âyet; Yâsin, 82. âyet; Nahl, 40. âyet; Meryem, 35. âyet:

⁵ "Yedi gök ile yer ve bunların içinde bulunanlar, O'nu tesbih ederler. Hiç bir varlık yoktur ki, O'nu hamd ile tesbih etmesin." (İsrâ, 44. âyet); "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi de Allah'ı tesbih eder." (Hadîd, 1. âyet)

⁶ "Ay ikiye ayrılır." (Kamer, 1. âyet)

⁷ "Yer yüzünde bulunan her caanlı fânidir" (Rahmân, 26. âyet)

⁸ (İnsan, 1-3. âyet)

"Kâf u nûndan açıldı **kün feyekûn**" (2/5)⁹

"**Kün** didi bir kerre turdı mu'allak

Kendi nûrından halk itdi insânı" (29/6)

"Kâf nûn emründen **kün fekân**" (84/2)

8. Kehf, 109. âyet; Lokman, 27. âyet:

"Tağlar kalem olsa **deñiz mürekkeb**" (3/12)¹⁰

9. Rahman, 5. âyet; Dühâ, 1. âyet :

"Bilmeyen şems ü kameri¹¹

Ve'd-dühâ¹² sırrını bilmez" (129/2)

10. Bakara, 1. âyet; Âl-i İmrân, 1. âyet; Ankebut, 1. âyet; Rûm, 1. âyet;
Lokman, 1. âyet; Secde, 1. âyet:

"**Elif lâm mîm** ne bâbdur" (129/4)

11. Âl-i İmrân, 98. âyet; Yûnus, 36. âyet; Tâhâ, 7. âyet; Muhammed, 38.
âyet:

Allah, bilici¹³ ve tanıktır/şâhittir (14/2, 102/1)¹⁴; üstümüzde hazırdir
(120/4). Her sırrı Hâlık'u'r-Rahman olan Sübhan bilir (90/5)¹⁵. Allah ganîdir
(82/3)¹⁶.

12. Ârâf, 44. âyet:

Hak, Kur'an'da, zâlimi lânetlemiştir¹⁷, mümin kuluna rahmet buyurmuştur
(79/27).

9. "Ol der ve olur" (Bakara, 117. âyet; Âl-i İmran, 47. âyet; En'am, 73.âyet; Mümin, 68. âyet; Yâsin, 82. âyet; Nahl, 40. âyet; Meryem, 35. âyet)

10. "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmez, denizler tükenirdi."(Kehf, 109. âyet); "Eğer yer yüzündeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi." (Lokman, 27. âyet)

11. "Güneş ve ay bir hesah üzere döner" (Rahman, 5. âyet)

12. "Seher (=Kuşluk) vaktine yemin olsun" (Dühâ, 1. âyet)

13. "Şüphesiz, Allah yaptıklarınızı bilir." (36. âyet)

14. "Allah yaptıklarınıza tanıktır." (Âl-i İmrân, 98. âyet)

15. "Şüphesiz Allah gizliyi de, ondan daha gizlisini de bilir." (Tâhâ, 7. âyet)

16. "Allah zengindir." (Muhammed, 38. âyet)

17. "Allah'ın lâneti zâlimlere olsun." (Ârâf, 44. âyet)

13. Bakara, 34. âyet; Ârâf, 11. âyet, Tâhâ, 116. âyet:
Çalap, Âdem'e secde buyurdu; Azâzil sücûd eylemedi (68/3)¹⁸.

b. Hadisler

Dîvân'da, iktibas veya telmih yoluyla yer alan belli başlı hadislerden bazıları şunlardır:

1. "Aliden başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur"¹⁹:

Hız. Muhammed'in, Uhud Savaşı'nda, Hız. Ali'ye söylediği rivâyet edilen ve "Aliden başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur" anlamına gelen "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zü'l-fikâr" hadisine Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yer verilmektedir:

"İllâ seyfi Zülfikâr

İllâ 'Ali lâ fetâ" (135/1)

"Olmayan seyfine âgâh

Lâ fetâ sırrını bilmez" (129/6)

2. "Ölmeden önce ölünüz"²⁰:

"Ölmezden öñdin ölmüyen" (81/7)

3. "Gizli bir hazine idim"²¹ :

"Kâf nûndan zâhir oldu **küntü kenz**" (29/5)

¹⁸ "Meleklerle, Âdem'e secde edin demiştik; hemen secde ettiler. Yalnız iblis diretti." (Bakara, 34. âyet); "Âdem'e secde edin dedik. İblis'ten başka bütün melekler hemen secde ettiler. O (=İblis) secde edicilerden olmadı." (Âraf, 11. âyet); "Bir vakit meleklerle Âdem'e hürmet için secde edin demiştik de hepsi secde ettiler. İblis müstesnâ; o imtina etti." (Tâhâ, 116. âyet)

¹⁹ Bkz. *Hadikatü's-sü'edâ*, (Hzl. Şeyma GÜNGÖR), Ankara 1987, s.97-98.

²⁰ Ş. İsmail bin Muhammed ACLÜNİ, *Kesfü'l-Hufâ ve Muzile'l-İlbâs Anına Şifâre fi-Esneti'n-Nus*, Beyrut 1351, Hadis nr. 2669, c. II, s.291

²¹ ACLÜNİ, *Kesfü'l-Hufâ*, Hadis nr. 2016, c.II, s.191 (Küntü kenzen mahliyen" lafzıyla sofiyûn arasında meşhur olduğu belirtilen hadis, değişik varyantlarıyla geçmektedir. Peygamber sözü olmadığı, senedinin bulunmadığı fakat zayıf da olmadığı kayıtlıdır.). Bkz. SEFERCİOĞLU, s.25.

4. "Nefsini bilen kişi şüphesiz Rabbini de bilendir"²² (66/4, 81/7, 85/5
vd.):

"Men 'âref sırrın bilmiyen" (81/7)

5. "Dünya bir cîfedir"²³ (4/6, 40/4, 69/5):

"Dervîş odur **dünyânuñ cîfesinden**

"Uzlet idüp ellerin yumış ola" (4/6)

5. Peygamberler

a. Âdem

İnsanlığın atası ve ilk peygamber Hz. Âdem'dir. Çalap, Âdem'e secde buyurdu; Azâzil sücûd eylemedi (68/3)²⁴. Azâzil, inanmadığı ve Âdem'e secde kılmadığı için ibâdetini hebâ etmiştir (109/6). Âdem ve Havva'nın adı aynı dörtlükte zikredilmektedir (97/12). Otuz iki seyyâre Âdem'e delîldir (94/8). Âdem'i yoğurup yapan dört mukarreb ferîştedir (126/1). Dört mukarreb ferîşe Âdem'e müvekkeldir (87/1). Dîvân'da, Âdem redifli bir şiire de yer verilmiştir (103/1-5).

b. Nûh

Kur'ân-ı Kerim'deki kronolojik sıraya göre, yirmi beş peygamberin baştan üçüncüsüdür. Hz. İdris'den sonra gönderilen peygamberdir. Peygamberler içinde en büyükleri olarak bilinen ve kendilerine "ülü'l-azm" denilen altı peygamberden biridir.

²² ACLUNİ, *Keşfü'l-Hafî*, Hadis nr. 2532, c.II, s.361 (Hadisın sâbit olmayıp, mevzû olduğu kayıttır.). Bkz. SEFERCİOĞLU, s.25.

²³ ACLUNİ, *Keşfü'l-Hafî*, Hadis nr. 1313, c.I, s.409.

²⁴ Bkz. Süreler (Âyetler).

Dîvân'ın yalnızca iki yerinde adı geçmektedir. Dîvân'da, Nûh tûfânına telmihte bulunmaktadır (46/7). Nûh peygamber gemi yapmış, mümin olanlar kopan tûfandan kurtulmuştur (118/5)²⁵.

c. İbrâhîm

Keldânî kavmine gönderilen peygamberdir. Peygamberler içinde en büyükleri olarak bilinen ve kendilerine "ülû'l-azm" denilen altı peygamberden biridir. Kendisine on suhuf inmiştir. Tanrı, kendisine "Halîlim (=dostum)" diye buyurduğu için "Halîlü'r-Rahmân" olarak zikredilir. Oğulları Hz. İsmâil ve Hz. İshak da peygamberdir. Hz. Muhammed'in soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır. Yalnızca bir dörtlükte yer verilmiştir. Muhammed ümmetinin Halil İbrahim milleti olduğu ifade edilmektedir (88/6).

ç. Ya'kûb

Ken'ân diyarında²⁶ yaşayanlara gönderilen peygamberdir. Hz. İshak'ın oğlu, Hz. Yûsuf'un babasıdır. Yalnızca iki beyitte yer almıştır (39/4, 46/7). Cânın firkâten kurtulup vuslata ermesi, Ya'kûb'un Yûsuf'u ve Ken'ân diyarını bulmasına benzetilmektedir (39/4).

d. Yûsuf

Mısır ahâlisine gönderilen peygamberdir. İsrâiloğulları'ndan gelen ilk peygamber olan Hz. Yûsuf'un babası Hz. Ya'kûb'dur. Yüzünün ve ahlâkının güzelliği ile meşhurdur. Kur'ân-ı Kerim'de, Yûsuf'un kıssası, başına gelen olaylar geniş olarak anlatılmış; Yûsuf, En'am ve Gâfir (Mü'min) sûrelerinde kendisinden bahsedilmiştir.

²⁵. "Nezâretimiz altında ve vahyimiz ile bir gemi yap! Zâlimler hakkında bana dua eyleme ki onlar gark olunmuşlardır." (Hûd, 37. âyet)

²⁶. Ken'ân diyârı: Fenike denilen Sayda, Sûr ve Beyrut ile Filistin ve Sûriye'nin bir kısmından ibâret olan bölgeye eskiden "Ken'ân diyân" denirdi.

Yûsuf'un adı Mısır ile birlikte zikredilmektedir (46/7, 73/7). Şâir kendisi ile Yûsuf arasında ilgi kurarak "Yûsuf benem zindânıdır câhım" demektedir (42/5). Yûsuf kuyuya atılmış, kurtlara pinhân tutulmuş ve Mısır'da köle diye satılmıştır (118/6). Vücûd Mısır camii olarak tasavvur edilmekte, Yûsuf ve Ken'ân'ın vücûtta bulunduğu ifâde edilmektedir (88/2). Cânın firakâten kurtulup vuslata ermesi, Ya'kûb'un Yûsuf'u bulmasına (39/4); âşıkların vuslâta ermesi ise Yûsuf'un Ken'ân eline kavuşmasına benzetilmektedir (56/9).

e. Mûsâ

Kendilerine "ülû'l-azm" denilen altı peygamberden biridir. Hz. Mûsâ'nın Tanrı ile mukâlemesinden ve dağın yarılıp parçalanmasından sonra, orada, levhalar hâlinde Tevrat nâzil olmuştur. Kırk cüz olan Tevrat'ın yedi veya on levha hâlinde nâzil olduğu bildirilmiştir. Tanrı ile mukâleme şerefine sahip olduğu için Hz. Mûsâ'ya "Kelîmullah" adı verilmiştir.

Mûsâ Tûr ile birlikte zikredilmektedir (122/5). Şâir kendisi ile Mûsâ arasında ilgi kurarak kendisinin Mûsâ olduğunu söylemektedir (43/14, 122/5). Vücûdun Tûruna çıktığını söyleyen şâir, orada Mûsâ-yı İmrân'ı bulduğunu ifâde etmektedir (39/5). Tûrun tecellâsını Mûsâ bin İmrân bilmektedir (90/5). Mûsâ'nın âsâsı ile söz arasında ilgi kurulmakta, söz, Mûsâ'nın âsâsı olarak tasavvur edilmektedir (209/1).

Mûsâ ile ilgili olarak "Mûsâ dîni" (29/13), "Tûr" (39/5, 90/5, 122/5) ve "âsâ" (209/1) sözlerine yer verilmektedir.

f. Hızır

Hz. İbrahim'den sonra yaşamış bir peygamber veya velî olarak kabul edilmektedir. Hz. Zülkarneyn'in askerinin kumandanı ve teyzesinin oğludur. Hz. Mûsâ ile görüşüp yolculuk etmiştir. Hızır'ın Hz. Mûsâ ile görüşüp yolculuk etmesi Kur'ân-ı Kerim'de Kehf sûresinde ve bazı hadislerde bildirilmektedir. Hızır'ın karanlığı götürdüğü ve nebâtı yeşerttiğine inanılmakta (89/3), cansıza can verdiği düşünülmektedir (74/1). Kevser ve âb-ı hayât, Hızır'ın elinden içilmektedir

(109/3). Hızır'dan âb-ı hayât içen kimse derde şifâ bulur (11/6). Hızır'a ulaşan kimse, gamdan kurtulur, dirliğine necat bulur ve Hızır, o kimsenin hasta canını zinde kılar (120/6). Bir ulunun eteğini tutmayan kimse, Hızır'a ulaşarak hayâtı soramaz(49/9). Hızır lebinden hayâtı içmeyen kimse, akl-ı kâmil olup yetişemez (74/2) ve sırları bilemez (128/10).

Kendisi ile Hızır arasında ilgi kurarak kendisinin Hızır olduğunu söyleyen şâir, âb-ı hayâtın da kendisinde olduğunu ileri sürmektedir (122/1).

g. Dâvûd

İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Adı Kur'ân-ı Kerim'de, 16 yerde geçmektedir. Sesinin çok güzel ve tesirli olduğu bildirilmektedir. Dört büyük kitaptan Zebûr, Hz. Dâvûd'a inmiştir. Kuşların dilini bilirdi. Ateşe sokmadan ve dövmeden demire şekil verebiliyordu.

Yalnızca bir beyitte yer verilmiştir. Zebûr ve Dâvûd bir arada zikredilmektedir (46/7).

h. Süleymân

İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Hz. Dâvûd'un oğludur. Hz. Ya'kûb'un neslindedir. Rüzgârlara ve cinnîlere hükmederdi; karıncalara varıncaya kadar her hayvanın sesini işitir, dillerini anlardı. Cinnîler vâsıtası ile denizlerdeki incileri, cevherleri, yerde bulunan defîneleri bilirdi. Mührünün altında, bütün dünya hizmet için toplanmıştı. Bütün dünya mülkü Hz. Süleymân'a verilmişti. Mal ve mülkün, taht ve sarayın geçiciliği ifâde edilirken bunların Süleymân'a bile kalmadığı söylenmektedir(46/3). Süleymân nebî Kaf dağına hükmederdi (46/4). Süleyman yetmiş iki dili anlamaktaydı (88/3). Kuş dilinden anlayan Süleymân'ı Andelîb ve tûtî her seher medhederdi (40/6). Kuş dilinden anlamayan kimse göklere uçup Süleymân olamaz (73/11). Şâir kuş dilinden anladığını, bu mülke elinde hâtem (mühür) Süleymân olarak geldiğini ifâde etmektedir (44/5). Kendisi ile Süleymân arasında ilgi kurarak kendisinin Süleymân olduğunu

söyleyen şâir, kendisine ins ve cînin yeksân olduğunu ileri sürmekte; Böylelikle Süleymân'a ins ve cînin yeksân olduğuna işâret etmektedir (43/12)²⁷.

i. 'Îsâ

İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden sonuncusudur. Kendilerine "ülû'l-azm" denilen altı peygamberden biridir. Dört büyük kitaptan biri olan İncil, Hz. İsâ'ya gönderilmiştir. Hz. Dâvûd'un neslinden İmrân adlı bir zâtın kızı olan Hz. Meryem'in oğludur. Şâir kendisi ile İsâ arasında ilgi kurarak kendisinin İsâ olduğunu söylemektedir (43/14). Söz, İsâ-yı Meryem olarak tasavvur edilmektedir (209/1).

İsâ ile ilgili olarak "İsâ dîni" (29/13), "İsâ-yı Meryem" ((209/1), "Meryem ve İsâ-dem" (97/12) sözlerine yer verilmektedir.

i. Muhammed

Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. 20 Nisan 571 tarihinde Mekke'de doğmuştur. Hz. Muhammed doğmadan bir kaç ay önce babası, altı yaşında iken de annesi vefat ettiği için kendisine "Dürr-i Yetîm" denmekteydi. Sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in yanında büyüyen Hz. Muhammed, dedesinin ölümü üzerine amcası Ebû Tâlib'in yanında kalmıştır. 25 yaşında iken Hz. Hatice ile evlenmiş, 40 yaşında iken peygamber olduğu bildirilmiştir. Dört büyük kitaptan Kur'ân-ı Kerim son peygamber olan Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. 63 yaşında vefat eden Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin amcasının oğlu ve kayın pederi, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in dedesidir²⁸.

Muhammed Mustafâ, son peygamberdir (61/3)²⁹. Mîm, Muhammed'i sembolize etmektedir (72/8, 81/1). Furkân, Muhammed'e inmiştir (39/6).

27. "Süleyman'ın cinlerden, insanalardan ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı, hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevk ediliyordu." (Neml, 17. âyet)

28. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Hîmet BERKİ-Osman KESKİOĞLU, *Hatemü'l-Enbiya Hazretü Muhammed ve Hayatı*, 11. Baskı, Ankara 1986.

29. "Fakat O (Muhammed) Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur." (Azhâb, 40. âyet)

Muhammed dostları Tanrı haslarıdır (79/32). Muhammed Mustafâ'ya salavât verilmelidir (78/3, 79/39, 92/1). Dolap olarak adlandırılan dünyâ Muhammed aşkına çevrilir; zîr ü zeber de onun hükmündedir (50/4). Muhammed, Tanrı ile doksan bin kelâm etmiş, ve Çalap'ın buyruğunu tutmuştur (118/4). Muhammed ümmeti olmayan kimse Mustafâ sırrını bilmez (129/1). Muhammed ümmeti, Halil İbrâhim milleti olarak adlandırılır (88/6). Mustafâ, ümmetine şefaât kılar (57/2).

Son peygamber olan Hz. Muhammed'den bahsederken "Muhammed Mustafâ" (2/3, 68/2, 72/8, 98/8), "Muhammed" (2/3, 36/1, 39/6, 45/2, 59/8, 79/32, 92/8), "Mustafâ" (43/14, 57/2, 104/7, 111/1), "Ahmed" (2/3, 36/2, 43/14, 129/1), "Mahmûd" (2/3, 43/14) adları kullanılmaktadır. Bunların yanında "Muhammed'in gülü" (106/8, 108/5) "Muhammed nûru" (25/7), "kavl-i Mustafâ" (132/1) gibi tamlamalara da yer verilmektedir. Hz. Muhammed Mustafâ ile ilgili olarak "âb-ı kevser" (16/2), "kıblegâh" (45/1), "dînin direği" (45/2, 105/6), "cism ü cân" (98/13), "sırr-ı hurûf" (146/1) gibi tasavvurlar çeşitli mısralarda karşımıza çıkmaktadır.

Muhammed'e Hak'dan vahiy gelmiştir (100/8). Muhammed'in dînine dönenler, putlarını kırarak putperestlikten kurtuldular (92/6). Muhammed'e bağlanan kimse gussa çekmez (139/1). Muhammed ümmetine savm ve salât farz olmuştur (163/1). Mustafâ'dan gelen mektupta Hak yazılıdır (104/7). Mustafa, kameri ikiye bölerek mucize göstermiştir (22/2, 234/1).

Muhammed yirmi sekiz ve otuz iki olarak tasavvur edilmektedir (97/5). Yirmi sekiz ve otuz iki, Mustafâ ve Ali'dir (138/1). Muhammed'in yâri Ali'dir (114/3, 164/1). Ali, her hüneri Şâh Muhammed aşkına izhâr etmiştir (92/7). Kırklar Muhammed ile dolu içmişlerdir (111/3). Hânedân-ı Mustafâ, erenlerdir (79/38). Mustafâ'nın ailesine muhîb olan yâr-i peygamber olur (37/4).

Erenler, ümmet-i Ahmed'dirler (79/33). Peygamber Ahmed, "terk-i dünyâ ibâdet" demıştır (87/4). Ahmed'in sözünü dinlemek gerekir (87/5). Fakih, Ahmed'in ilmini bilmediği için muammâyı anlamamıştır (16/10). Söz Ahmed olarak tasavvur edilir (258/1, 259/1). Ahmed'e Kur'ân önce on yedi harf gelmiştir (51/5).

6. On iki İmam

a. İmam Ali

Birinci imam olan Hz. Ali, Ebû Tâlib'in oğlu, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı. İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in babasıdır. Hz. Ali, dörtlük ve beyitlerde "Aliyyü'l-Mürtezâ" (16/2, 45/1, 61/3, 79/38, 79/39, 111/1, 128/10), "Haydar" (111/2), "Seyf-i Nerîmân (=Nerîmân'ın kılıcı)" (98/11), "Şâh-ı Merdân" (92/1), "delîl ve burhân" (98/1, 114/2), "Delîl ve tevhîd" (114/11), "bu mülkün eri" (114/3), "Muhammedin yâri" (114/3), "bâki server" (114/4), "Haydar-ı kerrâr" (114/5), "evvel ve âhir" (111/12, 114/6), "bâtın ve zâhir" (114/6), "Mehdi-yi zemân" (114/7), "hükm ile fermân" (114/8), "îmân" (114/13), "şûle-yi îmân" (114/9), "ehl-i dîn" (114/13), "dîn" (61/3, 98/8), "Ka'be-yi pinhân" (114/9), "Tevrat ve Furkân" (114/10), "İncil ve Kur'an" (114/10), "Tâhâ ve Yâsin" (114/13), "cümlelerin cânı" (114/12), "seb'ü'l-mesâni" (114/12), "on iki imâm atası" (114/15), "Kıble-yi îmân" (98/1), "hakikat" (98/7), "ma'rifet" (98/7), "tarikat" (98/7), "şerîat" (98/7), "nübüvvet" (98/7), "velâyet" (98/7), "küllîde yeksân" (98/7), "Hâlikü'r-Rahmân" (98/9), "sırr-ı pinhân" (98/12), "ehl-i sâki" (16/2), "sâki-yi kevser" (114/4), "deryâ-yı ummân" (98/5, 114/9), "la'l" (114/6), "cevâhir" (114/6), "gevher madeni" (98/4, 114/5), "genc-i nihân" (98/13), "nûr-ı mutlak" (114/1), "pâk-i münevver" (114/5), "gün" (114/13), "ay" (114/13), "bedir mâhı" (45/1), "yedi yıldız" (114/14) vd. gibi ad ve sıfatlarla da anılmaktadır. Hz. Ali, bunlardan başka, "vücût şehrinin sultanı" (98/6, 114/2), "mürşit ve rehber" (78/2, 98/2, 114/4), "hastaya şifâ, dertlere derman" (98/3, 114/8), "sıhhat-i devrân" (114/10), "gönlün چراغı" (45/2, 105/6), "defter-i Dîvân" (98/4), "cümlede gören göz, söyleyen söz" (114/14), "velîyullah" (129/6), "velî" (116/6), "bütün velîlerin şâhı" (98/12), "erenler serveri gerçek velî" (78/12), "mazhar-ı sırr-ı velâyet" (78/3), "velâyet" (98/7), "On sekiz bin âlemin sultanı" (98/6) ve "iki cihanın serveri" (114/3) olarak da tasavvur edilmektedir.

Bir şiirde de "elif Allah, lâm Ali, mim Muhammed" olarak ifâde edilmektedir (81/1). Şâh-ı Merdân Hz. Ali, hurûc ederek Düldül'e süvârî olmuştur

(92/1). Hz. Ali, gönülde mihmandır (98/10). Cümlede mevcut olan mescid ve kenisâ Hz. Ali'dir (114/11). Kible-yi î mân olan Hz. Ali'nin eşiğine yüz sürülmelidir (98/1). Hz. Ali'yi sevenler, gamdan ve cehennem ateşinden kurtulur (78/5). Hz. Ali'yi sevmeyen ve hırsına teberrâ kılmayanlar ise, ehl-i nâr olarak telâkki edilmektedir (6/2). Hz. Ali sevgisiyle dolu derviş ve pervâne arasında ilgi kurulmaktadır. Hz. Ali sevgisiyle dolu derviş pervâne olup yanmayı göze alır (98/2). Hz. Ali gül kokusu, Fâtıma âb-ı gül, İmam Hüseyin de gül-i handan (25/8) olarak tasavvur edilmektedir.

Kanber'in adı Hz. Ali ile birlikte geçmektedir (16/7, 22/2, 111/2, 124/5). Kamber'e, Hz. Ali'ye dost oluşu (98/11) ve vefâkârlığı (92/8) sebebiyle yer verilmiştir. Şâha kul olmak, Hz. Ali'ye Kanber olmak şeklinde düşünülmektedir (37/5).

Hz. Muhammed hakkı için, Hz. Ali'ye inanmak gerektiği ifâde edilmektedir (234/1).

Dört kapı (=hakikat, ma'rifet, tarikat, şeriat) da, küllîde yeksan olan Hz. Ali'de mevcuttur (98/7). Cihan doğru seyredilince Hz. Ali'nin genc-i nihân olduğu görülecektir (98/13). Şâha kul olmak Ali'ye Kanber olmak gibidir (37/5).

Hz. Ali, şâir tarafından, medhedilmektedir (78/1, 78/11). Hz. Ali'nin medhini dinleyen insan gamlardan kurtularak câvidân olur (78/10). Hz. Muhammed Mustafa'nın sevdiklerinden biri de Hz. Ali'dir (78/2). Hz. Ali'yi sıdk ile seven şâd olur (78/4), gamdan (78/5) ve cehennem ateşinden kurtulur (78/4, 78/5). Hz. Ali'yi sevmeyen kimse sevilmez (78/6).

"Mazhar-ı sırr-ı velâyet" olarak adlandırılan Hz. Ali (78/3), mü'minlerin rehberi olarak kabul edilir (78/2). Vasfı dilde beyân edilemeyen Hz. Ali'nin sırrı ayân olmaz (98/4). Seriştesi Ali olmayan bu yolda makâm-ı sâdir olamaz (74/3). Hz. Ali'ye boyun sunup bel bağlamak gerekir (116/6).

Hz. Ali ile birlikte Düldül ve Zülfikâr da zikredilmektedir (92/1, 111/2). Bu arada Hz. Ali ve kılıcı ile ilgili olarak söylenen hadis de bir kaç yerde zikredilmektedir: "İllâ seyf-i Zülfikâr/ İllâ Ali lâfetâ" (135/1)³⁰. Vefîyullah olan Hz. Ali'nin seyfine âgâh olmayan "lâ fetâ" sırrını bilmez (129/6). Yüz bin ere hanle kılan Hz. Ali, Zülfikârı salınca çaldığını ikiye bölmüş ve külfârı bir demde

³⁰. Bkz. Hadisler.

kırmıştır (92/2). Bâb-ı Hayber'i Hz. Ali'nin heybeti koparmıştır (22/3). Heybet ile gelen Hz. Ali, kuvvet ile tutup çekerek Hayber'i koparmıştır (92/3). Hz. Ali, Hayber'i koparıırken, kıyâmet kopmuş gibi yedi kat yer titremiştir (92/5). Hz. Ali'nin darbına dayanıp yıkılmamak, mat olmamak mümkün değildir (92/4). Putperest'in putu kırılmış ve Hz. Ali'nin mucizelerine inanan putperestler inkârdan vazgeçerek Muhammed dînine dönmüşlerdir (92/6). Hz. Ali, başını nebîye koşmuş ve her hüneri Şâh Muhammed aşkına göstermiştir (92/7). Hz. Ali, "sırr-ı nokta", Hz. Muhammed "sırr-ı hurûf" olarak telâkki edilmektedir. Hacı Bektaş'dan bahsedilirken "Ali misillü er idi" denmektedir (92/9). Hz. Ali'yi seven hâslar, dostların hâsıdırlar (111/11).

b. İmam Hasan

İkinci imam olan Hz. Hasan, Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Muhammed'in torunu ve üçüncü İmam Hz. Hüseyin'in kardeşidir. Hz. Hasan'dan bahsedilirken "Hasan" (22/3, 75/6, 92/8, 232/1), "Şâh Hasan" (16/4) ve "Hasan Hulkî" (25/9, 61/4, 73/7, 98/9, 111/1) ifâdeleri kullanılır. Hayber'in fethinden bahsederken Hz. Hasan mîr (= âmir, baş; kumandan; bey; vâli) olarak adlandırılır (22/3). Hasan Hulkî gönül alandır (98/9); gönülde kaimdir (61/4), cennet gülüdür (25/9). Hasan gibi hulkî aziz olmayan Mısır'a Yûsuf-u Ken'an olamaz (73/7). Hz. Hasan ile birlikte, bir dörtlükde, Kerbelâ da zikredilir (129/3). Hz. Ali'nin vefâdârı olan Kanber'in, Hasan ve Hüseyin'i sevdiği belirtilir (92/8).

c. İmam Hüseyin

Üçüncü imam Hz. Hüseyin, Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Muhammed'in torunu ve ikinci İmam Hz. Hasan'ın kardeşidir. Hz. Hüseyin'den bahsedilirken "Hüseyin" (22/3, 29/3, 45/3, 59/5, 75/6, 98/9, 232/1), "Şâh Hüseyin" (16/4) , "İmâm Hüseyin" (25/8) ve "Hüseyin-i velî" (111/1) ifâdeleri kullanılır.

Hayber'in fethinden bahsederken Hz. Hüseyin mîr (= âmir, baş; kumandan; bey; vâli) olarak adlandırılır (22/3). Hz. Hüseyin, firdevs-i a'lâ'ya benzetilmekte, yüzü cennet olarak tasavvur edilmektedir (59/5). Hz. Hüseyin, şâh

olarak da adlandırılmaktadır (16/4). Hz. Hüseyin, "gönül evinde gizli penâh" (45/3); "cisimde cân" (98/9) ve "gül-i handân" (25/8) olarak da tasavvur edilmektedir.

Hz. Hüseyin ile birlikte, bir dörtlükde, Kerbelâ da zikredilir (129/3). Kerbelâ mihmânı Hz. Hüseyin'dir (61/4). Hz. Hüseyin şehîd edilmiştir (25/9). Hz. Ali'nin vefâdârı olan Kanber, Hasan ve Hüseyin'i de severdi (92/8).

ç. İmam Zeyne'l-Abidin

Dördüncü imam olan Zeyne'l-Abidin, İmam Hüseyin'in oğlu, beşinci imam Muhammed Bâkır'ın babasıdır. Zeyne'l-Abidin'den bahsederken "Zeyne'l-Âbâd" (16/4, 22/3, 45/4), "Zeyne'l-Abidîn" (129/4) ve "İmam Zeyne'l-Âbidîn" (61/5, 111/4) ifâdeleri kullanılır.

Hayber'in fethinden bahsederken Zeyne'l-Abidin, dest-gîr olarak adlandırılır (22/3). Göz yaşını akıtan Zeyne'l-Abidin'dir (45/4). Hak imâm (129/4) olan Zeyne'l-Abidin, baş tâcıdır (61/5). Müminler, İmam Zeyne'l-Abidin'in yüzü suyu hakkı için, kibri terk etmeli ve kin tutmamalıdır (111/4).

d. İmam Muhammed Bâkır

Beşinci imam olan Muhammed Bâkır, İmam Zeyne'l-Abidin'in oğlu, altıncı imam Caferü's-Sâdık'ın babasıdır. Bâkır'dan bahsedilirken, "Bâkır" (98/10, 129/4), "Muhammed Bâkır" (16/4, 45/4, 61/5) ve "İmam Muhammed Bâkır" (22/4, 111/5) ifâdelerine yer verilmektedir.

Berâtı İmam Muhammed Bâkır açmıştır (22/4). Evlâd-ı pâki (16/4) ve sultan (61/5) olarak adlandırılır. Muhammed Bâkır ile birlikte derd ile âh kelimeleri zikredilmektedir (45/4). Bâkır ve Sâdık din ve imandır; bunu gümânsız bilmeyen kimse devâ sırrını da bilmez (129/4).

e. İmam Ca'ferü's-Sâdık

İmam Muhammed Bâkır'ın oğlu, İmam Mûsâ-yı Kâzım'ın babasıdır. Cafer'den bahsederken, "Cafer" (22/4), "Cafer-i Sâdık" (16/5), "Cafer Sâdık"

(111/6), "Caferü's-Sâdık" (25/11, 61/6), "İmam Sâdık" (11/4) ve "Sâdık" (98/10, 129/4) ifâdelerine yer verilmektedir.

Berâti İmam Cafer açmıştır(22/4). Caferü's-Sâdık, eyyâm benefşe olarak tasavvur edilir (25/11). Kelâmı, nutku övülür (111/6). Bâkır ve Sâdık din ve imandır; bunu gümânsız bilmeyen kişi devâ sırrını da bilmez (129/4). İmâm Sâdık'ın meşrebi muallâdır; yüksektir (11/4). Zâhid, Hak Cafer'e secde etmelidir (11/4). Temizleyici şarâbı Caferü's-Sâdık içirmektedir (45/5).

f. İmam Mûsâ-yı Kâzım

Yedinci imamdır. İmam Caferü's-Sâdık'ın oğlu, İmam Aliyyü'r-Rızâ'nın babasıdır. İmam Mûsâ-yı Kâzım'dan bahsederken, "İmâm Mûsâ-yı Kâzım" (22/4, 111/7), "Mûsâ-yı Kâzım" (16/5) ve "Mûsâ" (61/7, 111/8) ifâdelerine yer verilmektedir.

İmam Mûsâ-yı Kâzım, Mûsâ Rızâ'dan önceki imamdır (22/4). Mûsâ-yı Kâzım, "niğâr (= resim, resim gibi güzel)" olarak adlandırılmakta (45/5), "erenler gülü" (111/7), "lâle kanı" (25/11), "kân (=hazîne)" (61/6) ve "dîvân" (61/7) olarak tasavvur edilmektedir.

g. İmam Aliyyü'r-Rızâ

Sekizinci imamdır. İmam Mûsâ-yı Kâzım'ın oğlu İmam Muhammed Takî'nin babasıdır. İmam Aliyyü'r-Rızâ, İmâm Mûsâ-yı Kâzım'dan sonra imam olmuştur (22/4). "Süsen"(25/12) ve "dîvân" (61/7) olarak tasavvur edilen İmam Aliyyü'r-Rızâ'dan bahsederken, "Mûsâ Rıza" (16/5, 22/4, 98/10), "Rızâ" (111/1, 111/8, 129/5) ve "Mûsâ-yı Rızâ" (25/12) ifâdelerine yer verilmiştir.

h. İmam Muhammed Takî

Dokuzuncu imamdır. İmam Aliyyü'r-Rızâ'nın oğlu, İmam Aliyyü'n-Nakî'nin babasıdır. İmam Takî'den bahsederken "Takî" (22/5, 98/11, 111/8, 129/5), "Muhammed Takî" (46/6) ve "Şâh Takî" (61/7) ifâdelerine yer verilmiştir.

Takî, "göz" (22/5) , "nesrîn (= yaban gülü)" (25/12), "din eri" (98/11) ve "dîvân" (61/7) olarak vasıflandırılır.

i. İmam Aliyyü'n-Nakî

Onuncu İmamdır. İmam Muhammed Nakî'nin oğlu, İmam Hasanü'l-Asker'in oğludur. İmam Nakî'den bahsederken "Nakî" (22/5, 61/7, 98/11, 129/5), "Ali Nakî" (16/6, 46/6, 111/8), "İmam Ali Nakî" (25/12) ifâdelerine yer verilmiştir.

Nakî, "göz" (22/5), "reyhân" (25/12), "dîvân" (61/7), "ebed-bâki" (111/8), "din eri" (98/11) ve "erenler serveri" (16/6) olarak tasavvur edilmektedir.

i. İmam Hasanü'l-Asker

On birinci imamdır. İmam Aliyyü'n-Nakî'nin oğlu, İmam Muhammed Mehdî'nin babasıdır. İmam Hasanü'l-Asker'den bahsederken "Askerî" (22/5, 129/6), "İmam Askerî" (98/11) ve "Hasanü'l-Askerî" (16/6, 25/13, 46/6, 111/8) ifâdelerine yer verilmiştir.

Sebak, Hasanü'l-Asker'den açılmaktadır (46/6). İmam Hasanü'l-Asker, "din eri" (98/11), "sırr-ı şâh" (129/6), "şakâyık (=gelincik)" (25/13) ve "cennet bülbülü" (111/8) olarak tasavvur edilir.

j. İmam Muhammed Mehdî

On ikinci İmamdır. On birinci imam Hasanü'l-Asker'in oğludur. İmam Muhammed Mehdî ile ilgili olarak "Muhammed Mehdî" (16/6, 25/14, 61/8, 98/11), "Mehdî-yi sâhib-zamân" (22/5), "Muhammed Mehdî-yi sâhib-zamân" (45/7), Mehdî-yi zâhir" (111/9) ve "Mehdî" (129/6) ifâdelerine yer verilmektedir.

İmam Mehdî, "sâhib-zamân" (22/5, 45/7), "hoş devrân" (61/8), "zıll-ı penâh" (45/7), "din eri" (98/11) ve "sırr-ı şâh" (129/6) olarak tasavvur edilmektedir.

Mehdî-yi sâhib-zamân, zuhûr edecektir (22/5). Muhammed Mehdî-yi sâhib-zamân'dan necat geleceğine inanıldığı için zıll-ı penâh olarak tasavvur edilmekte ve gölgesini üstten eksik etmemesi dilenmektedir (45/7).

On iki imamın atası olduğu için, hepsinde Hz. Ali'nin var olduğuna inanılmakta ve Hz. Ali de Mehdî-yi sâhib-zamân olarak adlandırılmaktadır (114/7). Cümlede Muhammed Mehdî mevcuttur (25/14).

7. Hayır ve Şer

Hayır iyilik, şer kötülük demektir. Tanrı'nın rızasını kazanmaya vesile olan güzel ameller hayır, Tanrı'nın yasakladığı, hoş ve meşru olmayan şeyler şerdir. Hayır ve şerrin Tanrı'dan geldiğine inanmak imanın şartlarından³¹. Hayır ve şer Dîvân'ın iki yerinde geçmektedir. Hayır ve şer defteri vardır (78/58). Hayır ve şeri bilmek gerekir (52/6).

8. Âhiret ve İlgili Mefhumlar

a. Âhiret

Ölümden ve kıyâmetten sonraki hayata "âhiret" adı verilmektedir. Gönül yıkıp hatâ eden kimse dünyâdan âhirete dinsiz imansız gider (113/4).

b. Âhir Zaman

Kıyâmetin kopmasına yakın zamana "âhir zaman" adı verilir. Dilberin saçı "fîtne-yi âhir zamân" olarak adlandırılmaktadır (90/7).

c. Kıyâmet, Sûr

Dünya hayatının sonu ve ölümlerin diriltip mahşerde toplanacağı zamana "kıyâmet" denmektedir. Kıyâmet günü haşır neşir olacaktır (110/6). Kıyâmetin

³¹ Hamdi MERT, *Ansiklopedik İslâm İlmihâli*, İstanbul 1986, s.67.

hesâbı ve haşrın neşrin azâbı yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/14). Kıyâmet kopunca ölüler dirilecektir (25/6). Zâhidin hüsnünden kıyâmet kopmaktadır (54/7). Hz. Ali'nin Hayber fethinde yedi kat yeri titretmesi kıyâmetin kopuşuna benzetilmektedir (92/5).

Sûr çalınca gâfil yatmamak, uyanık ve hazır olmak gerekir (88/4). Sûr çalınca kabir ehli ölüler, yattıkları yerden kalkacaktır (97/23). Mansûr, "ene'l-Hak" deyince onun için haşr u neşrin sûru çalınmıştır (124/2). Hak'dan destûr olunca nefir çalınıp sûrun sesi yükselecektir (25/5). Sûr nefir çalınca uyanmalıdır (111/9).

ç. Haşr, Mahşer, Mahşer Günü

Haşr, ölüleri diriltip mahşere çıkarma, toplama; kıyâmet anlamlarına gelmektedir. Kıyâmette ölülerin dirilip toplanacakları yere "mahşer"; bütün ölülerin diriltilerek bir araya toplandığı güne de "mahşer günü" adı verilmektedir. Haşr u neşr olunca mîzân kurulacaktır (25/7). Haşrın neşrin azâbı yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/14). Mansûr, "ene'l-Hak" deyince onun için haşr u neşrin sûru çalınmıştır (124/2). Dokuz mahşer vardır (82/6).

d. Terâzi (Mîzân), Sırat, Amel Defteri

Terâzi ve mizan kelimeleri bir arada zikredilmektedir (122/10). Göz terâzi akıl mizandır (83/8). Haşr u neşr olunca mîzân kurulacaktır (25/7).

Kıldan sırat kurulmuştur (192/1). Dilberin zülfünün remzi sırata yol göstermektedir (59/3). Bir kılı kırka yarararak köprü kurulmuştur (105/5, 207/1). Mizan gözetken, ism-i ezânı anlayan ve sıratın remzini bilen kimse Câvidânî olmaktadır (182/1).

İnsanın kazancı ilmi ve amelidir (27/12, 78/44). Yedi amel vardır (27/12). Nefsiyle amel eyleyip giden ve nefsin kolayını güden kimse ayıplanmaktadır (78/50).

e. Cennet İle İlgili Mefhumlar

ea. Genel Olarak Cennet

Tanrı'ya inanan, günah işlemeyen veya günahlardan temizlenmiş olanların gireceklerine ve ebedî olarak kalacaklarına inanılan mükâfat yerine "cennet" adı verilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de sekiz cennet adına yer verilmiştir: 1. Firdevs, 2. Adn, 3. Me'vâ, 4. Naîm, 5. Huld, 6. Karan, 7. Darü's-Selâm, 8. Daru'l-Mukame.

Muhyiddin Abdal'a göre de, sekiz cennet vardır (14/7, 51/5). Sekiz cennet yerine sekiz bâb da kullanılmaktadır (110/7, 141/1, 261/1). Sekiz cennet, kâf ile nûndan (=kûn) doğmuştur (51/5). Muhammed'in ümmeti olan erenler, cennet kevseridirler (79/33). Cennet, kevser dedikleri sudur (19/5). Cennette hûriler vardır (122/5). Şâir, cennet ile hûrun kendisi olduğunu söylemektedir (122/5). Cennet, hûr ve Rıdvân (= Cennetin kapıcısı olan büyük melek) gereksizdir (76/2). Hakk'a tâlib olan kimse cennet değil dîdâr ister (70/3). Hz. Hasan cennet gülüdür (25/9). Hz. Hüseyin firdevs-i a'lâ olarak tasavvur edilmekte; yüzü cennet ve meleğe, boyu tûbâ ağacına benzetilmektedir (59/5). Yeri cennet 'adan olanlar için Çalup uçmaklar yapmaktadır (57/3). Özü Hakk'a doğru olanlar cennet yemişi dererler (113/3). Uçmakta kevser şerbetini içmeyi arzulayan kimse, cennet kapısını açmak için kilidinin dilini bilmelidir (125/4). Kerâmet hulk-ı cennet insandadır (9/9). Muhammed'in ümmeti dost bağının bülbülüdür ve cennet bağında öter (106/8). Ehl-i cennet olan bağ-ı cinânı bulur (215/1).

Cennet ile ilgili olarak "Cennet bülbülü" (111/8), "Firdevs" (119/8), "Uçmak" (119/8), "Arz-ı cennet" (119/8), "Hûr-i cinân" (119/8) gibi mefhumlara yer verilmiştir.

Hüsnü cennet, hattı melekler olan dilberin yanağı rûşe-yi Rıdvân olarak tasavvur edilmektedir (56/7).

eb. Tûbâ

Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda dalları aşağıya olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır³². Dilberin boyu tûbâyâ benzetilir (112/9). Hz. Hüseyin'in boyu tûbâ ağacı olarak tasavvur edilir (59/5). Bunlardan başka, iki dörtlükte daha tûbâ adı yer almıştır (119/8, 197/1).

ec. Kevser

Cennetteki bir ırmağa "kevser" denmektedir. Cennette kevser şerbeti içilmektedir (125/4). Sâki-yi kevser Hz Alidir (114/4). Hz. Muhammed Mustafâ âb-ı kevser, Hz. Ali ehl-i sâki olarak tasavvur edilmektedir (16/2). Muhammed'in ümmeti olan erenler, cennet kevseridirler (79/33). Muhammed'in gülü olan Otman Baba'nın dudağından kevser akmaktadır (108/5). Kevser dedikleri su dilberin dudağından susamaktadır (19/5). Dilberin leblerinden selsebil akan âb-ı kevser ve âb-ı zezem göl olmaktadır (62/15). Yâkut dudağın kevseri hayât-ı cânî göstermektedir (127/5). Lebleri meyhâne olan dilberin dudağından içen pür-mahmûr olur; dudağından selsebil akan süci değil kevserdir (59/4). Âb-ı hayat ve kevser Hızır'ın elinden içilmektedir (109/3). Hızırın suyu âb-ı hayat, kevser, Kadir ve Berat kelimeleri bir arada kullanılmaktadır (122/1).

eç. Hûrî

Hûr/Hûrî, cennet kızı demektir. Kur'ân-ı Kerîm, hûrîlerin cennette müminlere hizmet edeceklerini bildirmektedir (Âl-i İmrân, 15. âyet, Nisâ, 57. âyet). Muhyiddin Abdal'a göre, yetmiş ikiden haber alanlar yetmiş iki hûriyi öperler (57/1). Cennet, hûr ve Rıdvân (= Cennetin kapıcısı olan büyük melek) gereksizdir (76/2). Şâir, cennet ile hûrun kendisi olduğunu söylemektedir (122/5).

³² İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara 1995, s.5-43.

ed. Rıdvân

Cennetin kapıcısı olan büyük meleğe "Rıdvân" adı verilmektedir. Hüsni cennet, hattı melekler olan dilberin yanağı rûşe-yi Rıdvân olarak tasavvur edilir (56/7). Cennet, hûr ve Rıdvân gereksizdir (76/2).

ee. Gılmân

Tüyü ve bıyığı çıkmamış delikanlı anlamına gelen kelime cennet hizmetkârları yerine kullanılır. Güzellik ve sâfiyet timsâli olan gılmânın çocukken ölenlerden oluşacağı rivâyeti vardır. Cennetliklerin en alt derecesinde olanın bile 80.000 (seksen bin) hizmetçisi olacaktır. Bunlar nurdan yaratılmış gençlerdir³³. Yalnızca bir dörtlükte yer almıştır (119/8).

f. Cehennem (Tâmû)

Tanrı'ya inanmayanların, suçları bağışlanmayan günahkârların âhiretteki azap ve ceza âlemine "cehennem" denmektedir. Cehennem yerine "tâmû" kelimesi de kullanılmaktadır (82/6, 110/7, 141/1, 261/1). Yedi cehennem vardır (110/7, 141/1, 261/1) : 1. Saîr, 2. Bakar, 3. Cahîm, 4. Hutame, 5. Lâza, 6. Hâviye, 7. Derk-i esfel. Tâmu'nun dokuz olduğu da yazılıdır: "Nüh tâmu'nun azâbından" (82/6).

Hız. Ali'yi seven, cehennem odundan kurtulur (78/4, 78/5). Türlü türlü sanı sananlar (=kötü düşünenler), cehennem odunda yanarlar (91/4).

³³. PALA, *u.g.e.*, s.203.

9. Diğer İtikâdi Mefhumlar

a. Mi'râc, Sidre

Hız. Muhammed'in, peygamberliğinin on ikinci yılında, Recep ayının 27. gecesi, Cebrâil'in eşliğinde Arş'a çıkıp, Tanrı ile görüşerek dönmesine Mi'râc denir. İki beyitte (58/1, 67/1) ve bir dörtlükte (158/1) karşımıza çıkmaktadır. Dilberin kaşı mihrâbı âşığın mi'râcı olarak tasavvur edilir (58/1).

Sidre (=Sidretü'l-müntehâ), Cebrâil'in makamıdır. Cebrâil, bu kattan yukarı çıkamaz. "Sidreye ırmeyen boyı/ Müntehâ sırımını bilmez" denilerek mi'râc hâdisesine işâret edilmektedir. Bir beyitte de, cemâli arş-ı Rahmân olarak tasavvur edilen dilberin boyu sidre olarak düşünülür (56/6).

b. Ölüm ve Ölü

Şâir, bir dörtlüğünde "Abes hayâli bilmezem/ Dâim tâzeyim solmazam/ Ben ölmezem ben ölmezem/ Sanmasınlar ölü ben" demektedir (99/3). Bir mısırda da "Ölüm diri yoğ idi" demektedir (95/3).

Ölüden bir şey umulmamalıdır; müşrik mürdeden sağ doğmaz (18/6). Mesih'in nefesi mürdeyi zinde kılmıştır (47/11). Dilberin konuşması mürdeye rûh verir (115/2). Sevgilinin zülfinin ceng-i sevdâsı eceldir (115/4).

Kıyâmet kopunca ölüler dirilir (25/6). Mürde-yi ehl-i kubûr da sûr çalınca yatmamalıdır (97/23). Yedi mürde-yi safâ Havva hakkında gelmiştir (132/1).

c. Rûh

Rûh, "can, nefes; his, duygu" anlamlarına gelmektedir. Bir dörtlükte, dilberin konuşması mürdeye rûh verir demektedir (115/2).

ç. Şeytan

Hız. Âdem'in yaratılışına isyan ettiği için Tanrı tarafından kovulan, bu kovulmadan sonra kötülük ve şerleri temsil eden, insanların günah işlemesi için çalışan manevî varlıktır³⁴. Ehl-i tevhîd olan mümin yazılmıştır. Şeytan da Tanrı'nın tek olduğuna inandığı hâlde Âdem'e secde etmediği için mümin yazılmamıştır (28/9). Azâzil, mümin olmadığı ve Âdem'e secde kılmadığı için ibâdetini hebâ etmiştir (109/6)³⁵. Dergâhdan sürülmüş ve lânetlenmiştir (68/4). Yârin bir tavafı bin hacc-ı ekber olarak kabul edilmekte ve ona secde kılmayan kimse Şeytan olarak adlandırılmaktadır (71/8).

Şeytan ile ilgili olarak şöyle bir beyite de yer verilmektedir: "Tahsin ol Şeytana kim Rahmanı var/ Tahsin ol Rahmana kim Şeytanı yok" (35/4).

Azâzil ve fend (=hîle, desîse) bir arada zikredilmektedir (109/5). Azâzil'in vesvesesi dedi-kodu içindedir (66/1). Nefis Şeytanı öldürülmelidir (29/2). Benlik güdüp özünü Şeytan eylememelidir (83/3). Câhilin Vesvâsı (=Şeytan'ı) Şeytân iledir (9/9).

10. Din İle İlgili Mefhumlar

a. İman, Küfr, Kafir

İman "Tanrı'ya ve dine ait şeylere inanma, inanç", küfr "Tanrı'ya ve dine ait şeylere inanmama", kâfir "Allah'ın varlığına inanmayan; küfreden, küfredici" anlamlarına gelmektedir.

İmanın kilidi ikrârdır (32/3). İkrânı olmayanın imanı yoktur (35/11). Ahd ile peymanı olmayan kimse kâfir olarak telâkki edilir (35/11). Küfrü katleden kimse imanı bulur (38/1). İman olan yerde küfür olmaz (63/1). İman gelince gönülde gussa kalmaz (122/3). İmanı olan kimsenin zerrece illeti yoktur (88/6). İman getirdikten sonra boynu vursalar da Hak'dan dönmemelidir (55/9). İman ehli

³⁴ MERT, *a.g.e.*, s. 164.

³⁵ Bkz. Sûreler (Âyetler).

imandan usanmaz (75/5). Hakk'ı bir tarafa koyup, bâtıl sevdaya gönlünü kaptıran kimse dünyâ arzusuna düşerek dinden imandan çıkar (52/2). Tevhid ve imân gönül pasını siler (90/7). Din ve iman gönülden garazı giderir (119/10). "İman" (114/13), "Kıble-yi iman" (98/1) ve "Şûle-yi iman" (114/9) Hz. Ali'dir. Mustafa'nın hakkı için Ali'ye iman getirmek gerekir (234/1). Otman Baba'nın yüzünü gören kâfirler imana gelir (108/2). Âşık ve ma'sûkun küfrü iman olarak kabul edilir (66/2). Dilberin kara saçı "zülf-i küfr" olarak adlandırılmakta, ve "Dilberin zülf-i küfrinde/ İmanı hoş pişe buldum" denmektedir (104/1). Bilene, küfür de kahır da lûtufta imandır (66/3).

Küfür ok olarak tasavvur edilmekte ve küfrün okunun îmânı vuracağı söylenmektedir (81/8). Gönül yıkıp hatâ eden kimse, bu dünyadan âhirete dinsiz imansız gidecektir (113/4). Nefsin Şeytanı'nı öldüren kimsede küfrün kını kalmaz (29/2). Dışı İslâm, içi kâfir olan kimse lânetlenmektedir (79/25). Kâfir, inanınca müslüman olur (56/5). Müslüman ve kâfire Hakkın rahmeti, hayyü'l-kayyûmdadır (11/5).

Konu ili ilgili olarak başka beyit ve dörtlüklerde de "îmân" (71/3), "küfr ü îmân" (52/6), "ehl-i imân" (43/14), "küfr ile zulmân" (25/18) ifâdelerine yer verilmektedir.

b. Put

Yalnızca bir dörtlükte yer almıştır. İnkârı bırakarak Muhammed dinine dönen putperestin putunun kırıldığı ifâde edilmektedir: "Bütperestüñ büti sındı/Muhammed dînine döndi/ Ali mu'cizine kandı/ Kalmadı gayrı inkârı" (92/6).

11. İbâdet İle İlgili Mefhumlar

Secde, sücûd ve ibâdet yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir (97/13). Peygamberimiz, "terk-i dünyâ ibâdet" demiştir (87/4). Âdem'e secde etmeyen Azâzil, ibâdetini hebâ etmiştir (109/6).

a. Kelime-i Şahadet

İslâmın beş şartından biridir. Tanrı'nın bir olduğu ve peygambere inanmamız gerektiği iki beyitte ifade edilmektedir (16/1/70/2).

b. Namaz İle İlgili Hususlar**ba. Namaz**

İslâmın beş şartından biridir. Konu ile ilgili olarak "namaz" (10/8, 83/6, 97/4, 113/1, 113/3, 122/9) ve "savm" (97/5, 122/2, 128/9, 163/1, 176/1, 257/1) kelimeleri geçmektedir. Abdest, namaz ve kâmed yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir (97/4). Beş vakit namaz beş hurûf olarak tasavvur edilmektedir (122/9). Beş vakit namaz kılan borcunu ödemektedir (113/1). Sûfî namazını kılmalıdır (113/3). Yarar abdest alıp, makbûl namaz kılan kimse Hakk'ı hâzır bilir (83/6). Elli yedi bin Rûm Abdâlları, doksan bin namazıyla hoş âlemdirler (10/8). Tanrı, Muhammed ümmetine savmı farz kılmıştır (97/5, 163/1). Değme ümmet savmı, farz ve sünneti bilmez (128/9). Savm insandadır (122/2, 257/1). Savmın remzi nutk-ı hatemdir (176/1).

bb. Abdest

Farsça âb (=su) ve dest (=el) kelimelerinin birleşiminden doğan ve "el suyu (el yıkama suyu)" anlamına gelen abdest; bazı ibâdetlerden önce, vücûdun çeşitli organlarını usûlüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek demektir. Abdest, namaz ve kâmed yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir (97/4). Yarar abdest alıp, makbûl namaz kılan kimse Hakk'ı hâzır bilir (83/6).

bc. Secde, Sücûd

Secde, sücûd ve ibâdet yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir (97/13). Sücûd ve sâcid yirmi sekiz ve otuz ikidedir (97/21). Aslını bilen Hakk'a secde kılar (195/1). Sekiz yerde "secde" (6/1, 11/4, 42/2, 68/3, 71/8, 97/13, 109/6, 195/1), dört yerde "sücûd" (41/1, 68/3, 97/13, 97/21) geçmektedir.

bç. Cami, Mescid, Secdegâh, Mihrâb, Minber, Kible, Kiblegâh

Konu ile ilgili olarak değişik beyit ve dörtlüklerde "Câmi" (37/3, 41/2, 88/2), "mescid" (20/6, 114/11, 127/2), "secdegâh" (42/4), "mihrâb" (42/4, 58/1, 67/1, 124/5), "minber" (37/3, 124/5), "kible" (42/4, 71/7, 106/2, 159/1), "kiblegâh" (45/1, 112/6) kelimeleri yer almaktadır.

Vücûd ile Mısır câmii arasında ilgi kurulmakta ve vücûd Mısır câmii olarak tasavvur edilmektedir (41/2, 88/2). Mısır câmii vücûtta bulunmakta ve sâcid (=secde eden), mescid-i hakikat olmaktadır (41/2). Kenisâ ve mescid Hz. Ali'dir (114/11). Mescid yedidir (20/6). Kiblegâh Muhammed Mustafa'dır (45/1). Dilberin kaşu mihrâb olarak düşünülür (58/1); Yüzü kible, kaşlarının mihrâbı secdegâh olarak tasavvur edilir (42/4). Dilber, kiblegâh olarak da kabul edilir (112/6). Âşığın kiblesi yârin cemâlidir (71/7). Kudüs, mihrâb minberidir (124/5). Minberde va'z edilmektedir (37/3).

c. Oruç İle İlgili Mefhumlar

İslâmın beş şartından biridir. Oruç ile ilgili olarak "salât" kelimesine yer verilmektedir (97/5, 109/1, 122/2, 128/9, 163/1, 257/1). Tanrı, Muhammed ümmetine salâtı farz kılmıştır (97/5, 163/1). Değme ümmet salâtı, farz ve sünneti bilmez (128/9). Salât insandadır (122/2, 257/1). Salâtın remzi nutk-ı hatemdir (176/1). Kadir, Berat ve salât bir arada zikredilir (109/1).

ç. Hac ve İlgili Mefhumlar

ça. Hac, Hacı

Hac, İslâmın beş şartından biridir. Zilhicce ayında Kâbe ve çevresini usûlüne uygun olarak ziyaret etmeye "Hac", bu işi yapan kişiye de "Hacı" adı verilmektedir. Konu ile ilgili olarak "hac" (58/3, 97/4, 159/1), "hacc-ı ekber" (71/8), "hacı" (29/8, 58/3, 58/4, 58/6), "makbûl-i hacı" (158/1) sözlerine yer verilmektedir.

Hac ve zekât, yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/4). Yârin bir tavâfı bin hacc-ı ekber olarak kabul edilir (71/8). Kabe'ye varmak ile her kişi hacı olamaz; Hacca varıp hacı olmak başta devlet tâcıdır (58/3). Mekke'yi görmek isteyen erenlerin yüzüne bakmalıdır. Çünkü hacı o yüzün muhtacıdır (58/4).

çb. Kâbe

Mekke'de, "Mescid-i Haram" adı verilen mescidin ortasındaki kutlu binaya Kâbe denmektedir. Müslümanların kıblesi Kâbe'dir³⁶. Yalnızca bir beyitte yer verilmektedir. Kabe'ye varmak ile her kişi hacı olamaz; Hacca varıp hacı olmak başta devlet tâcıdır (58/3).

d. Zekât

İslâmın beş şartından biridir. Konu ile ilgili olarak "zekât" (58/7, 97/4) ve "ehl-i zekât" (122/12) sözlerine yer verilmiştir. Hac ve zekât, yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/4). Malından zekât verenlerin yaptığı hayır değil mal bâcı olarak değerlendirilmektedir (58/7).

³⁶ MERT, a.g.e., s. 83.

12. Berat Gecesi, Kadir Gecesi

Şaban ayının on beşinci gününe rastlayan gece Berat Gecesi³⁷, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi Kadir Gecesidir³⁸. Hurûfîler'e göre, Kadr ile Berat dahi yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir (97/18). Kadr ile Berat olan Hakk'a kavuşur (105/7). Kadir, Berat ve salât bir arada zikredilir (109/1). Yedi hat (109/1); Kaş, zülûf ve kirpik (56/5), Kadir ve Berat olarak kabul edilir.

B. TASAVVUF

1. Vahdet-i Vücûd ve Tevhid

a. Vahdet-Kesret

Vahdet, "birlik, Allah'ın birliği", kesret ise "çokluk, bolluk" anlamlarına gelmektedir. "Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle meşgul iken dahi herkesin ve her şeyin Allah'ın kudreti ile meydana geldiğini idrâktir. Bundan yola çıkarak vahdet-i vücûd nazariyesi doğmuştur. Bütün mevcudatın Vücûd-ı Mutlak'ın, yani Allah'ın esma ve sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan vahdet-i vücûd, bir çeşit tasavvuf yoludur..."³⁹ Tasavvufta vahdetin zıttı kesrettir. Varlıkların var oluşlarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var kabul etmek kesrettir⁴⁰. Hurûfîlik inancına göre, "vav" vahdeti sembolize eder (72/8). Ehl-i vahdet olmak için haşhaş kullanıldığını görüyoruz (213/1). Kişinin müşkülü hall olmayınca, özü vahdet, cismi sıhhat bulamaz (1/6). Câhilin her sözü kesrettir (58/9, 62/4).

³⁷. MERT, *a.g.e.*, s. 27.

³⁸. MERT, *a.g.e.*, s. 86.

³⁹. PALA, *a.g.e.*, s. 555.

⁴⁰. PALA, *a.g.e.*, s. 323.

b. Mâsivâ

Tanrı'dan başka her şey mâsivâ olarak adlandırılır. Mâsivâ "dünya", mâsivâdan uzaklaşmak "dünyadan el yumak" olarak ifâde edilmektedir. Vuslat isteyen can, dünyadan el yumaktadır (19/8). Ma'rifet, hakikat, dört tabiat kırk makam, bu dünyanın cîfesinden elimizi yumuştur (40/4). Bu dünyadan el yuyan kimse, câvidânı göstermektedir (127/3).

c. Tecellî

Bir şeyin açıkça belirmesine tecellî denir. Karanlıkta doğan ayın tecellîsi günden olmaktadır (64/2). Cihanı çevreleyen tecellînin şûlesi günden doğmaktadır (51/3). "nûr-ı tecelliyât"ı gördüğünü söyleyen şâir, dünyadaki her şeyin Tanrı'nın tecellîsi olduğu inancıyla "ene'l-Hak" demektedir (22/1). Tecellî, derviş için tesellîdir (93/6). Sevgilinin nûru tesellî, hüsnü tecellîdir (24/2). Allah, Tûr dağında, Mûsâ peygambere tecellî etmiştir. Tûrun tecellâsını Mûsâ bin İmran bilmektedir (90/5).

ç. Cemâl, Didâr

Yârin cemâli âşığın kıblesidir (71/7). Cemâli görünce secde kılınmaktadır (42/2). Şah, cemâlini izhar kılmakta, yani göstermektedir (42/2). Âyin-i erkân celâl ve cemâl içindedir (66/3). Dilberin cemâline nazar kılınca Hakk'ın nûru açıkça görülmektedir (26/2). Dilberin yüzü Hak Fâtiha, cemâli arş-ı Rahman'dır (56/6).

Cim, cemâl ve celâli sembolize eder (72/2). Hak, kâinâtı dîdâr aşkına yaratmıştır (101/6). Dîdârı gördüğü halde secde eylemeyen yüzü kara, adı mel'ündür (6/1). Sevenlerin arzusu, maksadı dîdârdır (3/4, 106/6). Dîdârı isteyen kimse iki cihandan da vaz geçmiştir (107/7). Hakk'a tâlib olan, cenneti değil dîdârı ister (70/3, 81/4). Hak tâlibi olan âşık, Hakk'ı sevmiş ve dîdâra sâdık olmuştur (15/8). Üçler, yediler dîdârı görmüşlerdir (111/3).

d. Nişan

Âşıklığın nişanı ma'sûk yolunda ölmektir (32/4). Giyilen hırka, çekilen sikke, mescid ile Mekke dahi nişânı göstermektedir (127/2).

Konu ile ilgili olarak "nişân" (9/7, 35/5, 47/10, 85/2, 105/9, 119/5, 127/2), "nâm-ı nişân" (46/2), "derişliğe nişân" (124/8), "âşıklığın nişânı" (32/4), "gerçeklik nişânı" (69/2), "erlik nişânı" (69/3), "gâzilik nişânı" (69/4), "şehîdlik nişânı" (69/5), "âriflik nişânı" (69/6), "câhillik nişânı" (69/7), "derişlik nişânı" (69/8), "Hak nişânı" (183/1) gibi sözlere yer verilmiştir.

Yel, su, toprak ve ateş, yani dört unsur nişân olarak kabul edilmektedir (38/4). İnsandaki Hak nişânı, dört unsurdan oluşan hırka ve tâc olan seb'ül-mesânîdir (183/1). Yedi mushafın nişânı seb'ül-mesânîdir (20/1). Âyetin, delîlin burhânın nişânı, yirmi sekiz ve otuz ikidir (39/8). Sâdıkların nişânı teberrâ ve tevellâdır (61/13).

e. Pinhân, Nihân

Bu mefhumlar, aslında, Allah'ın zâhir ve bâtın sıfatlarıyla ilgilidir⁴¹. Tanrı'nın zâtı "pinhân" kelimesiyle anlatılır (103/3). Konu ile ilgili olarak "pinhân" (86/1, 118/6), "genc-i pinhân" (78/21), "nihân" (28/3, 43/3, 46/1, 47/8, 51/2, 105/9, 112/7, 119/6, 168/1), "genc-i nihân" (29/5, 88/4, 98/13, 107/8), "sırr-ı nihân" (124/4), "dürr-i nihân" (177/1), vd. gibi sözlere yer verilmektedir.

Söz pinhândır (86/1). Harf-ı mukatte'at, pinhânımızdır (61/9, 205/1). Hz. Ali, "Ka'be-yi pinhân" (114/9), "sırr-ı pinhân" (98/12) ve "genc-i nihân"dır (98/13). Genc-i pinhân insandadır (78/21). Dilber, genc nihândır (112/7). İnsan, nihân gelen gizli gencdir (44/7). Hakk'ı örtüp nihân eylememelidir (83/2). Ehl-i nazar, nihânı fehm ederek gönül içinde ize erişir (13/4).

⁴¹ TATÇI, a.g.e., s.234.

f. Sır (Esrâr)

Allah'ın zâtı ile ilgili olarak zikredilen kavramlardan biridir. Bu kavram ancak "hâl" makamında anlaşılabilir. İnsanın gözünde görünen Hak, sözünde söyleyen sırdır (127/4). Her sırrı Sübhân bilir (90/5). Levh-i kalem sır idi (95/4). Hz. Ali sırr-ı pinhândır (98/12). Ali sırrı ayân olmaz (98/4).

Tanrı'nın her sırrı uyanık canlara ayândır (77/9). Sır ele söylenmez (84/10). Sırrını halka bildiren kimse sermâyesini yele aldırıp emeğini ziyân eyler (83/5). İnsan, nihân gelen gizli gencdir (44/7).

"Men âref" sırrını insân-ı kâmil bilir (66/4). Ârif olmayan, "men âref" yolunu bulmayan ve kendi ilmini bilmeyen kimse Hüdâ sırrını da bilmez (128/11).

Konu ile ilgili olarak "sırr-ı Hak" (51/9), "mahrem-i esrâr" (47/8), "sırr-ı nihân" (124/4), "sırr-ı hân" (94/3), "men âref sırrı" (66/4, 85/5), "âdem sırrı" (109/8), "ibtidâ sırrı" (128/1), "intihâ sırrı" (128/1), "ve'd-dühâ sırrı" (128/2), "istivâ sırrı" (128/3), "Kâf ve hâ sırrı" (128/4), "müntehâ sırrı" (128/5), "lâm u bâ sırrı" (128/6), "Fâtihâ sırrı" (128/7), "gedâ sırrı" (128/8), "Mustafâ sırrı" (128/9), "Murtazâ sırrı" (128/10), "Hüdâ sırrı" (128/11), "yârin sırrı" (52/7), "sırr-ı kelâm" (30/3), "bîst ü heşt ü sî vü dü sırrı" (30/6), "sırr-ı nokta" (146/1), "sırr-ı hurûf" (146/1), "mazhar-ı sırr-ı velâyet" (78/3) vd. gibi ifâdelere yer verilmiştir.

İbtidâ sırrını bilmeyen ârif değildir (128/1). İntihâ sırrını bilmeyen ehl-i irfân değildir (128/1). Şems ve kameri bilmeyen "ve'd-dühâ sırrı" nı bilmez (128/2). Yüzünde hattı görmeyen kimse istivâ sırrını bilmez (128/3). Boyu sidreye ermeyen müntehâ sırrını bilmez (128/5).

Câhil, esrârın sırrını bilmez (9/11). Esrâr ehl-i irfân ile gider (9/11). Bir aca'ib sır ve sırrın içinde bir pîr görünmüştür (26/1). Sıdk ile gelmeyen âdem bu sırdan çeşni tadamaz (103/5). Hz. Ali sırr-ı nokta, Hz. Muhammed sırr-ı hurûftur (146/1). Hz. Ali, mazhar-ı sırr-ı velâyettir (78/3).

g. Gönül

Gönül Hakk'ın evidir (83/9, 100/3). Hak gönüldedir; gönül Hakk'ın otağıdır (78/62). Gönül Hakk'ın evi olduğu için gönül yıkmamak ve hatır

gözetmek öğütlenir (100/3). Gönül köşk olarak tasavvur edilir (101/6). Hz. Ali, gönülde mihmândır (98/10). Allah adı gönüllere virddir (34/6). Yârin muhabbeti eksilmeyip gönüle dolar (32/7). Gönlü kişileştiren şâir gönlüne seslenir (60/5). Gönül seyr edip gezer (100/2). Gönül gözü yârin sihirinden fehme varır (5/3). Gönülden nazar eylenmektedir (106/6). İmân hâssası gelince gönül gussası gider (122/3). Gönülden âşık olan ve erenleri cân u dilden seven kimse sultana erişir (89/6). Bir gönül ele getirmek öğütlenir (58/6, 119/6). Bir gönül ele getiren ve açlar doyuran kimse eşiğinde hacıdır (58/6). Nefsini öldürüp gönül almak, gâzilik nişâmıdır (69/4). Gönül yıkıp hatâ eden kimse bu dünyâdan âhirete dinsiz imansız gider (113/4). Gönül evlerine hükmün yürüten gönülden gönüle gezer (17/2). Gönülden gönüle yol olmayınca menzile erilmez (1/2). Hakk'ı Hak bilip hâl gönül gözetken alkışlanırken (84/1), gönül yıkıp kan eyleyen ayıplanır (83/8). Tevhîdi bilip imân eden kimsenin gönlünün pası silinir (90/7).

Dil kalem, gönül kağıt olarak tasavvur edilmekte ve kelâmın gönüle yazıldığı belirtilmektedir (96/3). Ehl-i nazar kimse nihânu fehm ederek gönül içinde ize erişir (13/4). Gönülün چراغی Hz. Ali'dir (45/2).

Konu ile ilgili olarak "gönül gözü" (5/3, 89/4), "gönül bahri" (51/8), "gönül köşkü" (101/6), "gönül evi" (17/2, 45/3, 42/7, 82/7), "gönüller tahtı" (38/2, 56/1), "gönül şehri/şarı" (88/7, 94/2, 116/3) gibi ifâde ve benzetmeler yer almaktadır⁴².

h. Aşk

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda "aşk" (2/6, 23/4, 40/5, 44/3, 48/9, 50/4, 56/10, 77/15, 77/16, 78/22, 78/37, 78/38, 82/3, 93/6, 101/6, 110/9, 115/4); "mihir" (42/7, 97/8), "sevdâ" (24/6), "muhabbet" (82/3, 115/2) gibi kelimelerle de işlenmektedir.

Aşk olanın yanına varıp onunla hemrâh olmalı ve aşka boyanmalıdır (77/15). Aşk atına binen âşık, inip yolda yaya yürümez (77/16). Aşk rehber eyleyen sıhhat bulur ve nefsinin fitnesinden kurtulur (78/38). Tanrı kâinâtı dîdâr

⁴² Bayram DURBİLMEZ, "Yunus Emre Ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül", *Yunus Emre Sempozyumu (Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 7-8 Mayıs 1998)*.

aşkına yaratmıştır (101/6). Dîvâne gönül, aşkın âvâresidir (23/4). Aşkı terk edip dünya varlığına değişmemelidir (40/5). Aksine, dünyanın mal ve mülkünü aşka değişmelidir (48/9). Aşkın pâyânı yoktur (110/9). Pâyânsız olan aşkın deryâsının da mevci, dalgası eksik olmaz (115/4). Muhabbet aşkın canıdır (82/3). Aşk odu hararetlidir (93/6). Âşık, ciğerini aşk oduna yakarak kebab eyler (82/5). Dünya, Muhammed aşkına döner (50/4, 56/10). Yel, su, ateş ve topraktan yaratılan insan; akıl, aşk, nefes ve cân ile donatılmıştır (2/6, 44/3). Aşkın sevdâsı, üç yüz altmış damarda kan gibi cismi kaplar (24/6). Üstüne aşk odu düşen âşığın benzi sararır, cismi kül olur (62/6). Aşk elinden deli olup gidilir (106/9). Aşk ile hoş yâr olan kimse, yedi makama erer ve üçler ile bir olur (220/1).

Yârin mihri halka fâş edilmemeli, çünkü mihr ü penâh gönül evindedir (42/7). Kalem, divit, mürekkep ve kağıt muhakkak mihr içindir (97/8).

1. Dört Unsur (Anâsır-ı Erba')

Dîvânda "çar anâsır" (38/4, 78/18, 88/5, 183/1, 246/1), "dört anâsır" (2/6, 14/6, 123/3, 251/1), "dört nesne" (121/4), "dört pâre" (8/7, 30/3, 53/4, 102/2) kelimeleriyle karşılanan ve anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsur yel, su, toprak ve ateşten oluşmaktadır (8/7, 19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 118/8, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1). "Bâd, nâr, âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9)⁴³.

i. Kendini Bilmek

"Nefsini bilen Rabbini bilir" hadisi⁴⁴ sebebiyle kendini bilmek, Tanrı'yı bilmek olarak değerlendirilmiştir. Özünü bilen ârifdir (122/9, 124/7). Ârif olmayan, "Men âref" yolunu bulmayan ve kendi ilmini bilmeyen Tanrı sırrını da bilmez (128/11). Kişi önce kendi özünü tanımalıdır (119/7). Özünü bilen insandır (71/1). Özünü tanıyan kâmil insandır (47/1). Özünü bilen ehl-i dilin her kelâmı çeşme-yi

⁴³. Bu konu, "IV. Tabiat" bahsinde geniş olarak ele alınacaktır (Bkz. IV. Tabiat).

⁴⁴. Bkz. Hadîsler.

hayvân olarak telâkki edilir (71/2). Öz nefsini tanıyıp bilen katında cümle cihan zerre kadar bile değildir (47/12). Zât ve sıfât kendini bilen kimsededir (122/8).

Nefsini bilmeyen kusurludur (63/3, 78/45). Kendini bilmeyen âdem câhildir, küstahlık eyler (103/2). Nefsini bilmeyen kişi can olamaz; özü hayvandır, insan olamaz (73/1). Kendini bilmeyenin gözü gönlü kör olur (79/16). Aslını bilmeyen kimse, ehl-i tuğyân ve ma'nâdan habersiz yaban hayvanı olarak tasavvur edilmektedir (78/8). Özünü bilmeyen sergerdân gezer (57/7).

j. Cân

Cismi yaşatan ve ayakta tutan varlığa ait en önemli unsur cândır. Ten ile cân birbirini tamamlayıp insanı oluştururlar (122/2). Cisim ve cân, Tanrı'nın "Kün!" emriyle yaratılmıştır (122/8). Tanrı'nın her sırrı uyanık cânlara ayândır (77/9). Cân ile bilişen. Hak ile âşinâdır (47/10). Cân, gönül köşkünde Tanrı'nın meşkine boyanmıştır (101/6).

Sözün remzini anlayan cân olur; hem de vücut şehrine sultân olur (78/36). Cân gözüyle Hakk'ı ayân gören, azm eyleyip menziline erer (78/39). Mü'min olanın cânı rahmet bulur, sevinip şâd olur (78/61). Cân kulağıyla işidip dinleyen ârif, ma'nâdan anlar (78/65). Eri cânndan sevmeyenler lânetlenir (79/23). Câna kıyana çomar denmiştir (34/3). Cân, dünyada canânsız bal yese bile tadı olmaz (19/7). Vuslâta ermek isteyen cân, dünyadan el yumuştur (19/8). Dilber, âşığın cismi ve cânıdır (112/4). Ruh, cisim ve cân insâna emânettir (123/1, 167/1). Cân, tende konuktur (101/8, 102/1). Hızır, cânsıza cân verir (74/1). Hakk'ın bir deminde bin cân biter (88/2).

Konu ile ilgili olarak "terk-i cân" (77/5), "sâdık cânlar" (79/28), "cân bostanı" (89/3), "hayât-ı cân" (127/5), "cân gözü" (127/7), "cân mülkü" (74/5), "cân pazarı" (116/3), "cân borcu ödemek" (94/7), "cân istemek" (88/1), "cân kulağıyla dinlemek" (94/4) gibi sözlere yer verilmiştir.

Cân, yârin zülfünün tuzağına tutulmuştur (5/2). Âşıklar, erenler meydânındaki yarışta, cânı ödül komuşlardır (86/3, 126/4). Ağyâr sözü cân acıtır (58/2). Yârin kirpiği, cânı onulmaz yara açmıştır (23/2). Aşk ile cân pazarını gezen âşık cânânı bulur (39/3). Her cânın maksûdı cânândır (28/1). Câna,

cânânsız bu cihân gerekmez (76/1). Cânândan cân sakınılmaz (74/7). Cânını sakınan bahâdir olamaz (74/6). Dostu cânndan ayrı bilmemelidir (118/9). Nefsini bilmeyen kişi cân olamaz (73/1). Cânı birliğe ulaştırmak gerekir (85/4). Muhabbetden cân erir (115/2). Âşığın ma'şûk yolunda kanlı yaş akıtması cânın tenden çıkışına benzetilir (52/1). Cümlelerin cânı Hz. Ali'dir (114/12). Cân hümâ kuşu, ten hümâyâ kafes olarak tasavvur edilir (253/1).

k. Vücûd (Ten, Cism, Beden)

Vücûd, şehir olarak tasavvur edilir (38/2, 43/12, 73/2, 78/36, 80/9, 98/6, 104/1). Vücûd, hakîkattir (41/1). Vücûdda Mısır cânii bulunmaktadır (41/2, 88/2). Cân vücûd içindedir (26/7, 38/3, 44/1). Vücûd Tur dağı olarak da tasavvur edilmektedir (39/5, 254/1).

Konu ile ilgili olarak "vücûdun katresi" (78/21), "yedi kattan alınıp sekiz tende süzmek" (116/4), "tenleri kara toprağa boyanmak" (21/4) gibi deyimlere yer verilmektedir.

Ten ile cân bir arada zikredilmektedir (26/3, 80/6, 88/10, 94/7, 100/9, 122/2). Cisim ve cân da birlikte zikredilir (85/1, 98/9, 98/13, 107/8, 112/4, 115/9, 122/8, 123/1, 124/1, 126/6). Cisim ve cân, Tanrı'nın "Kün!" emriyle yaratılmıştır (122/8). Ruh, cisim ve cân insâna emânettir (123/1). Cân tende konuktur (101/8, 102/1).

Dilber, âşığın cismi ve cânıdır (56/1, 112/4). Âşığın ma'şûk yolunda kanlı yaş akıtması cânın tenden çıkışına benzetilir (52/1). Cân hümâ kuşu, ten hümâyâ kafes olarak tasavvur edilir (253/1).

Tarîkat odu cismi kül eyler (40/3). Üstüne aşk odu düşen âşığın benzi sararıp cismi kül olur (62/6). Bedene zarar gelmemesi için nefis itini tepelemek gerekir (84/5). Kişinin müşkülü hall olmayınca özü vahdet, cismi sıhhat bulmaz (1/6).

l. Akıl

Akl-ı kâmil sözü erkândan olur (63/5). Akl-ı kâmil insân özünü tanır (47/1). Hayâtı Hızır lebinden içmeyen kimse akl-ı kâmil olamaz (74/2). "Bâd, nâr,

âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (44/3, 46/9). Akıl ile ehl-i irfân olunmaz (49/3). Akı olmayan delidir (108/7). Akı başına yâr olan kimse kâmindir (119/2). Akıl nefis ile yarışamaz (129/8). Göz terâzi akıl mîzândır (83/8). Dil söyler akıl yazar (100/2).

Konu ile ilgili olarak "akılın yitürmek" (19/11), "akılını kendine dermek" (49/2), "akılın üzülmesi" (96/5) ifâdelerine de yer verilmiştir.

m. Nefs

Nefsin fitnesinden kurtulmak için aşkı rehber eylemek gerekir (78/38). Nefsiyle amel edip giden, nefsin kolayını güder (78/50). Nefsini bilmeyen kişi cân olamaz; özü hayvândır, insân olamaz (73/1). Nefsini tanıyan kimsenin katında cümle cihân zerre kadar bile değildir (47/12). Kişi ne çekerse nefsinde çeker (58/8). Hayâle düşüp nefse uymak olmaz; nefse uyan yoldan azar (17/5). Nefse uyup yolundan sapan kimse Hakk'ın uçmağına giremez (57/4). Nefsini öldürüp gönül almak, gâzilik nişânıdır (69/4).

Konu ile ilgili olarak "nefsini bilmek" (48/10, 63/3, 78/45, 124/7), "nefs kolayına gitmek" (113/8), "nefs-i emmâre" (49/7), "nefsin çırası" (49/8) gibi sözlere yer verilmektedir.

Nefs ite benzetilmekte ve "Tepele nefsin itini/ Zarar gelmesin bedene" denmektedir (84/5). Nefs tepelenip öldürülmelidir (49/6). Nefs-i emmâreyi öldüremeyen fitnenin defterini de düdüremez (49/7). Nefsine gazâ kılmayan kimse helatâ sırrını da bilmez (129/5). Akıl, nefis ile yarışmaz (129/8). Derviş, nefsinin bilmelidir (4/4). Nefsi kul olmayınca kişi kulum demekle kul olmaz (1/5). Nefsini bilen Hakk'ı tanır (15/7). Nefsin Şeytanı öldürülünce küfrün kîni kalmaz (29/2). Nefsini fitneden kurtaran kimse gamdan kurtulur (145/1).

2. Bezm-i Ezel

Hakk'ı severek dîdâra sadık olan âşık, ezelden Hak tâlibidir (15/8). Evvel ve âhir Hz. Ali'dir (78/12, 111/12, 114/6).

3. Teferrüc

Câhiller zulmet içindeyken ârifler teferrücdedir (126/3). Şâir, bir beyitte ay ile güneşi seyran eylediğini söylerken (43/10), bir beyitte de üç yüz altmış burcu seyran eylediğini ifade etmektedir (44/8). Bir dörtlükte de bu cihânı seyrettiğini belirtir (126/6).

4. Devir

Devrân olan insan, arş ve kürste dolanmaktadır (43/6). Kişi kendine yâr olmayınca dem-i devrân süremez (49/11). Muhammed Mehdî devrândır (61/8).

Konu ile ilgili olarak "çarh ile dönen devr-i zaman" (43/5), "devr-ü zaman" (29/16), "lebin devrânı" (56/8), "kurban gelmek" (44/13), "deryâdan katreye gelmek" (27/3) gibi sözlere de yer verilmektedir.

Tevrat, Furkan, İncil ve Kur'ân olarak tasavvur edilen Hz. Ali, "sıhhat-i devrân" olarak da adlandırılır (114/10).

İnsan vücuduna gelince can olur (44/1). İntihada sûret-i insan olan kimsenin önce ne olduğu sorulmaktadır (44/2). İnsanın aslı yel, su, od ve toprak olup, akıl, aşk, nefes ve can ile birlikte insan şekline girmektedir (44/3). Şâir, kendisinin Hz. Süleyman olduğunu, onun gibi kuş dilini anladığını söylemektedir (44/5).

Önceden gelen ve daha sonra yeniden gelen kimse noksan değildir (44/6). Üç yüz altmış burcu seyran eylediğini ve dünyaya Hak ile mihman geldiğini söyleyen (44/8) şâir, on sekiz bin âlem tarafından tanındığını da ifade etmektedir (44/9).

5. Yaratılış

Tanrı, cihanı kün emriyle yaratmıştır (84/2). Tanrı, bir kere kün deyince muallak durmuş ve insanı kendi nûrundan halk etmiştir (29/6). Kün kelimesi, "kâf ile nûn" harfleriyle sembolize edilmektedir (84/2. 93/4). Kün-fekân zerrede

gizlidir. Kün feyekün (84/2, 93/4), kâf ve nûndan açılmıştır (2/5). Künt-i kenz, kâf ile nûndan zâhir olmuştur (29/5).

Kâf ile nûnun anlamı hatt-ı istivâdır (123/2, 124/1). İnsanın yüzünde yazılı seb'ü'l-mesâninin istivâsı kâf ile nûndan olmaktadır (63/4). Hatt-ı istivâ, kâf ile nûndan keşf olmuştur (27/14). Kâf ile nûnu anlayan cism ile canı tanır (122/8). Kâf ile nûn düher olmuştur (97/10). Kâf ile nûn bilinmeden önce cümle varlık bir olarak levh ü kalemde sır idi (95/4). Yedi tamu, sekiz cennet kâf ile nûndan doğmuştur (51/5). On sekiz bin âlemin tanıdığı insan kâf ile nûn emriyle bu dünyaya gelmiştir (44/9). Yedi mushafın delîli kâf ile nûnda mevcuttur (102/5). Müfessirim diyenin kâf ile nûndan haber vermesi istenmektedir (118/1). İki âlem de kâf ile nûndan yaratılmıştır (96/8). İnsan, yetmiş yedi perdeyi kâf ile nûnda geçmiştir (130/1).

Ruh, cisim ve can emânettir (123/1). Hakk'ın kerâmeti Âdem'dedir (87/2). Âdemi yoğurup yapan dört mukarreb ferîşte, yel, su, toprak ve ateştir (126/1). Âdemin cismi ve canı üç yüz altmış eriştedir (126/6).

6. Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar

a. Dört Kapı (Şerîat, Tarîkat, Marifet, Hakîkat)

Bektaşîlik'te, dört kapının her birinde on makam olduğu düşüncesi mevcuttur. Hz. Ali'nin bir sözüne dayanarak, dervişlik mertebelerinin kırk makamda tamamlandığına inanılmaktadır. Sünnî inanışa göre, "Hz. Peygamber'in sözü şerîat, fiili tarîkat, hâli marifet, sırrı hakîkattır. Şerîat farz, tarîkat vacip, marifet sünnet, hakîkat nâfiledir. Şerîat baba, tarîkat ana, marifet oğul, hakîkat torundur."⁴⁵ İlk Türk mutasavvıfı olarak bilinen Ahmet Yesevî'nin de, tarîkat erkanını ve irşâd metodunu "kırk makam" esasına göre tanzîm ettiği bilinmektedir⁴⁶. Ahmet Yesevî, "Fakr-nâme" adlı eserinde, Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre, dervişlik makamının kırk olduğunu; kırk makamdaki onunun makâm-ı şerîatta, onunun makâm-ı tarîkatta, onunun makâm-ı marifette, onunun

⁴⁵ Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 153.

⁴⁶ Mustafa TATÇI, *Yunus Emre Divânı I İnceleme*, Ankara 1990, s. 312.

da makâm-ı hakîkatta bulunduğunu ifâde etmekte ve kırk makamı bilip amel kılanın dervişliğinin pâk olduğunu, bu makamları bilmeyen kimseye dervişlik makamının haram olduğunu söylemektedir⁴⁷. Hacı Bektaş Veli'nin eseri olduğu ileri sürülen Makâlât'ta da, Allah'a giden yolların yaratıkların nefesleri sayısında olduğu belirtildikten sonra, gerçeğe ulaşmış kişilerin, bunların arasından içinde dört mertebe bulunan bir yolu tercih edip seçtikleri ifâde edilmektedir. Aynı eserde, bu dört mertebenin şerîat, tarîkat, marifet ve hakîkat mertebeleri olduğu, şerîata bağlılığı mükemmel olmayan kimseye tarîkat, marifet ve hakîkat mertebelerinin de kapanık kaldığı belirtilmektedir⁴⁸. Makâlât'ta kırk makam şöyle sıralanmaktadır:

Şerîat Makamları: 1. İman getirmek, 2. ilim öğrenmek, 3. namaz kılmak, zekât veermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmana karşı gelmek ve cenâbetten temizlenmek, 4. helâl kazanmak ve fâizi haram bilmek, 5. nikâh kıymak, 6. hayz ve loğusalıkta cinsî münasebeti haram bilmek, 7. sünnet ve cemaât (ehl-i sünnet ve'l-cemaât) ehlinden olmak, 8. şefkat, 9. temiz yemek ve temiz giyinmek, 10. emr-i bi'l-Ma'rûf ve nehyi'ani'l-münker, yani iyiliği emredip yaramaz işlerden sakındırmaktır⁴⁹.

Tarîkat Makamları: 1. Pirden el alıp tövbe etmek, 2. mürid olmak, 3. saç kesmek (traş olmak) ve elbise değiştirmek, 4. nefis savaşında (mücadele etmek) olgunlaşmak; pişmek, 5. hizmet etmek, 6. havf yani korku, 7. ümit etmek, 8. hırka, zenbil, makas, seccâde subha (yüz taneli tesbih), ibrat (iğne) ve asa, 9. sahip-makam (makam sahibi), sahip-cemiyet (cemaat sahibi), sahip-nasîhat (nasîhat sahibi) ve sahip-mahabbet (mahabbet sahibi) olmak, 10. Aşk, safa ve fakirliktir⁵⁰.

Ma'rifet Makamları: 1. Edeb, 2. korku, 3. perhîzkârlık, 4. sabır ve kanaat, 5. utanmak, 6. cömertlik, 7. ilim, 8. miskinlik, 9. marifet, 10. kendini bilmektir⁵¹.

Hakîkat Makamları: 1. Toprak olmak, 2. yetmiş iki milleti ayıplamamak, 3. elinden geleni esirgememek, 4. dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden

⁴⁷. Kemal ERASLAN, "Yesevî'nin Fakr-nâmesi, *TDED*, c. XXII, İstanbul 1977, s.45-120.; TATÇI, *a.g.e.*, s. 312.

⁴⁸. Hacı Bektaş-ı Veli, *Makalat*, (Hzl. Esad COŞAN, Sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara, 1996.

⁴⁹. Hacı Bektaş-ı Veli, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁵⁰. Hacı Bektaş-ı Veli, *a.g.e.*, s. 13-16.

⁵¹. Hacı Bektaş-ı Veli, *a.g.e.*, s. 17.

emin olması, 5. mülk sâhibine yüzünü sürüp, yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammedî nurunu) bulmak, 6. sohbeta hakikat sırlarını söylemek, 7. seyr-i sülûk, 8. sır, 9. münacaat, 10. Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır ⁵².

Muhyiddin Abdal'a göre, dört kitap ile şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat (= dört kapı) vardır (110/1). Şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat dört kapıyı oluşturmaktadır (110/2). Dört kapıdan eli olan kimse, şeriat, tarikat ve marifeti bilir (121/1). Tanrı'ya açılan yoldaki dört kapının kilidi dildir (118/3). Tanrı'ya giden katarı katılmak için dört kapıya kul olmalıdır (219/1). Dört kapının içinde iki otuz iki (= altmış dört) vardır (248/1). Dört terkîbin içindeki altmış dördün ne olduğu sorulmaktadır (250/1). Kırk makama ulaşan kimse dünyanın cîfesinden el yur (40/4). Hırka dört parçadan oluşmaktadır (53/4). Dilberin yolu dört yol içindedir (112/13). Yedi deniz dört ırmak vardır (122/4).

Şeriatın şartı Kur'an'dır (110/4). Hakikat künt turâb, marifet âb, tarikat od olarak tasavvur edilmektedir (110/3). Şeriat şartını bilen, tarikat terkinde gelen, marifetten delil alan ve hakikatten yolu olan kimsenin müşkülü hallolur (121/2). Hakikat Hakk'ı bilen, marifet tâlib olan, tarikat geçip gelen, şeriat hâl olarak adlandırılır (121/3).

"Şeriat murdarını su yur" diyen şâir "tarikatde gusul nedir" diye sormaktadır (249/1). Tarikat guslü od ile, marifet guslü bâd ile, hakikat guslü ise turâb ile yapılmaktadır (151/1).

Doğru yola varan erenler, şeriat, tarikat olan ve marifet, hakikat bilen kimselerdir (79/35, 79/36). Dört kapı da küllîde yeksan olan Hz. Ali'de mevcuttur (98/7).

Şeriatte edebini saklamayan kimse tarikatte pişip püryân olamaz (73/9). Marifet âbından içip kanmayan da hakikat bâbında umman olamaz (73/10). Şeriat ve tarikat, marifetten fehm eylenir (109/13). Hakikat ummanı, şeriat, tarikat ve marifet ile bulunur (38/5). Şeriat üfüren bâddır, tarikat tutuşan oddur, marifet taşıran âbdır, hakikat uçsuz bucaksız bir ummandır (120/5). Hakikati sezme için şeriatı yüzlemek, tarikatı gözlemek, marifeti izlemek gerekmektedir (116/2).

⁵². Hacı Bektaş-ı Veli, a.g.e., 18.

Şin, şerîatı sembolize etmektedir (72/5). Tarîkate hîle katan kimsenin utanması gerektiği belirtilir (82/4).

Marifet od, hakîkat vücûd olarak tasavvur edilir (41/1). Marifetsiz kişi hayvana benzetilmektedir (29/9). Marifet meyinden içip mest olan ehl-i dil olmakta ve hayy-ı câvidân olarak adlandırılmaktadır (62/16). Kâmil insan marifet ve hakîkatten haber verecek bilgiye sahiptir (119/1). Şerîat, tarikat, marifet ve hakîkat ilimdir (123/5).

Hakîkat, hazîne dolu bir maden olarak tasavvur edilir (45/8). Akıl, aşk ve can ile hırsını katleden merd-i merdân, hakîkat gencine erişir (47/2).

Hak yoluna kurban olmak isteyen kimse hakîkat ehline kurban gelmiştir (44/13).

b. Seyr ü Sülûk

Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuğa seyr ü sülûk denir. Sâir ve sâlik (ehl-i sülûk) denilen yolcu (misâfir), nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesâfe alır. Seyr ü sülûkün amacı sâlikin şahsî arzu ve isteklerini yok edip tam anlamıyla kendisini ilâhî irâdenin hâkimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkân veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir mürîdin seyr ve sülûkünü tamamlaması bu ehliyeti kazanması anlamına gelir⁵³.

Ehl-i sülûk, Hurûfilik inancına göre, ay ile güneşi seyran eylemektedir (43/10). Cihan doğru seyredilince Hz. Ali'nin genc-i nihân olduğu görülecektir (98/13). Vücûdun tûruna çıkınca, Mûsâ-yı İmrân orada bulunur (39/5). Can pazarı aşk ile seyr edilirse cânân bulunur (39/3). Can vuslata erince firkatten kurtulur (39/4).

Üç yüz altmış burcu seyran eylediğini ve dünyaya Hak ile mihman geldiğini söyleyen (44/8) şâir, on sekiz bin âlem tarafından tanındığını ifâde

⁵³. ULUDAĞ, a.g.e., s. 467-468.

etmektedir (44/9). Bir dörtlükte de bahr ile dehri gezdiğini, yedi sarayı seyr ettiğini söylemektedir (102/4).

Slik, on sekiz bin lemin seyyahıdır (75/10). Slik, her bakışında yedi yer, yedi gök, yedi yıldız, yedi iklim slikin seyrnı olur (61/12). rifin seyrnı kendi özüyle olmaktadır (10/3). Aşkı rehber eyleyen slik, nefsinin fitnesinden kurtularak sıhhat bulur (78/38). Nefsini öldürüp gönül almak gazilik nişanı olarak kabul edilir (69/4). Nefsin Şeytanı öldürülünce, küfrün kni kalmaz (29/2).

Slk, yedi nefis mertebesini yaşayarak tamamlanır⁵⁴. Emmare nefisten kmile nefse ulaşan kişi "insn-ı kmil" mertebesine çıkmış olur⁵⁵. Muhyiddin Abdal'a göre de yedi makam mevcuttur (220/1). Yedi mertebenin de yetmiş yedi perdesi vardır. Yetmiş yedi perde kf ile nnda geçilmektedir(130/1). Yetmiş yedi perdeyi aşan kimse birliğe/Tanrı'ya kavuşur (44/11).

c. Yakn

Kesin ve apaçık bilgi, şüphe ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek anlamlarına gelen yakn, tasavvufta : a. Başka türlüsü mümkün olmayan kesin inanç, b. Delille değil iman gücü ile apaçık olarak görme, c. Temiz kalple gaybı temş, fikri muhafaza ile sırrı mlhaza etme, . Bir şeyin doğruluğu hakkında kalbin tereddsz olması, d. Her türlü şüpheyi ortadan kaldırıp tasdik edilen gaybın hakikatine erme, anlamları tařımaktadır⁵⁶.  türlü yakn vardır: 1. İlme'l-yakn, 2. Ayne'l-yakn, 3. Hakke'l-yakn.

Bir şey hakkında habere dayanan kesin bilgi İlme'l-yakn, bir şey hakkında görerek elde edilen kesin bilgi Ayne'l-yakn, bir şey hakkında o şeyi onunla haşır neşir yaşayarak elde edilen kesin bilgi Hakke'l-yakndir⁵⁷. Muhyiddin Abdal Dvnı'nda da, yakn (12/2, 39/9, 71/2, 93/1, 232/1)  türlü olup; İlme'l-yakn habere dayalı bilgi, Ayne'l-yakn görülen bilgi, Hakke'l-yakn zt olarak adlandırılır (97/17). Benzer bir ifdeye ř dörtlükte de rastlanmaktadır : "Bilmişem

⁵⁴ Hayrani ALTINTAŞ, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, 1986, s.45-48.

⁵⁵ TAII, *a.g.e.*, s. 323.

⁵⁶ ULUDAĞ, *a.g.e.*, s. 577.

⁵⁷ ULUDAĞ, *a.g.e.*, s. 577.

ilme'l-yakîn/ Görmüşem ayne'l-yakîn/ Didigüm hakke'l-yakîn/ Mazhar u zât bendedür" (122/11). Fakih, Hakk'ı ilme'l-yakîn bilir (90/6).

ç. Fenâ Makamları

Kulun fiilini görmemesi ve müridin mürşitte, dervişin pîrinde fânî olması hâline "fenâ" (134/1) adı verilir⁵⁸. "Kul bu makamda kendinden ve sıfatlarından fânî olarak Hakk'ın sıfatları ile bekâ olur. Bir üst makamda kul Hakk'ın sıfatlarından fânîdir. Nihayet kul, fenâdan da fânî olur (Fenâ-ender-fenâ). Bu makamda kul, artık Allah'ın varlığıyla vardır. Fenâ mertebeleri, zikir, tefekkür ve riyâzat ile hâsıl olur. Fenâfillah (Allah'ta fânî olma) sâlikin hedefidir. Beşerî varlığından İlahî varlığa yolculuk eden sâlik, terk makamlarını yaşayarak fenâda bekâ bulur. Kendinden ve dünyadan geçmek, fizikî varlığı inkâr etmek değildir. Allah ile beraber olma (Bekâbillah) hâli ise, kesinlikle Allah olma hâli değildir. Bu makamda beşerî vücûd, bir katrenin deryaya karıştığı gibi İlahî vücûda karışır."⁵⁹ Sâlik, bekâbillah olabilmek için "Fenâfi'ş-şeyh", "Fenâfi'r-Resûl" ve Fenâfillah" makamlarını geçmek zorundadır.

Fenâyâ eksik bakılmaması gerektiği, çünkü fenânın içinde hayy u bâki olduğu ifade edilmektedir (54/4). Benliğini terk edip özünden geçen kimse, Hak ile beraber olarak Bekâbillah'a kavuşur (14/2). Yâr ile yâr olmak, Bekâbillah'a kavuşmaktır (6/10). Hakîkatta ne sen ne ben vardır (68/8). "Sen ben" fikri aradan çıkmayınca birliğe yetilmez (29/15). Benlikten el çekmek gerekmektedir (119/12). İkilikten kurtularak birliğe ulaşan kimse Bekâbillah'a kavuşmuş demektir (99/5). Bekâbillah'a kavuşan kimse Hak'dan bir nefes bile ayrı değildir (99/4).

d. Müşâhede

Müşâhede (49/5), gözle görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyretme demektir. Rüyettullah tabiriyle de ifade edilen müşâhede, kavram olarak, Allah'ın cemâlinin kalp gözüyle temaşasıdır. Bu konu ehl-i sünnete mensup âlimler

⁵⁸. ULUDAĞ, a.g.e., s.188.

⁵⁹. TATÇI, a.g.e., s. 327.

tarafından uzun uzun tartışılmıştır⁶⁰. Zâhirî tefsir yapan âlimler, Allah'ın âhirette görüleceği kanaatını taşıırken, başta Mutezile ve Haricî diğer mezhep ehli, Allah'ın asla görülemeyeceğine inanırlar⁶¹. Mutasavvıflar ise, Allah'ın bu dünyada görülebileceği düşüncesini taşırlar⁶².

Can gözüyle Hakk'ı ayân görmek mümkündür (78/39, 122/4). Cemâli görünce secde edilmektedir (42/2). Dîdârı görünce secde edilmelidir (6/1). Ben görürüm diyeni dâra çekerler (6/6). Hakk'ı görünce inkâr edilemez (6/7).

Perde açılınca, bir acâib sır ve sırrın içinde bir pîr görünür (26/1). Cemâline nazar kılınca, cemâlinde Hakk'ın nûru görünür (26/2). Yüzünü görünce, bu âlem rûşen olmakta, can sevinmekte, ten aydınlanmaktadır (26/3). Perde açılınca içeri ve dışarı görünmektedir (26/4). Öyle ki, toprak kimyâ, taşlar gevher görünmektedir (26/10).

e. Terk, Sabr, Tevekkül

Fakr makamına ulaşmak için "terk mertebelerinden geçmek gerekmektedir. Tasavvufta üç terk mertebesinden söz edilmektedir: 1. Dünyâ terki, 2. Ukbâ terki, 3. Terki terk⁶³. Muhyiddin Abdal Dîvânî'nda terk makamları daha geniştir. Muhyiddin Abdal, şu terklerden söz eder: "Cihânı terk" (107/3, 167/1), "terk-i dünyâ" (87/4, 161/1), "dünya varlığını terk" (40/5), "mal ve mülkü terk" (27/5), "terk-i diyâr" (236/1), "terk-i can" (77/5), "tarîkat terki" (110/2, 121/2, 122/12), "benlik terki" (14/2), "kibri terk" (111/4) vs.

Benliğini terk edip özünden geçen Hak ile bir olmaktadır (14/2). Peygamberimiz, "terk-i dünyâ ibâdet" demiştir (87/4). Bu dünya varlığını terkedip aşka ulaşmalıdır (40/5). Dervişlik isteyen fâniyi terk etmelidir (8/6). Bütün mal ve mülkü terk edip, cümle varlığını yağmaya vermelidir (27/5). Eğnine abâ giyerek kamu kabâyı terk etmelidir (106/3). Terk-i diyâr kılmak gerekir (236/1). Cihânı terk edenler cânı bulur (107/3, 167/1).

60. TATÇI, a.g.e., s. 330.

61. Talat KOÇYİĞİT, *Kur'an ve Hadiste Rivayet Mes'eleleri*, Ankara 1974, s. 7.

62. HUCYİRİ, *Keşfü'l-Mahcûb*. (Hzl. Süleyman ULUDAĞ), İstanbul 1982, s.474; Süleyman ATEŞ, *İslâm Tasavvufu*, Ankara 1972, s.155-158.; TATÇI, a.g.e., s. 330.

63. TATÇI, a.g.e., s. 332.

Tarîkat ehline terk-i dünyâ borç olmuştur (161/1). Tarîkat terki (110/2, 121/2, 122/12), dünyâyı terk etmektir. Mümin, kibri terk etmeli ve kin tutmamalıdır (111/4).

Sabr, nefsin zorluklara tahammülüdür. Belâlar, İlahî bir imtihan olarak kabul edilmektedir. Kur'an'da adı geçen bütün peygamberler, pek çok musîbetlere düçâr olmuşlar ve belâlara karşı sabır göstererek zafere ulaşmışlardır. Yusuf'un kuyuya ve daha sonra zindana atılışı; İbrahim'in âteşe atılışı, Eyyûb'un bilhassa hastalıkla uğraşması, sabırla ilgili önemli kıssalardır⁶⁴.

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda sabır, iki yerde geçmektedir. Aşk gelip başa galebe edince, ya sabır, ya sefer, ya karar gerekir (33/5). Sabır kalmazsa terk-i diyâr kılmalıdır (236/1).

Tevekkül; güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme, havale etme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta şu anlamları ihtivâ eder: a. Her hâlükârda yalnızca Allah'a sığınma, b. Kalbin Hakk'a itimadı, c. Vesvese, endişe ve rızık kaygısı hâlini yok edip, insanı huzura ve rahata kavuşturan Mevlâ'ya güven hâli, ç. Hakk'ın inâyet ve va'dini yeterli görüp nefsin tedbîri terk etmesi, terk-i tedbir, terk-i ihtiyar, d. Neticenin hasıl olması için lüzumlu tedbirler alındıktan ve sebeplere tevessül edildikten sonra tedbir ve tevessülün kifâyetini Allah'dan bekleme⁶⁵.

Ârif kimse özünü yoklar ve tevekkül kapısını bekler (84/3). Tevekkül kuşağı kuşanmak gerekir (27/6).

f. Nazar

Mürşid-i kâmilin sâlike manevî hayat bahşeden, feyz ve neşe veren bakışına nazar denmektedir. Bu bakış, beşerî varlığı İlahî varlıkta yok eden

⁶⁴. TATÇI, a.g.e., s. 332-333.

⁶⁵. ULUDAĞ, a.g.e., s.531-532.

Hakkanî bir kuvvettir⁶⁶. Muhyiddin Abdal Dîvânî'nda, nazar ile ilgili olarak "nazar-ı Hak" (136/1), "ehl-i nazar" (7/3, 13/4), "sâhib-nazar" (67/10) terkiplerine rastlamaktayız.

Hakk'a bakmak için doğru nazar gerekir (33/1). Bin nazar dağı eriterek suya çevirir (65/5). Bir erden nazar alınca hemen ikrar ve iman istenmelidir (85/3). Dosttan nazar olunca dost ile pazar eylenir (17/1). Çünkü, herkese nazar kılmayan dost, ağyâr ile pazar eylemez (79/30).

Ehl-i nazar, insanın içini bilir (7/3), nihânı anlar (13/4). Sâhib-nazar, özünü anlar (67/10).

g. Nâz-Niyâz, Münâcât

"Nâz, bildiği halde aldırış etmemek, bilmezlikten gelmek, kendini çekmek, çekmiş görünmek, nâzlanmak anlamına Farsça bir sözdür. Niyâz da, yalvarmak, dilemek, gönül alçaklığında bulunmak, duâ etmek, selâm ve hürmet anlamına gelir. Aynı dildendir."⁶⁷ Hakk'a nazı geçen, Hakk'a karşı nazlanan velîye Naz ehli denir⁶⁸. Naz ehli olan velîler, Tanrı ile her türlü resmiyetten uzak, çok samîmî bir şekilde sohbet ederek içlerini dökerler.

Abdâl, niyaz eder. (113/3). Kimi tâlib hizmetiyle nasip alırken kimi tâlib de nazı ve niyazıyla nasip alır (10/7). Özünü Hakk'a tutanlar niyâz ederler (116/7).

Münâcât, fısıldaşmak, gizlice söyleşmek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta, kulun Tanrı'ya yalvarması (=dua), yakarması (=niyaz), dileklerini arz etmesi, bağlılığını bildirmesi ve Tanrı'yı övmesi münâcâttır⁶⁹. Yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır (254/1).

⁶⁶ TATÇI, a.g.e., s. 333.

⁶⁷ Abdülbaki GÖLPINARLI, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Devim ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 248.

⁶⁸ Süleyman ULUDAĞ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 401.

⁶⁹ ULUDAĞ, a.g.e., s. 384-385.

h. Sıdk-Sadâkat

Sıdk, sözde, davranışta ve düşüncede doğruluk demektir. Tasavvufta; a. Mahv olmak söz konusu olan yerlerde bile hak olanı söylemek, b. Yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde dahi doğruluktan ayrılmamak, c. Kişinin itikadında şüphe, halinde leke ve davranışlarında kusur olmaması, ç. Özün söze uyması anlamlarına gelir⁷⁰.

Sadâkat: Cefâ ve safâda, lütuf ve kahrda kalbin aynı durumda bulunması, her hâlükârda Hakk'a aynı derecede bağlı kalma, Hakk'a verilen sözde ve ahidde vefâlı olma demektir⁷¹. Kalenderî-Bektaşî inancına göre, ne olursa olsun her hâlükârda Hz. Ali'ye aynı derecede bağlı kalma durumu sadâkattır. Ahde vefâ besleyen sıdk ile safâ bulur (98/3). Ali'yi sıdk ile seven kimse şâd olur ve cehennem ateşinden âzâd olur (78/4). Sıdk ile sâdikâne yaşayanların nişanı teberrâ ve tevellâdır (61/13).

1. Velâyet, Kerâmet, Keşf

Velâyet, velîlik makamıdır. Muhyiddin Abdal'a göre, "velîyullah" (129/6), "velî" (116/6), "bütün velîlerin şâhı" (98/12), "erenler serveri gerçek velî" (78/12), "mazhar-ı sırr-ı velâyet" (78/3) ve "velâyet" (98/7) Hz. Alidir.

Peygamberlik iddiasıyla ilgisi olmaksızın bir kişide harikulâde bir hâlin zuhur etmesine kerâmet denir⁷². Kerâmet iki çeşittir: a. Manevî ve hakîkî kerâmet: İlimde, irfanda, ahlâkta, ibâdetde, tâatta, amelde, edebde, insanlıkta ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, fazîletler, b. Kevnî ve sûrî kerâmet: Uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama vs. gibi⁷³.

⁷⁰ ULUDAĞ, a.g.e., s. 468.

⁷¹ ULUDAĞ, a.g.e., s. 468.

⁷² Bu konuda bilgi için bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatımızda Evliyâ Menkıbeleri*, Ankara 1984, s. 27-38.; ULUDAĞ, a.g.e., s. 307.

⁷³ ULUDAĞ, a.g.e., s. 307-308.

Keşf, açığa çıkarma, perdenin açılması, örtülü olanı açma, gizli olanı meydana çıkarma, sezme, tahmin etme anlamlarını taşımaktadır⁷⁴.

Konu ile ilgili olarak "kerâmet" (9/9, 87/2, 98/5, 123/1), "kerâmet-i âdem" (123/1), "keşf" (27/14, 79/1, 79/8), "keşf-i kerâmet" (72/10, 123/1, 170/1), "keşf-i hâl" (3/14) gibi sözlere yer verilmektedir.

Kerâmet insandadır (9/9). Kerâmetin âdemde olduğu Kur'an'da yazılıdır (87/2). Keşf-i kerâmet, kerâmet-i âdemdedir (123/1). Keşf-i kerâmet sözdür (72/10, 170/1). Hatt-ı istivâ kâf ile nûndan (=kûn), keşf olmuştur (27/14).

i. Şükür

Kara sakalın ağarması karşısında "şükür elhamdülillah" denmektedir (89/1). Müşkilin hall olmasına (121/1), Allahın birliğine (42/3) şükredilmektedir. Her dem şükretmek gerekmektedir (111/5). Tarîkatda şükr edilmektedir (111/10). Ere yetişip er olan, kendisiyle yâr olan kimse şükretmektedir (80/4).

j. Telvîn

Telvîn, tasavvufta, a. Talep ve istikamet yolunu araştırma makamı, b. Kulun yolda olduğu sürece bir hâlden diğerine geçmesi, c. Aşağı bir hâl sebebiyle yüce bir hâl ve makamın kapalı kalması, anlamlarını taşır⁷⁵.

Telvîn ehli olmayan kimse, Hak'dan habersiz olup cehl ile kalır (6/3). Telvîn ehli, gönül şehrine girer, can pazarına varır. sarraf olarak gevher yükü çözer (116/3). Hak yoluna giren telvîn ehli, on sekiz bin âlemi bir zerrede görür, Hakk'a ererek temkîn olur (208/1).

k. Mücâhede

Mücâhede, savaşmak, mücâdele etmek demektir. Nefse zor gelen şeyleri, nefsi emmâreye yükleyerek onunla savaşmak mücâhededir. Nefsi ezmek, etkisiz

⁷⁴ ULUDAĞ, a.g.e., s. 310-311.

⁷⁵ ULUDAĞ, a.g.e., s. 522.

hâle getirmek, hatta ölmeden evvel öldürmek, çile çekmek mücâhede olarak kabul edilir⁷⁶.

Mücâhede, uzletle (=halktan uzaklaşarak, inzivâya çekilerek) olur (49/5).

I. Tasarruf

Faaliyet göstermek, yetkiyi kullanarak iş yapmak demektir. Tasavvufta, kerâmet göstermek, olağan üstü yollardan iş yapmak ve tesir etmek, insanlara ve eşyaya hükmetmek ve onları idâre etmek, Allah'ın eşyayı ve bütün varlıkları velîsine musahhar kılması anlamlarını taşır⁷⁷.

Yükü türlü kumaş olan derviş, dükkân açıp bir ulu şara girer (12/5). Pazara metâ' çıkarılınca sarraflar çağırılır (12/6). Tanrı, eşyayı ve bütün varlıkları velîsine musahhar kılmıştır. Velî, olağan üstü işler yapabilecek tasarrufa sâhiptir. Bu sebeple, "âb-ı hayât, kevser, Kadir ve Berat" (122/1), "lehv ile Kur'an" (122/2), "yedi deniz dört ırmak, Şadd-ı Fırat" (122/4), "Mûsâ ile Tûr, cennet ile hûr, bin kâinât" (122/5), "hidâyet" (122/6), "Ankâ ile Kâf, ârif ü arrâf, yedi mushaf, heft âyet" (122/7), "zât u sıfat" (122/8), "terâzi mîzân, on yedi ezân, on bir kâmet" (122/10), "keşf-i kerâmet, emn ü emânet" (123/1), "yedi yer-gök, yedi mushaf, yedi âyet" (123/2), "dört anâsır, dört kitap, tefsîr-i âyet" (123/3), "yüz yirmi dört bin hâtem, üç yüz altmış dest kadem, kûh-ı Kâf, on sekiz bin âlem, hadd ü nihâyet" (123/4), "ilim, Kadir, Regâib, Berat, âb-ı hayât" (123/5), "nûr-ı hidâyet" (123/6), "deîl ü burhân" (43/9), "şems-i sanihâ, mâh-ı tâbân" (43/10), "susuzlara su, açlara gıda, cansızlara can, dertlere derman" (43/11) velî insanda bulunabilir. Çünkü velîlerin olağan üstü işler yapmaya tasavvuruları vardır. Velîlere ins ü cîn yeksân olur (43/12). Fahr-i cihândan fariğ olan kimse hâlis ve muhlistir; Pîr ve civan olma tasarrufuna sahiptir (43/13).

⁷⁶ ULUDAĞ, a.g.e., s. 382.

⁷⁷ ULUDAĞ, a.g.e., s. 512.

m. Hicâb

Dünyâ, eşyâ veya insanın benliği, hicaptır⁷⁸. Söz anlamıyan kimse perde altında hicâb içinde kalır (78/31). Sözü söyleyip bitiren kimse, hicâbı yüzden götürür (94/8). Bilgisiz câhil, müşkilin hicâb olduğunu bilmez (128/4). Yüzde perde olan aradaki hicâbın ne olduğu sorulmaktadır (67/8).

n. Fakr

Zengin ve fakirin yolu birdir (111/5). Otman Baba'nın yüzünü gören yoksul, bay (=zengin) olmaktadır (108/2). Yoksul ve bay hep bir olarak görülmektedir (95/2).

o. Ma'nâ

Manâdan anlamayan câhildir (78/60). Aslını bilmeyen ve manâdan habersiz kimse yaban hayvanı olarak adlandırılır (78/8). Manâyı anlayan ârifdir (78/65). Manâyı bilip tanıyan kimse akl-ı kâmil, ve sözü erkândan olur (63/5). Manâ-yı vâhid, yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/20). Hatt-ı istivânın manâsı kâf ile nûn (= kün) içindedir (124/1). İlmin deryasına gark olanlar manâ-yı irfânı anlar (71/10). Özünü kul eyleyenler manâda sultandırlar (71/11). Söz manâlı olunca sohbet has olur (99/4). Dört kitabın manâsı bir elifte gizlidir (90/2). Manâdan almıyan âdem, bir hayvandır; gelir geçer (103/1). Manâda, katre ile deniz aynı görülmektedir (173/1).

ö. Hâl

"Kulun hiç bir gayreti olmadan, doğrudan Allah tarafından -vehbî olarak- kalbinde tecellî eden sevinç, üzüntü, açılma, kapanma gibi rûhî hadiseler hâl denmektedir. Hâl sürekli değildir. Kalbi daha ziyade bast (açılma) halinde olan

⁷⁸ TATÇI, a.g.e., s. 343.

dervişe hallî derviş denmektedir."⁷⁹ Hâlınden haberdâr olan kımse hayât-ı câvidândır (47/4). Hâl, Hakk'a ma'lûmdur (107/9).

Şu ifâdeler hâl kavramıyla ilgilidir: "Hâlini hoş geçir" (9/12), "özün öz hâli" (78/27), "hezâr dürlü hâl vardur zât içinde" (78/41) vs.

p. On Sekiz Bin Âlem

Yaratılmış bütün âlemler için kullanılan sembolik bir ifâdedir. Muhammedî nûr, yedi gökler, yedi yerler ve mevâlid-i selâse (madenler, bitkiler, hayvanlar) on sekiz bin âlemi oluşturur. On sekiz bin âlemin yarısı tenezzül, yarısı da terakki mertebeleridir⁸⁰.

Âlem, yedi iklim dört köşe on sekiz bindir (78/17, 203/1). On sekiz bin âlem vardır (2/7, 43/7, 67/2, 75/10, 78/17, 104/5, 123/4, 204/1). Hak yoluna giren derviş, on sekiz bin âlemi bir zerrede görür (208/1). On sekiz bin âlem bir ele sığmıştır (13/10). On sekiz bin âlemi ve dört pâreyi fehm etmelidir (30/3). On sekiz bin âlemin sultanı Hz. Ali'dir (98/6). Muhyiddin Abdal, on sekiz bin âlemin meşhûru olduğunu söylemektedir (44/9).

r. Cân Gözü, Cân Kulağı

Can gözü, Tanrı'nın cemâlini gören gönül gözüdür. Can gözüyle Hakk'ı ayân görmek ve menzile ermek mümkündür (78/39). Özü pak olanın can gözü uyanık olur (127/7).

Can kulağı, marifet ve hakîkat sırrını duyan kulaktır. Ârif, can kulağıyla işidip dinler ve manâyı anlar (78/65, 94/4). Can kulağıyla işidip can ile dinlemek gerekir (13/2).

⁷⁹. TATÇI, a.g.e., s. 348.

⁸⁰. Bkz. TATÇI, a.g.e., s. 348-349.

s. İki Cihân, Dünyâ

İki cihan vardır (119/4). İki cihan, dünya ve âhirettir. Önce kelâm gelmiş sonra iki âlem yaratılmıştır (97/9). Dîdâr isteyen kimse iki cihandan da vaz geçer (107/7). İki cihanın serveri Hz. Ali'dir (114/3). İki âlemin şâhı Ali'dir (179/1). Gönül yıkıp hata eden kimse dünyadan ahirete dinsiz imansız gider (113/4). İki âlem kâf ile nûndan (=kûn) olmuştur (96/8). İki âlemi anlamak gerekir (111/6).

Dünya gam doludur (79/17). Dünyanın çok tuzağı vardır (54/6). Dünya arzusunun düşen kimse dinden imandan olur (52/2). Bu dünyanın cîfesinden el yumak gerekir (40/4). Yalan dünyanın şöhreti zehir ve ağı olarak tasavvur edilir (80/8). Dünya bâkî değil (29/12, 70/1), fanidir (29/12, 82/3).

ş. Yetmiş İki Millet

İslâmî inanişâ göre, dünyada yetmiş üç fırka vardır. Bunlardan yalnızca biri kurtuluşa erecektir. Hz. Muhammed, "ümmetim yetmiş iki bölük olur, bunlardan bir nicesi Nâcîdir" demiştir (59/8). Muhyiddin Abdal, kendisinin nâcî zümresinden olduğunu söyler (184/1). Yetmiş ikiden haber alanlar, yetmiş iki hûriyi öper (57/1). Yetmiş iki dil vardır (88/3, 149/1).

Bunlardan başka, "yetmiş iki inbisat (= ferahlık, sıkıntıdan kurtulma)" (97/6), "yetmiş iki renc (=dert, incinme, meşakkat)" (122/13) ve "yetmiş iki bâb" (246/1) gibi ifâdelere de yer verilmiştir.

t. Nefes

Nefes, hayat veren soluk demektir. Aslı yel, su, od, toprak olan vücûd, akıl, aşk, nefes ve can ile birleşerek insan olmuştur (44/3, 46/9). Mesihin nefesi mürdeyi zinde kılmıştır (47/11). Ehl-i dillerin nefesi yine ehl-i dil içindedir (66/1). Sözü manâlı, sohbeti hâs olan kimse, Hak'dan bir nefes bile ayrı değildir (99/4).

Sözü belli olan dervişin özünden bin nefes gelir (93/2). Çünkü dervişin nefesi Hak'dan gelmektedir (4/2). Her bir söz bir nefestir (253/1).

u. Hikmet

Hikmet, "ma'rifet-i hakâyık-ı mevcudat, âdet ve ahlâkla ilgili özlü söz, gizli sebep, insanın mevcudatın hakikatini bilip hayırlı işler yapması, eşyanın iç ve dış keyfiyetlerinden bahseden ilim, kâinat ve yaratılıştaki İlâhî gâye, Tanrı hakikatini ifade eden dinî ve tasavvufî özlü söz vb." gibi anlamlar taşımaktadır⁸¹. Felsefî ve ilmî düşünceyi ifâde etmek için de kullanılan⁸² bu kavram mutasavvıflar tarafından "ledünnî bilgi" karşılığında kullanılmaktadır⁸³. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde hikmetin şu anlamları taşıdığı ifâde edilmektedir: " a. Felsefe, b. Düşünme melekesinin itidâl hâlinde olması. c. Uygulama ile birlikte olan bilgi. ç. Hakk'a uygun düşün söz. d. Söz ve davranıştaki isâbet. e. Her şeyin en mükemmeli. f. Olanı olduğu gibi bilmek."⁸⁴ Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yalnızca üç beyitte yer almıştır (26/5, 55/7, 78/40).

ü. Ene'l-Hak

"Mutasavvıf, bütün varlık âlemini Hakk'ın vücûdu bilir ve görür. Bu anlayışını "Lâ-mevcûde illallah" ifadesiyle dile getirir. Ârif, eşyada Tanrı'nın vücûdunu görünce, mefhumu bırakır. Kendi vücûdunda mutlak vücûdu yaşar ve "Ene'l-Hak" der. Bu söz. sûfilerce "Ben Hak ileyim, Hak'tan ayrı değilim" veya, "Hak'tan gayrı bir şey yok" şeklinde anlaşılmiş ve anlatılagelmiştir."⁸⁵ Bu sözün şu şekillerde yorumlandığını da görüyoruz: "1. Hallac bu sözü sekr hâlinde söylemişti. Sahv hâline gelince bu sözün yanlış olduğunu kabul etti. 2. Hallac bu sözü fenâ hâlinde söylediğinden aslında bu sözü söyleyen o değil Hak idi. 3.

⁸¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Hzl. Kemal ERASLAN), Ankara 1983, s.39-40.

⁸² Nihat KEKLIK, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul 1982, s.1-13.

⁸³ Süleyman ATEŞ, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul 1969, s.14.; TATÇI, *a.g.e.*, s. 357.

⁸⁴ ULUDAĞ, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁵ Bkz. TATÇI, *a.g.e.*, s. 359.; Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *Kuşadah İbrahim Halvetî*, İstanbul 1982, s.118.

Hallac bu sözü Hak'tan hikâye ederek söylemişti: Yüce Allah "Ben Hakkım" diyor gibi. 4. Hallac bu sözüyle: "Ben Hakk'ım, yani bâtil değilim" veya "Ben Hak'tanım" demek istemişti. Hallac'ı Tanrılık veya hulûl iddia eden bir mülhid sayanlar da vardır."⁸⁶

Hakikat içinde Hakk'ı bulan kimsenin ene'l-Hak demesine gerek yoktur (76/7). Mansûr, ene'l-Hak demiştir (124/2). Mansûr, ene'l-Hak dediği için dâra çekilmiştir (15/10). Kendisinin Mansûr olduğunu söyleyen şâir de ene'l-Hak demektedir (24/5). Nûr-ı tecelliyâtı bilen ve Hak'dan başka nesne görmeyen şâir bu sebeple ene'l-Hak dediğini ifâde etmektedir (22/1).

v. İhlâs

Samîmiyet, içtenlik demektir. Tassavvufta şu anlamları ihtiva etmektedir : a. Tutum ve davranışlarda sadece Allah'ın rızasını gözetme, özün söze, sözün öze uyması, riyâkâr ve iki yüzlü olmama, b. Temiz kalpli ve iyi niyetli olmak, içten pazarlıklı olmamak, c. Sözde ihlâs, fiillerde ihlâs, ibâdetlerde ihlâs, mânevî hal ve hareketlerde ihlâs gibi çeşitleri vardır. İbâdetlerin rûhudur. ç. İslâm'da itikadî konuların rûhu tevhid, ibâdetlerin rûhu ihlâs, dünyevî işlerin rûhu adâlettir⁸⁷.

Bismillah deyip ihlâs ile el-yüz yıkanmalıdır (109/4). Söze ihlâs ile başlanmalıdır (13/1). Fâtiha sûresini İhlâs ile okuyan ve ebcedi anlayan kimse sâhib-i Kur'ân'dır (47/5). İhlâs ile özge dermân isteyen kimse, özünü derde verip inlemelidir (31/4).

y. 'Ubûdiyet, Tevbe

Kulluk demektir. İbâdetten daha üstün bir hâldir. Yakîn makamında bulunan dervişin kulluğunu ifâde eden bir kavramdır. Tasavvufta bu kavramın taşıdığı anlamlar şöyle izah edilmektedir: "a. Ahde vefâ, hudûda riâyet etmek, elde

⁸⁶. ULUDAĞ, a.g.e., s. 171-172.

⁸⁷. ULUDAĞ, a.g.e., s. 258-259.

olana râzı olmak, elde olmayana sabr etmek. b. Her hususta zorunlu olarak Hakk'a başvurmak. Kulluğun üç şekli var: 1. İbâdet (tapmak): halk için söz konusudur. 2. Ubudiyet (kulluk): aydınlar içindir. 3. Ubûdet (hâlis kulluk): seçkinler içindir. İlki ilme'l-yakîn, ikincisi ayne'l-yakîn, üçüncüsü hakka'l-yakîn sahiplerine özgüdür."⁸⁸

Erenlere kulluk edilmelidir (43/15, 79/37). Bir ere boyun sunup kulluk eyleyen kimse âvâre gezmekten kurtularak Hakk'a ulaşır (12/1). Bir şâha kulluk eyleyen kimse şâh olur (46/10); yedi iklim sultan olur (85/1). Kulluktan sultana erilir (89/6). Özünü kul eyleyen manâda sultan olur (71/11). Kul, insanın yüzündeki hatt u hâli okumalıdır (112/13). Bir kemter kul olan kimse Hakkın fazlı ile ehl-i irfân olur (43/17). Hakîkate kul olan kimse sultan olarak gelir (44/4). Hak için kulluk edene Hak rahmet eder (84/7). Kul olan kulluğunu bilmelidir (88/8). Kul olan sultân ile hûb söyleşir (9/1). Hakk'a kul olmak isteyen kimse miskîn olmalıdır. Özü hodbîn olan, Hakk'a kul değildir (36/11). Özü miskîn, nefsi kul olmayınca, kişi kulum demekle kul olamaz (1/5). Şâha kul olmak Ali'ye Kanber olmak gibidir (37/5). Bir pîre kulluk edilmelidir (18/8). Şâir, kendisini, evliyânın enbiyânın bir kemterce kulu olarak anlatmakta (108/8); Dört kapıya kul olup yedilere satıldığını söylemektedir (219/1). Şâha kul olanın işi hal yoluna girer (239/1).

Tevbe, pişmanlık duyarak hatalarından dönmek ve Tanrı'ya yönelmektir. Günahı çok olan eksikli kullar Allah'a tevbe istiğfar ederler (42/8).

z. Firâk-Vuslât, Muhabbet

Firâk bağı yandırır (16/9). Firkat bitince vuslata erilir (39/4). Firkatten vuslata erince gamdan uzaklaşılır (42/6). Hicrânı olmayan firkât ve sürekli vuslat arzulanır (35/8). Hak ile vuslat (97/18, 105/7), yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/18). Vuslata ermek isteyen can, dünyadan elini yıkar (19/8). Firâkdan vuslata ermek, katreden deryâ-yı ummânı bulmak gibidir (39/1).

⁸⁸ ULUDAĞ, a.g.e., s. 541.

Firâk ile ilgili olarak "firkat" (35/8, 39/4, 42/6) ve "firâk" (16/9), vuslat ile ilgili olarak "Hak ile vuslat" (97/18, 105/7), "vâsıl-ı cân" (119/6), "yâre erişmek" (129/8) ifâdelerine yer verilmiştir.

Muhabbet aşkın canıdır (82/3). Hz. Ali'yi seven, şâd olur ve cehennem ateşinden, gamdan kurtulur (78/4, 78/5). Hz. Ali'yi sevmeyen sevilmez (78/6). Muhabbetden can erimektedir (115/2). Erenleri cân u dilden sevmek gerekir (89/6). Eri candan sevmeyenler lânetlenir (79/23). Hakk'ı (15/8), Hz. Muhammed Mustafa'yı (111/1), on iki imamı (61/2) sevmek gerekir. Cihanın cidâl u cengi muhabbet ve sevgi olur (80/7), gönüle dolan muhabbet eksilmez (32/7).

7. Tarikat ile İlgili Mefhumlar

a. Mürşid

Mürşid, müridlerine yol gösteren tarikat pîri, şeyh, kılavuz anlamlarına gelmektedir. Mürşid, kendisine danışılan, müşkülleri hâll eden kimsedir (120/3). Müşkile düşene mürşidin yardımcı olacağına Fâtiha sûresi tanık olarak gösterilmektedir (20/5). Değme kişi Tanrı'nın remzini göremez ve mürşidsiz yola giremez (109/11). Mürşid-i kâmil bulmadan ve çağrılmadan bir yere varılmamalıdır (1/1). Tâlib olan kimse bir mürşide erince, mürşidini kabul etmeli ve itikâdı saf olmalıdır (33/2). Yolu mürşide eren kimse tunç iken gümüş olur (41/5). Yolu bir mürşid-i kâmile eren kimse yolda kalmaz, işi hallolur (62/12). Bir mürşid-i kâmil bulup uyan kimse birlik âlemine ulaşmak için çıktığı yolda kalmaz; menzile ulaşır (77/12). Mürşidin pendini tutan ve rehberin sözüne uyan kimse övülmektedir (84/9). Sözü alana pir ve mürşid serîştendir (126/7).

Mürşid, rehberdir (3/9, 78/38, 106/2). Söz, rehber olarak düşünülmektedir (217/1). Müminlerin mürşid ve rehberi Hz. Ali'dir (78/2, 98/2, 114/4).

Mürşid ve tâlib bir arada zikredilmektedir (33/2, 122/6). Derviş, tâlibe mürşid olmalıdır (4/4). Bahîl (= hasis, cimri, tamahkâr) kimsenin mürşidi İblis'tir (88/9).

Mürşid "ulu" kişidir. Bir ulunun eteğini tutmayınca Hızır'a ulaşip hayâtı sormak mümkün değildir (49/9). Uluya hizmet edilmelidir (260/1). Uludan nasihat alan kimse âyin ve erkân içindedir (124/7).

Mürşide "kâmil üstâd" ve "er" adları da verilmektedir (78/25). Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, "ere yetmek" (12/2, 27/11), "ere yetişmek" (80/4), "erenlerin eşiğinde yaslanuban yatmak" (106/1), "yol eri bularak eteğinden tutmak" (13/8), "bir ere boyun sunup kulluk eylemek" (12/1), "arka virüp bir ere dayanmak" (78/47), "bir erüñ etegin tutup yapışmak" (78/48), "eri cândan sevmek" (79/23) vd. gibi deyimlere yer verilmiştir (bkz. Er, Erenler).

Mürşid, "yol eri" ve "kılavuz"dur (13/8). Kişi kılavuzsuz menzile eremez (10/6). Yol bilmeyen kimse bir yol eri bularak eteğinden tutmalıdır (13/8). Ere yetişen er olur (80/4). Ere yeten Hakk'a yeter (12/2).

b. Dervîş

Bir tarîkate bağlı kimseye dervîş adı verilmektedir. Dervîş, Tanrı yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimse demektir. Dervîş, özünü bilip sözünü doğru ve uygun söylemelidir (59/2). Dervîş sözünden bellidir (93/2). Dervîşliğin nişanı özünü miskinliğe bağlamaktır (69/8). Dervîş, sözünü çok uzatmaz ve özünü meskenet yolunda hâk eder (78/14). Özünü meskenette komayan kimse dervîşlik yoluna varamaz (49/10). Dervîşin hırkası, tâcı değil özü dervîştir (59/1). Dervîşin söylediği her söz gümüş olmalıdır (4/1). Dervîşin sözü turfanda yemiş olmalıdır (4/8). Dervîşin her nefesi Hak'dan gelmelidir (4/2). Dervîşin sohbetinden cân biter; her kelâmı şekerli kemiş olmalıdır (4/3). Dervîş, nefesini bilmeli ve tâlibe mürşid olmalıdır (4/4). Dervîş, özünü alçağa tutmalı ve itibârını elinden komalıdır (4/5). Dervîş, dünyanın cîfesinden uzlet edip ellerin yumalıdır (4/6). Dervîş, sâfi dervîş olmalıdır (4/7). Dervîşlik mertebesi bâki durak olarak adlandırılmaktadır (80/2). Dervîş, Hak yoluna giren ve on sekiz bin âlemi bir zerrede gören kimsedir (208/1). Dervîşe cümle cihan bal ile yağ ve dağ üste bağ olmaktadır (80/1).

Zâhid sôf veya atlas giyerken dervîşin giydiği abâ, şal olmaktadır (62/5).

Dervîşliğin muammâsı tevîd-i hakîkattır (93/1). Dervîşlik isteyen kimse

fâniyi terk etmelidir; sözle dervişlik olmaz (8/6). Dervişe soru sormak yersizdir (36/1). Derviş, eğri oturur doğru söyler; dervişin özü dal değil eliftir (36/3). Dervişin işi kâl/ söz değil, hâl/ yaşama olmuştur (36/4). Dervişin sözü hayattır; sohbetinden cân biter (36/5). Değme nâdân dervişi bilmez (36/7). Dervişin kanı göl değil ummândır (36/7). Dervişe, uzletinden gayrısı dirliktir; dünyanın yuz bini derviş için bir pul bile değildir (36/6).

Konu ile ilgili olarak, "derviş-i sâdık" (82/2), "derviş yolu" (121/7), "dervişler gönlü" (78/68) gibi ifâdelere de yer verilmiştir.

c. Tâlib

Hakk'a yol isteyen tâlibe rehber gereklidir (3/9). Hakk'ın tâlibi âvâre gezmeme, boyun sunup bir ere kulluk eylemelidir (12/1). Tâlib ve mürşid bir arada zikredilmektedir (33/2, 122/6). Tâlibin inancı saf olmalıdır (33/2). Kimi tâlib hizmetiyle, kimi tâlib de nazıyla niyazıyla nasip alır (10/7).

Hakk'a tâlib olan kimse dîdâr istemelidir (70/3). Hakk tâlibi olan âşık, Hakk'ı sevip dîdâra sâdık olmuştur (15/8).

ç. Pîr

Pîr, Farsça kökenli bir kelime olup ihtiyâr, yaşlı demektir. Tarikat kurucusuna da pîr denmektedir. Pîr-i bâliğ olmayana pîr denmez (3/11). Bir aca'ib sır içinde bir pîr görünmüştür (26/1). Pîre kulluk etmek gerekmektedir (18/8). Pîrine sıdk ile kulluk edenin menzili ileriden ileri olmuştur (21/6). Nefsini bilip Hakk'ı tanıyan kimse gözünü açıp pîre sâdık olur (15/7). Sözü alana pîr ve mürşid seriştedir (126/7). Gani Otman, Muhyiddin Abdal'ın pîri olmuştur; şâir onun eteğini tutmuştur (106/2). Şâir, bir dörtlükte de "Pîrim Muhammed Ali" demektedir (181/1).

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, "pîr yüzünü tutmak" (15/6), "pîrin eteğini tutmak" (106/2) gibi ifâdelere de yer verilmiştir.

d. Baba

Şeyhin sıfatıdır. İki dörtlükte "Sultan Baba"dan (106/3, 108/1), bir beyitte de Kumral Baba'dan (3/5) bahsedilmektedir .

e. Dergâh, Tekye

Dergâh ve tekye Farsça kökenli birer kelimedir. Dergâh, kelime olarak, kapı dibi, eşik yanı, ayakkabıların çıkarıldığı yer anlamlarını taşır. Tasavvufta, tekke, âsitane, zâviye anlamlarına gelir. Tekye ise dayanılacak yer demektir. Türkçe'de "tekke" şeklinde söylenir. Dervişlerin ve tarikat ehlinin toplanıp şeyh veya halîfesinin yönetimi altında zikir, âyin ve ibâdet ettikleri, seyr ve sülûk ile meşgul oldukları, nefis terbiyesi gördükleri, rûhen ve ahlâken eğitilip olgun ve yetkin kişiler hâline geldikleri yere tekke adı verilmektedir⁸⁹. Dergâh (68/4) ve tekye (35/3) yalnızca birer beyitte yer almaktadır.

f. İrşâd

"Doğru yolu gösterme, uyarma" demek olan irşâd, tasavvufta "irfân sâhibi birinin, bir kimseye tarîkatı ve Tanrı yolunu göstermesi" anlamlarını taşımaktadır.

Konu ile ilgili, "irşâd" (37/3), "halkı irşâd eylemek" (57/7), "irşâdında hoş münezzeh geçinmek" (57/8) gibi sözlere yer verilmiştir. İrşâdın en kestirme yolu müürşid ile sohbet ederek hem-hâl olmaktır. Âriflerin sohbeti cândan olur (63/1). Âriflerin sohbetinden cân biter (28/10). Dervişin sohbetinden de cân biter (4/3, 36/5). Derviş, tâlibe müürşid olmalıdır (4/4). Âriflerin sohbeti bilene nûr, bilmeze zindân olmaktadır (63/7). Âriflerin sohbeti yağ ve bal olur (62/4). Sohbeti kulak tutan kimse gönül yıkıp hata etmez (113/4).

⁸⁹ ULUDAĞ, a.g.e., s. 522; Mustafa KARA, *Din, Hayat, San'at Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1980, s.168.

g. İkrâr

İkrâr, erenler yoluna girmek, kâmil bir kişiden nasîb almak demektir. İkrâr, sûfilik yolunun ilk şartıdır⁹⁰. İnsana ikrâr gerekmektedir (33/3). İnsanın ikrârı bendi, bağıdır (53/3). Bir erden nazar alınca hemen ikrâr îmân istenmelidir (85/3). Erenlerin eşiğinde yatan kimse sıdk ile ikrâr etmelidir (106/1). İkrârı olmayanın îmânı yoktur (35/11). İkrârı olmayan kimse ehl-i inkârdır (79/23). Tâlib mürşide erince ikrâr vermelidir (33/2).

Muhyiddin Abdal Dîvânî'nda, ikrâr ile ilgili olarak, "ere yetmek" (12/2, 27/11), "ere yetişmek" (80/4), "erenlerin eşiğinde yaslanuban yatmak" (106/1), "eşiğe yüz sürmek" (98/1), "er eteğin tutmak" (13/8, 78/48, 85/2, 106/2, 125/3), "bir ulunun eteğin tutmak" (49/9), "bir ere boyun sunup kulluk eylemek" (12/1), "arka virüp bir ere dayanmak" (78/47), "abdallar itdüğü ikrâr" (111/10), vd. gibi deyimlere de yer verilmiştir.

h. Zikir

Zikir, tarikatların temelini teşkil etmektedir. "Zikr itmek" fiili, Muhyiddin Abdal Dîvânî'nda dört yerde geçmektedir (29/16, 47/6, 67/3, 128/3). Zikir ile sıfat geçilmektedir (109/3). Hakk'ı zikretmeyen ve yüzünde hattı görmeyen kimse istivâ sınıını da bilmez (128/3). Dokuz felek, şeş cihet ve yüz yirmi dört bin (âlem) dahi Allah'ın adını zikrederler (67/3).

ı. Semâ'

Dinleme, işitme, kulak verme anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta, ilâhîleri dinleme, dinî mûsıkîyi dinleme; dinlenen dînî mûsıkînin etkisiyle coşup dönme, raksetme, devrân etme anlamlarına geldiği bilinmektedir⁹¹. Yalnızca bir beyitte yer almaktadır (43/6).

⁹⁰ TATÇI, *a.g.e.*, s. 389.

⁹¹ ULUDAĞ, *a.g.e.*, s. 461.; ULUDAĞ, *İslâm Açısından Mûsıkî ve Semâ*, İstanbul 1976.

i. Hırka

Dervişlerin giysilerine hırka adı verilmektedir. Dervişin hırkası, tâcı değil kendisi derviştir (59/1). Hırka, dört parçadan oluşmaktadır (8/7, 53/4, 183/1). Hırka dört köşe, tâc yedi köşedir (40/1). Giyilen hırka bile bu nişanı göstermektedir (127/2).

j. Abâ

Döğme yünden ince olarak yapılan ve hırkaya benzeyen beyaz renkli bir giysidir. Dervişliğin, tevazuun ve fakr makamının işareti olup dervişler tarafından giyilmektedir. Dervişin abâ ve şal giydiği belirtilmektedir (62/5). Muhyiddin Abdal, kendisinin de abâ ve şalda olduğunu, yâni derviş olduğunu söylemektedir (96/9). Şâir, bir dörtlükte de eğnine abâ giydiğini belirtir (106/3).

Konu ile ilgili olarak "kabâyı abâya değışmek" deyimine yer verilmiştir (27/4). "Egnime giydüm abâyı/Terk itdüm kamu kabâyı" mısraları da aynı deyimden ilham alınarak söylenmiştir (106/3).

k.' Asâ

Tür dağına çıkarken, Musâ Peygamber'in elinde asâ bulunduğu tasavvur edilmektedir. Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında, Hz. Musâ'dan bahsedilirken, asâ da zikredilmektedir (209/1).

l. Tâc

Tâc, sûfilerin ve özellikle şeyhlerin, başlarına giydikleri yün veya dülbentten dolama bir giyecektir. Tarikatlara ve halifelerin makamlarına göre tâc çeşitlerinin bulunduğu bilinmektedir. Muhyiddin Abdal, dervişin hırkası ve tâcının değil, kendisinin derviş olduğunu söylemektedir (59/1). Hırka dört köşe, tâc yedi köşedir (40/1). Tâcın yedi köşe olması sebebiyle yedi âyet ile arasında bir

ilgi kurulmaktadır. "Muhyiddinüñ yedi âyet başında tâc sırrı" (40/7), "Dahi sorar iseñ tâc-ı devletdür/Bunda tamam oldu yedi beyânı" (20/9), "Bizim tâcımız sûretâ/ Seb'ü'l-mesânî gösterür" (127/1), "Tâcum seb'ü'l-mesânî" (183/1) vd. gibi mısralarda tâcın yedi köşe oluşuna işaret edilmektedir.

Konu ile ilgili olarak "Bu tâcın sâhibi şâh-ı evliyâdur" (20/10), "Muhyiddîn şâh destinde/ Şâh ka'imdür postında/ Şâh serinüñ tâcudur/ Götürür baş üstünde" (150/1) gibi söyleyişlere de yer verilmiştir.

m. Meydân

Zikir ve âyin yapılan yere "meydân" denmektedir. Konu ile ilgili olarak "meydânda âşikâne yola varmak" (34/2), "merd-i meydân" (47/2), "erenler meydânı" (86/3), "meydân içinde erkânı bulmak" (38/6), "merd olup meydân istemek" (88/1), "meydân yeri" (52/5), "meydâna girmek" (107/1), "meydâna gelmek" (35/10) vd. gibi söz ve ifâdelere yer verilmektedir.

Tevhîd kılıcını kuşanıp meydân istemek gerekmektedir (85/7). Merd olan meydân ile meşhûr olmaktadır (9/4). Merd olup meydân isteyene merdâne meydân bulunmaktadır (88/1). Meydâna gelip doğru yolunca giden kimse Hakk'ı Hak bilip hâl gönül gözetmektedir (84/1). Meydânı yirmi sekiz ve otuz iki tutmuştur (97/22).

8. Bazı Mutasavvıflar

a. Hallâc-ı Mansûr

Mansur "ene'l-Hak" demiştir (15/10, 124/2). Mansur'un bu sözü kıyâmeti olmuş (124/2), dâra çekilmiştir (15/10). Dâr-ı Mansûr'dan da bahsedilir (78/18). Şâir de Mansûr gibi "ene'l-Hak" dediğini ve bu yüzden başını tûb (=tuğla, kiremit) ettiğini, yani yaktığını söylemektedir (24/5). Âşığın, sevgilinin saçına vurulmasıyla bir ilgi kurulmuş ve gönlün dilberin saçına Mansur olduğu ifâde edilmiştir (104/6).

b. Seyyid Nesimî

Seyyid Nesîmî, postunu soydurarak sırlara karışmıştır (15/11). İnançları yolunda Nesîmî'nin derisi baştan başa yüzülmüştür (96/9).

c. Fazlullah

Yirmi sekiz ve otuz ikinin sırrını bilen Fazlullah Hak'dan çera'yı nûş kılmıştır (30/6). Şâire göre, cümleyi var eden Sübhan, Fazlullah'dır (61/16).

ç. Hacı Bektaş-ı Velî

Yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır. "Ali misillü er" olarak adlandırılan Hacı Bektaş'ın, cansız duvarı yürüttüğü, fakat münkirlerin kör oldukları için bu durumu görmedikleri ifâde edilmektedir (92/9).

d. Otman Baba

Bir şiirinde Otman Baba'nın adını zikrederek "Gani Otman pîrüm oldı/ Anuñ etegin tutdım ben" (106/2) diyen Muhyiddin Abdal, aynı şiirin başka bir dörtlüğünün son iki mısraında da "Severim Sultan Baba'yı/ Cân ile gönül katdum ben" (106/3) demektedir. Muhyiddin Abdal, "Ala gözlü Sultan Baba" mısrayla başlayan şiirinde tamamiyle Otman Baba'dan söz etmektedir (108/1, 108/2, 108/3, 108/4, 108/5, 108/6).

e. Şâhkulu

Yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Şâir, bütün erenlerin gerçek velîsi olarak adlandırdığı Şâhkulu'dan bahsederken Şâhkulu begim" demektedir. (3/6)

f. Kumral Baba

Yalnızca bir beyitte yer almaktadır. (3/5) Kumral Baba'nın Edirne'de yattığı belirtilmektedir(3/5).

9. Bazı Tipler

a. İnsân-ı Kâmil

İnsân-ı kâmil, Tanrı'nın zât, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde kendisinde tecellî ettiği insandır (105/7, 122/8). İnsân-ı kâmil Allah'ın sûreti. Allah da onun rûhu gibidir. Diğer taraftan insân-ı kâmil âlemin rûhu, âlem de onun sûreti olarak tasavvur edilmektedir⁹². Nefîs makamlarını tamamlayarak kemale ulaşan kişi "kâmil insan" olarak adlandırılmaktadır⁹³. Hüner gösteren kâmil er, üstâd olmakta (78/24), "kâmil üstâd" (78/25) veya "kemâl üstâd" (67/5) adını almaktadır. Bir dörtlükte de "kemâle üstâd olmak" ifâdesi yer almaktadır (199/1). Varlıklar, dünyanın kutbu olan kâmil insanın etrafında dönerler. Güneş, insân-ı kâmil için doğar (50/3). Gözle görüp gözükeni bilmek için on iki burcu fehm eyleyen kâmil insandır (7/4). "Men âref" sırrını insân-ı kâmilden sormak gerekir (66/4). Özünü tanıyan kâmil insanın nutku, dürr-i mercandır (47/1).

Konu ile ilgili olarak "kâmil insan" (47/1, 115/9), "kâmillik yolu" (125/1) gibi ifâdelere de yer verilmiştir.

⁹². ULUDAĞ, a.g.e., s. 269-270.

⁹³. Bkz. Abdülkerim ÇİLİ, *İnsân-ı Kâmil*, (Çev. Abdülkadir AKÇİÇEK), İstanbul 1969

İnsân-ı kâmil, olağanüstü özellikler kazanmış durumdadır (43/7, 43/10, 43/11, 43/12, 44/5, 44/8, 44/9, 44/10, 99/3, 107/8, 122/1-122/13, 123/1-123/7, 204/1, 207/1, 208/1). O, her çağda başka adlarla zuhur etme tasarrufuna sahiptir (24/5, 43/6, 43/14, 44/5, 99/3, 122/5, 123/7).

b. Ricalü'l-Gayb

Ricalü'l-Gayb ile ilgili olarak "üçler, yediler, kırklar" (126/4) ifâdelerine yer verilmektedir.

Üçler, yediler, kırklar Muhammed ile birlikte tolu içmişler, dîdârî görmüşlerdir (111/3). "Üçler, yediler hakkı" (165/1), "yedi makâma irüp üçler ile bir olmak" (220/1), "dört kapuya kul olup yedilere satılmak" (219/1) gibi ifâde ve deyimlere yer verilmektedir.

c. Evliyâ

Konu ile ilgili olarak, "evliyâdan dem vurmak" (129/3), "evliyânın enbiyânın bir kemterce kulu olmak" (108/8) gibi sözlere yer verilmektedir.

Tâcın sâhibi şâh-ı evliyadır; erkânı gösteren evliyadır (20/10). Evliyanın gürûhu abdâl olur (62/8).

Yeryüzünde, üç yüz altmış menzilin dört yüz kırk dört yolu, evliyâsı bulunduğunu söylemektedir (67/4). Evliyânın duası müstecâb, sözü kalıcı olur (62/10). Kutb-ı âlem, sâhib-i tasarruftur; Sözü Hak olduğu için dedikleri olmaktadır (62/11).

ç. Er, Eren

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, konu ile ilgili olarak "er" (33/1, 79/20, 79/23, 113/7), "erenler" (12/7, 26/1, 26/9, 45/9, 79/36, 106/1), "erenler şâhı" (79/38), "erenler serveri" (16/6, 78/12), "kâmil er" (78/24) gibi sıfatlara ve "ere

yetmek" (12/2, 27/11), "ere yetişmek" (80/4), "erenlerin eşiğinde yaslanuban yatmak" (106/1), "yol eri bularak eteğinden tutmak" (13/8), "özünü bir ere tapşırmaq" (113/7), "bir ere boyun sunup kulluk eylemek" (12/1), "arka virüp bir ere dayanmak" (78/47), "bir erüñ etegin tutup yapışmak" (78/48), "eri cãndan sevmek" (79/23) vd. gibi deyimlere yer verilmiştir.

Ere "kâmil üstâd" adı da verilmektedir (78/25). Erenlere kulluk eylenebilir (43/15, 79/37). Kişi özünü bir ere tapşırmalıdır (113/7). Eri candan sevmeyenler lânetlenmektedir (79/23). Erin bin yerde bin müştâkı vardır (53/2). Mekke'yi görmek dileyenler erenlerin yüzüne bakmalıdır (58/4). Erenler duası erince gönlün pası silinmektedir (80/2). Erenler aşkına yüz sürüp erenlerden dua dilenmelidir (58/5).

Hânedân-ı Mustafa, erenlerdir (79/38). Hz. Ali, "erenler şâhi" (79/38), "erenler serveri gerçek velî" (78/12) olarak adlandırılmaktadır. İmam Ali Nâki de erenler serveri olarak adlandırılmaktadır (16/6).

Erenler, gönlünü alçağa tutmuşlardır (26/9). Erenler sözünü pişirip söyler (17/7). Erenler ilmi remziyle okumuşlardır (10/5). Erenler erkân gösterirler (105/5). "Men âref sırrı" nı bilmek için erenlerden irfân istenmektedir (85/5). Erenlerin her sözü bir kılıçtır (54/3). Oku gizli kırışte olan erenler, attığını vururlar (126/5).

Erenler, doğru yola varmışlardır (79/36). Yol haberi yol erine sorulur (77/13). Mürşid, "yol eri" ve "kılavuz" dur (13/8). Yol bilmeyen kimse bir yol eri bularak eteğinden tutmalıdır (13/8). Ere yetişen er olur (80/4). Ere yeten Hakk'a yeter (12/2).

d. Ârif

Ârif, "ma'nâyı anlayan" (78/65, 94/4), "kendüye gelen" (124/7), "özünü bilen" (85/5, 109/9, 122/9), "özünü yoklayan" (84/3), "sözünü bilen" (7/1, 109/9), "sözünün yüzünü bilen" (109/9), "sözün galâtın söylemeyen" (109/9), "iki

harf yetmiş sureyi okuyan" (94/9), "Besmeleden delîl alan" (109/8), "katrede umman gören" (169/1), "zerrede güneş gören" (188/1) kimsedir.

Cihan ârife âşikâr pazardır (32/3). Pinhân olan sözü görmek için ârif olmak gerekmektedir (86/1). Ârif sarraf olanlar kân-ı gevher bulmaktadırlar (59/7).

Oku gizli kırışte olan ârif, yola gitmeye, oku atmaya ve avını şikâr etmeye nişân gözler (86/2).

Âriflerin sohbeti cândan olmakta (63/1), âriflerin sohbetinde cân bitmektedir (28/10). Ârif katında değme bî-haberin sözü geçmez (58/10). Âriflerin sohbeti yağ u bal olmaktadır (62/4).

İbtidâ sırrını bilmeyen cân ârif değildir (128/1). Ârif olmayan, "Men âref" yolunu bulmayan ve kendi ilmîni bilmeyen kimse Tanrı sırrını da bilmez (128/11). İsm-i müsemâmâyı bilmeyen ârif değildir (90/4). Emmâreden kurtulmayan ârif olamaz (107/5). Âriflik nişânı köprünün her geçidini boylamaktır (69/6). Câhiller zulmet içinde, ârifler teferrüdedir (126/3). Her kişinin bir seyrâmı vardır; ârifin seyrâmı kendi özüyledir (10/3). Ârifler, erin eteğinden tutmuşlardır (125/3).

Konu ile ilgili olarak "ârifin esrârı" (12/9), "ârif hamuru" (93/4), "ârif katı" (113/6) gibi ifâdeler de yer almıştır.

e. Yârân

Yârân, dost, arkadaş, muhib anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda "yârân" (78/11, 80/1, 80/4, 96/2) ve "yâren" (88/11) şekillerinde yer almaktadır.

f. Âgâh

Âgâh, uyanık, irfân sahibi anlamlarında kullanılmıştır. "Âgâh" iki dörtlükte (47/7, 129/6), "uyanık" bir beyit (77/9) ve bir dörtlükte (127/7) yer almıştır. "Âgâh" ve "ehl-i irfân" bir arada zikredilmektedir (47/7).

g. Âşinâ (Biliş- Tanış)

Âriflerin bir sıfatı olan âşinâ, tanıdık, bildik anlamına gelmektedir. Âşinâ, vahdetten ve gönül sırlarından haberdardır. Mürşîdin pendini tutan, rehberin sözüne uyan ve edeb bilen kimse âşinâ olmaktadır (84/9). Aslını bilmeyen âşinâ değildir; bilişden yâd olan yeksân olamaz (73/4). Hak ile âşinâ olan ve cân ile bilişen kimse ile Mesîh ve Meryem arasında ilgi kurulmaktadır (47/10). Âşinâ ve biliş kelimelerinin bir arada zikredildiğini de görüyoruz (19/13, 47/10, 73/4).

h. Avâm, Havas, Hassü'l-Has

Kişiler, mutasavvıflar tarafından, ilâhî bilgi ve görüşlerine göre avam, havas ve hassü'l-has olmak üzere üç gurupta değerlendirilmektedir. İlk grupta değerlendirilen "avam", sûfî olmayan, tarikat ehli olmayan kimselere verilen bir sıfattır.

Konu ile ilgili olarak "hâs" (60/1, 111/11, 165/1), "hâs u 'âm" (67/5), "hâssü'l-hâs" (253/1), "On dört hâslar" (165/1) ifâdelerine yer verilmektedir.

ı. Miskîn

Fenâfillâh ehlinin sıfatı olan miskîn, kendisine hiç bir varlık tanımayan, mahiyet sahibi derviş demektir⁹⁴. Kelime olarak, zavallı, bîçâre, hor ve hakir görülen kimse anlamlarını taşımaktadır. Özünü miskinliğe bağlamak dervişlik nişanıdır (69/8). Hakk'a kul olmak için miskîn olmak gerekmektedir (36/11). Özü miskîn, nefsi kul olmayınca kişi kulum demekle kul olamaz (1/5).

i. Ahî

Yalnızca iki beyitte (62/9, 78/34) ve bir dörtlükte (179/1) yer almaktadır. Ahiler, gaziler ve abdâllarla birlikte zikredilmektedir (62/9).

⁹⁴ ULUDAĞ, a.g.e., s. 370.

j. Âbid

İbâdet ve amel eden, taatta bulunan kimse demektir. Yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Muhyiddin Abdal'a göre âbid, ilmullah okuyup yazan kimsedir (77/2).

k. Fakih (Fakı)

Fıkıhla, yani İslâm hukukuyla ilgilenen kişiye fâkih adı verilmektedir. Bu kelime, Muhyiddin Abdal tarafından "fakih" (70/4) ve "fakı" (70/4, 90/6, 94/9, 124/4) şeklinde kullanılmaktadır. Kendi ilmini okuyamıyan kimse fakih değildir (70/4). Kur'ân'da bulunan sırrı değme fakı bilmez (124/4). Gerçek fakı, Hakk'ı ilme'l-yakîn bilir ve hûbun yüzünde Tâhâ ile Yâsini okur (90/6).

l. Sûfi

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, sûfî olumsuz bir tiptir. Muhyiddin Abdal'a göre sûfî soğan yemediğini söyler fakat bulunca kabuk bile komaz; helâl haram demeden bulduğunu yutar (113/5). Sûfî namaz kılar (113/3). Mihri bilmeyen sûfî tâ'atini temiz kılmamıştır (109/7). Sûfî, yahşi adını yaman eyleyen, tâ'ati temiz olmayan, "sen ü ben" eyleyen bir tiptir (83/1).

m. Hoca

Muhyiddin Abdal'da "hâce" (23/7, 121/5, 128/8), genellikle olumsuz bir tip olarak yer almaktadır. Hoca, dört kitabı ve dört kapıyı bilememektedir (110/1). Kendini âlim olarak gören, cümle mahlûka ders veren ve Kur'an'dan dem vuran hoca, Fâtihâ sırrını bilmez (128/7). Hoca dîvân haberini bilmediği (147/1) gibi, Nûh tûfânının neden koptuğunu da bilmemektedir (118/5). Hoca, içinde hayy u bâki olan fenâya eksik bakmaktadır (54/4). Bir şiir tamamıyla hocaya karşı söylenmiştir (81/1-81/9). Hocaya hitâben söylenen/yazılan şiirin bir dörtlüğünde

küfür oku atan hocanın attığı okla imânını vuracağı, hocanın inadı yüzünden tevâhîde yakın gelmediği ifâde edilmektedir (81/8).

Pazarda alıp satan ve ziyânı olmayan hoca övülmektedir (35/2). Bir dörtlükte hocadan, sebak veren aydın bir kimse olarak söz edilmektedir (102/2). Şâir, başka bir dörtlüğünde de hocadan sebak alarak kemâle erdiğini, üstâd olduğunu bildirmektedir (106/5).

n. Zâhid

Zâhid, Mevlâ'yı koyup mala tapan ve dünyanın ardına düşen bir kimse olarak tasavvur edilir (57/5). Yüreği taştan katı olan zâhid, hûbun pozuna bakmayı yasaklar (101/5).

Zâhid özünü bilmeyen ve hamurunda şüphesi olan bir kimse olup zâhidin hüsnünden kıyâmet kopar (54/7). Zâhid, yüzünde Hakk'ın nûrunu görmemekte ve duvara sâdik olmaktadır (15/3). Zâhid, Hak Cafer'e secde kılmamaktadır (11/4). Derviş abâ şal giyerken, zâhidin giydiği sof veya atlasır (62/5). Zâhid (96/5), karga olarak tasavvur edilir (6/8, 79/8, 129/7).

o. Müfti

Müfti ve müderris bir arada zikredilmektedir (29/8). Müfti ve müderris bir araya gelerek çeşitli fetvâlar vermektedirler (96/1).

ö. Âlim

Âlim kişi münevverdir (8/2, 16/11, 21/1). Erenler, nice âlimin sergerdân olduğu ilmi remziyle okurlar (10/5).

p. Hacı

Kabe'ye varan her kişi hacı olamaz; Hacca varıp hacı olmak başta devlet tâcıdır (58/3). Mekke'yi görmek isteyen erenlerin yüzüne bakmalıdır (58/4). Bir gönül ele getiren ve açlar doyuran kimse hacı olarak tasavvur edilmektedir (58/6). Remzini bilen kimse makbûl-i hacıdır (158/1). Remzini bilmeyen kimsenin ise kıblesi yoktur ve hac ile ilgisi bulunmamaktadır (159/1).

r. 'Akil

Yalnızca iki beyitte yer almaktadır (23/5, 78/30). Her hangi bir tasavvura konu edilmemektedir.

s. Gâfil

Gâfil gaflet uykusundadır (77/14, 78/9, 78/47, 88/4). Gâfil sözden anlamaz (78/30). Bir erin eteğinden tutup yapışmayan, bir ere dayanmayan ve er nazarında kaynayıp pişmeyen gâfil kimse gaflet uykusundan uyanmamıştır (78/47, 78/48). Gâfil kimse nefsiyle amel eylemekte (78/50), Hak'dan irak düşmekte (78/56), gaflet gömleğini eğninden bırakmamakta (78/56), gözünü açıp perdeden içeri bakmamaktadır (78/57, 88/4). Gafletten uyanmadığı ve gâfil yürüdüğü için manâdan anlamamaktadır (78/60). Gâfil gelip geçenler acınacak durumdadırlar (41/3). Gâfilin menzili yoktur (88/9). Gâfilleri avlayıp tutmak için dünyanın çok tuzağı vardır (54/6). Özünü bilmeyen gâfilin hayvandan farkı yoktur (105/4).

ş. Müderris

Medrese ve müderris, bir beyitte, bir arada zikredilmektedir (29/8). Müftü ve müderris bir araya gelerek fetvâ vermektedirler (96/1).

t. Câhil

Câhil bilgisizdir (9/11, 91/6, 94/4, 128/4); remzi bilmez (78/37), manâdan anlamaz (78/60). Câhil uykudadır (128/4), cinci ve peri-bâzıdır (101/3). Câhilin vesvesesi Şeytan iledir (9/9).

Câhil sohbetten anlamaz (58/9). Câhilin dikenli sözü eski yarayı yeniler (94/6). Câhilin sözü dikenli olduğu için; dinlememek gerekir (36/9). Câhilin sohbeti bütünüyle kesrettir (62/4).

Câhil özünü bilmez (88/9, 103/2). Câhil zulmet içindedir (126/3); İnsan-ı kâmil için doğan güneş, câhil için tîğ ü teberdir (50/3). Câhil mal mülk içindedir (66/4). Câhilin gevheri olmaz (59/7). Câhil ü nâdan, zâhir ve bâtın olan gizli hazîneyi göremez (43/3). Câhil ile alış-veriş yapmamak gerekir (27/8). Câhil, kârı zararı bilmez, işini noksan yapar (25/19). Câhilin her işi noksandır (28/10). Câhil marifetsizdir ve küstahtır (103/2).

10. Ahlâkî Unsurlar

a. Söz Söyleme Âdâbı

Sohbette sözünü bilmek gerekmektedir (101/2, 109/9, 242/1). Söz, tartılmalı (10/2), çok uzatılmamalıdır (17/8, 20/12, 78/14). Sözü pişirmeden söylememek (17/7) ve yerinde söylemek (31/2, 82/7, 88/3) gerekir. Söz inci gibi dizilip söylenmelidir (116/1). Eski yaraları yenileyen sözden uzak durulmalıdır (94/6). Câhilce dikenli söz söylenmemeli ve câhilin sözü dinlenmemelidir (36/9). Kişi, söyleyince, gümüş gibi kıymetli söz söylemelidir (4/1). Turfanda yemiş gibi az bulunur, kıymetli söz söylenmelidir (4/8). Dedi-kodu yapılmamalıdır (107/9). Her söz, yapmacıktan uzak, candan söylenmelidir (7/2).

b. Yalancılık

Yalan söyleyen ve yalana dellâl olup çağırta kimse ayıplanmaktadır (78/51, 78/52). Yalan söylememek gerekir (81/9, 97/24). Yalanı bir tarafa koyup doğru söylemek gerekir (69/2). Gerçeğe yalan katmak ve yalan söyleyenlerle alışveriş yapmak ayıplanmaktadır (78/53). Yalan davâ eyleyip yol tepenler, Hakk'ı bâtıl edip yoldan sapmaktadırlar (78/34, 78/55).

Dünya saltanatına düşüp mağrur olanların bildikleri bütünüyle yalandır (46/5).

c. Kîl ü Kâl

Kîl ü kâli terk etmeyen kimsenin, sıfatı insan olsa bile özü hayvandır (101/4). Kîl ü kâlden uzaklaşmayan doğru yolda değildir (98/8). Şeytan'ın vesvesesi kîl ü kâl içindedir (66/1). Câhilin gönlü kîl ü kâl ile doludur (115/10). Kîl ü kâlden uzaklaşmayan kimse ârif-i Rab olamaz (48/11). Kîl ü kâl, bâtıldır (27/14). Söze kîl ü kâl katmamak gerekir (107/9). Kîl ü kâl yapan insan şeklindeki mahlûk azâb çekecektir (67/6).

ç. Kibir (Sâlûsluk)

Mümin insanın kibri terk etmesi gerektiği belirtilmektedir (111/4). Sâlûs, mahrumdur (15/6). Sâlûsluk eyleyen kimse evliyâlıktan dem vursa bile hiç bir şey bilmez (129/3). Mağrur olup mala tapanlar ayıplanmaktadır (78/54).

d. Hased

Yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır. Kalbini hasede veren kimsenin işini noksan eylediği ifâde edilmektedir (83/4).

e. Gönül Yıkmak

Gönül yıkmak hatalı bir davranış olarak kabul edilmekte ve gönül yıkan kimsenin âhirete dinsiz imansız gideceği söylenmektedir (113/4). Gönül yıkıp kan eyleyen kimse ayıplanmaktadır (83/8).

* * * * *

Din ile ilgili inanışların büyük bölümü Kur'ân-ı Kerim'e uygunluk göstermektedir. Hurûfîlik inancının etkisiyle zaman zaman farklı inanışlara da tesadüf etmekteyiz. Hurûfîlik sisteminin esasını oluşturan yirmi sekiz ve otuz iki sayılarına çokça yer verilmektedir. Bazı şiirlerinde "Allah birdir. Hak ta'âlâ'nın buyrukları Kur'an'dadır" diyen bazı şiirlerinde de cümleyi var edenin Fazlullah olduğunu söylemektedir. Hz. Muhammed Mustafa Tanrı elçisi olduğunu kabul etmekte, çok sayıda âyet ve hadîse yer vermektedir. Dört kitabın (=Zebûr, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm) da kaynağının yirmi sekiz ve otuz iki olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân'ın anlamının yirmi sekizde gizli olduğunu söyleyen şâir, "İnsanın yüz hattında hatm-ı Kur'ân mevcuttur" demek sûretiyle de Hurûfî inancına mensup olduğunu göstermektedir. Peygamberlerden Âdem, Nûh, İbrahim, Ya'kûb, Yûsuf, Mûsâ, İsâ, Dâvûd, Süleymân, Hızır ve Muhammed'in adları çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Hz. Muhammed Mustafâ "âb-ı kevser", "kıblegâh", "dînin direği", "cism ü cân", "sırr-ı hurûf" olarak tasavvur edilmektedir. On iki imamı sevmek gerektiği belirtilmekte, Hz. Ali'yi sevmeyen ve hırsına teberrâ kılmayanlar ehl-i nâr olarak telâkki edilmektedir. Muhyiddin Abdal, mutasavvıflardan Hallâc-ı Mansûr, Seyyid Nesimî, Fazlullah, Hacı Bektaş-ı Velî, Otman Baba, Akyazılı, Şahkulu ve Kumral Baba'yı bazı şiirlerine konu etmektedir. Bu mutasavvıflar Alevî-Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî çevrelerde saygıyla anılan kimselerdir.

İ. C E M İ Y E T

A. ŞAHISLAR, HARFLER

1. Tarihî ve Efsânevi Şahsiyetler

a. Nerîmân, Zâl, Rüstem

Nerîmân, pehlivan demektir. İran efsânelerinde yer alan Rüstem'in dedesi, Sâm'ın da babasıdır. Bir dörtlükte, Hz. Ali övülürken, "Seyf-i Nerîmân" (=Nerîmân'ın kılıcı) olarak ifâde edilmektedir (98/11).

Bir dörtlükte yer alan Zâl, Sâm'ın oğlu, Rüstem'in babasıdır. Anasından saç, kirpik ve kaşları beyaz doğduğu ve babası oğlu olduğunu inkâr ettiği için hile ile bir dağa atılmış, orada Sîmurg (=Zümrüdü ankâ kuşu) tarafından beslenmişti. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda bu efsâneye telmihte bulunmakta ve "vasf-ı hikâyet bendedir" denmektedir (123/7). Yine aynı dörtlükte Rüstem'den de bahsedilmektedir (123/7). Rüstem, Şehnâme'de adı çok geçen, İran'ın efsânevi bir kahramanıdır. Sekiz yüz sene yaşadığı söylenir. Pehlivanlığı ile meşhurdur. Neriman'ın torunu, Zâl'in oğludur.

b. Dârâ

Dârâ, Pişdadiyân sülâlesinden sonra gelen Keyâniyân sülâlesinden dokuzuncu ve sonuncu hükümdardır. Ekber, Keykûbâd da derler. İskender'le yaptığı savaşta yenilmiş, vefâtıyla sülâlesi sona ermiştir. Dünyânın fâniliğini ifâde etmek için, İskender'in de Dârâ'nın da ölümlü olduğu söylenmektedir (46/3).

c. İskender

Tarihte iki İskender vardır. Her ikisi de "Zülkarneyn" olarak anılır. Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen, Hızır ile âb-ı hayât aramaya giden, Çin seddini yapan, peygamber ve padişah olan birinci İskender'dir; Büyük İskender adıyla meşhurdur. İkinci İskender, Makedonya Kralı Filip'in oğludur. M.Ö. 356 yılında doğmuştur. Aristo'dan ders almış, yirmi yaşında hükümdar olmuştur. Yunanistan'dan sonra, Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Hindistan'ı zabdetmiş, Hindistan'dan Çin'e geçmiştir.

Dünyânın fâniliğini ifâde etmek için, İskender'in de Dârâ'nın da ölümlü olduğu, saray ve tahtın, mal ve mülkün kimseye kalmadığı belirtilmektedir (46/3). Sedd-i İskender, Hızır'dan bahsedilen bir şiirde yer almıştır (74/4). Şâh İskender'in adına bir şiirde de Rüstem ve Zâl ile birlikte yer verilmiştir (123/7).

ç. Kanber

Hiz. Ali'nin sâdik bir kölesi olduğu, Hiz. Ali'ye hâciplik de yaptığı bilinmektedir. Haccâc b. Yusuf tarafından şehit edilmiştir.

Adı Hiz. Ali ile birlikte geçmektedir (16/7, 22/2, 111/2, 124/5). Hiz. Ali'ye dost oluşu (98/11) ve vefâkârlığı (92/8) sebebiyle yer verilmiştir. Şâha kul olmak, Hiz. Ali'ye Kanber olmak şeklinde düşünülmektedir (37/5).

2. Harfler

Muhyiddin Abdal'a göre, Yetmiş yedi harf ve bir elifde yüz on dört sûre vardır (30/2). Yetmiş yedi harf elifde gizlidir (96/2). Dervişin özü dal değil, eliftir (36/3). Elif, lâm, mim, zî insanda mevcuttur (64/6).

Muhyiddin Abdal'ın bir şiirinde, Elif Allah (72/2), be bekâ'yi (72/2), te te'âlî (72/2), se senâ'yi (72/2), cim cemâlle celâl (72/2), hâ hayy (72/2), hı hayâl (72/3), dal deilâl (72/3), zel zülâl (72/3), re rahmet (72/4), ze ziyân ((72/4), sin seyahat (72/4), şın şeriat (72/5), sad sadâkat (72/5), dad zamir (72/5), tı tabiat

(72/5), zı zuhûr (72/6), ayın ilim (72/6), gayın gam (72/6), fe fehm-i minnât (72/6), kaf Kur'an (72/7), kef kifâyet (72/7), lâm, la'l şerbeti (72/7), mim Muhammed Mustafa (72/7), nun nübüvvet (72/8), vav vahdet (72/8), he heyûlâ (72/9), lâmelif lâ (72/9), ye yıkamak (72/9) olarak vasıflandırılmaktadır⁹⁵.

Bir şiirde de "elif Allah, lâm Ali, mim Muhammed" olarak ifâde edilmektedir (81/1). Dört kitabın mânâsı bir elifte gizlidir (90/2). Kur'an'ın özü besmelede, besmelenin özü be'de, be ise bir elifte mevcuttur (102/2, 102/3). Kâf ile nûn kün kelimesini oluşturmaktadır (102/5).

Muhyiddîn Abdal, Hurûfî inançların etkisinde kaldığı için pek çok şiirinde değişik harfleri remiz olarak kullanmaktadır.

B. KAVİMLER

1. Hindû

Siyah renkle olan ilgisinden dolayı konu edilmektedir. Sevgilinin beni Hindî olarak düşünülür (117/4).

2. Tatar, Yörük

Tatar, sevgilinin kaşlarının yağmasının benzetildiği kavimdir (75/3). Zikrediliş sebebi, genellikle kavgacılık ve yağmacılık özelliklerine dayanır⁹⁶.

Yörük, âşıkların meydanda yaptıkları yarışlar dolayısıyla zikredilir. Âşıkların yiğitlikleri ifâde edilirken benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır (126/4).

⁹⁵ Hurûfîlik hk. bilgi için "Giriş" kısmındaki "Alevilik-Kalenderilik-Bektaşilik- Hurûfîlik Kavramları ve Alevî-Kalenderî-Bektaşî- Hurûfî Şiiri" başlıklı bölüme bakılabilir.

⁹⁶ SEFERCİOĞLU, s.69.

C. ÜLKELER ve ŞEHİRLER

1. Rûm (Anadolu), Edirne (Uzunköprü, Çöke), Kırkkilise/ Kırklareli (Babaeski), Tekirdağ (Ereğli, Çorlu, Hayrebol), İstanbul (Silivri, Güzelce), Gelibolu, Akhisar, Aydın, Marmara, Eğriköy, Tire, Hasköy, Burgaz

Bir beyitte, Edirne şehri inci olarak tasavvur edilmekte ve benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır (3/1). Bağı, bahçesi ve akarsuları ile misli bedeli olmayan bir şehir olarak ifâde edilir (3/1).

Anadolu Abdalları'ndan bahsederken Rûm adı da geçmektedir (10/8). Bir şiirinde Akhisar, Eğriköy, Marmara, Aydın eli ve Tire adları yer almaktadır (94/ 2, 94/ 3).

Seyrannâme'de *Edirne* ve ilçesi *Uzunköprü* ile o devirde büyük bir yerleşim yeri olan *Çöke*; *Kırkkilise* [=Kırklareli] ve ilçeleri *Babaeski*, *Tekirdağ* ve ilçeleri *Ereğli* [=Marmara Ereğlisi], *Çorlu*, *Hayrebol* [=Hayrabolu]; *İstanbul* ve *Silivri* ilçesi ile bu gün İstanbul'un Çatalca İlçesi'nin Büyükçekmece bucağına bağlı *Güzelce* köyü, Çanakale'nin *Gelibolu* ilçesi, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde olup bu gün Khaskova adını taşıyan *Husköy* ve Burgaz gibi yer adlarına rastlıyoruz. Bu yer adlarından başka yine Balkanlar ve Trakya bölgesinde bulunan *Beypinar*, *Balkan*, *Tanrı dağı*, *Kabaiyyük*, gibi yer adlarına da rastlıyoruz.

2. Kerbelâ, Mekke, Aden, Kudüs, Mısır

Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde, ülke ve şehir adı olarak, "Kerbelâ" (61/4, 129/3), Mekke (12/4, 20/6, 58/4, 127/2, 177/1), "Aden" (177/1), "Kudüs" (124/5) ve "Mısır" da yer almaktadır (37/3, 46/7, 73/7, 88/1, 118/6).

Sora sora Mekke bulunmaktadır (12/4). Mekke yedi kez tavaf edilmektedir (39/9, 127/3). Kabe'ye varmak ile her kişi hacı olmaz. Mekke'yi görmek isteyen

kimse erenlerin yüzüne bakmalıdır (58/4). Mescid ile Mekke dahi seb'ül-mesânî'yi göstermektedir (127/2).

"Mısır camii"nden (37/3) ve Yûsuf'un kuyuya atılışına, köle gibi satılışına telmihte bulunurken Mısır'dan söz edilir (46/7, 73/7, 88/1, 118/6).

3. Hint

Hint, bir dörtlükte, siyah renkle ilgisi dolayısıyla yer almakta ve dilberin beni için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır (117/4).

Ç. NEHİRLER, DENİZLER, DAĞLAR

1. Nehirler (Fırat, Tuna)

İki dörtlükte Şadd-ı Fırat (122/4, 192/1), bir beyitte de Tuna (43/5) adı geçmektedir. Hurûfilik inancının etkisiyle Şadd-ı Fırat'ın insanda mevcut olduğu belirtilmektedir (122/4). Bir şiirde de Tuna adı yer almaktadır (43/5).

2. Denizler (Marmara)

Bir dörtlükte Marmara denizinin adına rastlamaktayız (94/ 2). Herhangi bir benzetmeye konu olarak yer verilmemiştir.

3. Dağlar (Kaf, Tûr)

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında Kaf ve Tûr dağları söz konusu edilmektedir. Dağ yerine kûh kelimesi de kullanılmaktadır.

Tur dağı, Hz. Mûsa'dan söz edilirken ve Allah'ın nûrunun tecellî ettiği yer olması sebebiyle söz konusu edilir. Nûrun tecellâsını ancak Mûsâ bin İmrân bilmektedir (90/5). Devir nazariyesinin etkisiyle, şâir. Mûsâ ile birlikte Tur

dağında koyun güttüğünü söylemekte (106/4), ve hatta "Mûsâ ile Tûr benim" demektedir (122/5). Vücûdumuz Tur dağı olarak telâkki edilmektedir (254/1).

Kaf dağı, genellikle Ankâ kuşu ile birlikte yer almaktadır (122/7, 154/1). Kuş dilini bilen Süleyman nebî, kûh-ı Kaf'a hükmederdi (46/4). Kûh-ı Kâf ve on sekiz bin âlem insanda mevcuttur. Dilberin zâtı ve sıfatı Kâf ile Ankâ olarak tasavvur edilir (56/4).

D. SOSYAL HAYAT

1. Sosyal Tabakalaşma

a. Sultan ve Çevresi

Sultan ve çevresi ile ilgili olarak "pâdişâh" (62/3, 85/1), "şâh" (28/1), "sultan" (24/12, 28/1, 60/6, 62/7, 98/6, 114/2), "vezir" (120/1), "beyler" (62/3), "kul" (62/7, 85/1), "bende" (85/1), "gedâ" (28/1) kelimelerine yer verilmektedir. Hüküm, bende, kul ve pâdişah kelimeleri bir arada kullanılmakta (42/10), şâha kulluk edildiği belirtilmektedir (85/1). "Yedi iklimde sultan olmak" ve "pâdişâhdan dîvân istemek" ifâdelerine de yer verilmektedir (85/1).

Pâdişâh bir yere akın eylese bütün beyleri çağırır, beyler de buyruğa uyarak gelirler (62/3). Kul sultanın işini bilmez. Çünkü sultanın görünmez işi çoktur (60/6). Dünyada kiminin sultan, kiminin kul olması anlaşılması güç hallerden biri olarak ifâde edilir (62/7).

Sultan'ın kapısında ve dîvânında durulur (24/12). "Sen şâhsın, ben gedâyım" sözü karşısında her gönülün sultan olduğu söylenmektedir (28/1). Gönüller tahtında sultan olduğu da ifâde edilmektedir (38/2). Gönüller tahtının sultanı dilberdir (56/1). Vücûd şehrinin sultanı Hz. Ali'dir (98/6, 114/2).

b. Resmî ve Gayrî Resmî Görev ve Meslekler

ba. Kethüdâ

Kethüdâ, yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır (138/1).

bb. Süvâri

Süvâri, yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır. Şâh-ı Merdân Hz. Ali, hurûc ederek Düldül'e süvâri olmuştur (92/1).

bc. Kılavuz, Rehber

Kişi kılavuzsuz menzile eremez; yola erenler kılavuz yardımıyla ermişlerdir (10/6). Yol bilmeyenler bir yol eri bulmalı, erin eteğini tutup kılavuza ermelidirler (13/8). Gözü olana kılavuz gerekmez; çünkü, görünen köye yol sormak gerekli değildir (76/5).

Tâlibe rehber yol gösterir (3/9). Rehberin sözüne uyulmalıdır (84/9). Aşkî rehber eden, nefsinin fitnesinden kurtularak sıhhat bulur (78/38). Yol içinde köre rehber gerekmektedir (78/64). Mürşit ve rehber Hz. Ali'dir (78/2, 98/2, 114/4). Otman Baba, pîr ve rehberdir (106/2). Sözden söze yol arayana rehber yine sözdür (217/1).

bç. Nakkâş

İki dörtlükte yer almaktadır. Bir dörtlükte, nakkâş ve levh ü kalem bir arada zikredilmektedir (111/6). Bir dörtlükte de "Kemâle üstâd oldum/ Nakş içinde nakkâşam" denmektedir (199/1).

bd. Tabîb

Dertliler tabîbe gitmelidirler. Çünkü, tabip hastayı iyileştirir (12/3). Dertlin çâresini tabip bilir (23/3). Dertlin tabîbi Sübhân'dır (28/11). Yârenin tabîbi yârdır (88/11).

be. Dellâl

Dellâl gezmesiyle (72/3) ve çağırmasıyla (76/6) ünlüdür. Konu ile ilgili olarak, "dellâl olup çağırılmak" ifâdesi yer almaktadır (76/6, 78/51, 91/2).

bf. Sarraf

Pazara metâ' çıkarınca, kıymetli gevhere pahâ biçsin diye sarraflar çağrılır (12/6, 12/8). Çünkü gevherin kıymetini sarraf bilir (12/8). Kıymetli gevheri ehl-i sarraf alır (99/2). Ârif sarraf olanlar kân-ı gevher bulmuşlardır (59/7). Dürrü sarrafa sunmak gerekir. Çünkü eşek dürrün kıymetini bilmez (107/2). Gevher yükünü sarraf çözer (116/3).

bg. Avcı

Dilberin kirpiği âşığın sînesini delerek tenden içeri geçip ciğerinden kan alan bir avcı olarak tasavvur edilmektedir (59/6).

bh. Hoca (Muallim), Üstâd, Şâkird (Tâlib, Talebe, Sebak-hân)

Bu dünyada kimi şâkird, kimi ustadır (125/2). Üstâd olabilmek için bilgi sahibi olmak gerekir (230/1). Hüner gösteren kâmil er, üstâd olmakta (78/24),

"kâmil üstâd" (78/25) veya "kemâl üstâd" (67/5) adını almaktadır. Bir dörtlükte de "kemâle üstâd olmak" ifâdesine yer verilmektedir (199/1).

Tâlîb, sebakını bilir (101/9). Hoca sebak (=ders) verir, öğrenci hocadan aldığı derse çalışarak öğrenir ve olgunlaşarak üstâd olur (106/5). Hurûfîlik'de söziün önemli bir yeri olduğu için söz, üstâd olarak da kabul edilmektedir (210/1).

c. Diğer Tipler

ca. Pîr, Civân

Yalnızca bir beyitte ve bir dörtlükte "pîr ü civân" birlikte yer almaktadır (43/13, 231/1).

cb. Sırdaş (Râzdaş), Sebakdaş, Ayakdaş (Yoldaş), Misafir (Mihman)

Sevgili âşîğın râzdaşı, ayakdaşı (=yoldaşı) ve sebakdaşıdır (112/8). Yoldaşa karşı kötü düşünce beslenmez (120/4). Yoldaşına hayrı olmayan, yoldaşı için hayırlı düşünmeyen insanlıkla ilgisi yoktur (79/19). Yoldaşı hakkında hayırlı şeyler düşünen kimsenin başına hayır gelir (79/20). Uzakta duran ve yaklaşmayan insan yakına mihman olamaz (73/5).

Bu dünyaya konuk olarak geldik (44/8). Bundan dolayı da her can mihmandır (28/2). Hz. Ali ve Hz. Hüseyin için de "mihman" sözü kullanılmaktadır. Hz. Ali, gönülde mihmandır (98/10). Hz. Hüseyin Kerbelâ mihmanıdır (61/4).

cc. Sâki, Sarhoş (Mest, Humar)

Muhammed Mustafa âb-ı kevser, Hz. Ali de ehl-i sâki olarak tasavvur edilir (16/2). Hz. Ali sâki-yi kevserdir (114/4). Ma'rifet meyinden içip mest olan hayy-ı câvidândır; ehl-i dil olur (62/16). Hz. Ali'yi seven Abdallar sermest olmuşlardır (111/11).

Lebin çer'ası, âşığı, içmeden mest eder (23/5). Yârin lebinden içen mest ü humârî (=sarhoş ve serseri) olur (185/1). Mest olanda akıl kalmaz, o kişi serseri olur (78/30). Gönül mahbûb ile meyden mest olur (118/7). Mey ile birlikte mahbûb, çeng, ney ve tef yer almaktadır (118/7).

Konu ile ilgili olarak, "ehl-i sâki" (54/8), "mest" (78/30, 111/12) ve "sermest" (111/11) ifâdelerine yer verilmektedir.

çç. Câdû

Yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Câdû'nun fitnesi, gözünün alı ve mekri (=hilesi) çoktur (19/9).

2. Eğlence Hayatı

a. Meyhâne

Meyhânede ehl-i sâki ve mey bulunur, içmek isteyenler meyhâneye gider (54/8). Yârin yâkut dudağından bir kadeh içen âşığa mey ve meyhâne lâzım değildir (48/7). Lebleri meyhâne olan dilberden içen pür-mahmûr olur; yârin dudağından selsebil akan süci değil kevserdir (59/4).

Konu ile ilgili olarak "meyhâneye düş olmak" ifâdesine de yer verilmiştir (54/8).

b. Bayram

Yalnızca bir dörtlükte söz konusu edilmiştir. Yılda iki bayram gelmektedir (96/9).

3. Oyunlar (Çevgân), Meddah (Kıssahan)

Bir beyitte çevgân, bir dörtlükte de kıssahan yer almaktadır . Çevgân oyunu, bir meydanda, çevgân adı verilen ucu eğri bir sopa ve topla oynanır⁹⁷.

⁹⁷. SEFERCİOĞLU, s. 80.

Başlar tûb, eller çevgân olmuştur. Âşıklar tûb olmuş, çevgân ile çekilmektedir (9/3).

Kıssahan, dipsiz kileyle yel ölçmektedir (115/11).

4. Çeşitli Sosyal Haller

a. Haberleşme (Mektup)

Dost olanlar birbirleriyle haberleşirler. Dostun haberi dostadır (118/2). Yol haberi mânâyı bilene denir (9/7). Münkir, haber kapısını kapar (57/10).

Hz. Muhammed, Tanrı'nın yeryüzüne gönderdiği haber elçilerinden biridir. Çalap eri elçi gönderdi; bu mülke er gelmeden haber alınmaz idi (95/6). Hz. Muhammed Mustafa'dan gelen mektubu okuyunca Hakk'ı yazan bir inşâ bulunmaktadır (104/7). Bilindiği gibi inşâ, değişik anlamları yanında, "kaleme alma, mektup yazma" anlamlarını da taşımaktadır.

Değişik konularda bilgi edinmek için soru sorarken de "haber ver" denmektedir (119/1).

b. Mektep, ilim

Mektep ve ilim ile ilgili olarak "medrese" (29/8), "müderris" (29/8), "âlim" (10/5), "üstâd" (106/5), "hoca" (102/2, 106/5), "okumak" (29/8, 112/13, 124/4), "okuyup yazmak" (43/2, 110/5, 122/10), "ilim" (71/9, 72/6, 96/7, 123/5), "ilm-i ledün" (29/3), "dîvân" (29/8), "âyet okumak" (48/10), "sebak" (101/9, 102/2) gibi kelime ve tamlamalar yer almaktadır.

İlim bir deryâ-yı ummân olarak tasavvur edilir (71/9). İlm-i ledün, insanın yüzünde mevcuttur (29/3). İlim, şerâat, tarîkat, ma'fîret ve hakîkati öğretir (123/5).

Harflerden bahsedilirken, ilim sözünün ilk harfî ayın olduğu için, ayının karşılığında ilim kelimesi kullanılmaktadır (72/6).

Muhyiddin Abdal, okuyup yazdığını fakat bu durumu kimsenin bilmediğini söylemektedir (43/2). Şâir, Kur'ân'ı harf harf okuduğunu da ifâde etmektedir (61/10).

Okuyan ve yazanın kim olduğunun bilinmediği (43/2) ve ilmin bir pula satıldığı ifade edilmektedir (96/7). Bir beyitte de "Kendi ilmin okuyup bilemezsin/ Anlayıp bu remizi bulamazsın" denmektedir (49/4). Şâir, tarihleri kâinâtın aynasından okuduğunu da söylemektedir (180/1).

Erenler, ilmi remziyle okurlar (10/5). Kendi ilmini okumayan fakih değildir (70/4). Okuyup yazanlar hoşça nâme düzerler ve bir söz söyleyecekleri zaman inci gibi dizerler (116/1).

Okuyup bilen Hakk'ı bulur (67/7). Dört kitabın mânâsını bir elifte bulmayan dört kitabı da okusa bile esmâsını bilmez (90/2).

Hocadan sebak alan öğrenci okuyup sebakını bilir (102/2, 106/5). Sebakını öğrenen öğrenci kemâle ererek üstâd olur (106/5)

c. Devlet

Devlet, saadet ve mürüvvet kelimeleriyle bir arada kullanılır (5/8). Devlet kişiye ezel ve ebeddir (18/2).

Devlet ile ilgili olarak, "tâc-ı devlet" (20/9), "devlet tâcı" (58/3), "genc-i devlet" (30/1), "devlet güneşi" (51/1) gibi ifâdeler yer almaktadır.

5. İnşâî Unsurlar

a. Câmi, Mescid (Minber, Mihrab), Kenisâ

Mısır câmiî insanın vücûdunda bulunmaktadır (41/2, 88/2). Mescid de cümlede mevcuttur (97/21). Cümlede mevcut olan mescid ve kenisâ Hz. Ali'dir (114/11).

Konumuz ile ilgili olarak, "Mısır câmiinde va'zı minber olmak" (37/3), "mescid-i hakikat" (41/2), "mescid ile Mekke" (127/2), "Kudüs mihrâb minberi" (124/5), "yedi mescid" (20/6) gibi ifâdeler de yer almaktadır.

Sevgilinin sözü kudsî rahîm, yüzü kıble, kaşlarının mihrâbı secdegâh olarak tasavvur edilir (42/4). Dilberin kaşı mihrâbı, âşığın mi'râcıdır (58/1).

b. Ev, Otağ

Konu ile ilgili olarak "gönül evi" (42/7, 45/3, 82/7), "sâhil evi" (60/5), "otag" (78/62) kelimelerine yer verilmiştir. Mü'minlerin gönlü Hakk'ın evidir (78/62, 83/9, 100/3).

c. Değirmen, Dolap

Çarh-ı felek, değirmen (29/10) ve dolap (124/5) olarak tasavvur edilir. Dolap (=dünya), Hz. Muhammed adına çevrilmektedir (50/4).

ç. Sedd, Hazîne (Genc, Kân), Zindân, Virâne

Sed ile ilgili olarak "Sedd-i İskender" ifâdesi yer almıştır (74/4). Hazîne ile ilgili olarak "genc-i nihân" (29/5, 88/4, 98/13, 107/8, 112/7), "genc-i devlet" (30/1), "hakikat genci" (47/2, 74/5), "genc-i pinhân" (78/21), "genc-i bahar" (187/1) gibi sözlere yer verilmektedir.

Otuz iki seyyâreyi bilen kişi genc-i devlet settâreyi bulmuş demektir (30/1). Virânelerde genc gizlenmektedir (35/7). İnsan, nihân gelen bir gizli gencdir (44/7, 99/1, 122/13). Gözleri kör olan genci göremez ve gencin sırrına eremez (49/1). Genci bulan fâş eylememelidir (63/6). Genc bulan pek saklamalı, nâdâna duyurmamalıdır (84/3).

Nihânda gizli genc yatmaktadır (119/6). Genc-i nihân Hz. Alidir (98/13); sevgilidir (112/7).

Yedi kân vardır (20/2). Ma'deni bulan yabana bakmaz; gevher o kândan doğar (51/9). Ârif sarraflar kân-ı gevher bulurlar, câhil nâdân olanların ise gevheri yoktur (59/7). Gevherin aslı ma'denden olur; aslı birdir, bir kândan olur (64/1).

On iki imamdan Mûsâ-yı Kâzım kân olarak tasavvur edilir (61/6). Dilber de genc nihân ve dürr-i kân olarak düşünülür (112/7).

Kân ve dürr-i nihân insanda mevcuttur (177/1). Kân-ı âlem sözdür (198/1)

Zerrede güneş, katrede umman bulabilmek/görebilmek, kân bulmak olarak telâkki edilir (222/1).

Kendisinin Yûsuf olduğunu söyleyen şâir makamının zindan olduğunu belirtir (42/5).

Âriflerin sohbeti bilene nûr, bilmeyene zindan olur (63/7). İnsan iken Şeytan olanların yeri gülistan iken zindan olur (83/7). Gönül, dilberin zindanında tutulmakta, câh-ı zindana düşmektedir (52/4).

d. Çeşme (Puñar), Kuyu

Çeşme ile ilgili olarak "çeşme-yi hayvân" (56/8, 58/3, 73/3, 88/8, 117/5), "âb-ı zemzem çeşmesi" (24/3), "puñar" (32/1), "kuyu" (118/6) yer almaktadır.

Dilberin dudağı "âb-ı zemzem çeşmesi" (24/3), "çeşme-yi hayvân" (56/8, 58/3, 117/5) olarak tasavvur edilir. Özünü bilen ehl-i dil kimsenin de her kelâmı çeşme-yi hayvân olarak kabul edilir (71/). Pınar başını bulmak ve suyu pınar başından almak gerekir (32/1).

Şekli insan, özü hayvan olanlar, müminlere kuyu kazmaktadırlar (91/5). Hz. Yûsuf'un kuyuya atıldığına işaret edilir (118/6).

e. Yol, Köprü, Geçit

Gönülden gönüle yol olmazsa bir kimsenin yolu menzile ermez (1/2). Yol bilmeyene kişi bir yol eri bulmalıdır (13/8). Yola ermek için kılavuz gereklidir (10/6). Hakk'a yol isteyen tâlibe rehber yol gösterir (3/9). Yolu yâre erişenler şükrederler (6/9). Yolsuz menzile varılmaz (8/5). Reftâre gelip (=yürüyüşe kalkıp), yola çıkmak gerekir (33/3). Bir kişi yola gitmek için çıkınca, önünde bir olgun kişi bulunması gerekir (33/4). Yolu mürşide eren kimse tunç iken gümüş olur (41/5). Erenler yolunda kul, kurban olunur (43/15). Dervişlik yoluna varmak kolay değildir (49/10). Nefse uyan yoldan azar (17/5). Nefsine uyup yolundan sapan Hakkın uçmağına giremez (57/4). Üç yüz altmış menzilin dört yüz kırk dört yolu vardır (67/4). Yolu bir mürşid-i kâmile eren kimse yolda kalmaz (62/12, 77/12).

Dilberin zülûf remzi sırata yol gösterir (58/3). Âşık, ma'sûk yolunda ölür (32/4); serinden geçer (52/1). Aşk atına binen âşık, yolda inip yaya yürümez

(77/16). Karıncacıklar bir yere ev tuttuktan sonra vara gele her tarafı yol olur (62/2). Irakta olanlar için "yüz yıllık yolda oturur" denmektedir (73/5). Görünen köyün yolu sorulmaz (76/5).

Yol haberi yol erine sorulur (77/13). Yalan da'vâ eyleyip yol tepen Hakk'ı bâtil edip yoldan sapar (78/55). Doğru yola varanlar erenlerdir (79/36). Gerçek velînin yolu inceden incedir (108/3).

Sıradan kişi mürşitsiz yola giremez (109/11). Dilberin yolu dört yolun içindedir (112/13). Yoldan çıkan kınanmaktadır (120/3). Zengin ve fakirin yolu birdir (111/5). Yoldan dönülmez ve yoldaş yaman sanılmaz (120/4). Hak yola boyun uzatan gamdan kurtulur (145/1).

Denize köprü olmaz (18/4). Bir kılı kırka yarıp birini köprü kurdukları erkânı, erenler göstermektedir (105/5). Biri kılı kırka yarıp birini köprü kuran kimse otuz iki can ile kırk makama ermektedir (207/1). Köprünün her geçidini boylamak âriflik nişanıdır (69/6).

Yol ile ilgili olarak "yola girmek" (86/4), "kâmillik yolu" (125/1), "hakikat yolu" (121/2), "er yolu" (129/7), "yolunu yanılmak" (144/1) gibi sözlere de yer verilmiştir.

f. Eşik, Merdiven

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, "erenlerin eşiği" (106/1), "eşiğinde hacı olmak" (58/6) ve "ayak ayak nerdübân" (231/1) sözlerine yer verilmiştir. Kible-yi îmân olan Hz. Ali'nin eşiğine yüz sürmelidir (98/1).

g. Kapu (Bâb, Der), Duvar (Dîvâr)

Kişi eğilmeden alçak kapılardan geçemez (1/3). Sultanın kapısında ve dîvânında durulur (24/12). Münkir, haber kapısını kapar (57/10). Dört kapının

kilidi dildir (118/3). Dört kapı, şeriat, tarikat, mârifet ve hakîkattir (121/1). Mağrur olup mala tapan ve Allah diyene kapı yapanlar ayıplanmaktadır (78/54).

Kapı ile ilgili olarak "tevekkül kapısı" (84/3) "dört kapı" (118/3, 121/1, 219/1), "cennet kapısı" (125/4), "yedi bâb" (20/8), "sekiz bâb" (110/7, 141/1, 261/1), "otuz iki bâb" (67/4, 140/1), "yetmiş iki bâb" (246/1), "hakîkat bâbı" (73/10), "besmele bâbı" (109/3, 109/13), "insaniyet bâbı" (79/19) sözlerine yer verilmektedir. Bâb-ı Hayber'i Hz. Ali'nin heybeti koparmıştır (22/3).

Otuz iki bâb vardır (67/4). Otuz iki bâb sözdür (140/1). Otuz iki bâb, dört dört şerh edilir (238/1). "Elif, lâm, mîm" bâbdır (128/4).

Yüzünde Hakkın nûrunu görmeyen zâhid, duvara sadık olur (15/3).

6. Yiyecek ve İçecek Maddeleri

a. Tatlılar

aa. Şeker

Dervişin her kelâmı şekerli kamyş olmalıdır (4/3). Bilen, şeker yer gibi anlarken, bilmeyen anlamak için çok emek sarfeder (94/5).

Tûtî ve şeker bir arada zikredilir (6/8, 19/6, 11/3, 33/6, 58/10, 79/8, 115/8). Dünyada, canansız bal yense şekerin tadı kadar bile tadı olmaz (19/7).

Dilber, âşığın şeker-pâresidir (112/3). Dilberin lebleri "sükker çerezi" (115/3) ve "la'l-i kand"dır (112/2).

ab. Bal

Her mekes arı gibi bal yapamaz (79/7). Âriflerin sohbeti yağ ve bal olur (62/4). Câhilin sohbeti bal olmaz (1/7). Derviş için cümle cihan bal ile yağ olur (80/1). Bir ehl-i dil ile musâhip olan, sohbeti bal eyler (8/1).

Yârin şirin dudağı baldır (117/3); bal ile ölçüşür (115/3). Dilberin dudağının şerbeti, balı utandıracak lezzettedir (65/2). Dilber tatlı bal olarak adlandırılır (112/12). Dünyada, canansız bal yense şekerin tadı kadar bile tadı olmaz (19/7).

Yârin tatlı dili ağulu bal olarak adlandırılır (48/1). Belâ bal içindedir (66/2).

b. Diğer Yiyecekler

aa. Kebâb

Yalnızca bir dörtlükte adına rastlanmaktadır. Âşık, ciğerini aşk oduna yakarak kebab eyler (82/5).

bb. Yumurta

Yumurta olarak, "toygur yumurtası" (18/1, 79/5) ve "tavuk yumurtası" (79/4) yer almaktadır. Toygur yumurtasından toy (18/1) ve tavuk (79/5) doğmaz. Tavuk yumurtasından da ördek doğmaz (79/4).

c. İçecekler

ca. Süt

Yalnızca bir dörtlükte yer almaktadır. Süt önce süzekden süzülür (227/1). Uzaktan gelen yolcuya süt ikram edilir (227/1).

cb. Mey, Tolu, Süci, 'Arâk

Dilberin yakut dudağından bir kadeh içene mey ve meyhâne gerekmez (48/7). Susayan tâlip, meyden içip kanmalıdır (134/1). Ma'rifet meyinden içip mest olan hayy-ı câvidân ve ehl-i dil olur (62/16).

Dilberin piyâlesi (=kadehi, şarap bardağı), tolu ölçer (115/1). Gönül mahbûb ile meyden mest olur (118/7). Meyden içmeyen sâki olamaz (70/1). Ehl-i sâki, mey içmek isteyen çağırır (54/8). Âb-ı mey, insan olarak tasavvur edilir (99/2). Eksikli kulların şâhı olan Otman Baba'nın tolusundan içenler ayılmaz (108/3). Hz. Muhammed, kırklar ile tolu içmiştir (111/3). Şâir, kendisinin de tolu içtiğini söylemektedir (125/5).

Lebleri meyhâne olan sevgilinin dudağından içen pür-mahmûr olur (59/4). Âşığî pür-mahmûr eden süci değil kevserdir (59/4). Sevgilinin yâkut dudağından bir câm içen âşığa mey ve meyhâne lâzım değildir (48/7). Yârin lebinden içen mest olur (185/1).

Alkollü içkilerden olan 'arâk, zehir olarak adlandırılmaktadır (16/3).

cc. Şerbet

Dilberin dudağının şerbeti balı utandıracak lezzettedir (65/2). Harflerden bahsederken, "lâm"ın karşılığı olarak "la'lün şerbeti" verilmektedir (72/8). Uçmakta kevser şerbeti içilmektedir (125/4).

ç. Diğer Maddeler

ça. İlâç (Devâ, Dermân), Tiryâk, Merhem

Dilberin dudağı dertlerin ilâcıdır (58/1). Nasihatı alıp yazan kimse, ağrıya devâ, derde şifâ bulur (5/7). Derde devâ yârden olur (55/3). Yüreğin yarasına sarılacak merhem yârdir (55/3). Yaranın merhemi yârdir (88/11). Gönlü hasta olan âşığın derdi, derman olarak yâri dilemektedir (24/7).

Hastaya şifâ, dertlere derman Hz. Ali'dir (98/3, 114/8). Derman isteyen kimse derde boyanmalıdır. Çünkü, dermana ermek için özge dert gerekir (34/4). Kendini ihlâs ile derde verip inleyen kimse, özge dermâna kavuşur (31/4). Dertlerin dermanını Sübhân'dan istemek gerekir (28/11).

Konu ile ilgili olarak "derman " (35/9, 38/1, 43/11, 44/14, 47/11, 55/2, 56/2, 80/6, 88/11, 95/7, 98/3, 107/4, 120/2, 124/8), "devâ sırrı" (129/4), "derde devâ" (225/1), "merhem" (55/3, 88/11), "tiryâk-ı ekber" (44/14) sözlerine yer verilmektedir.

çb. Zehir, Ağu, Haşhaş

Yalan dünyanın şöhreti zehir ile ağudur (80/8). Yârin tatlı dili ağulu bal olarak da adlandırılmaktadır (48/1). Alkollü içki olan arâk, zehir olarak adlandırılmaktadır (16/3). Bir dötlükte de haşhaş kelimesi geçmektedir (213/1).

7. Süs Eşyaları

a. Kıymetli Taşlar ve Madenler

aa. Altun, Gümüş

Söylemek gümüş, söylememek altundur (50/2). Dervişin her sözü gümüştür (4/1). Yolu mürşide ermeyen tunç iken, mürşide erdikten sonra gümüş olur (41/5).

ab. Tunç

Yolu mürşide ermeyen kimse tunç iken, mürşide erdikten sonra gümüş olur (41/5).

ac. Güher, Gevher, Cevher

Gevher, kândan doğmaktadır (51/9). Gevherin aslı madenden olur (64/1). İnsan gevher olarak tasavvur edilir (184/1). İnsan maden olarak düşünüldüğünde, gevher de insandan olmaktadır (63/5).

"Cevâhir" (114/6) ve "gevher madeni" (114/5), Hz. Ali'dir . İnsan vücûdu gevherli denizdir (80/9). Özge madende biten insan hem sadef, hem de gevherdir (106/7).

Gevher, alana satılır (90/8, 106/6). Gevherin kıymetini sarraf bilir (12/8). Kıymetli gevhere sarraf paha biçer (12/8). Kıymetli gevheri ehl-i sarraf alır (99/2). Gevherden alan zarar etmez (98/4). Söz bir gevher olarak tasavvur edilir (31/2, 242/1).

Ârif sarraflar kân-ı gevher bulurlar, câhil nâdân olanların ise gevheri yoktur (59/7). Dervişin hırkasının şalı güherdir (50/5). Gevherin sıfatı sadef olmuştur (11/2). Toprak kimya, taşlar gevher görünmektedir (26/10). Altıncı felekte bulunan Müşteri, bütünüyle gevher ile doludur (77/6). Ummana dalmayan kişi gevher olamaz (103/4).

Gevher yükünü sarraflar çözer (116/3). Cevher, ehl-i dilde bulunmaktadır (85/6).

aç. La'l, Mercan

Dilberin dudağı la'l (=yâkut) olarak tasavvur edilir (48/7, 72/8, 117/6, 127/5). La'l ve cevâhir Hz. Alidir (114/6). Özünü tanıyan kâmil insanın nutku, dürr-i mercandır (47/1).

ad. İncü (Dürr)

Dilberin ağzından inci dökülürken, dürr ve yâkut ölçtüğü zannedilir (115/2). Sözü inci gibi dizmek gerekir (116/1). Hakikat bahrinin dürrü yedi deryâdan süzölmüştür (96/1).

Sadefin dürr dânesi bahr-i ummandan doğmaktadır (51/8). Ummana dalmayan kişi dürr olamaz (103/4). Kâmil insanın nutku, dürr-i mercandır (47/1).

İnsan hem inci hem sadef olarak tasavvur edilir (197/1). Gönülde bahr ile dürr görünmektedir (26/5).

Dilber "dürr-i kân" olarak tasavvur edilir (112/7). Dilberin ağzı sadef, dişi dür dânesidir (65/2). Sadeftürden soyutlanamaz (85/3). Dürrün kıymetini eşek değil, sarraf bilir (107/2). Kân ve dürr-i nihân insanda mevcuttur (177/1).

ae. Sedef (Sadeft)

Gevherin sıfatı sadef olmuştur (11/2). Sadeftin dürr dânesi bahr-i ummandan doğmaktadır (51/8). Ummana dalmayan kimse, sadef olamaz ve sadeftin kıymetini de bilemez (103/4).

İnsan hem inci hem sadef olarak tasavvur edilir (197/1). Özge madende biten insan hem sadef, hem de gevherdir (106/7). Dilberin ağzı sadef, dişi dür dânesidir (65/2). Sadeftürden soyutlanamaz (85/3).

b. Güzel Kokular

Konu ile ilgili olarak "misk ü anber (37/1) ve "anber-i çemen" (90/7) ifâdelerine yer verilmiştir. Dilberin zülfünün kokusu, anber-i çemen olarak tasavvur edilmektedir (90/7).

c. Diğer Süs Unsurları

ca. Ayna (Âyine)

Aynaya bir bakan olsa, gören bir görünen bin bir görünür (26/6).

cb. Yüzük (Hâtem)

"Kuş dilini anlamak", "elinde hâtem olmak" ve "mülke Süleyman gelmek" ifâdelerini bir arada görüyoruz (44/5). Yüz yirmi dört bin hâtem olduğu belirtilmekte (123/4), insan "nutk-ı hâtem" olarak adlandırılmaktadır (201/1).

8. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar**a. Çerağ**

Gönlün çerağı Hz. Ali'dir (105/6). Yirmi sekiz ve otuz ikinin sırtını bilen Fazlullah Hak'dan çera'yı nûş kılmıştır (30/6).

b. Şîşe, Piyâle

Bir dörtlükte şîşe (104/6), bir dörtlükte de piyâle (115/1) yer almaktadır.

c. Süzek

Yalnızca bir dörtlükte adı geçen süzek, süt süzmede kullanılan bir âlettir. Süt önce süzekden süzülmetedir (227/1).

ç. Yular, Köstek, Kafes

Ömrün yularının üzülməsi, ölmektir (21/5). Yular insana değil, hayvana gereklidir (33/3). Hayvanı bağlayan yuları ve kösteğidir (53/3).

Sözü bilmeyen yularlı davar olarak adlandırılmaktadır (242/1). Şaşkın ve derbeder olanların başına yular vurulduğunda susmaktadırlar (78/49).

Kafeste bulunan bülbül güle karşı ötmektedir (121/6). Can hü mâ kuşu, ten ise hü mâya kafes olarak tasavvur edilmektedir (253/1).

d. Anahtar (Firenk, Kilid, Dil)

Dört kapının kilidi dildir (118/3). Uçmağa (=cennete) gitmek ve cennet kapısını açmak için kilidinin dilini bilmek gerekir (125/4). İmânın bahri kilidi ikrârdır (32/3). Muhanneti firenk tutmaz (8/4).

e. Zencir, Kemend

Muhanneti zencir tutmaz (8/4). Dilberin kara zülfü âşığın boynunun kemendidir (42/5).

f. Direk

Dînin direği Hz. Muhammed'dir (45/2, 105/6).

9. Ölçü Âletleri (Terazi, Mizan, Mehenk, Adım, Kile)

Ölçü âletleri ile ilgili olarak "terâzi" (122/10), "mîzân" (9/7, 10/2, 122/10), "ölçüp dökmek" (90/7) gibi kelime ve ifâdeler yer almaktadır.

Göz terazi, akıl mizandır (83/8). Mizanı gözetmek gerekir (182/1). Sohbetle söz mîzân ile olur (10/2). Erin mihengi derttir (80/7). Haşr u neşr olduğunda mizan kurulacaktır (25/7).

Bir şiirin redifi olarak "ölçer" kullanılmıştır (115). Ölçü birimi olarak "adım" (115/9), "kile" (115/11) kullanılmaktadır. Yol adım adım ölçülmektedir (115/9). Kıssahan dipsiz kileyle yel ölçmektedir (115/11).

10. Oyun Araçları

a. Çevgân

Çevgân, çevgân oyununda kullanılan bir araçtır (9/3). Ucu eğri değneğe çevgân adı verilmektedir. Cirit oyununda, atlıların birbirlerine attıkları değneğe de çevgân adı verilmektedir.

11. Giyim-Kuşam

a. Kumaş Çeşitleri

Türlü türlü kumaş vardır (6/5). Zâhidin giydiği sof ya da atlas, dervişin giydiği abâ ve şal olur (62/5). Şâir, kendisinin abâ ve şalda olduğunu söylemektedir (96/9). Bir dörtlükte de eğnine abâ giydiğini belirtir (106/3). Dervişin hırkasının şalı gevher olarak adlandırılmakta (50/5), "kabâyı abâya değişmek" ve "erenlerden şal giymek" ifâdelerine de rastlanmaktadır (27/4). "Budala sermestler" olarak adlandırılan Abdalların hırkası da şaldandır (111/11). Dervişin Tanrı'dan dileği bir lokma, bir şaldır (8/8). Bir lokma bir şal yetmektedir (166/1).

b. Giyim Eşyaları ve İlgili Unsurlar

Giyim eşyaları ile ilgili unsurlar arasında "don" (29/14, 100/9), "gömlek" (78/56), "abâ" (27/4, 62/5, 96/9, 106/3, 129/2), "hırka" (50/5, 53/4, 58/1, 111/11, 127/2), "yaka" (53/4, 81/4), "kuşak" (27/6, 34/2), "etek" (13/8,49/9, 78/48, 85/2, 106/2, 125/3), ve "kemer" (27/6, 165/1) yer almıştır. Konu ile ilgili olarak "don dikmek" (100/9), "donanmak" (25/5), "donatmak" (69/3), "etek tutmak" (13/8,49/9, 85/2, 106/2, 125/3), "eteğine yapışmak" (78/48), "gaflet

gömleğini eğninden bırakmak" (78/56), "yaka yırtmak" (81/4) gibi sözlere de yer verilmiştir.

Şâir, şöhret ile her biri bir don giyerken kendisine de fahr donu nasip olduğunu söylemektedir (29/14). Yarı çıplak ve yarı aç gezmek, yani "yalınca donatıp, aç doyulmak" erlik nişanı olarak kabul edilir (69/3). Baharın gelişiyle birlikte dağların çeşitli bitkilerle kaplanması, donanmak olarak tasavvur edilir (25/5).

Dervişin hırkasının şalı gevhere benzetilmektedir (50/5). Dervişin hırkası ve tacı derviş değil, özü derviştir (58/1). Giyilen hırka bir nişandır (127/2). "Budala sermestler" olarak adlandırılan Abdalların hırkası da şaldan yapılmıştır (111/11).

Hırka, dört parçadan olup bin yaka ve bir baştan istekte bulunmaktadır (53/4). Âşık olan yaka yırtmaktadır (81/4).

Zâhidin giydiği sof ya da atlas, dervişin giydiği abâ ve şal olur (62/5). Şâir, kendisinin abâ ve şalda olduğunu, yâni derviş olduğunu söylemektedir (96/9). Bir dörtlükte de eğnine abâ giydiğini belirtir (106/3).

12. Yazı İle İlgili Araç ve Gereçler

a. Kâğıt, Nüsha, Levh, Defter, Kitap

Şâir, Dîvân-ı âlî'de dîvânın yazılı olduğu defteri okuduğunu söylemektedir (38/10). Bir beyitte de dîvân defterini eline aldığını ifâde etmektedir (43/1). Hatt-ı istivânın anlamı kaf ile nun (=kün) içinde, bu nüshanın dîvânı da cism ile can içindedir (124/1). Dağlar kalem, deniz mürekkep olsa, sözün vasfı deftere sığmaz (3/12). Gönül kağıt olarak tasavvur edilir (14/3, 96/3). Hakkın defteri insanın vechidir (14/5). Yedi iklim dört köşe levh ü kalemdir (78/17). Levh ü kalem sırdır (95/4).

Defter ve kâğıt ile ilgili olarak "hayır şer defteri" (78/58), "fitnenin defterini dürdürmek" (49/7), "Defter-i dîvân" (98/4) "mihre kağıt" (97/8) gibi ifâdelere de

yer verilmiştir. "levh" ve "kalem" birlikte zikredilmektedir (78/17, 95/4, 111/6, 203/1). Defter-i dîvân (= dîvân defteri), Hz. Ali'dir (98/4).

Dört kitap vardır (110/1, 123/3, 136/1, 142/1). Dört kitap (= Zebûr, Tevrat, İncil, Furkân/Kur'ân) din için bünyâd olmuştur (51/4). Dört kitabın mânâsını bir elifde bulmayan dört kitabı okusa bile esmâsını bilmez (90/2).

Yirmi sekiz harf insanda olduğuna göre insanın yazdığı kitap boşunadır (67/5). Kelâmı gönül evinde yazıp kitap eylemek gerekir (82/7). Kitap, emred vechinde ayândır (141/1). Yer gök, yazılmış bir kitap olarak tasavvur edilir (191/1). Dilber, âşığın dil (=gönül) kitabıdır (112/5). Dilberin hüsnünün kitâbını dil şerh edemez (117/6).

Kitap ile ilgili olarak "ümmü'l-kitâb" (2/2, 56/3, 97/14), " zühretü'l-kitâb" (61/8), "noktatü'l-kitâb" (47/4), "kitâb-ı usûl" (14/4) gibi ifâdelere de yer verilmiştir. Kitap açıp fala bakıldığına dâir bir bilgiye de rastlanmaktadır (27/15)⁹⁸.

b. Kalem, Divit, Mürekkep

Ağzımız divit, nutkumuz mürekkep, dilimiz kalem, gönlümüz kağıt olarak tasavvur edilir (14/3). Dağlar kalem, deniz mürekkep olarak vasıflandırılır (3/12). Kalem, divit, mürekkep ve kağıt muhakkak mihr içindir (97/8).

İnsanın yüzünde esmâ-yı hüsnâ yazılı olup, alnından kudret kalemi çekilmiştir (48/4). Basmelenin nihâyetini divit, kalem şerh edemez (109/11). Yedi iklim dört köşe levh ü kalemdir (78/17). Levh ü kalem sırdır (95/4). "levh" ve "kalem" birlikte zikredilmektedir (78/17, 95/4, 111/6, 203/1).

Bir dörtlükte de "Kim bu sözden alır öğüt/ Ne mürekkep ne de divit/ Dil kalemdir gönül kağıt/ Kelâm üstüne yazıldı" denmektedir (96/3). Kalem ile ilgili

⁹⁸ Falcılık ile Hurûfîlik ilişkisi için bkz. Ayşe DUVARCI, *Türkiye'de Falcılık Gelenegi İle Bu Konuda İki Eser*, Ankara 1993.

olarak, "yedi kalem" (104/5), "şiiir ile kalem çalmak (=yazı yazmak)" (109/10) gibi ifâdeler de karşımıza çıkmaktadır.

13. Silah ve İlgili Malzeme

a. Kılıç (Tiğ), Hançer, Ok (Tîr), Yay (Kemân), Teber

Meydan yerinde mertçe cenk eylerken tîr ve kılıç kınından çıkarılır (52/5). Erenlerin her sözü bir kılıçtır; yayı gizli, kirişinde oku vardır (54/3). Oku gizli kirişte olan erenler, attığını vururlar (126/5). Oku gizli kirişte olan ârif de avını şikâr etmek ve oku atmak için nişan gözler (86/2). Mümin, münkirin ta'nından eğilmez ve münkirin tîrine sînesini siper eder (57/9).

Dilberin kirpiği tîr olarak tasavvur edilir (117/2). Dilberin kaşı ve gamzesi fettan yay olarak adlandırılır (56/11). "Tiğ ü teber" birlikte zikredilmektedir (16/8, 50/3).

b. tac, taht

Konu ile ilgili olarak, "tâc" (127/1), "tâc-ı devlet" (20/9), "devlet tâcı" (58/3), "baş tâcı" (61/5), "şâh serinin tâcı" (151/1), "gönüller tahtı" (38/2) gibi ifâdelere yer verilmiştir.

Tâcın sahibi şâh-ı evliyâdır (20/10). Yedi âyet baş tâcı olarak tasavvur edilir (40/7). Hırka dört köşe, tâc yedidir (40/1). Dervişin hırkası ve tacı derviş değil, özü derviştir (58/1). Tâc-taht, mal-mülk çok gerekli değildir (76/2).

İmam Zeyne'l-âbidîn, baş tâcı olarak adlandırılır (61/5). Hırkası çâr anâsır olan insanın tâcı seb'ü'l-mesânidir (183/1).

14. Mûsikî Âletleri

Mûsikî âletlerinden, "çeng" (3/13, 13/3, 115/4, 118/7, 140/1), "ney" (3/13, 118/7), "tef" (118/7), "rebâb" (140/1), "çeşte" (13/3), "tanbur" (13/3), "saz" (13/3) ve "kopuz" (13/3) Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yer almaktadır.

Dilberin zülfü çeng-i sevdâ olarak tasavvur edilir (115/4).

15. Taşıma Araçları

Taşıma araçlarından gemiye yer verilmiştir. Hz. Nûh'un yaptığı gemiden bahsedilmektedir (118/5).

* * * * *

Muhyiddin Abdal, tarihî ve efsânevî şahsiyetlerden Neriman, Zâl, Rüstem, Dâra, İskender, Kanber, Nesimî ve Mansur'un adlarına yer vermiştir. Bu şahsiyetler çoğunlukla Fars tarih, mitoloji ve edebiyatına ait olup "Alevî-Kaleenderî- Bektaşî- Hurûfî çevreler"de saygıyla anılmaktadır. Yer adlarından Rûm (Anadolu), Edirne/ Uzunköprü, Çöke), Kırkkilise/ Kırklareli, (Babaeski), Tekirdağ (Ereğli, Çorlu, Hayrebol), İstanbul (Silivri, Güzelce), Gelibolu, Akhisar, Aydın, Marmara, Eğriköy, Tire, Hasköy, Burgaz, Kerbelâ, Mekke, Kudüs, Aden, Mısır ve Hint adlarına yer verilmiştir. Bunların yanında, saray çevresinde ve bu çevrenin dışında bulunan bir çok meslek erbâbı çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Dîvân'da adı geçen çeşitli meslek gruplarından bazıları şunlardır: Kethüdâ, süvâri, kılavuz/rehber, nakkâş, tabib, dellâl, sarraf, avcı, hoca (muallim), müderris, üstâd, şâkird (tâlib, talebe, sebak-hân) vb.

Sosyal hayat ile ilgili olarak, eğlence hayatı, oyunlar, çeşitli sosyal haller, inşâî unsurlar, yiyecek ve içecek maddeleri, süs eşyaları, günlük hayatta kullanılan eşyalar, ölçü âletleri, oyun araçları, giyim-kuşam, yazı ile ilgili araç ve gereçler, silâh ve ilgili malzeme, mûsikî âletleri ve taşıma araçları da çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Bütün bunlar, Muhyiddin Abdal'ın sosyal çevre ile iç içe olduğunun bir delili sayılabilir.

III. İNSAN

A. GENEL OLARAK İNSAN

Tanrı insanı kendi nûrından halk etmiştir (29/6). İnsan ile ilgili tasavvurlarda Hurûfilik inancının etkilerini de görüyoruz. İnsanın vechi Hakkın defteridir; onu okuyan ehl-i tevhîd olur (14/5). Yirmi sekiz ve otuz iki, adını insan kılmıştır (97/1). İnsanın eli, ayağı, yüzü, sözü yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir (97/2). Bismelenin mâhiyeti, insanın vechindedir (109/1). İnsanın şekli sebû'l-mesânîdir (127/1). İnsanın hattı yüzünde hatm-ı Kur'ân'ı göstermektedir (127/4). İnsan Hakkın mazharı, Hak insanın izhârıdır (127/5).

İnsan sırlarla dolu bir canlıdır. İnsandaki sırları çözmek kolay değildir. Şâir, insandaki sırları çözmeye başlayınca " İnsân insân dirler idi/ İnsân nedür şimdi bildüm" demeye başlamıştır (105/1).

İnsanın dilini insan bilir (6/4). Keramet insandadır (9/9). İnsan, kendisine yâr olmayacak la'ine (9/8), Şeytan'a (16/12) uymaz . Özünü bilmeyen insan kördür (10/4). Özini tanıyan olgun ('akl-ı kâmil) insândır (47/1). Özünü bilen insân, bilmeyenler ya kul ya bân imiş (71/1). Nefsini bilmeyen kişi hayvandır, insân olamaz (73/1). İnsâna ikrâr, hayvâna yular gerekmektedir (33/3). Sürekli olarak âlemi ta'n eden ve inkâr kalesi yapan câhil kişinin şekli insan olsa da özü hayvandır (91/6). Dedi-koduyu terk etmeyen kişinin eşekten farkı yoktur (101/4).

İnsanın aslı sözdür (119/1). Özünü ve sohbette sözünü bilmeyen gâfil, hayvandır (105/4).

1. İnsan Organları*

a. Yüz, Yanak (Cemâl, Dîdâr, Vech, Hadd), Ben (Hâl), Alın

Yüz, cemâl, dîdar, vech kelimeleri kullanılmaktadır. Cemâl arş-ı Rahmândır (56/6). Yüzdeki hat ü hâl istivâyı oluşturur. İstivâ da arş-ı Rahmândır (28/5, 110/4).

* Burada, insan ile ilgili unsurlar hakkındaki genel tasavvurlar değerlendirilecektir. Sevgili ile ilgili güzellik unsurları, ayrıca ilgili bölümde ele alınacaktır.

Hurûfilik inancına göre, insanın yüzünde Fâtiha sûresi yazılmıştır (19/4, 56/6). Yüzündeki Hak Fâtihayı bilmeyen akl-ı kâmil, ehl-i irfân olamaz (73/1). Yirmi sekiz ve otuz iki insanın yüzünde mevcuttur. Yüzde otuz iki hat yazılmıştır (5/5). İnsanın yüzü "mushaf" (23/6, 39/7), "Kur'ân" (73/8) olarak tasavvur edilir. Yüzde, yedi âyet bulunmaktadır (71/6, 72/1, 101/7). Alnına kudret kalemi çalınan dilberin yüzünde esmâ-yı hüsnâ yazılmıştır (48/4). Şâhın yüzü güneş, alnı mâhdır (115/7). Tanrı, kâinatı dîdâr aşkına yaratmıştır (101/6).

Bir beyitte "ben" (75/3) olarak yer alan hâl ile ilgili tasavvurlar daha çok Hurûfî inançlarını ihtiva etmektedir. Yüzündeki yedi hat ve yedi hâl, Tâhâ ve Yâsin'in içinde yer almaktadır (124/3). İnsanın yedi hatt u hâlından, yedi mushaf ve seb'ü'l-mesâni ayân olmaktadır (48/5).

Gördüğü halde dîdâra secde etmeyen, kara yüzlü mel'ündür (6/1). Yüzün cevri hayy-ı Câvidân'a benzetilmektedir (24/3). İnsanın yüzünde ilm-i ledün mevcuttur (29/3). İnsanın vechi Hakkın defteridir; onu okuyan ehl-i tevhîd olur (14/5). Hakkın kelâmı insanın vechinde yazılmıştır; Kur'ân gibi harf harf okunmaktadır (24/9). Basmelenin mâhiyeti, insanın vechindedir (109/1).

b. Saç, Kaş, Göz, Kirpik

Hurûfilik inancına göre, kaş, zülûf, kirpik "Hak Fâtihâ" (2/1), "yedi mushaf" (51/1), "Kadir ve Berat" (56/5) olarak düşünülmemektedir. Sıfata, kaşa ve göze bakıp kalmamak, rûha nazar kılmak gerekir (13/5).

c. Ağız (Dehân), Diş, Dudak (La'l, Leb), Dil

Ağzımız divit, nutkumuz mürekkep, dilimiz kalem, gönlümüz kâğıt olarak tasavvur edilmektedir (14/3). Ağız sade, diş dür dânesidir (65/2). Aşın tuzunu bilmek için ağız gerekmektedir (7/1).

Sevgilinin konuşması "tûtî dil" olarak vasıflandırılır (19/6). Dilberin konuşması bülbülü utandıracak güzelliğindedir. Dilber söylemeye başlayınca bülbül utanmaktadır (65/1)

ç. Kulak

Kulak ile ilgili olarak "sohbete kulak tutmak" (113/4), "kulak tutmak" (57/6, 113/4), "kulağa dokunmak" (29/4), "can kulağıyla dinlemek" (13/2, 78/29, 94/4) deyimleriyle karşılaşmaktayız. Sohbete kulak tutmak, dinlemek gerekmektedir (113/4).

d. El (Dest), Parmak

El ile ilgili olarak "el", "dest" (52/3), "şâh desti" (150/1) gibi kelime ve tamlamalar ile birlikte, "Hak'dan el ol-", "itibarın elinden ko-", "dünyanın cîfesinden el yu-", "namusun elden ko-", "el sun- (dua et-)" deyimlerine de yer verilmiştir. Beş parmak, on dört mafsal "ma'nâ-yı lafzatullah" olarak telâkki edilmektedir (157/1).

2. Söz (Kelâm, Lisan)

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yer alan söz ile ilgili tasavvurları şu şekilde sıralayabiliriz: "gümüş" (4/1), "gevher" (31/2, 242/1), "inci" (116/1), "turfanda yemiş" (4/8), "kılıç" (54/3), âb-ı hayât" (72/1), "çeng ile rebâb" (140/1), "yirmi sekiz" (140/1), "otuz iki bâb" (140/1), "zarif" (156/1), "cihân" (156/1), "insanın aslı" (156/1), "nokta" (156/1), "hurûf" (156/1), "nihân" (168/1), "seb'ül-mesâni" (168/1), "hayy-ı câvidân" (168/1), "cümlelerin canı" (168/1), "yâr, ağıâr" (170/1), "keşf-i kerâmet" (170/1), "Hakkın mazharı" (170/1), "kân-ı âlem" (198/1), "rûh-ı kuds" (200/1), "dem" (209/1), "deryâ" (209/1), "âsâ-yı Mûsâ" (209/1), "İsâ-yı Meryem" (209/1), "üstâd" (210/1), "sa'im" (214/1), "ebed" (214/1), "ka'im" (214/1), "Allahın fazlı" (214/1), "cennâtü'n-na'im" (214/1), "kelâm" (216/1), "kelîm" (216/1), "Hakdan hitâb" (216/1), "âlimin ilmi" (216/1), "var/varlık" (217/1), "rehber" (217/1), "sıfat" (256/1), "zât" (256/1), "vahiy" (256/1), "kent ü kâinât" (256/1), "Ahmed" (258/1, 259/1), "Hakkın burhânı" (258/1), "ahd u emânet" (258/1), "ahad" (259/1), "rahmet" (259/1), "öz" (262/1), "göz" (262/1).

Söz yirmi sekizdir (5/6). Sözün imlâsı Kur'ân'da mevcuttur (90/8). Sohbeti has, sözü bal olmayan câhilin sohbetinde cân bitmez (1/7). Dağlar kalem, deniz mürekkep olsa, sözün vasfına defter bulunamaz (3/12). Sözü bilmeyen eşektir (31/5). Eşeğe söz söylemek yersizdir çünkü insanın dilini ancak insan bilir (6/4). Sözü bilen ârifdir (7/1). Kişiyi sözüyle hoş bilirler (10/1). Sohbetinde sözünü bilen kişinin söylediği her şey candan olur (7/2). Söz, sohbette mîzan ile gerekir (10/2). Sözü yüzüyle söylemek (10/1) ve sözün yüzünü anlamak (86/5) gerekir. Söz, Hak'dan delîl olup alana öğüttür (14/8). Hak'dan bîzar olan câhil, Hak sözü söylenince yüzünü döner (17/6). Sözü yerinde söylemek (31/1, 82/7, 88/3, 133/1) ve nâdâna dememek gerekir (31/1). Erenler sözünü pişirdikten, olgunlaştırdıktan sonra söyler (17/7). Erenlerin her sözü bir kılıçtır (54/3). Sözün pâyânı olmaz (20/12, 78/28). Sözü uzatmamak gerekir (17/8, 20/12, 78/14). Söylenen sözü dinlemek ve anlamak gerekir (31/1). Dervîş, sözünden bellidir (93/2). Dervîşin sözü hayat olduğu için sohbetinden can biter (36/5). Câhilin sözünü dinlemeye gerek yoktur. Çünkü sözü gül değil dikendir (36/9). Sevgilinin sözü kudsî rahîmdir (42/4). Ağyârın sözü acı ve can acıtıcıdır (58/2). Bî-haberin sözü ârif katında geçersizdir (58/10). Sözden içeri söz vardır (59/9). Evliyânın sözü kalıcıdır (62/10). Sözün remzini anlayan kimse can ve vücut şehrine sultan olur (78/36). Tilki ve çakal Hak sözünü anlamaz (79/6). İki yüzlü ve iki sözlü kişi Şeytan'dır (79/10). Söz pinhândır, sırdır (86/1). Kalbi temiz olmayanın sözü mushaf değildir (90/4). Câhilin dikenli sözü, eski yarayı yeniler (94/6). Söz anlamalı olursa, sohbet de has olur (99/4). Sözünü ve sözünün yüzünü bilmeyen insan değil eşektir (101/2); hayvandır (105/4). Doğru sözün yol kılıcı Otman Baba'dır (108/4).

Özünü, sözünü, sözünün yüzünü bilen ve sözün yanlısını söylemeyen kişi ârifdir (109/9). Söyleyen söz Hz. Ali'dir (114/14). Sözü inci gibi dizmek gerekir (116/1). Söz otuz iki harftir (117/3). Sözde çok sır vardır (119/12). Sözü dinlemek, anlamak, bilmek gerekir (133/1). Söz eşek ve eşeğe saman değildir (133/1). Söz şikeste bestedir (137/1).

Âşığın sözü Hak'dır; âşık Hakk'ı görür, Hakk'ı söyler (189/1). Sözden söze yol bulanın rehberi sözdür (217/1),

Sözü görmeyen kördür; Hakk'ı inkâr etmektedir. Söze şek getiren yabani canavardır (241/1). Sözünü bilen er, bilmeyen yularlı davardır (242/1).

Dervişin her kelâmı şekerli kamış gibi olmalıdır (4/3). Hakkın kelâmı insanın vechinde yazılmıştır (24/9).

Özünü bilen ehl-i dilin her kelâmı çeşme-yi hayvândır (71/2). Hakkın kelâm-ı kadîmi yirmi sekiz ve otuz ikidir (97/1). Önce kelâm gelmiş ve iki âlem kelâm ile dolmuştur (97/9). Muhammed, Tanrı ile doksan bin sır kelâm etmiştir (118/4).

B. SEVGİLİ

1. Genel Olarak Sevgili

Sevgili ile ilgili olarak, "Hâl-i hand" (112/2), "la'l-i kand" (112/2), "sebze-zâr" (112/3), "şeker-pâre" (112/3), "hânümân" (112/4), "âb-ı hayvân" (112/4), "mâh-ı tâb" (112/5), "dil kitâbı" (112/5), "şems ü mâh" (112/6), "kıblegâh" (112/6), "hânedân" (112/7), "genc-i nihân" (112/7), "dürr-i kân" (112/7), "râzdaş" (112/8), "ayakdaş" (112/8), "sebakdaş" (112/8), "eser bâd" (112/9), "yanar od" (112/9), "boyu tûbâ" (112/9), "yavru-bâz" (112/10), "gizli râz" (112/10), "iki göz" (112/10), "gülistân" (112/11), "ser bostân" (112/11), "gözleri mestân" (112/11), "gonca gül" (112/12), "tatlu bal" (112/12), "cîm ü dâl" (112/12) ifâdeleri kullanılmaktadır.

Sevgili ile yıldız arasında ilgi kurularak sevgili yıldıza benzetilmektedir. Alnı kamer ve gün, hatları seyyâreler olan ve nihândan doğan dilberin, hangi burcun yıldızı olduğu belli değildir (51/2). Bu çarh-ı felek sevgilinin aşkına çevrenür, döner (56/10). Arş u ferş sevgilide mevcuttur (78/16). Sevgili "devlet güneşi" olarak da adlandırılmaktadır (51/1). Sevgili ve bedir çağındaki hilâl arasında bir ilgi kurularak sevgili dolunaya benzetilmektedir (104/2). Ay ile güneş sevgilinin aşkına dönmektedir (78/22). Sevgili ile mâh arasında ilgi kurularak sevgili aya benzetilmektedir (112/6, 185/1). Sevgili âşığın göz nûru, gönül çirasıdır (23/1). Sevgili bin nazar eylese dağ eriyip suya dönüşür (65/5).

Gül sevgiliyi, bülbül ise âşığı sembolize etmektedir (76/4). Tûtîye şeker ne kadar gerekliyse bülbüle de gül o kadar gerekmektedir (11/3, 33/6). Sevgili gonca gül olarak tasavvur edilmiştir (112/12). Sevgilinin gülümsemesi güzellik bağında

gölün açılmaya başlaması olarak tasavvur edilir (64/3). Sevgilinin güzelliği bağ, bahçe ve gülistanı aratmayacak ölçüdedir (76/4). Sevgilinin kaşını, gözünü, kirpiğini ve zülfünü gören çemen, nergis, süsen, sünbül gördüğü güzellikler karşısında utanır (65/3). Bülbül olan âşık için sevgili gülistandır (112/11).

Can ve cânân bir bütündür. Âşık, dilbersiz cânın gereksiz olduğuna inanır. Çünkü, "câna cânânsız bu cihân gerekmez" (76/1). Her canın maksadı cânândır (28/1). Âşık, cânândan canı sakınmaz (74/7). Âşığın gönlü dilberi sevmekten usanmaz (75/1).

2. Sevgilide Güzellik Unsurları

a. Saç

Sevgilinin saçları ile ilgili tasavvurlar arasında, "reyhan" (11/1, 117/2), "reyhan ile çemen" (117/2), "sünbül" (65/3, 117/1), "anber-i çemen" (90/7), "zülf-i siyâh" (42/1), "zülf-i küfr" (104/1), "zincir" (24/4), "tuzak" (48/2), "ecel" (115/4) yer almaktadır.

Hurûfilik inancına göre, sevgilinin kaş, zülfü, kirpiği "Hak Fâtiâ"dır (2/1). Devlet güneşi olan sevgilinin kirpiği, kaş, zülfü yedi mushafdır (51/1). Sevgilinin kaş, zülfü ve kirpiğinin Kadir ve Berat olduğuna kâfir ve müslüman bütün insanların inanması gerekir (56/5).

Yârin zülfünü gören sünbül, gördüğü güzellik karşısında utanmaktadır (65/3). Yârin zülfü tuzaktır. Can, sevgilinin zülfünün tuzağına tutulmuştur (48/2). Sevgilinin zülfünün ceng-i sevdâsı eceldir (115/4). Yârin zülfü âşığın boynunun zinciridir. Bu zincir âşığın boynuna ebedî takılmıştır (24/4).

Sevgilinin zülfünün yüzüne çözülmesi bulutun ay üzerine inmesine benzetilmektedir (96/4).

b. Alın

Sevgilinin alını kamer ve gün, hatları seyyârelerdir (51/2). Şâhın yüzü güneş alını mâhdır (115/7). Sevgilinin alını kamerdir (51/2). Alına kudret kalemi çalınmıştır (48/4).

c. Kaş

Gönül, dilberin kaşını ile gözüne bağlanmıştır (48/2). Sevgilinin kaşını, gözünü, kirpiğini ve zülfünü gören çemen, nergis, süsen, sünbül gördüğü güzellikler karşısında utanır(65/3). Kaşları, canı yağmalayan Tatar'dır (75/3). Sıfata, kaşa ve göze bakıp kalmamak, rûha nazar kılmak gerekir (13/5).

Hurûflük inancına göre, sevgilinin kaşını, zülfü, kirpiği "Hak Fâtihâ"dır (2/1). Kaşları Fâtihâ yazılmıştır (23/6). Devlet güneşi olan sevgilinin kirpiği, kaşını, zülfü yedi mushafdır (51/1). Sevgilinin kaşını, zülfü ve kirpiğinin Kadir ve Berat olduğuna kâfir ve müslüman bütün insanların inanması gerektiği söylenmektedir (56/5). İki kaşını, iki hilâle benzetilmektedir (55/8). Dilberin kaşını mihrâba benzetilerek âşığın mi'râcı (58/1) ve secdegâhı (42/4) olarak tasavvur edilmektedir. Dilberin kaşını ve gamzesi fettân yaydır (56/11). Kaşını gözü karadır (94/1).

ç. Göz (Çeşm)

Âşığın göz nûru (23/1) ve "iki gözü" (112/10) olarak adlandırılan sevgilinin "gözleri mestân"dır (112/11). Nergis, sevgilinin gözü olarak telâkki edilir (65/3). Sevgilinin kaşını, gözünü, kirpiğini ve zülfünü gören çemen, nergis, süsen, sünbül gördüğü güzellikler karşısında utanır(65/3). Gönül, dilberin kaşını ile gözüne bağlanmıştır (48/2). Gönül, gözlerin sihrinden âvâre olmaktadır (55/1). Sıfata, kaşa ve göze bakıp kalmamak, rûha nazar kılmak gerekmektedir (13/5).

Sevgilinin kaşını gözü karadır (94/1). Kaşını, gözünü, zülfün karasının mürekkebi, dünyada bulunmayan cinstendir (23/8).

Sevgilinin harâmî gözleri kandan usanmamaktadır (75/2). Dilberin gözleri fitnedir (19/9, 23/2,48/2, 52/3, 117/4); Gözlerinin fitnessi alından daha çoktur (48/2). Gözlerin fitnessi gönlü hasta etmiştir (23/2).

Sevgilinin ala gözleri şem'î olmuştur; yâni ışık olarak tasavvur edilmektedir (98/5).

d. Gamze (Yan Bakış)

Sevgilinin kaşı ve gamzesi fettân yaydır (56/11). Yârin gamzesi âşîğın yüreğini yaralamaktadır (60/4).

e. Kirpik

Süsen sevgilinin kirpiği ile ilgili tasavvurda (65/3) benzetilen unsur olarak kullanılmıştır . Sevgilinin kaşını, gözünü, kirpiğini ve zülfünü gören çemen, nergis, süsen, sünbül gördüğü güzellikler karşısında utanmaktadır (65/3). Sevgilinin kirpiği tîr, kaşı kemândır (117/2). Dilberin kirpikleri âşîğın içine kast eder (75/2). Kirpiğin zahmetinden dolayı âşîğın yüreğinde yaralar oluşmaktadır (55/1). Dilberin kirpiği avcı olup, âşîğın sînesini delerek tenden içeri geçer, ciğerinden kan alır (59/6). Kirpikler âşîğın yüreğini kan eylemiştir (52/3).

Hurûflilik inancına göre, sevgilinin kaşı, zülfü, kirpiği "Hak Fâtihâ"dır (2/1). Devlet güneşi olan sevgilinin kirpiği, kaşı, zülfü yedi mushafdır (51/1). Sevgilinin kaşı, zülfü ve kirpiğinin Kadir ve Berat olduğuna kâfir ve müslüman bütün insanların inanması gerekmektedir (56/5). Kirpiğin açtığı yara onulmaz bir yaradır (23/2).

f. Yüz, Yanak (Cemâl, Dîdâr, Vech, Hadd), Ben (Hâl)

Konu ile ilgili olarak yüz, cemâl, dîdar, vech kelimeleri kullanılmaktadır.

Bağda bulunan bitkilerin sevgilinin yüzündeki güzellik unsurlarına benzetilmesi, bağın güzellik ve yüz olarak tasavvuruna sebep olur. Bağ sevgilinin

cemâlidir (24/11). Sevgilinin yüzü görülünce bahçede ne varsa açılmaktadır(58/11). Dilberin güzellik bağında (=yüzünde) gül, nerkis, menekşe bulunmaktadır(104/3). Sevgilinin cemâli bağ ile bostandır (117/1). Güzelliği gülistan olan dilberin yüzü kızıl güldür (117/1). Yanağı aklı kızılı olan sevgilinin cemâli güldür (115/6). Dilberin güzellik bağında kırmızı gül açılarak handân olur (64/3). Dilberin yüzünü görünce gül utanır (65/1). Âşık bülbül, sevgilinin cemali bağ ve gülistandır (24/11). Sevgilinin güzelliği bağ, bahçe ve gülistanı aratmayacak ölçüdedir (76/4). Dilberin cemâli arş-ı Rahmândır (56/6).Yüzdeki hâl ü hat istivâyı oluşturur. İstivâ da arş-ı Rahmândır (28/5,110/4).

Sevgilinin yüzü ve yanağı ile doğan güneş arasında ilgi kurulmaktadır. "Şems-i sanihâ" (2/1, 43/10) dilberin cemâlidir (2/1). Sevgili ile şems arasında ilgi kurularak sevgili güneşe benzetilmektedir (51/3, 112/6). Bahar çağına erişen dilberin hüsn bağı seyrangâhıdır. Dilberin "hatt u hâlî" umman olarak tasavvur edilir (104/4).

Hurûflik inancına göre, insanın yüzünde elhamdülillah sûresi, yâni Fâtiha yazılmıştır (19/4, 56/6). Yirmi sekiz ve otuz iki insanın yüzünde mevcuttur. Sevgilinin yüzünde de yirmi sekiz ve otuz iki mevcuttur. Yüzünde otuz iki hat yazılmıştır (5/5). Sevgilinin yüzü "mushaf" (23/6, 39/7), "Kur'ân" (73/8) olarak tasavvur edilir. Dilberin yüzünde yedi âyet bulunmaktadır (71/6, 72/1, 101/7). Hûbun yüzünde Tâhâ ile Yâsin mevcuttur (90/6). Alnına kudret kalemi çalınan dilberin yüzünde esmâ-yı hüsnâ yazılmıştır (48/4). Yârin cemâli âşığın kıblesidir (42/4, 71/7). Dilberin yüzünde âlem hikmeti görülmektedir (55/7). Tanrı, kâinatı dîdâr aşkına yaratmıştır (101/6). Dilberin güzel vechine vurulan gönül, yârin saçında Mansûr olmuştur (104/6). Güzelliği cennete benzetilen sevgilinin hattı melekler, yanağı da cennetin kapıcısı olan büyük melektir (56/7).

Bir beyitte "ben" (75/3) olarak yer alan sevgilinin hâlî ile ilgili tasavvurlar daha çok Hurûfî inançlarını ihtiva etmektedir. Sevgilinin yüzündeki yedi hat ve yedi hâl, Tâhâ ve Yâsin'in içinde yer almaktadır (124/3). Yedi hatt u hâlînden, yedi mushaf ve seb'ü'l-mesâni ayân olmaktadır (48/5).

g. Ağız (Dehân), Diş, Dudak (La'l, Leb)

Ağız, dudak ve diş bir bütünlük gösteren güzellik unsurlarıdır. Sevgilinin ağzı sadef, dişi dür dânesidir (65/2). Ağızından inci dökülmektedir (115/2). Dehândan kevser akmaktadır (108/5). Dehânı şirindir (115/1). Ağız, can verme özelliğinden dolayı âb-ı hayât olarak tasavvur edilir (72/1).

"Âb-ı hayvân"(112/4) ve "âb-ı hayât" (72/1) olarak telâkki edilen sevgilinin, dudağı "çeşme-yi hayvân" (56/8, 59/3, 71/2, 73/3, 88/8, 117/5), kevser (19/5), "âb-ı kevser" (62/15), "âb-ı zezem çeşmesi" (24/3, 112/1), "meyhâne" (48/7, 59/4), "şeker" (112/2), "bal" (115/3), "halvacı" (59/3), "kiraz" (115/3) olarak da tasavvur edilir.

Sevgilinin konuşması ve dudağı dertlerin ilâcıdır (58/1). Dilberin leblerinden selsebil akan âb-ı kevser ve âb-ı zezem göl olur (62/15). Yârin şirin lebi baldır (115/3). Hatta, dudağın şerbeti, balı utandıracak kadar lezzetlidir (65/2).

Lebleri meyhâne olan sevgilinin dudağından içen pür-mahmûr olur (59/4). Âşığî pür-mahmûr eden süci değil kevserdir (59/4). Sevgilinin yâkut dudağından bir câm içen âşığa mey ve meyhâne lâzım değildir (48/7). Yârin lebinden içen mest olur (185/1).

h. Boy (Kad, Kâmet)

Ağacın boyu ile sevgili arasında bir benzerlik tasavvur edilerek benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin boyu "tûbâ ağacı" (59/5, 112/9), "sidre" (56/6, 65/4, 117/2, 128/6), "dal" (117/2), "servi dalı" (267/6), "yâsemene" (117/2) ve "târ" (24/4) olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin boyu ile ilgili olarak bir beyitte de servi dalı (267/6) kullanılmıştır. Sidre, incelik ve uzunluk sebebiyle sevgilinin boyu ile ilgili olarak yer alır. Sevgilinin boyu ile yâsemene arasında ilgi kurularak sevgilinin boyu yâsemene benzetilmiştir .

3. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

a. Söz (Kelâm, Lisan)

Yüzü kible, kaşlarının mihrâbı secdegâh olan dilberin sözü kudsî rahîmdir (42/4). Dilberin dehânı şirin söz ile ehl-i dili ölçmektedir (115/1). Sevgilinin şirin dehen sözünde âb-ı hayât bulunmaktadır (72/1). Sevgilinin bal gibi şirin dudağından dökülen söz otuz iki harftir (117/3).

b. Ayağı Toprağı (İzi, Tozu)

Yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Sevgilinin izine erişen âşık, sevgilisinin ayağının tozuna yüz sürmüştür (5/1).

c. Muhabbet

Sevgilinin muhabbeti eksilmeyip gönüle dolar (32/7). Yârin muhabbeti âşığın canıdır (82/3). Muhabbetinden can erimektedir (115/2).

ç. İşve, Naz

Sevgilinin işve ve nazı, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, iki beyitte konu edilmektedir. Dilber nazlıdır (115/1). Sevgilinin işve ile nazına, âşığı binlerce defa kurban olmaktadır (5/4).

C. ÂŞIK

1. Âşık ve Âşık İle İlgili Tasavvurlar

a. Genel Olarak Âşık

Göz yaşı akıp sel olmadıkça âşığa âşık demezler (1/4). Âşığın sırrını/çektiklerini bilmek için onun gibi âşık olmak gerekmektedir (7/5). Tûb (=tuğla, kiremit) olan âşıkları, sevgili çevgân (=ucu eğri değnek) ile çeker (9/3). Âşıklığın nişanı ma'şûk yolunda ölmektir (32/4). Âşık, ma'şûkunu bulunca benzi sararır (32/5). Meydanda âşıkâne yola varmak için "eyü kuşağı" ile dolu mert gerekir (34/2). Âşık inci içindedir (35/9). Ölüyü dirilten Mesihin nefesinden (=sevgilinin nefesinden), gönü hasta olan âşığa derman eylemesi beklenir (47/11). Sevgilinin yâkut dudağından bir câm içen âşığa mey ve meyhâne lâzım değildir (48/7). Âşık, ma'şûk yolunda candan, baştan vaz geçmektedir (52/1). Âşık öyle bir gözyaşı akıtır ki, canın tenden çıkışına benzer (52/1). Sevgilinin yüzünü gören âşık kendi kendini pâreler (55/6). Âşığın mirâcı, dilberin kaşı mihrâbıdır (58/1). Üstüne aşk odu düşen âşığın benzi sararır, cismi kül olur (62/6). Âşık ve ma'şûğun küfrü şeksiz şüphesiz îmandır (66/2). Âşığın kıblesi yârin cemâlidir (71/7). Âşık, bülbül gibi, efgândan usanmaz (75/7). Sevdiği için deli divâne olan âşık, cânândan usanmaz (75/12). Aşk atına binen âşık, yolda inip yaya yürümez (77/16). Âşık için ma'şuk bir cennettir (81/4). Âşık, ciğerini aşk oduna yakıp kebab eyler (82/5).

b. Âşık İle İlgili Tasavvurlar

ba. Bülbül, Tûtî, Kumru

Âşık, bülbül gibi, efgândan usanmaz (75/7). Bülbül âşığı sembolize etmektedir (76/4). Tûtîye şeker ne kadar gerekliyse bülbüle de gül (=sevgili) o kadar gerekmektedir (11/3, 33/6). Gönül kuşu olarak tasavvur edilen bülbül

kafeste (121/6), sevdiği gülü için öter (121/6), figân eder (15/12, 48/3, 75/7, 115/8). Kumru, tûtî ve bülbüller, sevdiğini görmek için ötmektedir (3/4). Sevgilinin güzelliğine hayran olan bülbül için bağ, bahçe ve gülistan gerekmez (76/4).

bb. Kurban

Sevgilinin işve ve nazı karşısında âşık bin can ile (= binlerce defa) kurban olmaktadır (5/4). Sevgili uğruna kurban olma hususu, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, iki beyitte yer almaktadır (5/4, 28/1).

bc. Bende (Kul, Gedâ), Aşüfte, Abdal, Deli, Divâne, Garib, Mest

Sevgili pâdişâh, âşık onun kulu (42/10, 89/6), bendesi (148/1), gedâsi (28/4) olarak telâkki edilmektedir.

Âşık ile ilgili olarak, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, "aşüfte" (130/1), "kemter kul" (43/17), "dîvâne" (153/1), "deli dîvâne" (75/12), "garip" (55/5), "mest ü humârî" (185/1) ifâdeleri yer almaktadır.

2. Gönül (Dil, Hatır)

Gönül ile ilgili olarak, Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, "ev" (17/2, 82/7), "şehir" (88/7, 116/3), "köşk" (101/6), "sultan" (28/4), "taht" (38/2, 56/1, 88/7), "bahri" (51/8), "kağıt" (96/3), "âvâre" (23/4, 49/2), "dîvâne" (23/4), "haste" (23/2) gibi tasavvurlar yer almaktadır. Bu tasavvurlar yanında "gönül almak" (69/4), "gönül yıkmak" (83/8, 100/3, 113/4), "gönül gözü" (5/3, 89/4) gibi deyimler de karşımıza çıkmaktadır.

Gönül gözü, sihirden fehme varmıştır (5/3). Gönül, yalancı yâre sâdık olmuştur (15/1). Gönül evlerine hükmeden sevgili, gönülden gönüle gezmektedir (17/2). Sevgili sultan, gönül sultana tahttır (38/2, 56/1, 88/7). Gönül, dilberden usanmaz (75/1). Gönül Hakkın evidir (83/9, 100/3). Dil kalem, gönül kağıttır

(14/3, 96/3); kelâm gönüle yazılmıştır. Gönül, mahbûb ile meyden mest olmuştur (118/7). Gönülden gönüle yol vardır. Gönülden gönüle yol olmazsa âşîğın yolu menzile ulaşmaz (1/2). Dîvâne gönül, aşkın âvâresidir (23/4). Sevgilinin gözlerinin fitnesinde gönül hasta olmuştur (23/2). Gönülün hastalığının dermanı sevgilidir (56/2).

3. Âşîğın Vücudu İle İlgili Hususlar

a. Cism, Ten, Vücut

Âşîğın cismini, üç yüz altmış damarda dolaşan kan gibi sevdâ kaplamıştır (24/6). Dilber, âşîğın cismine can, hayat verir (56/1). Üstüne aşk odu düşen âşîğın benzi sararır, cismi kül olur (62/6). Dilberin kirpiği, âşîğın sînesini delip tenden içeri geçmiştir (59/6). Dilber, âşîkların tenlerini gövündürmüştür (100/9). Can, tende konuktur (101/8). Âşîğın canı hümâ kuşu, teni hümâyâ kafestir (253/1). Âşîğın vücûdu "şehir" (38/2, 80/9, 104/1) ve Tur dağı (254/1) olarak tasavvur edilir. Âşîğın vücut şehrinde yedi iklim, dört köşe vardır (104/1).

b. Can, Damar, Kan

Can, tende konuktur (101/8). Can, sevgilinin zülfünün tuzağına tutulmuştur (5/2). Can, dünyada canansız bal yese tadı olmaz (19/7). Sevgilinin kirpiğinin canda açtığı yara iyileşmeyecek ölçüdedir (23/2). Yine de can dilberden usanmaz (75/1). Âşîğa, dilbersiz can gerekli değildir (76/1). Cana da canansız bu dünya gerekmez (76/1). Dilber, âşîğın cismine can verir (56/1). Canların tabîbi cânândır (56/2). Her canın arzusu cânândır (28/1). Âşîkların yarışında canları ödül olarak ortaya konur (86/3, 126/4). Dilberin muhabbetinden âşîğın canı erimektedir (115/2). Âşîğın canı hümâ kuşu, teni hümâyâ kafestir (253/1).

Âşîğın cismini, üç yüz altmış damarda dolaşan kan gibi sevdâ kaplamıştır (24/6).

c. Baş, Sakal

Âşıkların başı tûb (=tuğla, kiremi), elleri evgân (= ucu eğri değnek) olmuştur (9/3, 24/5). Başın tûrlû tûrlû sevdası vardır (78/28). Âşık, ma'şûk yolunda seriyle canından vazgeçmektedir (52/1).

Kara sakalın ağarması ile dağların başına yağan kar arasında ilgi kurulmaktadır (89/1).

. Yûz, Beniz

Âşık, sevdiğinin ayağının tozuna yûz sûrmektedir (5/1). Ma'şukunu bulan âşığın benzi sararır (32/5). Üstüne ařk odu dűřen âşığın benzi sararır, cismi kûl olur (62/6).

d. Gûz (eşm)

Sevgili, âşığın iki gûzûdûr (112/10). Âşığın eşmi, ciğer kanı doker; gûzlerinin yaşı sel ile ölçûşûr (115/5).

e. Gûzyaşı

Gûzyaşı akıp sel olmayan âşığa âşık demezler (1/4). Özü ağlayan âşığın gûzyaşı sel olur (62/17), dağları taşları eritir (92/11). Âşıkların gûz yaşı Nisan yağmuru gibidir (28/7, 127/6). Yârin hasreti, âşığa acı yaşlar dokermektedir (60/3). Dilberden uzak olduğu için sûrekli ağlayan âşığın gûzyaşının akmasından dereler ırmak olmuştur (55/4). Âşığın eşmi, ciğer kanı doker; gûzlerinin yaşı sel ile ölçûşûr (115/5).

f. Sîne

Dilberin kirpiği, âşığın sînesini delip tenden içeri geçmiştir (59/6). Sînesi yarılmıştır (99/6).

g. Ciğer

Sevgilinin kirpiği âşığın sînesini delip tenden içeri geçmiş; ciğerinden kan almaktadır (59/6). Âşık, ciğerini aşk oduna yakıp kebab eylemektedir (82/5). Âşığın çeşmi, ciğer kanı döker; gözlerinin yaşı sel ile ölçüşür (115/5).

h. Yürek

Yârin gamzesi, âşığın yüreğini yaralamaktadır (60/4). Kirpiğin zahmetinden âşığın yüreğinde yaralar açılmıştır (55/1). Yürek yarasının merhemi sevgilidir (55/3).

Ç. MADDİ VE MANEVİ HALLER

1. Hastalık, Dert, Delilik

Hastalık kelimesi yerine, Türkçe bir kelime olan sayrılık da kullanılmaktadır (80/6, 95/3). Aşk insanı bimâr etmektedir (128/1). Âşığın hastalığı, gönül hastalığıdır (23/2, 24/7, 47/11, 56/2, 137/1). Gönül hastalığının tabîbi dilberdir (23/3, 24/7, 56/2). Dilberin kirpiği ile yüreğinden yaralanan âşık (55/1), yârin derdiyle hasta olup inlemektedir (55/5). Âşığın derdinin dermanı, devâsı yine dilberdir (24/7, 47/11, 55/3, 56/2, 88/11). Bu derdin çâresi dilberden başkasında yoktur (23/3). Onun için de dilber ile vuslat gerekmektedir (42/6, 55/2). Sevgili aya benzetildiği için, birinci felekte bulunan kamerin de bütün dertlileri iyileştirdiğine inanılır (77/1).

Hastaya şifâ, derde derman Hz. Ali'dir (98/3). Hızır, hasta canı zinde kılmakta (120/6), derde şifâ bulmaktadır (11/6). Derdin tabîbi Sübhân'dır (28/11). Erliğin mihengi derttir (80/7). Derde boyanmadan derman istenmez; dermana ermek için özge dert gerekmektedir (34/4). Derde boyandıktan sonra dermâna ulaşılır ve sayrılığın yerini sağlık alır (80/6).

Âşık dîvânedir; ma'rifetsiz ve bîgâne kişi âşığın hâlini bilmez (153/1).
Âşığı deli dîvâne eden aşktır (75/12, 106/9).

2. Âh, Figân

Âh, dert ile bir arada yer almaktadır (42/6, 45/4 , 112/6). Dert ile âh çekmeden gamdan kurtulmak ve vuslata ermek olmaz (42/6). Bülbül olarak adlandırılan âşık, âh u figân eylemektedir (115/8). Bülbül bahar gelince figâna başlar (15/12). Seherde figân eden bülbül gibi âşık da efgândan usanmaz (75/7); dikenli güle (=sevgiliye) karşı figân eder (48/3).

3. Yara

Kirpiğin zahmetinden âşığın yüreği yaralanmıştır (55/1). Kirpiğin açtığı yara onulmaz bir yaradır (23/2). Yârin gamzesinin yürekte açtığı yara da onulmaz bir yaradır (60/4). Yürek yarasının merhemi, derde devâ olan dilberdir (55/3, 88/11).

Câhilin dikenli sözü eski yarayı yeniler, depreştirir (94/6).

4. Gam, Gussa, Belâ

Vuslata eren âşık sıhhat bularak, gamdan kurtulur (42/6). Hz. Ali'yi sevenler, gamdan ve cehennem ateşinden kurtulur (78/5).

Birinin bir ayıbını görerek bin eyleyen miskin âdem oğlu, dünyâ belâsı çeker (91/2). Kibirli ve kör insanlar dünya gamına düşerler (79/17). Nefsin fitnesinden kurtulan kimse gamdan da kurtulur (145/1). Gönül gamdan kurtulunca, can da tuzaktan kurtulmaktadır (227/1). Hz. Muhammed'e bağlanan kimse gussa çekmez (139/1). İmân edince, gönül gussası gider (122/3). Belâ bal içindedir (66/2).

5. Cevr ü Cefâ

Yârin kıldığı cevri ü cefâ, ağyârin taşı yanında az kalır (60/2). Dilberin yüzünün cevri "hayy-ı câvidân" gibidir (24/3).

6. Hasret, Firkât (Firâk, Hicr, Hicrân), Vuslat (Vasl, Visâl)

Yâr hasretinden kâinât kanlı göz yaşı döker (29/11). Yârin hasretinden acı gözyaşı dökülür (60/3). Firâkın derdi, âşığın bağrını yakar (16/9). Hicrânı olmayan firkat alkışlanmaktadır (35/8). Firkatten kurtularak vuslata erme, Hz. Yakub'un Yûsuf-u Kenân'ı bulması gibi tasavvur edilir (38/4, 56/9).

Vuslatın sürekli olanı alkışlanmaktadır (35/8). Firkâttten vuslata eren âşik sıhhat bulur; gamdan, dert ve âhdan kurtulur (42/6). Çünkü derdin çâresi vuslattır (55/2). Hak ile vuslat, yirmi sekiz ve otuz sayılarında gizlidir (97/18). "Hak ile vuslat" ve "vâsıl-ı cân". konuk olarak geldiğimiz dünyadan uzaklaşmakla olur (19/8, 105/7, 118/6).

7. Aşk (İşk, Muhabbet, Sevdâ, Mihr)

Aşk gevherdir (11/2). Aşk, sevdâ gönlü âvâre eder (23/4, 49/2). Aşkın sevdâsı, üç yüz altmış damarda bulunan kan gibi bütün cismi kaplar (24/6). Üstüne aşk odu düşen âşığın benzi sanrarıp, cismi kül olur (62/6). Aşk odu, âşığın ciğerini yakarak kebab eyler (82/5). Dünya varlığından geçerek dünya varlığını aşka değişmek gerekir (40/5, 48/9). Aşkı olanın yanına varıp aşka boyanmak gerekir (77/15). Aşk atına binen âşik, yolda inip yaya yürümez (77/16). Aşkı rehber eyleyen kişi, nefsinin fitnesinden kurtularak sıhhat bulur (78/38). Aşkın canı muhabbettir (82/3).

Âşik, aşkın bimârıdır (128/1). Aşk insanı deli eder (106/9). Aşkın pâyânı yoktur (110/9). Pâyânsız olan aşkın deryâsında dalga eksik olmaz (115/4).

Yârin muhabbeti eksilmez (32/7). Yârin muhabbetinden can erir (115/2). Yârin mihrî halka fâş edilmemeli, çünkü mihr ü penâh gönül evindedir (42/7).

D. RAKİB (Ağyâr, El)

Âşığın rakîbi ağyârdır (3/14, 6/10). Yâr için ağyâr ile meydan yerinde cenk yapılmaktadır (52/5). Ağyâr, ne yaparsa yapsın, yâre erişemez (128/8).

Ağyârın sözü acı olup, can acıtmaktadır (58/2). Yârin cevri ü cefâsı, ağyârın attığı taş yanında az kalır (60/2). Âşık, ağyârın attığı taşı, yâr için kabûl eder, sesini çıkarmaz (172/1).

Ağyâr, yüze gülücüdür (79/21, 126/7). Ağyâr ile pazar eylemez (79/30). Bin dosta bir düşman çoktur (137/1). Âşık, aşkı bırakıp sırrını ele dememelidir (84/10).

* * * * *

İnsan sırlarla dolu bir canlıdır. İnsanın vechi Hakkın defteridir. Bismelenin mâhiyeti insanın yüzünde mevcuttur. İnsan konuşan Kur'ân olarak tasavvur edilmektedir. İnsanın diğer varlıklardan en farklı özelliklerinden biri de duygu, düşünce ve istekleri söz ile ifâde etmesidir. Sözü remzini anlayan kimsenin vücut şehrine sultan olacağı inancı dile getirilmektedir. Söz otuz iki harftir. Sözde çok sır gizlidir.

Sevgilinin saçları reyhan, reyhan ile çemen, sünbül, anber-i çemen, zülf-i siyâh, zülf-i küfr, zincir, tuzak, avcı, ecel; alnı kamer; kaşları canı yağmalayan Tatar, hilâl, yay, keman; gözleri mestan, nergis, harâmî, fitne, elâ; gamzesi yürek yaralayıcı; kirpikleri süsen, tîr, avcı; yüzü güzellik bağı, bağ ile bostan, kızıl gül, gülistan, şems-i sânihâ, güneş, Mushaf, Kur'ân, kible; ağzı kevser, ab-ı hayat, sadef; dişleri dürr danesi; dudağı çeşme-yi hayvân, kevser, ab-ı kevser, ab-ı zezem çeşmesi, meyhâne, şeker, bal, halvacı, kiraz, dertlerin ilâcı; boyu tûbâ ağacı, sidre, dal, servi dalı ve yasemen olarak tasavvur edilmektedir. Sevgili şâh, pâdişâh ve sultandır. Sevgili ile ilgili tasavvurlarda da Hurûfilik inancının etkileri karşımıza çıkmaktadır.

Âşık, sevgiliye kavuşmak için türlü sıkıntılar çeker. Göz yaşı akıtır. Aşk oduyla benzi sararır, cismi kül olur. Kıblesi yârin cemâlidir. Sevdiği için deli divânedir. Bülbül gibi efgândan usanmaz. Sevgilinin uğruna kurban olur. Âşığın rakîbi ağyârdır. Âşık, yâr için ağyâr ile cenk etmektedir.

IV. T A B İ A T

A. KOZMİK ÂLEM

1. Felek

a. Genel Olarak Felek

Felek gök demektir. Dokuz felek, her felekte de bir yıldız vardır. Bu yıldızlardan her biri dünyaya ve dünya üzerindeki varlıklara olumlu veya olumsuz şekilde etki etmektedir. Yıldızlar, var oldukları kabul edilen tabiatları, iklimleri ve hâkimiyet saatlerine göre uğurlu veya uğursuz sayılmışlar ve bu sebeple dünyada olup bitenlerle felek arasında bağlantı kurulmuştur. Ulvî varlıklar adı verilen dokuz felek şunlardır: 1. Falakü'l-Kamer (ay), 2. Falakü'l- Utarit (Merkür), 3. Falakü'z-Zühre (Venüs), 4. Falakü'ş- Şems (Güneş), 5. Falakü'l- Mirrîh (Mars), 6. Falakü'l- Zuhal (Satürn), 7. Falakü'l- Müşteri (Jüpiter), 8. Falakü'l- Burûc (Burçlar), 9. Falakü'l- Atlas⁹⁹.

Felekler şeffaf cisimler oldukları için görünmezler fakat yıldızlar parlak cisim oldukları için görülebilmektedirler. Dinî-tasavvûfî zümreler, felekleri semâ melekleri olarak kabul ederler. "Seb'a-i seyyâre" adı verilen ilk yedi felekte yedi gezegen yer alır. "Falakü'l- Burûc" adı verilen sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Boş olduğu için "Falakü'l- Atlas" adı verilen dokuzuncu feleğe, dinî-tasavvûfî zümreler, "Arş, Arş-ı a'lâ, Arş-ı a'zam, Arş-ı ilâhî, Felek-i eflâk" adları vermektedirler. Feleklerin sultanı Güneş, veziri Ay, kâtibi Utarit, çalgıcısı ve rakkâsesi Zühre, seraskeri Mirrih, kadısı Müşteri, hazinedârı Zuhal'dir. Sekizinci felekte yer alan, Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Arslan), Mizân (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Delvi (Kova) ve Hut (Balık) sabit yıldızlardır. Sekizinci felekteki bu sâbit

⁹⁹. M. Nejat SEFERCİOĞLU, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli*, Ankara 1990, s.317. ;Ahmet Talât ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hzl. Cemâl KURNAZ), Ankara 1992, s.166.

yıldızlar on iki burcu meydana getirmektedir. Gezegen ve burçların insanların hayatlarında ve talihlerinde etkili olduklarına inanıldığı bilinmektedir¹⁰⁰.

Muhyiddin Abdal Dîvânî'nda da dokuz felek vardır (14/6, 59/2, 67/3, 245/1). Birinci felekde Kamer (77/1), ikinci felekde 'Utârid (77/2), üçüncü felekde Zühre (77/3), dördüncü felekde Şems (77/4), beşinci felekde Mirrih (77/5), altıncı felekde Müşterî (77/6), yedinci felekde Zuhâl (77/7) bulunmaktadır. Dokuz felek, Allah'ı zikretmektedir (67/3).

b. Felek İle İlgili Tasavvurlar

ba. Değirmen, Dolap

Çarhın dönüşü ve zaman ile ilgisi, feleğin değirmene benzetilmesine sebep olur. İnsan ömrünün tahıl dânesine benzetilmesi, gece gündüz dönen çarh-ı feleğin insan ömrünü öğüten bir değirmen olarak tasavvur edilmesine sebep olur. Çarh, değirmen gibi gece gündüz dönmekte, insanın ömrünü öğüterek un yapmaktadır (29/10).

Felek, Muhammed aşkına çevrilen dolap olarak tasavvur edilir (50/4). Çarh, dolap ve çenber olarak da tasavvur edilir (124/5).

Dilberin cemâli arş-ı Rahmândır (56/6). Yüzdeki hâl ü hat istivâyı oluşturur. İstivâ da arş-ı Rahmândır (28/5, 110/4). Bu çarh-ı felek sevgilinin aşkına çevrenür, döner (56/10). Arş u ferş sevgilide mevcuttur (78/16).

2. Yıldızlar

Gökyüzü yedi yıldız ile donanmıştır (77/8, 118/9, 190/1). Yedi yıldız Hz. Ali'dir (114/14). Yedi yıldızdan, Kamer birinci felekde (77/1), Utârid ikinci felekde (77/2), Zühre üçüncü felekde (77/3), Şems dördüncü felekde (77/4), Mirrih beşinci felekde (77/5), Müşterî altıncı felekde (77/6), Zuhâl yedinci felekde

¹⁰⁰ SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.317-318.; Haluk İPEKTEN, *Fuzûlî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara 1973, s.159.

(77/7) bulunmaktadır. Gökteki yedi yıldızdan en çok bahsedilenleri ay ve gündür (118/9). Sevgilinin alını kamer, ve gün, hatları seyyârelerdir (51/2).

Sevgili ile yıldız arasında ilgi kurularak sevgili yıldızla benzetilmektedir. Nihândan doğan dilberin hangi burcun yıldızı olduğu belli değildir (51/2).

a. Ülker

Sekizinci felekte yer alan on iki sabit yıldızdan biridir. Ülker, yedi yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir (118/10).

b. Terazî

Sekizinci felekte yer alan on iki sabit yıldızdan biri de Terazî'dir. Dîvânda, bir beyitte adı geçmektedir (118/10).

3. Burçlar

Sekizinci felekte yer alan ve Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Arslan), Mizân (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Delvi (Kova) ve Hut (Balık) adlarını taşıyan on iki sabit yıldız, on iki burcu meydana getirmektedir.

Dîvânda, on iki burçtan bahseden mısırâlar yer almaktadır (7/4, 18/3, 94/7). Gözle görüp gözükeni bilmek için on iki burcu fehm eyleyen kâmil insandır (7/4). On iki burcun üç yüz altmış bin parçası vardır (94/7). On iki burcu ve üç yüz altmış bin parçasını fehmettiğini ifade eden (94/7) şâir, üç yüz altmış burcu seyrân eylediğini söylemektedir (44/8).

Sevgili ile burç arasında ilgi kurularak sevgili burca benzetilmektedir. Alını kamer ve gün, hatları seyyâreler olan sevgilinin hangi burcun yıldızı olduğu bilinmemektedir (51/2).

4. Gezegenler

a. Zuhâl

Yedinci felekte bulunan Zuhâl, gezegenlerin en üstünde yer almaktadır. Yedinci felekte yer alan Zuhâl, dünyaya uzaklığı sebebiyle âlemin fitnesinden tamamiyle uzak bir gezegen olarak adlandırılır (77/7).

b. Müşteri

Altıncı felekte yer alan Müşteri, gezegenlerin en büyüğüdür. Büyük olduğu için çıplak gözle görülebilen tek gezegendir. Uğurlu bir gezegen olarak kabul edilir. Dîvânda bir beyitte ve bir dörtlükte yer almaktadır. Müşteri, Dîvânda, gevher alınıp satılan (77/6) ve cîfeden temizlenen (186/1) bir mekân olarak tasavvur edilir.

c. Zühre (Venüs)

Üçüncü felekte yer alan Zühre, dünyadan daha küçük ve güneşe daha yakın bir gezegendir. Zühre yakın olduğu için dünyayı ve sahrayı seyretmektedir (77/3, 173/1).

ç. Utarit

Divânda bir beyitte (77/2) ve bir dörtlükte (260/1) yer verilen 'Utârid, ikinci felekdedir (77/2). " 'İlmullah okuyup yazar bir 'âbid" olarak tasavvur edilmektedir (77/2).

d. Mirrih

Mirrih bir beyitte (77/5) ve bir dörtlükte (180/1) yer almıştır. Mirrih beşinci felekdedir (77/5).

e. Güneş

ea. Genel Olarak Güneş

Güneş ile ilgili olarak, "Şems" ((51/3, 128/2, 128/5, 206/1), "Hurşîd" (122/6), "Gün" (29/1, 68/7, 112/6, 126/2) kelimelerine yer verilmektedir.

Dördüncü felekte yer alan güneş, diğer gezegenlerin sultanı olarak kabul edilir. Isı ve ışık kaynağı oluşu sebebiyle insanlar ve bitkiler için hayatî önem taşımaktadır. Taşındığı özellikler sebebiyle sevgili ile güneş arasında ilgiler kurularak sevgili ve sevgilinin yüzü güneşe benzetilmektedir. Sevgili "devlet güneşi" olarak da adlandırılmaktadır (51/1).

Ay, ışığını güneşten almaktadır (64/2). Dördüncü felekte bulunan Şems her yemişi pişirmektedir (77/4).

Güneş zerrede gizlenmiştir (88/5). Zerrede güneş gören kişi ârifdir. Zerrede güneş görmeyen kişinin işi temiz olmaz (188/1). Bu sebeple, zaman zaman "zerrede güneş görmek" ifâdesi ile karşılaşmaktayız (188/1, 222/1, 223/1). Güneş, insan-ı kâmil için doğmaktadır (50/3).

eb. Yüz (Çehre, Cemâl), Yanak (Ruh, Ruhsâr)

Sevgilinin yüzü ve yanağı ile doğan güneş arasında ilgi kurulmaktadır. "Şems-i sanihâ" (2/1, 43/10) dilberin cemâlidir (2/1). Hangi burcun yıldızı olduğu bilinmeyen sevgilinin alını gündür (51/2). Şâhın yüzü güneş, alını mâhdır (115/7). Sevgili ile şems arasında ilgi kurularak sevgili güneşe benzetilmektedir (51/3, 112/6).

f. Ay (Mâh, Kamer)

fa. Genel Olarak Ay

Ay, birinci felekte yer almaktadır (77/1). Ay ile ilgili olarak "Kamer" (128/2, 22/2), "Mâh" (122/6), "Mâh-ı tâbân" (43/10) ve "Ay" (43/10, 68/7, 126/2)

kelimeleri kullanılmaktadır. Gökteki yedi yıldızdan en çok bahsedilenleri ay ve gündür (118/9). Karanlıkta doğarak dünyayı aydınlatan Ay, ışığını güneşten almaktadır (64/2)

Ay ile ilgili olarak şiirlerde en çok yer alan unsurlardan biri de, Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri olan ayı ikiye bölmesidir (22/2, 234/1)¹⁰¹. Bu mucizeden dolayı Hz. Muhammed hakkı için, Hz. Ali'ye inanmak gerektiği ifade edilmektedir (234/1).

fb. Ay İle İlgili Tasavvurlar

fb.1. Sevgili, Alın

Sevgili ile mâh arasında ilgi kurularak sevgili aya benzetilmektedir (112/6, 185/1). Sevgilinin alını kamerdir (51/2). Şâhın yüzü güneş alını mâhdır (115/7). Ay ile güneş sevgilinin aşkına dönmektedir (78/22).

fb.2. Hz. Ali

Ay ile ilgili olarak yer alan tasavvurlardan birinde, Hz. Ali ay olarak vasıflandırılır (114/13).

fb.3. Doktor

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yer alan bir beyitte Ay, bütün dertlilere şifâ veren bir doktor olarak vasıflandırılır (77/1).

g. Hilâl

Sevgili ve bedir çağındaki hilâl arasında bir ilgi kurularak sevgili dolunaya benzetilmektedir (104/2).

¹⁰¹. Bkz. Sûreler (Âyetler).

h. Bedir (Dolunay)

Dîvân'da "Bedir" adıyla yer alan Dolunay, ayın iki haftalık süre içinde yuvarlak şekilde görülmesidir. Bedir yedi gün yedi gece, toplam on dört gün olmaktadır (147/1). Hz. Ali "bedir mâhı"dır (45/1). Yuvarlak şekli ve parlaklığı ile çeşitli tasavvurlara konu olmaktadır. Sevgili ve dolunay arasında bir ilgi kurularak sevgili dolunaya benzetilmektedir (104/2).

5. Aydınlik (Nûr, Pertev, Rûşen)

Aydınlik ile ilgili olarak "nûr" (2/7, 106/2), "Hakkın nûru" (15/3), "Muhammed nûru" (25/7), "nûr-ı mutlak" (11/2, 114/1), "nûr-ı tecelliyât" (22/1), "pür-nûr" (113/7), "pertev" (28/1), "rûşen" (26/3, 183/1) ve "münevver" (26/3, 114/5) gibi kelime ve terkipler yer almaktadır.

Baharın gelişiyile birlikte, ma'den, nebat, hayvan, insan, melek zulmetten aydınlığa kavuşur (25/4). Sevgili âşığın göz nûru, gönül çırasıdır (23/1).

Tanrı, insanı kendi nûrundan yaratmıştır (29/6). İnsanın yüzünde Hakkın nûru görülmektedir (15/3). Hz. Ali, "nûr-ı mutlak" (114/1) ve "pâk-i münevver" (114/5) olarak tasavvur edilmektedir. Pîrin cemâlinde Hakk'ın nûru görünmektedir (26/2). Pîrin yüzünü gören bu âlem rûşen olmakta, ten münevver görünmektedir (26/3). Âriflerin sohbeti, bilene nûr, bilmeze zindân olur (63/7).

6. Karanlık (Zulmet, Zindan)

Karanlık ile ilgili olarak "zulmet" (21/4, 64/2, 78/7, 104/6, 126/3) , "zindân" (42/5, 52/4, 61/14, 63/7, 83/7) ve "karanlık" (64/2) kelimelerine yer verilmektedir.

Karanlıkta, zulmette doğarak dünyayı aydınlatan Ay'ın âleme tecellîsi gündend olmaktadır. Çünkü Ay ışığını güneşten alır (64/2). Hakkın fasl-ı baharı gelince zulmet gider, rahmet gelir: nisan yağmurları yağmaya başlar (21/1, 21/2). Baharın gelişiyile birlikte, ma'den, nebat, hayvan, insan, melek zulmetten aydınlığa kavuşur (25/4).

Âriflerin sohbeti, bilene nûr, bilmeze zindân olur (63/7). Câhiller yaz kış zulmet içindeyken ârifler teferrücdedir (126/3). Küfür ve zulmet bir arada zikredilmektedir (25/18, 104/6). Ehl-i küfür zulmet, karanlık içindedir (78/7). Zulmet, dert ve mihnet ile birlikte yer almaktadır (78/7).

7. Gölge (Sâye. Zıll)

"Sâhib-zamân" olarak adlandırılan Muhammed Mehdi "zıll-ı penâh" olarak vasıflandırılmakta ve gölgesini üstünden ayırmaması dilenmektedir (45/7). Zıll-ı Hümâ (97/15) ve "zıll-ı Hây" (197/1) terkiplerine de yer verilmektedir. İnsanlar "zıll-ı Hây", yâni Tanrı'nın gölgesidirler (197/1).

B. ZAMAN İLE İLGİLİ MEFHURLAR

1. Zaman (Vakt, Devrân, Devr, Eyyâm, Dehr, Dem)

Zaman ile ilgili olarak "dehr" (3/14), "dem" (21/5, 28/2, 35/8, 39/2, 98/5, 111/5, 176/1, 209/1, 261/1), "devr" (29/16), "devrân" (39/2, 43/6, 56/8, 59/2), "eyyâm" (25/16), "vakt" (25/3, 39/2, 74/4, 113/1), "zaman" (25/13, 29/16) gibi kelimeler yer almaktadır.

Zaman ile ilgili olarak, "fitne-yi âhir zamân" (90/7), "vakit eyyâmı", (25/16), "dem-i devrân sürmek" (49/11) "dem sürmek" (21/5, 98/5), "hem-dem olmak" (33/7), "beş vakt namâz" (113/1), "seher vakti" (25/3), "İsâ-dem" (87/12) gibi kelime ve ifâdeler karşımıza çıkmaktadır.

Zaman ile ilgili olarak belirsizliklerde "bir zamân" (9/13), "bir dem" (46/1, 88/2, 92/2, 92/3), "dem-be-dem" (91/5) gibi söyleyişlerle de karşılaşırız.

Mehdi ile zamân arasında bir ilgi kurulmakta ve "Muhammed Mehdi hoş devrânımız" denmektedir (61/8). Bu sebeple, "Mehdi-yi sâhib-zamân" gibi söyleyişlere de rastlanmaktadır (22/5).

Devr-i zamân dünyanın dönüşü ile ilgilidir (29/16, 43/5, 43/6, 261/1). Ömür yuları üzülmeyen, elde iken dem sürmek tavsiye edilir (21/5).

Leb ile devrân arasında bir ilgi kurulmaktadır (56/8). Hz. Ali sıhhat-i devrân olarak adlandırılmaktadır (114/10).

2. Yüzyıl, Yıl, Ay, Hafta, Saat

Uzak mesâfeden "yüz yıllık yol" şeklinde söz edilir (73/5). Yılda iki bayram vardır (96/9). Bir hafta yedi gündür (130/1).

Hurûfîlik inancına göre, ay, gün, hafta ve saat yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir (97/16). Ay ve gün Hz. Ali'dir (114/13). Dem içinde devrânı bulmak "kutlu saat" olarak ifâde edilir (39/2).

3. Mevsimler (Fasl)

a. Bahar (Evvel bahar, İlkbahar, Nev-bahâr)

Baharın gelişi ile birlikte çemen, nergis, taze güller açılmakta (3/3), bahçeler kızıl gül ile donanmaktadır (8/2). Seher yeli ile gelen sevgilinin saçlarının kokusu gül ve reyhanlı bahara benzetilir (11/1). Bülbül, taze gelen bahara sadık olarak figâna başlar (15/12). Hakkın fasl-ı baharı gelince zulmet gider, rahmet gelir; nisan yağmurları yağmaya başlar (21/1, 21/2). Karlar erir, sular âb-ı revân olup akar (21/3). Kara toprak uykudan uyanıp gözünü açmaya başlar (21/4). Bahar olunca mutedil hava bahre düşer ve her şey canlanır (25/2). Hakkın lûtf u ihsânı olan âb-ı Nisân gelir (25/1). Seher vaktinde bâd eser, yağmur yağar, sular akmaya başlar (25/3). Maden, nebat, hayvan, insan, melek zulmetten aydınlığa kavuşur (25/4). Dağlar donanır (25/5), ölümler dirilir (25/6). Tûtî, kumru öter (25/15). Dilberin güzellik bağında kırmızı gül açılarak handân olur (64/3). Bahar çağına erişen dilberin hüsn bağı seyrangâhıdır. Yanağında aklı kızılı güller açar, cemâli güldür (115/6).

İnsanın hayatındaki değişik safhalar ile mevsimler arasında ilgi kurulmakta ve "Yaz kış bahâristân benem" denmektedir (121/5). İnsanın gizli bir hazîne olduğuna inan şâir kendisinin "gül-i handân" ve "nev-bahâr" olduğunu söylemektedir (99/2). Bahar zenginlik ve hazîne olarak tasavvur edilir. Bahara

erişmek ise "genc-i baharı bulmak" olarak ifâde edilir (187/1). Baharı az, kışı çok yerlerden sâhil evine gitmek istenir (60/5).

b. Yaz

Zamana bağlı olarak dünyadaki değişiklikler anlatılırken "Kışın yağın karlar yaza katlanmaz/ Yazın gökçe çemeni kalmaz güze" denmektedir (13/6). İnsanın hayatındaki değişik safhalar ile mevsimler arasında ilgi kurulmakta ve "Yaz kış bahâristân benem" denmektedir (121/5). Yazı seyân, kışı gülhân ile geçirmek arzu edilir (9/12).

Câhiller yaz kış zulmet içindeyken ârifler teferrüdedir (126/3).

c. Sonbahar (Güz, Hazân)

Zamana bağlı olarak dünyadaki değişiklikler anlatılırken "Yazın gökçe çemeni kalmaz güze" denmektedir (13/6). Sonbaharda "hazan yaprağı" dökülür (21/7).

Benzin sararması ile hazân arasında ilgi kurulmaktadır. Âşık maşûkunu bulup görünce hazân olup benzi sararır (32/5).

ç.Kış (Şitâ, Şitâ-yı Muhît)

Zamana bağlı olarak dünyadaki değişiklikler anlatılırken "Kışın yağın karlar yaza katlanmaz" denmektedir (13/6). İnsanın hayatındaki değişik safhalar ile mevsimler arasında ilgi kurulmakta ve "Yaz kış bahâristân benem" denmektedir (121/5). Câhiller yaz kış zulmet içindeyken ârifler teferrüdedir (126/3). Kış ile ilgili olarak "şitâ-yı muhît" ifâdesiyle de karşılaşmaktayız (97/20).

Baharı az, kışı çok yerlerden sâhil evine gitmek istenir (60/5). Yazı seyân, kışı gülhân ile geçirmek arzu edilir (9/12).

4.Gün İle İlgili Unsurlar

a. Genel Olarak Gün (Sabâh, Subh, Eyyâm, Nehâr, Rûz)

Gün ile ilgili olarak "sabah" (29/1), "subh" (109/12,176/1), "rûz" (264/5, 266/4), "eyyâm" (25/16), "nehâr" (106/7) ve "gün" (92/8, 97/16, 114/13, 130/1, 147/1) kelimeleri yer almaktadır. Bu kelimeler, genellikle, akşam ve gece ile ilgili kelimelerle birlikte kullanılmaktadır: "subh ile şâm" (109/12,176/1), "rûz u şeb" (264/5, 266/4), "lejl ü nehâr" (106/7). Bunlardan başka, "kıyâmet günü" (25/6) ve "vakit eyyâmı" (25/16) gibi terkipler de gün ile ilgilidir.

Sabâh olunca güneş doğmaktadır (29/1). Yedi gün bir hafta etmektedir (130/1). Bedir ise yedi gün yedi gece, toplam on dört gün olmaktadır (147/1). Günün doğması kutludur (92/8).

Hurûfîlik inancına göre, ay, gün, hafta ve saat yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir (97/16). Ay ve gün Hz. Ali'dir (114/13). Ca'ferü's-Sâdık ise eyyâm benefşedir (25/11).

5. Akşam (Şâm) ve Gece(Şeb, Lejl)

Akşam ile ilgili olarak "şâm" kelimesi kullanılmaktadır (109/12,176/1). Bu kelime, genellikle, subh birlikte kullanılmaktadır: "subh ile şâm" (109/12, 176/1). Gece ile ilgili olarak "şeb" (264/5, 266/4), "lejl" (106/7) ve "gece" (147/1) kelimelerine yer verilmektedir. Bu kelimeler, genellikle, gündüz ile ilgili kelimelerle birlikte kullanılmaktadır: "rûz u şeb" (264/5, 266/4), "lejl ü nehâr" (106/7).

Bedir yedi gün yedi gece, toplam on dört gün olmaktadır (147/1).

C. DÖRT UNSUR (Anâsır-ı erbaa)

Dîvânda "çâr anâsır" (38/4, 78/18, 88/5, 183/1, 246/1), "dört anâsır" (2/6, 14/6, 123/3, 251/1), "dört nesne" (121/4), "dört pâre" (8/7, 30/3, 53/4, 102/2) kelimeleriyle karşılanan ve anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan biridir

(8/7,19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 118/8, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1)."Bâd, nâr, âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9).

1. Su İle İlgili Unsurlar

a.Su (Âb)

Dîvânda "âb" (21/2, 21/3, 25/1, 46/9, 97/16, 120/5, 123/3, 142/1), "âb-ı gül" (25/8), âb-ı hayât (72/1, 97/19, 109/3, 122/1), "âb-ı hayvân"(112/4), "Hızırın suyu" (122/1)," âb-ı kevser " (16/2, 62/15),"âb-ı zemzem" (62/15, 112/1), "tevhîd âbı"(82/6) ve "su" (8/7, 19/2, 19/5, 21/3, 25/3, 38/4, 78/18, 78/22, 78/23, 121/4, 126/1, 126/2) kelimeleriyle karşılanan su, anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan biridir (8/7,19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 118/8, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1). "Bâd, nâr, âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9).

Hurûfîlik inancına göre "Sekiz turâb sekiz bâd/ Sekiz ateş sekiz âb" birleşerek kutlu sayı olarak bilinen otuz ikiyi meydana getirirler (19/2, 97/16). Marifet âb olarak telâkki edilir. "Marifet âbdur taşırır" (110/3, 120/5). Marifet âbından içip kanmayan şerîat bâbında umman olamaz (73/10). Şeri'at murdârını su yur (249/1)

Su, susuzluğu gideren bir nesnedir (43/11). Susayanlar su içerek susuzluğunu girerirler (78/23, 84/6). Su akıp denize inmektedir (126/2).

Muhammed Mustafa âb-ı kevser, Aliyü'l-Murtazâ ehl-i sâki olarak tasavvur edilir (16/2). Hz. Fâtıma "âb-ı gül" olarak telâkki edilir (25/8). İmâm Zeyne'l-âbidîn'in yüzü suyu hakkı için, mümin kibri terk edip, kini unutmalıdır (111/4). "Âb-ı hayvân"(112/4) ve "âb-ı hayât" (72/1) olarak telâkki edilen sevgilinin dudağı âb-ı zemzem (112/1) olarak tasavvur edilmektedir.

b. Deniz (Bahr, Deryâ, Ummân), Göl, Dalga (Mevc)

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda, deniz, göl ve dalga ile ilgili olarak, "deniz" (18/4, 20/2, 43/4, 179/1), "bahr" (26/5, 32/2, 32/3, 38/5, 93/5), "deryâ" (35/6, 39/1, 43/4, 51/8, 116/4), "ummân" (28/6, 32/2, 35/6, 36/7, 38/5, 39/1, 51/8, 75/9, 104/4), "bahr-i ummân" (43/4, 51/8), "bahr-i muhît" (32/2, 118/8), "Deryâyı muhît" (14/4, 204/1), "gevherlü deñiz" (80/9), "dipsiz deñizler boylamak" (108/7), "yedi deñiz" (20/2, 122/4), "yedi deryâ" (20/2, 75/9, 96/1), "göl" (36/7, 43/5, 62/1, 267/1), "dalga" (115/4), "mevc" (43/7, 115/4), "mevce gelmek" (28/6) gibi kelime, terkip ve ifâdeler yer almaktadır. Damlalar birleşerek gölü meydana getirirler (62/1). Su akıp denize inmektedir (126/2).

Hakîkat, bahr/ummân olarak tasavvur edilmektedir (38/5, 96/1). Marifet âbından içip kanmayan şerîat bâbında umman olamaz (73/10). "Hakîkat bahrinüñ düri" yedi deryâdan süzölmüştür (96/1).

Gönül ile deniz arasında bir ilgi tasavvur edilmektedir (26/5, 51/8, 75/9). Dilberin leblerinden selsebil akan âb-ı kevser ve âb-ı zemzem göl olur (62/15).

Dağlar kalem, deniz mürekkep olarak tasavvur edilmektedir (3/12). Deniz bilgeliğin, büyüklüğün sembolüdür. Büyük olduğu için denize köprü olmaz (18/4). İlim bir deryâ-yı ummândır (71/9, 71/10). İlim sahibi olmak ummana dalmaktır. Ummana dalmak, yani ilim öğrenmek gerektiği öğütlenir (32/2, 51/8). Çünkü "sadeñin dürr dânesi" bahr-i ummândan doğmaktadır (51/8). Bahre dalan Bir'e, Tanrı'ya kavuşur (93/5).

Mânâ âleminde katre ile deniz bir görölmektedir (173/1). Bilgi sahibi olmak bahre dalmaktır (221/1). Umman katrede gizlenmiştir (222/1). Katrede umman gören kişi ârifdir (169/1). Katrede umman görmeyen kimse sultanı anlayamaz (169/1).

Tanrı'dan gelip tekrar Tanrı'ya dönme, "deryâdan katreye gelme" (27/3) ve "katreden deryâyı, ummanı buluma; menzile erişme" (39/1) olarak ifâde edilmektedir. Şâir, bir beyitte de "Bu vücûda gelicek ben cân geldüm/ Katreden görindüm ummân geldüm" demektedir(44/1).

Söz deryâdır (209/1). Hz. Ali "deryâ-yı ummân" olarak telâkki edilmektedir (98/5, 114/9). Bütün ırmaklar ummâna kavuşmak arzusuyla mevce gelip taşmaktadır (28/6). Otman Baba, susayanların susuzluğunu giderdiği âb-ı hayât gölü olarak tasavvur edilir (108/6). Dervişin kaynağı, hazînesi göl değil ummandır (36/7). Derviş, erenlerin gölünde bahri olup yüzer (116/5).

Aşkın deryâsı pâyânsız olduğu için dalgası eksik olmaz (115/4).

c. Akarsu (Irmak, Dere), Çeşme, Pınar

Dilberin dudağı "çeşme-yi hayvân" (56/8, 59/3, 71/2, 73/3, 88/8, 117/5) ve "âb-ı zezem çeşmesi" (24/3) olarak tasavvur edilir. Sevgilisinden uzakta olan âşığın göz yaşlarından dereler ırmak olur (55/4).

Dîvânda "dört ırmak" (122/4), "ırmaklara derlenmek" (116/4), "Şadd-ı Fırat" (43/7) gibi terkip ve ifâdeler de karşımıza çıkmaktadır.

Bütün ırmaklar ummâna kavuşmak arzusuyla mevce gelip taşmaktadır (28/6).

Özünü bilen ehl-i dilin her kelâmı çeşme-yi hayvândır (71/2). Nefsini bilmeyen kişinin hayatı çeşme-yi hayvân olamaz (73/3). Pınar başını bulup, suyu pınar başından almak gerekir (32/1).

ç. Bulut

Su ile ilgili unsurlardan olan bulut bir beyitte yer almaktadır. Âşığın âhı ile bulut arasında bağ kurulmaktadır (28/7).

d. Yağmur

Dîvânda yağmur, "âb-ı Nisân" (21/2, 25/1), "Nisân" (28/7), "yağmur" (25/3) kelimeleriyle yer almaktadır. Kışın gidişi ve baharın gelişini haber verir (21/2). "Tanrı'nın rahmeti" (21/2), "lütuf ve ihsânı" (25/1) olarak, daha çok Nisan ayında yağmaktadır (21/2, 25/1, 25/3, 28/7).

e. Kar

Kış mevsiminin habercisi kardır. Kışın yağın karlar yaza kalmaz (13/6). Bahar gelince karlar eriyip suya dönüşür (21/3). Dağların başına karın yağması ile insanın yaşlanması ve saçlarının, sakalının ağarması arasında ilgi kurulmaktadır (89/1).

f. Katre

Mânâ âleminde katre ile deniz bir görülmektedir (173/1). Umman katrede gizlenmiştir (222/1). Katrede umman gören kişi âriftir (169/1). Katrede umman görmeyen sultanı, Tanrı'yı anlayamaz (169/1).

Tanrı'dan gelip tekrar Tanrı'ya dönme, "deryâdan katreye gelme" (27/3, 43/4) ve "katreden deryâyı, ummanı bulma; menzile erişme" (39/1) olarak ifâde edilmektedir. Şâir, bir beyitte de "Bu vücûda gelicek ben cân geldüm/ Katreden görindüm ummân geldüm" demektedir (44/1).

Dîvânda, katre ile ilgili olarak, "katreden umman bulmak" (39/1), "katreden tay (=tayfun) doğmak" (18/4) gibi söyleyişlere de tesadüf etmekteyiz.

2. Toprak İle İlgili Unsurlar

a. Toprak (Hâk, Turâb)

Dîvânda "toprak" (38/4, 44/3, 78/18, 87/1, 116/7, 118/8, 126/1), "hâk" (19/2, 46/9, 78/14, 172/1) ve "turâb" (67/1, 68/5, 97/1, 102/4, 110/3, 116/7) kelimeleriyle karşılanan toprak, anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan biridir (8/7, 19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 118/8, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1). "Bâd, nâr, âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9).

Hurûflilik inancına göre "Sekiz turâb sekiz bâd/ Sekiz ateş sekiz âb" birleşerek kutlu sayı olarak bilinen otuz ikiyi meydana getirirler (19/2, 97/16).

Hakikat turâb olarak telâkki edilir (110/3). Hakâkat guslü turâb ile alınmaktadır (151/1). Dervişler, meskenet yolunda özlerini hâk etmektedirler (78/14).

b. Toz (Gubâr, Zerre)

Toprak ile ilgili unsurlardan olan "toz" (5/1, 10/9, 13/7, 102/4, 116/7), "gubâr" (50/1) ve "zerre" (4/7, 47/12, 88/5, 88/6, 96/6, 188/1, 208/1, 222/1, 223/1) Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde yer almıştır.

Cânânın izine erişen âşık sevgilisinin ayağının tozuna yüz sürmekte (5/1), turâb olup tozmaktadır (102/4). Kamu erler bu mülke ayağının tozu ile uçagelmışlerdir (10/9) Su, ummana ulaşmak için toza yüz sürmektedir (13/7). Hakk'a yüz tutup niyâz edenler, özlerini toprak edip tozmak isterler (116/7).

Zerre, en küçük miktar bildirmek için de kullanılarak "zerrece galatım yok" (193/1), "zerrece nâmus ola" (4/7) denmektedir. Muhammet ümmeti olan îmân sahibi Halîl İbrahim milletinde zerrece illet yoktur (88/6). Öz nefsini bilip tanıyan kişinin katında bütün cihan zerre kadar bile değildir (47/12). Hatt u hâl'i bilmeyen kişi, bir suâle cevap veremeyerek acizliğinden zerre zerre olup üzölmüştür (96/6). Güneş zerrede gizlenmiştir (88/5). Zerrede güneş gören kişi âriftir. Zerrede güneş görmeyen kişinin işi temiz olmaz (188/1). Bu sebeple, zaman zaman "zerrede güneş görmek" ifâdesi ile karşılaşmaktayız (188/1, 222/1, 223/1). Hak yoluna giren derviş, on sekiz bin âlemi bir zerrede görür (208/1).

Haber işidenin gönlünden gubâr gitmektedir (50/1).

c. Dağ (Kûh), Taş (Seng)

Dağlar kalem, deniz mürekkep olarak tasavvur edilmektedir (3/12).

Devir nazariyesinin etkisiyle, şâir Mûsâ ile birlikte Tur dağında koyun güttüğünü söylemektedir (106/4). Vücûdumuz Tur dağı olarak telâkki edilmektedir (254/1).

Kendi hâlinde derviş için cümle cihân "tağ üste bağ" olmaktadır (80/1). Sevgili bin nazar eylese dağ eriyip suya dönüşür (65/5).

Dağların başına karın yağması ile insanın yaşlanması ve saçlarının, sakalının ağarması arasında ilgi kurulmaktadır (89/1). Âşığın göz yaşı dağları taşı eritmektedir (93/11).

Kuş dilini bilen Süleyman nebî, kûh-ı Kaf'a hükmederdi (46/4). Kûh-ı Kâf insanda mevcuttur (123/4). Yüzünü toprağa süren dervişe toprak kimya, taşlar gevher görünmektedir (26/10). Âşık, dert ile sengi sındırmaktadır (80/7). Zâhidin yüreği taştan katıdır (101/5). Ağyârın attığı taş yâr için kabul edilmektedir (172/1). Ağyârın taşı yanında yârın cevri ü cefâsı az gelmektedir (60/2).

ç. Kara (Kenâr), Meydân, Sahrâ (Çöl)

Âşıklar meydana girince ârifler de kenardan bakmayıp beri gelirler (107/1). Ummana dalmayan âdem, kenardan gevher alamaz (103/4). Mert olan meydan ile meşhur olur (9/4). "Merd-i meydân" (47/2), "erenler meydânı" (86/3) gibi terkiplerde de karşımıza çıkan meydân, kılıçların kından çıkarılarak cenklerin yapıldığı (52/5), baş verilen (24/5), can fedâ edilen (40/7, 88/1) bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır. Âhiler, gâziler, abdallar, Şâhın meydanında pâ-yi mâl olurlar (62/9). Meydâna gelip doğru yolunca gidenlere aşk olsun (84/1).Tevhît kılıcını kuşanıp meydân isteyen kişi ölmez birliğe, Tanrı'ya kavuşur (87/7).

Sahra üç beyitte (28/8, 55/6, 77/3) ve bir dörtlükte (173/1) karşımıza çıkmaktadır.

3. Ateş İle İlgili Unsurlar

a. Ateş (Od, Nâr, Şû'le), Şem

Dîvânda "ateş" (126/1), "od" (8/7,19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 110/3, 120/5, 126/2), "nâr" (15/9, 46/9, 70/5, 101/1, 142/1), "ehl-i nâr" (6/2), "aşk odu" (62/6), "tarîkat odu" (40/3), "şû'le" (108/6) ve "şem" (15/9, 98/5) kelimeleriyle karşılanan ateş, anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan biridir (8/7,19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1). "Bâd, nâr,

âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9).

Ateş, yanıcı özelliği ile çeşitli tasavvurlarda yer almıştır (78/22, 126/2). Üşüyenler ısınmak için ateşe çoñmakta/çömelmektedirler (78/23). Özünü yandırıp sem'e yapışan pervâne (= âşık), nâra sâdık olmuştur (15/9).

Hurûfilik inancına göre "Sekiz turâb sekiz bâd/ Sekiz ateş sekiz âb" birleşerek kutlu sayı olarak bilinen otuz ikiyi meydana getirirler (97/16).

Hız. Ali'yi seven gamdan kurtulur ve nâr-ı cehennemden âzât olur (78/5). Hız. Ali'yi sevmeyen ve hırsına teberrâ kılmayanlar ise, ehl-i nâr olarak telâkki edilmektedir (6/2). "Ululardan ulu" olarak adlandırılan "Ala gözlü Sultan Baba"nın ateşi parlayıp yanmakta ve cümle âlem bu ulu Otman Baba'nın şu'lesine konmaktadır (108/6). Tarîkat yanan, tutuşan od olarak telâkki edilir (110/3, 120/5). Tarîkat guslü od ile alınmaktadır (151/1).

b. Duman, Kül

Ateş ile ilgili unsurlardan olan duman bir dörtlükte (98/5), kül iki beyitte (40/3, 62/6) yer almaktadır. Tarîkat odu cismimizi kül eylemektedir (40/3). Üstüne aşk odu düşen âşığın benzi sararır ve cismi kül olur (62/6).

4. Hava İle İlgili Unsurlar

a. Rüzgâr (Bâd, Yel)

Dîvânda "bâd" (123/3, 142/1), "bâd-ı seher" (11/1, 25/3, 99/2, 106/7) ve "yel/yil" (8/7, 19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 118/8, 121/4, 124/6, 126/1) kelimeleriyle karşılanan rüzgâr anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsurdan biridir (8/7, 19/2, 38/4, 44/3, 68/5, 78/18, 121/4, 123/3, 142/1). Yel, su, toprak ve ateş, Âdem'i yoğurup yapan dört mukarrep ferîşteden biri olarak tasavvur edilir (87/1, 126/1). "Bâd, nâr, âb ve hâk" gibi dört unsurdan yaratılan insana "akıl, aşk, nefes ve can" verilmiştir (46/9).

Hurûfilik inancına göre "Sekiz turâb sekiz bâd/ Sekiz ateş sekiz âb" birleşerek kutlu sayı olarak bilinen otuz ikiyi meydana getirirler (97/16). Şeriat

rüzgâr olarak telâkki edilmekte ve "Şerîat bâddır üfürür" denmektedir (120/5). Marifet guslü bâd ile alınmaktadır (151/1).

Yel ve bâd esmektedir (57/8,112/9, 126/2). Bâd, ılık esen rüzgâr olup çiçeklerin açılmasına sebep olur ve sevgilinin saçlarını dağıtarak saçlardaki güzel kokuları taşıyan bir haberci görevini yürütür. Bu bakımdan bazan esen bâd ile sevgili özdeşleştirilir (112/9).

Ç. HAYVANLAR

1. Kuşlar

a. Genel Olarak Kuş

Dîvânda murg adıyla da yer alan kuşlar, özel adlarla anılanlar dışında, genellikle âşık, gönül ve can ile birlikte söz konusu edilmektedir. Kafes, gülşen, gül gibi unsurlarla birlikte figân etmek, inlemek gibi ifadeler bir arada zikredilir. Can ve gönül kuşu, sevgilinin yan bakışı, kirpiği ve saçı ile avlanmaktadır. "Âşığın gönlü ve canı, kuş ile ilgi kurulan en önemli unsurlardır. Âşığın sînesi gönül ve can kuşlarının kafesidir. Sevgilinin okları ise bu kuşların gıdası olarak düşünülür. Bu tasavvurlarda, canın bedenden uçup gitmesi ve gönülün sevgiliye düşkünlüğü yer alır. Sevgili gönül ve can kuşuyla oynayan ve ona eziyet eden bir çocuk veya amansız bir avcıdır. Kuş olarak düşünülen canın avcısı eceldir" ¹⁰².

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında "murg-ı zâr"(21/1), "can kuşu" (267/11) ve "gönül murgu"(267/11) gibi ifâdelere yer verilmiştir. Hz. Süleyman, kuş dilini bilmesi sebebiyle telmihte bulunularak, değişik tasavvurlarda kullanılmaktadır: "Muhyiddîn kuş dilünden anlamıyan/ Göklere uçup Süleymân olamaz" (73/11); "Biz mülkin Süleymânıyuz anladık kuş dilinden/ Her seher medhimiz söyler 'andelîb tûtî bizim" (40/6)

¹⁰². SEFERCİOĞLU, s.381.

b. Kuş Çeşitleri

ba. Bülbül (Andelîb)

"Dost bağının bülbülü" (106/8) ve "esirik bülbül" (267/5) gibi terkiplerle de karşımıza çıkan bülbül ile âşığın gönlü arasında bir ilgi kurulmaktadır. Gül sevgiliyi, bülbül ise âşığı sembolize etmektedir (76/4). Tûtîye şeker ne kadar gerekliyse bülbüle de gül o kadar gerekmektedir (11/3, 33/6). Gönül kuşu olarak tasavvur edilen bülbül kafeste (121/6), sevdiği gülü için öter (121/6), figân eder (15/12, 48/3, 75/7, 115/8). Bülbülün yeri gülistandır (28/8). Bülbüller bağda, güllerin açılma çağında öter (106/4). Kumru, tûtî ve bülbüller, sevdiğini görmek için ötmektedir (3/4). Baharın gelişiyle birlikte yer gök cünbüşe gelir ve tûtî, kumru ve bülbül ötmeye başlar (8/3). Dilberin konuşması bülbülü utandıracak güzelliğindedir. Dilber söylemeye başlayınca bülbülü utandırmaktadır (65/1)

Kuş dilinden anlayanları andelîb, tûtî ile birlikte her seher metheder (40/6). Ehil olmayan insanların söz sahibi olmaları karganın bülbül gibi ötmeye çalışması olarak tasavvur edilir (129/7). Câhilin gül şarında pazarı olmaz. Çünkü câhil kişi bülbül değil saksığandır (36/10). Hasanü'l-asker cennet bülbülü olarak tasavvur edilir (111/8). Dost bağının bülbülü cennet bağında öter (106/8).

bb.Karga, Kuzgun, Saksığan

Dîvânda karga/kuzgun ve saksığan olumsuz özellikleri ile benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Karga leş ile beslendiği için cîfeye, murdara konar (6/8, 33/6). Karga şeker yese bile tûtî olamaz (79/8). Ehil olmayan insanların söz sahibi olmaları karganın bülbül gibi ötmeye çalışması olarak tasavvur edilir (129/7).

Saksığan yalnızca bir beyitte yer almıştır. Kötü sesi ve ötüşü ile câhil kişinin konuşması arasında ilgi kurulmaktadır. Câhilin gül şarında pazarı olmaz. Çünkü câhil kişi bülbül değil saksığandır (36/10).

bc. Papağan (Tûtî)

Dîvânda yer alan kuşlardan biri de papağandır. Şekerle beslenmesi sebebiyle tûtî, çoğunlukla şeker ile bir arada zikredilir (6/8, 11/3, 19/6, 33/6, 58/10, 79/8, 115/8).

Kuş dilinden anlayanları andelîb ve tûtî her seher metheder (40/6). Sevgilinin konuşması "tûtî dil" olarak vasıflandırılır (19/6). Bir beyitte de âşık olarak tasavvur edilir. Kumru, tûtî ve bülbüller sevdiğini görmek için ötmektedir(3/4).

bç. Kumru

Divânda beş ayrı yerde karşımıza çıkan kumru, muhabbetin sembolüdür. Muhabbeti sembolize etmesi sebebiyle "âşık" (25/15) ve "dost" (115/8) için benzetilen olarak kullanılmıştır.

Kumru, sevdiğini (3/4) ve dostunu (115/8) görmek için ötmektedir. Baharın gelişiyle birlikte yer gök cümbüşe gelir; tûtî, kumru ve bülbül ötmeye başlar (8/3, 25/16).

bd. Şahbaz (Baz), Şahin

Muhyiddin Abdal'ın ilgi duyduğu kuşlar arasında şahbaz (=baz) ve şahin de yer almaktadır. Şahin ve baz, avcılığı sebebiyle söz konusu edilmiştir. Şahin iki şiirde (79/7, 82/7), baz ise, turnayı avlayan avcı olarak, bir şiirde yer almıştır (267/9).

be. Turna

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında yer alan kuşlardan biri de turnadır. Yalnızca iki şiirde adı geçmektedir. Turna, bir şiirde bazın avı olarak düşünülürken

(267/9), bir şiirde de "Bir gönül ele getiren bir yalnızcak turna" olarak yer almaktadır(58/6).

bf. Ördek, Toygar, Tavuk, Bakal

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda ördek, toygar, tavuk ve kara bakal birer beyitte yer almıştır. Bunlarla ilgili olarak "Tavuk yumurtasından doğmaz ördek (79/4)", "Toygar yumurtasından tavuk doğar mı"(79/5), "Bülbül dilin öte mi kara bakal" (79/6) gibi ifâdelere yer verilmiştir.

bg. Hümâ, Ankâ (Simurg)

Devlet kuşu, talih kuşu ve cennet kuşu olarak adlandırılan Hümâ, Kaf dağında (97/15), Okyanus adalarında veyâ Çinde yaşadığına inanılan efsânevi bir kuştur . Edebiyatımızda refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Can hümâ kuşu, ten ise hümâyâ kafes olarak tasavvur edilmektedir(253/1, 59/11). Hurûfîlik inancına göre, "Zıll-ı Hümâ, murg-u Kaf" yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir (97/15).

Hümâ, çok zaman Ankâ veyâ Simurg ile karıştırılmıştır. Sîmurg ve Ankâ kuşu da Kaf dağında yaşadığına inanılan bir kuş olarak yer almıştır . Sîmurg (197/1) bir dörtlükte, Ankâ kuşu ise iki şiirde karşımıza çıkmaktadır (122/7, 154/1).

2. Dört Ayaklı Hayvanlar

a. At

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında "aşk atı" (77/16) ve "gazap atı"(84/5) ifâdeleri yer almaktadır. Aşk atına binen âşık yolda inip yaya yürümez (77/16). Gazap atını besleyen kimse zulümlerini çeker (84/5).

b. Kurt

Yalnızca bir yerde geçmektedir. Yûsuf kuyuya atılmış, kurtlara pinhân tutulmuş ve Mısır'da köle diye satılmıştır (118/6).

c. Köpek (İt, Çomar)

Çomar ve it kelimeleriyle karşılanan köpek, iki beyitte yer almaktadır. Cana kıyan kişi ile çomar arasında ilgi kurulmaktadır (34/3). Nefis ile köpek arasında da benzerlik düşünülmüştür. Bedene zarar gelmemesi için nefsin itini tepelemek gerekmektedir (84/5).

ç. Çakal, Tilki

Çakal ve tilki yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Hak sözü anlamayan kimse tilki ve çakal olarak telâkki edilmektedir (79/6).

d. Koyun, Öküz

Bir dörtlükte koyun (106/4), bir dörtlükte de öküz (124/6) yer almaktadır. Devir inancı gereği şâir, Mûsâ ile Tûr dağında koyun bile güttüğünü söylemektedir (106/4).

e. Eşek (Har, Hımâr)

Tûfîye şeker, bülbüle gül ne kadar gerekliyse hara da torbasıyla yem, saman o kadar gereklidir (11/3, 31/5). Dışı İslâm içi kâfir olanlar, görünüşü insan özü hımâr olarak tasavvur edilmekte ve lânetlenmektedir (79/25). Dedi-koduyu terk etmeyenler insan sıfatında olsalar da eşekten farksızdırlar (101/4).

Eşek sözden anlamaz (6/4, 31/5). Sözü bilmeyen kişi ile konuşulmamalıdır (6/4). Sohbette sözünü bilmeyen habîs har (= kötü eşek) ebedî olarak nâra yanacaktır (101/1).

3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler

a. Balık (Mâhî)

"Balık" (75/9, 124/6) ve "mâhî" (179/1) adına yalnızca üç şiirde rastlanmaktadır. Gönül kuşu ile balık arasında bir benzerlik kurulmaktadır (75/9).

b. Pervâne

Pervâne iki ayrı şiirde yer almaktadır. "İnce ve narin yapısı, tüle benzeyen kanatları, ışığa ve ateşe düşkünlüğü onun başlıca özellikleridir. Bu özellikleri sebebiyle âşık, âşığın canı ve gönü ile ilgili tasavvurlarda yer alır. Yanacağını bile bile ateşe koşması ve ateşin çevresinde dönmesi ile sevgilinin çevresinden ayrılmayan, dîvâne olarak vasıflandırılan âşık için benzetilen olmasına sebep olur. Âşığın sevgiliye karşı olan bu aşırı düşkünlüğü 'pervâne olmak' deyimine uygun düşer."¹⁰³ Hz. Ali sevgisiyle dolu derviş ve pervâne arasında ilgi kurulmaktadır. Hz. Ali sevgisiyle dolu derviş pervâne olup yanmayı göze alır (98/2). Özünü yandırıp şem'e yapışan pervâne nâra sâdik olmuştur (15/9).

c. Sinek (Mekes), Arı

Mekes ve arı, yalnızca bir beyitte yer almaktadır. Arıya bal yapma özelliği dolayısıyla yer verilmiştir. Her canlının aynı işi yapamayacağını vurgulamak için "Her mekes arı gibi bal yapar mı" ifâdesine yer verilmiştir (79/7).

¹⁰³ SEFERCİOĞLU, s.393.

d. Karınca

Yalnızca bir beyitte gördüğümüz karınca/ karıncacıklardan, çalışkanlıklarını sebebiyle bahsedilmektedir (62/2).

D. NEBATLAR**1. Ağaçlar****a. Genel Olarak Ağaç, Dal, Yaprak**

Ağacın boyu ile sevgili arasında bir benzerlik tasavvur edilerek benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin boyu "tûbâ ağacı" (59/5) "sidre" (65/4, 117/2), "dal" (117/2), "servi dalı" (267/6) dır. Bağların gazel yaprağı döküşü (264/5) ve hazan yaprağının dökülmesi (21/7) sonbaharın gelişinin işareti olarak tasavvur edilir. Zamana bağlı olarak tabiatta meydana gelen değişiklikler ile insan hayatı arasında benzerlikler kurularak insanın yaşlanmasını ifade etmek için yaprakların dökülüşü benzetme unsuru olarak da kullanılır (21/7). Tedbirli olma ve yanlış iş yapmama "sınacak dala konmama" (120/4) olarak ifade edilir.

b. Ağaç Çeşitleri**ba. Servi**

Sevgilinin boyu ile ilgili olarak bir beyitte servi dalı (267/6) kullanılmıştır. İnce, uzun ve düzgün boyu, su kenarlarında yetişmesi, rüzgâr tesiriyle, uzun ve ince boyu ile hafif hafif sallanışı servinin tasavvurlarda benzetilen olarak kullanılmasına sebep olur¹⁰⁴.

¹⁰⁴. SEFERCİOĞLU, s.400.

bb. Söğüt, Kavak

Dîvânda çok az söz edilen tasavvurlardan söğüt ve kavak, yalnız bir beyitte yer almaktadır. Hayırsız, aptal insanlar meyvesiz söğüt ve kavak ağacı olarak tasavvur edilir (79/3).

bc. Sidre

Sidre, incelik ve uzunluk sebebiyle sevgilinin boyu ile ilgili olarak yer alır. Sidre sevgilinin boyu olarak tasavvur edilmektedir (56/6, 65/4, 117/2).

bç. Tûbâ

Tûbâ ile sevgilinin boyu arasında bir benzerlik kurularak tûbâ sevgilinin boyunu ifade etmek için kullanılır. Sevgilinin boyu tûbâ ağacıdır (59/5, 112/9).

2. Çiçekler**a. Gül, Gonca, Diken**

Gül, gonca ve diken birbirinden ayrılmayan üç unsurdur. Gül ve gonca genellikle, sevgilinin çeşitli güzellik unsurları ile ilgili tasavvurlarda kullanılmaktadır. Diken, sevgilinin yanından hiç ayrılmayan rakîbi temsil eder. Her gülün dikenidir (48/3). Bu üç unsur bir araya gelerek gül fidanının sevgiliye benzetilmesine sebep olur¹⁰⁵. Gül, gonca ve diken başka tasavvurlara da konu olmaktadır. Bu sebeple onları ayrıca değerlendirmekte fayda vardır.

¹⁰⁵. SEFERCİOĞLU, s.404.

aa. Gül

Güzelliği, rengi, hoş kokusu ve elde edilen gül suyu sebebiyle tasavvurlarda söz konusu edilmesi yanında, Peygamber efendimizi sembolize etmesi sebebiyle verilen değer, âşık olarak kabul edilen bülbül ile olan ilişkisi vd. gibi sebeplerle değişik tasavvurlarda söz konusu edilmesini sağlamıştır. Gönül kuşu olan bülbül kafeste güle (=sevgiliye) karşı ötmektedir (121/6).

Baharın gelişiyle birlikte taze güller açılmakta (3/3), bahçeler kızıl gül ile donanmaktadır (8/2). Şehr-i âzâm Edirne, Uzunköprü ve Hayrebol'un mis kokulu ve rengi hiç solmayan gülü vardır (267/3, 267/5).

Seher yeli ile gelen sevgilinin saçlarının kokusu gül ve reyhanlı bahara benzetilir (11/1). Tûtîye şeker ne kadar gerekliyse bülbül için de gül o kadar gereklidir (11/3). Güzelliği gülistan olan dilberin yüzü kızıl güldür (117/1). Yanağı aklı kızılı olan sevgilinin cemâli güldür (115/6). Dilberin güzellik bağında kırmızı gül açılarak handân olur (64/3). Dilberin yüzünü görünce gül kendinden utanır (65/1).

Gül, güzelliği, rengi ve kokusu sebebiyle, Hz. Muhammed'i sembolize etmektedir (106/8). Âyet okuyup nefsini bilenler cihanın bir gülünden elini çekmezler (48/10). Hz. Ali gül kokusu, Fâtıma âb-ı gül, İmam Hüseyin gül-i handan (25/8), İmam Hasan (=Hasan Hulkî) da cennet gülü (25/8) olarak telâkki edilir. Gül ile, Hz. Muhammed'den başka bazı sahabe ve erenler arasında da ilgi kurularak gül benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Dîvânda, "Muhammedin gülü" (106/8) "erenler gülü" (111/7), "erenler meydanında baş bükür güller" (86/3), "Hakikat bağının gülleri" (264/1, 264/3), "esmâ-yı gül tâhâsı" (93/3) ve "şâh gül yüzlüdür" (115/7) gibi terkip ve ifâdelere de yer verilmiştir. Kendisinin gülistan olduğunu söyleyen şâir, "Hergiz solmaz gülüm vardır" demektedir (121/5). Câhilin gül şarında pazarı olmaz (36/10). Çünkü câhilin sözü gül değil dikendir (36/9).

ab. Gonca

Yalnız iki dörtlükte yer almıştır. Sevgili gonca gl olarak tasavvur edilmiştir (112/12). Gonca ile inci arasında bir ilgi kurularak gonca inciye benzetilmektedir (104/3).

ac. Diken (Hâr)

Dîvânda gl ve gonca ile bir bütünlük göstermesi bakımından yer verilen unsurlardan biri de dikendir. Gln dikenini vardır (48/3). Eksik bakan eğri nazar gl olmayan dikene benzetilmekte ve lânetlenmektedir (79/24). Söz hâr ve saman değildir (133/1). Fakat câhilin sözü gl değil dikendir (36/9). Câhilin dikenli sözü eski yarayı yenilemektedir (94/6).

b. Menekşe (Benefşe)

İmam Câfer menekşeye benzetilir (25/11). Sünbül, nerkis, benefşe Hakk'a yüz tutup boyun eğmektedirler (89/5). Dilberin güzellik bağında gl, nerkis, benefşe bulunmaktadır (104/2).

c. Lâle

Lâle, yalnızca bir beyitte geçmektedir. Kırmızı rengi dolayısıyla, On iki imamdan biri olan Msâ-yı Kâzım'ın kanı ile ilgili tasavvurda yer almaktadır (25/11).

. Nergis

İnce yapısı, sarı rengi ve insana uyku veren kokusu sebebiyle değişik tasavvurlarda yer almaktadır. Göz ile olan benzerliği ve uyku verme özelliği,

sevgilinin mahmur ve baygın gözleri için benzetme unsuru olmasını sağlar. Rengi sebebiyle pîr ve çerağ, yine göz ile olan benzerliği sebebiyle geceyi uykusuz geçiren bir insan olarak da tasavvur edilmektedir¹⁰⁶.

Baharın gelişi ile birlikte çemen, nergis, taze güller açılmaya başlar (3/3). Nergis, sevgilinin gözü olarak telâkki edilir (65/3). Baharın gelişi tabiatın dirilişi olarak düşünülmekte ve On iki imamdan Zeyne'l-abidin'in ölmediği düşüncesiyle, baharın gelişi " 'Âbidin nergis-i h'âbdan uyandı" şeklinde ifâde edilmektedir (25/11) .

d. Reyhan

Dîvânda yer alan çiçeklerden biri de reyhandır. Koyu rengi ve kokusu sebebiyle, sevgilinin saçları ile reyhan arasında bir benzerlik kurularak saçlar reyhan olarak tasavvur edilir (117/2). Seher yeli ile gelen sevgilinin saçlarının kokusu gül ve reyhanlı bahara benzetilir (11/1). On iki imamdan Ali Nakî, reyhan olarak telâkki edilmektedir (25/12).

Baharın gelişiyle birlikte, kâinat türlü nakış ve renkte reyhan ile dolmaktadır (37/2).

e. Semen (Yâsemen)

Yalnız bir dörtlükte yer almıştır. Sevgilinin boyu ile yâsemen arasında ilgi kurularak sevgilinin boyu yâsemene benzetilmiştir (117/2).

f. Süsen

Dîvânda yer verilen çiçeklerden biri de süsendir. Susam çiçeği adı da verilen süsen, sivri ve uzun yaprakları sebebiyle kirpik ile ilgili tasavvurda yer

¹⁰⁶. SEFERCİOĞLU, s.410-411.

almaktadır. "Kılıç otu"¹⁰⁷ adı da verilen süsen dil, kılıç hançer, kirpik, şeşper/ye miskale ile ilgili tasavvurlarda yer alır¹⁰⁸. Dîvânda yalnızca iki beyitte yer alan süsen sevgilinin kirpiği ile ilgili tasavvurda (65/3) benzetilen unsur olarak ve on iki imamdan Mûsâ-yı Rızâ'dan bahsederken kullanılmıştır (25/12).

g. Sünbül

Dîvânda adı geçen çiçeklerden biri de sünbüldür. Koyu kırmızı rengi ve şekli ile sevgilinin saçına benzetilmektedir (65/3, 117/1). Kokusu ile on iki imamdan Bakır'ın nefesi arasında ilgi kurulmaktadır(25/10).

h. Nesrîn

Dîvânda adı geçen çiçeklerden biri de nesrîndir. Nesin, yaban gülü, Ağustos gülü, mısır gülü, Van gülü demektir. Dokuzuncu İmam Hz. Takî, nesrîn olarak vasıflandırılmaktadır (25/12).

ı. Şakâyık

Dîvânda adı geçen çiçeklerden biri de şakâyık (=gelincik)tır. On birinci İmam Hasanü'l- Asker, "şakâyık" (25/13) ve "cennet bülbülü" (111/8) olarak tasavvur edilmektedir.

3. Diğer Nebatlar

Ağaç ve çiçeklerden başka, divânda sözü edilen bitkiler arasında şeker kamışı, çerez, çekirdek ve samanı sayabiliriz. Dervişin sözü ile şeker kamışı arasında benzerlik kurularak "Dervîş odur sohbetinden cân bite / Her kelâmı şekerli

¹⁰⁷. Hayatizâde Mustafa Feyzi Efendi, *Yabancı Bitkilerin Tıpta İllâç Olarak Kullanışları*, (Hız. Hadiye TUNCER), c.II., Ankara 1978, s.64.

¹⁰⁸. SEFERCİOĞLU, a.g.e, s.412.

kamış ola" denmektedir (4/3). "Ne ekersen onu biçersin" atasözünden mülhem olarak "Ne dikseñ anı bitirür çekirdek" sözüne yer verilmiştir (79/4). Şâir, sözün kıymetini vurgulamak için "Muhyi'ddîn sözi diñle/ Sözi bil sözi añla/Söz hâr u saman degil/ Sözi yerinde bañla" demektedir (133/1).

G. BAĞ, BAHÇE

1. Bağ, Bahçe

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasındaki değişik dörtlük ve beyitlerde bağ ile ilgili olarak "dost bağı"(106/8), "cennet bağı"(106/8), "bağ-ı cinân"(215/1), "hüsn bağı(115/6)" gibi terkipler yer almaktadır. Bağda bulunan bitkiler sevgilinin yüzündeki güzellik unsurlarına benzetilmesi, bağın güzellik ve yüz olarak tasavvuruna sebep olur. Bağ sevgilinin cemâlidir (24/11). Sevgilinin yüzü görülünce bahçede ne varsa açılmaktadır (58/11). Dilberin güzellik bağında (=yüzünde) gül, nerkis, menekşe bulunmaktadır (104/3). Sevgilinin cemâli bağ ile bostan, saçları sünbüldür (117/1). Sevgilinin gülümsemesi güzellik bağında gülün açılmaya başlaması olarak tasavvur edilir (64/3). Sevgilinin güzelliği bağ, bahçe ve gülistanı aratmayacak ölçüdedir (76/4). "Hüsn bağı", dilberin seyrangâhıdır (115/6).

Bağ benzetme unsuru olarak kullanılması yanında, gerçek anlamında da kullanılmıştır. Edirne'nin bağ ve bahçesi misli, bedeli olmayan güzelliktedir (3/2). Bahar olunca bahçeler kızıl gül ile donanmaktadır(8/2). Derviş için cümle cihan "dağ üste bağ"dır(80/1).

2. Bostan

Muhyiddin Abdal'ın şiirleri arasında çok az yer almakla birlikte "can bostanı" (89/3) ve "ser bostan" (112/11) terkiplerine tesadüf etmekteyiz. Bahar ile birlikte yeryüzünde bitkiler yeşermekte, Hızır'ın âb-ı hayâtı ile can bostanı

dirilmektedir (89/3). Âşık için sevgili "ser bostan"dır (112/11). Sevgilinin cemâli bağ ile bostan, saçları sümbüldür (117/1). Şâir bazan da "bağ ile bostan benem" demektedir (121/5).

3. Çemen, Çemenber

Çemen, üzerinde oturulacak çayırık yer, sevgiliyle buluşulan bir mekândır. Ağaçların gölgesinde bulunan çemende türlü çiçekler açar. Çemende nergis ve güllerin açması bahar geldiğini göstermektedir(3/3). Kâinatı türlü nakış ve renkte, reyhan dolu olarak gören âşık çemenber olur (37/2). Zamana bağlı olarak tabiatta meydana gelen değişiklikler sonucu güzelliklerin kaybolması, çemenin dünyanın fâniliği ile ilgili tasavvurlarda yer almasına sebep olur. Zamana bağlı olarak dünyadaki değişiklikler anlatılırken "Yazın gökçe çemeni kalmaz güze" denmektedir (13/6). Sevgilinin saçları "reyhan ile çemen" (117/2) ve "zülf-i 'anber-i çemen" (90/7) olarak tasavvur edilmektedir. Hatta sevgilinin kaşını, gözünü, kirpiğini ve zülfünü gören çemen, nergis, süsen, sümbül gördüğü güzellikler karşısında utanmaktadır (65/3).

4. Sebzezâr

Sebz yeşillik, çayır, çimen demektir. Yumuşak bir bitki olma özelliğinden dolayı hat (yazı ve ayva tüyü) olarak tasavvur edilmiştir. "Sebzın hat ile münâsebetinde renk ve şekil benzerliği yanında sebzın baharda görünmesi, baharın gençlik ve güzelliği temsil etmesi, gençliğin ayva tüyelerinin belirmesiyle başlaması; bahar mevsiminde gecelerin kısalıp gündüzün uzaması, ayva tüyelerinin gelişiyile geceye benzetilen saçın kayboluşu ve gündüze benzeyen yanağın daha çok görünmesi gibi tasavvurlar yer alır."¹⁰⁹ Dîvân'da bir mısradan yer almaktadır. Burada sevgili, yukarıda bahsedilen tasavvurlar sebebiyle "sebze-zâr" olarak isimlendirilmektedir(112/3).

¹⁰⁹. SEFERCİOĞLU, a.g.e., s.419-420.

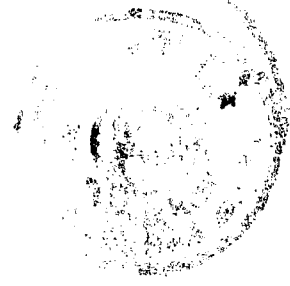
5. Gülistan, Gülşen, Gülzar

Dîvân'da, söz edilen unsurlardan biri de, "gülistan", "gülşen" ve "gülzâr" gibi adlarla yer alan gül bahçesidir. Gül gülistanda yetişmektedir (121/6). Âşık bülbül, sevgilinin cemali bağ ve gülistandır (24/11). Sevgilinin güzelliği bağ, bahçe ve gülistanı aratmayacak ölçüdedir (76/4). Dilberin yüzü kızıl gül, güzelliği gülistandır (117/1). "Tûtî'ye şeker bülbüle gülzâr" gerekmektedir (33/6). Bülbül olan âşık için sevgili gülistandır (112/11).

Bir dörtlükte, sûfiye seslenen şâir gül gibi gülistan olan yerini (=dünyayı) zindan eylememesini söyler (83/7). "Hergiz solmaz gülüm vardır" diyen şâir kendisinin gülistan olduğunu söylemektedir (121/5).

* * * * *

Tabiat; kozmik âlemi, dört unsuru (su, toprak, ateş, hava), hayvanları, nebatları ve başka unsurları ile Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda önemli yer tutmaktadır. Şâir, felek, yıldızlar, burçlar ve gezegenler hakkında geniş bilgi ve gözlem sahibidir. Tabiat ile ilgili unsurların özelliklerini tespit eden şâir, bu özellikleri çeşitli tasavvurlara konu ederek değerlendirmiş; insanın çeşitli vasıflarının ortaya konulmasında bir benzetme ve mukâyese unsuru olarak kullanmıştır.

S O N U Ç

Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılarak yükselişinin zirvesine ulaştığı XVI. yüzyılın en önemli Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şâirlerinden biri olan Muhyiddin Abdal'ın "Dîvân"ı üzerinde yaptığımız bu çalışma ile şâirin hayatı, tenkitli metin hâlinde şiirleri, fikrî ve estetik yönü bir bütün olarak ortaya konmuştur.

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nı tahlil ve tetkik ettiğimiz bu çalışma, "Dîvân"ın tam ve sağlam bir metni olmadığı için gecikmiş bir çalışmadır. Görebildiğimiz yazma nüshalardan hareketle önce tenkitli metin oluşturmaya çalıştık. Kurmaya çalıştığımız edisyon kritikli metin, uzunca bir zamanımızı aldı. Metin kurma çalışmamız bitince elde ettiğimiz malzemeyi üçüncü bölümde, dört ana bölüm hâlinde değerlendirdik. Çalışmamız sonunda vardığımız sonuçları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Muhyiddin Abdal, XVI. yüzyılda yaşamış Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî bir şâirdir. Şiirlerindeki ip uçlarından ve sözlü rivâyetlerden hareketle, elimize yeni bilgi ve belgeler gelene kadar, şâirin Aydınlı olduğunu, hayatının büyük bölümünü Edirne ve çevresinde geçirdiğini, mezarının Bulgaristan sınırında, Edirne'ye bağlı Lalapaşa ilçesinin Hacıdanişment ve Vaysal köyleri arasındaki Muhittin Baba Tepesi'nde bulunduğunu, söyleyebiliriz. Şimdiki bilgilerimize göre, Muhyiddin Abdal, Yörük Türkleri'nden olup Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inançlarının etkisinde kalmıştır. Yaşadığı dönem, Kalenderîlik'den Bektaşîlik'e geçişin tam netleşmediği ve Hurûfîliğin de Kalenderî-Bektaşî zümreler içinde etkili olmaya başladığı bir geçiş dönemidir. Ümmî olduğu ileri sürülse de, şâirin Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim, iyi tahsil görmüş, bunlardan başka, tasavvûfî öğretileri de öğrenmiş bir şahsiyet olduğunu söyleyebiliriz.

2. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nın -şimdiki bilgilerimize göre- altı nüshası vardır. Görebildiğimiz nüshalardan hiç biri müellif hattı değildir. Kanaatimize göre, Muhyiddin Abdal'ın şiirleri, şâirin vefatından sonra bir süre (XVI-XIX. yüzyıllar) sözlü gelenekte dilden dile nakledilmiş ve Kalenderî-Bektaşî dervişler tarafından derlenip bir araya getirilerek "Muhyiddin Abdal Dîvânı" oluşturulmuştur. Bu durumda, Muhyiddin Abdal Dîvânı incelenirken, sözlü kültür geleneği de göz ardı edilmemelidir. Muhyiddin Abdal'ın şiirleri, anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşımaktadır. Millî veznimiz olan hece ölçüsüyle anonim halk şiiri ve saz şiirimize ait nazım şekillerine uygun olarak oluşturulan şiirler yanında, anonim halk şiiri ve saz şiirimizin vezni olan hece ölçüsüyle klâsik şiirimizin nazım şekillerinin birleştirildiği şiirler de "Dîvân"da yer almaktadır. Elimizdeki nüshalardan tespit edebildiğimiz kadarıyla, Muhyiddîn Abdâl'in dili, Osmanlı dönemi Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Dinî-tasavvufî zümrelere mensup şâirler, dinî-ahlâkî eserleri geniş kitlelere iletmek ve onlara dinî-ahlâkî duygu ve düşünceleri öğretmek ihtiyacı ile, eserlerinde kolay anlaşılır bir dil kullanmışlardır. "Dîvân"da, XVI. yüzyılda Anadolu ve Trakya sahalarında yaşayan Oğuz/Yörük Türkleri'nin konuştukları anlaşılır bir dil kullanımı yanında, başta dinî-tasavvufî kavramları karşılamak üzere, Arapça-Farsça'dan alınan bazı ödünç kelime ve tamlamalar da yer almıştır. Şiirlere hâkim olan üslûp, konuşma üslûbudur.

3. Şâirin "Dîvân"ı incelendiğinde, onun, yazılı kültürün hâkim olduğu sünnî merkezlerden ziyâde sözlü kültür geleneğinin hâkim olduğu "Alevî-Kalenderî- Bektaşî- Hurûfî çevre"de yaşadığı; şiirleriyle birlikte efsânevî/menkâbevî hayatına âit anlatılan rivâyetlerin "çevre"de yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinin, şâirin yaşadığı Edirne yöresinde unutulmaya yüz tutması ve şâirin hayatı etrafında oluşturulan efsânelerin /menkabelerin anlatılıyor olması, bölgenin "geçiş kültürü" özelliği taşımasıyla açıklanabilir. Bu bölgede Balkan, I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın tesirleri ile, 1826'da tekke ve zâviyelerin kapatılması da Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinin unutulmaya yüz tutmasında etkili olmuştur.

4. Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî bir şâir olan Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde bu inanışların geniş bir yeri vardır. Bu tespitlerimizi "Din ve Tasavvuf" başlığı altında yaptığımız tahlil sonucunda elde etmiş bulunuyoruz. "Din" başlığı altında Allah, melekler, dinî kitaplar, sûre (âyet) ve hadisler, peygamberler, On İki İmam, hayır ve şer, âhiret ile ilgili mefhumlar, diğer itikâdî mefhumlar, din ile ilgili mefhumlar, ibadet ile ilgili mefhumlar ve Berat Gecesi-Kadir Gecesi konuları işlenmiştir.

Din ile ilgili inanışların büyük bölümü Kur'ân-ı Kerim'e uygunluk göstermektedir. Hurûfîlik inancının etkisiyle zaman zaman farklı inanışlara da tesadüf etmekteyiz: Allah birdir. Tanrı insanı kendi nûrundan halk etmiştir. Allah, bilici ve tanıktır/ şâhittir; üstümüzde hazırdır. Allah adı tesbih edilmeli; gönüllerde vird olmalıdır. Allah adı yirmi sekiz ve otuz iki yazılmıştır. Hak ta'âlâ'nın buyrukları Kur'an'dadır. Şâire göre, cümleyi var eden Sübhan, Fazlullah'dır. Derdin tabîbi Sübhan'dır. "Celle celâle celîl", yirmi sekiz ve otuz ikidir. Tanrı'nın celâl ve cemâl sıfatları vardır. Çalap, insanları haberdar etmek için eri elçi gönderdi. Hz. Muhammed Mustafa Tanrı elçisidir. Tanrı, kâinatı dîdâr aşkına yaratmıştır. Tanrı'dan gelip tekrar Tanrı'ya dönme, "deryâdan katreye gelme" ve "katreden deryâyı, ummanı bulma; menzile erişme" olarak ifâde edilmektedir. Mansur ene'l-Hak demiştir. Mansur'un bu sözü kıyâmeti olmuş, dâra çekilmiştir. Şâir de Mansûr gibi ene'l-Hak dediğini ve bu yüzden başını tûb (=tuğla, kiremit) ettiğini, yani yaktığını söylemektedir. Mü'minlerin gönlü Hakk'ın evidir; Hak gönüldedir. Yirmi sekiz ve otuz ikinin sırrını bilen Fazlullah, Hak'dan çera'yı nûş kılmıştır. "Hak ile vuslat" ve "vâsıl-ı cân", konuk olarak geldiğimiz dünyadan uzaklaşmakla olur. Hakkın kelâm-ı kadîmi yirmi sekiz ve otuz ikidir. Dört kitap vardır. Zebûr, Tevrat, İncil ve Furkân din için bünyâd olmuştur. Dört kitabın vârisi üç hurûf iki nokta, yani eliftir. Dört kitabın anlamını bir elifde bulmayan, dört kitabı okusa bile esmâsını bilmez. Zebûr, Tevrat, İncil ve Sahaf (= Kur'an), yirmi sekiz ve otuz ikidir. Furkân, Hz. Muhammed'e inmiştir. Kur'ân Tanrı buyruğudur. İnsanın yüz hattında hatm-ı Kur'ân mevcuttur. Kur'ân, insanın yüzünde de yazılı olduğu için, insanın yüzünden okunabileceği belirtilerek, Kur'ân'a gerek olmadığı ifâde edilmektedir. Furkân, gökten inmiştir ve "ümmü'l-

kitâb" adını almıştır. Kur'ân'ın anlamının yirmi sekiz sayısında gizli olduğu söylenmektedir. Yedi mushafın tefsîri âlemlerin içindedir. Yedi mushaf okunmadan önce besmele okunur. Yedi mushafın nişanı seb'ül-mesânîdir. Kur'ân'ın yüz on dört sûresi vardır (56/4). Yüz on dört sûrenin özü bir elifdir (30/2).

Peygamberlerden Âdem, Nûh, İbrahim, Ya'kûb, Yûsuf, Mûsâ, İsâ, Dâvûd, Süleymân, Hızır ve Muhammed'in adları çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Furkân, Muhammed'e inmiştir. Muhammed'e Hak'dan vahiy gelmiştir; son peygamberdir. Muhammed dostları Tanrı haslarıdır. Muhammed Mustafâ'ya salavât verilmelidir. Muhammed yirmi sekiz ve otuz iki olarak tasavvur edilmektedir. Dolap olarak adlandırılan dünyâ Muhammed aşkına çevrilir; zîr ü zeber de onun hükmündedir. Muhammed ümmeti olmayan kimse Mustafâ sırrını bilemez. Muhammed'in dînine dönenler, putlarını kırarak putperestlikten kurtuldular. Muhammed Mustafâ, ümmetine şefaât kılar. Muhammed ümmetine savm ve salât farz olmuştur. Hz. Muhammed Mustafâ "âb-ı kevser", "kıblegâh", "dînin direği", "cism ü cân", "sırr-ı hurûf" olarak tasavvur edilir. Hânedân-ı Mustafâ, erenlerdir. Mustafâ'nın ailesine muhib olan yâr-i peygamber olur. Yirmi sekiz ve otuz iki. Mustafâ ve Ali'dir. Muhammed'in yâri Ali'dir. Ali, her hüneri Şâh Muhammed aşkına izhâr etmiştir. Kırklar Muhammed ile dolu içmişlerdir.

On iki imamı sevmek gerekir. Vücüt şehrinin sultanı Hz. Ali'dir. Bâb-ı Hayber'i Hz. Ali'nin heybeti koparmıştır. Hz. Ali'yi sevenler, gamdan ve cehennem ateşinden kurtulur. Hz. Ali'yi sevmeyen ve hırsına teberrâ kılmayanlar ise, ehl-i nâr olarak telâkki edilmektedir. İmam Hasan cennet gülü, İmam Hüseyin gül-i handân, İmam Zeyne'l-Abidin baş tâcı. İmam Muhammed Bâkır sultan, Caferü's-Sâdık eyyâm benefşe, İmâm Mûsâ-yı Kâzım erenler gülü, İmam Rızâ süsen, İmam Takî nesrîn, İmam Nakî reyhân, İmam Hasanü'l- Asker şakâyık, İmam Muhammed Mehdî sâhib-zamân olarak tasavvur edilmektedir.

İmanın kilidi ikrârdır. İkrârı olmayanın imanı yoktur. Hakk'ı bir tarafa koyup, bâtil sevdaya gönlünü kaptıran kimse dünyâ arzusuna düşerek dinden imandan çıkar. Tevhid ve iman gönül pasını siler. Din ve iman gönülden garazı giderir. Küfür ok olarak tasavvur edilmekte ve küfür okunun îmânı vuracağı

söylenmektedir. Gönül yıkıp hatâ eden kimse, bu dünyadan âhirete dinsiz imansız gider. Dışı İslâm, içi kâfir olan kimse lânetlenmektedir. Abdest, namaz ve kâmed yirmi sekiz ve otuz iki olarak kabul edilmektedir. Beş vakit namaz kılan borcunu ödemektedir. Tanrı, Muhammed ümmetine savm u salâtı farz kılmıştır. Hac ve zekât, yirmi sekiz ve otuz ikidir. Kabe'ye varmak ile her kişi hacı olamaz; Hacca varıp hacı olmak başta devlet tâcidir. Malından zekât verenlerin yaptığı hayır değil mal bâcı olarak değerlendirilmektedir.

"Tasavvuf" başlığı altında "Vahdet-i Vücut ve Tevhid", "Bezm-i Ezel", "Teferrüc", "Devir", "Yaratılış", "Tasavvufî Mertebeler ve Kavramlar", "Tarikat İle İlgili Mefhumlar", "Bazı Mutasavvıflar", "Bazı Tipler" ve "Ahlâkî Unsurlar" konuları incelenmiştir. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışlarının yoğun olarak görüldüğü orijinal bir tasavvuf dünyası vardır: Vahdet-i Vücut ve Tevhid ile ilgili olarak vahdet-kesret, mâsivâ, tecellî, cemâl-dîdâr, nişân, pinhân-nihân, sır (esrâr), gönül, aşk, dört unsur, kendini bilmek, cân, vücûd, akıl, nefis; tasavvufî mertebeler ve kavramlar ile ilgili olarak dört kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakîkat), seyr ü sülûk, yakîn, fenâ makamları, müşâhede, terk, sabır, nazar, naz-niyaz, münâcât, sıdk-sadâkat, velâyet, kerâmet-keşf, şükür, telvîn, mücâhede, tasarruf, hicâb, fakr, ma'nâ. hâl. on sekiz bin âlem, can gözü, can kulağı, iki cihân, yetmiş iki millet, nefes, tevekkül, hikmet, ene'l-Hak, ihlâs, 'ubûdiyet, tevbe, fîrâk, dünyâ, muhabbet konuları incelenmiştir. Tarikat ile ilgili mefhumlardan mürşid, derviş, tâlib, pîr, baba, dergâh, tekye, irşâd, ikrar, zikir, semâ', hurka, abâ, tâc ve meydân konularındaki tasavvurlar tespit edilmiştir. Muhyiddin Abdal, mutasavvıflardan Hallâc-ı Mansûr, Seyyid Nesimî, Fazlullah, Hacı Bektaş Velî, Otman Baba, Akyazılı, Şahkulu ve Kumral Baba'yı bazı şiirlerinde konu etmektedir. Dîvân'da insân-ı kâmil, ricalü'l-gayb, evliyâ, er-eren, ârif, yârân, âgâh, âşinâ, avâm-havas-hassü'l-has, miskîn, ahî, abid, fakîh (fakı), sûfî, hoca, zâhid, müfti, âlim, hacı, 'âkil, gâfil, müderris ve câhil gibi tiplere de yer verilmiştir. Söz söyleme âdâbı, yalancılık, kîl ü kâl, kibir (sâlûsluk), hâsed ve gönül yıkmak gibi konular da ahlâkî unsurlar arasında yer almışlardır.

5. Muhyiddin Abdal'ın şiirlerindeki şahıs kadrosu Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî çevrelerin saygıyla andıkları kimselerden oluşmaktadır. Tarihî ve efsânevi şahsiyetlerden Neriman, Zâl, Rüstem, Dâra, İskender, Kanber, Nesimî ve Mansur'un adlarına yer verilmiştir. Bu şahsiyetler çoğunlukla Fars tarih, mitoloji ve edebiyatına aittir. Yer adlarından Rûm (Anadolu), Edirne/ Uzunköprü, Çöke), Kırkkilise/ Kırklareli, (Babaeski), Tekirdağ (Ereğli, Çorlu, Hayrebol), İstanbul (Silivri, Güzelce), Gelibolu, Akhisar, Aydın, Marmara, Eğriköy, Tire, Hasköy, Burgaz, Kerbelâ, Mekke, Kudüs, Aden, Mısır ve Hint adlarına yer verilmiştir. Bunların yanında, saray çevresinde ve bu çevrenin dışında bulunan bir çok meslek erbâbı çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Dîvân'da adı geçen çeşitli meslek gruplarından bazıları şunlardır: Kethüdâ, süvâri, kılavuz/rehber, nakkâş, tabib, dellâl, sarraf, avcı, hoca (muallim), müderris, üstâd, şâkird (tâlîb, talebe, sebak-hân) vb.

Sosyal hayat ile ilgili olarak, eğlence hayatı, oyunlar, çeşitli sosyal haller, inşâî unsurlar, yiyecek ve içecek maddeleri, süs eşyaları, günlük hayatta kullanılan eşyalar, ölçü âletleri, oyun araçları, giyim-kuşam, yazı ile ilgili araç ve gereçler, silâh ve ilgili malzeme, mûsıkî âletleri ve taşıma araçları da çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Bütün bunlar, Muhyiddin Abdal'ın sosyal çevre ile iç içe olduğunun bir delili sayılabilir.

6. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda insana büyük önem ve yer verilmektedir. İnsan ile ilgili tasavvurlarda da Hurûfî inancının yansımaları karşımıza çıkmaktadır. Tanrı, insanı kendi nûrundan halk etmiştir. İnsan sırlarla dolu bir canlıdır. İnsanın vechi Hakkın defteridir. Bismelenin mâhiyeti insanın yüzünde mevcuttur. İnsanın şekli seb'ü'l-mesânîdir. İnsanın hatt u hâli yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir. Hakkın kelâmı insanın yüzünde yazılmıştır. Mushaf olarak tasavvur edilen yüzde, yedi âyet bulunmaktadır. İnsanın eli, ayağı, yüzü, sözü yirmi sekiz ve otuz iki etmektedir. İnsan konuşan Kur'ân olarak tasavvur edilmektedir. İnsanın diğer varlıklardan en farklı özelliklerinden biri de duygu, düşünce ve istekleri söz ile ifâde etmesidir. Sözü remzini anlayan kimsenin vücut şehrine sultan olacağı inancı dile getirilmektedir. Söz otuz iki harftir. Sözde çok sır gizlidir.

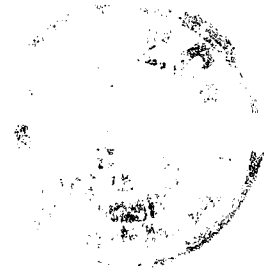
Sevgilinin saçları reyhan, reyhan ile çemen, sünbül, anber-i çemen, zülf-i siyâh, zülf-i küfr, zincir, tuzak, avcı, ecel; alnı kamer; kaşları canı yağmalayan Tatar, hilâl, yay, keman; gözleri mestan, nergis, harâmî, fitne, elâ; gamzesi yürek yaralayıcı; kirpikleri süsen, tîr, avcı; yüzü güzellik bağı, bağı ile bostan, kızıl gül, gülistan, şems-i sânihâ, güneş, Mushaf, Kur'ân, kible; ağzı kevser, ab-ı hayat, sadef; dişleri dürr danesi; dudağı çeşme-yi hayvân, kevser, ab-ı kevser, ab-ı zemzem çeşmesi, meyhâne, şeker, bal, halvacı, kiraz, dertlerin ilâcı; boyu tûbâ ağacı, sidre, dal, servi dalı ve yasemen olarak tasavvur edilmektedir. Sevgili şâh, pâdişâh ve sultandır. Sevgili ile ilgili tasavvurlarda da Hurûfilik inancının etkileri karşımıza çıkmaktadır.

Âşık, sevgiliye kavuşmak için türlü sıkıntılar çeker. Göz yaşı akıtır. Ma'sûk yolunda candan, baştan vaz geçer. Aşk oduyla benzi sararır, cismi kül olur. Kiblesi yârin cemâlidir. Sevdiği için deli divânedir. Bülbül gibi efgândan usanmaz. Sevgilinin uğruna kurban olur. Âşık, pâdişâh olan sevgilinin kulu, bendesi, gedâsıdır. Âşığın rakîbi ağıyârdır. Âşık, yâr için ağıyâr ile cenk etmektedir.

"Dîvân"da, hakîkî ve mecazî aşkın bir arada işlendiği görülmektedir.

7. Tabiat; kozmik âlemi, dört unsuru (su, toprak, ateş, hava), hayvanları, nebatları ve başka unsurları ile Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda önemli yer tutmaktadır. Muhyiddin Abdal, felek, yıldızlar, burçlar ve gezegenler hakkında geniş bilgi ve gözlem sahibidir. Tabiat ile ilgili unsurların özelliklerini tespit eden şâir, bu özellikleri çeşitli tasavvurlara konu ederek değerlendirmiş; insanın çeşitli vasıflarının ortaya konulmasında bir benzetme ve mukâyese unsuru olarak kullanmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Muhyiddin Abdal, Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şâirleri içinde önemli bir yere sahiptir. Muhyiddin Abdal Dîvânı, başta Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışları olmak üzere bütün Türk edebiyatı, teoloji, sosyoloji, kültür tarihi vs. araştırmalarına değerli malzemeler verebilecek nitelikte bir kaynak eserdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MUHYİDDİN ABDALDÎVÂNİ
(Tenkitli Metin)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MUHYİDDİN ABDAL DİVÂNİ
(Tenkitli Metin)

AÇIKLAMALAR

I. YAZMA NÜSHALAR

1994 yılından beri yaptığımız araştırmalar sonucu Muhyiddîn Abdâl Dîvânı'nın altı nüshasını tespit ettik. Bu altı nüsha içinde yer alan "Sadettin Nüzhet Ergun" ve "Besim Atalay" nüshalarına ulaşamadık. Bu altı nüshadan başka S.N. Ergun, Bektaşî bacılarından Ârife Hanım'a ait bir cönkte M. Abdal'ın mânilerinin yer aldığını ve bu mânilerin üzerinde "Gazeliyat-ı Muhyiddin Abdal el mâruf Bekara Baba et metfun fî Bolu" yazısının kayıtlı olduğunu haber vermektedir¹. Bahsedilen cöngü görme imkânı bulamadık fakat Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı'nda bulunan nüshanın (Y4) bu cönkten istinsah edilmiş olabileceğini düşünüyoruz. Konya Mevlânâ Müzesi Kitaplığı'nda bulunan ve "Tuyug ve Mâniler" adıyla bilinen nüshanın baş tarafında da "Dîvân-ı Hazret-i Muhyiddîn Kaddes Sırıhu'l-azîz İsm-i meşhûri Kara Baba et metfûn fî Bolu" yazmaktadır.

A. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHÂNESİ
TY. 9621

Hazâ Dîvân-ı Muhyiddîn Abdâl

İstinsah tarihi: 1257

Müstensih: ?

¹. Sadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şairleri*, İstanbul, 1930, s.276.

Yk. 35, ölç.: ?, Str: 25, Yz: Rik'a, Ct: Sırtı meşin üstü yeşil bez kaplı. Başlıkları kırmızı boya ile yazılmış. Bazı şiirlerde vezin bozuklukları görülmektedir. Y1 adını verdiğimiz bu nüshada 25 gazel ve kasîde, 3 mesnevî, 50 nefes, 108 mâni ve 2 tuyug olmak üzere toplam 188 şiir bulunmaktadır. 50, 131, 138, 140, 142, 144, 145, 149, 151, 156, 165, 168, 170, 184, 192, 194, 196, 204, 214, 219, 220, 224, 232, 235, 259, 262, 265, 266, 267, 268 numaralı şiirler bu nüshada yer almamıştır. Bazı şiirlerin bazı beyit ve dörtlükleri de bu nüshada eksiktir.

Baş:

بز ده بلد يكمزي سويليلم ديگلينه على مدحين ايليلم

Son:

محي الدين ايدر بتمز بتوب برلگه يتمز
بو سردن چشنى دادمز صد قيله گلبيان آدم

**B. MİLLET KÜTÜPHÂNESİ ALİ EMİRİ EFENDİ
MANZUM ESERLER 395**

Hazâ Divân-ı Muhyiddîn Abdâl

İstinsah tarihi: ?

Müstensih: ?

Yk. 32, ölç.: 247x170, Str: 25, Yz: İnce nesih, sarımtırak, Ct: Ebri kâğıt kaplı. Şeyh Ken'an vakfıdır. Birinci yaprakta kitaplık mührü basılıdır. Y2 adını verdiğimiz bu nüshada 26 gazel ve kasîde, 3 mesnevî, 49 nefes ve 108 mâni olmak üzere toplam 186 şiir bulunmaktadır. 80, 131, 138, 140, 142, 144, 145, 149, 151, 156, 165, 168, 170, 184, 192, 194, 196, 204, 214, 219, 220, 224, 232, 235, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267 ve 268 numaralı şiirler bu nüshada yer almamıştır. Bazı mısralarda vezin bozuklukları görülmektedir. Bazı şiirlerin bazı beyit ve dörtlükleri de bu nüshada eksiktir.

Baş:
دیگلینه علی مدحین بز ده بلد یگمزی سویلیلم
ایلیلم

Son:
محي الدين ايدر بتمز بتوب برلکه یتمز
بوسردن چشنى دادمز صد قيله کلميان آدم

C. ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHÂNESİ

Hazâ Dîvân-ı Muhyiddin Abdâl

İstinsah tarihi: 1219

Müstensih: ?

Yk. 42, Ölç:?, Str: 19, Yz. Rik'a. Ct:?,

Bu nüshanın bir mikrofilm "Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi"nde bulunmaktadır. Y3 adını verdiğimiz bu nüshada 26 gazel ve kasîde, 3 mesnevî, 50 nefes, 108 mâni ve 2 tuyug olmak üzere toplam 189 şiir bulunmaktadır. 131, 138, 140, 142, 144, 145, 149, 151, 156, 165, 168, 170, 184, 192, 194, 196, 204, 214, 219, 220, 224, 232, 235, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268 numaralı şiirler bu nüshada yer almamıştır. Bazı şiirlerin bazı beyit ve dörtlükleri de nüshada da eksiktir.

"Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm ve Fotokopi Arşivinde Bulunan Yabancı Ülkelerden Gelen Türkçe Eserlerin Mikrofilmlerinin Listesi"nde Muhyiddin Abdal'ın adı "Abd al Muhyiddin Kuddûsi" olarak yer almaktadır. (Bk. Arş. Nu: 2710)

Baş:
بز ده بلد یگمزی سویلیلم دیگلینه علی مدحین ایلیلم

Son:

محي الدين ايدر بتمز بتوب برلكه يتمز
بو سردن چشنى دادمز صدقيه كلميان آدم

Ç. KONYA MEVLÂNA MÜZESİ KİTAPLIĞI OO146

Tuyug ve Mâniler (Dîvân-ı Hazret-i Muhyiddîn Kaddes Sırrıhu'l-azîz
İsm-i meşhûri Kara Baba et metfûn fî Bolu)

İstinsah tarihi: ?

Müstensih: ?

Yk. 10, Ölç:?, Str: 14, Yz. Rik'a, Ct:?,

Baş ve son tarafında Abdülbaki Gölpınarlı'nın mührü bulunmaktadır. Y4 adını verdiğimiz bu nüshada hiç gazel, kasîde, mesnevî yer almamaktadır. "Muhyiddin Abdal'ın Tuyug ve Mânileri" adıyla bilinen bu nüshada yer alan tarafımızdan yayımlanmıştır². 263 numaralı tuyug hâriç, "Dördüncü Bölüm"de yer verdiğimiz bütün mâni ve tuyuglar bu nüshada da bulunmaktadır. Y1, Y2 ve Y1 nüshalarında bulunmayan 131, 138, 140, 142, 144, 145, 149, 151, 156, 165, 168, 170, 184, 192, 194, 196, 204, 214, 219, 220, 224, 232, 235, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268 numaralı şiirler bu nüshada yer almıştır.

Baş:

گوسترير يدي يرده يگرى سكر يوزك اوتوز ايكي
ايكي گوزك
سكسان ايدر سنك تمام يتمش يدي بيلديرير قامتك
نطق و سوزك

². Bayram DURBİLMEZ, "Muhyiddin Abdal'ın Tuyug ve Mânileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, (Kayseri 1996), s. 427-438.

Son:

بیلورم کی بلك یوق معرفتده آلك یوق
طریقتی بیلمدك حقیقتده یولك یوق

D. SADETTİN NÜZHET ERGUN NÜSHASI (Abdalnâme)

Bu nüshayı görme imkânı bulamadık. Şimdi nerede ve kimde olduğunu bilemiyoruz. Sadettin Nüzhet Ergun, "Abdalnâme" adını verdiği bu nüshayı önce "Muhittin Abdal ve Eseri" adlı makâlesinde tanıtmış, sonra, bu nüshada bulunan XVI. yüzyıla ait Türkçe kelimeleri "Tarama Sözlüğü" için tarayıp, kelimelere örnek olmak üzere bazı dördlük ve beyitlere "Tarama Sözlüğü"nde yer vermiştir.

Sadettin Nüzhet Ergun, bu nüsha hakkında şu bilgileri vermektedir: "Eni 4,5 ve boyu 8 santimetre olan bu eser, 399 sahifeden ibarettir. Her sahifesinde 9 satır yazı vardır. İçinde 203 manzume mevcuttur; bunların 99 unu 'Nesimî'nin tuyuğları tarzında yazılmış 'mani'ler teşkil eder. Kitabın ilk sahifesinde "Hâzâ Divanı Muhyiddîn" kaydı varsa da, eserin müstensihi ve hangi tarihte istinsah edildiği malûm değildir. Diğer taraftan kitabı yazan hattat nazımları nesir gibi yazdıktan maada birtakım imlâ hataları da yapmıştır. Birçok beyitlerde dahi hece adedi birbirine uymamaktadır".

S.N. Ergun'un verdiği bilgilerden hareketle bu nüshanın bizdeki nüshalara göre oldukça eksik ve hatalarla dolu olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bizdeki nüshada bulunmayan bir şiir (271 numaralı şiir) bu nüshada yer almaktadır.

II. DİĞER KAYNAKLAR

A. BESİM ATALAY, BEKTAŞİLİK VE EDEBİYATI

Besim Atalay nüshasını görme imkânı bulamadık. Besim Atalay, kendisinde bulunan nüshada yer alan şiirlerden bazılarını "Bektaşilik ve Edebiyatı"³ adlı kitabına almıştır. Adı geçen kitapta şâirimizin yirmi iki nefes ve beş mânisine yer verilmiştir. Elimizdeki nüshalarda olmayan bir şiir de bu kitapta yer almaktadır.

B. SADETTİN NÜZHET ERGUN'UN MAKÂLESİ VE KİTAPLARI

Sadettin Nüzhet Ergun, kendisinde bulunan nüshada yer alan şiirlerin bir kısmını "Muhittin Abdal ve Eseri"⁴ [=SNE₁] adlı makâlede ve *Bektaşi Şâirleri*⁵ [=SNE₂]. *Bektaşi Şâirleri ve Nefesleri*⁶ [=SNE₃] adlı kitaplarında yayımlanmıştır. "Muhittin Abdal ve Eseri" adlı makâlede dört nefes, üç gazel, on bir mâni olmak üzere on sekiz şiire yer verilmiştir. SNE₁ adını verdiğimiz bu makâlede bulunan "Bize ser-leşker olmağa/ Şâh-ı Kerem Ali gerek" mıs râlarıyla başlayan şiir, bizdeki nüshalarda yoktur (Bkz. 271 numaralı şiir). Muhyiddin Abdal, bilim dünyâsına, ilk defa bu makâle ile tanıtılmıştır. Ergun, 1930 yılında yayımladığı *Bektaşi Şâirleri* adlı kitabında şâirin yirmi iki şiirine yer vermiştir; 1944 yılında yayımladığı *Bektaşi Şâirleri ve Nefesleri* adlı kitabında bu şiirlerin yanında altı şiir daha vererek şâirin toplam yirmi sekiz şiirini yayımlamıştır.

³. Besim ATALAY, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul 1304 (=1924).; Aynı kitap Osmanlı harflerinden Lâtin harflerine de aktarılarak yeniden yayımlanmıştır. Kitabın okuma yanlışlarıyla dolu yeni baskısı için bk. Besim ATALAY, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, (Osmanlıca'dan Çeviri?: Vedat ATİLA), İstanbul 1991.

⁴. Sadettin Nüzhet ERGUN, "Muhittin Abdal ve Eseri", *Halkbilgisi Mecmuası*, (İstanbul, 1928), s.36-42.

⁵. Sadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşi Şâirleri*, İstanbul, 1930, s. 272-288.

⁶. Sadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşi Şâirleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1944, s.141-154.

C. YAHYA MUHTAR DAĞLI, BEKTAŞİ TOMARI VE NEFESLERİ

Yahya Muhtar Dağlı, 1935 yılında yayımladığı *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*⁷ adlı kitabında şâirin dört nefes ve bir gazeline yer vermektedir. Bu kitapta yayımlanan "Aşkın yaylasına girdim gireli" mısırâyıyla başlayan şiir bizdeki nüshalarda bulunmamaktadır.

Ç. VAHİT LÜTFİ SALCI'NIN MAKÂLELERİ

Vahit Lütfi Salcı, Muhyiddin Abdal'ın bazı şiirlerini çeşitli makâlelerinde yayımlamıştır⁸. Salcı'nın bu makâleleri arasından "Muhyiddin Abdâl'in Basılmamış Bir Kaç Nefesi" [= VLS₁] ve "Edirne Halk Şairleri: Muhiddin Abdal" [= VLS₂] adlarını taşıyanları oldukça önemlidir. Bu makâlelerden ilkinde [= VLS₁], şâirin beş nefes ve iki gazeline yer verilmiştir. Burada yer alan "Çöke'nin" ve "kalmadı" redifli şiirler bizdeki nüshalarda bulunmamaktadır. VLS₂ adını verdiğimiz ikinci makâle şâirin on beş şiirine yer verilmiştir. Bu şiirlerden "Çöke'nin" ve "kalmadı" redifli olanları ile "Seyrannâme" adını taşıyanı elimizdeki nüshalarda bulunmamaktadır⁹.

D. ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI, ALEVÎ BEKTAŞİ NEFESLERİ

Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî Bektaşî Nefesleri*¹⁰ adlı kitabında Muhyiddin Abdal'ın bazı şiirlerine yer verilmiştir. ABN adını verdiğimiz bu

⁷. Yahya Muhtar DAĞLI, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, (1. Kitap), İstanbul, 1935, s.25-34.

⁸. Vahit Lütfi SALCI, "Halk Saz Şairleri Hayat ve Eserleri", *6 Ok*, yıl:1, (30 Eylül), 1934.; aynı yazar, "Muhyiddin Abdâl'in Basılmamış Bir Kaç Nefesi", *Halk Bilgisi Haberleri*, yıl: 4, nr. 44, 1935.; aynı yazar, "Kızılbaz Şairleri II", *Halk Bilgisi Haberleri*, yıl: 9, nr.103, (Mayıs) 1940.; aynı yazar, "Edirne Halk Şairleri: Muhiddin Abdal", *Danla*, yıl:1, nr.2-10, Edirne, 1942-1943.

⁹. Bu konuda bkz. Bayram DURBİLMEZ, "Muhyiddin Abdal'ın Seyrannâmesi Üzerine", *İçel Kültürü*, yıl:10, nr.54, (Kasım 1997), s.48-49.

¹⁰. Abdülbâki GÖLPINARLI, *Alevî Bektaşî Nefesleri*, (2.Baskı), İstanbul, 1992.

kitapta, 6 nefes, 1 gazel, 22 mâni olmak üzere toplam 29 şiire yer almaktadır. Bu şiirlerden bazılarının dörtlük/beyit sayısı bizdekilerden fazla olduğu için bunları da çalışmamıza dâhil etmiş etmiş bulunuyoruz

E. SÖZLÜ KAYNAKLAR

Muhyiddin Abdal'ın bazı şiirleri, unutulmaya yüz tutmuş olmakla birlikte, sözlü kültür geleneği içinde ağızdan ağıza aktarılmaya devam etmektedir. Edirne'de yaptığımız alan araştırmasında şâirin bazı şiirlerinin -kırık dökük de olsa- kaynak kişiler tarafından söylendiğini tespit ettik. Bunlardan incelememizde yer verdiğimiz bir şiiri, 1933 yılında Vaysal'da doğan Cemal Tunç'dan derledik. Diğerleri hakkında bilgi "Bibliyografya"da verilmektedir. S10 adını verdiğimiz kaynak kişi Cemal Tunç, ilkokul mezunu olup, Vaysal köyünde çiftçilik yaparak geçimini temin etmektedir.

III. TENKİTLİ METİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL

1. Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda yer alan şiirleri Osmanlı harflerinden Lâtin harflerine aktarırken, tenkitli basımı yapılan ilmî eserlerde uygulanagelen, telâffuzu esas alan ve "fonetik transkripsiyon" adı verilen çevriyazı (=transcription/transkripsiyon) sistemini kullandık. Bu çevriyazı sistemini kullanırken, İsmail Ünver'in "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"¹¹ adlı makâlesindeki önerilerine -bir kaç husus dışında- dikkat ettik¹².

2. Türkçe kelimeler ve aldıkları ekleri XVI. yüzyıldaki imlâ özelliklerine göre vermeye çalıştık.

¹¹. Bkz. İsmail ÜNVER, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, c.11, nr.1, (Ankara, 1993), s.53-89.

¹². Çevriyazı konusunda ayrıca bkz. Ahmet ATEŞ, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti ile)", *Türkiyat Mecmuası*, c.7-8, nr. 1, (İstanbul, 1942), s.253-267.; İsmail ÜNVER, "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar" (30 Ocak 1992 tarihinde TDK salonunda yapılan konuşmanın metni).; Zeynep KORKMAZ, "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türkoloji Dergisi*, c.8, (Ankara, 1979), s.67-77.

3. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun harfleri uzatma işaretiyle gösterdik: \bar{A} , \bar{a} : \bar{T} , \bar{i} : \bar{y} , \hat{o}/\hat{u} : \hat{u}

4. Farsçadaki "Vâv-ı madûle" ile yazılan kelimelerdeki vavları "h[~]âce" kelimesinde olduğu gibi \sim ile gösterdik.

5. Birleşik isim ve sıfatlar arasına -dilimizde tek kelime şeklinde telâffuz edilenler dışında- bir çizgi koyduk.

6. Arapça, Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön ekler, -genellikle kendisinden sonra gelen kelimedenden kısa bir çizgi ile ayrılmıştır. Arapça, Farsça kelimelerin başına gelen ek veya edatlar arka arkaya gelip birleşmiş ise bunları tek edat gibi kabul ettik ve çizgi ile ayırmadan yazdık.

7. Arapça, Farsça kelimelerin sonuna gelen ve yapım eki işlevi taşıyan -ân, -âne, -bâr, -bân, -bed, -ter, -çe, -dâr, -dân, -zâr, -sâr, -sân, -istân/ -sitân, -şen, -fâm, -kâr, -gâr, -gâne, -gâh/ -geh, -ger, -gîn, -lân, -mân, -mend, -nâk, -vâr, -ver, -veş, -vend, -yâr, -în gibi ekleri, sonuna geldikleri kelimeye bitişik yazdık.

8. Metinlerde müstensih yanlışı olarak atlanan hece ve kelimeleri, vezin ve anlamı tamamlayacak şekilde -italik olarak- kaydettik.

9. Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde hece ölçüsünden aruz veznine doğru bir temâyül görülmektedir. Şiirlerin tamamına yakını hece ölçüsüyle yazıldığı hâlde yer yer aruz veznine uygunluk gösteren mısralar da bulunmaktadır. Bu sebeple şiirlerin vezinlerini ayrıca gösteremedik.

10. Telâffuz veya vezin icâbı bitişik yazılan Türkçe kelimeler kesme işareti ile ayrılmıştır: ne ola: n'ola, ki oldu: k'oldu... gibi.

11. Şiir numaraları şiirlerin üstünde, ortada verilmiştir. Şiir numaralarının nanına yıldız işareti (=*) konarak, şiirin hangi nüshalarda bulunduğu dipnotta gösterilmiştir; Şiirin yer almadığı nüshanın önüne (-) işareti konmuştur: Y₁, Y₂, -Y₃ gibi.

12. Şiirlerin dörtlük veya beyitlerinin yanlarına da birer numara vermek sûretiyle nüsha farkları gösterilmiştir. Bir beyit/dörtlük herhangi bir nüshada yer almamışsa, dipnotta, o beyit/dörtlük numarasının yanında, nüshaları gösteren kısaltmaların sol yanına (-) işareti konarak durum belirtilmiştir: S: -Y₁ gibi.

Dörtlük veya beyit numaralarının yanlarında bulunan a harfi birinci mısraı, b harfi ikinci mısraı, c harfi üçüncü mısraı , ç harfi dördüncü mısraı göstermektedir.

Asıl metne aldığımız her kelime, ibâre, mısra, beyit veyâ dörtlük, anlam, vezin ve XVI. yüzyıl EAT dil özellikleri gibi hususlara dikkat edilerek alınmış, farklar dipnotta gösterilmiştir. Dipnotlarda, önce esas metne âit olan kelime veya ibâre yazılmış, iki nokta konduktan sonra da nüshalardaki farklı şekiller verilmiştir.

13. Bizdeki nüshalarda bulunmayan bazı beyit/dörtlükler "Diğer Kaynaklar" başlığı altında bahsettiğimiz kaynaklarda yer almışsa, bu beyit/dörtlükler de metne dâhil edilmiş, durum dipnotta belirtilmiştir.

14. Bizdeki nüshalarda bulunmayan fakat "Diğer Kaynaklar" başlığı altında bahsettiğimiz kaynaklarda yer alan şiirlerden, Muhyiddin Abdal'a âit olduğuna inandıklarımızı "Diğerleri" başlığı altında verdik. Bu şiirleri aldığımız kaynakları da dipnotta belirttik.

Türkiye Türkçesi'nde kullandığımız lâtin harflerinden farklı olan çevriyazı harflerini (=Transkripsiyon Alfabeti) burada gösteriyoruz:

ā	: آ	ô	: و	hemze (°): ء
đ	: ض	ş	: ص	ayın (°): ع
ğ	: غ	š	: ش	
h	: ح	t	: ط	
ḥ	: ح	û	: و	
î:	: ي	z	: ظ	
k	: ق	ẓ	: ذ	
ñ	: ك	ẓ̣	: ض	

K I S A L T M A L A R

- ABN : Abdlbki Gölpınarlı'nın *Alevi ve Bektai Nefesleri* adlı kitabı
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makle
Bkz. : Bakınız
Ct. : Cilt
EAT : Eski Anadolu Türkçesi
l. : li
s. : Sayfa
S1 : Cemal Tunç, 1933 Vaysal doğumlu, ilkokul mezunu, ifti.
SNE1 : Sadettin Nüzhet Ergun'un "Muhittin Abdal ve Eseri" adlı maklesi
SNE2 : Sadettin Nüzhet Ergun'un *Bektai Őirleri* adlı kitabı
SNE3 : Sadettin Nüzhet Ergun'un *Bektai Őirleri ve Nefesleri* adlı kitabı
Str. : Satır
TDK : Türk Dil Kurumu
VLS1 : Vahit Lütfi Salcı'nın "Muhyiddin Abdl'ın Basılmamış Bir Kaç Nefesi" adlı maklesi
VLS2 : Vahit Lütfi Salcı'nın "Edirne Őirleri: Muhiddin Abdal" adlı maklesi
Y1 : İstanbul Üniversitesi Merkez Ktphnesi nüshası
Y2 : Millet Ktphnesi Ali Emir Efendi nüshası
Y3 : Ürdün Üniversitesi Ktphnesi nüshası
Y4 : Konya Mevlna Müzesi Kitaplığı nüshası
Yk. : Yaprak/ Varak
Yz. : Yazı

I. KLÂSİK EDEBİYAT TARZINDAKİ ŞİİRLER

1. GAZEL VE KASİDELER

1*.

1. Varmağıl bir yire gel olmayınca
Saña bir mürşid-i kâmil olmayınca
2. Senüñ yolın varup menzile irmez
Gönülden gönüle yol olmayınca
3. Kişi alçağ kapulardan geçemez
Egilüp hem kaddi dâl olmayınca
4. Ol eşîka zehî eşîk dimezler
Ağup gözi yaşı sel olmayınca
5. Kulum demekle kişi kul olamaz
Özi miskîn nefsi kul olmayınca
6. Özi vahdet cismi şîhat bula mı
Kişinüñ müşkili hall olmayınca

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
3b: hem: her Y₃.

7. Cahilün şoḥbetinde cān bite mi
şoḥbeti ḥāş sözi bal olmayınca
8. Şûretün düzmekle kişi er olmaz
Kuluñ erden Hekdan el olmayınca
9. Boyuñ çekmek, göz kapmak kār eylemez
Dilbere söyleyüp dil olmayınca
10. Muḥyiddīn demekle bulunmaz çāre
Çöp kımlar mı hiç yel olmayınca

2* .

1. Ey dilber cemālüñdür şems-i zanihā
Kaşuñ zülfüñ kirpigin Hek Fātiḥa
2. Yüzinden ibdā oldı ümmü'l-kitāb
Bīst ü heşt ü sı vü dü on dört kāf hā
3. Çün saña didi Hek Tāhā vü Yāsin
Ahmed ü Maḥmūd Muḥammed Muştafā
4. Hatm-i Kurān sensin başdan ayağa
Hem senüñ şānına geldü lām ü bā
5. Kāf u nūndan açıldı kün feyekûn
Şakıu'l-kamer sırr-ı 'Aliyyü'l-'arş istivā

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

6. Dört anâşır şeş cihet emmâreyle
Aķıl aşķı yâr kıldı cânı rûha
7. Muhyiddînün cedd ü rûhi mücerred
On sekiz biñ eyleme nûri hanya

3* .

1. Edirne şehri gibi şâr mı ola
Bir daķı incileyin yir mi ola
2. Bağ u bağcesi hûb aķar suları
Aceb mişli bedeli var mı ola
3. Çemen, nergis, tâze güller çin olmuş
Nâ gelen ayâ mı bahâr mı ola
4. Öter kumru, tûtî, bülbüller turâc
Sevenlerin arzûsı didâr mı ola
5. Edirne tahtında seccâde şalmış
Yatar Kumral Babam gibi er mi ola
6. Kamu erenlerin gerçek velîsi
Şâhķulu begim gibi yâr mı ola

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
5:-Y₂, -Y₃
6:-Y₂

7. Göñül gel eglenüp karar idelüm
Bize bundan özge âşâr mı ola
8. Anun fazluna turup bil bağıyan
Eyü gerçek kim Hakk dan dür mi ola
9. Gelgil ey talib Hakk a yol istiyen
Yol'erenler gibi rehber mi ola
10. Görmiyen ne bilsün görmez a'mâdur
Göricek Hakk yoluna inkâr mı ola
11. Pîr aña dirler pîr-i bâliğ ola
Pîr-i nâ-bâliğ olan pîr mi ola
12. Tağlar kalem olsa deñiz mürekkeb
Bu sözün vaşfına defter mi ola
13. Elinde çeng ü ney çalup çağırır
Muhyiddin Abdâl gibi mihr mi ola
14. Zamānuñ hoş h'ānı keşf-i hālünce
Aña şek getüren ağıyar mı ola

7a: eglenüp: eylenüp Y3.

9a: Gelgil: Gel Y1.

11b:pîr-i bâliğ: Nâ-bâliğ Y2,Y3.

12a: Tağlar: Dağlar Y1,Y2; deñiz: deñizler Y1,Y2.

4*.

1. Dervîş odur didügin dimiş ola
Söyleyicek her sözi gümiş ola
2. Dervîş odur nefesi Hakk dan gele
Gâh söyler ise gâhice hâ mûş ola
3. Dervîş odur şöhbetinden cân bite
Her kelâmı şekerli kâ mîş ola
4. Dervîş odur tâlibe mürşid ola
Dervîş odur nefsinı bilmiş ola
5. Dervîş odur özin alçağa tuta
İtibârıñ elinden kômîş ola
6. Dervîş odur dünyânuñ cîfesinden
Uzlet idüp ellerin yumîş ola
7. Dervîş odur şâfi dervîş ola
Şanmîrinde zerrece nâ mus ola
8. Eger dervîş iseñ Muhyiddîn Abdâl
Senüñ sözün turfanda yemiş ola

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5a: tuta: duta Y3.

8a: Eger dervîş iseñ: Dervîş iseñ eger Y1.

5*.

1. Çün irüşdüm ben cānānuñ izine
Yüzim sürdüm ayağınuñ tozına
2. Cān tutuldu zülfinüñ duzağına
Dil bend oldu kaşı ile gözine
3. Göñül gözi sihirde fehme vardı
Şabri gitdi korku düşdi özine
4. ʔaşıkı biñ cān ile kurbān olur
ʔferin ol şive ile nāzına
5. Haḳ Taʔālā ismini yād eyledi
Otuz iki haḳ yazılmış yüzine
6. Yüzinde hem sözünde yigirmi sekiz
Ol sebepten zāhir oldu izine
7. Rence devā, derdine şifā bulur
Kim bu naşihatı alup yazana
8. Ger saʔadet zehī devlet mürüvvet
Kim ki gire vākıf ola rāzına

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1b: Yüzim: Yüzüm Y₁, Y₃.

2a: tutuldu: dutuldu Y₃; duzağına: tuzacağına Y₃.

5b: yazılmış: yazmış Y₁.

7b: Kim: Kim ki Y₁, Y₂.

9. Muhyiddinem bil kim kaydı yüzinden
Hayālüm düşeli şeksiz yüzine

6*.

1. Kim ki göre secde eylemez dîdāra
Adı mel'ündür anuñ yüzi kıara
2. Oku la'net hırzına kıl teberrā
Teberrāya lāyıkdur ehl-i nāra
3. Cehl ile kıalur ol Hakkdan bî-ḥaber
Kim ki gelüp girmede bu esrāra
4. İnsānuñ dilüñ yine insān bilür
Ne maḥaldur söylye sözün ḥare
5. Ey Hakkı isteyen gezme yabanda
Tā bilesin kendi şehrini ara
6. Bu ne ḥāldür bilmezem aşlı nedür
Ben görürem diyeni çekerler dāra
7. Hakkı göricek inkār ola mı hiç
e'şıklar nice eylesün müdāra

9a: kaydı yüzinden: kapdı yeniden? kopdı yüzünden Y2, Y3.

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

7b: e'şıklar: e'şıkların Y3.

8. Tûti iseñ gel berü gel şekere
Kargâ iseñ yürî var kon murdâra
9. Muhyiddînem ben cānānumı buldım
Hamdülillah yolum irişdi yâre
10. Yâr ile yâr oldım ağıyardan ne ğam
Dile kim işimiz Mevlâ oñara

7*.

1. Ağız gerek aş tuzını bilmege
ʿĀrif gerek hem sözünü bilmege
2. Söyleyicek her sözi cāndan ola
Kişi şoñ betinde sözünü bilmege
3. Ehl-i naẓar ögüne baş endüre
Tālib iĉerü özünü bilmege
4. Kāmil on iki burcı fehmi eyleye
Gözle görüp gözükeni bilmege
5. Yine Muhyiddîn gibi ʿāşık gerek
Muhyiddînüñ bu rāzını bilmege

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: hem sözünü: söz yüzünü Y3

4a: Kāmil on iki: Kāmil olan Y2

8*.

1. Muşāhib oldık bir ehl-i dīl ile
Şoḥbeti bal kıldık yağ u bal ile
2. Şanki bahār oldı ʿālim münevver
Bağceler tonandı kızıl gül ile
3. Yir ü gök cümlesi cünbüşe geldi
Çağrısur tütü, kumrı, bülbül ile
4. Muḥanneti tutmaz firengi, zencir
Merd olanlar yedülür bir kıl ile
5. Hey begüm menzile yolsız varılmaz
Varanlar menzile vardı yol ile
6. Dervişlik isterseñ fāniyi terk it
Didiler dervişlik olmaz kāl ile
7. Hırkamızı şorarsañ dört pāreden
Aşlı toprak, od, u şudur yel ile
8. Muḥyiddīnün budur Hākdan dilegi
Bir loğması var hemān bir şal ile

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1b: bal kıldık: bal buldık Y₃

5b: menzile vardı: vardı menzile Y₁

9*.

1. Sen k̄ul olagör sultāna cān ile
K̄ul olan h̄ûb söyleşür sultān ile
2. Beni zorarisañ bunda gelince
Nice su geçdüm nice balķān ile
3. Başlar t̄ûb oldu eller çevgān oldu
Âşıklar t̄ûb oldu çeker çevgān ile
4. Gel beri sen merd iseñ meydāna gel
Merd olan meşhûr olur meydān ile
5. Söyler iseñ Hāk kelāmını söyle
Âşkâre âşikāne dīvān ile
6. Söz ger gider delīli Hākdan ola
Söyliyeler delīli burhān ile
7. Yol h̄aberin maʿnī bilene digil
Nişān ile mīzān u mekān ile
8. İnsān iseñ uyma didü laʿine
Hiç laʿin yār ola mı insān ile

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: K̄ul olan h̄ûb söyleşür sultān ile: Beni zorarisañ bunda
gelinceY22a: Beni zorarisañ bunda gelince:K̄ul olan h̄ûb söyleşür sultān
ileY2

6b: Söyliyeler: Söyleyenler Y1

8a: didü: diyü Y2, Y3

9. İnsāndadır kerāmet hulk-ı cennet
Cāhilūñ vesuvāsı Şeytān ile
10. Ğīnād eyler şohbeti muhālif olur
Muhabbetde hem-nişin olma nādān ile
11. Cāhil ne bilsün esrāruñ sırrını
Esrār ger gider ehl-i Ğirfān ile
12. Hālini hoş geçür Muhyiddīn Abdāl
Yazını seyrān kışın gülhān ile
13. Muhyiddīn dirler bir Ğāşık var imiş
Diyüp söyleyeler bir zamān ile

10*

1. Kişiyi hoş bilürler söziyle
Söyle kim sen bir sözi yüziyle
2. Söz gerekdür şohbetde mizān ile
Tuzu ret? (طوزی رت) ile aşı tuzıyla
3. Her kişinüñ vardurur bir seyrānı
Ğārifüñ seyrānı kendi öziyle
4. Ol insān kim özin bilmez āemādur
Özini kaçan göre göziyle

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5. Nice ʿālim bunda sergerdān ƙalur
Erenler ʿilmi oƙudı remziyle
6. Ƙulağuzsız kişi menzile irmez
İren irdi yola ƙulağuzıyla
7. Tālib var hizmetiyle naşıb alur
Tālib vardur nāzıyla niyāzıyla
8. Bu elli yedi biñ Rûm Abdālları
ʿĀlem hoşdur toƙsan biñ namāzıyla
9. Ƙamu erler bu mülke uçağeldi
Muhyiddin Abdāl ayağı toziyla

11*.

1. řaçlarıñ uğradı bād-ı sehere
Ƙoƙusu güli reyhānlu bahāre
2. İnsānuñ nûrı muřlaƙ ol gevher ʿaşƙ
řıfātı şadef olmuş ol gevhere
3. Tūtīye řeker gerek bülbüle gül
Torbasıyla yem gerek şol hare
4. Muallā meşrebün İmām řādıƙa
Ey zāhid gel secde ƙıl Hāƙ Caşere

9a: erler: erenler Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: řaçlarıñ: řabaħuñ Y1

5. Hakk uñ raḥmeti ḥayyu'l-ḳayyûmda
Eger müselmâna eger kâfire
6. Muḥyiddînem Hızırdan içdüm ḥayâtı
Derde şifâ bulup irdüm sâfire

12*.

1. Ey Hakk uñ tâlibi gezme âvâre
Gel boyun şun ḳulluḳ eyle bir ere
2. Ere yeten Hakk'a yeter yakın bil
Erden olur yine derdine çâre
3. Dertlü iseñ iste bul tabîbini
Zırâ tabib tımâr ider bımâre
4. Saña gerek olanı sen iste ara
Kişi Mekke'yi bulur şora şora
5. Hüküm benüm dürlü ḳumaş bendedür
Dükkân açup girdüm bir ulu şâra
6. Çağır uñ şol şarrâflara gelsünler
Uş bugün metâ^e çıkardum pazara
7. Şağıra işit dimek ya köre gör
Erenler cihân ḥarcıdur ḥarca süre

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5b: girdüm: içine girdümY2; şâra : şâha Y3

8. Şarrāf bilür gevherüñ kıymetini
Pahā biçsün ol kıymetli gevhere
9. ʿArifüñ esrārını fāş idem ben
Ne münāsib diyem ehl-i inkāre
10. Oğudum bildüm dirse dimesün
Her kimde kim var ise şol emmāre
11. Muhyiddinüñ pazarı Hakk ilendür
Ki gözlü gerek gele Hakk'ı göre

13*

1. İhlās ile yine başladum söze
Şerh ideyim bir söz yürü yidi öze
2. Cān kulağıyla işit cān ile diñle
Kānden gelür bil nedür bu āvāze
3. Çeşte, kopuz, çeng ve ney tanbur nedür
ʿArif iseñ naçar eyle her saza
4. Ehl-i naçar iseñ fehm it nihānı
İrişesün gönül içinde ize

8b: kıymetli: kıymeti Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: bil nedür: aña kim Y3

5. Şûretde geç rûha kılığıl bir nazâr
Bağ up kalma şifata kaşa göze
6. Kışın yağar karlar yaza katlanmaz
Yazın gökçe çemeni kalmaz güze
7. ʿUmmān görmek dilersen alçağa ak
Şuyı gör kim nice yüz sürer toza
8. Eger yol bilmezseñ bul bir yol eri
Etegin tutuban ir kulağ uza
9. Dünyā nuñ azı çoğı bir vāhiddür
Çoğına güvenüp talcanma aza
10. On sekiz biñ ʿālem bir ele şığdı
Tokşan biñ bir ayakdan çıkdı dize
11. Biñini birinden teşbih eyledüm
Birin dahı tutup iletdüm yüze
12. İnsā nuñ biñ pāresi dört kaşardur
Muhyiddin andeyseñ kayırma söze
13. Her kuluñ kaydını yapıcı Hüdā
Böyle oldıkdā ğam yeme laʿnet Yezide

6:-Y₂

7a: ʿUmmān görmek: ʿUmmāna girmek Y₂, Y₃

7b: Şuyı görkim nice yüz: Şor kim nice yüzY₂, Şor kim nice yüzünY₃

8b: Etegin tutuban : Eteğini tutupY₁

9a: Çoğına: çoğı azı Y₁, Y₂

12b: andeyseñ: sen ande iseñY₁, sen ayda iseñY₂

14*.

1. Kim ki bu yolda ferd-ü vâhid oldı
Anuñ kaydın yapıcı vâhid oldı
2. Benligin terk idüp özinden geçen
Anuñ haqlığına Haq şâhid oldı
3. Ağzumuz divid nuḡumuz mürekkeb
Dilümüz kalem gönlimiz kâğıt oldı
4. Okıduḡ yazduḡ kitab-ı uşûli
Bir noḡıadan deryâ-yı muḡit oldı
5. İnsānuñ vechidür Haḡḡuñ defteri
Anı okıyan ehl-i tevḡid oldı
6. Dört anâzır beş penç tokuz felek
Yedi seb'a altı şeş cihet oldı
7. Bir yektâ iki hemtâ üç mevâlid
Sekiz cennet onı mevâcid oldı
8. Muḡyiddīn Abdâla işbu sözleri
Haḡdan delil alana öḡüt oldı

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

15*.

1. Göñül yalancı yâre şâdık oldu
Bir vefâsız ağyâre şâdık oldu
2. Bilmedüklerin bilüre şormadı
Kim nâ mûs ile âre şâdık oldu
3. Yüzinde görmedi Hakk uñ nûrını
Zâhid kodı dîvâre şâdık oldu
4. Nağd ile eylemedi pazarını
Câ'iben intizâre şâdık oldu
5. Bilmediler Hakk nedür bâtıl nedür
Bu âlem şimdi köre şâdık oldu
6. Pîr yüzini tutdı sâlûs mahrûm
Şanmayın anları âre şâdık oldu
7. Nefsini kim bildi tanıdı Hakkı
Gözini açdı pîre şâdık oldu
8. Ezelden Hakk tâlibi olan âşık
Sevdi Hakkı dîdâra şâdık oldu
9. Özini yandırdı şem'e yapışdı
Pervâneyi gör nâra şâdık oldu

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

10. Hoş geldi çün ene^l-Hakkı söyledi
Şol Manşûr gör dâra şâdık oldu
11. Postını soydırdı Seyyid Nesîmi
Nice nice esrâra şâdık oldu
12. Muhyiddîn bülbül figâna başladı
Yine tâze bahâra şâdık oldu

16*.

1. Tañrı birdür degüldür zînhâr iki
Peyğamberi Hakkdur Hakk bilürsen Hakkı
2. Muhammed Muştafâdur âb-u kevşer
‘Aliyyü’l-Murtażâdur ehl-i sâkı
3. Şâhid zuhûr oldu iki şehzâde
Birine fahr oldu zehir ‘arâkı
4. Şâh Hasan Şâh Hüseyin, Zeyne’l-‘Abâd
Muhammed Bâkıırı evlâd-ı baķi
5. Ca’fer-i şâdık hem Mûsâ-yı Kâzım
‘Ali Mûsa el Rızâ Muhammed Tâķi
6. Erenler serveri imâm ‘Ali-Naķi
Hasanü’l-‘Askerî, Muhammed Mehdi

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

7. Döldül, Kānber i seyf-i Zūlfikār
Hādīce, Fāṭīma, Zehretü'l-pākī
8. Ger muḥib iseñ on iki imāma
Ḥavārice tiğ i teberri tūki
9. Zālimüñ zulm idüp Ḥakkı basdığı
Yandurdı bağrumı derdi firākı
10. Bilmedi ʿilmini nedür Aḥmedüñ
Bu muʿammāyı añlamadı fākı
11. Alan ol durur ʿilim bī- münevver
Gözin aç bağ ey ḥak müştākı
12. Gel berī insān iseñ dīve uyma
İnsān dilince insān dilin oқи
13. Yüri faẓl-ı ḥakṣañ Muḥyiddīn Abdāl
Eger bildüñ ise heft zātı

17*.

1. ʿAceb dōstdan bize nağar ola mı
Dōst ile ağıllu pazar ola mı

8b: tiğ i teberri : tiğ-i teber Y2

10a: ʿilmini nedür: nedir ʿilmini Y2

11a: ol durur: oldur Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Göñül evlerine hükümñ yürüden
Göñülden göñüle gezer ola mı
3. Ne ki kılsañ günāh ma'fúmdur aña
Görüp aybumızı yazar ola mı
4. Eksiklü kul olan bilür günāhuñ
Göñülde şuçını sezer ola mı
5. Hayāle düşüp nefse uymak olmaz
Nefse uyan yoldan azar ola mı
6. Söylesen hak sözün yüzünü döner
Yoksa cahil Hakdan bızır ola mı
7. Erenler sözünü pişürü söyler
Eriñ nuñk uñ cāndan sezer ola mı
8. Muhyiddin fāriğ ol sözi uzatma
Söyledikçe bu söz uzar ola mı

18*

1. Toyğar yumurtasından toy toğar mı
Başiretsiz kişiden ādem toğar mı
2. Ezel ebed dūrür devlet kişiye
Yohsul kişinüñ bahtı bay toğar mı

6:-Y₁, -Y₂; İÖ:s.112.

8b: söz: söziY₂

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3. On iki burc kâ'im yirlü yerinde
Felek dönüp mağribden ay toğar mı
4. Kuşa şûr yok, deñize köpri olmaz
Kıyâs eyle katreden tay toğar mı
5. Musâviye leşkeri Yezîd-i Mervân
Yaramaz şoydan eyü şoy toğar mı
6. Der yağı sen ne umarsın şol ölüden
Müşrik mürdeden hiç şay toğar mı
7. Cümle şeyüñ vardur her bir şifâtı
Bir şifâtdan hiç ayruş şey toğar mı
8. Muhyiddîn pîre kulluğ itmeyince
Yaşî gelür kişiyे pây toğar mı

19*

1. Yetmiş üç dört yedi bildüm anı
İstivâsı yigirmi sekizdi bildüm anı
2. Sekiz hâttında otuz iki olur
Yil ü ş u hâk ü odı bildüm anı
3. Kaşuñ, zülfüñ, kirpigin remzine
Hağ aña âdem didi bildüm anı

6a:Y3:-şol

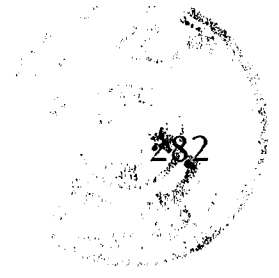
6b:şay: hayy Y2, Y3

7b:Y1, Y2:-hiç

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4. Yüzinde yazılmış elhamd sûresi
Fātiḥa imiş adı bildüm anı
5. Cennet kevşer didikleri şü
Uş lebünden şuşadı bildüm anı
6. Sen zîbâ dildârûñ biñ ḥarf degül
Biñ şeker yise tûti bildüm anı
7. Bal yise dünyâda cān kim canānsız
Yoğ şekernüñ dadı bildüm anı
8. Vişālûñ vaşlına irsem diyen cān
Dünyâdan elin yudı bildüm anı
9. Fitnesi çok şol gözinüñ alı çok
Mekri çok ʿaynuñ cāḍû bildüm anı
10. Kim ki ğaflet itdi bu ala uğradı
Nāmûsuñ elden kōdı bildüm anı
11. Kim ki bu pazara ʿaqlın yitürdi
Gitdi ziyān u sūdu bildüm anı
12. Hı ḥaḳıḳatüñ kâʿim maḳāmıdur
Şīn şeriʿatüñ odı bildüm anı

7b: şekernüñ: şekeriñ Y3
10b: Nāmûsuñ: Ol nāmûsıñ Y1, Y2

13. Muhyiddin senüñle âşinâ olalı
Bilişe döndi yadı bildüm anı

20*.

1. Kısmetim seb'ül-meşâñidür ma'ni
Hem yedi muşhafuñ budur nişâñı
2. Yedi yir yedi gök yedi deryâ
Yedi deñiz yedi mest yedi kâñı
3. Yedi âyet gökden yire indi
Otuz iki hurûfdur lisâñı
4. Oldı hatt-ı hâli yigirmi sekiz
Bunda bulundu delil ü burhâñı
5. İşte tanuk Fâtiha sûresi hem
Mürşid kandırdı müşkile düşeni
6. Yedi mescid, yedi Mekke, yedi hatt
Yazılmış yedi yedi rûşâñı
7. Hakk uñ Fazlı geldi nidâ getürdi
Helâl hürden kim içer Cavidâñı

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2a: yedi deryâ: deryâ yediY₁

3a: indi: geldiY₁, Y₂

7b: hürden: hüridenY₁

8. Bu kesvet yedi bābdan urdı demi
Yediyi beyān kılar şekl-i insānı
9. Dağı şorar iseñ tāc-ı devletdür
Bunda tamām oldu yedi beyānı
10. Bu tācuñ şāhibi şāh-ı evliyādur
Evliyādan gördük biz bu erkānı
11. Ya kendi çıka mı hergiz aradan
Bu rahatla bezeyin bu dükkānı
12. Muhyiddin sen sözünü çok uzatma
Bi-kıyāsdur sözün olmaz pāyānı
13. Muhyiddin sözden açıldı necā tum
Anuñcün söylerem bu tercümānı

21*.

1. Yine geldi Hakkuñ faşl-ı bahārı
Münevver şalim oldu murğ -ı zārı
2. Gitdi zulmet geldi rahmet-i naşim
Şaçıldı āb-ı nisān yağmurları

8b: Yediyi: Yedi mey Y₁
10b: gördük : getürdük Y₃
11a: hergiz : her Y₂

13a: Muhyiddin: Muhyiddinem Y₁, Y₃ , sözden: sözün Y₁, Y₂

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3. Āba dönüben eridi kırları
Āb-u revān olup aķar şuları
4. Kıara topraĝa boyanup tenleri
Gözin açdı uyandı uyķuları
5. Gelün sürelim bu dem elde iken
Daķı üzülmeden ʻömrin yuları
6. Şıdk ile pırine kıulluķ iderseñ
Oldı menzilüñ ilerüden ileri
7. Muħyiddīn töküldü ħazān yapraĝı
Zin olup yeñilendi eskileri

22*

1. Bildüm ki muʻcizā tı ol nūr-ı tecelliyā tı
Söyledüm aña eneʻl-Ĥaķ özge nesne yoķ ĝayrı
2. Kıameri kııldı iki şaķķ Muştafā muʻcizā tı
Ebü Tālib, Ĥaydar-ı seyf, Düldül ile Kıanberi
3. Kıopardı bāb-ı Ĥayberi Murtażā nuñ heybeti
Ĥasan Ĥüseyn mīri Zeyneʻl-ʻAbād dest-ĝiri
4. İmām Muħammed Bāķır, Cafer açdı berā tı
İmām Mûsā-yı Kāzım Mûsa Rızāya tażim eyledi

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: Söyledüm: ĆünY1, Y2, Y3

3a: bāb-ı Ĥayberi: bāb Ĥaydarı Y2

3b: dest-ĝiri: segiri Y3

5. Taķi vü Naķi durur gözüm ʻAskeri hâl hayâtı
Mehdî-yi şâhib-zamân zuhûr hemân olaydı
6. Şakķı bölmezdi imân tutaydı din kuvveti
On iki imâmdur imâm hem şalâtü's-selâmı
7. Bu sözde olsun tamâm âl-ı ʻabânuñ medħi
Muħyiddinüñ *canlardan* budur dâʻim ricâsı

23*.

1. Gele gel ey benüm cânım pâresi
Ayâ gözüm nûrı gönülüm çırası
2. Gözlerüñ fitnesinden dil-ħastedür
Oñulmaz cânında kirpigin yâresi
3. Tabîbüm senden raħm olmaz ne ola
Bu derdüñ kimseden olmaz çâresi
4. Şabır yok karararı yok sensüz müdâm
Dīvâne gönülüm ʻaşķuñ âvâresi
5. Nedendür ʻâķili lâ-yaķal eyler
İçmeden mest eyler lebüñ çerası

5b: olaydı: -Y1

7b: Muħyiddinüñ: Bu MuħyiddinüñY3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3: -Y2,-Y3.

6. Yüzüñ muşhafdur h̄atem kelāmullah
Kaşlaruñ yazılmış elhamd s̄uresi
7. Sen h̄āce misin h̄āceden mi geldün
Dôstum elinden eümm-i süppāresi
8. Ne mürekkebdür aşluñ nite bilmem
Kaşuñ gözüñ yüzüñ zülfüñ k̄āresi
9. Muhyiddīn Abdāla bir naẓar eyle
Naẓardan irāğ olmasun aresi

24*.

1. Ben seni severem t̄ā cānum gibi
Hem cānum içre t̄ā imānum gibi
2. Nuḡkuñ tesellīdür h̄üsnüñ tecellī
Cānumuñ maḡşûdı cānānum gibi
3. Tudāğın āb-ı zemzem çeşmesidür
Yüzün cevri h̄ayy-ı cāvidānum gibi
4. Boyuñ t̄ārdır, zülfüñ boynum zinciri
T̄ā ebed taḡılmış öz cānum gibi
5. Başımı t̄ûb eyledüm Manşûr benüm
Ene'l-Hak̄ söyledüm meydānum gibi

6b: yazılmış: yazmış Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3a: āb-ı zemzem: zemzemY2, Y3

5a: Manşûr benüm: ManşûrımY1

6. ‹Aşķ uñ sevdāsı kapladı cismimi
Üç yüz altmış tamarda kanum gibi
7. Meger dil-ḥastenüñ tabībi sensün
Derdüm diler seni dermānum gibi
8. İsmüñ yād eylerem müdām dilümde
Zebûr, Tevrāt, İncil, Furķānum gibi
9. Vechünde yazılmış Hakk uñ kelāmı
Ḥarf-be-ḥarf okudım Kurānum gibi
10. İsmüñ Bismillah imiş bildüm anı
Seb* semavāt-ı Raḥmānum gibi
11. Bağ benüm bağçe menüm bülbül benüm
Cemālüñ bağ u gülistānum gibi
12. Muḥyiddīn Abdālum bugün kapuñda
Dīvānuñda turam sultānum gibi

25*.

1. Yine Hakk uñ lûtf u iḥsānı geldi
Gökden yire āb-u nīsānı geldi
2. Bahār oldı bahār muʿtedil havā
Baḥre düşdi cümlenüñ cānı geldi

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Eser bâd-ı şehir vaqtinde yeller
Yağar yağmur şular revânı geldi
4. Ma'den nebât hayvân insân melek
Götürdi zulmeti nûrânı geldi
5. Hâkdan destûr oldı dağlar tonandı
Nefir çalınup sûruñ üni geldi
6. Ölüler dirildi kopdı kıyâmet
Cümle turdı kıyâmuñ günü geldi
7. Haşr u neşr oldı çün mîzân kurıldı
Muhammed nûru zî sultânı geldi
8. ʿAli gül koğusu Fâtıma âb-ı gül
İmâm Hüseyñ gül-i handânı geldi
9. Hasan Hukî cennet gül-i handân
Hüseyñi şehîd şehîdânı geldi
10. ʿÂbidin nergis-i hâbdan uyandı
Bağır sünbül ü dîvânı geldi
11. Caferüñ- şâdık eyyâm benefşe
Mûsâ-yı Kâzım lâle kanı geldi
12. Süsen Mûsâ-yı Rızâ Taqî nesrîn
İmâm ʿAli Naqî reyhânı geldi

13. Şakāyık sırr-ı Ḥasanü'l-Askerī
İrişdi vaʿdesi zamānı geldi
14. Muḥammed Mehdī mevcûd cümlesinde
Münderic cümlesi rûḥānı geldi
15. Çarde maʿşûm u pâk virdi bahâr
Öter tûtî kumrı figānı geldi
16. Öter tûtî vü kumrı bülbül muṭavvâk
Vaḳit eyyāmıdur tercmānı geldi
17. Muḥyiddīn Abdālın sevindi cānı
Şihhat buldı cānı cānānı geldi
18. Aşlını bilmeyen kör inkār oldı
Vücûdı küfr ile zulmānı geldi
19. Cāhil fark itmedi sûd u ziyānı
İşinde cehl ile noḳzānı geldi

26*

1. Erenler bir ʿacaib sırr görindi
Bu sırruñ içinde bir pîr görindi
2. Naḡar kıldım ben anuñ cemāline
Haḳ ʿayān cemālinde nûr görindi

17:-Y2

18:-Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Yüzin görüp rûşen oldu bu ʿâlem
Câ'n sevindi ten münevver görindi
4. Göz açup bağıdım taşra hem içre
Dil içinde yanar esrâr görindi
5. Gözde hikmet, dilde nutuk söyleyen
Göñülde bu bahır ile dürr görindi
6. Eger âyineye olsa bağan bir
Gören bir, görünen biñ bir görindi
7. Hemân bir câ'n bir vücûddur ne kim var
Bu birliğde bunca hüner görindi
8. Kañçaru bağıdım ise şâdir oldu
Her şâdirde oturan er görindi
9. Erenler göñlini alçağı tutdı
Nâdân katında göze hûr görindi
10. Muhyiddin yüzini toprağı sürdi
Toprak kimyâ, taşlar gevher görindi

27*.

1. Baña benden şorar iseñ hâlimi
Diñle diyüvirem çün ahvâlimi

7a: vücûddur: vücûddurur Y1

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Ben kandan gelürem kande giderem
Bil imdi nereye vardı yolumı
3. Ezelî deryâdan katreye geldüm
Aħır anda ilettüm menzîlimi
4. Ben kabâyı abâyâya degişmişem
Erenlerden giymişem ben şalımı
5. Cümle varımı yağmaya virmişem
Terk itmişem kamu mülk ü malımı
6. Tevekkülden kuşanmışam kuşağı
Kemer-bestlik bağlamışam belimi
7. Dün ü gün Hakk iledür pazarum
Allah Allah diyüp şundım elimi
8. Cāhil ü nādān ile pazarum yok
O dilden perhîz itmişem dilimi
9. Bilüri bir bilüre şormaz idüm
Bilürem şanur idüm ben de bilümi
10. Bâtinımı zâhirden seçemezdüm
Bu hâlde koymışam ben müşkülümü
11. Ere yetdüm erde bitdi maşşûdım
Ol er baña gösterdi kemâlimi

12. K̄azancum, d̄ürincim, ʿilmim, ʿamelim
Uş getürdüm bu yedi ʿamelimi
13. Elimden, ayağumdan, hem yüzimden
Sözimden añladum cım ü dālumi
14. Kāf, nûndan keşf oldu h̄attı-ı istivā
Bāñıldan seçmişem kıl ü kālimi
15. Muḥyiddīn Abdālum ben şādıķāne
Kitāb açdım adaķ kıldım fālumi

28*.

1. Her cānuñ maķzûdı cānān degül mi
Cānān ķurbān olanda cān degül mi
2. Cān ki cānānı özinden ayru bilür
Her dem bile sence mihmān degül mi
3. Göñülde gözde hem pertevi dilde
Kimine ʿayān kimine nihān degül mi
4. Didüm ki şāh sensin ben gedāyum
Didi ki her göñül sultān degül mi
5. Kābe kavseynüñ beyānın eyleyüm
İstivādan ʿarş-u Raḥmān degül mi

15a: ben: -Y₁

* . Y₁, Y₂, Y₃. -Y₄.

1b: Cānān: Cānāna Y₁

6. Taşdı kamu ırmaqlar mevce geldi
Yine ʿarzumānı ʿummān degül mi
7. Âhumdan bulut yayıldı göklere
Gözümde ağan yaş nisān degül mi
8. Kamu kuşlar tağ u şahrāya düşdi
Bülbülün yeri gülistān degül mi
9. Ehl-i tevḥid olan müʿmin yazıldı
Tevḥidün bañlayan Şeytān degül mi
10. ʿÂriflerin şohbetünde cān biter
Cāhilün her işi noķsān degül mi
11. Muḥyiddin sen dermānı şundan iste
Çün derdin tabibi Sübhān degül mi

29*.

1. Yeri gögi kapladum tutdım dūni
Şabāḥ oldu kim toğdı ʿaynum günü
2. Öldürdüm ol nefsün Şeytānını
Vaķit oldu kalmadı küfriñ kīni
3. Uyandum uyķudan el yüze sildüm
Yüzümde oķudım ʿilm-i ledüni

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

4. Hakkdan hitāb geldi de lebbeyk didüm
Çün kulağuma tokandı dōstum üni
5. Kāf nūndan zāhir oldı künt-i kenz
Ayān oldı gördüm genc-i nihānı
6. Kün didi bir kerre tırdı muallağ
Kendi nūrından halk itdi insānı
7. Ol kişi kim cān u cānānı buldı
Neylesüñ cihānı kevn ü mekānı
8. Medrese, hācı, müfti, müderris
Anlar okumadılar bu dīvānı
9. Maarifetsiz ādem hayvāna beñzer
Ne bilsün kim nedür bu söz yamanı
10. Bu çarhı degirmāndur döner dün i gün
Ādem dānesidür ögütür unı
11. Yār hasretinden akar kā'inā tun
Revān olur göz yaşı döker kanı
12. Gelen geçer, konan göçer kalur yok
Bākī degüldür fāni, dünyā fāni
13. Çok mürseller geldi dīn bünyād itdi
Kimi eī sā dīni, kimi Mūsā dīni
14. Her biri bir ton giyer şöret ile
Pes bize naşib oldı fahr tonı

15. Bu yolda birliğe yetilmez imiş
Aradan çıkmayınca sen sen i beni
16. Nazm ile söyledi Muhyiddin Abdâl
Bu resme zıkr itdi devr-i zamânı

30*.

1. Bilür iseñ otuz iki seyyâreyi
Bulduñ genc-i devlet settâreyi
2. İnbisât yetmiş yedi hurûfı
Bir elifdeki yüz on dört sûreyi
3. Fehm ideñ toğsan biñ sırr-ı kelâmı
On sekiz biñ eylemi dört pâreyi
4. Kırk maqâmı üç yüz altmış menzili
Biz giderdük hemân ağ u karayı
5. Seyr itdün maqâlâtı semâvâtı
Arşı vü kürsi âfâkı ser ü pâyi
6. Bist ü heşt sı vü dü sırrını bilen
Fażlullah Haqqdan nûş kıldı çeraşyı

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

2b: elifdeki : elifde Y2, Y3

4b: Biz giderdik: Birikdirdük Y1, ağ u karayı: aq u karayıY3

5b: Arşı vü kürsi âfâkı ser ü pâyi: Lâ hütü mülküti 'ib'âniyiY2,
Birikdirdük hemân ağ u karayıY3

6b: Fażlullah Haqqdan : Fażl-ı HaqqdanY1; Fażlullah: Velî Y2

7. Fâtiha niçün yigirmi bir harf geldi
ʿArif gel bize taqrîr it bu arayı
8. Bâ 'nuñ on yedi kâmet on bir nedendür
Kim itdi kim kıldı bu ibtidâyı
9. Dil bir âvâredür tutup kapılmaz
Anı bilen kapdı bu âvâreyi
10. Muhyiddînüñ budur Hâkdan naşibi
Hâkkı söyler çok bilmez müdârayı

31*

1. Söyleyicek sözi diñlemek gerek
Didüğüni dağı anlamak gerek
2. Söz bir gevherdür nâdâna demek olmaz
Sözi de yerinde söylemek gerek
3. Cihân ʿarife âşkâre pazardur
Nüh ğamina düşüp tanılamak gerek
4. Özge dermân isteyene ihlâş ile
Özin derde virüp iñlemek gerek

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3a: ʿarife: ʿarif Y2

4b: iñlemek: anlamak Y2

5. Muḥyiddinüñ sözünü ne bilsün ḥar
Ana torba aşup şaman yimek gerek

32*.

1. İsteyüp puñar başın bulmaq gerek
şuyu puñar başından almaq gerek
2. Gel berü sen de baḥr-i ʿummāna tal
Baḥr-i muḥīte ʿummāna talmaq gerek
3. İkrār- imānuñ baḥri kilidi
Er olan belı sende qalmaq gerek
4. Begim ʿāşıklıḡın nişānı budur
ʿāşık maʿ şûk yolında ölmek gerek
5. ʿāşık olan maʿşûkını bulunca
Ḥazān olup beñzi şararmaq gerek
6. Elden çıkan yār gene ele girmez
Elde iken qadrini bilmek gerek
7. Muḥyiddīn Abdāl yārüñ muḥabbeti
Eksilmeyüp gönüle tolmaq gerek

5b: torba: tobra Y1.

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: sen de: -Y1

3b: düşüp: düşüp bile Y3

33*.

1. Er gerek kahrın çekmege er gerek
Haqqa bakmağa doğru nazâr gerek
2. Tâlib olan bir mürşide iricek
İtikâdı şaf olup ikrâr gerek
3. Reftâre gelüp yola dur gitmege
İnsâna ikrâr, hayvâna yular gerek
4. Bir kişi turuban yola gitmege
Öñince bir kâmil ihtiyâr gerek
5. İşk gelüp başa galebe idicek
Yâ şabır yâ sefer yâ karar gerek
6. Garğa kuzğuna cehlî cefeye konar
Tûtiye şeker bülbüle gülzâr gerek
7. Muhyiddîn Abdâla hem-dem olmağa
Bir ahdi bütün key doğru yâr gerek

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1a: kahrın: kahrını Y₁, Y₂, Y₃; er gerek: yine er gerek Y₁, Y₂, Y₃

3a: Reftâre : Katarâ Y₂, Y₃

4a: turuban : duruban Y₁

6a: Garğa : Karğa Y₂, Y₃

7a: Muhyiddîn Abdâla: Muhyiddîn Abdâl Y₁

7b: doğru: doğru Y₁

34*.

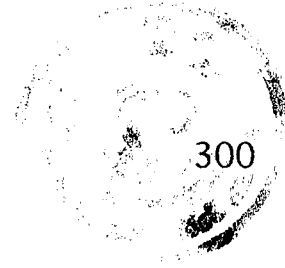
1. Dört gerek dört gerek üç dört gerek
Kişi dört bilmege beş dört gerek
2. Meydānda ʿāşīkāne yola varmağa
Eyü k̄uşağıyla ıolu merd gerek
3. Çomardur didiler cāna kıyana
Cānına kıymağa cömerd gerek
4. Dermān ister iseñ gel derde boyan
Dermāna irmege özge dert gerek
5. Biz geldük bunda gine giderüz
K̄onup göçmege bize yurt gerek
6. Muhyiddīn tesbiḥ eyle Allah adını
Allah adı gönüllere vird gerek

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1a: Dört gerek dört gerek üç dört gerek : Dert gerek, dert gerek,
üç dert gerek Y₂; Dört gerek dört gerek: Dert gerek, dert
gerek Y₃

1b: Kişi dört: Kişi dert Y₁; dört bilmege beş dört: dert bilmege
beş dert Y₂

3b: kıymağa : kıymağı Y₂, Y₃

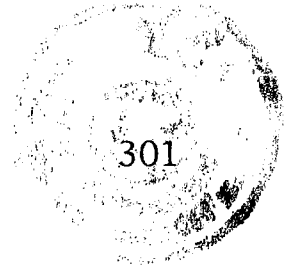
35*.

1. Taḥsîn ol üsdâda kim akrâ nı yok
Taḥsîn ol kemâle kim nokzâ nı yok
2. Taḥsîn ol h̄âceye kim alup şatar
Taḥsîn ol pazarda kim ziyâ nı yok
3. Taḥsîn ol ʿaşka kim ʿaşk tekyelenür
Taḥsîn ol tekiyye kim burhânı yok
4. Taḥsîn ol Şeytâna kim Raḥmâ nı var
Taḥsîn ol Raḥmâna kim Şeytânı yok
5. Taḥsîn ol boyacıya boyar beyâz
Taḥsîn ol irenge kim nişâ nı yok
6. Taḥsîn ol deryâya kim ande tolanur
Taḥsîn ol ʿummâna kim pâyâ nı yok
7. Taḥsîn ol vîrâne kim genc gizlenür
Taḥsîn ol geni ce kim vîrânı yok
8. Taḥsîn ol vuşlata kim her dem bile
Taḥsîn ol firķate kim hicrânı yok
9. Taḥsîn ol ʿâşıkâ kim dürr içinde
Taḥsîn ol dertlüye kim dermânı yok

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3a: ʿaşk tekilenür: ʿaşk ile tekilenür Y₁, ʿaşk ile tekiyyelenür Y₃

5a: boyacıya : boyacıya kim Y₁

10. Taḥsîn ol tûb idene kim meydâne geldi
Taḥsîn ol eâşıkâ kim meydânı yok
11. Taḥsîn ol Muḥyiddîne kim dôt için kurbâne geldi
Taḥsîn ol kimseye kim Muḥyiddînin kurbânı yok

36*.

1. Dervîşe sûâl şormak maḥâl degül
Muḥammed eAli kulında yol degül
2. Dervîşe şiddika buyurdı Aḥmed
Anı virmeyen alan el degül
3. Dervîş egri oturur toğrı söylerler
Dervîşüñ özi elifdür dâil degül
4. Özini Hakkâ tapuşur âliden
Dervîşüñ işi ḥâl oldu kâl degül
5. Dervîşüñ şoḥbetinden cân biter
Dervîşüñ sözi ḥayâtdur yal degül
6. eUzletinden ğayrı dirlik dervîşe
Dünyânuñ yüz biñi bir pul degül

10a: tûb idene : başını tûb idene Y₁

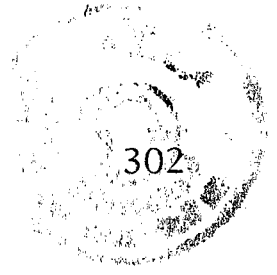
10b: kim : kim diye Y₁

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

5a: şoḥbetinden : şoḥbetinde Y₂, Y₃

6a: eUzletinden : eUzletden Y₂, Y₃

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

7. Degme bir nādān ne bilsün dervişi
Dervişüñ kâni ʿummāndur göl degül
8. Sermāyesiz kişi dükkāna geçmez
Zirā söyleyen dirlikdür dil degül
9. Cāhilüñ sözün işitme diñleme
Cāhilüñ sözi dikendür gül degül
10. Anuñ ne pazarı var gül şārında
Ol şakşāğandur bülbül degül
11. Ben Hakkā kul olam dersen miskīn ol
Özi hōdbīn olan Hakkā kul degül
12. Muhyiddīn ne dilersen Hakkdan dile
Virür dileğini Hakk bencil degül

37*.

1. Kuşatdum şol cihānı çenber oldım
Şaçıldum ʿāleme misk ü ʿanber oldım
2. Dürlü dürlü naķış vü reng gül i reyḥān
Kāʿināt ḥālī ben çemenber oldım

10a: var: vardur Y1

11a: Y1: ...kulum...

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Gel Hakkı isteyen irşād bundadır
Mısr cāmi'inde va'z-ı minber oldım
4. Muhib oldım āline Muşafānuñ
Ol sebepten yār-i peygamber oldım
5. Muhyiddīnem ben şāha kul oldım
Şanasın kim 'Aliye Kanber oldım

38**.

1. Gelsün dertli olan dermānı buldım
Küfri katl eyleyüp imānı buldım
2. Vücûdum şehrini seyrān iderken
Göñüller tahtında sultānı buldım
3. Vücûd nedür, vücûd aşlı nedendür
Vücûd içinde olan cānı buldım
4. Yıl ü şu vü od, toprak çār 'anāşır
Bu nişān ile ol nişānı buldım
5. Şerī'at, tarīkat, ma'rifet ile
Hakkikat bahır olan 'ummānı buldım
6. Muhyiddīnem bugün meydān içinde
Gel ey yol isteyen erkānı buldım

** . Y1, Y2, Y3, -Y4.

39*.

1. K atreden dery ayı  umm anı buldım
İrişd m menzile p y anı buldım
2. Zehi menzil zehi bu dem i inde
Ne k utlu s  at ol devr n  buldım
3.  Aşk ile c n pazaru  seyr iderken
N geh n duş olup c n n  buldım
4. C n irdi vuşlata ref  oldu firkat
Yaşk bum Y suf-ı Ken n  buldım
5. V c dum  urina  ıkdum bi-g m n
Ben anda M s -y   imr n  buldım
6. Zeb r, Tevr t u İncil haqqı
Muhammede inen Furk n  buldım
7. Meger dilber n y zi muşhaf imiş
Yazılmış haqqında Kur n  buldım
8. Bist   s , s  v  d  virdi niş n 
 yeti delili burh n  buldım
9. Hele ben Mekkeyi k lmışam  av f
Yaqqn bil Hann n  Menn n  buldım

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.
1a:  umm n : -Y1, -Y2

10. Muhyiddin bugün divān-ı ʿālide
Okudım defteri divānı buldım

40*.

1. Hırkamız dört köşe oldu tācumız yedi bizim
Şükür olsun ol şāh kim kaydumuz yedi bizim
2. Çār sebaʿ ve bīst ü heşt Kur'ānun ma'nāsı
Zāt ile şifātımız yazar sī vü dü bizim
3. Şerʿat şartını bilmedük adıyla āmm imiş
Cismimizi kül eyledi tarīkat odı bizim
4. Hem maʿrifet hem haqīkat dört tabīʿat kırk maḳam
Bu dünyānuñ cīfesinden elimiz yudı bizim
5. Terk idüp ʿaşka değışdüñ bu dünyā varlığını
Hey müslümānlar nemizdür dünyā murādı bizim
6. Biz mülkin Süleymānıyuz añladık kuş dilinden
Her seḫer medḫimiz söyler ʿandelīb, tūtī bizim
7. Muhyiddinüñ yedi āyet başında tāc sırrı
Bugün bu meydān içinde cānumız fedā bizim

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: bīst ü heşt: sī vü dü Y1; Kur'ānun ma'nāsı: dü'nün ma'nāsı Y2

2b: sī vü dü: bīst ü dü Y1, bīst ü sī Y2

41*.

1. Ma'rifet odum ha'kiyat vuc'udum
De'imā aña kıluram süc'udum
2. Vuc'udumda buldım Mısır cāmi'in
Mescid-i ha'kiyat oldu sācidüm
3. Cihānuñ hāline nazar eyledüm
Gāfil gelüp geçenlere acidum
4. Özümüñ öz hālini bilmez iken
Ma'rifet añlayıcağ ğod-süciydüm
5. Muhyiddinem yolum mürşide irdi
Şimdi gümüş oldım evvel tunc idüm

42*.

1. Yüzüñ gördüm didüm elhamdüllah
Zuhûr oldu yine zülf-i siyāhum
2. Cemālüñ göricek ben secde kıldum
Cemālüñ baña izhār kıldı şāhum
3. Baña yüz gösterir ol şems münir
Şükür senüñ birliğine Allahum

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2a: Mısır cāmi'in : mescid cāmi'in Y₁

5b: Şimdi gümüş : Şimdi kumaş Y₁ ; tunc idüm: uç idüm Y₁

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

4. Sözi kudsî rahîmdür yüzi kıblem
Kaşlarının mihrâbı secdegâhum
5. Şol kara zülüfdür boynum kemendi
Yûsuf benem zindânıdur câhum
6. Hakkâ minnet firkat vuşlata irdi
Şıhhat buldı ğamdan derd ile âhum
7. Halkâ fâş itmezem mihrini yârûñ
Ki gönülüm evinde mihr ü penâhum
8. Günâhum çok tövbe istiğfar Allah
Belî eksükligim çokdur günâhum
9. Ne ki söz söylerem bunca azar ile
İlahî kabul kııl cedd ü ervâhum
10. Muhyiddîn Abdâlum hükmine bende
Ben anuñ kuliyum ol pâdişâhum

43*

1. Erenler görüñ ben ne tuhfе cânum
Defterüm elüme aldum dîvânum
2. Okudım yazdım kimesne bilmez
Okuyan kim yazan kim bî-gümânum

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2a: Okudım yazdım : Okurım yazarım Y₂

3. Zāhirem bāṭınam bir gizli gencem
Cāhil ü nādān gözinden nīhānum
4. ʿUmmāndan gelürem gerçi kaṭreyüm
Deñizem, deryāyum, baḥr-i ʿummānum
5. Gölünde kendünde ṭunada bile
Çarḥ ile dönerem devr-i zamānum
6. ʿArş benem kürs benem hem muʿallaḳ
Bile semāʿ oynaram ḥoş devrānum
7. On sekiz biñ ʿālemüñ mevci benem
Cāh yaḥşi oluram gāhi yamanum
8. Bilmiyenlere bir pula degmezem
Bilenlere gör ne ḥoş tercümānum
9. Gelsün delīl istiyen cāna benden
Delīl benem ki delīl ü burhānum
10. Ay ile güneşi seyrān eyledüm
Şems-i saniḥāyum māh-ı tābānum
11. Şusızlara ābum açlara ğıdā
Cānsızlara cān dertlere dermānum
12. İns ü cın çün yeḳsān oldu baña
Ben vücûd şehründe Süleymānum

13. Hele ben farigem faḥr-ı cihāndan
Hālisem muḥlisem pīr ü civānum
14. ʿİsāyum, Mūsāyum Muştafāyum
Aḥmedüm Maḥmûdum ehl-i imānum
15. Sāʿilem sâfilem ğarībem yetīm
Erenler yolında ḳulum, ḳurbānum
16. Faḳīrem, dervīšem buyurdu şāhum
Ben anuñ emrüne daḫı fermānum
17. Muḫyiddīn Abdālum bir kemter ḳulum
Haḳḳuñ faḫlu-yıla ehl-i ʿirfānum

44*.

1. Bu vücûda gelicek ben cān geldüm
Ḳatreden görindüm ʿummān geldüm
2. İbtidā ben ne idüm anı bilgil
İntihāda şuret-i insān geldüm
3. Yel ü şu, od u topraḳ idi aḫlum
ʿAḳl u ʿaşḳ, nefes ü cān yeksān geldüm
4. Şerīʿat, tarīḳat, maʿrifet ile
Haḳḳate ḳul oldım suḫān geldüm

15a: yetim : yetimem Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: İbtidā ben ne : İbtidādan ne Y2, Y3

2b: şuret-i insān : şorana insān Y2, Y3

5. K̄uṣ dilün aṅladum ḥā tem elimde
Hem bugün bu mülke Süleymān geldüm
6. Öñ geldüm ṣoñ geldüm daḥı üñ geldüm
ṣanma ey münkir beni noḳṣān geldüm
7. Ṣeṣ cihetdür sırrımı fāṣ eyliyen
Yoḥsa bir gizlü gencim nihān geldüm
8. Üç yüz altmış burcı seyrān eyledüm
Andan bunda Ḥakk ile mihmān geldüm
9. On sekiz biñ ṣālemüñ meṣḥûriyam
Kāf ile nûn emrüne fermān geldüm
10. İsmi zā tumdur mīm, hā, mim, dāl benem
Bist ü heṣt ü sī vü dü K̄ur'ān geldüm
11. Birliğünde buldım yetmiş yediyi
Özin bilenlere tercümān geldüm
12. K̄ırk sekiz , elli yedi , altmış altı
Delīldür ki levḥ ile burhān geldüm
13. N'ola k̄urbān olam ben Ḥakk yolında
Bu ḥakīkat ehline k̄urbān geldüm
14. Muḥyiddīnem tiryāk-ı ekber menem
K̄amu dertlere uṣ dermān geldüm

7b: Yoḥsa : Yoḳsa Y₁

10a: mīm: -Y₁

11a: Birliğünde: Bir elifde Y₂, Y₃

45*.

1. Ol Muḥammed Muṣṭafādur ki kıblegāhum benüm
Şāh ʿAliyyü'l-Murtażādur ki bedir māhum benüm
2. Muḥammed dīnim diregi ʿAlidür gönlim çırağı
Ḥasanum Ḥulķi rüsnādur ol pādişāhum benüm
3. Ger bula deşinde sen şehīd olan cānlar cānı
Ḥüseyin gönlim evinde gizlü penāhum benüm
4. İmām Zeyne'l-ʿAbidīndür aķıdan gözüm yaşın
Kavlīm Muḥammed Bāķıruñ oldu derd ile āhum benüm
5. Caʿ ferüʿ- Şādıķdan içdüm şarābı mā-yı tahûr
Mûsā-yı Kāzım ʿAlīdür nigārum şāhum benüm
6. Muḥammed Taķī, ʿAli Naķīnīñ hem miskinim
Ḥasanü'l-ʿAskerīden açıldı sebāķum benüm
7. Yā Muḥammed Mehdī-yi şāhib-zemān senden necāt
Gölgeni üstümden ayırma zıll-ı penāhum benüm
9. Muḥyiddīnem ben düvāzdeh imāma şundım elim
Ol erenlere maʿlûmdur ķamu günāhum benüm

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
2b: rüsnā: rehY₃, rızā Y₂
3a: sen: susız Y₃
9a: ben: -Y₂, -Y₃
9b: ķamu: -Y₁

46*.

1. Kani Şu benüm ile itdügin eahd ü peymān
Bir dem eayān olursın yine bir demde nihān
2. Dünyāya maĝrūr olup kani benüm diyenler
Aħir öyle uĝradur bellü remz nām-ı niŝān
3. Taħt u sarāy, mülk ü mal Süleymāna kalmadı
Kani İskender Dārā kani bunca Süleymān
4. Kani Süleymān nebī nice lezzetüñ gibi
Hükm iderdi küh-Kāfa aña kaldı bu cihān
5. Dünyā salṭanatına düşüp maĝrūr olanlar
Őoñra peŝimān oldu bildigi külli yalan
6. Hak Taāla Kur'an'da Şöyle buyurmuş idi
Kimseye bāki kalmazgıl men ealeyhāfān
7. Mıŝır, Yūsuf, Yaĝūb, Nüh tūfān hem Hūd
eAlemler Zebūr Dāvūd elünde eridi āhen
8. Yigirmi sekiz sī vü dü yazılmış Allah adı
Okırlar yedi yedi insān vechinde Furkān

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

4a: nice lezzetüñ gibi : nice daħı anuñ gibi Y₂, Y₃

5b: Őoñra : HünY₁ ; külli : kavli? Y₂, Y₃

8a: sī vü dü : otuz iki Y₁, Y₂

8b: Furkān: fermān Y₁

9. Yeşil kızıl kara ak Hakk'dan gayrı nesne yok
Bād u nār u āb u hāk, 'aql 'ışk nefes ü cān
10. Bir şāha kulluğ eyle sen dağı şāh olasın
Cihād it kemāl ehl'ol, irmez kemāle noğsān
11. Muhyiddīn Abdāl gerçi bende şorana kuldur
Gamdan āzād olmadı ma'nide kul-ı sultān

47*.

1. Ey cisimi lūtf u cān, ey nuḡı dürr-i mercān
Ey tanıyan özini, ey 'aql-ı kāmīl insān
2. Ey katl iden hirsını , ey 'aql 'aşk cān ile
Ey hākīkat gencine, irişen merd-i meydān
3. Hāk Ta'ālā hakkında saña ker-menān didi
Ey ma'nā-yı helatā şûret-i Rahmān
4. Ey Noḡıatü'l-Kitāb bulan bā'nuñ altında
Ey hālünden haberdār ey hayāt- ı Cāvidān

11b: kul-ı sultān: kavli 'atanY₁

* : Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2b: irişen: irişin Y₂

3a: kermenān : kerr-i menān Y₁, kermenā Y₂

4b: hayāt- ı cāvidān: siyah-ı CāvidanY₁

5. Ey Fātiḥa sûresin okıyan ihlâs ile
Ey añlayan ebcedi oldur sâhib-i Kûr'ân
6. Ey İncil ü Furkân zikir ider bir ḥarf ile
Ol bildi ve tanıdı, olmaz işinde nokṣân
7. Ey kāf u hâ sırrını bilen bîst ü heşt ile
Ey Tâhâ vü Yâsîne âgâh ehl-i 'irfân
8. Ey sî vü dü ḥurûfî gören yârin yüzinde
Ol oldu maḥrem-i esrâr görindi 'ayân nihân
9. Ey ben 'ârifem diyen şekl-i şûret bezeyen
Çün Hakkı tanımışsın kanı delîl i burhân
10. Ey Hakk ile âşinâ, ey cân ile bilişen
Ol Mesîḥ-Meryem'den virse 'aceb mi nişân
11. Çün Mesîḥüñ nefesi zinde kıldı mürdeyi
'Aşık dil-ḥasteye n'ola eylese dermân
12. Kim ki bildi tanıdı öz nefsinî şüphesiz
Zerre kadar degüldür katında cümle cihân
13. Ey Muḥyiddîn tedbîrüñ taḳdîre ibrâsıyla
Ne kim kıılır ol kıılır elünde ḥükm ü fermân

8a: ḥurûfî : ḥarfi Y₁, Y₂, Y₃

8b: nihân: -Y₂, -Y₃

48*.

1. Göñül geç yârüñ ağılı balından
Müdām acı gelür tatlu dilinden
2. Şaķıñ dutulma zülfi tuzagına
Fitnesi çok gözlerinüñ alından
3. Nidersin bülbül gibi figān idüp
Ne umarsın şu dikenlü gülinden
4. Yazılmış esmā-yı hüsne yüzinde
Çalınmış kalem-i kudret alından
5. Yedi muşhaf yedi seb'ül-meşāni
"Ayān oldu yedi hatt u hālinden
6. Ben dağı ebcedüñ buldım Kurānuñ
Ma'nāsın añladım cīm ü dālından
7. Ne lāzımdur aña mey ü meyhāne
Bir cām içen aşık lebi la'linden
8. Her kişinüñ "ilmindedür görgüli
Halka fi'linden dervişe yolundan

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2a: dutulma : tutulma Y₁, Y₂

2b: gözlerinüñ: gözlerin Y₂

3b: gülinden: balından Y₁, Y₃

8a: görgüli: gör yolu Y₂

9. Hey begim ben anı aşka değışdüm
Geçdüm bu dünyānuñ mülk ü mālından
10. Ayetüñ okuyup nefsüñ bilenler
Elin çekmedi cihānuñ bir gülinden
11. Muhyiddīn ʿārif -i Rabb olamaz
Her kim ki geçmedi kıl ü kālinden

49*.

1. Ey gözleri āʿmā sen genci göremezsın
Hem genciñ esrārına sen giremezsın
2. Ey gönül ne sevdāya āvāresın
Sen ʿāqlını kendine diremezsın
3. ʿAkl ile ehl-i ʿirfān olamazsın
Bir ihtiyār yerine turamazsın
4. Kendi ʿilmiñ okuyup bilemezsın
Añlayup bu remizi bulamazsın
5. ʿUzletle mücāhede çıkamazsın
Müşāhedeği kall ile idemezsın
6. ʿUzleti özge pişe idemezsın
Nefsüñ tepeleyüp öldüremezsın

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: sen: -Y2, -Y3

5a: çıkamazsın: çekemezsınY2, Y3

7. Nefs-i emmāreyi öldüremezsın
Fitnenüñ defterin dürdüremezsın
8. Tartup kudret kılıcuñ şalamazsın
Tükedüp nefsin çırasın kıramazsın
9. Bir ulunuñ etegin tutmayınca
Hızra yetüp hayâtı şoramazsın
10. Özini meskenetde kıomayınca
Bu dervişlik yolına varamazsın
11. Muhyiddin sen saña yâr olmayınca
Yürü var dem-i devrân süremezsın

50*.

1. Diñle imdi söyliyeyüm bir haber
İşidenüñ gönünden gitsün ğubār
2. Söylemek gümüñ söylememek altun
Söylemekden söylememek muṣteber
3. İnsan-ı kâmil için toğar güneş
Câhil nâdân için tığ ü teber
4. Muhammed aşkına çevrilür dolap
Hem anuñ hükmindedür zır ü zeber

7b: dürdüremezsın: düremezsın Y2, Y3

10a: kıomayınca : kıoymayınca Y3

* . Y2, Y3, -Y1, -Y4.

5. Dervîşdür dervîşâne fahır-ı âlem
Muhyiddinüñ hırkası şalı güher

51** .

1. Kirpigi kâşî zülfi yedi muşhaf anden toğar
Toğar şol devlet güneşi bilmezem kandan toğar
2. Alnı kamer gün dürür haatları seyyâreler
Kangı burcuñ yıldızıdur şöyle nihândan toğar
3. Tecellî tutdı cihâni şûlesi günden toğar
Tâ'sı, he'si, kâf, he'si leb-i dehândan toğar
4. Zebûr, Tevrat, İncil, Furkân dîn için bünyâd oldu
Delîl, tevhid, tefsîr, te'vîl dört kitâb andan toğar
5. İbtidâ Ahmede Kur'ân on yedi harf geldi
Yedi tamu sekiz cennet kâf ile nûndan toğar
6. On yedi şalavât Hızır on bir sefer kâmet
Bîst ü heşt ü sı vü dü hem ism-i Yâsinden toğar

** . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄ .

1a: kâşî zülfi: kâşî gözi Y₂

1b: Toğar: -Y₃

5: On yedi şalavât Hızır on bir sefer kâmet

Bîst ü heşt ü sı vü dü hem ism-i Yâsinden toğar Y₂, Y₃

(bkz. 6. mısra)

6: İbtidâ Ahmede Kur'ân on yedi harf geldi

Yedi tamu sekiz cennet kâf ile nûndan toğar Y₂, Y₃

(bkz. 5. mısra)

6b: Bîst ü heşt ü sı vü dü : Bîst ü sı vü dü Y₂

7. Altı kerre bîst ü heşt, altı kerre sî vü dü
Bu ħurûfuñ içdin görkim sîn ile şıندان توغار
8. Ey gönül baħri iseñ tal bu deryâ nın ʿummânına
Ol şadefüñ dürr dânesi baħr-i ʿummândan توغار
9. Muħyiddîn maʿdeni buldı neylesün yabanîyi
Çün sırr-ı aķdur gevher ister gevher ol kândan توغار

52*.

1. ʿAşık uñ maşûķ yolında seriyle cāndan çıkar
Şöyle ķan yaş aķıdur kim şanki cān tenden çıkar
2. Hakkı koyup şöyle bāıl sevdāya gönül virüp kapdıran
Düşüp dünyâ ʿarzusına dînden imāndan çıkar
3. Gözlerinüñ fitnesiyle kirpiklerin ķan eyledi
Didüm ki dilbere gelgil destini ķandan çıkar
4. Ne ʿaceb ola dutuldı zindānında bu gönül
Şol cāh-ı zindāna düşdü dili zindāndan çıkar
5. Yār için aķyār ile bir merdāne cenk eyledük
Öyle olur meydān yerinde tîr, ķılıç ķından çıkar

7a: bîst ü heşt: bist ü sî Y₁
 7b: ħurûfuñ : ħarfin Y₂, Y₃
 9a: yabanîyi: pâyânı Y₂, Y₃
 * . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
 4a: dutuldı : tutuldı Y₁, Y₂
 5a : eyledük : eyledi Y₁

6. Ne ki kılduğ küfr ü İmān ne ki bildük ħayr u Őerden
Dilberüñ ħatāsı yoğdur her günāh benden çığar
7. Fariğ ol Muħyiddīn Abdāl açma yārüñ sırrını
Sen seni Őanup bu sözler Şanma kim senden çığar

53*.

1. Her kiŐinüñ bunda bir istegi var
Erenler yanuñda çoğ küstāĥı var
2. Ere müŐtāk hemān sen seni Şanma
Erüñ hezār yirde biñ müŐtākı var
3. İnsanuñ ikrārı bendi bağıdur
Ĥayvānuñ yularıyla köstegi var
4. Muħyiddīnüñ ħırkası dört pāreden
Biñ yađa ile bir baştan istegi var

54*.

1. Her kimüñ kim arđasında yüki var
Bađuñ alur Ĥakk uñ ande ĥakkı var

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2b: biñ : -Y₂, -Y₃

3a: bendi : bendini Y₂

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2. Her kimüñ kim arķasında yüki yoķ
Bacı yoķdur kimseden ne pāki var
3. Erenlerin her sözi bir kılıçdur
Yayı gizli kirişinde oķı var
4. Ey h̄āce sen eksük baķma fenāya
Fenānuñ içinde h̄ayy u bāķi var
5. Şöyle zann ile ol mü'min degüldür
Şol kimsenüñ ki mü'mine tākı var
6. Avlayup tutmaķ için ğāfilleri
Aşul penddür dünyanın çoķ faķı var
7. Zāhidüñ h̄üsnünden kopar kıyāmet
Özin bilmez h̄amırında şeki var
8. Muḥyiddīn bir meyḥāneye dūş oldu
İçen gelsün meyden ehl-i sākı var
9. Muḥyiddīn Abdāl hezārān bu yolda
Yolın ister erenlere müştākı var

55*.

1. Gözlerin siḥrinden oldu bu göñlüm āvāreler
Kırpigin oķından oldu yüregimde yāreler

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1b: oķından: zahmetindenY₁

2. Bir nice tabîbe vardım derdüme dermān için
Derdüme vaşluñdan özge bulunmadı çāreler
3. Didiler derde devā yine yārden olısar
Yüregimüñ yāresine seni merhem şaralar
4. Dilberim ʿālemde sensiz müdām ağlar gülmezem
Aķar gözimüñ yaşı ırmaķ oldu dereler
5. Derdüñ ile hāste oldum uş dün ü gün inlerem
Yoķdur kimsem ben ğaribüñ gelüp hālim şoralar
6. Şabaħuñ seyrine çıķsa seyr iderken şahrāyı
Bir ʿāşık yüzüñi görse kendi kendin pāreler
7. Dilberüñ yüzinde gördüm bugün ʿālem hikmeti
Yedi hātta aķlar yazmış yedi hātta ķaralar
8. İki ķaşuñ istivāsı şakķuñ- ķamer gösterir
Delil iki ʿārızına şalmış iki turalar
9. Muħyiddīnem şol yüze ben şeksiz imān getürdüm
Hāķ dimişem dönmezem ben gerek boynum uralar

3b: Yüregimüñ: Yüregim Y3

5a: dün ü gün: derüni gün Y1

6a: şabaħuñ : şabaħ Y3 ; seyrine: seyranına Y2

8b: ʿārızına : ʿārhanına Y1

9b:ben : -Y3

56*.

1. Ey dilber seni cismime cān didiler
Göñüller tahtına seni sulhān didiler
2. Bu dertlü cānlaruñ seksiz tabībi
Seni dil-ḥasteye dermān didiler
3. Senüñ şānuna geldi ümmü'l-kitāb
Budur gökden inen Furkān didiler
4. Şıfāt ı zātuñ hem Kāf ile 'Ankā
Yüz on dört sûre-yi Kurān didiler
5. Kaşuñ , zülfüñ , kirpigin Kādr u Berāt
İnansun kāfir, müselmān didiler
6. Yüziñ Hak Fātiḥadur sidre boyuñ
Cemālüne 'arş-ı Raḥmān didiler
7. Hüsnüñ cennet imiş ḥaṭṭuñ melekler
Yanağ uñ rûşe-yi Rızvān didiler
8. Lebüñ devrānıdur uş geldi devrān
Tudağ uñ çeşme-yi ḥayvān didiler
9. Vişālüñ vaşluna irer 'aşıklar
Mişlüni Yûsuf-u Ken'ān didiler

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

10. "Aşkına çevrenür bu çarh-ı felek
Külli şeyi hükmine fermān didiler
11. Ne fettān yay imiş kaşuñla gamzeñ
Muhyiddin Yāsine Furkān didiler

57*.

1. Kim ki yetmiş ikiden aldı haber
Yetmiş iki hûriyi anlar öper
2. Muştafā şefa'at kılur añlara
Budur ümmet deyü er kayduñ yapar
3. Cennet- "Adan olur anların yeri
Çalap anlar için uçmaqlar yapar
4. Nice girer Hakk uñ uçmağına hem
Ol ki nefse uyup yolından şapar
5. Düşmüş dünyā ardına hā segirdür
Zāhid Mevlāsın koyup mala şapar
6. Söyleseñ Hakk sözini tutmaz kulağı
Hakk dan yüzün çevirür gözün şapar

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: şefa'at : şefkat Y2, Y3 ; añlara: hem añlara Y2, Y3 , hem
añlar Y1

4b: yolundan: yoldan Y1

7. Özin bilmez kendi sergerdān gezer
Halkı irşād eyleyüp mimberi teper
8. İrşādında hoş münezzeh geçinür
Tenhāsında gehi bād gibi kıpar
9. Münkirin ta'nından mü'min eğilmez
Şinesin tırine dutupdur siper
10. Muhyiddīn münkiri gördüm güler
Şirin açmış haber kıpusın kıpar

58*

1. Dilberün kıāşı mihrābı eāşıkun mi'rācıdur
Nuḫkı tudağı Çalabı dertlerün eilācıdur
2. Varun diyün şol ağıyāre kim yāre söz dimesün
Zirā kim ağıyār sözi hem acıdur cān acıdur
3. Kıabeğe varmağ ile her kışı hācı olamaz
Hacca varup hācı olmağ başda devlet tācıdur
4. Mekkeyi görmek dilerseñ bağ erenler yüzine
Mekke dağı hācı gāzī ol yüzün muhtācıdur

7b: minberi teper: minbere tapar Y3

9b: dutupdur: tutupdur Y1, Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: söz: -Y2, -Y3

3b: ...olmuş...

4a: Mekkeyi: Mekke Y2, Y3

5. Gel erenler aşkına yüz sürüp duâ dile
Duâya muhtâc cân iseñ erenler duâcıdur
6. Bir gönül ele getüren bir yalıncağ turnadan
Bir dahı açlar toyuran eşiginde hâcıdur
7. Şol malından zekât virüp hayır itdüm diyenler
Ol dahı hayır degüldür virdigi mâl bâcıdur
8. Bir kişi her ne çekerse ğayrı Hakdan bilmesün
Öyle bilsün nefsendendür gine kendi gücidür
9. Nâdâna ta'zîm idüben şohbet-nişin olma kim
Her söz kezret kaldur câhil şohbet tucıdur
10. Degme bi-haberüñ sözi geçmez ârif katında
Tûtüye şeker degüldür tere ter-hûn mecidür
11. Görince Muhyiddin Abdâl bağçada ne var açılır
Öyle bil Hümeâ kuşıdur erenler turrâcıdur

59*

1. Aşıkı perih te kılan yolu ihtiyâcıdur
Dervişüñ derviş özüdür ne hırkası tâcıdur
2. Derviş özin bile sözünü râst söylye
Yedi yir gök nüh felek devrânınıñ muhtâcıdur

7b: dahı: -Y3

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Dilberüñ hem zülûf remzi şıraṭa yol gösterür
Nâṭıkdur çeşme-yi ḥayvân todağı ḥalvâcıdur
4. Lebleri meyḥâne senden içen pür-maḥmûr olur
Kevşer selsebil oldur şanmañ anı sücidür
5. Ḥüsni dür Firdevs-i a'lâ yüzidür cennet ḥûr
Sâciddür delîl Ṭâḥâ boyı ṭûbâ ağacıdur
6. Kirpigi deldi sînemi geçdi tenden içerü
Cigerümden kan alan şol kipriğin avcıdur
7. Ârif şarrâf olanlar kân-ı gevher bulanlar
Câhil nâdân olanlar gevheri yok necidür
8. Muḥammed didi ümmetim yetmiş iki bölük olur
Yetmiş ikisi reft ister bir nicesi Nâcîdur
9. Söz vardur sözden içerü kim âkıllar ma'nî olur
Muḥyiddînüñ bu sözleri çok muḥallid secîdür

60*.

1. Ey cân şaķın ki bunda başı çokdur
Âdemüñ ḥâşunda kallaşı çokdur

*. Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
1a: başı : nâşı Y₂, Y₃

2. Yār bize az kılar cevr ü cefâyı
Ola ki şol aġyāruñ taşı çoġdur
3. Yār ħasretüñden tökerem acı yaşı
Aķar şol gözlerimüñ yaşı çoġdur
4. Yārüñ ġamzesi yāreler yüregim
Oñulmaz yüregimüñ başı çoġdur
5. Göñül gel sâhil evine gidelüm
Bu yirüñ bahârından kışı çoġdur
6. Kul olan bilmez suġānuñ işini
Suġānuñ pes görünmez işi çoġdur
7. Kendü vaşf-ı ħālidür söylediġi
Muġyiddīnüñ ħayāli düşi çoġdur

61*.

1. On iki imām bizim imānumızdur
Cānumız canānumızdur cānumızdur
2. Severiz biz on iki imāmı cāndan
Anların nuġkı hem burhānumızdur
3. Muġammed Muştafā ħatm-i nübüvvet
eAliyyü'l-Murtażā ħaķ dīnimizdür

3a: tökerem: dökerem Y3

4b: başı : yāresi Y1

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

2b: nuġkı: -Y2

4. Hasan Hülkî gönülde kâ'imdürür
Hüseyn Kerbelâ mihmânumızdur
5. İmâm Zeyne'l-âbidîn serr tâcumız
Muhammed Bâkırî sulhânumızdur
6. Caferü's-Şâdıkdan açıldı bu bâb
Bildük Mûsâ-yı Kâzım kânumızdur
7. Âli, Mûsâ, Rızâ, Şâh Takî, Nakî
Hasanü'l-Askerî dîvânumızdur
8. Çâr maşûm zühretü'l-kitâbumızdur
Muhammed Mehdî hoş devrânumızdur
9. Muhkemâ t muhkem oldı gönlimizde
Harf-ı mukattâ'ât pinhânumızdur
10. Kâf u hâ söyler dilimüzde beyânı
Okuruz harf-be-harf Kurânumızdur
11. Yedi muşhaf yedi Bismillah ile
Yedi âyet yedi Furkânumızdur
12. Yedi yir yedi gök yedi kevâkib
Yedi iklim her nazar seyrânumızdur

4a: gönülde : gönülümde Y2

8b: Çâr maşûm : Cihârde maşûm Y1, Cihârde-yi maşûm Y2,
Çârde-yi maşûm Y3

10a: söyler dilimüzde: dilimüzde söyler Y1

13. Mevâliyüz şıdık ile şādıkāne
Teberrī ve tevellī nişānumızdur
14. Laʿnet falanı falanı falana
Anların şıfātı zindānumızdur
15. Anlar kim Yezid ü Mervānilerdür
Ezelden ʿad ü düşmānumızdur
16. Muhyiddīn Abdāl eydür Fażlullah
Cümlemizi var iden Sübhānumızdur

62*.

1. Bir tamladan tamlā tamlā göl olur
Şuşızlar şulanmağa maḥal olur
2. Karıncacıklar bir yire ev tutar
Vara gele her tarafı yol olur
3. Pādışāh bir yire aķın eylese
Kağırdur cümle beglere gel olur
4. Cāhillerün şohbeti kamu keşret
ʿAriflerin şohbeti yağ-bal olur

13: Muhyiddīn Abdāl eydür Fażlullah
Cümlemizi var iden Sübhānumızdur Y₂ (Bkz. 16.beyit)
13b: Teberrī ve tevellī: Teberrā ve tevellī Y₂, Y₃
16: Y₂'de 13. beyit
* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

5. Zāhidin giydigi şôfdur ya atlas
Dervişüñ giydigi ʿabā şal olur
6. Üstüne ʿaşk odı düşen ʿaşık uñ
Beñzi şararuban cismi kül olur
7. Taʿaccüb halleri var bu cihānuñ
Kimi sultāndur kimisi kıl olur
8. Elvān elvān gürûh âdem oğlanı
Evliyānuñ gürûhı abdāl olur
9. Añiler, ğāziler, abdāllar bugün
Şāhuñ meydānında pāy-i māl olur
10. Evliyānuñ duʿası müstecābdur
Didügin dimişdür sözi kāl olur
11. Şāhib-i taşarrufdur kûṭb-ı ʿālem
Nuṭk-ı Hākdur her ne dise ol olur
12. Yolu bir mürşid-i kāmile iren
Yolda kalmaz anuñ işi hall olur
13. Her kimse kim añladı bu hurûfi
Müşkilüñ hall idüp bî-kıl ü kāl olur
14. Gel ey Furkānuñ ebcedin istiyen
Anuñ delīli cīm ile dāl olur

15. Dilberüñ leblerinden âb-ı kevşer
Selsebîl âb-u zemzem göl olur
16. Maʿrifet meyinden içüp mest olan
Hayy-ı Cāvidāndur ehl-i dil olur
17. Muḥyiddīn eydür söze başlayınca
Özi ağlar gözi yaşı sel olur

63*.

1. Âriflerin şöh beti cāndan olur
Küfür gidüp lûtf u imāndan olur
2. Tarîkatda taratüñ temiz kılar
Kendi ümmet tarîkı dīnden olur
3. Taleb eyle nefsini bilmesine
Bilmez iseñ o kuşûr senden olur
4. Bunca niʿmetler yenilüp içilür
Bilür misiñ aşlını kıandan olur
5. Gelsün gevher olan maʿdeni buldum
Maʿden menem ol gevher menden olur
6. Genci bulduñ ise gel fâş eyleme
Gavğa düşer ʿāleme dān dān olur

15a: Dilberüñ : DilberiniñY1

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

4a: yenilüp : yeñilüpY3

7. ʿArifler şöh beti Muhyiddin Abdāl
Bilene nûr, bilmeze zindān olur

64*.

1. Gel gevher aşlı maʿdenden olur
Aşlı birdür yine bir kândan olur
2. Karamlık zulmetden ay toğar ise
ʿAleme tecellisi günden olur
3. Dilberün hüsni bağ-ı bahārından
Açılır kırmızı gül hândān olur
4. Yazılmış sebʿül-meşā ni yüzinde
İstivāsı kâf ile nûndan olur
5. Kim ki bildi tanıdı bu maʿnîyi
ʿAkl-ı kâmil sözi erkāndan olur
6. Muhyiddin ibtidāsı bu kelāmuñ
Elif, lām, mîm, zî senden olur
7. Vir şalavāt Muhammed Muştafāya
Hem vir hayy-ı ʿAliyyü'l-Murtażāya

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.
7: -Y1, -Y3.

65*.

1. Dilber yüziñ göricek gül utanur
Dilüñ söyleyicek bülbül utanur
2. Ağzın şadef dişüñ dür dānesidür
Dudağın şerbetinden bal utanur
3. Kaşuñ gözün kirpigin zülfüñ görüp
Çemen, nergis, süsen, sünbül, utanur
4. Dilberim sen kaçan çıkısañ şalınsan
Şu sidre boyundan da dal utanur
5. Biñ nazarda tağ erir āba döner
Kaademüñ başıcağ yirler utanur
6. Muhyiddin diler ki sultāna vara
Varmağa bu eksiklü kul utanur

66*.

1. †Azāzilüñ vesvesesi kıl ile kāl içindedür
Ehl-i dillerüñ nefesi yin' ehl-i dil içindedür
2. †Aşık u maşûkın küfri imāndur şeksiz ğalatsız
Şol ma'niden imāndur kim belāsı bal içindedür

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

* . Y₁, -Y₂, -Y₃, -Y₄.

1b: yin'ehl-i dil: yine ehl-i dil

3. Kûfür îmān ƙahır îmān lûţuf îmāndur bilene
Zirā ki āyin-i erkān celāl cemāl içindedür
4. Men ʿāref sırrını yine insān-ı kāmilden şorgıl
Cāhil ü nādān ne bilsün mülk ile mal içindedür
5. Evvelden de dir ki Aħmed ƙurān bir ħarf ile oĖuñ
Ne baydur bu ħarfi bilen ʿayān kemāl içindedür
6. ĦaĖdur bilenler bu özi ĦaĖ mağbûl olur yüzi
Muħyiddīnün her bir sözi hāl ile ƙāl içindedür

67** .

1. Gel baña bir söyle kim miṛrāc nedür, miḫrāb nedür
Bilür misin aşlını kim āb nedür türāb nedür
2. Bād u nār ne nesnedür hem aşlı nedendür anuñ
On sekiz biñ ʿāleme hem bu sağış ħisāb nedür
3. Tıoğuz felek şeş cihet hem yüz yigirmi dört biñ dağı
Allah adın Ėıkr iderler pāyānsız şevāb nedür
4. Üç yüz altmış menzilün dört yüz kırĖ dört yolu var
Yedi yüz yetmiş yedi, otuz iki bāb nedür
5. Bu dört erkān kırĖ mağam, kemāl üstād ħās u ʿām
Yigirmi sekiz ħarf sende, yazdığın kitāb nedür

** . Y1, Y2, Y3, -Y4.

6. Sekiz haşdur yedi hāl, neyler anda kıl u kāl
Şeklün hem insān şekli, çekdigin ʿazāb nedür
7. Okudım bildüm dersin, ben Hakkı buldım dersin
Uyanmazsuñ uykuğan, gözündeki hıāb nedür
8. Bilür misin kendini sen, melek kişi sensin sen
Yüzine perde olan aradaki hicāb nedür
9. İnce emek oldu borc, aşlı ziyān hāşıl-ı dürc
Yolda peryeh çeküp bunca inkılab nedür
10. Çünkü şāhib-nağarsın, añlamıřsuñ özini
Muhyiddine delil vir bú söze cevāb nedür

68*

1. Gel söyle kim yigirmi sekiz ne nesnedür
Yüzindeki dört yedi ne nesnedür
2. Muħammed Muştafa Tāhā vü Yāsīn
Tañrı Kuraında didi ne nesnedür
3. Çün Çalap secde buyurđı Ademe
Kim sücüd eylemedi ne nesnedür
4. Çıkdı dergāhdan sürüldi laşın
Şeytān oldu adı ne nesnedür

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5. Hāk didi Kurānda künt türā ben
Yil ü şu vü hāk odı ne nesnedür
6. Gelen oldur giden oldur duran ol
Anı ki ziyān u sūdı ne nesnedür
7. Evvel ayāndur ayla günden dağı
Anı bilmeyen gidi ne nesnedür
8. Hākiqatde ne sen varsın ve ne ben
Ya şeriatuñ odı ne nesnedür
9. Muhyiddin kendüzinden aña kim
Söz aña diyici hādī ne nesnedür

69*.

1. Gel ey tālib diñle bu ne dimekdür
Bu ne sözdür ne beyān eylemekdür
2. Eger gerçeklük nişānuñ şorarsañ
Yalanı koyup toğrı söylemekdür
3. Eger erlük nişānını şorarsañ
Yalıncağ tonadup aç toyulmağdur
4. Eger ğazilik nişānun şorarsañ
Nefsüñi öldürüp göñül almağdur

6b: ziyān u sūdı: sūd u ziyānı Y1, Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5. Eger şehidlik nişānunun şorarsañ
Dünyānuñ cıfesinden el yumağdur
6. Eger ʿāriflik nişānunun şorarsañ
Köprüyin her geçidi boylamağdur
7. Eger cāhillik nişānunun şorarsañ
Varup bir pīrine kul olmağdur
8. Eger dervişlik nişānunun şorarsañ
Özini miskinlige bağlamağdur
9. Eger Muhyidīnünñ hālün şorarsañ
Kişi günāhuñ añup ağlamağdur

70*

1. Çünki bildün dünyā bākī degildür
Bu meyden içmiyen sākī degildür
2. Peyğambere inan bir bil Allahu
Tañrı birdür zinhār iki degildür
3. Ey Hakkā tālib olan dīdār iste
Ehl-i Hakkuñ cennet hakkı degildür
4. Faqih odur kendi ʿilmün okıya
ʿilmini bilmiyen faqı degildür

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

5. Ey Muhyiddin 'ilm-i haberiden olan
Küllî nâr her âfâkı degildür

71*.

1. Özini bilen bilün insân imiş
Bilmeyenler ya kul ya bân imiş
2. Özün bilen yakın ehl-i dîl imiş
Her kelâmı çeşme-yi hayvân imiş
3. Şöhbet açsa besmeleyle nazıma
Şöhbetde cān biter imân imiş
4. Bismelenün kaşdını fehm eyliyen
Raḥm idici hem Faḫl-ı Raḥmān imiş
5. Ben anuñ harflerini Bâ'da buldum
Bâ'nuñ noktası hemān Kur'ân imiş
6. Dilberin yüzindeki heft âyet
Ne 'aca'ib yazılmış Furḫān imiş
7. 'Aşıkın kıblesi yârin cemâli
Dili Hannân dudağı Mennân imiş
8. Yârüñ bir tavâfı biñ ḥacc-ı ekber
Aña secde kılmayan Şeytân imiş

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

9. Kim ʿaķilller bunda sergerdān olur
Bu ʿilim bir deryā-yı ʿummān imiş
10. Bu ʿilmüñ deryāsına ğarķ olanlar
Anlar Fażl-ı maʿnā-yı ʿirfān imiř
11. Muħyiddīn gerçi özin ķul eyledi
Bildüm anı maʿnide sultān imiş

72*

1. Ben dilberün yüzinde yedi āyet buldım uş
şirin dehen sözinde āb-ı ħayāt buldım uş
2. Elif Allah, be bekāʿyi, te teʿālī, se senāʿyi
Cim cemālle celāl, ħā ħayy nihāyet buldım uş
3. Ħı, ħayālinden gönül, dal dellāl olup gezer
Zel zülālinden berü, vaşl-ı raĥat buldım uş
4. Re raĥmetinden yarlıĥar Ħaķ beni
Ze ziyān görmedüm aşla, sin seyaĥat buldım uş
5. şın řerīʿat emrüne, şad řadāķatde ol
Dad zāmründen geĥerdüm, tı tabīʿat buldım uş

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: yedi āyet: heft āyeti Y1, Y2, Y3

1b: dehen: deĥānı Y1, Y3 ; āb-ı ħayāt : āb-ı ħayātı Y1, Y2, Y3

2b: nihāyet: nihāyeti Y1

6. Zı zühûr olsa gerekdür, ʿayın ʿilim içre hem
Çayın ğam yoğdurur, fe fehm-i minnâ t buldım uş
7. Kâf Kırʿandur bu sözler söylenür cümle dilde
Çünki geldüm söyledüm kef kifâyet buldım uş
8. Lam laʿlüñ şerbetidür, mim Muḥammed Muştafâ
Nun, nübüvvet gösterür, vav vaḥdet buldım uş
9. He, heyyûlâ m kalmadı lâmelif lâ dimezem
Ye, yudum elim yüzim bir vağt sâʿat buldım uş
10. Muḥyiddînem Hakk baña söyle didi ben söyledüm
Sözden açıldı bu bâ b keşf-i kerâmet buldım uş

73*.

1. Nefsini bilmeyen kişi câ n olamaz
Hem özi ḥayvâ ndur insân olamaz
2. Ol hemân serseri gezer yabanda
Vücûdı şehrine sultân olamaz
3. Nuḫı yoğdur hem anuñ câ nı cindür
Ḥayâ tı çeşme-yi ḥayvân olamaz
4. Aşlını bilmez âşinâ degüldür
Bilişden yâddur yeksân olamaz

6b: yoğdurur: yoğ Y₁, Y₂, Y₃

9b: yüzim: -Y₃

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3a: hem anuñ : anuñ hem Y₁, Y₃

5. Düz-be-düz oturur yüz yıllık yolda
İrağdur yaqına mihmān olamaz
6. Bu yola gelüp de rıza virmeyen
Teslim-i Haqq olup kurbān olamaz
7. Hüsni gibi hulki aziz olmıyan
Mışıra Yûsuf-u Kenān olamaz
8. Yüzinde Haqq Fâtihayı bilmiyen
Aql-ı kâmil, ehl-i irfān olamaz
9. Şeriatde edebini şaklamıyan
Tarikatde pişüp püryān olamaz
10. Maarifet ābundan içüp kanmayan
Haqiqat bābunda ummān olamaz
11. Muhyiddin kuş dilünden añlamıyan
Göklere uçup Süleymān olamaz

74*.

1. Degme kişi nuḡk-ı kadir olamaz
Cānsıza cān virüp Hızır olamaz

5b: yaqına: yaqın Y2, yaqındur Y3

7a: Hüsni: Hasan Y1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: kadar: kadir Y2

2. Hāyā tı Hızır lebinden içmeyen
‘Aql-ı kāmīl olup yeder olamaz
3. Kimüñ ki seriştesi ‘Ali degüldür
Bu yolda maḳām-ı şadır olamaz
4. Seddünde sedd-i İskender olmayan
Nuḳında vaḳtinde hāzır olamaz
5. Kim bu cān mülkine emīn olmadı
Hakikat gencine nāzır olamaz
6. ‘Aşk olsun hem cāna başı koyana
Cānuñ şaḳınan bahādır olamaz
7. Muḫyiddīn cānāndan cānı şaḳınan
Cānı cānānına nider olamaz

75*.

1. Ey dilber bu gönül senden uşanmaz
Çün sever cān seni cāndan uşanmaz
2. Kirpigin kaşd ider kāmim içimge
Harāmī gözlerüñ kandan uşanmaz
3. Kaşların yağması Tatarı cānın
Şol haydur beñlerin gündən uşanmaz

6a: başı koyana : başı başa Y2

7b: nider: nazar Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: Çün: -Y2, -Y3

4. Zî zülfüñ yaşağı tutdı cihānı
Uş cihāngirler cihāndan uşanmaz
5. Ne deñlü şefkat itseñ hıaası yok
Begim imān ehl' imāndan uşanmaz
6. Ezelden maħbúb olan şāha yakın
Hüseynsiz ol Hāsandan uşanmaz
7. Seherde bülbüli gördüm figānda
Zehī eşik ki efgāndan uşanmaz
8. İsmüñ Bismillah yüzün Kurāndur
Okur zebānum Kurāndan uşanmaz
9. Murg-ı dil bir kıldı yedi deryāyı
Aşıl balıkdur ummāndan uşanmaz
10. On sekiz biñ ālemüñ seyyāhıdır
Seyr ider kevn ü mekāndan uşanmaz
11. Yār baña seni deyici kim çokdur
Baña bir yār olsa benden uşanmaz
12. Muħyiddīn Abdālum deli dīvāne
Bir eşik cānum cānāndan uşanmaz

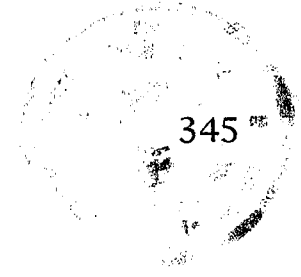
4:-Y2

5a: yok : yokdur Y1, Y2

6a: maħbúb: muħib Y2

7a: gördüm: gördüm ki Y1

9b: Aşıl: Aşlı Y1

76*.

1. Ey dilber baña sensiz cān gerekmez
Cāna cānānsız bu cihān gerekmez
2. Neyleyün tācı tahtı malı mülki
Cennet hûr-u Rızvān gerekmez
3. Yüzüñ levhinde yazılmış be Ḵur'ān
Okurum ismiyle Ḵur'ān gerekmez
4. Bülbülem bugün hüsñüñe hayrānum
Bağ bağçe vü gülistān gerekmez
5. Ne ḵulağuz gerek gözlü olana
Şol görüneñ köye yol şormak gerekmez
6. Çıkam vaşf-ı hālim bir bir çağıram
Dellāl olup şehre girmek gerekmez
7. Muhyiddīnem bu haqıkat içinde
Haqqı buldım ene'l-Haqq söyledigim gerekmez

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

7a: Muhyiddīnem : Muhyiddīn Y2, Y3

2. MESNEVİ TARZINDAKİ ŞİİRLER

77*.

1. Birinci felekde gördüm k̄ameri
k̄amu dertlülere eyler tîmârı
2. İkinci felekde gördüm ʿUṭārid
ʿİlmullah oқыup yazar ol ʿābid
3. Üçüncü felekde gördüm Zühreyi
Bir saz ile seyrān ider şahrāyı
4. Dördüncü felekde gördüm şol Şemsi
Çaşnı virüp pişirür her yemişi
5. Beşinci felekde gördüm Mirriḥi
Evvel kıldı terk-i cān şāhlar şāhı
6. Altıncı felekde gördüm Müşteri
Küllü gevher alup şatdukları
7. Yedinci felekde gördüm Zühali
ʿĀlemüñ fitnessinden küll-i ḥālî

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
1a: felekede: felekden Y₁
2a: felekde : felekden Y₁
4a: şol: -Y₁, -Y₂, -Y₃

8. Yedi yıldız bu yeri hālî ʿayān
Eyleyüp âşkâre kıldı beyān
9. Hezārān mûnis ile ızzı bulan
ʿâşıklar bu işte itmedi ziyān
10. Olur kim hâşılıuñ çarhuñı bilen
Añlayup bu sözün maḥremüñ duyan
11. Fitnesinden kul çıkup oldı emîn
Dil çeküp cıfesünden elin yuyan
12. Yolda kalmaz menzili ulu pâyān
Bulup bir mürşid-i kāmile uyan
13. Yol erine şorgıl yol ḥaberini
Yol ḥaberinden ne bilsün aḡniyān
14. Nice bir yatursın bu vîrānda uyan
Uyan ḡâfil uyan ḡafletden uyan
15. Kiminüñ ʿaşkı vardır var yanına sen
Daḡı hem-rāh olup ʿaşka boyan
16. Muḥyiddin ʿaşk atına binen ʿâşık
Hergiz inüp yolda yürimez yayan

13a: şorgıl: sorY₁

13b: Yol ḥaberinden : Bu ḥaberdenY₂

16a: ʿâşık : ʿâşıkıñ Y₁, Y₂

78*.

1. Biz de bildigümüzü söyleyelim
Dinleyene "Ali medhin eyleyelim
2. "Alidür mü'minlerün rehberi
"Alidür Muştafânun sevdikleri
3. Muştammed Muştafâya vir şalavât
"Alidür maẓhar-ı sırr-ı velâyet
4. "Aliyi sev şiddet ile şâd olasın
Cehennem odından âzâd olasın
5. "Aliyi seven kurtuldu ğamdan
Hem âzâd oldu nâr-ı cehennemden
6. "Aliyi her kim sevmez sevilmez
Hem anuñ kazâsı şavulmaz
7. Bazı ehl-i küfür zulmet içinde
Şöyle kaldı derd ü mişnet içinde
8. Aşlını bilmeyendür ehl-i tuğyân
Ma'niden bi-ğaberdür hayvân-ı yaban
9. Gâfil yatma uyan ey ğâfil uyan
Uyanık cânlara her sırrı "ayân

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1a : bildigümüzü: bildüğümüz Y₁

7a: Bazı : Bazan Y₂, Y₃

9b: her sırrı: her sırr Y₂, herbir sır Y₃

10. Bu ʿAli medhini dinleyen insān
Gamlardan kurtulur olur Cāvidān
11. ʿAli medhin söyleyüp kıldık kelām
Es-selāmu ʿāleyk yārān es-selām
12. Evvel ʿAlidür, āhır ʿAlidür, hemān ʿAlidür
Hem erenler serveri gerçek velīdür
13. ʿAlidür ğayrı kimse yok arada
Hemān ʿAlidür aqda vü qarada
14. Ey derviş sen çok uzatma sözüni
Meskenet yolunda hāk it özüni
15. Turaṭur kim bulasuñ kendüzini
Sendedür ḥaṭṭ-ı sebʿül-meḡānī
16. Sendedür ʿarş u ferş kâf-ber-kâf
Yedi āyet, yedi ḥarf, yedi muşḥaf
17. Yedi iklīm dört köşe levḥ ü kalem
Gine seniñdür on sekiz biñ ʿālem
18. Yel vü şu, od, toprak, çār ʿanāşır
ʿAşkı ile maşuq bu dār-ı Manşûr

11b: Es-selāmu : Es-selām Y2, Y3

13b: aqda vü qarada : aqda qarada Y1

15a: kendüzini : kendü özini Y1

19. Cümlenüñ aşlı sensin gine yakın
Sen seni ırağa şalma key şağın
20. Ayinedür bu şıfat ayinedür
Öyle bil kim ğayrı degil yağındür
21. Sendedür ol genc-i pinhān sendedür
Vücûduñ kıatresi hemān sendedür
22. Ay ile gün senüñ aşkına döner
Şular aķar, yel eser, āteş yanar
23. Üşüyenler gelür āteşe çoñar
Şuşayanlar bu şudan içüp kıanar
24. Key hünerdür, bu hüner özge hüner
Bu hünerde üstād oldı kāmīl er
25. Ol ere kim kāmīl üstād didiler
Niceler nazarında baş kıodılar
26. Baña benden şorar iseñ özümü
Kulak açğıl beri diñle sözümü
27. Özümüñ öz hālīni söyleyeyim
Sözümü saña tekrār eyleyeyim

19a: aşlı: ehli Y₁

20a: Ayinedür bu şıfat ayinedür: Ayāndur bu şıfat ayāndur Y₁

21b: Vücûduñ kıatresi : Vücud kıatresini Y₃

24b: Bu hünerde : Bu hünere Y₁

25b: baş kıodılar : baş baş kıodılar Y₁

28. Bařumuñ dürlü dürlü sevdâsı çok
Sözi uzağ söylesem pâyanı yok
29. Vaşf-ı hâlüm söylerem añlayana
Can kulağıyla işidüp diñleyene
30. Ne diyeyüm sözi ben kim ğâfile
Serseriden mest olmuş lâ-bî-âķile
31. Söz añlamıyan acebinde kalur
Ol perde altında hicâ bında kalur
32. Bilmedüĝin bilüre şormaz dağı
Diz-be-diz oturur bile görmez dağı
33. Bu ne hâldür ki göre de bilmiye
İstedüĝin kendüsinde bulmıya
34. Ağısın sermâyesin yavı kıla
Yalan da'vâ-yıla da'vî kıla
35. Vaşf-ı hâlüm söyledüm bir kaç kelâm
Haķdur beni söyleden ben ne bilem
36. Bu sözün remzin añlayan cân olır
Hem vücûdı şehrîne sulhân olır

28b: söylersem : söyler isemY₁

30a: sözi ben kim ğâfile : sözümü ben ğâfileY₃

36a: olır: olurY₂, Y₃ ; 36b: olır: olurY₂, Y₃.

37. Bu remzi ne bilsün cāhil ü nādān
Ki aşka dalar imiş bundan dadan
38. Aşkı rehber eyle şihhat bulasın
Ki nefsunüñ fitnesinden kurtulasın
39. Cān göziyle Hakkı ayān göresin
Azm iyleyüp menziline iresin
40. Sen kendi kendin remzin añlayasın
Bu sebağdan nice hikmet tıuyasın
41. Nice yatarsın bu gaflet içinde
Hezār dürlü hāl vardır zāt içinde
42. İnsāniyet pāyında neñ var elinde
Tabi'at hakkında dirlik hakkında
43. Ne ekdüñ ne biçdüñ nedür hāşılıñ
Ne yapduñ ne yoğurduñ kanı uşûlüñ
44. Ne kazandıñ nedür ilmüñ amelüñ
Nedür bu çağ içinde pes kemālüñ
45. Sen ne şeysün ki nefsüñi bilmedüñ
Arayup sen seni sende bulmadüñ
46. Bilmedüğüñi bir bilüre şormadıñ
Geldüñ gidersin yırağun görmedüñ

37b: dadan : tadanY3

41a: yatarsun:...yatursınY3

47. Ger ğāfilsün ğafletden uyanmaduñ
Arğa virüp bir ere tayanmaduñ
48. Bir erüñ etegin tutup yapışmaduñ
Er nazarında kaynayup pişmedüñ
49. Şöyle kalduñ sergerdān der-be-der
Başuna yular urup sükût ider
50. Nefsünle amel iyleyüp gidersin
Hemān nefsün kolayını güdersin
51. Ben benem sen sen diyüp segirdirsin
Yalana dellāl olup çağırdırsın
52. Nice bir söylersin bu yalanı
Görme misün şöyle zāhir olanı
53. Niçün gerçegine yalan katarsın
Yalan söyler ile alup şatarsın
54. Şöyle mağrûr olup mala taparsın
Sen Allah diyene kapu yaparsın
55. Yalan da'vā eylersin yol tepersin
Hakkı bātıl idüp yoldan şaparsın

48a: erüñ: erin Y2, Y3 ; tutup yapışmaduñ: dutup yapışmadınY3

53b: söyler : şeyler ile Y2, Y3

55: -Y2, -Y3

56. Key şaķın Hakkdan düşmüşsin ırak
Bu ğaflet gömlegin egninden bırak
57. Aç gözüñi perdeden içerü bak
Görinürden ne görürsin kara, ak
58. Hayruñ şerrüñ defteri ayân durur
Gel fużûlluk eyleme ziyân durur
59. Fużûl olma işine miskîn kiři
İş issidür işleyen, Hakkdur işi
60. Bu ğafletden uyan ğâfil yürime
Pes ma'niden añla cāhil yürime
61. Gel mü'min ol ki rahmet bula cānuñ
Dile kim sevinüp şād ola cānuñ
62. Mü'minlerüñ gönli Hakkuñ evidür
Hakk andadur, tutulmuş otağıdur
63. Ayru bilme kişi ayru degildür
Hemān oldur inan ğayrı değildür
64. Vaşf-ı hāl dirler añla bu nümāya
Rehber durur yol içinde a'māya
65. Key ʻārif iseñ ma'ni añlamağa
Cān kulağıyla işidüp diñlemege

56a: düşmüşsin : düşmesün Y₁

61b: sevinüp : sevinip Y₂, Y₃

64b: Rehber durur: Rehberdür Y₁

66. Bunı diyen Muhyiddin Abdâl durur
Okıyup yazdığı vaşf-ı hâl durur
67. Okıyan dinleyen bir bellü pâyân
Hezârân issi bulur itmez ziyân

79*.

1. Yine bir söz diyelüm dil ü cāndan
Her ne keşf oldı ise baña benden
2. Bir söz dir kim akl içinde muṣteber
Hıfz idene hoş haberdür hoş haber
3. Yemiş umma söğüt ile kavağdan
Hayır gelmez şaşığı ile şavağdan
4. Ne dikseñ anı bitirür çekirdek
Tavuk yumurtasından toğmaz ördek
5. Toyğar yumurtasından tavuk toğar mı
Bî-başiret kişiden ay toğar mı
6. Bülbül dilin öte mi kara baçal
Hağ sözi añlaya mı tilki çaçal
7. Çaylak şahin olup şikâr kapar mı
Her mekes arı gibi bal yapar mı

66: Muhyiddin Abdâl durur : Muhyiddin durur Y1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

8. Şeker yise tûti olur mu ğarġa
Maʿrifet keşf ola mı ehl-i zerkâ
9. Naşihatı kabûl itmezmiş İblîs
Tâʿati seve hırşî çok işi telbîs
10. İki dillü iki gönüllü fuzûl
İki yüzlü iki sözlü ʿAzâzîl
11. Kimüñ ki ikrârı yok imâni yok
Bir kâfirdür ʿahd ile peymâni yok
12. Kimde ki olmaya ʿahd ü emânet
Hezârân laʿnet ol zâlime laʿnet
13. Zâlim olup sebep olur zulüme
Bî-şümâr laʿnet olsun ol zâlime
14. Söyler iseñ işitmez Hâk sözünü
Hâk şası yaratmış anuñ gözünü
15. Gözi görmez diñle inkâr ider
Meger gelmesine Hâkka ʿâr ider
16. Özün bilmez aşlına münkir olur
Anuñ için gözi gönli kör olur

8a: ğarġa : karġa Y2, Y3

8b: Maʿrifet keşf ola mı ehl-i zerkâ : Maʿrifet-i keşif ola mı
zerkâ Y1

16a: aşlına münkir : aşlını münkir Y1

17. Tekebbürdür fuẕûldür dîv ü aʿmâ
Şöyle düşmüşdür dünyâ ıolu ğama
18. Göñli büyük kendü ħod ne ħâl durur
Nice ħayvân maķâm-ı esfel durur
19. İnsâniyet bâbında maʿnîsi yok
Yoldaşına hiç ħayır şanısi yok
20. Er odur ħayır şana yoldaşına
Ħaķ yâr ola ħayır gele başına
21. Bir başlu iki dillü yâre laʿnet
Şol yüze gülici ağyâre laʿnet
22. Görüp görmeze uran köre laʿnet
Şol ʿahdine ıurmayanlara laʿnet
23. İķrârı yok ehl-i inkâre laʿnet
Eri cândan sevmiyenlere laʿnet
24. Eksük baķan egri naķara laʿnet
Güli bitmez dikenlü ħâra laʿnet
25. Şekli insân özi ħımâre laʿnet
Tışî İslâm içi kâfire laʿnet
26. Bu yolda ħicâb olan ʿâre laʿnet
Ki ʿahdinde bî-vefâ yâre laʿnet

24b: dikenlü : dikenli Y3

26b: ʿahdinde : ʿahdine Y2

27. Hakk didi Kur'anda la'net zalime
Raḥmet buyurdu hem mü'min kulına
28. Mü'min billāh yazıldı anlara
Aferīn diñledi şādık cānlara
29. Şıdık ile şādıkāne anlar durur
ʿİşk ile ʿāşıkāne anlar durur
30. Kimseye kim nazar eylemez anlar
Ağyār ile pazar eylemez anlar
31. Olardur tevḥīd-i Hakk söyliyener
Olardur şāha hem şaddāk diyener
32. Olardur bu yolda tañrı ḥāşları
Olardur Muḥammed ʿAli dostları
33. Olardur ümmet-i Aḥmed olanlar
Olardur kevşer-i cennet olanlar
34. Olardur on iki imām bendeleri
Olardur şāhuñ hem derdmendleri
35. Olardur şerīʿat tarīkat olan
Olardur maʿrifet ḥaḳıkat bilen

29a: anlar durur : anlardur Y2, Y3

29b: anlar durur : anlardur Y2, Y3

31b: şāha : şāhım Y1

33a: ümmet-i Aḥmed : ümmet-i Muḥammed Y1, Y2

36. Erenlerdür, erenlerdür, erenler
Erenlerdür, doğru yola varanlar
37. Muhyiddin kulluk eyle erenlere
İmān getir doğruca varanlara
38. Erenlerdür hānedān-ı Muşafā
Erenler şāhı ʿAliyyü'l-Murtażā
39. Vir şalavāt Muhammed Muşafāya
Hem vir hattā ʿAliyyü'l-Murtażāya

37: Y2'de: Erenlerdür hānedān-ı Muşafā
Erenler şāhı ʿAliyyü'l-Murtażā (Bkz.38)
37b: doğruca: doğruca Y1
38: Y2'de 37 (yer değiştirmiş)
38b: şāhı : şāhıdurur Y1, şāhıdur Y3

II. DİNİ-TASAVVUFİ HALK EDEBİYATI TARZINDAKİ ŞİİRLER

1. NEFESLER

80*

1. Be yārānlar cümle cihān
Bal ile yağ oldu baña
Dervişüm kendi hālümde
Tağ üste bağ oldu baña
2. İrdi erenler duāsı
Silindi gönlimün pası
Bu dervişlik mertebesi
Bāki turağ oldu baña
3. İrağdan eyledüm sükûn
Çok sefer çaldım çok akın
Ben Hakkı bulmuşam yakın
Şanmañ irag oldu baña
4. Şükür hoş oldım var oldım
Ere yetişdüm er oldım
Men benüm ile yār oldım
Yār yārān çoğ oldu baña

* . Y1, Y3, -Y2, -Y4.

5. Aldım ele süpāremi
Seçdüm helāldan harāmı
Erüñ lûtf ile keremi
Arka tayağ oldu baña
6. Bir ten idüm cāna yetdüm
Kul iken sultāna yetdüm
Derd ile dermāna yetdüm
Şayruluk şağ oldu baña
7. Derd ile ya şındım sengi
Derd imiş erüñ mihengi
Cihanuñ cidāl u cengi
Muḥabbet sev'oldı baña
8. Okudım ism ile zātı
Şıfātı, Kadir, Berātı
Yalan dünyānuñ şöhreti
Zehr ile ağ oldu baña
9. Muḥyiddīn Abdālīm bahri
Gevherlü deñizim dehri
Açıldı vücûdum şehri
Yir ile gög oldu baña

7d: sev'oldu: sevi oldu
9b: deñizim : deñizi Y1

81*.

1. Elif Allahdur, lâ m ʿAli
Mîm Muḥammedür ey Hı̄ʿace
Bunı böyle bilen veli
Gerçek ümmetdür ey Hı̄ʿace
2. Hı̄ʿacelik oldı saña almak
Benlik menziline kalmak
Her kişi aşlını bulmak
Farz u sünnetdür ey Hı̄ʿace
3. Biz yokdan var olduğumuz
Şekl-i insân geldüğümüz
Allahı bir bildüğümüz
Biñ bir minnetdür ey Hı̄ʿace
4. ʿAşık olan yırtar yaka
Şıdık ile şıgınur Hı̄ʿaka
Maşûk dîdâr-ı ʿaşıka
Hemân cennetdür ey Hı̄ʿace
5. N'ola biz herkesi sevsek
Kimi doğru kimi akşak
Kimi alçak kimi yüksek
Bu kâ'inâtdur ey Hı̄ʿace

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2d: Farz u sünnetdür : Farz ile sünnet Y₁

6. Bu hakikati kim göre
Bu marifete kim ire
Bu tarikate kim gire
Bir yanar oddur ey Hâce
7. Bir şaha bende olmiyan
Ölmezden öñdin ölmiiyen
Men şeref sırrın bilmiyen
Bu yolda mâttdur ey Hâce
8. Açar iken küfrin okın
İmānuñ urır şakın
Tevhîde gelmezsın yakın
Sözün inâddur ey Hâce
9. Muhyiddin söylemez yalan
Gelsün beri öğüt alan
Gönlünde benligi olan
Maflûbdan yâddur ey Hâce

82*.

1. Gel bize taşn eyliyen
Bu taşn nedür cevâp eyle
Bunda sen i ben eyliyen
Var özini turâb eyle

8c: yakın : şakın Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Hakk emrinde bu ta'ın yokdur
Anı buyurmadı taqdır
Derviş-i şâdık Hakkdur
Bilür iseñ صوراب eyle
3. Bilürsin dünyâ fânidür
Muhabbet aşkıñ cānidur
Sen dağı Allah ğanidür
Varlığından sebep eyle
4. Emānetden alup şatan
Tarikate hile katan
Eger ādem iseñ uşan
Sen ādemden edep eyle
5. Aldanma dünyâ dadına
Er kullık eyler adına
Aşık iseñ aşk odına
Yağ cigerin kebāp eyle
6. Añla Hakkıñ hitābindan
Kanasın tevhid ābindan
Nüh tāmûnuñ azābindan
Nüh maşşerden hisāp eyle
7. Şāhin cüst gerek avında
Sözini bañgla tavında
Muhyiddin gönül evinde
Yaz kelāmuñ kitāp eyle

83*.

1. Eger şûfi iseñ şûfi
Yahş'adın yaman eyleme
Tâ'atüni eyle şâfi
Yüri sen ü ben eyleme
2. Tâ'atüni eyle temiz
Senlik benlik bizim nemiz
Añla bil nedür bu remiz
Hakk'örtüp nihân eyleme
3. Nâmûsını elden koyup
Bilürsin 'ayupdur 'ayup
Seni beni ben eyleyüp
Özini Şeytân eyleme
4. Gidersün kendini görüp
İrdüğine sû'âl şorup
Kıalbüni hasede virüp
İşüni noķşân eyleme
5. Sırrını halka bildirüp
Eli kendine güldürüp
Sermâyen yele aldirup
Emegi ziyân eyleme

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.
1b: Yahş'adın:Yahşi adın
2d: Hakk'örtüp : Hakkı örtüp
5d: Emegi : Aslını Y2

6. Yarar ā bdest aldun ise
Maḳbūl namāz kıldun ise
Ḥaḳḳı hāzır bildün ise
Var kimseye taʿn eyleme
7. Şaḳıñ cin olma cān iken
Dīv olmaḡıl insān iken
Gül gibi gülistān iken
Yerini zindān eyleme
8. Göz terāzi aḳıl mizān
Cehd idüp eylüge özen
Taʿzīm ile ḥayır kazan
Gönül yıḳup ḳan eyleme
9. Gönül Ḥaḳḳ evidür gözet
Şaḳın yañılma toḡrı git
Kāmil ol maʿrifet kesb it
Daʿvānı yalan eyleme
10. Bugün yaḳında ıraḳda
İken nedür bil gerekde
Muḥyiddīn eydür yürekde
Derviş iken ün eyleme

6d: taʿn : ziyān Y2, Y3

7b: olmaḡıl: olma Y1, Y2, Y3

8a: Göz : GetürY2, Gönül Y3

9a: Ḥaḳḳ: Ḥaḳḳuñ Y1, Ḥaḳḳın Y2

9b: toḡrı : toḡrıya Y1

10b: İken : İki Y1; bil: yil Y3

84*.

1. ʿAşk olsun meydāna gelüp
Ṭođrı yolınca gidene
Aferün Hakkı Hak bilüp
Hāl gönül gözedene
2. Kāf nūn emründen kün fekān
Hükmine fermān cümle cān
Teslīm, rāzı oldu cihān
Hem yedilüp hem yedene
3. ʿArif iseñ özin yoğla
Tevekkül kapusun bekle
Genc bulduñ ise pek şağla
Ṭuyurmak olmaz nādāna
4. Bulduğunu buldım dime
Bildüğini bildüm dime
Gördüğini gördüm dime
Şağın düşersün dudana
5. Besleme ğažab atını
Çekersüñ zulümātını
Tepele nefsüñ itini
Zarar gelmesün bedene

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2b: Hükmine : Hükme Y3 ; cān : cihān Y3

2c: Teslīm, rāzı : Teslīmrahı Y1

4d: dudana: duzağa Y2, düzene Y3

5b: Çekersüñ zulümātını : Çekersün şoñra zulmātını Y1

6. Gönlünü yüksekden endür
‘Ar itme alçağa kondur
Aç toyıla şusız kandır
‘i bādet borcuñ ödene
7. Naẓaruñ aparma toğrı baķ
Toğrı gidene zevāl yok
Raħmet ider yarlıgar Ĥaķ
Ĥaķķ için ķullıķ idene
8. Göresün yārin yüzini
Öpesün iki gözini
Ĥaķ yarlıgar Ĥaķ sözünü
Ĥûb dinleyüp işidene
9. Mürşidüñ pendini tutan
Rehberüñ sözine uyan
Muħyiddīn āşinā olan
‘Aşķ olsun edeb bilene
10. Muħyiddīn ‘aşķı ķomasun
Sırrını *ele dimesün*
Yemişün nādān yimesün
Şāyed yeyiben dadana

8:-Y₁, -Y₃, +Y₂, +ABN

9:-Y₂, -Y₃, +Y₁

10:-Y₁, -Y₃, +Y₂, +ABN

10a: Muħyiddīn ‘aşķı ķomasun: Muħyiddīn Abdāl ‘aşķ olsun ABN

10b: *ele dimesün* : eller duymasun ABN

85*.

1. Var bir şāha kullık eyle
Cismini tarḥ it cān iste
Yedi iḳlime sultān ol
Pādişāhdan dīvān iste
2. Sen yarara yetdüñ ise
Er etegün tutduñ ise
Bellü kullık etdüñ ise
Nişānuñdan nişān iste
3. Nazar alduñsa bir erden
şādef ḥālī olmaz dürden
Göz ayurma baḳduğ yerden
Hemān iḳrār imān iste
4. Toğrı baḳ cümle varluğa
Cānuñ ulaşdur birlüğe
Taleb kıl ölmez dirlüğe
Hayāt-ı cāvidān iste
5. ʿĀrif iseñ özini bil
Müştaş iseñ dīvāna gel
Men ʿāref sırrını bil
Erenlerden ʿirfān iste

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1c: sultān ol : şāh ol Y2

3c: baḳduğ : baḳduğın Y1

6. Şıdık ile gel doğru yoldan
Haberdâr olasun hâlden
Cevher al bir ehl-i dilden
Delil ü tercümân iste
7. Muhyiddin ne kork ne üşen
Ölmez birlüğe kavuşan
Tevhid kılıcını kuşan
Harfün gözet meydân iste

86*

1. Bu ma'nâyı şormağa
Hakikate irmege
Ârif gerek görmege
Söz pinhândur sır işte
2. Ârif yola gitmege
Avin şikâr itmege
Nişân gözler atmağa
Okı gizli kirişte
3. Erenler meydânında
Baş bükür güller seçildi
Cânı ögdil kodılar
Âşıklar ola yâr işte

7a: kork: korak Y1, Y3; üşen: uş Y1
7b: kavuşan : kavuş Y1; karışan Y2, Y3
* . Y1, Y2, Y3, -Y4.
3b: Baş bükür : Baş yokar Y1; seçildi: saçıldı Y1
3c: ögdil : öndin Y1

4. Aşıklar yola girdi
Her bir cān oğrın gördi
Kimi menzile irdi
Kimi kaldı gör işte
5. Hāk saña senden yakın
Gāfil yürime şağın
Muhyiddine şorarsañ
Kendi bile her işte

87*.

1. Dört muğarreb ferişte
Her birisi bir işte
Müvekkeldür ādeme
Ādem nedür gör işte
2. Hāk dir Kur'ān içinde
Kerāmetüm ādemde
Bil ki öyle olıcağ
Hākka çıkar bir işte
3. Ümmetindenim dirsın
Delil ile gerçeksın
Getür neñ var ortaya
Dirliğine gir işte

*. Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: Her birisi: Her biri Y2, Y3

3a: Ümmetindenim dirsın : Ümmet-i Muğammedenim
dirsınY1, Ümmet Muğammed da'im dirsınY2

3c: neñ: negün Y1

4. Terk-i dünyā ʿibādet
Didi peygamber Aḥmed
Bu sözün maʿnāsına
Gel al bir ḥaber işte
5. Diñle Aḥmed sözini
Añla sözün yüzini
Bilmez iseñ remzini
Muḥyiddīne ʒor işte

88*

1. Gelsün bizden cān isteyen
İstedügi cān bulındı
Merd olup meydān isteyen
Merdāne meydān bulındı
2. Ḥakk uñ lûtf u kereminde
Biñ cān biter bir deminde
Vücûdum Mıḫr cāmîinde
Yûsuf-ı Kenān bulındı
3. Kim görmedi ben tañladum
Sözi yerinde bañladum
Yetmiş iki dil añladum
Müḫr-i Süleymān bulındı

4d: Gel al bir ḥaber işte : Gel bir ḥaber al işteY1
* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4. Uyan ey gâfil yatma tur
Hâzır olğıl çalındı şûr
Añlayubağ gözün aç gör
Ol genc-i nihân bulındı
5. Hağ ayân oldı halka fâş
Çar anâşır ceht-i şeş
Zerrede gizlendi güneş
Kaırede ummân bulındı
6. Kim ki Muğammed ümmeti
Halil İbrâhîm milleti
Zerrece yoğdur eilleti
Kim anda imân bulındı
7. Gözet Muğammed fahırini
şayğıl her işüñ âhrini
Gezerken gönül şehrinin
Tağdında sulğân bulındı
8. Kul olan kullığın bilsün
Dirliğine kâ'im olsun
Ab u hayât içen gelsün
Çeşme-yi hayvân bulındı
9. Mürşidi İblis bağilüñ
Menzili yoğdur gâfilüñ
Özini bilmez câhilüñ
İşine noğşân bulındı

4a: tur : -Y2,-Y3

5c: Zerrede: Zerre Y1

7a: Muğammed : Muğammedüñ Y1

7b:Y3şay...

10. Ten vardı aşlını buldı
 Cān yine yerine geldi
 Söz bu yerde tamām oldu
 Delīl ü burhān bulındı
11. Merhemi yārdur yārenüñ
 Tabībi yārdur yārenüñ
 Muḥyiddīnim bī-çārenüñ
 Derdine dermān bulındı

89*.

1. Şükür elhamdülillah
 Kara şaḳal ağardı
 Gördüm tağlar başında
 Ağarup kar yağardı
2. Eski sürildi gitdi
 Geldi yeñisi yetdi
 Ekilen yirden bitdi
 Yir yaşardı gögerdi
3. Bitdi yirüñ nebātı
 Götürüldü zulmātı
 İrdi Hızruñ hayātı
 Cān bostānuñ şuvarđı

10c:Y2:...bir...

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4. Urdı cān baş terkisin
Çekilemez kırk usun
Açdı ğaflet uykusın
Göñül gözin uyardı
5. Sünbül, nerkis, benefşe
‘Aşık oldı bu naķşe
Bunlar Hakkā yüz tutup
Her dem boynun egerdi
6. Sultāna irdi kıldan
‘Aşık oldı göñülden
Muhyiddin cān u dilden
Erenleri severdi

90*.

1. Gel beri gel ey hekīm
Diñle sözün hāsını
Kulak tut bu kelāma
Bilesin enfāsını
2. Dört kitābuñ maenāsını
Bir elifde bulmıyan
Dört kitabı okur ise
Bilmiye esmāsını

-4a: baş terkisin : başın terkin Y₁

-4b: Çekilemez : Çekilmez oldu Y₁, Çekemez oldum Y₂, Y₃

* : Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3. Erin erin diyeñler
şıfatın bezeyenler
Ki erligi var ise
Gidersin da'vâsını
4. Kimüñ kalbi şâf degül,
Her sözi muşhaf degül
Bilmeyen 'ârif degül
İsm-i müsemmâsını
5. Her sırrı Sübhân bilür,
Hâlıkur-Rahmân bilür
Mûsâ bin 'İmrân bilür,
Tûruñ tecellâsını
6. Ger faķı iseñ faķı,
'İlme'l-yakın bil Hâķı
Hûbuñ yüzinde oķı,
Tâhâ ile Yâsini
7. Fitne-yi âhîr zamân
Zülfi 'anber-i çemen
Tevhîdi bil kıl İmân,
Siler gönül pasını
8. Muhyiddîn ma'nâ atar,
Alana gevher şatar
Delîli Kur'ânda tutar
Bu sözün imlâsını

91*.

1. Bu miskin ādem oğlanı
 ʻAceb añmaz ola seni
 Kimüñ bir ʻaybını görse
 Biñ eyler ğalğalasını
2. Dellāllar olup çağırdur
 Şādlara girüp kaçığırdur
 Turmaz doğunur segirdür
 Çeker dünyā belāsını
3. Her kes añmaz ölecegin
 Başına ne gelecegin
 Bilmez n' olup n'olacağıın
 Çalar belli belāsını
4. Dürlü dürlü şanı şanar
 Cehennem odına yanar
 Ne teselli olup kanar
 Komaz sözüñ helesini
5. Göñlinden fitneler düzer
 Dem-be-dem yolından azar
 Mü'minlere kuyu kazar
 Turmaz eyler hilesini

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2c: Turmaz doğunur : Turadur gör? Y3

6. Şekli insân özi hayvân
Dâ'im işi eyleme ta'n
Câhil bilmez nedür bu cân
Yapar inkâr kal'asını
7. Vefâsız ne derdi olur
Ne öñi ne ardı olur
Bir kıru yüz urdı olur
Ölçer döker talâsını
8. Muhyiddîn Abdâl baş baña
Bu derd az degüldür saña
Çokdan çekerim çarhuña
Urdı zehim sillesini

92*.

1. Şâh-ı Merdân hurûc itdi
Düldüle oldı süvârî
Vir Muhammede şalâvat
e'Ali şaldı Zülfiķârı
2. e'Ali Zülfiķârı şaldı
Çaldığını iki bölđi
Yüz biñ ere hamle kıldı
Bir demde şındı küffârı

6c: Câhil bilmez nedür : Câhil nedür bilmez Y₁
7a: derdi olur : derdi oñulurY₂, derdi bolurY₃
7b: ne: -Y₂, -Y₃ ; Ne öñi ne ardı : Öñülür ardı Y₃
* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3. ʿAli geldi heybet ile
Bir demde bir sâʿat ile
Şöyle tutdı kuvvet ile
Çekdi kopardı Hayberi
4. Şunuñ gibi uğrıyana
Şoqaqları tıldı kana
Tayanmadı ʿAli ɗarbına
Yıkıldı mâ t oldu yâri
5. Diyelüm ʿAli ne yaptı
Yetişdi Hayberi kapdı
Şanasın kıyâmet kopdı
Titretti yedi kat yeri
6. Bütperestüñ büti şındı
Muhammed dînine döndi
ʿAli mucizine kandı
Kalmadı ğayrı inkârı
7. Görüñ ʿAlinüñ işini
Nebiye koşdı başını
Şâh Muhammed ʿaşkına
İzhâr itdi her hüneri
8. Yine bir kutlu gün toğdı
Muhammed ʿAlinüñ nağdı
Hasan Hüseyni severdi
Kanber oldu vefâdârı

4c: ʿAli: -Y3

5a: ne yaptı : n'itdi Y1

6a: Bütperestüñ büti : Putperestüñ putı Y3

7c: Şâh Muhammed : Şâh Muhammedin Y3

9. Bir Hâcî Bektaş var idi
"Ali mişillü er idi
Münkirler görmez kör idi
Yürütdi cānsız dīvārı
10. Muḥyiddīn kaynadı taşdı
Bu idi sözünüñ kaşdı
Gel berü gel tañrı dostı
Hakkdan ayru bilme eri
11. Muḥyiddīnüñ gözi yaşı
Eritdi tağları taşı
Eri Hakkā sun kişi
Hoşca tutar Abdālları

93*.

1. Tevhīd-i ḥaḳīkat imiş
Dervīşlign muḥammāsı
Yaḳīn ismiyle zā t imiş
Bu esmānuñ müsemmāsı
2. Dervīş bellüdü sözinden
Biñ nefes gelür özinden
La'l-i 'irfānuñ yüzinden
Açıldı Hakk Fātīhası

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Esmā-yı gül t̄āhāsından
Fitnenüñ el kıyasından
Belli T̄āhā vü Yāsinden
«Ayān oldı k̄āf ü hā'sı
4. «Arif hamurında muḥkem
Ḥayy-ı dil ḥamrında muḥkem
K̄āf, nūn emirinde muḥkem
Kūn-fekānuñ istivāsı
5. Her kim ki bu bahre taldı
Ol māyie t̄ahūrī buldı
Bir elifde temām oldı
Muḥyiddīnūñ temennāsı
6. Enfās-ı dil murādınūñ
Ḥarāreti «aşk odınūñ
Bu dervīş Muḥyiddīnūñ
Tesellādur tecellāsı

94*.

1. Şol kaşı gözi karayı
Buldım arayı arayı
İki «arzına bahş itmiş
Zülfden iki toğar ayı

4: hamurında: şanmırında?

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Ma'nāsıdur gönlim şārı
Yorludur cismi kararı
Dil seyr itdi Akhışārı
Egriköyi, Marmara'yı
3. Gezdüm kāf ile kārḥānı
Buldım delīl ü burhānı
Seyr itdüm sīn sırr-ı ḥānı
Aydın elini, Tire'yi
4. Mü'ezzin çıka bañliya
Cān kulağıyla diñliye
ʿArif ger gider añliya
Cāhil ne bilsün burayı
5. Gel aña bu ne dimekdür
Bilene şeker yimekdür
Bilmeyene çok emekdür
Ne bilsün bilmez terāyı
6. ʿİ mādur maqşadın gözi
Cehl ile kalupdur özi
Cāhilüñ dikenli sözi
Yeñiler eski yarayı
7. Tenimi eyledüm ḥarcı
Ödedüm Ḥakkā cān borcu
Fehm itdüm on iki burcu
Üç yüz altmış biñ pāreyi

2b: Yorludur : Yorludüz Y3

3a: kārḥānı : kārḥāneyi Y1, Y2, Y3

5d: terāyı: nireyi? Y3

8. Söyledüm sözüm bitürdüm
 Hicâbı yüzden götürdüm
 Âdeme delîl getürdüm
 Otuz iki supârayı
9. Muhyiddîn eydür fakıya
 Cānuñ ulaşur bakıya
 Ârif ger gider o kıya
 İki harf yetmiş sûreyi

95*.

1. Diñlemeden gün dağı
 Olmaz idi dün dağı
 Ol âlemde kevn dağı
 Toğup tolanmaz idi
2. Olmaz idi şād-ı gûy
 Hep bir idi yoğsul bay
 Bir kararda idi ay
 Toğup tolanmaz idi
3. Şayru degül şağ idi
 Ölüm diri yoğ idi
 Etrafi hep tağ idi
 Varup gelinmez idi

8d: supârayı: seyyâreyi Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2c: ay : -Y2, Y3

3c: Etrafi hep tağ idi: Kimse bunda hem anda Y1

4. Cümle varlık bir idi
Ağyar dağı yâr idi
Levh-i kalem sır idi
Kâf, nûn bilinmez idi
5. İbtidânuñ delîli
İntihâdan bilindi
Bu has hadd ü pâyânı
Kıyas olunmaz idi
6. Hâk Çalap kıldı yârî
Elçi gönderdi eri
Bu mülke er gelmeden
Haber alınmaz idi
7. Muhyiddînuñ müşkili
Er katında hall oldu
Bir onulmaz derd idi
Dermân bulunmaz idi

96*

1. Hâkikat bahrinüñ dürri
Yedi deryâdan süzüldi
Derildi müfti, müderris
Nice fetvâlar düzüldi

6b: eri : varıY3

6c: Bu mülke er gelmeden : Böyle er gelmedenY1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Yārānlar iki dördüm
Dörd içinde elif gördüm
Elifi noktaya urdım
Yetmiş yedi harf yazıldı
3. Kim bu sözden alur ögüt
Ne mürekkebe ne de dīvid
Dil kalemdür gönül kağıt
Kelām üstüne yazıldı
4. Yüzinde haşır olmuş kāf, hā
Elif, lām, rā ile Tāhā
Şanki seḥāb endi māhā
Zülfi yüzine çözüldü
5. Zāhid-i zannuñ boyladım
Bir nokta şerḥüñ söyledüm
Biñde bir suāl eyledüm
Māt oldu *aқıl üzüldü
6. Dīv gelmez cīm ile dāldan
Bī-ḥaberdür ḥatt u ḥāldan
*Aciz kaldı bir suāldan
Zerre zerr'oldı üzüldü

2b: Dört içinde elif : Dördüñ içinde bir Y₁, Y₂, Y₃

2d: harf : huruf Y₂

3b: Ne mürekkebe ne de dīvid : Aña ne mürekkebe ne dīvid Y₁

6a: Dīv gelmez: Dilegimiz Y₁

6d: zerr'oldı: zerre oldı

7. Pîrinüñ dili dutuldi
 ʕilim bir pula şatıldı
 Şanaşın kafdan atıldı
 Laşınüñ bendi çözüldi
8. Görenler fetḥ oldı günden
 Dü ʕālem kâf ile nûndan
 Şol ʕAzāzıl çıkdı dînden
 Naşibi Ḥaḳdan kesildi
9. Muḥyiddîn ʕabā vü şalda
 İki bayram nedür yılda
 Nesimînüñ iş bu yolda
 Serāpā derisi yüzüldi

97*

1. Ḥaḳḳuñ kelām-ı ḳadîmi
 Yigirmi sekiz otuz iki
 İnsān ḳıldı adını
 Yigirmi sekiz otuz iki
2. Elim ayağum yüzüm
 Yüz içerüdür sözüm
 Ḥaḳḳa tanıḳdur özüm
 Yigirmi sekiz otuz iki

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1b: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y3

1d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y3

2b: Yüz içerüdür : Yüz içerü Y2 , Yüzüm içerü Y3

2d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

3. Baḳ insānuñ yüzine
Naḳar eyle sözine
Hezār sefer izine
Yigirmi sekiz otuz iki
4. Abdest, namāzbānuñ kāmed
Bu söze olmaz ‐inād
Ḳulına ḥacc u zekāt
Yigirmi sekiz otuz iki
5. Şavm u şalāt farz sünnet
Ḥaḳ didi ḳılsun ümmet
Muḥammedür Muḥammed
Yigirmi sekiz otuz iki
6. Muḳattaʿāt muḥkemāt
Ḥarf-i müteşābihāt
Yetmiş iki inbisāt
Yigirmi sekiz otuz iki
7. Elif, lām vü ḥā vü mīm
Bā, ‐ayın vü tā vü sīn
‐Ayın kāf, rā, ḳāf vü nūn
Yigirmi sekiz otuz iki

3d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sî vü dü Y2, Y3

4d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sî vü dü Y2, Y3

5d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sî vü dü Y2, Y3

6d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sî vü dü Y2, Y3

7d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sî vü dü Y2, Y3

8. Kalem, divid, mürekkeb
Mihre kâğıd muhakkak
Özge hurûf-ı şaddak
Yigirmi sekiz otuz iki
9. İbtidâ geldi kelâm
Ki toldı iki âlem
Dâver cînem ü İslâm
Yigirmi sekiz otuz iki
10. Âlem alâ semâ gün
Düher oldı kâf u nûn
Şakkü'l- kamerdür ne gün
Yigirmi sekiz otuz iki
11. Şaçını yardı halîl
Hatt-ı istivâya delîl
Celle celâle celîl
Yigirmi sekiz otuz iki
12. Bu mülke geldi âdem
Yüz yire başdı kadem
Havvâ, Meryem, 'İsâ-dem
Yigirmi sekiz otuz iki

8:-Y₂.

8d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü si vü dü Y₃

9d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü si vü dü Y₂, Y₃

10b: Düher oldı: Dü harf oldı Y₂

10d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü si vü dü Y₂, Y₃

11d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü si vü dü Y₂, Y₃

12d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü si vü dü Y₂, Y₃

13. Çihâr erkân, heft eâdet
Secde, sücûd, eibâdet
Şâbb-ı emred men fesât
Yigirmi sekiz otuz iki
14. Hakk uñ ümmü'l-kitâbı
Kıyâmetüñ hisâbı
Haşruñ neşruñ eazâbı
Yigirmi sekiz otuz iki
15. Zebûr, Tevrât , İncil şahaf
Yedi haç yedi muşhaf
Zıll-ı Hümâ murğ-u Kâf
Yigirmi sekiz otuz iki
16. Sekiz turâb sekiz bâd
Sekiz âteş sekiz âb
Ay, gün, hafte vü sâat
Yigirmi sekiz otuz iki
17. Bilesün eilme'l-yakîn
Göresin eayne'l-yakîn
Zât imiş Hakk'e'l-yakîn
Yigirmi sekiz otuz iki

13d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

14d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

15a: Zebûr, Tevrât , İncil şahaf: Zebûr, Kurân, İncil şahaf Y1

15b: muşhaf: -Y2, Y3

15d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

16c: hafte: heft Y2, Y3

16d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

17d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

18. Zâ t daḥı şıfat daḥı
 Kâdr ile Berâ t daḥı
 Hakk ile vuşlâ t daḥı
 Yigirmi sekiz otuz iki

19. Gel ey cā n aña zâ tı
 İçgil ā b-ı ḥayâ tı
 Diri kılan memâ tı
 Yigirmi sekiz otuz iki

20. Hezâr ma'ni-yi vâḥid
 İşte delîl-i tevḥîd
 ‘Ali şitâ-yı muḥît
 Yigirmi sekiz otuz iki

21. Eger gerekse mescîd
 Eger sücûd u sâcid
 Oldur cümlede mevcûd
 Yigirmi sekiz otuz iki

22. Oldur cümleñ cā nı
 Ol tutdı bu meydā nı
 Oldur seb‘ü'l-meşā nı
 Yigirmi sekiz otuz iki

18d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

19d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

20a: Hezâr : Hezârân Y1, Y2, Y3

20c: ‘Ali : Vallah ‘Ali Y1, Y2, Y3

20d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

21c: Oldur cümlede : Oldurur cümleden Y2

21d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

22d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3

23. Ey mürde-yi ehl-i k̄ubûr
T̄ur yatma çalındı ş̄ûr
Ş̄ırâṭ üzere ʿubûr
Yigirmi sekiz otuz iki
24. Muḥyiddīn bilmez yalan
Degül ferdāya ş̄alan
Ḥayy u ebed olan
Yigirmi sekiz otuz iki

98*

1. Diñleñ imdi ne diyeyim
Delīl ü burhāndur ʿAli
Gel eşigine yüz süri
K̄ıble-yi imāndur ʿAli
2. Pervān'olup yanar iseñ
Gel ş̄uʿleye çoñar iseñ
Müşkülüni ṭanlar iseñ
Mürşīd ü rehberdür ʿAli

23d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3
24a: Muḥyiddīn : Muḥyiddīnem Y2, Y3
24c: ebed : ʿābid Y1
24d: Yigirmi sekiz otuz iki: Bist ü heşt ü sı vü dü Y2, Y3
* . Y1, Y2, Y3, -Y4.
1c:süri: sürY3

3. Farza olursañ ʿahde vefā
Bulasın şıdķ ile şafā
Yetiŝe ħasteye şifā
Derde dermāndur ʿAli
4. ʿAli sırrı ʿayān olmaz
Vaşfı dilde beyān olmaz
Al gevherden ziyān olmaz
Defter-i dīvāndur ʿAli
5. Ala gözler ŝemʿi olmuş
Gel sürelim demi olmuş
Duman kendi kimi olmuş
Kerāmet ʿummāndur ʿAli
6. Vücûdum şehrinde bulam
Birligin varlığın bilem
Temām on sekiz biñ ʿālem
Bu şehre sultāndur ʿAli
7. Hākikatdur, maʿrifetdür
Tariķatdur, ŝerʿatdur
Nübüvvedür, velāyetdür
Küllide yeksāndur ʿAli
8. Gel geçelüm kāl u ķili
Gözedelüm toğrı yolu
Muĥammed Muştafā, ʿAli
Tutar iseñ dindür ʿAli

4a:ayān: beyān Y3

4b:beyān ʿayān Y3

8d:Tutar : Dutar Y3

9. Hasan Hukî gönlim aldı
Hüseyn cismimde cân oldu
Bize Haqdan nidâ geldi
Hâlikü'r-Rahmândur ʿAli
10. ʿAbidin, Bâkır Şâdık, Kâzım
Önünde başı kodım
Mûsâ Rızâya Haq didün
Gönülde mihmândur ʿAli
11. Taqî, Naqî, İmâm ʿAskerî
Muhammed Mehdî dîn eri
Yâri Düldül Kanberi
Seyf-i Nerimândur ʿAli
12. Şu ben ne diyeyim size
Çün bu haber degdi bize
Şâhı velâyet-i hazâ
Key sırrı pinhândur ʿAli
13. Muhyiddînün cism ü cânı
Muhammedür ʿAli kânı
Toğrı seyr ider cihânı
Ol genc-i nihândur ʿAli

9c:Bize : Baña Y2

11a:İmâm: -Y3

11b:Muhammed: -Y2

11d: Seyf-i Nerimândur : Seyf-i tercümândur Y2,Y3

99*.

1. Ben bir gizlü gencim c.ân kim
Kimler görebilür beni
Seb'am şeş, çâr u pencim
Ki istiyen bulur beni
2. Gül-i hândân nev-bahârum
Âb-ı mey bâd-ı şeherim
Ben bir kıymetli gevherim
Ehl-i şarrâf alur beni
3. Âbes hayâli bilmezem
Dâ'im tâzeyüm şolmazam
Ben ölmezem ben ölmezem
Şanmasunlar ölür beni
4. Sözüm ma'nâ şoḥbetim hâş
Delîlümdür ebced, hevvez
Kimdür bul yolda bir nefes
Hâkdan ayru şanur beni

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

1a: gizlü : gizli Y₁, Y₂ .; cân kim: -Y₁, Y₂, Y₃

2a: Gül-i hândân : Gönli hândân Y₂, Gönül hândân Y₃

3c: ben: -Y₁, Y₂

4b: Delîlümdür : Dilimdür Y₂

4d: şanur : gılur Y₁

5. Hakkuñ kimde varlığı yok
Kimüne kim yârlığı yok
Şanmasunlar birliği yok
İkilikde kalur beni
6. Muhyiddin yardı şinesin
Kamraşık oldu şanasın
Eydün ki gelsün şinasın
Gönlind'olan bilür beni

100*.

1. Ser gövdeyi götürü
Pây menzile yetürü
Dil marifet kesb ider
El maşlahat bitürü
2. Dil söyler akıl yazar
Söz tecribeden sezer
Göñül seyr idüp gezer
Cân köşede oturı
3. Cân u cevruñ begidür
Nefis aña yağıdur
Göñül Hakkuñ evidür
Yıkma gözet hâtırı

5b: şanmasunlar birliği yok

5c: Kimiñe kim yârlığı yok

6d: Göñli nde: :GöñüldeY2 , Seven göñüldeY3, Göñlind'olan:
Göñlinde olan

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3:Y1,Y2,Y3: Göñül Hakkuñ evidür

4. Gözet olagelmiſi
Kaldır düſüp kalmıſı
Hoſ dut yaradılmıſı
Yaradandan ötüri
5. Sen senden olma ırak
Saña yol gösterür Hakk
Görme miſiñ añlayubağ
Nazar eyle itüri
6. Hakk saña senden yağın
Yetür Hakk uñ hağın
Hünerinden key ſağın
Ürkütmegil kağırı
7. Göñlüni ſād eylegil
Gamdan āzād eylegil
İsmiyle yād eylegil
İki on dört sağırı
8. ʿAzraʿil hem Ceбраʿil
Mikāʿil hem İsrāʿil
Muhammede emrile
Hakkdan vağiy götüri

Yıkma gözet hâşırın
Cân u cevruñ begidür
Nefis aña yağıdur

4c: dut: tut Y1, Y2

9. Söyündürdü cânları
Gövündürdü tenleri
Diken dike tonları
Papağlanur bisteri
10. "Aşkuñ kararındadır
Cānuñ esrārındadır
Şanma şümārındadır
Muhyiddīnūñ fikiri

101*.

1. Baq şol habîz-i hare
Yanar nāre ebedî
Kesilür orça yirde
Yabana şor şoĥ beti
2. Şoĥ bette sözün bilmez
Sözünüñ yüzün bilmez
Lāşîdür özin bilmez
Çabalar durur kesveti
3. Cāhil çün cin perî-bāz
Degül ğamdan ihtirāz
Eydür ki ĥumārda az
Seçemez eşkden eti

9c: dike: dikme Y2, Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3c: kimi : kimi Y1

4. Terk itmez kıl u kâli
 Hardan olamaz hâli
 Özü hayvândur belî
 Şekl-i insân şıfatı
5. Zâhid eydür ki baña
 Bağma hûbun pozuna
 Meger şol nâ-baňarın
 Yüregi taştan katı
6. Çıkdum gönül köşküne
 Cān boyandı meşkine
 Hâk şol didār aşkına
 Yarattı kâ'inâ tı
7. Diñlen ehlin sözinde
 İlet olmaz özünde
 Ben şol hûbıñ yüzinde
 Gördüm heft âyeti
8. Cānum tenimde konuğ
 Uyur degil uyanuğ
 İşde Fātiha tanuğ
 İşde gördüm şebâ tı
9. Hâk emri ile geldüm
 Bu âleme tâlib oldum
 Sebağum anda bildüm
 Okudum hâtt-ı hevâ tı

4b: Hardan olamaz hâli : Hardan fark olmaz hâli Y3

8c: İşde : Uş ide Y1

8d: İşde : Uş Y1

10. Muḥyiddīn Abdāl ozan
 Hākdan bu ḥaṭṭı bozan
 Budur ḥayy u cāvidān
 Diri kılan memātı

102*.

1. Cānum tenümde konuḫdur
 Hāk bilür Allah ṭanıḫdur
 Ezelden baḡrum yanıḫdur
 Götürmez artıḫ yareyi
2. Ben ḥācemden sebaḫ aldum
 Oḫudım sebaḫum bildüm
 Bā'yı bir elifde buldım
 Birikdirdüm dört pāreyi
3. Bā'yı bir elifde buldım
 Bir dünden naṣıḫat aldum
 Cım ile dālı añladum
 Oḫudım aḫ u ḫarayı
4. Turāb oluban tozdım
 Baḫri oluban yüzdüm
 Hem baḫr ile dehri gezdüm
 Seyr itdüm yedi sarāyı

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2a: ḥācemden : ḥācemden Y₁, Y₃

2b: bildüm : buldum Y₁, Y₂

3a: Bā'yı bir elifde buldım: Cım ile dālı añladum Y₂ (Bkz. 3c)

3b: Bir dünden : Bir dünde Y₂, Y₃

3c: Y₂:3a(yer deḡiştirmiş)

5. Yedi muşhaf toğdı günde
Delili kâf ile nûnda
Muhyiddîn Abdâlum ben de
Bilmezem çok müdârâyı

103*.

1. Gör ne dilden eger bî-ıhaber
Maşrifet bilmiyen âdem
Bir hayvândur gelür geçer
Maşniden almıyan âdem
2. Cāhildür maşrifet neyler
Ol şûmdur küstaılık eyler
Çıkup ortaya söz söyler
Kendüni bilmiyen âdem
3. Bunda gelen ölse gerek
Cismi pinhān olsa gerek
Hakkı kande bulsa gerek
Zātında bulmıyan âdem
4. Hem dürr ü şadef olamaz
Şadef kıymetüñ bilemez
Kenārdan gevher alamaz
Ummāna talmıyan âdem

5a: toğdı : doğdı Y2

5c: Muhyiddîn Abdâlum : Muhyiddîn Abdāl Y2, Y3; ben de:
sendeY1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4a: dürr : birre? Y1

5. Muhyiddin eydür bitemez
Bitüp birlige yetemez
Bu sırdan çeşni dadamaz
Şıdık ile gelmiyen âdem

104*.

1. Ben vücûdum şehrinde
Yed'iklim dört köşe buldım
Dilberün zülf-i küfrinde
İmâni hoş pişe buldım
2. Bedir hilâluñ çağında
Kâf Kurân yanagında
Açılmış hüsni bağında
Gül, nerkis, benefşe buldım
3. İncileyin gonca bitmez
Tûtîler, bülbüller ötmez
Hayâli gönülden gitmez
Hoş latîf endişe buldım
4. Elif, lâm, râ'nuñ yolını
Añladum cîm ü dâlini
Ben anuñ hatt u hâlini
Umman, bahri yaşa buldım

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3a: İncileyin gonca bitmez : Açılan goncalar Y3

3c: Hayâli gönülden : Hayâli gönlimden Y2, Y3

**Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

5. Saṭır olmuşdur yedi kalem
Lām, bā, sī vü dü kelām
Sırrum on sekiz biñ ʿālem
Bir özge temāşā buldım
6. Dilberüñ hüsni vechinde
Dil Manşûr olmuş şaçında
Hazā ahdi gönîl'inde
Küfir zulmet şîşe buldım
7. Muḥyiddîn Abdāl sergerdān
Diñle bu sözi Hüdādan
Mektûb geldi Muştafādan
Okudım Hakk inşā buldım

105*.

1. İnsān insān dirler idi
İnsān nedür şimdi bildüm
Cān diyu söylerler idi
Bu cān nedür şimdi bildüm
2. Kendüzinde bulmuş bulan
Bulmamış taşrada kalan
Mü'minüñ kalbinde olan
İmān nedür şimdi bildüm

5b: Lām, bā, sī vü dü kelām: Lām, bā, sī vü düyi bildimY2, Lām,
bāyı sī vü dü buldumY3

6b: Dil Manşûr : Dâr-ı Manşûr Y2

6c: gönîl'inde: gönli içinde

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Taqvā ehlinüñ tâk tutduğı
Mü'minlere ok atduğı
Münkirlerüñ şek itdüğü
Gümān nedür şimdi bildüm
4. Şoñbetde sözini bilmez
Sözinüñ yüzini bilmez
Ne ğāfil özini bilmez
Hayvān nedür şimdi bildüm
5. Bir kılı kırk yarduğları
Birin köpri kurduğları
Erenler gösterdükleri
Erkān nedür şimdi bildüm
6. Muhammed dīnim diregi
Alidür gönlüm çerağı
Cümle şey Hakkıñ turağı
Mekān nedür şimdi bildüm
7. Şıfāt ile zāt olmuşam
Kādr ile Berāt olmuşam
Hakk ile vuşlāt olmuşam
Mihmān nedür şimdi bildüm
8. Özimi kılmışam zelīl
İnayet eyledi celīl
Dīl içinde baña delīl
Burhān nedür şimdi bildüm

5. Ben h̄ācemden sebaķ aldım
Oķudım sebaķ um bildüm
Kemāl'irdüm üstād oldım
Gör ne üstāda yetdüm ben
6. Maķsūdum dīdār eyledüm
Göñülde nazar eyledüm
Naķd ile pazār eyledüm
Alana gevher satdum ben
7. K̄aydum leyl ü nehārum
Hayatı bād -ı seherüm
Hem şadefüm hem gevherüm
Özge mardende bitdüm ben
8. Ben Muhammedün güliyim
Ehl-i kemālün k̄uliyim
Dōst bađınıñ bülbüliyim
Cennet bağında ötdüm ben
9. Kim bilü eāşık hālünden
Söylemişem cān dilünden
Muhyiddīnem eāşık elünden
Uş deli olup gitdüm ben

5b: bildüm : aldumY₁, buldumY₃

5c: Kemāl'irdüm : Kemāle irdüm

9a: bilü : bilür Y₃

9b: cān dilünden : cān u dilinden Y₁

107*.

1. Gel berü gel ʿārif iseñ
Hālat oñarma kārēden
ʿĀşıklar meydāne girdi
Sen de baḳma kenāreden
2. Gel bundan iste yārını
Hem bunda ḳur pazarını
Şarrāfa tapşur dürrini
Ḳıymet isteme hāreden
3. Gel berü terk it cihānı
Terk idenler buldı cānı
Ne şeysin añla sen seni
Bil bu taḳḳik işāreden
4. Hem dertli hem dermāndesün
Ne vücûdsın ne cāndesün
Bilür misin sen ḳandesün
Ḳandedür seni Yārādan
5. Özimi bildüm dime sen
Ben Hakkı buldım dime sen
ʿĀrifem dirsın degilsün
Ḳurtulmadın emmāreden
6. Kim ki ğamdan ḳurtulmadı
Mülkine mālīk olmadı
Her kim bu remzi bilmedi
Sürerler anı aradan

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

7. Kime gerek ise dīdār
Ol iki cihānı nider
Cehl ile alur der-be-der
Kim gemedi bu ıradan
8. U birikdi cism ile cān
Mekānumdur ün lā-mekān
Ayān oldu genc ü nihān
Altı cihet dōrt pāreden
9. Sōzimde yodur il ü āl
Hāa malūmdur ibu hāl
Muyiddīn Abdālum abdāl
Bilmezem o mūdārādan

108*.

1. Ala gōzlū Sulan Baba
Ululardan ulusın sen
Yedi ilim dōrt kōeye
Ara kūrse olusın sen
2. Yūzin gōren yosul bay olur
Kāfirler imāna gelūr
Seni sevmeyen ne olur
āh-ı kerem Alisin sen

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2b: imāna gelūr : imān olur Y1; gelūr: -Y3

3. Şāhısın biz eksüklü kuluñ
İçenler ayılmaz toluñ
İnceden incedür yoluñ
Tamām gerçek velisin sen
4. Toğrı sözün yol kılıcı
Çaldığın iki bölüci
Düşmüşler elin alıcı
Hakkıñ kudret elisin sen
5. Dehānından kevşer aķar
Nazaruñ Hakk yola baķar
Kokudan cümle ālem kōķar
Muħammedüñ gülisin sen
6. Parlayup āteşüñ yanar
Cümle ālem şulene çoñar
Şuşayanlar senden ķanar
Ab-u ĥayāt gölisin sen
7. Muħyiddīn Abdāl neylersün
Dipsiz deñizler boylarsun
Ne bilürsin ne söylersün
Aķlın mı var delisin sen
8. Muħyiddīn toldır pāyānuñ
Hergiz olmasun ziyānuñ
Evliyānuñ enbiyānuñ
Bir kemterce ķulısın sen

4c: Düşmüşler : DüşmişlerinY₁, Düşmüşdür Y₃

5c: kōķar : korkar Y₁

6b: şulene : şuleye Y₃

109*.

1. İnsānuñ vechinde buldım
Besmelenüñ māhiyetin
Ol yedi h̄aṭ imiş bildüm
Şalātuñ K̄adr ü Berātın
2. Geldüm bismillah didüm
Şıfātın elhamda k̄odım
Yedi h̄arf ile oğudım
Yedi muşhāfuñ āyetin
3. Besmele bābını açdum
Z̄ikr ile şıfātı geçdüm
H̄ıruñ elinden içdüm
Kevşerin āb-ı hayātın
4. Niçün ki bismillah dirler
İhlās ile el yüz yurlar
Besmeleyle taşm yirler
Bilmez nedür işāretin
5. Besmele yedi h̄aṭ imiş
Şıfāt içinde z̄āt imiş
«Azāzil aña fend imiş
Bilmedi aşlın ināyetin

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1d: K̄adr ü Berātın: K̄adr i Berātın

5d: ināyetin : beyânın Y2

6. ʿAzāzil bunı bilmedi
Mümine mümin olmadı
ʿAdeme secde kılmadı
Hebā itdi ʿibādetin
7. Bu mihri bilmeyen ʿûfi
Gerek içi ıışı sâfi
Bu mihri bilmeyen hûfi
Temiz kılmadı tâʿatin
8. Ben ʿārifüm diyen gelsün
Besmeleden delil alsun
Bu ʿadem sırrın ne bilsün
Degme bir derviş ʿalâtin
9. ʿĀrif olan özin bilür
Şoĥbetinde sözün bilür
Hem sözünün yüzün bilür
Söylemez sözün ğalâtin
10. Sevildik kıldık kelāmı
Şiʿr ile çaldık kalemı
Budur hem elifün lâmı
Añla sözün ʿibāretin

7a: Bu mihri bilmeyen : Ey ben gördim diyen Y1

7b:-Y2,-Y3

7c:-Y2,-Y3

7d:-Y2

11. Degme kişi remz göremez
Mürşidsiz yola giremez
Dıvıd kalem şerh idemez
Besmelenüñ nihāyetin
12. Muhtaşar bağlandı nāme
İrişdük şubh ile şāma
Muhyiddin nādāna dime
Bu sözün hakikatın
13. Muhyiddinem ben neyledüm
Bismillah bābuñ söyledüm
Maarifetden fehm eyledüm
Şeriatuñ, tarikatın

110*.

1. Ey h̄āce ne diyem saña
Dört kitābdan ne bilürsin
Şeriatdan, tarikatdan
Maarifetden ne bilürsin
2. Şeriatuñ şartı nedür
Tarikatıñ terki nedür
Maarifetüñ farkı nedür
Hakikatdan ne bilürsin

11a: remz : remiz Y₁, Y₂, Y₃

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

3. Hâkikat künt turâ bdur
Ma'rifet mâbiyet âbdur
Târîkat bir yanar oddur
Şerî'atdan ne bilürsin
4. Şerî'at şartı Kur'ândur
Anı bilen ehl-i 'irfândur
İstivâ 'arş-ı Rahmândur
Hâl ü hâtdan ne bilürsin
5. Çün okuduñ yazduñ bildüñ
Dôst varlığın kânde bulduñ
Kaçan kendüzine geldin
Sen ebcedden ne bilürsin
6. Hâkdan nidâ sadâ gelür
Kim işidür kim ne bilür
Haşır neşir nice olur
Kıyâmetden ne bilürsin
7. Hâkdur bu işin üstâdı
Varlığın âdemde kodi
Tâmû niçün oldı yedi
Sekiz bâbdan ne bilürsin

3b: mâbiyet : mâbeyn Y2, Y3

5a: bildüñ : bilmedin Y2

5b: Dôst : Dersin Y2

7c: yedi: -Y2

8. Diñler iseñ hikāyetden
Añlar iseñ beşāretten
Ma'lûm eyle işāretten
Külliyātdan ne bilürsin
9. Muhyiddin şerhüñ beyānı
Farķ ider sūd u ziyānı
Var mıdır aşķuñ pāyānı
Nihāyetden ne bilürsin

111*.

1. Ben sevdüm Muştafāyı
Murtażā ʿAli hāķķı çün
Ol Hasan Hūķķi Rızāyı
Hüseyn-i velī hāķķı çün
2. Hurûc eyleyicek Haydar
Çıķdı uyandı Zülfikār
Hadice, Fātıma, Kānber
Şāhuñ Düldüli hāķķı çün
3. Ol üçlerün yedilerün
Anlar gördügi didāruñ
Muhammed ile kırķlaruñ
İçtiği tolı hāķķı çün

8c: eyle : ola Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4. Eger mü'min iseñ mü'min
Terk eyle kibrin tutma kin
İmām Zeyne'l-ʿAbidīn
Ol yüzi şuyı haqqı çün
5. Her dem eylegil şükürin
Yolu bir bayuñ faqirin
İmām Muḥammed Bākıırın
Şol kudret eli haqqı çün
6. Fehm it bu iki ʿālemi
Naḳḳāş levḥ ü kalemı
Cafer şādıḳ kelāmı
Nuḳḳı bedeli haqqı çün
7. Vardı saña düşdi sözim
Anuñla yād oldı özım
İmām Mūsā-yı Kāzım
Erenler güli haqqı çün
8. ʿAli, Mūsā, Rıza, Taḳı
ʿAli Nāḳı ebed-bāḳı
Ḥasanü'l-ʿAskerı haqqı
Cennet bülbülü haqqı çün
9. Mehdı-yi zāhir oldı ʿayān
Gelsün āl-evlāda uyan
Şûr nefır çalındı uyan
Söyleyen dili haqqı çün

10. Tārīkatda idem şükür
Şāhı medh eyle tekrār
Abdāllar itdūgi ikrār
Gāziler yolu haqqı çün
11. ‹Aliyi seven hāşlarun
Anlar hāşıdur dōstlarun
Şol budala sermestlerün
Hırkası şalı haqqı çün
12. Muhyiddin ber-mest delüdü
Haqqun eksüklü kulıdur
Evvel hem āhir ‹Alidür
Cümleden ululuğı haqqı çün

112*

1. Ey benüm mey i mezem
Seni seven neylesün
Ey lebi āb-ı zemzem
Seni seven neylesün
2. Ey benüm hāl-i hāndım
Ey lebi laʿl-i kāndım
Yandım elüñden yandım
Seni seven neylesün

11b: Anlar: -Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1c: Ey lebi āb-ı zemzem : Ey lebü zemzemY2, Ey lebleri vü
zemzem Y3.

3. Ey benüm sebze-zārum
Ey benüm şeker-pārem
Ey yüzi hûb- nigārum
Seni seven neylesün
4. Ey benüm cism ü cānum
Ey benüm hānümānum
Ey benüm āb-ı hayvānum
Seni seven neylesün
5. Ey benüm māh-ı-tābum
Ey benüm ʿayn-ı ābum
Ey benüm dil kitābum
Seni seven neylesün
6. Ey benüm şems ü māhum
Ey benüm kıblegāhum
Ey benüm derd ü āhum
Seni seven neylesün
7. Ey benüm hānedānum
Ey benüm genc nihānum
Ey benüm dürr-i kānum
Seni seven neylesün

4c: āb-ı hayvānum: āb-u hayvānum Y2

5c: dil : dilde Y2, Y3

6c: derd ü āhum: derd ile āhum Y2, Y3

8. Ey benüm rāzdaşum
 Ey benüm ayağdaşum
 Ey benüm sebağdaşum
 Seni seven neylesün
9. Ey benüm eser bādum
 Ey benüm yanar odum
 Ey benüm boyu tûbām
 Seni seven neylesün
10. Ey benüm yavru-bāzum
 Ey benüm gizli rāzum
 Ey benüm iki gözüm
 Seni seven neylesün
11. Ey benüm gülistānum
 Ey benüm ser bostānum
 Ey gözleri mestānum
 Seni seven neylesün
12. Ey benüm gonca gülüm
 Ey benüm tatlu balum
 Ebcedüm cīm ü dālum
 Seni seven neylesün

-
- 8: Ey benüm rāzdaşum
 Ey benüm sebağdaşum
 Ey benüm ayağdaşum
 Seni seven neylesün Y2, Y3 (b ve c yer değiştirmiş).
- 9c: Ey benüm boyu tûbām : Ey benüm tûbā boylum Y3 , Ey boyu
 tûbām Y2
- 10b: Ey benüm gizli rāzum : Ey benüm rāzım Y1
- 11c: Ey benüm gözi mestānum Y1, Y2, Y3
- 12a: gonca gülüm : *ayn-ı gülüm Y1

13. Muhyiddīnem ben kuluñ
 Oğuram hıatı u hālūñ
 Dört yoluñ için yoluñ
 Seni seven neylesün

113*.

1. Beş vaqt namāz borcuñ oldı
 Kılarsan borcuñ ödersün
 Arada ne hıarcuñ oldı
 Sen eli ne taʿn idersün
2. Her kişi hāllü hālünce
 Kullıq ider sultāna
 Kul anuñ kullıq anuñdur
 Sen ne daħl idüp nidersün
3. Şûfi iseñ kıl namāzuñ
 Abdāl iseñ it niyāzuñ
 Hakka toğrı ise özüñ
 Cennet yemişüñ derersün
4. Gel kulaq tut bu şoħbete
 Göñül yıķup itme hıatā
 Şaķın dünyādan āħrete
 Dīn ü İmānsuz gidersün

13c: Dört : Dōst Y1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4d: Dīn ü İmānsuz : Şöyle dīn ü imānsuz Y1

5. Şûfi sen şoğan yimezsın
Bulunca kabuğ komazsın
Hiç helâl harâm dimezsın
Bulduğunu hoş yudarsın
6. Kendini alâ görürsın
İllere fetvâ verirsın
‘Arif katına gelince
Ne ‘aceb bir derbedersın
7. Özini tapşır bir ere
Dönüp bakma hem âhire
Muhyiddinem âşikâre
Müşriki pür-nûr idersün
8. Muhyiddinim ‘ahde amân
Kanı ettik ıkrar, imân
Şuret tebdil idüp hemân
Nefs kolayına gidersın

114*

1. ‘Alidür ol nûr-ı muṭlağ
‘Aliden ğayrı kim var
‘Ali mu‘cizine şadık
‘Aliden ğayrı kim var

5:-Y₁, -Y₂, -Y₃, +VLS₂

6:-Y₁, -Y₂, -Y₃, +VLS₂

8:-Y₁, -Y₂, -Y₃, +VLS₂

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2. ʿAlidür haqq ile yeksān
ʿAlidür delīl ü burhān
ʿAlidür bu şehre sultān
ʿAliden ğayrı kim var
3. ʿAlidür bu mülkin eri
ʿAli Muḥammedüñ yāri
İki cihanuñ serveri
ʿAliden ğayrı kim var
4. ʿAlidür ol bāki server
ʿAlidür mürşid ü rehber
ʿAlidür sāk-i-yi kevşer
ʿAliden ğayrı kim var
5. ʿAlidür Ḥaydar-ı kerrār
ʿAlidür pāk-i münevver
ʿAlidür maʿden-i gevher
ʿAliden ğayrı kim var
6. ʿAlidür evvel ü āḥir
ʿAlidür bāṭın u zāhir
ʿAlidür laʿl ü cevāhir
ʿAliden ğayrı kim var
7. ʿAlidür düvāzde imām
ʿAlidür bu yolda tamām
ʿAlidür Mehdī-yi zamān
ʿAliden ğayrı kim var

8. ʿAlidür dertlere dermān
ʿAlidür hūkm ile fermān
ʿAlidür yolunda kurbān
ʿAliden ğayrı kim var
9. ʿAlidür deryā-yı ʿummān
ʿAlidür şûle-yi imān
ʿAlidür Kabe-yi pinhān
ʿAliden ğayrı kim var
10. ʿAlidür Tevrat u Furkân
ʿAlidür İncil ü Kurān
ʿAlidür şıhhat-i devrān
ʿAliden ğayrı kim var
11. ʿAlidür kenisā, mescid
ʿAlidür delil ü tevhid
ʿAlidür cümlede mevcûd
ʿAliden ğayrı kim var
12. ʿAlidür cümlenüñ cāmı
ʿAli tutdı bu şâyuvānı
ʿAlidür sebʿül-meşāni
ʿAliden ğayrı kim var
13. ʿAlidür ay ʿAlidür gün
ʿAlidür Tāhā vü Yāsin
ʿAlidür imān, ehl-i dīn
ʿAliden ğayrı kim var

14. ʿAlidür ol yedi yıldız
 ʿAlidür cümle gören göz
 ʿAlidür bu söyleyen söz
 ʿAliden ğayrı kim var
15. Muḥyiddīn sözün nitesi
 Şoḥbetinde cān bitesi
 On iki imām atası
 ʿAliden ğayrı kim var

115*.

1. Dilberi gördüm nāz ile
 Piyālesüni ṭol'ölçer
 Dehānı şirin söz ile
 Maʿrifet ehl-i dil ölçer
2. Muḥabbetünden cān erir
 Nuṭkı mürdeye rūh virür
 Ağzundan incü tökülür
 Şanaşın dürr ü lâʿl ölçer
3. Gördüm ol laʿl-i kirāzı
 Ağyārdan gizlü rāzı
 Lebleri sükker çerezi
 Meger ṭudağı bal ölçer

14b: cümle : cümlede Y3
 14c: bu söyleyen: söyleyen bu Y3
 15c: On iki imām: On iki imāmuñ Y3
 * - Y1, Y2, Y3, -Y4.
 2b: rūh : cān Y1
 2c:tökülür : dökülürY2, Y3

4. Pâyânsız aşkuñ deryâsı
Men° olmaz mevci talğası
Zülfinüñ çeng-i sevdâsı
Hayâtuñdan ecel ölçer
5. Ab-ı revân olup aķar
Uğradığı bendi yıķar
Çeşmim ciger kanun doker
Gözlerüm yaşı sel ölçer
6. İrişmiş bahârı çağı
Scyrāngāhıdur hüsni bağı
Aķlu kızıllu yañağı
Cemâli gülli gül ölçer
7. Şāhum bir gül yüzlü şāhdur
Yüzi güneş alnı māhdur
Cān alur şatar gümrāhdur
Rübâ-ḥôr olmuş mal ölçer
8. Bu gönül merağı neyler
Bülbül āh u figān eyler
Kumrı dōst dōst diyü söyler
Tūti şekermal ölçer

4b: mevci talğası: mevcdür dalgası Y2, Y3

4d: ecel : hayat Y2, Y3

8a: Bu : Gör Y1, Y3

9. Kim ki kāmīl insān durur
Cismi laṭīfi cān durur
İnsān ḥūkm-i revān durur
Nice adımda yol ölçer
10. Kimüñ kim kaddi dāl degül
Bir şāha özi kul degül
Cāhildür işi ḥāl degül
Gönlünde kıl u kāl ölçer
11. Muḥyiddīn Abdālum turdum
Ben taḥtu'l-kalāya vardum
Ande kıssa- ḥānı buldım
Dipsiz kileyle yil ölçer

116*

1. Okusalar yazsalar
Hoşca nāme düzseler
Bir sözi söyleyince
İncü gibi dizesler

9a: insān durur : insān olur Y₃
9d: Nice adımda : Nice adım adım Y₂, Adım adım Y₃
11a: turdum : durdum Y₁
* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
1a: Okusalar yazsalar : Okusunlar yazsınlar Y₁
1b: düzseler : düzsünler Y₁
1d: dizesler : dizesünler Y₁

2. Şerî'atı yüzleyüp
Tariķatı gözleyüp
Ma'rifeti izleyüp
Hakîķati sezsele
3. Girüp gönül şehrine
Varup cân pazarına
Şarrâf olup yerine
Gevher yükin çözseler
4. Irmaķlara derlenüp
Deryâlara belenüp
Yedi ķatdan alınup
Sekiz tende süzseler
5. Dervîş gerek yolında
Ma'nî gerek dilinde
Erenlerin gölinde
Baħri olup yüzsele
6. Boyun şunup 'Aliye
Bil bağlayup veliye
Kulluķ idüp ulıya
Yol içinde şızsalar

2d: sezsele : sezsunler Y1
3d: çözseler: çözsunler Y1
4d: süzseler: süzsunler Y1
5c: gölinde: yolında Y1
5d: yüzsele: yüzsunler Y1
6a: şunup: tutup Y1; 'Aliye: -Y2
6d: şızsalar: şızsunlar Y1

7. Hakkā tutup özlerin
İderler niyāzların
Toprak idüp yüzlerin
Turā b ile tozsalar
8. Muhyiddīne uyanlar
Bu dertleri tıyanlar
Ben seyyāhum diyenler
Cān mülkini gezseler

117*.

1. Ey dilber hüsnuñ gülistān
Yüzün kıızıl gül didiler
Cemālün bağ ile bōstān
Saçını sünbül didiler
2. Zülfün reyhān ile çemen
Kirpigin tır kâşuñ kemān
Boyuñ sidre vü yāsemen
Kāmetüñe dal didiler
3. Kâşuñla kirpigün gözün
Hak Fātiha yazmış yüzün
Otuz iki harfdur sözün
Şirin lebün bal didiler

7d: tozsalar: tozsunlar Y₁
8d: gezseler: gezsünler Y₁
* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.
1b: gül: -Y₁
1d: Cemālün : Çiçeği Y₁
2b: Kâşuñ kirpigin tır kemān Y₁, Y₂, Y₃
2c: yāsemen : semen Y₁, Y₂

4. Hindî beñlerüñ haşarı
Gözüñ fitneler yaşarı
Kıanuñ kanundan taşarı
Aytmana maḥal didiler
5. Kırk maḳam tokşan biñ güyān
Güyān düşen oldu ḥayvān?
Tudağ uñ çeşme-yi ḥayvān
Ruḥlarına laʿl didiler
6. Laʿl-i lebüñ ābını
Gel baña şor ḥisābını
Senüñ ḥüsnüñ kitābını
Şerḥ idemez dil didiler
7. Kadīm sensin öñden şoña
Böyle ḥaber geldi baña
Muḥyiddīn Abdālı saña
Boynu bağılu kul didiler

118*

1. Ey ben müfessirem diyen
Gel baña kāfdan ḥaber vir
Tevvīl-i tefsirem diyen
Nûn ile kāfdan ḥaber vir

4b: yaşarı : şarıY2
4c: taşarı : dışarı Y3
* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2. Sözüml şikeste bestedür
Bu döst haberi döstadur
Sekiz hurûf ne nesnedür
Yedi muşhafdan haber vir
3. Dört kapunun kilidi dil
Uş hazrete açıldı yol
Çün insānsan insānı bil
Adem-i şafdan haber vir
4. Muhammed Hakk ile nitdi
Toksan biñ sırr kelām itdi
Çalabın buyruğın tutdı
Ol ahd-i Kāfdan haber vir
5. Nûh peygamber gemi yaptı
Mümin olan geldi tapdı
Hıace tufān neden kopdı
Ol keş-i Nûhdan haber vir
6. Yûsuf kuyuya atıldı
Kurlara pinhān tutıldı
Niçün kul oldu şatıldı
Mışır, Yûsufdan haber vir

2b: döstadur : döstunadur Y2
2c: hurûf : harf Y1
2d: muşhafdan : muşhafdan Y3
4a: Muhammed : Muştafa Y3
6b: pinhān : bühtān Y3

7. Göñül maḥbûb ile meyden
Mest oldu ḥamr u haydan
Düzilen çeng ile neyden
Çalınan tefden ḥaber vir
8. Baḥr-i muḥîṭ hemān hevādur
Od u topraḫ, yel ü şudur
Ḥûr u ḡilmān, ṯûbā nedür
Ehl-i irfāndan ḥaber vir
9. Muḥyiddīnünñ sözi kaçdı
Cāndan ayru bilme dōstı
Çār u sebā, heşt ü bīstı
Sī vü dü ḥarfdan ḥaber vir

119*.

1. Maʿrifetünñ kāmīl ise
Gel baña benden ḥaber vir
Maʿrifetden ḥaḳīḳatdan
Taʿrif it senden ḥaber vir
2. Çün kāmīl iseñ işine
ʿAḳluñ yār ise başına
Sebep nedür teşvişine
Söylegil şundan ḥaber vir

7a: maḥbûb ile : maḥbûbınla Y2, Y3

9c: heşt ü bīstı : bīst ü heşti Y3

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3. Her şeyde mevcûddur Hakk
Pür-kemâl olmuş kara, aq
Gör bir eibret göziyle bak
Sol görünenden haber vir
4. Hükm eyleme gâ'ib işe
İşin olur halka temâşâ
Nedür yedi iqlm dört köşe
İki cihândan haber vir
5. Nedür şâhâne nişānuñ
Yağını lûtf u ihsānuñ
Kandedür vaṭānuñ senüñ
Kevn ü mekandan haber vir
6. Var bir gönül ele götür
Ferâgat eyle genc otur
Nihānda gizlü genc yatır
Vâzıl-ı cāndan haber vir
7. Gel Hakk'a dönder yüzünü
Başarup söyle sözünü
Evvel sen kendi özünü
Tanı da andan haber vir
8. Eger ümmet iseñ ümmet
Bil nedür farz u sünnet
Firdevs uçmak arz-ı cennet
Hûr-i cināndan haber vir

3a: şeyde: şeyinde Y₁

3b: kara, aq : kara vü aq Y₁

5c: Kandedür : Kande durur Y₁

9. Gel cevāb eyle bu söze
Söyleyen dil gören göze
Gökdeki yedi yıldıza
Ay ile gündən haber vir
10. Yedi kez Ülker Terāzi
Hakk bilüpdür cümle rāzı
Gider gönülden ğaraşı
Dinden imān haber vir
11. Zāt u şifāt nuḡ ile üçdür
Sı vü dü bışt ile heştdür
Bir elif iki yüz beşdür
Beşi ço ondan haber vir
12. Çün bilmezsün aradan çık
Sen benlikden elini çek
Muḡyiddin bu sözde sır çok
Ki bu ma'niden haber vir

120*.

1. Gönül gel beri gel beri
İdelüm vaḡdet-i ḡāzır
Özini tanı bilesün
Kimdür sulḡān kimdür vezir

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: Gönül gel beri : Gönül beri Y2, Y3

1d: sulḡān kimdür vezir : sulḡān u vezir Y1

2. Kimdür bu dertlere dermān
Kimdür bu işlere fermān
Kimdür bu yollara kurbān
Kimdür vaşiy-i nāzır
3. Pırlar göçerler kınarlar
Mürşide müşkil tanarlar
Yoldan çıkanı kınarlar
İderler yol ile tazır
4. Biz yolumızdan dönmeyüz
Şınacağ dala konmayuz
Yoldaşı yaman şanmayuz
Üstümüzde Allah hāzır
5. Şeriat bāddur üfürür
Tariķat oddur tutuşur
Maarifet ābdur taşırur
Haķıķate olmaz izzar
6. Gam elimden kurtulır
Haste cānı zinde kılur
Dirliğine necāt bulır
Her kime kim irse Hızır

2b: -Y₂, -Y₃

2c: Kimdür gönüllere mihmān Y₂

3a: göçerler: göçer Y₃

3d: kınarlar : ka'zır? Y₂, Y₃

4c: Yoldaşı :Yoldaşa Y₂, Y₃

8. Muhyiddin Abdal gel beri
Sen yâr ile yâr ola gör
İnanmazlarsa hasûdlar
Söyleşünler vızır vızır

121*.

1. Şükür müşkilim hall oldı
Dört kapudan elim vardır
Şeriatdan tarikatden
Maarifetden bilim vardır
2. Şeriat şartını bildüm
Tarikat terkine geldüm
Maarifetden delil aldüm
Hakikatden yolum vardır
3. Hakikat Hakkı bilendür
Maarifet talib olandur
Tarikat geçüp gelendür
Şeriatdan hâlim vardır
4. Aşlumız hem dört nesneden
Od yel toprak ve şudan
Hakdur söyleyüp söyleden
Dil içinde dilim vardır.

8b: yâr ola gör: yâd ola gör Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

4b: Od, yel : -Y2

5. Yaz kış bahāristān benem
Hem baĝ ile bōstān benem
Ey h̄āce gülistān benem
Hergiz şolmaz gülüm vardur
6. Pes gülistānda gül biter
Kokusu şlemi dutar
Çıkar güle karşı öter
Kafesde bülbülüm vardur
7. Muhyiddīn derviş yolınca
Kuş öter dillü dilince
Her aşık kendi hālince
Benim de menzirim vardur

122*.

1. Hıruñ şuyı benem bilüñ
Ab-ı hayāt bendedür
Kevşerden için gelüñ
Kadir Berāt bendedür
2. Uş ten ile cān benem
Delil ü burhān benem
Levh ile Kurān benem
Şavm u şalāt bendedür

5b:benem: -Y₁

6b: dutar: tutar Y₁, Y₂

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2c: Kurān : Furkân Y₂

3. Geldi imān hāşşası
Getdi gönül ğuşşası
‘Ali Hamza kışşası
Ol hikāyet bendedür
4. On dört mafşal on parmağ
Cān ile Hakkı görmek
Yedi deñiz dört ırmağ
Şadd-ı Fırat bendedür
5. Mûsâ ile Tûr benem
Cennet ile hûr benem
İki benem bir benem
Biñ kâ’ināt bendedür
6. Ey cān sözümü işid
Benem Māh ile Hürşid
Hem t̄alibem hem mürşid
Hem hidāyet bendedür
7. ‘Ankâ ile Kāf benem
‘Arif ü ‘arrāf benem
Ol yedi muşhaf benem
Heft-i āyāt bendedür

4d: Şadd-ı Fırat : Şaṭṭ-ı Fırat Y3

5b: hûr : hûrî Y2

6a: işid: işit Y3

6b: Benem Māh : Hem Māh Y3

6c: hem : -Y2

8. Añladum kâf u nûnı
Tanıdum cism ü cānı
Hem bilmişem ben beni
Zāt u şıfāt bendedür
9. Özini bileñ ʿarif
Bildı nedür tevārih
Beş vākt namāz beş hurûf
ʿAhd ü emānet bendedür
10. Okuyup yazan dağı
Terāzi mizān dağı
On yedi ezān dağı
On bir kām̄et bendedür
11. Bilmişem ʿilmeʿl-yāqın
Görmüşem ʿayneʿl-yāqın
Didigüm Hakk̄eʿl-yāqın
Maẓhar u zāt bendedür
12. Maʿrifet farkı olan
Tariķat terki olan
Şeriat şartı olan
Ehl-i zekāt bendedür

9c: Beş namāz ve beş hurûf Y3
11d: Maẓhar u zāt : Maẓhar zāt Y2, Y3
12a: Maʿrifet: -Y2; Tariķat Y3
12b: Tariķat : Hakk̄ikat Y3

13. Muhyiddinem eglence
 Tuş oldım gizli gence
 Hem yetmiş iki rence
 Özge necât bendedür

1 2 3*.

1. Kerâmet-i âdem benem
 Keşf-i kerâmet bendedür
 Rûh u cism ile cân benem
 Emn ü emânet bendedür
2. Kâf ile nûn ma'nisi
 Haṭṭ-ı istivâ degül mi
 Yedi yir, gök, yedi muşḥaf
 Ol yedi âyet bendedür
3. Dört 'anâşır dört kitâb
 Bâd ü âteş ḥâk ü âb
 Haşır neşir şori hisâb
 Tefsîr-i âyet bendedür
4. Yüz yigirmi dört biñ ḥâtem
 Üç yüz altmış dest kadem
 Kûh-ı Kâf on sekiz biñ âlem
 Ḥadd ü nihâyet bendedür

13b: Tuş oldım : Duş oldum Y3; gence : gice Y2

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2b: Haṭṭ-ı istivâ : Haṭṭ-ı istivâ Y1, Haṭṭ-ı üstüvâ Y2

3a: Dört 'anâşır : Dört çâr 'anâşır Y1

6. ʿAşık iseñ ey dīn eri
Gezme yabanda serseri
Añaru gitme gel beri
Nūr-ı hidāyet bendedür
7. Menem K̄ul Muḥyyidīn Abdāl
Şāh İskender Rüstem ü Zāl
Gel diñler iseñ ʿarz-ı ḥāl
Vağf-ı ḥikāyet bendedür

124*.

1. Ḥatt-ı istivānuñ maʿnāsı
Kāf ile nûn içindedür
Bu nüshanuñ dīvānesi
Cism ile cān içindedür
2. Çalındı haşr neşrūñ şûrı
Söyler ene'l-Ḥak Mañûrı
Yedi muşḥafuñ tefsiri
ʿAlemlerin içindedür

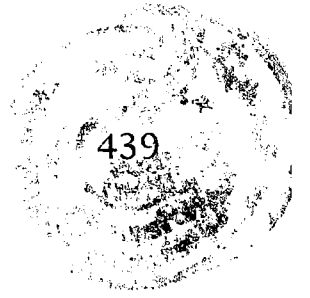
5a: ʿİlim şerīʿat tarīkat: ʿİlm şerīʿat ʿİlm tarīkat Y2, ʿİlim tarīkat şerīʿat Y3

5c: yevm: -Y3

5d: ʿAb-ı ḥayāt : Çeşme-yi ḥayvān Y1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: Çalındı : Hem çalındı Y1; haşr neşrūñ: haşrın neşrin Y2

3. H̄at yedi, h̄āl yedi yedi
Yedi yedidür bünyādi
Gör kim bu levh̄üñ ebcedi
Ṭāhā vü Yāsīn içindedür
4. K̄ur'ān yedi K̄ur'āndur kim
Oğurlar anı yedi yedi
Bilmez anı degme fağı
Şırr-ı nihān içindedür
5. K̄udüs mihrāb minberi
"Ali mi'mār-ı K̄anberi
Çarh̄üñ dolabı çenberi
Menzili ān içindedür
6. Sekiz biñ sekiz yüz sekiz
Ṭoğuz biñ toğuz yüz toğuz
Yil şu balık ve öküz
Külî insān içindedür
7. "Arıfdür kendüye gelen
Uludan naşihat alan
Mücerred nefsinı bilen
Ayin ü erkān içindedür
8. Muhyiddīn toprağa düşen
Budur dervişlige nişān
Bildüm anı derde düşen
Hemān dermān içindedür

125*.

1. Bilürem bilürem dirsin
Bilür misin bili nedür
Ben kāmīl oluram dirsin
Kāmīlligin yolu nedür
2. Kimi şākird kim'ustādur
Kimi sağ, kimi hastadur
Ulu, kiçi ne nesnedür
Yol içinde ulu nedür
3. ʿArifler ol kafa yetmiş
Erüñ eteginden tutmuş
Altı biñ altı yüz altmış
Altı harfin dalı nedür
4. Arzu kııarsun uçmağa
Kevzer şerbetün içmege
Cennet kapusın açmağa
Kilidinüñ dili nedür
5. Muhyiddīne hāmûş diyen
Nāmuñ elden kıomuş diyen
Ey beni şuşamuş diyen
Bu içdigim tolu nedür

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

2a: kim'ustādur: kimi ustādur; ustādur : üstāddur Y2, Y3

2b: sağ : sağdur Y3

3: -Y1, -Y2, -Y3

4b: şerbetün : şarâbın Y2, Y3

5d: tolu : tolu Y2, Y3

126*

1. Ademi yoğurup yapan
Dört muğarreb feristedür
Yel ü şu vü toprak, âteş
Her birisi bir iştedür
2. Yel eser od ırmaz yanar
şu akar deñize iner
Bu yir kâ'imdür gök döner
Ay ile gün ħurüştedür
3. Bađuñ Allahuñ işine
Nazar kıl yaz u kışına
Cāhiller zulmet içinde
ʻArifler teferrücdedür
4. Ol üçler, yediler, kırklar
Meydanda Yörük didiler
Cānını öñdil kodılar
ʻAřıklar ol yarışadur
5. Adem olan ʻahdde ıtırır
Gözlü bağduğını görür
Erenler atduğın urır
Oğı gizli kirıştedür

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

3d: teferrücdedür : tevĥiddedür Y1

4c: Cānını : Cānı cāna Y1, Y2, Y3

5a: ʻahdde : ʻahdinde Y1, Y2

5b: Gözlü : Gözlü olan Y1

6. Seyr itmişem bu cihānı
Tonanmış şekl-i insānı
Ademüñ hem cism ü cānı
Üç yüz altmış eriştedür
7. Ne ağıyar yüze gülene
Aferin toğrı gelene
Muhyiddin sözün alana
Pir ü mürşid seriştedür

127*.

1. Bizim tācumız şûretā
Seb'ül-meşānı gösterür
Zirā bu seb'ül-meşānı
Şekl-i insānı gösterür
2. Giydigimiz hırka dağı
Çekdigimiz sikke dağı
Mescid ile Mekke dağı
Hep bu nişānı gösterür
3. Mekkenüñ tavāfı yedi
Mekke deyü kim oğıdı
Kim bu dünyādan el yudı
Ol cāvidānı gösterür

7c: Muhyiddin : Muhyiddiniñ Y1

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: şûretā : şorana Y2, Y3

4. Görünen Hakk dur gözinde
Söyliyen ırdur sözinde
İnsānuñ hattı yüzinde
Hıatm-ı Kur'ānı gösterür
5. İnsāndur Hakk uñ mazharı
Hakk dur insānuñ izhārı
La'ı-lebinüñ kevçeri
Hayāt-tı cānı gösterür
6. Hakkā e'āşık olan kişi
Hakk ile Hakk olur işi
e'āşıkların gözi yaşı
Ab-ı nisānı gösterür
7. Her kimüñ kim pākdür özi
Uyanık olur cān gözi
Muhyiddinüñ işbu sözi
Şerh ü beyānı gösterür

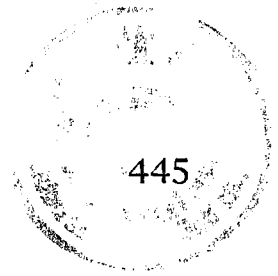
128*.

1. Degildür e'ārif ol cān kim
İbtidā sırrını bilmez
Degildür ehl-i e'irfān kim
İntihā sırrını bilmez

6d: Ab-ı nisānı : Ab-ı hayvānı Y₁
7b: Uyanık olur : Uyanık durur Y₁
7c: işbu sözü : sözi yüzi Y₁

* . Y₁, Y₂, Y₃, -Y₄.

2. Çün benem aşkuñ bımārı
Neylem özge tımarı
Bilmeyen şems ü kâmeri
Veñ-dühâ sırrını bilmez
3. şad hezâr bilmiyen yeki
Böyle zıkr itmeyen Hakkı
Yüzinde görmeyen hıttı
İstivâ sırrını bilmez
4. Cāhilüñ ʿaynında h̄ābdur
Bilmez kim müşkil hicābdur
Elif lâm mîm ne bābdur
Kāf ve hâ sırrını bilmez
5. Fehm iden şems ile ayı
Bir bilen yoḥsulu bayı
Sidreye irmeyen boyı
Müntehâ sırrını bilmez
6. Hakk cevābı diñlemiyen
Dertli olup iñlemiyen
Çim ü dālı añlamıyan
Lām u bā sırrını bilmez
7. ʿAlimim dir kendin görir
Cümle maḥlûka ders virir
H̄ācem Kurandan dem urır
Fātiḥâ sırrını bilmez
8. Şu deñlü dürr-ü baḥr olmuş
Övinlik aña faḥr olmuş
H̄āceyim diyü dehr olmuş
Bir gedâ sırrını bilmez

9. şavm u şalât farz u sünnet
Bilmez anı degme ümmet
Ne bilsün kimdür Muḥammet
Muştafâ sırrını bilmez
10. Hızırdan içmiyen lâli
Ol mâha irmiyen alı
Ne bilsün kim kimdür ʿAli
Murtażâ sırrını bilmez
11. Muḥyiddin ʿarif olmıyan
Men ʿaref yolın bulmıyan
Kendi ʿilmini bilmıyen
Ol Hüdâ sırrını bilmez

129*

1. Degil ümmet-i Muḥammed
Muştafâ sırrını bilmez
Ne bilsün vahy-i Aḥmedi
Murtażâ sırrını bilmez
2. Muâllimim der de gelür
ʿAli olur Ḥaydar olur
Mü'minim dir da'vâ kıılır
Âl ʿabâ sırrını bilmez

* . Y1, Y2, Y3, -Y4.

1a: Degil : Degildür Y1

1c: vahy-i Aḥmedi : vaşşiy-yiAḥmedi?

3. Sālūs mihrūmi gör kim
Evliyādan urır demi
Ne şeydür Hasan Hüseyn
Kerbelā sırrını bilmez
4. Zeynel- ebidin Haq imām
Bakır u şadık dın imān
Bilmeyen anı bī-gümān
Bu devā sırrını bilmez
5. Kāzım, eAli, Mūsā, Rızā
Taķi, Naķi kavlı-i Hūdā
Nefsine kılmayan ğazā
Helatā sırrını bilmez
6. eAsker-i Mehdı sırr-ı şāh
Ol-eAli veliyullah
Olmayan seyfine āĝāh
Lā fetā sırrını bilmez
7. Hukı şekil şüret şatar
Er yolına eillet katar
Karga bülbül dilin öter
Mihir vefā sırrını bilmez
8. Ağyār bu yāre irişmez
eAkıl nefis ile yarışmaz
Meger kim yāddur görişmez
Merhabā sırrını bilmez
9. Muhyiddinem şadıkāne
Remiz söyler eşikāne
Müdārāsı yokdur anuñ
Müfletā sırrını bilmez

3b: urır demi : dem urır Y3

4c: bī-gümān : imām Y2,Y3

6c: seyfine : şubhuna Y1

133*

Muhyi'ddīn sözi diñle
Sözi bil sözi añla
Söz h̄ār u şaman degil
Sözi yerinde añla

2. MÂNİLER

130* .

Muhyi'ddīnem āşüfte
Yedi günim bir hafte
Yetmiş yedi perdeyi
Geçdüm kâf ile nûnda

134**.

Muhyi'ddīnem ey ana
Ne beķāyım ne fenā
Ol t̄ālib kim şuşadı
Bu meyden içüp kana

131** .

Muhyi'ddīnem bir gedā
Kıydum yeci'u Hudā?
Baħri oldum yüzerem
Yedi boyumca şuda

135***.

Muhyi'ddīnem hel etā
Yoķdır sözimde h̄atā
İllā seyf-i z̄ülfikār
İllā ʿAli lāfetā

132*** .

Muhyi'ddīn mihr ü vefā
ʿĀdet kavlı-i Muştafā
Havvā hakkında geldi
Yedi mürde-yi şafā

136****.

Muhyi'ddīn ittifaķda
Dā'im nazār-ı Hākda
Dört kitābiñ vārişi
Üç hurûf iki noķta

* . Y1, Y2, Y3, Y4

** . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

* . Y1, Y2, Y3, Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

**** . Y1, Y2, Y3, Y4

137*

Muḥyi'ddīnem dil ḥaste
Sözüm şikeste beste
Hele men çok görmüşem
Bir düşmānı biñ dōsta

138**.

Muḥyi'ddīnem ketḫüdü
Sözdir yüz olan yüze
Bīst ü heşt ü sī vü dü
Muştafā vü Murtażā

139***.

Muḥyi'ddīn çekme guşşā
Bağlan Muhammed ḥāşā
Şaḫın rāzīñ söyleme
İki yüzlü ḥayāsıza

140****.

Muḥyi'ddīn ʿayn-ı cevāb
Sözdir çeng ile rebāb
Sözdir olan bīst ü heşt
Sözdir otuz iki bāb

141*.

Muḥyi'ddīnem uş kitāb
Ḥaḫdan irdi bu ḥitāb
Emred vechinde ʿayān
Yedi tāmû sekiz bāb

142**.

Te'vīl, tenzīl dört kitāb
Bād ü nār ü ḥāk ü āb
Dört kitābı bildirir
Ḥoş ḥisābdır bu ḥisāb

143***.

Muḥyi'ddīnem bir gā'ib
Şoḫbet gā'ib er gā'ib
Ḥatt-ı insān vechinde
Gördiğim erler gā'ib

144****.

Ey münkir itme ʿinād
Ḥaḫdır saña ḫol ḫanad
Yolıñı yañılmışsuñ
Dön aşıñña olma yād

* Y1, Y2, Y3, Y4

**.- Y1, - Y2, - Y3, Y4

***. Y1, Y2, Y3, Y4

****.- Y1, - Y2, - Y3, Y4

* . Y1, Y2, Y3, Y4

**.- Y1, - Y2, - Y3, Y4

***. Y1, Y2, Y3, Y4

****.- Y1, - Y2, - Y3, Y4.

145*.

Muḥyi'ddīnem t̄ā'at-temmet
 Hakkına geldi āyet
 Sırr-ı nokta 'Alidür
 Sırr-ı ḥurūf Muḥammed

146**.

Muḥyi'ddīnem yolın gözet
 Hakk yola boyun uzat
 Nefsün fitneden kırtar
 Olasın ğamdan āzad

147***.

Muḥyi'ddīnem ey ḥāce
 Dīvān ḥaberi nice
 Bedir on dört gün olur
 Yedi gün yedi gice

148****.

Muḥyi'ddīn ṣāha bende
 Ṣāh bendesidir men de
 Ṣāhuñ mekânı kıande
 Kıande isterseñ ande

149*.

Muḥyi'ddīnem gül bende
 Hakkı doğru yol bende
 Âdem oğlu âdemim
 Yetmiş iki dil bende

150**.

Muḥyi'ddīn ṣāh destinde
 Ṣāh ka'imdür postında
 Ṣāh serinün tācudur
 Götürür baş üstünde

151***.

Ṭarīkat ğuşli od ile
 Ma'rifet ğuşli bād ile
 Hakkat ğuşli turābdır
 Bilen er oldı ad ile

152****.

Muḥyi'ddīnem derd ile
 Men yanaram od ile
 Şağın tuz ekmek yime
 Oturub nāmerd ile

* . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

**** . Y1, Y2, Y3, Y4

* . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

**** . Y1, Y2, Y3, Y4

153* .

Muḥyi'ddīnem dīvāne
Yād degilem bī-ğāne
Aşık ḥālün ne bilsün
Ma'rifetsiz bī-ğāne

156* .

Muḥyi'ddīnem söz zārif
Sözdir ciḥān söz ʿārif
Sözdir insānuñ aşlı
Sözdir noқта söz ḥurūf

154** .

Muḥyi'ddīnem ehl-i şāf
Menem ʿAnḳā menem Ḳāf
Kim bu Ḳāfı bilmedi
Şebāt ile sözi lāf

157** .

Muḥyi'ddīnem Hüvallah
İsmüñ elḥamdülillah
Beş parmağ on dört mafşal
Ma'nā-yı lafzatullah

155*** .

Muḥyi'ddīnem muḥtelif
Cemʿ oldı dört muḥālif
Yetmiş yedi ḥarf oldı
Yedi noқта bir elif

158*** .

Muḥyi'ddīnem mi'rācı
Budır zümre-yi Nāci
Herkim bildi bu remzi
Oldı maḳbûl-i ḥācı

* .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

* .- Y 1, - Y 2, - Y 3, Y 4

** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(c) bu remzi: remzini Y 4,

159* .

Muḥyi'ddīnem duʿacı
Yük alan virür bâcı
Kim bilmedi remzini
Kıblesi yok ne hâccı

162* .

Muḥyi'ddīn inşâf oldı
Havârice yuf oldı
Kim bu remzi bilmedi
Tâʿati mensûh oldı

160** .

Bîst ü heştem sı vü dü
Sekiz dördüm dörd yedi
Muḥyi'ddīnem dilimde
Virdümdir Allah adı

163** .

Muḥyi'ddīn hâl ʿarz oldı
Zât şıfatta farz oldı
Muḥammed ümmetine
Şavm u şalât farz oldı

161*** .

Muḥyi'ddīn cân hârc oldı
ʿAyn-ı mişâl derc oldı
Bu tarikat ehline
Terk-i dünyâ borc oldı

164*** .

Muḥyi'ddīnem Hâk desti
Muḥammed ʿAli döstü
Mü'min-i billâh oldım
Giderdüm yaman kâşdı

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(b)Yük alan: Yüki olan Y 1.

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muḥyi'ddīnem dilimde Y 1,

(b)Virdümdir Allah adı Y 1,

(c) Yigirmi sekiz Y 1,

(ç) Otuz dördüm dörd yedi Y 1.

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muḥyi'ddīn cân:Muḥyi'ddīnem Y 1

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muḥyi'ddīn inşâf: Muḥyi'ddīnem
er şâf Y 1.

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muḥyi'ddīn: Muḥyi'ddīnem Y 1.

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

165* .

Yediler üçler hâkkı
On iki beşler hâkkı
On yedi kemerbeste
Hem on dört hâşlar hâkkı

168* .

Muhyi'ddîn söz nihâni
Sözdir seb'ü'l-meşâni
Söz hayy-ı cāvidâni
Sözdir cümlenüñ cāni

166** .

Muhyi'ddînem zühâli
Terk idem kıyl ü kâli
Özüme bes idindüm
Bir loğma ile şalı

169** .

‘Arif ol kişiye dirler
Kaırede göre ‘ummâni
Kaırede ‘ummân görmeyen
Kaıran fehm ide sultâni

167*** .

Muhyi'ddîñ Rabbiñ tanı
Gel terk eyle cihâni
Gel berü cān yitürme
‘Ahd emāneti cāni

170*** .

Muhyi'ddînem sözü arı
Sözdir yarı ağyârı
Sözdir keşf-i kerāmet
Sözdir Hâk"ıñ mağharı

* . - Y1 , - Y2 , - Y3 , Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

(b) idem: itdüm Y1,

(c) bes: pişe Y1,

(ç) şalı: bir şalı Y1.

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

* . - Y1 , - Y2 , - Y3 , Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . -Y1 , -Y2 , -Y3 , Y4

174* .

171* .

Muḥyi'ddīnem hızarı
Doğru kıldum nazarı
Viresiden almadım
Naḳd eyledüm pazarı

Hak aña âdem didi
Hak fâtiḥadur adı
Hakdan ʿibâretdür kim
Okurlar yedi yedi

175** .

172** .

Muḥyi'ddīnem âteşi
Hak itdüm cân u başı
Yâr için kabûl itdüm
Ağyâr atduğı taşı

Muḥyi'ddīnem ey hâdi
Sebʿü'l-meşândür adı
Emred şıfatı Furkân
Okurlar yedi yedi

176*** .

173*** .

Muḥyi'ddīnem Zühreyi
Seyr eyledüm şahrâyı
Maʿnâda vâhid gördüm
Kaṭre ile bahrâyı

Muḥyi'ddīn dem görüندی
Şubḥ ile şâm görüندی
Şavm u şalâtuñ remzi
Nuṭṭ-ı ḥaṭem görüندی

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4.

(b) eyledüm: iderem Y 4

(ç) Maʿnâda: Maʿnide Y 1.

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Hak aña âdem: Muḥyi'ddīnem Hak aña okı Y 1,

(c) ʿibâretdür: iki ebyâddır Y 1.

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(b) Sebʿü'l-meşândür: Sebʿü'l-meşânidür Y 1 ,

(c) Emred şıfatı: Âdem şıfatı Y 1
Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muḥyi'ddīnem dört kiprik,

(b) İki kaş altı olur saçlar yedi,

(c) Saçı iki yarıcağ,

(ç) Sekiz olur ey hâdi

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

177* .

Muhyi'ddīn kān görüdü
Dürr-i nihān görüdü
Mekke ʿAden görüdü
Şekl-i insān görüdü

181* .

Muhyi'ddīnem bir ʿolu
Pīrim Muḥammed ʿAli,
Şābb-ı emred yüzünde
Okudım ḥaṭṭ u ḥāli

178** .

Muhyi'ddīn cān görüdü
Belli beyān görüdü
Kim bu şartı bilmedi
Elde ziyān görüdü

182** .

Muhyi'ddīn gözet mizānı
Añla ism-i ezānı
Bu şıraṭın remzin bil
Olasuñ cāvidānı

179*** .

Muhyi'ddīnem iy aḥi
İki ʿālemiñ şāhı
Ol kim nitsün neylesün
Deñize düşen māhı

183*** .

Muhyi'ddīnem rüşeni
Bendedür Hāk nişānı
Hırkam çār ʿanaşırdu
Tācum sebʿü'l-meşānı

180**** .

Muhyi'ddīnem Mirriḥi
Temiz kıldum kerihı
Kā'inātin ʿaynından
Okudum tevārīḥi

184**** .

Muhyi'ddīnem bil meni
Bir gevherem al meni
Nāci zümresindenem
Ol dīvānde bul meni

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(c) ʿaynından: ʿaynında Y 4.

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) mizānı: izʿānı Y 3.

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

185* .

Muhyi'ddinem kameri
Buldum özge timarı
Yārūñ lebünden içdüm
Menem mest ü humāri

189* .

Muhyi'ddiniñ Hakk sözi
Hakka doğrudır özi
İnanmayan bu söze
Yumulsun iki gözi

186**.

Muhyi'ddinem Müşteri
Çifeden oldum arı
Mülki malı neylerem
Şöhret āfet ne eri

190** .

Gör bu yedi yıldızı
Tonanmış hevā yüzi
Hakkı görür Hak söyler
Hakdur eşikñ sözi

187***.

Muhyi'ddinem seheri
Buldım genc-i baharı
Yarını bugün gördüm
Terk eyledüm te'hiri

191*** .

Muhyi'ddinem 'ayn-ı Hak
Göziñ aç añlayu baç
Yir gök yazılmış kitāb
Alana külli sebaç

188****.

'Arif ol kişiye dirler
Zerrede göre güneşi
Zerrede güneş görmeyen
Kaçan temiz ola işi

192****.

Muhyi'ddiniñ şatt-ı Fırat
Kuruldu kıldan şıraç
Maqbûl-i Hak olmuşam
Halqdan olalı iraq

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . -Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

193* .

Muhyi'ddinem Hâk tanık
Küllî kâ'inâ't tanık
Zerrece gâlatım yok
Yir tanık dur gök tanık

197* .

Muhyi'ddinem eş-şâfam
Hem incü hem şadefem
Ben simurgam hem tûbâ
Zill-ı hâyim hem âfam

194** .

Bilürem ki yelüñ yok
Ma'rifetde elüñ yok
Tariqati bilmedüñ
Hâkikatda yoluñ yok

198** .

Muhyi'ddinem söz kelâm
Söz oldı kâ'n-ı âlem
Şöyle bildim tanıdım
Sözdir hemân ve's-selâm

195*** .

Muhyi'ddîn aşlıñı bil
Gel Hâkka'na secde kııl
Baş egdi hâ nedâna
Olasuñ dem ehl-i dil

199*** .

Muhyi'ddinem dilkeşem
Çâr u penc u heft şeşem
Kemâle üstâd oldım
Nağş içinde nağkâşam

196**** .

Muhyi'ddîn bî-zâr degül
Serseri gezer degül
Nağid eyle pazarı
Ga'ib intizâr degül

200**** .

Muhyi'ddîn Hâk dimişem
Dünyâdan el yumuşam
Rûh-ı kuds oldı sözüm
Gâh söyler gâh hâ muşam

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

201* .

Şıfat u zāt olmuşam
Zāta şıfat olmuşam
Nuḡk-ı hātem benem ben
Heft-āyāt olmuşam

205* .

Muḡyi'ddīn Abdāl benem
Ya'ni külli hāl benem
Muḡaṭṭe'āt-i pinhān
Vāv u hā vü dāl benem

202**.

Muḡyi'ddīnem ölmezem
Men bir gülem şolmazam
Naḡd iledür pazarım
Viresiden almazam

206** .

Muḡyi'ddīnem ki şemsem
Hāḡdan ḡayrı yoḡ kimsem
Çün gelen Hāḡdan gelir
Hācetim degül emsem

203***.

Muḡyi'ddīnem levḡi ḡalem
Ol şahıḡdır men ḡulām
Yedi iḡlim dōrt köşe
On sekiz biñ ḡilem

207*** .

Bir ḡılı ḡırḡ yarmışam
Birin köprü ḡurmuşam
Otuz iki cān ile
ḡırḡ maḡāma irmişem

204****.

Deryā-yı muḡit benem
Şerıksiz vāhid benem
On sekiz biñ ḡileme
Uş geldim şāhid benem

208****.

Muḡyi'ddīnem dervişem
Hāḡ yolına girmişem
On sekiz biñ ḡilemi
Bir ḡerrede görmüşem

* .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** .Y 1 Y 2, Y 3, Y 4

*** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** .-Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

* .-Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** .-Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

**** .Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

209* .

Muhyi'ddinem sözdür dem
Sözdür deryâ söz dem-ğam
Sözdür ^{سَیِّدِی} Mûsâ
Sözdür ^{سَیِّدِی} Meryem

210** .

Muhyi'ddinem söz kâdîm
Söz çağırır söz adîm
Sözden aîladım sözi
Sözdür benim üstâdîm

211*** .

Muhyi'ddinem zühâlim
Ebcedüm hattı u hâlim
Harfî noktayı buldum
Vech-i Hû cîm ü dâlim

212**** .

Muhyi'ddinem yek başım
Dört kirpik iki kaşım
Zülfiñ remzini bildüm
Yedi hat ile kaşım

213* .

Muhyi'ddinem haşhaşım
Ehl-i vahdetim hoşum
Tarî"at fâhrum oldu
Anıñ için tıraşım

214** .

Muhyi'ddinem söz şa'im
Sözdür ebed söz ka'im
Sözdür Allahıñ fağlı
Sözdür cennâ tü'n-na'ım

215*** .

Muhyi'ddinem ey cān kim
Ele girdi cānān kim
Ehl-i cennet olmuşam
Bulur bağ-ı cinān kim

216**** .

Muhyi'ddinem söz hâlim
Söz kelâmdur söz kelîm
Söz geldi Hâkdan hitâb
Söz oldu ilm-i 'alîm

* . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

217* .

Muhyi'ddīnem söz varım
Sözdür avım şikâрім
Sözden buldım söze yol
Söz olmuşdır rehberim

218** .

Muhyi'ddīnem bir sözüm
Bir şavtım bir âvâzım
Çağırın hem işiden
Cümlede gören gözüm

219*** .

Muhyi'ddīnem yedildüm
Hoş kaçara kaçıldım
Dört kapuya kul oldum
Yedilere şatıldım

220**** .

Muhyi'ddīnem var oldum
"Aşk ile hoş yâr oldum
Yedi maqâma irdüm
Üçler ile bir oldum

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

**** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

221* .

Yediyle sekizi bildüm
Men anuñ baħrine daldım
Yedinüñ sekizüñ sırrın
Emred şifatında buldım

222** .

Muhyi'ddīnem kân buldım
Uş cāna mekân buldım
Zerre güneş küllehâ
Gadīrde "ummān buldım

223*** .

Muhyi'ddīnem uş bildüm
Çar u penç ü şeş buldım
Nokta, ħurûf levĥ u mâĥ
Zerrede güneş buldım

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(b) Men anuñ baħrine daldım: Ben anuñ baħrine taldım Y 2

(c) Âdem şifatında buldım Y 2.; Yedinüñ sekizüñ sırrın Y 2. (Y 2'de c, ç. yer deĝiştirmiş)

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

224* .

Yükrük ile yarışdum
İşbu yolda duruşdum
Biñler ile bir oldım
Kırklar ile barışdum

225** .

Muhyi'ddīn hevā geçdüm
Bu derde devā geçdüm
Yediyi sekiz itdüm
Meger istivā geçdüm

226***.

Muhyi'ddīnem vaz itdüm
Şıraṭ üzre iz itdüm
İnfikāyı iki yardum
Yediyi sekiz itdüm

227****.

Yolcı geldi uzaḳdan
Süt süzüldi süzekden
Dil ḡamdan āzād oldı
Cān kurtuldı tuzaḳdan

* . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

228* .

Muhyi'ddīn bil sözdür cān
Sözdir müşkil söz āsān
Söz kapladı āfāḳı
Söz ile doldı cihān

229**.

Muhyi'ddīn Hakkā bağlan
Sen vaṭan tutub eglen
Saña kulluḳ ideler
Şad hezārān kız oḡlan

230***.

Otuz altmışla toḳsan
Toḳsan biñ olur ey cān
Bilenler üstād olur
Kemāle gelmez noḳşān

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Otuz altmışla: Otuz ile altmış Y 2

(b) olur ey cān: -Y 2

(c) Bilenler üstād olur : Bunu bilen
üstād Y 2(ç) Kemāle gelmez noḳşān: Kemāline
irmez noḳşān

231*.

Muhyi'ddîn pîr ü civân
Ayak ayak nerdübân
Meskende beni koydı
Kande kaldı sen ü ben

235* .

Bilürem ki bilmezsün
Bilene de şormazsün
Korķarsun ki şormağa
Diyeler ki bilmezsün

232**.

Muhyi'ddînem erbaîn
Hak söyledim söz yakın
Ma'nâ-yı düvâzde imâm
Ma'nâ-yı Hasan Hüseyin

236** .

Muhyi'ddînem bî-ķarar
Elden gitdi ihtiyâr
Çün şabırım kalmadı
Kılayım terk-i diyâr

233***.

Muhyi'ddîn yâd olasuñ
Gül-i nebât olasuñ
Teberrâ kıl münkire
Hayy-ı ebed olasuñ

237*** .

Yirmi sekiz didiler
Derdin serde kodılar
Otuz biñüñ şaklayub
Altmış biñ söylediler

234****.

Muhyi'ddînem pâk için
Şol kamerüñ şakķ için
İmân getür eAliye
Muştafâniñ haķķı çün

238****.

Muhyi'ddîn Abdâl neyler
Dört dört bâ bın şerh eyler
Kim bilmedi bu remzi
Lâf urır yalan söyler

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4.

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

(a) Muhyi'ddînem: Muhyi'ddîn dil Y 2

(b) Şol kamerüñ: Şol kameri Y 2

* . -Y 1, -Y 2, -Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

239* .

Muḥyi'ddīn şāha kuldır
 Kūl olsa işi ḥaldür
 Şāhdan temennā diler
 Şāhuñ mürüvveti boldır

240** .

Muḥyi'ddīnem ırışk nedür
 Kāmil bunı bilendür
 Her kim bunı bilmedi
 Lāf urmasun yalandur

241*** .

Sözi görmeyen kördür
 İşi Hakkı inkārdur
 Kim söze şek getürdi
 Yabanı canavardur

242**** .

Muḥyi'ddīn söz gevherdür
 Sözini bilen erdür
 Ol kim sözi bilmedi
 Bir yularlı tavardur

243* .

Muḥyi'ddīnem ırarız iki
 Burun tudağ altı olur
 Tudağ altında infiğa
 Añla kim hefte olur

244** .

Muḥyi'ddīn ḥālinedür
 Sī vü dü dilindedür
 Bīst ü heştüñ nüshāsı
 Ādemüñ elindedür

245**** .

Muḥyi'ddīn cān ne zindedür
 Esmā-yı rūḥ sendedür
 Yedi yir toğuz felek
 Ādemüñ ırilmindedür

246**** .

Muḥyi'ddīn gābgāb nedür
 Bu şoru ḥisāb nedür
 Çār ıranāğır içinde
 Yetmiş iki bāb nedür

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

* . Y 1, Y 2, Y 3, -Y 4

(b) tudağ: iki tudağ Y 2

(ç) Añla kim hefte: Añla heft Y 1, Y 2

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

251* .

247* .

Muhyi'ddîn mülki nedür
Muhammed Hülki nedür
Dört ed'iyye içinde
Dört kez on altı nedür

Muhyi'ddîn bu söz nedür
Toğuz var toğuz nedür
Dört anâşır içinde
Dört kez on sekiz nedür

248** .

Muhyi'ddîn bâki nedür
Bu söziñ Hakkı nedür
Dört kapuniñ içinde
İki otuz iki nedür

252**.

Muhyi'ddîn Hakk celîldür
Din Muhammed Halîldür
Şeriatın şartları
Hakkatde delîldür

249***.

Aşıllarda aşıl nedür
Uşûllerde uşûl nedür
Şeriat murdârın şu yur
Tarikatde guşul nedür

253***.

Muhyi'ddînem hâşû'l-hâş
Her bir sözüm bir nefes
Cânum hümâ kuşudur
Tenüm hümâyâ kafes

250****.

Muhyi'ddîn bu dört nedür
Dilden gelen vird nedür
Dört terkibiñ içinde
Altmış ile dört nedür

254****.

Muhyi'ddînem elhâcât
Degilem ehl-i hüccet
Vücûdum Tur dağıdur
Hem yasım? u münâcât

* . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . - Y 1, - Y 2, - Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

*** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4

**** . Y 1, Y 2, Y 3, Y 4.

255* .

Muhyi'ddīnem eş-şalāt
Menem fağl-ı ıştırılab
Bī-maʿnī bī-maʿrifet
Maʿrifet katında māt

256**.

Muhyi'ddīnem tā ebed
Sözdir şıfat sözdir zāt
Sözdir Hakkdan vahy olan
Sözdir kent u kā'ināt

257***.

Muhyi'ddīnem bī-şalāt
Bendedür şavm u şalāt
Mü'mine olsun rahmet
Laʿnet Yezide laʿnet

258****.

Muhyi'ddīnem söz şamed
Sözdir Ahmed söz ahed
Sözdir Hakkın burhānı
Sözdir ahd u emānet

259* .

Muhyi'ddīnem söz Ahmed
Sözdir ahad söz rahmet
Sözdir halka zulûmāt
Sözdürür Hakkdan rahmet

260**.

Muhyi'ddīnem ʿUtārid
Ey cān kalbiñi arıt
Uluya hıdmet eyle
Sen de bir hıdmet yār it

261***.

Muhyi'ddīnem bī-gamī
Deme irgürdüm demi
Emir vechinde pinhān
Sekiz bāb yedi tāmû

262****.

Muhyi'ddīnem bil sözdir öz
Söz biñ sözdir sözdir göz
Sözdir cāne yüz olan
Sözdir hemān sözdir söz

* . Y1, Y2, Y3, Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

**** . Y1, Y2, Y3, Y4

* . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

** . Y1, Y2, Y3, Y4

*** . Y1, Y2, Y3, Y4

**** . - Y1, - Y2, - Y3, Y4

3.TUYUGLAR

263* .

Neler geldi neler gele başıma
Kum koyuldu, kargı yetdi yanıma
Dürlü dürlü hâllere uğramışam
Dağı neler gele benüm başıma

264** .

Şeriat şart imiş şartını bildüm
Tarikat terk imiş terkini kıldum
Maarifet söz imiş söyledüm anı
Haqiqat bahriyem ummâna geldüm

265*** .

Yedi yirde yigirmi sekiz yüzüñ
Otuz iki gösterir iki gözüñ
Kâmetüñ seksen ider senüñ tamâm
Yetmiş yedi bildirir nuḡ u sözüñ

* . Y1, Y3.

** Y1, Y4.

*** . Y4.

266* .

Ne ğamdur kim çarh-ı rüzgâr yan geçer
Yedi gün yetmiş yedi devrân geçer
Kim ki bildi bu remzi Hakkı bildi
‘Arif-i Rabb oldu ve ‘irfân geçer

267** .

Üç yüz altmış on iki aşıldandır
Adem toprağı gibi fasıldandır
Kim ki bu söze imân getürmedi
‘Azâzilden dîvdür ol fuzûldandır

268*** .

Hakikat Hak ile Hakkı gösterür
Ma‘rifet fark ider şakkı gösterür
Tarikat od imiş yakar yandırur
Şeriat şartı turûkı gösterür

* . Y4.

** . Y4.

*** . Y4.

III. DİĞERLERİ

269* .

1. Muhammet Ali'nin güzel yolları
An-be-an bozuldu giden kalmadı
Hakikat bağının açmış gülleri
Ol bahçenin gülün deren kalmadı
2. Bu vakitte sözler tâlibe düştü
Mürşit ile rehber bildiğin şaştı
Murdarlar murdarı erkâna düştü
Edep erkânını bilen kalmadı
3. Şimdi insan azdı zaman bozuldu
Hakîkat bağının gülü bozuldu
Evliyâ cemine câhil düzüldü
Kalktı cemin tadı, düzen kalmadı
4. Tâlip sözlerini rehber satar
Kendi aybın görmez diğere bakar
Erenler bezmine kîl ü kâl katar
Cemin erkânını sezen kalmadı
5. Muhyiddin derdment rûz u şeb ağlar
Gazel yaprağını döktükçe bağlar
Kaldı çürükleri sır oldu sağlar
Cân olup da cânın veren kalmadı.

* . VLS₁, VLS₂

270* .

1. Ey hocam bu canları
Hak neden var eyledi
Ezeli kande idi
Neden izhar eyledi
2. Yer ve gök, uçmak tamu
Yoğ idi bunlar kamu
Bir nefesten âlemi
Yaptı karar eyledi
3. Muhammedin canını
Kendi urundan aldı
Girdi gönül evine
Kendin sultân eyledi
4. Nazar kıldı ol câna
Dirildi dâne dâne
Annın her bir dânesin
Bir peygamber eyledi
5. Ne hacet söz uzatmak
Hakkı ırak gözetmek
Cümle gönülleri Hak
Kendine şar eyledi
6. Azazil bulmuş iken
Çok taat kılmış iken
Okuyup bilmiş iken
Niçün inkâr eyledi

* . VLS₂

7. Muhyiddin sakla sırrı
Komazlar seni diri
Görmez misin Mansuru
Cahiller dar eyledi

271* .

1. Bize ser-leşker olmağa
Şâh-ı Kerem Ali gerek
Mürşiddir rehber olmağa
Âdem Akyazılı gerek
2. Âlem Âdem'e çıkmağa
Ulu ateşler çagmağa
Er verip leşker çekmeğe
Gine Sultan Balî gerek
3. Muhyiddin derviş olmağa
Ölmezden öñdin ölmeğe
Bir kişi nasib almağa
Edeb erkân yolu gerek

272** .

1. Kılarız namazı kılmayız değil
Biz Hakkın emrini bilmeyiz değil
2. Kur'an kitabımız İslâm dinimiz
Hadisden âyetten almayız değil

* . SNE₁, SNE₂, SNE₃

** . Bcsim ATALAY, *Bektaşilik ve Edebiyatı* . İstanbul 1340 [1924], s.72.

3. Bildik rumuzunu savm u salatın
İsteyip ıssını bulmayız değil
4. Tâlibiz rûz u şeb ilm-ü ledünün
Aşkıyla bahrine dalmayız değil
5. Sıdk ile mihraba tuttuk yüzümüz
Yönümüz Kible'ye salmayız değil
6. Muhittin ağlarız bir dost için biz
Bir zaman güleriz gülmeyiz değil

272* .

1. Çöke'den temaşa ettim
Beypınar'ın gölün gördüm
Balkan'ın Tanrı dağının
Boz bulanık selin gördüm
2. Nesin öveyim şarının
Misli cennettir yerinin
Tekirdağ'ın, Ereğli'nin
Gayet hızlı yelin gördüm
3. Bir söz diyeyim inanın
Şeklini pîrlere tanın
Şehr-i âzâm Edirne'nin
Mis kokulu gülün gördüm

* . VLS₂2c: Tekirdağ'ın, Ereğli'nin: Ereğli'yle Tekirdağ'ın VLS₂

4. Erenler Hulkî Hasan'ın
Mânâ bahrine düşenin
Hasköy'le Kırkkilise'nin
Muhabbetli dilin gördüm
5. Hayranım dağlı dilinin
Rengi hiç solmaz gülünün
Uzunköprü Hayrebol'un
Esirik bülbülün gördüm
6. Andan aşağı yalının
Mihri Muhammet Ali'nin
Güzelce Gelibolu'nun
Boyu selvi dalın gördüm
7. Şerhin diyeyim bu hâlin
Sözümün nicesin bilin
Silivriyle İstanbul'un
Gâyet asîl ilin gördüm
8. Hakikat gerçek er isen
Hüneri türlüdür bunun
Karaüyük'le Çorlu'nun
Savurganlı yelin gördüm
9. Nihayeti olmaz sözün
Şikârı turnadır bazın
Babaeski'yle Burgaz'ın
Hak kudretten elin gördüm
10. Eyyâmı seher yâdının
Yemi şekerdir tûtünin
Mahiyânın her seyranın
Ruşinâ camalin gördüm

11. İki cihan hep doğrunun
Yeri mi olur eğrinin
Cân kuşu gönül murgunun
Zehi perrübalin gördüm
12. Muhyiddin Abdal'ım nice
Cihana gelmiştir ance
Oddan ıssı, kıldan ince
Erenlerin yolun gördüm
13. Muhyiddin'im yârenlerin
Doğru yola varanların
Çöke'deki erenlerin
Hoş sahip kemâlin gördüm

274* .

1. Yazın kışın eksik olmaz
Boranı, karı Çöke'nin
Nişanını herkes bilmez
Dumanlı seri Çöke'nin
2. Çevrilip havadan iner
Tepesine şahin konar
Açılır; cennete döner
Yazı, baharı Çöke'nin
3. İsmi âleme açılır
Yolunda serden geçilir
Akı kuladan seçilir
Gök turnaları Çöke'nin

13b: Çöke'deki erenlerin: Çöke'nin erenlerinin VLS₂

* . S10.

4. Gök turnalar katar katar
Ak kuğusu sema' tutar
Hu diyene gelip yeter
Gayipten eri Çöke'nin
5. Erenlerden rivâyettir
Bir kelâmdan ibârettir
Sanasın âb-ı hayâttır
Suyu, pınarı Çöke'nin
6. Âşıkları dîvânedir
Sâdıkları mestânedir
Şehrü'l-âzâm Edirne'dir
Muazzam şarı Çöke'nin
7. Yüz sürene münâcâttır
Nuh tufanından necattır
Âşıka aynı hâcattır
Mûsa'yla Tûr'u Çöke'nin
8. Şerîfatta, tarîkatta
Marifette, hakîkatta
Anlayana bu hayatta
Sî vü dü sırrı Çöke'nin
9. Vücudumuz dolu gevher
Kıymet bilir ehl-i hüner
Veresiye olmaz al-ver
Çarşı pazarı Çöke'nin
10. Muhyiddin aşk ile çağlar
Gönlüm göynür, gözüm ağlar
Aşkî yüreğimi dağlar
Hakîkat yâri Çöke'nin

11. Muhyiddin Abdal'ım neyler
Gelir sema' tutar beyler
Seyrangâhdır gönül eyler
Çevre diyârı Çöke'nin

275* .

1. Doğruya nazar eyleriz
Biz eğri nazar bilmeyiz
Nakd ile pazar eyleriz
Veresi pazar bilmeyiz
2. Biz ol mekânda ölürüz
Emr ile bunda geliriz
Nakdi kâmilten alırız
Gayba intizar bilmeyiz
3. Hakdır sevdiğimiz bizim
Hakdır övdüğümüz bizim
Boyun eğdiğimiz bizim
Hakdan özge yâr bilmeyiz
4. Bu mülke gelip dururuz
Ölmeden ölüp dururuz
Yârla yâr olup dururuz
Arada ağyâr bilmeyiz
5. Sazımızı ele aldık
Koşmamızı çala geldik
Nâmusumuz yere saldıık
Biz âşıkız ar bilmeyiz

* . Besim ATALAY, *a.g.e.*, s. 74-75.

4a: Bu mülke: Biz bu mülke

4b: Ölmeden ölüp: Ölmeden öñ ölüp

4c: Yârla yâr: Yâr ile yâr

6. Aşk ile meydana geldik
Nazar-ı dîvâna geldik
Pervâneyiz yana geldik
Zincir ile dâr bilmeyiz
7. Evvel âhir yâr kuluyuz
Haydar-ı Kerrâr kuluyuz
Ezelden ikrâr kuluyuz
Müminiz inkâr bilmeyiz
8. Muhyiddin Abdâl coşunca
Mevci deryâyı aşınca
Aklımıza yâr düşünce
Hiç sabr u karar bilmeyiz

Ö Z E T

Muhyiddin Abdal, XVI. yüzyılda yaşamıştır. Aydınli olup Edirne ve Balkanlarda yaşamıştır. Mezarı Edirne'nin Lalapaşa ilçesine bağılı Hacıdânişment ve Vaysal köyleri arasında bulunan "Muhittin Baba Tepesi"ndedir. Yaşadığı dönemin en önemli iki Kalenderî-Bektaşî şâirinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirleri, bir süre sözlü kültür geleneği içinde yaşayarak dilden dile aktarıldıktan sonra, Kalenderî-Bektaşî dervişler tarafından bir araya getirilerek "Muhyiddîn Abdal Dîvânı"nda toplanmıştır. Muhyiddîn Abdal Dîvânı'nın altı nüshası tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, Muhyiddin Abdal'a ait 275 şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler, anonim halk şiiri, saz şiiri ve klâsik şiirimize ait özellikler taşımaktadır. Şâirin dili, Osmanlı dönemi Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. "Dîvân"da, Oğuz/Yörük Türkleri'nin konuştıkları anlaşılır bir dil kullanımı yanında, başta dinî-tasavvufî kavramları karşılamak üzere, Arapça-Farsça'dan alınan bazı ödünç kelime_ve tamlamalar da yer almıştır. Ümmî olduğu ileri sürülse de, şâirin Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim, iyi tahsil görmüş, bunlardan başka, tasavvûfî öğretileri de öğrenmiş bir şahsiyet olduğunu söyleyebiliriz.

Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî bir şâir olan Muhyiddin Abdal'ın şiirlerinde bu inanışların geniş bir yeri vardır. Yaşadığı dönem, Kalenderîlik'den Bektaşîlik'e geçişin tam netleşmediği ve Hurûfîliğin de Kalenderî-Bektaşî zümreler içinde etkili olmaya başladığı bir geçiş dönemidir. Muhyiddîn Abdal Dîvânı, özellikle Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî inanışları konusunda kaynak bir eserdir. Bu önemli eserin tahlili, edebiyat tarihimize olduğu kadar sosyoloji ve kültür tarihi araştırmalarına da önemli malzemeler vermektedir.

Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılarak yükselişinin zirvesine ulaştığı XVI. yüzyılın en önemli Kalenderî-Bektaşî-Hurûfî şâirlerinden biri olan Muhyiddin Abdal'ın "Dîvân"ı üzerinde yaptığımız bu çalışma ile şâirin hayatı, tenkitli metin hâlinde şiirleri, fikrî ve estetik yönü bir bütün olarak ortaya konmuştur.

S U M M A R Y

Muhyiddin Abdal lived in the 16th century. He is from Aydın and lived in Edirne and Balkans. He is buried on the "Muhittin Baba Hill" which is between Hacıdanishment and Vaysal villages belonging to Lalapasha district in Edirne. He is considered one of the two most important Kalenderi-Bektashi poets of his age. His poems which were recollected by Kalenderi-Bektashi dervishes were collected in "Muhyiddin Abdal Divanı" after they were transferred orally from one language to another for a while. Six copies of "Muhyiddin Abdal Divanı" were discovered.

275 poems belonging to Muhyiddin Abdal were discovered in our investigations. These poems have the characteristics of "anonymous folk poems", "saz poems" and "classical poems". The language of the poet has the characteristics of old Anatolian Turkish in the period of Ottoman. Apart from the easily understandable language which Oguz/Yörük Turks spoke there are also some words and compounds borrowed from Arabic and Persian languages to meet the need of religious and mystic concepts. Although it's maintained that the poet was illiterate, we can say that he knew Turkish, Arabic and Persian, and was educated well, apart from these he was a figure who had the knowledge of mystic doctrines.

There is a significant place of these doctrines in Muhyiddin Abdal's poems who is a Kalenderi- Bektashi- Hurufi poet. His age is a transition period during which changing from Kalenderizm to Bektashizm was not completed thoroughly and Hurufizm become more effective among the groups of Kalenderi- Bektashi. Muhyiddin Abdal Divanı is source work especially about Kalenderi- Bektashi- Hurufi doctrines. The analysis of this important work gives us precious materials not only for the history of our literature but also for the investigations in the fields of sociology and cultural history.

With this study that we conducted on Muhyiddin Abdal's Divan who is one of the most important Kalenderi- Bektashi- Hurufi poets in the 16th century during which Ottoman Empire was on the top of its elevation by spreading on to three continents, the life of the poet and his poems as a text with criticism were brought into public view as a whole with its beauty and thought.

S Ö Z L Ü K*

A

°abā : A. yün esvâb; Hz. Peygamber'in yünden yapılmış geniş elbisesi.
Abdāl : A. Dünya ile ilgisini keserek, kendisini Tanrı'ya vermiş olan gezgin derviş. tas. ricâlü'l-gayb adı verilen ermişlere verilen ad.
âb-ı gül : F. T. gül suyu
âb-ı hayât: F.A. hayat suyu, ebedî dirlik verdiği inananın efsânevî su. bkz. âb-ı hayvân.
âb-ı hayvân : F.A. bkz. âb-ı hayat.
âb-ı kevser : F. kevser suyu
âb-ı revân: F. akar su.
âb-ı zemzem : F. zemzem suyu.
°âbid : A. dindar, ibâdet eden
°aca°ib : A. şaşılacak şey.
°aceb : bkz. °aca°ib
°acib : bkz. °aca°ib
°adû : A. düşman
âfâk: A. ufuklar
âfet : 1. büyük felâket, belâ. 2. mec. çok güzel insan.
âgâh : bilgili, haberli, uyanık.
âğ : ak
âğ u kare : ak ve kara
âğu : zehir
âgyâr: A. 1.yabancılar, başkaları, gayrılar. 2. tas. kesret.
âhad : A. bir, bir kimse, tek.
âhed : A. kimse
âhen: demir
°ahd : A. söz, yemin.
°ahde vefâ : A. sözüne bağlılık, kendisine yapılan iyilikleri unutmama.
°ahd-i Kâf : A. yaratılıştaki sözüne (ka1-ü belâ) bağlılık.
°ahdinde tur-: sözünde, yemininde dur-.
Âhî : A. kardeş, fütüvvet ehlinden olan, sûfî, er, alp er.
âhir : A. son, sonraki, en sonra.

ahlâh : A. ahlâk
ahvâl : A. hâller, durumlar.
°akîl : A. akıllı, akîl düşünen ve hareket eden. tas. zâhid.
°akl : A. akıl.
akşak : T. 1. aksayan, hafifçe topallayan. 2. mec. iyi gitmeyen, iyi işlemeyen.
al : A. hile, tuzak.
a°lâ : A. üst, yüksek, pek yüce .
alçağ : T. alçak
°âlem-i hikmet : A. hikmet dünyası
âl-evlâd : A. âile ve evlâdı
âl-i °abâ : A. Peygamber Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için kullanılan bir deyimdir.
°Ali mu°cizi : Hz. Ali mucizesi.
°âlim: A. bilgin.
°âm : A. sene, yıl.
°âmm : A. genel, herkes.
a°mâ : A.1. kör. 2. mec. câhil.
°amâ' : A. körlük, görmezlik; mânevî körlük, bilgisizlik.
âmîn : A. öyle olsun, yâ Rab duâmızı kabul eyle!
°amel : A. 1. iş. 2. niyet.
añ- : T. anmak.
añaru : T. öte, ileriye doğru, öbür taraf
anber : A. 1. ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde. 2. güzel koku. 3. güzellerin saçı.
andan : T. ondan
ane : T. ona
ande : T. onda
anlar : onlar
añlayubağ-: T. anlamak
anuñ : T. onun
apar- : T. ayırmak
°âr : A. utanma, utanç duyma.
°Arâf : A. kum tepesi, yükselti. Cennet ve cehennem arasındaki tepe. Kur'ân-ı Kerim'in yedinci sûresi.
°âr id- : A.T. utanmak.
ârif-i Rabb ol- : A.T. Rabbi tanımak, Tanrıyı bilmek.
°arş : A. dokuzuncu gök.
atz-ı cennet : A. cennet arzı

* . Üçüncü Bölüm'de ele alınan kelime ve kavramlar Sözlük kısmına -genellikle- alınmamıştır.

ʿasān: kolay
āsār : A. eserler.
asıl : A. kök, kâide, tevhîd, mârifet, yakîn ve ihlâs.
āsillu : A.T. kaynaklanan.
asul : A. asıl
ʿāşık : A. sevgi, muhabbet.
ʿāşıkâne: A. âşık gibi.
āşinā : A. tanıdık.
aşkın bīmārı : A. F. aşkın hastası.
āşüfte: A. çıldırırcasına seven, bu yüzden perişan bir halde, azgın ve baştan çıkmış, deli gibi olan.
āteşî : A. ateşe has, ateşperest.
āvāz : ses, sedâ
āvāre : A. boş
āvāz : A. ses
ayā : ey! (ünlem)
ayağdaş : T. yol arkadaşı, yoldaş.
ʿayb : A. ayıb.
ʿayān : A. açık.
ʿayān ol- : A. T. belli olmak
ʿayne'l-yakîn : A. Görerek inanmak, görüşle inanca ulaşmak.
āyāt : A. âyetler.
aydur : T. söyler
āyin : dînî tören
ʿayn : (Çokluk hali a'yan) Bizatihî var olan, kendi kendine mevcut olan, araz olmayan.
ʿaynü'l-Cem : A.F. 1. toplantı meclisi. 2. tasavvuf ehline, yaratılmışları, Tanrı'dan ayrı varlıklar görmek ve onları böyle bilmek, ayrılıkları ayırmak. 3. varlıkları, var olanları, Tanrı'nın mazharı bilmek, onları Tanrı sıfatlarının zuhûru kabûl etmek.
ayru : T. ayrı
ayruk : T. ayrı, başka, gayrı.
ayruksı : T. başka, başka türlü, farklı.
āz : F. hırs, tamah, aç gözlülük.
azar- : azarlamak
Azra'il : A. can alıcı melek
ʿazm : A. kasıt, niyet, karar.
ʿAzāzîl : A. Şeytân, İblis'in bir adı.
aʿz it- : A. niyetlenmek, kesin karar vermek.

bac (baç) : vergi, harç.
bāb : A. kapı.
bāb-ı Hayber : A. Hayber kapısı.
bād : yel, rüzgâr.
bād-ı seher : seher yeli.
bağ : bağ.
bağça /bağçe : bahçe.
bağ-ı cinān : cennet bahçesi.
bahādır : F. cesur, yiğit.
bahıcağ : baktığında, baktığı zaman.
bahr : A. deniz.
bahrā : A. deniz. bkz. bahr.
bahr ol- : A.T. 1.deniz olmak. 2. mec. geniş ilim sahibi olmak.
bahri: A. deniz eri. 2. mec. geniş ilim sahibi .
bahr-i muhîr : A. okyanus.tas. derin ilim sahibi.
bahr-i ʿummān : A. umman denizi.
bağal : T. kara tavuk.
bākî : ölümsüz, sonsuz.
bāliğ : A. 1. bülüğa eren, yetişen. 2. son mertebeyi bulan.
balğān : T. sarp ve ormanlık sıra dağlar.
bangla- : T. 1.yüksek sesle bağırarak. 2. ezan okumak. 3. göğün gürlemesi.
bañhıya : T. yüksek sesle bağırarak.
baş : T. yara.
baş baş ko- : T. başbaşa vermek, birlikte hareket etmek.
baş eg- : teslim olmak.
bāṭıl : A. hurafe, sahte, hak olmayan.
bāṭın : A. iç, yüz, öz, gizli, görünmeyen.
bay : zengin.
bāz : F. doğan, şebbaz, şahin.
baʿzı : arasına, bazan.
Bedir:ayın on dördüncü gecesi, dolunay.
bekā: devam, sebat, evvelki hal üzere kalma, bâkilik
bekāʿ : süreklilik,devamlılık.
bellü : T. belli, âşikâr.
belî : A. evet, kabul.
bend : F. bağ, boğum.

bende : F. bağlı, köle.
benefşe : menekşe.
beñz : F. beniz, yüz, alın, renk.
ber-mest : sarhoş olan.
berāt : A. rütbe, nişan ; kurtuluş vesikası.
beri /beru/berü : yakın, bu taraf.
bes: yeter, yetişir, tamam, çok
beşāret : A. müjde, iyi haber, muştu, muştuluk.
beyān : A. bildirme, anlatma, açık söyleme.
beyān eyle- : A.T. bildirmek, söylemek.
beze- : T. süslemek.
bī-ğamī : gamsızlık
bī-ğāne : F. yabancı
bī-gümān : F. şüphesiz.
bī-kıyas : mukayesesiz, kıyassız.
bilgil : T. bil !, öğren !
bili/bilü : T. bilgi, ilim, irfan, idrak.
biş : T. 1. bildik, tanıdık, dost, aşına. 2. marifet.
biş- : T. tanışmak.
billāh : A. Allah için. (yemin ifâdesi)
bilür : T. bilgin, bilge, âlim.
bī-ma'nî : anlamsız
bīmār : F. hasta, sayrı.
bī-ma'rifet : marifetsiz
birü : T. biri
bist ü heşt : yirmi sekiz
bī-şümār : F. hadsiz, sayısız, pek çok.
bit- : T. 1.meydana gelmek, hasıl olmak, çıkmak. 2. yetişip büyümek.
bī-zār ol- : F.T. rahatsız olmak, usanmak, bıkmak.
budala : Abdal.
burhān : A. belge, delil, tanık, ispat.
bünyād it- : F.T. temel kurmak, yapmak.
bünyād ol- : F.T. temel olmak.
büt : F. put.
hütperest : F. putperest, puta tapan.

C

cāh-ı zindān : A. zindan makamı.

Cāhil ü nādān : A. bilgisiz ve kaba, terbiyesiz.
cān : A. 1. can., ruh. 2. hayat, yaşayış. 3. gönül. 4. tas. dünyada herşeyden aziz olan. ihvanların birbirine söylediği hitap sözcüğü.
canavar : kurt.
cān bit- : A.T. hayatı bulmak, dirilmek.
cāne kıy- : A.T. hayatına son vermek.
cān gözi : A. T. can gözü
can kulağıyla : T. dikkatli bir şekilde.
cān pazaru : T. can pazarı
Cāvidān : F. 1. ebedî, sonsuz. 2. Fazlullah'ın eseri.
cazu : T. cazı, cadı; halk arasında büyü, büyü yapan yaşlı ve kötü kadın.
cedd : A. dede.
cedd-i rūhi : A. Dedeler ruhu
cehd id- : A.T. çalışmak, çabalamak.
cefa : A. eziyet, incitme.
cehl : A. cāhillik.
cehlî cife : A. cāhillik pisliği.
celāl : A. büyük, ulu
celīl : A. büyük, ulu.
Celle celāle celīl : A.aziz büyük ulu
cem^e ol- : F.T. toplanmak, bir araya gelmek.
cemāl : A. yüz güzelliği.
cennâtü'n-na'îm : A. cennetin bolluğunda yaşayış.
ceng : F. savaş, vuruşma.
cennet yemişüñ der- : A.T. cennet meyvesi toplamak.
cefā : A. incinme.
cevāhir : A. cevherler.
cevr : A. 1. haksızlık, ezâ, cefâ. eziyet. 2. tarikat ehlinin ruhen ilerlemesine mânî olan şey.
cife: leş
cidāl : A. kavga, cenk; munâzara
ciger : ciğer
cihād : A. din ve vatan uğrunda düşmanla yapılan savaş.
cihet : 1. cihet, taraf 2. iş, vazife, hizmet, memuriyet.
cism : A. beden, gövde. 2. madde.
cism-i lütf ü cān : lütf edilen beden ve ruh.

D

cismi tarh it- : bedenden çıkmak.
cömerd : A. cömert, eli bol.
cünbüş : F. 1. eğlenti, zevk. 2. hareket, kıvılcık.
cünbüşe gel- : F.T. zevke gelmek.
cümle : A. 1. bütün, hep, birikiş. 2. fiil, fâil (özne) ve mef'ûl (nesne) den meydana gelen anlamlı söz.

Ç

Çalab : T. Tanrı, Allah
çarh : F. gök, felek.
çarh-ı felek : F. gök yüzü.
çarh-ı rüzgâr : F. zaman çarkı.
çağırd : T. çağirtmek.
çâr : F. dört.
çâre : F. 1. yol. 2. yardım. 3. ilâç, tedbir.
çâr anâsır : F. dört unsur
çâr erkân : F.A. dört esas
çemen : F.1. yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen. 2. ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik.
çen-i sevdâ : sevdâ
çenber ol- : F. tas. halka olmak, bağlanmak.
çeng : kanuna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz.
çera : F. çıra.
çerağ : F. fitil, ışık, mum kandil, çıra. bkz. çera.
çeşen : F. çeşn, 1. bayram, 2. şölen, ziyafet, 3. düğün.
çeşme : F. pınar, su kaynağı.
çeşme-yi hayvân : F. hayat çeşmesi.
çeşni : F. çeşit.
çeşte : T. uzun saplı, büyük tekneli bir çeşit çalgı.
çevgân ol- : tas. Allah'ın ezeldenki takdîrine nâil olmak.
çevren- : T. dolanmak.
çınıla- : T. çınılamak.
çomar : T. it, köpek.
çoñ- : T. ısınmak için çömelmek, oturmak.
çoğ : T. çok.
çün : F. çünkü, için, mademki.
çür : T. ballı olan, ballanmış petek.

dadan : T. tadan, tadına bakan.
dahı (dağı, dahı; tagı) : T.1. dahi, de. 2. Bundan başka, aynı zamanda, hem de ve ... 3. başka, diğer. 4. daha (sıfatların başında) 5. Daha ziyade, daha çok. 6. Henüz, hâlâ. 7. sonra, bundan sonra, artık, bir daha. 8. yine, yine de.
dâil : A.1.Osmanlı alfabesinin onuncu harfi olup ebceci hesâbında dört sayısının karşılığıdır. 2. iki kat olmuş, kambur. 3. mec. namaz kılan insan.
dân : F. tane.
dân dâil ol- : F. tane tane olmak. mec. ayrılmak, parçalanmak, bölünmek, savaşmak.
dâne : F. 1. tane, tohum. 2. çekirdek. 3. kurşun, gülle.
dâr : A. 1. ev, 2. yer. 3. yurt.
dâr : F. dar ağacı, idam sehpası.
darb : A. dövme, vurma. 2. güç, kuvvet. 3. çarpma.
dâr-ı Mansûr : A. "Ene'l Hakk" dediği için boynu kesilen Hallâc-ı Mansur'un idam sehpası.
da'vâ : A. 1. şikâyetçi olma. 2. mesele. 3. iddia etme.
da'vâ kııl- : A.T. 1. mesele çıkarmak. 2. iddia etmek
da'vâ eyle- : bkz. da'vâ kııl-
dâver : F. 1. Tanrı'nın adı. 2. doğru, insafli olan yönetici.
def : A. 1. öteye itme, savma, savılma, kovma, kovulma. 2. ortadan kaldırma. 3. giderme.
def ol- : A. T. kovulmak.
defter-i dîvân : A. meclis defteri.
degme : T. 1. her, herbir, herhangi bir, gelişigüzel, rastgele, sıradan.
degül : T. değil.
dehân : F. ağız.
dehen : F. ağız. bkz. dehân.
dehr : A. 1. dünya, âlem, cihân. 2. zaman, devir.
dellâl : A. tellâl.
delü : T. deli.

delîl : A. 1. yol gösteren, kılavuz. 2. şahit, belge, tanık. 3. tas. insanı aradığı gerçeğe ulaştırıcı iz ve belge.

delîl-i tevhiid : A. birlik delili, Allahın birliğine delil.

dem : F. 1. an, zaman. 2. soluk, nefes. 3. içki.

deñlü : T. kadar, denli.

der- : T. toplamak.

derbeder : F. yaşayışı ve davranışı düzensiz, serseri, perişan, dağınık.

dere : A. 1. sokma, arasına sıkıştırma. 2. toplama, biriktirme. 3. yazma. 4. hattatların yazdıkları meşk tomarı, nakışlı kağıda yazılmış yazı.

dere : F. 1. dert, gam, keder, kasâvet, tasa, kaygı. 2. acı, ağrı, sızı.

derde boyan- : F. T. acıyla dolmak, tasa içinde kalmak.

dergâh : A. tekke .

dertlü : A.T. dertli.

derviş : F. Allah için alçak gönüllülüğü ve fakaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse.

dervîş-i sadık : F. A. gönülden bağlı olan devîş.

dervîşân : F. dervişler.

deryâ : F. deniz.

deryâ-yı muhît : F. muhit denizi, okyanus. bkz. bahr-i muhît.

deryâ-yı ummân : F. umman denizi, açık deniz, okyanus. bkz. deryâ-yı muhît

dest : F. el.

dest-gîr : F. elinden tutan, yardımcı.

destûr : F. izin, müsâade, ruhsat.

devâ : A. ilâç, çâre.

devlet : A. 1. bir hükûmet idâresinde kurulmuş olan siyâsi topluluk. 2. büyük saadet, zenginlik. 3. baht, talih, kut. 4. büyük rütbe, mevki.

devr : F. 1. dönme, bir şeyin etrâfını dolaşma. 2. dönüp dolaşma. 3. nakil, aktarma.

devrân : A. dünya, felek, zaman, talih, kader; devir.

deyu : T. diye.

di- : T. demek, söylemek.

dîdâr : F. 1. yüz, çehre. 2. görme, görüşme. 3. görüş kuvveti, göz.

dîdâr-ı aşk : F.A. aşk görüşü.

dikenlü : T. dikenli.

dil : F. gönül, yürek, kalp.

dil-haste : F. gönül hastalığı.

dil kitâbu : F. gönül kitabı.

dil-i hasen : F.A. güzel gönül.

dilber : F. gönlü alıp götürücü (güzel).

dildâr : F. birinin gönlünü almış (sevgili).

dilkeş : F. gönül çekici.

dîn : F. Allaha inanma ve bağlanma.

dîn eri : F.T. Allaha bağlı dervîş, mürşit.

dirliğine gir- : T. korumasına girmek.

dirlik : T.1. sağlık. 2. servet, varlık, 3. birkaç kişinin yaptığı özel toplantı.

diri kıl- : T. diriltmek, canlandırmak.

dîv : F. 1. dev. 2. şeytan. 3. cin.

dîvân : A. 1. topluluk, meclis, kurul. 2. seçme şiirlerin toplandığı kitap, defter.

dîvâne : F. deli; budala, alık.

dîvân-ı Ali : Hz. Ali divanı.

divid : A. genellikle kuşak arasında taşınılan ve kalemliliğiyle hokkası bir arada olan yazı takımı.

diyici : T. söz deyici, söyleyici.

diyüvir- : T. deyivermek, söyleyivermek.

diz-be-diz otur- : T. çok yakın oturmak.

dôst : F. 1. sevişen kimse; sevilen kimse. 2. tas. hakîkî sevgili, Tanrı.

dört edîyye : dört niyaz.

duâ : A. Tanrı'ya yalvarma.

duâcı : A.T. dua eden.

dudan : T. tuzak.

duruban yola gitmege : T. kalkıp gitmek

düş ol : T. bkz. tuş olmak.

duzağ : tuzak.

dü : F. iki

dü ʿālem : F. iki dünya, dünya ve ahiret.
dükkan : A. 1. parakende satış yapılan yer. 2. mec. görevli olarak çalışılan yer, iş yeri.
Düldül : A. Hz. Ali'ye Hz. Muhammed tarafından verilen at.
dünyadan el yu- : A. dünyadan uzaklaşmak.
dür dānesi : A. inci tanesi. 2. sevgili, kıymetli.
dürinci : A.1. incinin incisi. 2. tas. dünyanın yegane incisi Hz. peygamber
dürlü : T. türlü
dürr : A. inci.
dürr-i gān : A. hazine incisi.
dürr-i nihān : A. gizli inci
dürr-i yetim : A. büyük tek inci, mec. Hz. Muhammed.
düvāzde imām : F. on iki imam.
düz be düz otur- : T. rahat oturmak.

E

ebced : A. Arap elifbasındaki tüm harflerin yeniden düzenlemesiyle meydana getirilen sekiz sözcüğün ilki. Diğer sözcükler ise " hüvvez, hutî, kelemen, sa'fes, karaşet, sehaz, dazığı şeklinde" sıralanır.
Ebû Tālib : Hz. Muhammed'in amcası.
ed'iyye : yalvarmalar, niyazlar
efgān : F. bağırp çağırma, feryāt.
egn : T. sırt, omuz.
egri nazar : T.A. kötü bakış.
ehl : A. 1. sahip, malik, mutasarrıf olan. 2. mahāretli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. bir yerde oturan.
ehl-i dil : A. F. gönül ehli.
ehl-i Hakk : A. Hakk ehli
ehl-i hüccet : A. delil ehli, senet ehli
ehl-i imān : A. imān ehli.
ehl-i inkār : A. inkār ehli.
ehl-i ʿirfān : A. bilgi ve sezgi ehli.
ehl-i kubūr : A. kabirde bulunanlar, ölüler.
ehl-i nazar : A. nazar ehli.

ehl-i nār : A. 1. ateş ehli, 2. mec. cehennemlik.
ehl-i sarrāf : A.1. sarrāf ehli.2. mec. bilgi ve sezgi ehli.
ehl-i saf : A. 1. saf ehli 2. mec. birlik ehli.
ehl-i sāki : A. F. sāki ehli.
ehl-i tevhid : A. birlik ehli.
ehl-i vahdet : A. birlik ehli.
ehl-i zekāt : A. zekat ehli.
eksiklü : T. eksigi bulunan, kusurlu, âciz.
eksük : T. eksik
eksükli kul : T. âciz kul.
eksüklig : T. eksiklik.
eksüklü : T. eksikli
elhamdülillah : A. Tanrı'ya hamd olsun.
elçi : T. yalvaç, peygamber, resul.
elden çık- : T. kaybetmek
ele gir- : T. kazanmak
el-hācāt : ihtiyaçlar, zaruretler
elhamd süresi : A. Fâtiha Süresi
Elif : A. Arap alfabesinin ilk harfi. tas. Tanrı.
el yu- : T. uzaklaşmak, temizlenmek.
elin yu- : T. uzaklaşmak, temizlenmek.
elinden ko- : T. uzaklaşmak, bırakmak.
elvān : A. renkler, görünüşler.
emānet : A. 1. emniyet edilen kimseye bırakılan şey, eşyâ veya kimse. 2. mec. metinde "can" anlamında.
emir : A. baş.
emir vechi : A. yüzün üstü.
emmāre : A. emirler.
emn : A. eminlik, korkusuzluk, rahatlık.
emn-ü emānet : A. can emniyeti.
emred sıfatı : bıyıkları terlemeye başlamış iken henüz yüzünde tüy, kıl bulunmayan gencin sıfatı.
emsem : ilâç.
endir- : T. indirmek.
ene'l-Hak : Hallac-ı Mansûr-ı Bağdadî'nin asılmasına sebep olan, söz (şatah).

enfās : A. 1. nefesler, soluklar. 2. nebî ve velî gibi uluların irşâd edici duâları.

er- (irmek) : T. 1. yetişmek, olgunlaşmak, büyümek. 2. erişmek, dokunmak, isabet etmek. 3. ulaşmak, yetişmek. 4. ileri bir dereceyi bulmak.

er : T. 1. Bektaşî şeyhi, mürşit, erenler. 2. sahip.

erba'in : A. 1. kırk. 2. kırkıncı. 3. dervişlerin çile çıkarmak için hücrede kapandıkları kırk günlük müddet.

ere yet- : T. mürşide ulaşmak.

erenler : T. 1. Allah'a ermiş kimseler. 2. rical, tecrübeli, akıllı kimseler.

erkân : A. rükûnlar, direkler, esaslar, âdet, töre.

ervâh : A. ruhlar

erlik : T. tarikatte bir aşama.

esfel : A. 1. en sefil, pek aşağı, çok bayağı. 2. aşağı (taraf).

es-saf: dizilmiş

es-salât : A. halkı namaza dâvet için kullanılan bir söz mânâsına gelmekle berâber: "kendine güvenen meydana çıksın!" mânâsında kullanılır.

eser bâd : T. esen rüzgâr, yel.

esmâ: A. isimler

esmâ-yı rûh: A. ruh isimleri

esmâ-yı gül : A. gül isimleri

esmâ-yı hüsnâ : A. Allah'ın güzel isimleri.

esrâr : A. sırlar.

eşig : T. eşik.

eşk : F. gözyaşı.

evvel ü âhir : A. başlangıçta ve sonuçta tek hayat sahibi (Hadîd Suresi:3).

eyd- : T. söylemek.

eydür : T. söyler.

eyle- : T. yapmak.

eylegil : T. yap!

eylüge özen- : T. iyiliğe özenmek.

eyü : T. iyi.

eyyâm : A. günler.

F

fahır : A. 1. övünme, böbürlenme, büyüklenme, şeref, onur, kıvanç. 2. büyüklük, ululuk. 3. şöhret, ün. 4. fazilet, erdem.

fahır-ı cihân : A. 1. cihanın övücü 2. Hz. Muhammed.

fāk : A. tuzak, hile.

fakı : A. islâm hukuku okumuş (kimse).

fakir : A. yoksul.

fakih : bkz. fakı.

fariğ : A. azâde, vazgeçmiş, bir şeyden elini çekmiş, farik.

fâriğ ol- : A. azade olmak, vazgeçmek.

fasl-ı bahâr : A. bahar zamanı, mec. gençlik.

fasl-ı ıstırlâb : A. ıstırab devri.

fâş it- : F. açığa vurmak, meydana, çıkarmak, duyurmak.

fâtih : A. fetheden, aşan. 2. bir memleket fetheden.

Fazl : A. fazilet sahibi, Fazlullah.

fazl-ı Hakk : A. Hakk'ın fazileti, Fazlullah.

fazl-ı Rahman : A. Allah'ın fazileti, Fazlullah.

fehîm : A. anlayış, iyiyi kötüden ayıran anlama kuvveti.

fehîm eyle- : A.T. anlamak, iyiyi kötüden ayırmak.

fehîm id- : A. T. anlamak, iyiyi kötüden ayırmak. bkz. fehîm eyle-

felek : A. 1. gök, gökyüzü, semâ. 2. dünyâ, âlem. 3. talih, şans, baht.

fenâ : A. yok olma, yokluk . tas. maddî varlıktan sıyrılıp Hakk'a ulaşma.

fend : F. hile, oyun.

ferâğat : O. hakkından vazgeçme, el çekme.

ferâğat eyle : O .T. hakkından vazgeçmek.

ferd : A. tek, yalnız olan şey, çift olmayan, eşi bulunmayan.

ferdâ : F. 1. yarın, yarınki gün, ertesi gün, öbür gün. 2. gelecek zaman. 3. âhiret, öbür dünyâ, kıyâmet.

ferd-ü vâhid : A. tek fert, tanrı.

ferş : A. yer yüzü
ferište : F. melek.
fermān : F. hükümdar emri, buyruk.
fetā : 1. genç, yiğit, mert. 2. cömert, eli açık.
fettān : A. fitneci, fesat karıştırıcı. 2. mec. gönül ayartıcı, cilveli.
fetvā : A. islām hukuku ile bir konuda şeyhülislām veya müftü tarafından verilen karar.
fiğān : F. acıyla bağırma, inleme.
fiğān id- : F.T. acıyla bağırma.
firāk : A. 1. ayrılma, ayrılık. 2. hüznün, keder, sıkıntı.
Firdevs-i a'la : A. pek yüce cennet.
firakat : A. ayrılık, ayrılış.
fitne : A. 1. belâ, mihnet, sıkıntı. 2. fesat, ara bozma, karışıklık. 3. dinsizlik.
fitne-yi ahir : A. son fitne.
fuzûl : A. lüzumsuz, fazla şey veya söz.
Furkân : A. doğru ile yanlış ayırd etme. 2. Kur'an-ı Kerim.

G

gāb gāb : çene altı, çifte gerdan.
gādîr : A. 1. birikinti su, durgun su, göl. 2. küçük ırmak.
gāf : F. yersiz, beceriksiz söz ya da davranış.
gāfil : A. gaflette bulunan, ihmal eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, tenbel.
gāflet gōmleğin egninden bırak- : T. gafletten uyanmak.
gāh : A. bazan, arasıra
gāhi : A. bkz. gāh.
gā'ib : A. görünmeyen, kayıp, gizli ve bilinmeyen âlem.
gālat : A. yanlış.
gālebe : A. 1. galip gelme, kazanma, yenme.
gālebe idicek : A.T. kazandığında.
gām : A. keder, tasa.
gark ol- : A. T. batmak, o yerde boğulmak, o şeye benzemek.
gāmze : A. çene veya yanak çukuru.

ğaraz : A. hedef, gaye, maksat, meyil, istek.
ğarğa : T. karga.
gāzi : A. gazâ eden, savaşan; savaştan sağ ve muzaffer dönen.
ğazib (gazub) : A. 1. kızgın, öfkeli, hiddetli. 2. kükremiş.
gedā : F. dilenci, yoksul.
gehi : F. bkz. gāh.
gelgil : T. gel!
genc : F. hâzine, defîne.
genc-i bahâr : F. bahar hazinesi, gençlik.
genc-i nihān : F. A. gizli hâzine.
genc-i pinhān : F. A. gizli hâzine.
genc-ü nihān : F.A. bkz. genc-i nihān.
ger : F. eğer.
gevher : F. mücevher, inci, esâs, söz.
gıl- : T. kılmak, yapmak, eylemek.
gılman : A. 1. tüyü ve bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler. gılman-ı cennet: cennet delikanlıları.
gizlü : T. gizli, saklı.
ğonca : F. 1. tomurcuk, açılmamış gül. 2. mec. taze, el değmemiş.
göger- : T. yeşermek, bitkilerin yapraklanması.
göricek : T. gördüğünde, gördüğü zaman.
gövündür- : T. göğündürmek, yakmak.
gözed- : T. gözetmek.
gussa : keder, kaygı, tasa.
gusul : A. İslâm dininin gerekli gördüğü durumlarda ve biçimde yıkanıp abdest alma, boy abdesti.
gül-i nebât : F. bitki güllü.
gūlhān : F. gül hânesi.
gūlistān : F. gül bahçesi.
gūlizār : F. gül yanaklı, al yanaklı.
gūmān : F. zan, sanma, sezme.
gūmiş : T. gümüş.
gūmrāh : F. yolunu şaşırılmış.
gūrūh : F. değersiz, aşağı görülen, küçümsenen topluluk, derinti, sürü.

H

h̄āb : F. uyku.
habīb : A. sevgili.
habīs : A. kötü, alçak, pis, soysuz.
hacc : A. İslâmın beş şartından biri olan ve muayyen zamanda Mekkedeki " Kâbe-yi Şerife" yi ziyâret etmek üzere yola çıkma farızası.
hācc : A. hacca giden, hacı.
hacca var- : hacca gitmek.
hacc-ı ekber : A. büyük hacc.
h̄āce : F. hoca.
hācet : A. ihtiyaç, lüzum, gereklilik, muhtaçlık.
hācı : A. hacca giden kimse.
hācı ol- : A. hacca gitmek, kâbeyi ziyâret etmek.
hacî : bkz. hâcı.
hadd : A. 1. sınır. 2. bir şeyin nihayeti, sonu.
hādi' : A. hileci, dolapçı. 2. fenâ, kötü, bozuk.
hādi : A. 1. hidâyet eden, doğru yolu gösteren. 2. kılavuz, rehber. 3. önde giden (kimse), önder.
Hadice : A. Hz. Hatice.
hafte : A. hafta.
hāk : F. toprak.
Hāk desti : A. Tanrı eli.
hakikat : A. gerçek, asıl.
hakk : A. 1. adâlet, 2. emek karşılığı, 3. pay, 4. doğru, gerçek.
Hakk : A. Tanrı'nın adlarından biri.
Hakke'l-yakîn : A. bularak inanma, hakikati müşahede etme, yaşama hali.
Hakkıñ mazharı : A. Hakk'ın görünüşü, Hakk'ın ortaya çıkışı.
hakk ile yeksân : A.F. Hakk ile bir, Tanrı ile beraber.
hāl : F. vücutta husûle gelen ben, nokta.
hāl : A. 1. şimdiki zaman. 2. oluş, bulunuş, sûret, keyfiyet, durum.
Halıkü'r-Rahmân : A. yaratan ve koruyan.(Tanrı)
hālî : A. gamsız, galesiz, kayıtsız. 2. evlenmemiş (erkek).

hālî : A. 1. تنها, boş, sâhipsiz yer. 2. açık yer.
hālî ol- : A.T. boş olmak, uzaklaşmak.
hāl-i hand : F. sürekli gülen ben, nokta.
Halîl İbrâhim milleti: Müslümanlar, Türkler.
hâlis : A. hilesiz, katkısız.
halka-yı fa'î : A. talih halkası.
halka-yı zulûmât : A. zulümler halkası, karanlıklar halkası.
hall ol- : çözmek, gidermek.
hallü hālünce : durumuna göre, elinden geldiğince.
hāl [ü] hat : bkz. hat u hāl.
halvâcı : helvacı.
hāmûş: susmuş, sessiz
ham : A. olgunlaşmamış, çiğ.
hamr : A. şarap.
handân : F. gülen, şen, neşeli, sevinçli.
hānedân : F. 1. asil soy, büyük aile. 2. mec. soylu, asil kimse.
Hannân : Tanrı'nın sıfatlarından biri.
hānumân : F. ev bark.
hār : F. eşek.
hār : F. diken.
harc : A. denk, lâyük.
harf-ı muqatte'ât: A. kesilmiş harf.
hār u saman : F. diken ve saman.
hās : A. 1. özgü, mahsus, özel. 2. katışıksız, en iyi cinsten; saf. 3. mec. iyi nitelikleri kendinde toplamış olan (kişi).
Hasan: A. Hz. Hasan. bkz. on iki imam.
Hasan Hülkî : A. Hz. Hasan. bkz. on iki imam.
Hasanü'l-asker: A. Hz. Hasan. bkz. on iki imam.
hāsıl: A. peyda olan türeyen.
hāsıl-ı dürc : A. kutuların toplamı.
haste : F. hasta.
hāsü'l-hās: en has, en güzel.
haşhaş : kapsüllerinden afyon, tohumlarından da yağı çıkarılan bir bitki.

haşr [u] neşr : A. (kıyamet günü) toplama ve diriltme.
ḥaṭā : A. Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad. bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibiryaya topraklarının bir bölümünde kalır.
ḥāṭem : A. 1. mühür, üstü mühürlü yüzük. 2. en son.
ḥaṭem-i Kur'ân : A. Kur'ân'ın sonu.
ḥaṭm-ı Kur'ân : A. Kur'ân okuyup bitirmek.
ḥaṭṭ : yanakta çıkan ince tüyler
ḥaṭṭ-ı insân vechi : A insan yüzünün hattı.
ḥaṭṭ u ḥāl : A. (yüzdeki) çizgi ve ben
ḥaṭṭ-ı istivā : A. İnsan yüzünü sağlı sollu eşit iki kısma ayıran düz hat (Hurûfilikte).
havā : A. hava.
Ḥavāric : A. 1. âsiler; zorbalar. 2. "Hakemeyn Vakası"ndan sonra Hz.Ali'ye isyân eden zümre, hâricîler.
Havvā : A. (ş.i.) Hz. Âdem'in zevcesi. "Ümmül Beşer" insanlığın annesi sıfatıyla anılır.
ḥayā : A. 1. utanma, sıklıma. 2. âr, namus, edep. 3. Allah korkusu ile kaçınma.
ḥayāsız : A.T.1. utanmaz, edepsiz. 2. Allah korkusu olmayan (kimse).
hayat-ı cān : A. canın diriliği.
hayāt-ı cāvidānî : A. F. 1. dâimi hayat, sürekli hayat. 2. Cāvidân'ın diriliği (Fazlullah'ın Cāvidānnâme adlı eseri). bkz. Hayy-ı Cāvidân.
Haydar : A. 1. arslan. 2. Hz. Ali. 3. cesur, yiğit adam.
Haydar-ı kerrār : A. döne döne hamle eden, saldıran; Hz. Ali.
Haydar-ı seyf : A. Hz. Ali'nin kılıcı.

ḥayy-ı cāvidān : ebedî canlılık, Cāvidânın diriliği, Fazlullah'ın Cāvidānnâme adlı eseri.
ḥayy-ı dil hamrı : A. Sürekli gönül sarhoşluğu.
ḥayy-ı ebed : sürekli canlı kalan, diri (Allah'ın sıfatlarından)
ḥayy-ı nihāyet : A. sonsuz diri olan (Allah).
ḥayy u ʿābid : A. diri ve ibâdet eden.
ḥayyü'l-kayyûm : A. (Allah'ın sıfatlarından) sonsuz diri ve ezeli olan Allah.
hazā : A. bu, şu, o.
ḥazān : F. sonbahar, güz.
ḥāzır : A. 1. huzurda, meydanda, gözönünde bulunan. 2. yapılmış bir halde satılan.
heft : F. yedi
heft ʿāyāt : F. A. 1. yedi âyet. 2. Fâtihâ süresi.
hemān : hemen, derhal, o anda, çarçabuk.
hem-dem ol- : A.T. sıkı fıkı, canciğer olmak.
hem-nişîn : F. berâber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş.
hem-rāh : F. yoldaş, yol arkadaşı.
hergiz : F. aslâ, katiyyen, hiç bir vakit, hiç bir sûretle.
heşt : A. sekiz sayısı.
hevā : A. heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.
hevvez : A. bkz. ebced.
heybet : A. korku, ile kaygı duygularını birden uyandıran hal veyâ gösteriş.
hezār : A. 1. bülbül. 2. bin. 3. pek çok.
hezārān : F. binlerce.
hıfz : A. 1. saklama. 2. ezberleme.
hıfz id- : A.T. ezberlemek.
hımār : F. eşek.
hırs : A. 1. öfke kızgınlık. 2. azgınlık. 3. sonu gelmeyen arzu, istek.

Hızruñ hayâtı : Hz. Hızır'ın hayâtı.
hicâb : A. 1. utanma, utanç, sıklıma.
 2. perde.
hidâyet : A. doğru yol, Hak olan müslümanlık yolu.
hîdmet : A. 1. iş, hizmet, vazife. 2. iş görme, birinin işini görme.
hîdmet eyle : A.T. hizmet et!
hîkem : A. hikmetler.
hikmet : A. 1. hakimlik. 2. sebep.
hîsâb : A. hesap, sayma, aritmetik.
hîsâb eyle- : A. T. hesapla!
hiṭâb : A. 1. bir veyâ bir çok kimselere ağızdan veyâ yazı ile söyleme. 2. Kur'an.
hoş : A. 1. iyi, güzel. 2. tatlı.
hód : A. 1. kendi. 2. baş, zırh, miğfer.
hódbîn : F. kendini beğenmiş, bencil.
hód-sacîd : A. başını secdeye koyan.
hûb : F. güzel, hoş iyi.
hûd : F. zırh başlık, miğfer.
hûfi : A. (eskiden) ayağa giyilen çizmelere konacak
hulk : A. huy, tabiat.
hulk -i cennet : A. cennet tabiatı.
hulkî : A. 1. hulkla ilgili, tabîî.
Hulkî : Hz. Hasan. bkz. on iki imam.
humâr : A. içkiden sonra gelen başağrısı, sersemlik.
hûn : A. 1. kan. 2. öldürme, oç.
hûr : A. Huri, cennet kızı. Gözlerinin akı karasından çok olan ceylan gözlü kız.
hûri : A. cennet kızı, sevgili. bkz. hûr.
hûr-i cinân : A. cennet hurisi.
hurûc : A. çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.
hurûf : harfler
hurûf-ı saddak : A. harflere bağlı olanlar.
hurûş : F. coşma, çığıltı, gürültü, şamata, telaş.
hurûste : bkz. hurûş
huyûl : A. 1. atlar. 2. atlı alaylar. 3. kötüler kalabilığı.
hükm : A. hüküm, emir, komuta.
hükmüñ yürid- : A. T. emrini yürütmek.
Hümâ : F. Devlet kuşu, talih kuşu. Cennet kuşu, Kaf dağında,

Okyanus adalarında veyâ Çin'de yaşadığına inanılan efsânevi bir kuş.

hüner : F. 1. marifet, bilme. 2. ustalık. 3. yetenek.

I

ırağ ol- : T. uzak olmak.
ırağa sal- : T. uzağa yollamak.
ıssı : T. 1. sıcaklık, hararet. 2. sıcak.
ıssısu : T. sıcaklığı
ıssı bul- : T. sıcaklık bulmak.
ışk : A. aşk.

İ

ibdâ : A. yoktan ortaya koyma, icâd, yaratma.
ibdâ' : A. örneksiz olarak, birşey meydana getirme, yaratma. 2. yeni ve güzel bir eser meydana getirme.
ibdâ ol- : A.T. yaratılmak.
İblis : A. 1. şeytan 2. hilekâr.
ibtidâ : A. bkz. ibdâ'.
ibâret : A. -dan/-den oluşan, meydana gelen. Bir şeyin aynı; başkası, başka bir şey değil.
ibret : A. 1. kötü bir hâdiseden alınan ders. 2. acâyip, tuhaf.
içerü : T. içeri.
içgil : T. iç!
içre : T. içinde, arasında, içine, ... vaktinde, -de.
içün : T. için.
iffet : A. afiflik, temizlik. 2. nâmus.
İhlâs : A. 1. hâlis, temiz, doğru sevgi. 2. gönülden gelen dostluk, samîmiyet, doğruluk, bağlılık. 3. tas. Allahın birliği akidesini bildirme (kul hüvallahü ahad...)
ihlâs ile : A.T. samimiyetle.
ihsan : A. 1. iyilik etme. 2. bağış, bağışlama. 3. verilen, bağışlanan şey. 4. lûtf, iyilik.
ihtiyâr : A. 1. seçme, seçilme. 2. katlanma. 3. kendi arzusuyla hareket etme. 4. yaşlı (kadın, erkek).

ih̄tiraz : A. sakınma, çekinme, korkma.
iki ʿālem : T. A. dünyâ ve ahiret.
iki dillü : T. iki dilli. mec. sözüyle özü bir olmayan, riyâkâr.
iki gönüllü : T. kararsız.
iki yüzlü : T. iki yüzlü, riyâkâr.
il̄kım : iklim
İkrāʿ : A. okutma.
İkrār : A. 1. saklamayıp söyleme. 2. dil ile söyleme, bildirme. 3. tasdik, kabul.
İllā ʿAli lâfetā : Aliden başka yiğit yok
İllā seyf-i Zülfikār : Zülfikârdan başka kılıç yok
ʿillet : A. hastalık, sakatlık. 2. sık sık tepen hastalık.
ʿilm : A. 1. bilme, biliş, bir şeyin doğrusunu bilme. 2. okuyarak öğrenilen bilgi.
ʿilm-i ledün : A. 1. gayb ilmi. 2. Allahın sırlarına ait manevî bilgi.
ʿilm-i ʿālim : A. âlimin ilmi.
ʿilmeʿl-yakīn : A. bir şeyin doğruluğuna bilgi yoluyla inanma.
ʿİlmullah : A. Allahın ilmi.
ilm-i haber : A. haber ilmi.
İmān : A. inanma, inanç.
İmān getir- : A.T. inanmak.
İmdi : T. şimdi.
ʿİmrān : A. Hz. Mûsa'nın babası.
ʿinād : A. ısrar, ayak direme, dediğinden vaz geçmeme.
inbisāt : A. 1. yayılma, açılma, genişleme. 2. ferahlama.
incü : inci.
infika : A. çözülme, saçların çözülmesi
inkār : A. 1. yaptığını saklama, gizleme. 2. reddetme, tanımama.
insāf : A. 1. merhamete, vicdâna veya mantığa dayanan adâlet. 2. ortalama davranış.
İns ü cin : A. insan ve cin.
insān-ı kāmīl : a. güzel huy, tabîat ve yüksek fazilet sâhibi olan kimse.
inşā : A. 1. yapma, yapılma, vücuda getirme. 2. kaleme alma. 3. güzel yazı.

intihā : A. 1. nihâyet bulma, sona erme. 2. bitme, tükenme. 3. son.
intizār : A. 1. bekleme, beklenilme. 2. gözleme, gözlenilme.
ir- : T. ermek, ulaşmak.
irgür- : T. eriştirmek, ulaştırmak.
iricek : T. erdiğinde, ulaştığı zaman.
iriş- : T. erişmek, ulaşmak.
ʿirfān : A. 1. bilme, anlama. 2. tas. ilâhî bir feyiz olarak kâinâtın sırlarını bilme kudreti. 3. kültür.
irşād : A. 1. doğru yolu gösterme, uyarma. 2. tas. irfān sâhibi birinin, bir kimseye tarîkatı ve Tanrı yolunu göstermesi.
irüş- : T. erişmek. bkz. iriş-
ʿİsâ : (ş.İ.) Hz. İsa.
ʿİsâ dīni : Hz. İsa'nın dini, Hıristiyanlık.
ism-i ezan : A. Ezanın ismi.
ism-i müsemmā : A. belirli isimler.
istivā : müsâvî olma, denk olma. 2. düz olma, düzlük. 3. kaplama, örtme. 4. ortada ve tam bir derecede bulunma.
işāre : A. 1. bir şeyi gösterme. 2. iz. 3. alamet, nişan.
işbu : T. işte bu.
it - : T. etmek, yapmak.
ittifaq : A. birleşme, uyuşma; sözleşme.
ʿitikād : A. inanma, gönülden tasdik ederek inanma.
itüri : T. sert.
iy : T. ey!
iyle- (iglemek) : T. eylemek.
izhār : A. 1. gösterme, meydana çıkarma. 2. yalandan gösteriş.
izhār kıl- : A.T. göstermek, otaya çıkarmak.

K

Kaʿbe-yi pinhān : A. 1. gizli kâbe. 2. tas. gönül.
kabul kıl- : T. kabul etmek.
ḳabûl it : T. kabul etmek.
ḳaçan : T. ne zaman, ne zaman ki, nasıl, ne suretle.

kadd : A. servi boylu.
kadem : A. 1. ayak. 2. adım.
kadim : A. 1. eski. 2. eski zaman.
Kadr : A. kutlu Kadir gecesi.
kadr : A. 1. değer, itibâr. 2. onur, şeref haysiyet.
kadrini bil- : A. T. kıymetini bilmek, değerini bilmek.
Kâf : A. masallarda, zümrüd-i anka kuşunun yaşadığı rivâyet edilen dağ.
kâf : A. 1. Osmanlı alfabesinin yirmi dördüncü harfi olup; ebced hesabında yüz sayısının karşılığıdır, k sesini verir.
kâf u nûn : A. kaf ve nun, kün, ol!
kâfir : A.1. Allah'ın varlığına inanmayan. 2. küfreden, küfredici.
kağır- : T. 1. sözle dokunmak. 2. seslenmek.
kağırd- : T. çağirtmak.
kahr : A. kahr.
kahrını çek- : A.T. kahrını çekmek, uzun süre sıkıntısına katlanmak.
kâ'im : A.1. ayakta duran, ayakta bulunan. 2. namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren. bkz. kıyâm
kâl : A. söz, laf.
kalem-i Kudret : A. Kudret, Tanrı kalemi.
kâl ol- : A. T. söz olmak.
kâl u kıyl : A. dedikodu. bkz. kıyl u kâl.
kamer : A. ay.
kâmet : A. boy, bos.
kâmil : A. 1. bütün, tam, noksansız, eksiksiz. 2. kemâle ermiş, olgun.
kamu : T. hep, bütün, herkes.
kan- : T. kanmak.
kân : F. 1. mâden ocağı, hazine. 2. kaynak.
kân bul- : A.T. hazine bulmak.
kaçar : T. 1. nereye, neresi, ne tarafa. 2. nereye ait.
kand : A. şeker, şeker kamışının usâresi.
kandan : T. nereden?
kanden : T. nereden?

kanı : T. hangi.
kanı : T. hani.
kân-ı mâlem : A. dünyâ hâzinesi.
kapu : T. kapı.
kârhan : A. işyeri, iş işleyen yer.
karıncacık : T. Ağustos böceği.
kaşd : A. 1. niyet, kurma. 2. bile bile yapma. 3. bir işe bilerek, isteyerek girme.
kat : A. kesme, kesilme; biçme, sona erdirme, bitirme.
kaçar : A. birbiri ardınca sıralanmış hayvan sürüsü, dizisi.
katre : A. damla, damlayan şey.
kavl : A. söz.
kavl-i Mustafâ : A. Mustafa'nın sözü, Hadis-i şerif.
kayd : A. 1. bağlama, bağ, bağlanacak şey; bağlama. 2. deftere geçirme.
kayır- : T. kayırmak, ayrıcalık sağlamak.
kaza : A. olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdîr olunan şeylerin vukua gelmesi.
ked-hüdâ : kâhya
kelâm : A. söz.
kelâm-ı kadîm : A. Kur'an.
kelîm 1. söz söyleyen, konuşan. 2. Tûr-ı Sînâ'da Cenab-ı Hakk ile konuşması dolayısıyla Hazret-i Mûsâ'nın ünvanı.
kem : A. 1. az, eksiz. 2. fenâ, kötü; bozuk.
kemâl : A. olgunluk, yetişkinlik, tamlık, eksiksizlik, mükemmellik.
kemend : 1. uzakta bulunan herhangi birşeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip. 2. idam için kullanılan yağlı ip. 3. güzelin saçı.
kemer-beste : kemer, kuşak bağlamış. bkz. on yedi kemer-beste.
kemer-bestlik : kuşaklık, kemerlik.
kemter : 1. daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız. 2. eksik, noksan.
kendü : T. kendi.
kendüye gel- : T. kendine gelmek.
kendüünde : T. kendi özünde
kenisâ : kilise
kent u kâ'inât : şehir ve kâinat.

kerr : A. bir şeyden vazgeçtikten sonra tekrar ona, o işe yönelme.
kerr-i Mennân : A. Tanrı'ya yeniden yönelme, sığınma.
kerâmet : 1. kerem. 2. ikram. 3. velilerin lüzûmu ânında gösterdikleri fevkalâde hâl.
kerâmet-i âdem : Âdemin kerameti.
kerem : A. 1. adalet, 2. cömertlik, el açıklığı, lûtufluk, bağış, bahşiş.
kerîh : iğrenç, çirkin
kesb : A. çalışıp kazanma, edinme.
keşret : A. 1. çokluk, bolluk, ziyâdelik. 2. kalabalık.
keşf : A. 1. açma, meydana çıkarma. 2. gizli bir şeyi bulma. 3. bir sırrı öğrenme. 4. bir şeyin olacağını önceden anlama. 5. Allah tarafından ilham olunma.
keşf-i hâl : A.F. vücutta husule gelen benin anlamını anlama.
keşf-i kerâmet : A. kerametlerin bilinmesi
keştî-i Nûh : A. Nûh'un gemisi.
ket-hüdâ : bkz. ked-hüdâ.
kevâkeb : A. yıldızlar.
kevn : A. 1. olma. 2. var olma, varlık vücut.
kevn ü mekân : A. varlık ve kâinat.
kevser : A. 1. Cennette bir havuzun adı, 2. Kur'an-ı Kerim'in 108. sûresi.
key : F. büyük hükümdar, pâdişah.
keyy : A. dağlama (yarayı).
kiblegâh : A.F. kiblenin bulunduğu semt.
kılğıl : T. yap!, eyle!
kına- : T. ayıplamak.
kırh : T. kırk.
kırk makam : T. tas. erenler meydanında bulunan dört kapıdan ulaşılan kırk yer.
kıssa : A. kısa hikâye.
kıssa- hân : A.F. kıssa, hikâye, masal söyleyen kimse.
kıyd : bağ. bkz. kayd.
kıyl ile kâl : A.T.A. dedi kodu.
kıyl ü kâl : A. dedi kodu.
kileyle yil ölç- : T. kiloyla yel ölçmek.

kim : ki (bağlaç).
kiriş : A. ok atılan yayın iki ucu arasındaki ip.
kirişte : F. çörçöp.
kitab-ı usûl : yöntem kitabı.
ko- : T. koymak.
koğla- : T. kovlamak, gıybet etmek.
konuk : T. misafir.
kopuz : T. daha çok ozanların çaldığı bir Türk sazı.
kösteg : köstek, engel olma.
kubûr : A. kabirler, mezarlar, sinler.
kudsi : A. 1. kutlu. 2. Allah'a mensup, Allah ile ilgili.
Kudüs : Filistin'in merkezi olan şehir. rûhü'l-Kudüs: 1. Cebrâil, 2. Hz. İsa'ya üfürülen ruh.
Kûh-i Kâf : F. Kaf Dağı.
kulağuz : kılavuz, elçi, peygamber.
kulağ açğıl : T. kulak aç!, dinle!
kulağ tut- : T. dinlemek.
kumrı : Kumru.
Kûr'ân : Hz. Muhammed'e inen kutlu kitap, Furkân.
kurbân : A. 1. ibâdet niyetiyle kesilen hayvan. 2. bir gâye uğrunda fedâ olma.
kusûr : A. 1. eksiklik. 2. ayıp; özür, yersiz hareket. 3. suç. 4. ihmal, tedbirsizlik. 5. köşkler. **kusûr-i behişt** : cennet köşkleri.
kuşag : T. kuşak.
kuţb : A. 1. kutup. 2. bir konuda geniş bilgi ve selâhiyeti olan kimse. 3. tas. bir tarikatın ulusu. tasavvufta en yüksek makama ulaşmış kişiye verilen ad.
kuţb-ı âlem : A. âlemin kutbu.
kutlu : T. mübârek, uğurlu, hayırlı.
kuzgun : A. bir karga türü.
küffâr : A. kâfirler, hak dinini inkâr edenler.
küfr : A. 1. Tanrı'ya ve dine ait şeylere inanmama. 2. İslâm dinine uymayan.
küll : A. hep, bütün, çok.
küllî : A. 1. genel, bütün. 2. çok.
küll-i hâl : 1. her hal, hâlin bütünü. 2. tas. (yüzdeki) noktaların bütünü.

kün : A. ol, olsun! "Kün", kâinatın ve her şeyin yaratılış emridir.
kün fekân : A. olan oldu.
kün fe-yekûn : A. bkz. kün fekân.
kürsi : A. arş'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfûzun bulunduğu yer.
küstah : F. sıra, saygı tanımayarak terbiyesizce ortaya atılan.

L

lâ : A. yok, değil. (olumsuzluk eki)
lâ-fetâ illâ 'Alî : A. Ali'den başka yiğit yoktur.
lâf ur- : T. söz atmak.
la'în : A. lânetlenmiş, kovulmuş, nefret kazanmış, istenmeyen.
la'î : A. 1. kırmızı, al. 2. kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3. dudak
lâl : A. dilsiz.
la'î-i kand : şeker dudaklı.
la'î-i kiraz : kiraz dudaklı.
la'î-i leb : dudağın kırmızısı.
lâm : A. Osmanlı alfabesinin yirmi altıncı harfi olup "ebced" hesabında otuz sayısının karşılığıdır. "l" sesini verir.
lâ-mekân : A. mekânsız, mekandan münezzehtir.
la'net : A. Allah'ın mağfiretinden mahrumluk; beddua, ilenç.
lâş : F. 1. yağma, çapul. 2. alçak, aşağılık, itibarsız (kimse).
lâşî : F. yağmacı, alçak. bkz. lâş.
leb : A. dudak.
lebbeyk : A. buyurunuz, emir sizindir efendim!
leb-i dehân : A. ağız dudağı.
leb-i la'î : A. kırmızı dudak.
lebûn cür'ası : A. dudağın yudumu, dudak içimi, dudağın ıslaklığı.
leşker : F. asker.
levh : A. yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne.
levh ile Kur'ân : A. satıh ve Kur'ân-ı Kerim.
levh-i mahfuz : A. korunmuş satıh, üstü düz nesne, üzerinde yazı olan satıh. Allah tarafından takdir

edilen şeylerin yazılı bulunduğu korunmuş levha.

levh-u mâh : A. ayın yüzü.
leyl : A. gece yarısı.
leyle-i mi'râc : mi'râc gecesi, Hz. Muhammed'in göğe çıktığı Recep ayının yirmi yedisine rastlayan kandil gecesi.
leyl ü nehâr : A. gece ile gündüz.
lezzet : A. tat, çeşni.
lütf : A. 1. hoşluk, güzellik. 2. iyi muâmele; iyilik.
lütf u ihsân : A. iyilik ve bağış.

M

mâ' : A. su.
mâ : F. biz.
mâbiyet :
ma'den-i gevher : A. F. elmas madeni.
mafsâl : A. eklem.
mağrib : A. 1. garb, batı. 2. akşam.
mâh : F. ay, kamer.
mahall : A. yer, mekân, cây.
mahbûb : A. muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili.
mâh-ı tâb : F. 1. ay ışığı, mehtap. 2. on dört gecelik ay.
mâh-ı tâbân : F. parlayıcı, parlak ay.
mâhi : F. balık.
Mâh ile Hûrşîd : F.T.F. ay ile güneş.
mâhiyet : A. bir şeyin aslı, esası, içyüzü.
mahlûk : A. halk olunmuş, yaratılmış, yaratık.
Maḥmud : A. 1. hamd olunmuş, senâ edilmiş; övülmeye değer. 2. Hz. Peygamberin adlarından biri.
Makam-ı Maḥmud : A. Hz. Muhammed' in en büyük şefaât makamı, cennet.
mahmûr : A. 1. sarhoşluğun verdiği sersemlik. 2. uyku basış, ağırlaşmış göz, baygın göz.
maḥrem : A. 1. haram, şeriatın yasakladığı şey. 2. gizli olan, herkese söylenmeyen.

mahrûm : A. 1. bahtsız, nasipsiz. 2. istediğini, dilediğini elde edemiyen.

maḳām : A. 1. kıyam edilen, durulan, durulacak yer; durak. 2. mertebe.

maḳāmât : A. 1. makamlar, mertebeler. 2. meclisler, topluluklar, kalabalıklar.

maḳām-ı esfel : A. en aşağı makam.

maḳām-ı sadır : A. 1. oturulacak en iyi makam. 2. baş makam.

makālât : A. sözler, yazılar; makâleler.

maḳbûl : A. 1. kabul olunmuş, alınmış, alınan. 2. beğenilen, hoş karşılanan; geçer.

maḳbûl-i Hâcî : A. Hacının makbûlü.

maḳbûl-i Hak : A. Hakkın makbûlü.

maḳsûd : A. kasdolunan, istenilen şey, istek, emel.

mâlik : A. sâhip, bir şeyi olan.

mâlik ol- : A. sâhip olmak.

ma'ûm : A. 1. bilinen, belli. 2. etken, yapanı bilinen ve belli olan.

ma'nâ : 1. mânâ, anlam. 2. iç, iç yüz.

ma'nâ-yı hal : A. halin anlamı.

ma'nâ-yı ʿirfân : A. irfanın anlamı.

ma'nâ-yı lafzatullah : A. Allah lafzının, sözünün anlamı.

ma'nî : A. bkz. ma'nâ.

maʿrifet : A. 1. herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen özellik, ustalıkla yapılmış olan şey; hüner, sanat. 2. bilme, biliş.

maʿrifet-i keşif : A. keşif hüneri. bkz. keşf.

maslahat : A. 1. iş, emir, husus, madde, keyfiyet. 2. barış, dirlik düzenlik.

ma'sûm : A. 1. suçsuz, kabahatsiz. 2. küçük çocuk; sabî. **imâm-ı ma'sûm** : günahsız sayılan ehl-i beyt mensûbu.

ma'şûk : A. sevilen, sevilmiş (erkek).

mât : F. satranç oyununda yenilme.

mât ol- : F. T. yenilmek.

matlûb : A. 1. talep edilen, istenilen, aranılan şey. 2. alacak.

mâ-yı ṭahûr : A. temizleyici su.

mazhar : A. 1. bir şeyin zuhur ettiği, görüldüğü, çıktığı yer. 2. nâil olma, şereflenme.

medh : A. övme, birinin iyi şeylerini söyleme.

medrese : A. eskiden, içinde dînî dersler okutulan yer.

meger : F. meğer.

mekân : A. 1. yer, mahal. 2. ev, oturulan yer; hâne, mesken.

mekes : sinek.

mekr : A. hile, hile ile aldatma.

memât : A. ölüm.

men : F. ben.

men^e : A. yasaklama, önleme.

men ʿarif sırrı : A. kendini bilme sırrı.

Mennân : A. ihsanı bol. mec. Allah.

mensûh : A. hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.

menzil : A. yollardaki konak yeri, mesafe, ulaşılmak istenen hedef.

menzile ir- : A.T. hedefe ermek, ulaşmak.

merd : F. erkek. özü, sözü doğru yiğit.

merdân : F. yiğitler. bkz. merd.

merd-i meydân : F. meydan eri.

merhem sar- : A. T. merhem sarmak, ilâç sarmak, (yarayı) iyileştirmek.

Merrîh : A. Dünyadan sonra Güneş'e en yakın olan gezegen , Sakıt, Mars. bkz. Mirrîh.

Meryem : A. Hz. İsa'nın annesi.

mescîd : A. secde edilecek, namaz kılınacak yer, küçük câmi.

mescûd : A. secde edilmiş, kendisine tapılmış; Tanrı.

Mesih : A. Hz. İsa.

Mesihîñ nefesi : A. Hz. İsa'nın nefesi.

meskenet : A. miskinlik, yoksulluk.

mest : F. sarhoş

mestân : F. sarhoşlar.

mest eyle- : F.T. sarhoş eylemek.

mest ol- : F.T. sarhoş olmak.

meşk : A. 1. yazı örneği. 2. öğrenmek için yapılan çalışma; alışma, alıştırma.

meşreb : A. yaradılış, mizâç; huy, ahlâk.

metā' çıkar- : A.T. sermâye çıkarmak.
mevâcid : A. mevcutlar, var olanlar.
mevâlîd : A. mevlitler, doğulan yerler.
mevc : A. dalga.
Mevlâ : A. 1. efendi, sâhip, mâlik. 2. Tanrı. 3. velâyeti olan, velî.
mey : F. şarap, bâde.
meyhâne : F. şarap, içki içilen ve satılan yer.
Mısır/ Mısır câmi'i : A. şehir câmii.
miheng : mehenk, mihenk.: 1. altın veya gümüşün ayârını anlamıya yarayan taş. 2. mec. birinin kadrini, kıymetini ve ahlâkını anlamıya yarayan şey, vasıta.
mihmân : F. misafir, konuk.
mihnet : A. 1. zahmet, eziyet. 2. gam, keder, sıkıntı, dert. 3. belâ, musîbet.
mihr : F. 1. güneş. 2. sevgi, muhabbet.
mihr ü vefâ : F. A. sevgi ve dostluğu devam ettirme.
mihr-penâh : A. F. sevgi sığınağı.
mihrâb : A. 1. câmilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer. 2. mec. ümit bağlanan yer. 3. mec. sevgilinin kaşları.
mimber : A. minber, câmilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü.
minnet : A. 1. bir iyilik karşısında kendini borçlu görme. 2. şükür, teşekkür etme.
mîr : F. âmir, baş ; komutan; bey; vali.
mirâc : A. 1. merdiven. 2. göğe çıkma.
mîr-i kelâm : F.A. güzel, zarif konuşan.
mîr-mîrân : F. beylerbeyi.
Mirrih : bkz. Merrih.
miskîn : A. 1. aciz, zavallı, beceriksiz, hareketsiz.
misk : A. Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylânın erkeğinin karın derisi altındaki bir

bezden çıkarılan güzel kokulu madde, müşk.
mîzân : A. 1. terâzi, ölçü aleti, tartı ; ölçek. 2. terâzi burcu.
muallâ : A. yüce, yüksek.
mu'allak : A. 1. asılmış, asılı. 2. (bir yere dayanmadan) havada, boşta duran. 3. sürüncemede kalmış (iş).
Mu'âviye : A. Emevî devletinin ilk hükümdarı olup Hind'in ve Ebû Sufyan'ın oğludur. VII. asırda Mekke'de doğmuştur. Hz. Peygamber'in kayın birâderi ve vahîy kâtibidir.
mu'cizât : A. mucizeler.
muhabbet : A. sevgi.
muhakkağ : A. 1. tahkîk olunmuş, gerçekliği belli olmuş; doğru. 2. ne olursa olsun, mutlaka.
muhalif : A. 1. muhalefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan. 2. birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan.
muhannet : A. tahnît olunmuş.
muhibb : A. seven, sevgi besleyen, dost.
muhkem : A. sağlamlaştırılmış, tahkîm edilmiş, kuvvetli.
muhkemât : A. içinde hüküm bulunan, anlamı açık olan âyetler.
muhlis : A. hâlis, katkısız, samimî.
muhtâc : A. 1. ihtiyacı olan. 2. yoksul, fakir.
muhtasar : A. ihtisâr edilmiş, kısaltılmış, kısaltma, kısa.
muhtelif : A. 1. ihtilâf eden, birbirine uymayan, zıt. 2. türlü, çeşitli; çeşit çeşit.
muhtarreb : A. takrîb edilmiş, yaklaşmış, yakın.
muhtat-i pinhân : gizli parçalar.
mûnis : A. ünsiyetli, alışılmış, cana yakın.
murâd : A. 1. arzu, istek, dilek. 2. maksat, meram.
murdar : F. mundar, kirli, pis.
murğ : F. mürğ, kuş.
murğ-ı dil : F. gönül kuşu.

murğ-ı zâr : F. ağlayan kuş.
Murtażâ : A. irtizâ edilmiş, beğenilmiş, seçilmiş. 2. Hz. Ali'nin lâkabı.
Mûsâ dîni : A. Müsevîlik, Yahudilik.
musâhib : A. 1. biriyle sohbette bulunan, konuşan, arkadaş. Alevîlik ve Bektaşîlik'te ergenlik çağına girmiş, bir törenle tarikata kabul edilecek kişinin yanında bulunan ergen kimseye denir. Alevîlikte şart olan musahiplik Bektaşîlikte şart değildir.
Mûsâ-yı 'âsa : A. 'âsanın Mûsâsı. doğrusu: Mûsânın 'âsası.
Mûsâ-yı 'İmrân : İmrân'ın oğlu Hz. Mûsâ.
muşhaf : A. 1. sahife hâline getirilmiş şey, kitap. 2. Kur'ân.
Muştafâ vü Murtażâ : A. Hz. Muhammed ve Hz. Ali.
mu'teber : A. itibarlı, hatırı sayılır, saygın.
mu'tedil : A. 1. orta halde bulunan. 2. sert olmayan. 3. münâsip, uygun, biçimli.
mücâhid : A. cihat eden, din düşmanlarıyla savaşan, savaşçı.
mücerred : A. 1. tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak. 2. tek, yalnız. 3. karışık ve katışık olmayan. 4. yalın, soyut
müdâim : A. devam eden, süren, sürekli.
müdârâ : F. yüze gülme, dost gibi görünme.
müderris : A. ders veren, medrese dersi okutan.
mü'ekkil : A. vekil tâyin eden, birini vekil yapan kimse.
mü'ezzîn : A. ezan okuyan.
müfessir : A. 1. tefsîr eden, açıklayan. 2. Kur'ân'ı yorumlayan din bilgini.
müftî : A. fetvâ veren, müftü.
mühr : F. mühür; imza.
mühr-i Süleymân : Hz. Süleymân'ın mühründe bulunduğu söylenen birbirine girmiş iki müselles (üçgen) şekli.

mülk : A. 1. taşınmaz mal; gayri-menkûl. 2. bir devletin ülkesi.
mü'min : A. îmân etmiş, İslâm dinine inanmış, İslâm, müslüman.
münâsib : A. uygun.
münderic : A. içinde bulunan, (içinde) yer almış.
münevver : A. aydın.
münkir : A. inkâr eden, kabûl etmeyen.
müntehâ : A.1. nihâyet bulmuş; bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece, son kerte. 2. son uç.
mürde : F. ölü, ölmüş.
mürde-yi ehl-i kubûr : F. kabirler ehli ölü, ölülerin ölüsü.
mürde-yi safâ : F. kedersiz ölü.
mürekkab : A. 1. terkîb edilmiş. 2. bileşik. 3. yazı mürekkebi.
mürsel : A. irsâl olunmuş, gönderilmiş, yolandırılmış. 2. peygamber.
mürşid : A. 1. irşâd eden, doğru yolu gösteren, kılavuz. 2. tarikat pîri, şeyhi. 3. gafletten uyandıran.
mürşid-i kâmil : A. olgun mürşit. bkz. mürşid.
mürüvvet : A. mertlik, cömertlik, iyilik severlik.
müselmân : A. müslüman, İslâm dininde olan.
müstecâb : A. isticâbe edilmiş, (dileği) kabul olunmuş.
müşâhede : A. 1. bir şeyi gözle görme, şahit olma. 2. tas. Allah âlemini görme.
müşkil : A. 1. güç, zor, çetin. 2. engel, güçlük, zorluk, çetinlik.
müştaḳ : A. iştiyaklı, özleyen, can atan.
müştaḳḳ : A. 1. iştiyak etmiş, başka bir kelimededen çıkmış, türemiş, türeme.
müşterî : A. 1. iştirâ eden, satın alan, alıcı. 2. istekli.
Müşterî : A. Sakıt, Erendiz, Jüpiter, Mars.

nāci : A. 1. necat bulan, kurtulan, selâmete kavuşan. 2. cehennemden kurtulmuş, cennetlik.
Nāci zümresi : A. cehennemden kurtulmuşlar topluluğu. bkz.: nāci.
nādān : F. bilmeyen, câhil, kaba, anlayışsız.
nāgehān : F. ansızın, birdenbire, zamansız.
na'īm : A. 1. bollukta yaşayış. 2. cennetin bir kısmı.
na'kd : A. akçe, mâden, para, peşin para.
nakid : F. bkz.: nakd.
na'kkāş : A. nakış yapan, süsleme sanatkârı.
na'kş : A. 1. resim. 2. ipekle, sırma ile işleme.
nām : F. 1. ad. 2. ün.
nāme : F. 1. mektup. 2. kitap, mecmua.
nāme düz- : F.T. mektup yazmak.
nā'emet : ekmek.
nāmûs : A. 1. kanun, nizam. 2. ar, edep, hayâ, ırz. 3. temizlik, doğruluk. 4. Allah'a yakın olan büyük melek.
nān : F. ekmek.
nār : F. ateş.
nār-ı cehennem : Cehennem ateşi.
nasīb : A. kısmet.
nasīhat : A. öğüt.
natık : A. 1. söyleyen, konuşan, lâkırdı eden. 2. idrâk eden, düşünen. 3. beyân eden, bildiren, bildirici.
nazar : A. 1. bakma, göz atma. 2. iltifat.
nazım : A.1. tanzîm edilen, nizâma koyan, düzenlenen. 2. ed.: nâzım hâline konan, manzûme.
nebi : A. 1. haberci. 2. peygamber.
nebât : A. topraktan biten, çıkan per türlü şey, bitki.
necât : A. kurtulma, kurtuluş.
nedür : T. nedir.
nefir : A. 1. boynuzdan yapılan boru. 2. çığıltı, bağırtı.

nefs : A. 1. ruh, can, hayat. 2. asıl, maya, cevher.
nefs-i emmāre : A. insanı kötülüğe sürükleyen nefis.
nefsiñ kolayını güd- : T. nefsin isteklerine kolayca boyun eğmek.
negün : T. neyin.
neñ : T. neyin.
nerdübān : F. merdiven.
nergis : F. 1. nergisgillerden, çiçekleri ayrı veyâ bir kök sap üzerinde şemsiye vaziyetinde bulunan ve beyaz 2. mec. güzelin gözü.
nergis-i h̄āb : F. baygın nergiz. yârin baygın ve şehlâ gözü.
nerkis : F. bkz. nergiz
nesr : A. nesir, düz yazı.
neşr : A. 1. yayma. 2. yayın.
nete : T. nasıl, ne halde.
ney : F. Doğu müziğinde ve özellikle tekke müziğinde yer alan, kaval biçiminde yanık sesli, kamıştan bir nefes çalgısı.
neylesün : T. ne eylesin. ne yapsın.
nice : T.1. Kaç, ne kadar. 2. oldukça çok, 3. nasıl, nite.
nider : T. ne eder, ne yaparsın.
niğār : F. resim, resim gibi güzel sevgili.
nihān : F. gizli, şavk.
ni'met : A. lütuf, ihsan, rızık, yiyecek.
nişān : F. 1. nişan, iz, belirti. 2. ferman.
nite : T. bkz. nete.
n'itdi : T. ne etti.
nitsün : T. ne etsin, ne yapsın.
niyāz : A. yalvarma. dua.
nokta : A. Batınî tarikatlara göre kainâtın sırrı Kur'ân'da, Kur'ân'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı "bâ" da, bâ'nın sırrı ise altındaki noktadadır. Bu nokta ise Hz. Ali'dir. Nokta, Hurûfî inancına göre her şeyin ve bütün harflerin aslıdır. Zirâ çizgiyi, sıra noktalar oluşturur.
noksan : A. eksik.
noktatü'l kitâb : A. 1. ilim kitabı. 2. tas. kapısı Hz. Ali olan ilim şehri.
nola : T. ne ola.

nûr-ı mutlak nümâ : A. Allah'ın nurunu gösterme.
nûr-ı hidâyet : A. hidâyet nuru.
nûr-ı tecelliyât : A. tecelliler nuru.
nûş : F. tatlı, bal.
nûş kıl- : tatlı yapmak.
nutk : bkz. nutk.
nutk : A. tarikata yeni giren dervişlere yol göstermek ve tarikat adabını öğretmek için tasavvuf ulularınca söylenen şiir.
nutk-ı Hak : A. Hak sözü.
nutk-ı hatem : A. son söz.
nutk-ı hâtim : A. bkz.: nutk-ı hatem
nutkı dürr-i mercân : A. mercan incisi gibi söz; tarikata katılanların yolunu aydınlatan değerli söz.
nutk u söz : tasavvuf ulularının sözü.
nübüvvet : A.. nebilik; peygamberlik.
nüşhâ : A. yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret.

O

ôd : F. ateş.
oğrın : T. gizli, saklı.
okı- : T. okumak.
ol : T. o (3. teklik şahıs) .
olagör- : T. olmuş görmek.
olar : T. onlar (3. çokluk şahıs).
olısar : T. olduğunda.
On yedi kemerbeste : T. 1.Hz. Ali, evlâdından on yedisine kemer bağlamış. Bunlara kemer-beste denir. 2. tarikatta nasib alıp tığ-bent'le beli bağlanan kimse.
on iki burc : T.A. 1. güneşin ayrıldığı on iki kısımdan her biri. 2. mec. on iki imam.
on iki imâm : T. A. Alevî ve Bektaşîlerce din ve dünya işlerini yürütmekte önder sayılan 12 din ulusunun genel adı. On iki imamın ilki Hz. Ali'dir. Ondandır. Onun oğulları Hz.Hasan ve Hz. Hüseyin imam olmuşlardır. Öteki dokuz imam sırasıyla şunlardır: İmam Zeyne'l-âbidin (659-713), İmam Muhammed Bâkır (676-733), İmam Câfer-i Sâdık (695-

765), İmam Musa Kâzım (745-799), İmam Ali Rızâ (765-818), İmam Muhammed Takî (811-835), İmam Ali Nakî (827-868), İmam Hasanü'l-Askerî (852-873), İmam Mehdî (869 - ?).

on iki imâm bendeleri : A.F. on iki imama gönül vermiş kimseler.
oñ- : T. iyileşmek, şifa bulmak, düzelmek.
oñar- : T. ıslah etmek, yoluna koymak, rast getirmek, tamir etmek, düzeltmek, iyileştirmek.
oñulmaz : T. iyileşmez, düzelmez.

Ö

ölmezden öndin öl- : T. ölmeden önce ölmek.
öñ : T. 1. önce, evvel. 2. ileri, üstün, makbul.
öñdil : T. ödül.
öñdin : T. önce, ilk önce, önceden, önden, daha önce.
övinlik : T. övünmelikler
öz : T. 1. nefis, zat, kendisi, benlik. 2. iç, bir şeyin içi.
özge : T. başka, gayrı.

P

pahâ biç- : F. T. kıymet biçmek, (bir şeyin) değerini tespit etmek.
pâk : F. 1. temiz, arık. 2. saf, halis, hilesiz. 3. kutlu, mübarek.
pâk-i münevver : F.A. aydının temizliği, kutluluğu.
papaglan- : T. Papak gibi örtünmek.
pâre : F. 1. parça. 2. sayı, bölük.
pârele- : F. T. parçalamak, bölmek.
pâdişâh : F. hükümdar, kağan.
pây : F. ayak.
pâyân : F. 1. son, nihayet. 2. uç, kenar. 3. tas. sofinin ulaşacağı birlik âlemi.
pây-i mâl : F. pây-mâl, ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
peder : F. baba.
penâh : F. sığınma, sığınılacak yer.
-penah : bir şeyin sığınağı.
penç : F. beş.

pend : F. nasihat, öğüt.
perhiz : F. yasak edilen şeylerden uzak kalma.
peri : F. cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen bir ad.
peri bâz : F. peri ile oynayan.
pervâne : F. geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek.
pes : F. öyleyse, imdi.
peşimân ol- : F. pişman olmak.
peyk : F. 1. haber ve mektup getirip götüren. 2. uydu.
peyk-i felek : ay.
peymân : F. yemin, and.
pinhân : F. gizli.
pîr : F. yaşlı. ihtiyar.
pîr-i bâliğ : F.A. son mertebeyi bulan, olgunlaşmış, erişmiş yaşlı (kimse).
pîr-i nâ-bâliğ : F.A. olgunlaşmamış yaşlı kimse.
pîr ü civân : F. yaşlı ve genç.
piryân : F. kebab.
pîşe : F. 1. sanat, meslek. 2. iş. 3. huy, tabiat, âdet, alışkanlık.
pîşe bul- : F.T. sanat bulmak, iş, meslek edinmek
pişüp piryân ol- : T.F.T. pişip kebab olmak.
pişür- : T. pişirmek.
piyâle : F. kadeh, şarap bardağı.
post : F. 1. tüylü hayvan derisi. 2. mec. makam, mevki, sandal-ye.
postını çoydır- : T. 1. derisini soydurmak, yüzdürmek. 2. mec. makamdan mevkiden uzaklaşmak.
pûl : F. para.
puñar başın bul- : T. bir şeyin kaynağını, gözesini bulmak.
pür-kemâl : F. A. olgunluk dolu.
pür-nûr id- : F.A.T. aydınlatmak.

R

Rabb : A. 1. efendi, sahip. 2. Tanrı.
rahim : A. merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan. Tanrı'nın sıfatlarından.

Rahm edici : A.T. merhamet edici, esirgeyici.
rahmet : A. acıma, esirgeme koruma.
râz : F. sır, gizlenilen şey.
râzdaş : F.T. sırdaş.
rebâb : bir çeşit kemence.
reft : F. gitme, gidiş, ayrılış.
reftâr : F. gidiş, yürüyüş, hareket, salınarak edalı yürüyüş.
reft iste- : F.T. ayrılış istemek, gitmek istemek.
rehber : F. yol gösterici, kılavuz.
reh : F. râh, yol.
remz : A. işaret, gizli ve kapalı bir şekilde söyleme .
renc : 1. ağrı, sızı. 2. zahmet, eziyet, sıkıntı. 3. hışım, öfke, gazab.
revân : F. 1. yürüyen, giden, akan, su gibi akıp giden. 2. ruh, can, nefsi nâtika.
revcân : F. can-rev: yürüyen can.
reyhân : A. fesleğen.
Rızvân : A. cennetin kapıcısı olan büyük melek.
rûh : A. 1. can, nefes. 2. canlılık, his, duygu.
Rûh-ı kuds : A. rûhu'l- kudüs: Temiz ruh, Cebrail.
Rûm Abdâlları : A. Anadolu, Osmanlı Abdalları.
rumuz : A. remizler, işaretler, anlamı gizli olan sözler.
rûşen : F. 1. aydın, parlak. 2. belli, meydanda.
rûşenî : F. aydınlık, açıklık. 2. belli olan. 3. bir tarikatın adı (Halvetiye'nin Rûşenî kolu).
rûz : F. 1. gün. 2. gündüz.
rübâ : F. kapan, kapıcı.
rüşân : bkz. rûşen.

S

saâdet : A. mutluluk. **asr-ı saâdet**, **vakt-i saadet**, **zamân-ı saâdet**: Hz. Muhammedin zamânı.
sâ'at : A. 1. saat, 2. vakit, zaman .
sabr : A. sabır

sācid :A. secde eden, alnını yere koyan.
sad hezārān : A.F. yüz binlerce
sadef : A. sedef, inci kabuğu.
sādīk : A. 1. doğru, gerçek dost. 2. doğru sözlü.
sādīkāne : A. sadık olana yaraşır yolda.
sādir : A. hayrette kalan, şaşan.
sāf : A. temiz, katıksız, karışık olmayan.
safā' : A. 1. saflık berraklık. 2. gönül şenliği, kedersizlik, eğlence.
safā'-ı bātın : A. iç saflığı; ruhun kedersizliği.
sāfi :A. temiz, hâlis, katıksız, karışık olmayan. bkz. **safā'**
sāfil : A. aşığı, alçak.
saf ol- : dizilmek, sıralanmak.
sâfir : A. yola çıkmaya hazır, yolcu..
safir, safire : A. ıslık, ince ve güzel ses.
sağ : sağ, diri.
sağış : T. sayı, adet, miktar, hesap.
sağış günü : mahşer günü, kıyamet günü, hesap günü.
sağ ol- : T. sağ olmak, yaşamak hayatta olmak, diri olmak.
sahāif : A. sahifeler, yapraklar.
sāhib-i tasarruf : A. tasarruf sahibi, Tanrı.
sāhib-zaman : A. İmam Mehdi.
sahr : A. bkz. sahrâ.
sahrâ : A. kır, ova, çöl.
sâ'il : A. 1. sual eden, soran. 2. dilenci. 3. akıcı, akan.
sâ'im : A. oruç tutan, oruçlu.
sākī : A. 1. su veren, su dağıtan. 2. kadeh, içki sunan.
sākī-yi kevser : kevser suyu sunan.
salāt : A. namaz.
salāvāt : A. Hz. Muhammed'e edilen dualar.
sālūs : A. riyakâr, iki yüzlü, münâfik.
sālūsî : A. riyakarlık, iki yüzlülük.
samed : A. pek yüksek, ulu, dâim. Kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı.

san : T. 1. emel, arzu. 2. zan, tahmin, tasavvur.
sanı (sanu) : T. 1. fikir, düşünce, istek, dilek, zan, tasavvur. 2. sır, giz.
sanı san- : T. istemek, dilemek, düşünmek, tasavvur etmek.
Sāni' : A. yapan, meydana getiren, yaratan, Tanrı.
san idin- : T. huy edinmek.
sānihā : A. fikre doğan, akla gelen.
savak : T. salak.
savm : A. oruç.
savt : A. ses, sedâ.
savul- : T. 1. savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek. 2. Dağılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek, yol vermek üzere çekilmek.
say : T. sağ.
saygıl : T. say!
sāyuvān(sayvān) : T. 1. kırma, pervaz, kırım. 2. gölge yapan siper, şemsiye.
sayru : T. sayrı, hasta.
sayruluk : T. hastalık.
saz : T. sarı
sāz : F. müzik çalgı
sazak : T. sazlık, bataklık.
seb' /**seb'a**: A. yedi (sayı).
seb'a-yı seyyâre : A. yedi gezegen.
sebak: ders
sebakdâş : ders arkadaşı, okul arkadaşı.
sebât : A. yerinde durma, kararından vazgeçmeme.
seb'ü'l-meşān/ seb'ü'l-meşāni : A. İnsanın yüzündeki yedi hat.
seccāde : A. üzerinde namaz kılınan küçük kilim, küçük halı.
secde eyle- /secde kıl- : A.T. secde etmek.
secd-i nihān : A. gizli secde.
sedd : A. 1. kapama, tıkama; kapanma, tıkanma, engel olma. 2. perde. 3. sedd, tümsek.
sedr : A. sedir, odanın baş tarafına konulan döşenmiş kerevet, karyola.

sefer : A.1. yolculuk. 2. savaşa gitme. 3. defa, kerre, kez.
segird- : T. koşmak. 2. yürümek. 3. koşturmak. 4. saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek.
segirdim : T. akın, hücum; koşma koşuş.
sehâb : A. 1. bulut, 2. karanlık.
seher : A. tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit.
selâ : A. son.
selsebil : A. 1. tatlı ve hafif su. 2. Cennet'te bir çeşmenin adı.
semâ : A. gök yüzü
semâ' : 1. işitme duyma. 2. tarikat mensuplarının cezbe hâliyle ayakta dönmesi, zikretmesi.
semâvât : A. gökler.
semen : A. semizlik, yağlılık.
senâ : A. övme, övüş, medh ediş.
senet : A. 1. dayanılacak şey. 2. belgit. 3. tapu. 4. kuvvetli delil olabilecek söz.
seng : F. taş.
seph (sebh) : A. yüzme (suda).
ser : F. baş, tepe, uç, başkan. kenar.
serâpâ : F. baştan ayağa kadar, baştanbaşa.
sergerdân : F. 1. başı dönen, sersem, şaşkın. 2. perişan.
sergerdân gez- : perişan, sersem gezmek.
sermest : sarhoş.
serr (serrâ') : sera, genişlik, kolaylık.
serr-i bostân : A. bostan serası.
ser [ü] pâyi : F. dervişin tarikat ile bağını kesmesi.
server : F. baş, ulu. Peygamberlerin başı; Hz. Muhammed.
setyâr (settâr) : örten, Allah.
sevdâ : F. 1. aşk, sevgi. 2. istek, heves, arzu.
sevi (sevü) : T. sevgi.
seyf : A. kılıç.
seyr id- : A.T. yürümek, gezmek, uzaktan bakmak.
seyrân : A. gezinme, bakıp seyretme.

seyyâre : A.1. Güneşin çevresinde dolaşan gezegen. 2. kervân, kabile.
sıdk : A. 1. doğruluk, gerçeklik. 2. iç, yürek temizliği.
sıfat : A. 1. hal, keyfiyet, sûret, şekil varlık.
sıhhat bul- : T. iyileşmek
sın- : T. kırılmak.
Sıra : A. 1. yol, rah, tarik.
sır (sırr) : A. 1. gizli tutlan, kimseye söylenmeyen şey. 2. Allah'ın akıl ermiyen hikmeti.
sırr : bkz. sır
sırr-ı kelâm : A. kelâm sırrı.
sîmurg : otuz kuş, anka kuşu, masal kuşu.
sîn : A. Osmanlı alfabesinin on beşinci harfi olup "ebced" hesabında altmış sayısının karşılığıdır; s sesini verir.
sîne : A. 1. göğüs. 2. yürek
sî vü dü : otuz iki
sihir : A. 1. büyü, büyücülük. 2. büyü kadar tesiri olan şey.
simâ : A. yüz, çehre, beniz.
simâ' : A. çalgı dinleme, çalgılı tören.
sipâre (si-pâre) : F. 1. Kur'ân'ın her bir cüzü. 2. mecmûa, küçük kitap. [30 cüz demektir].
siter (sitr) : A. 1. perde. 2. örtü
siyah : A. 1. kara 2. liste.
siyah-ı Câvidan : Câvidan'ın siyâhu, sayfaları.
sôfi : A. bkz. sûfi.
sorgul : T. sor!
sorı : T. soru.
söylegil : T. söyle!
söyündür- : T. söndürmek.
sözün yüzi : T. sözün açığı
subh : sabah.
sûd : F. fayda, kâr, kazanç.
sûfi : A. 1. tasavvuf ehli. 2. sofu..
sultân : A. pâdişah, hükümdar.
supâra : F. bkz. sî-pâre.
sûr : A. yüksek duvar, kale, hisar.
sûr : A. 1. boynuzdan yapılmış büyük boru. 2. Kıyâmette Hz. İsrâfil'in üfleyeceği boru.

sûret : A. 1. biçim, görünüş, kılık. 2. tarz usul, gidiş.
sûret-i insân : A. insanın görünüşü.
suvar- : T. sulamak, su vermek.
Sübhân : A. Tanrı.
süci : T. şarap.
sücûd : A. secde etme, namazda alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan vaziyet.
sücûd eyle- : secde etmek.
sükker : şeker.
sükûn : A. durma kıvılcımama. 2. Hareketsizlik, durgunluk 3. dinme, kesilme.
sükût : A. susma, söz söylememe.
Süleymân : Hz. Süleyman.
sünbül : A. 1. sünbül. 2. güzellerin saçı.
sünnet : A. 1. iyi ahlâk, iyi tabîat. 2. Hz. Muhammed'in sözleri, işleri ve tasvibleri.
süsen : T. susam.
süvâr[i] : A. atlı, atlı asker; gemi kaptanı.
süzek : T. 1. süzgeç. 2. tepsinin ağzına bağlanan tül bent.

Ş

şâbb-ı emred : henüz sakalı, bıyığı çıkmamış, tüysüz genç.
şâd : sevinçli, memnûn, mesrûr.
şadd-ı Fırat : Fırat nehri. bkz. şatt-ı Fırat.
şâd ol- : sevinçli olmak
Şâh : 1. pâdişah. 2. Hz. Ali.
Şâh İskender : İskender-i Zülkarneyn. Övülen kişiler İskender'e benzetilir.
Şâh-ı kerem : Hz. Ali.
Şâh-ı Merdân : Hz. Ali.
şâhid : A. tânik.
şâkird : F. 1. talebe. 2. çırak, yamak.
şakık : A. 1. yarma, yarılma, çatlama; yırtma, parlaması; kırma. 2. yarık çatlak.
şakık-ı kamer/şakıku'l-kamer : A. ayın Hz. Peygamber tarafından ikiye ayrılması.

şal : F. şal.
şâm : akşam.
şâr : A. şehir.
şaşığ : T. şaşık, şaşkın, yoldan sapmış.
şatt-ı Fırat : Fırat nehri.
şefa'at kıl- : A. birinin suçunun affedilmesi veya dileğinin yerine getirilmesi için aracılık yapmak.
şehîd : A. din veya yüksek bir ülkü uğrunda savaşta ölen kimse.
şehîdân : A. şehitler.
şek : A. şüphe.
şek getir- : A.T. şek getirmek, şüphelenmek.
şeker-pâre : F. çok tatlı bir kayısı çeşidi.
şekl-i insân : A. insan şeklinde.
şem : A. mum, balmumu.
şem'a : A. mumlu fitil, muma batırılmış fitil.
şems : A. güneş
şems-i hatem : A. son güneş.
şems-i sânihâ : A. akla gelen güneş, sevgili.
şerh : A. açıklama.
şerîksiz vâhid : A.T.A. şirksiz, ortaksız bir; Tanrı.
şeş : F. altı.
Şeytân : A. İblis.
şifâ bul- : A. T. hastalıktan kurtulmak, iyileşmek.
şikâr : F. 1. av. 2. ganimet.
şikâr kap- : F.T. 1. av kapmak, avlamak.
şikeste : F. 1. kırılmış, kırık. 2. yenilmiş.
şikeste beste : F. kırık dökük, şöyle böyle
şirin leb : F. şirin, tatlı dudak.
şitâ : A. kış.
şitr : A. 1. anlama. 2. şiir.
şol : T. şu, o.
şûle : A. alev, ateş alevi.
şûle-yi İmân : A. imân alevi.
şümâr : F. hesap, sayı.

T

ta'accüb : A. şaşakalma.

ta^{am} yi- : A.T. yemek, aş yemek.
ta^{at} : A. Tanrı'nını emirlerini yerine getirme, ibâdet.
tâ'ati mensûh ol- : A. T. ibadeti hükümsüz bırakılmak.
ta^{at}-temmet : A. ibadetin sonu .
tabi^{at} : A. tabiat, huy, âdet, mizaç. 2. kâinat.
tabîb : A. hekim, doktor.
tâc : A. 1. hükümdarların başlarına giydikleri değerli başlık. 2. bazı tarikat ehli şeyhlerin giydikleri başlık, terek.
Tâgî : Taki. bkz. on iki imam.
tağ : T. dağ.
tağlar başı : T. dağlar başı, zirve.
tağ üste bağ ol- : dağ üstünde bağ olmak.
Taha vü Yasin : Kur'ân'da bulunan Taha ve Yasin sûreleri.
tahkîk : A. araştırma, inceleme.
tahsîn : A. güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama.
taht : F. 1. hükümdarların oturdu- ğu büyük koltuk. 2. hüküm-darlık makamı.
taht-ı saray : F. saray koltuğu.
tahtu'l-kal'a : A. kalenin yağmalanması.
tahûr : A. çok temiz, temizleyici.
tağ- : T. takmak.
takdîr : A. 1. beğenme, değer biçme, değer verme. 2. kader.
Takî : bkz. on iki imam.
takrîr it - : A.T. 1. yerleştirmek. 2. sağlamlaştırmak. 3. anlatmak. 4. yazılı olarak bildirmek.
taksîr : A. kısaltma. 2. bir işi eksik yapma. 3. kusur etme. 4. suç, günah, kabahat.
takub tolan- : T. takıp dolanmak, ihtiyaçlarını karşılamak.
taqvâ : A. Tanrı'dan korkma, dînin yasaklarına sınıksız uyma.
taqvâ ehli : A. dînin yasak ettiği şeylerden kaçan, yasaklara sınıksız uyan kimse.
tal- : T. dalmak.
taleb eyle- : A.T. istemek.
talğa : T. dalga.

tâlib : A. 1. talep eden, isteyen, istekli. 2. öğrenci.
tâmû : cehennem.
taⁿ : A. sövme, yerme, ayıplama.
tan- : T. danışmak, sormak.
tañ : T. hayret etme, şaşma, şaşırma.
taña gel- : T. hayrete düşmek.
tanarlar : T. hayret ederler, şaşırırlar.
tanbur : A. tambur.
taⁿ eyle- : A.T. sövmek, yemek, ayıplamak.
tanık : t. 1. şahit. 2. delil, hüccet.
taⁿ id- : A.T. bkz. taⁿ eyle-
tañla- : T. 1. hayret etmek, şaşmak, garip bulmak. 2. şaşırtmak.
Tañrı : T. Allah.
tapşır-/tapşur- : T. 1. teslim etmek, emânet etmek. 2. yetiştirmek, ulaştırmak.
târ : F. bir saz çeşidi.
ta^rif it- : A.T. etraflıca anlatmak, bildirmek.
tarîk : A. 1. yol. 2. usûl, yöntem. 3. meslek. 4. araç, sebep.
tarîkat : A. Tanrı'ya ulaşmak arzusuyla tutulan yol; tasavvufî meslek.
taşra : T. dışarı.
tatlu : T. tatlı.
ta^var : davar,koyun sürüsü.
ta^yağ : T. dayanılacak, yaslanılacak şey, mesnet, dayak.
ta^yan- : T. dayanmak, yaslanmak.
ta^zîm : A. 1. büyükleme, ululama , büyük sayma. 2. saygı gösterme, ikram etme.
ta^zîm idüben : A.T. ta^zîm edip.
ta^zîr : A. tekdir etme, azarlama.
te^âli : A. yükselme, ululanma.
teberrâ : A. Hz. Ali'yi sevmeyenleri sevmeyip yüz çevirme.
teberrâ kıl- : A.T. Hz. Ali'yi sevmeyen-lere yüz çevirmek.
teberrî : A. bkz. teberrâ.
tecellâ : A.bkz. tecelli.
tecellî : A. 1. görünme.
tecrib : A. deneme, sınaama.
tedbîr : A. bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol.

- tehir**: erteleme
tef: def.
tefsir-i âyet: A. ayetin tefsiri.
tekebbir: A. kibir gösterme, büyüklük satma.
telbis: A. 1. ayıbını, kusurunu örterek bir şeyi sahtelendirme. 2. sûret-i haktan görünerek hile edip aldatma.
temâşâ: A. 1. bakıp seyretme. 2. gezme.
temennâ: A. 1. dileme, dilek, istek. 2. el ile selâm verme.
temennâ dile-: A. T. dilek dilemek.
ten: F.1. insan vücudunun dış yüzü. 2. gövde, vücut, beden.
tenhâ: F. yalnız, ıssız, boş.
tenzîl: A. 1. indirme, azaltma. 2. Kur'ân-ı Kerim.
terâzi: A. birbirini razı etme, uyuşma.
tercüman: A. tercüman, dilmaç.
terk: A. bırakma, bırakılma.
terk eyle-: A. T. bırakmak.
terk id-: A.T. terk etmek, bırakmak.
terk-i diyâr: A. bkz. terk-i dünya.
terk-i dünyâ: A. dünyadan vazgeçip bir köşeye çekilme.
tesbih: A. Sübhanallah kelimesini söyleyerek Allah'a ta'zim etme.
tesellâ: A. bkz. teselli.
tesellî: A. avutma, avundurma.
teslim-i Hakk ol-: A. kendini Allah'a teslim etmek.
teslîmrâh: A.1. Allah yoluna teslim olmak. 2. tas. kendini Allah'ın kaderine bırakmak.
teşviş: A. karıştırmaya, karmakarışık etme.
tevârih: A. tarihler
tevhid: A. 1. bir kılma, bir etme, birleştirme. 2. bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma. 3. Allah'ın birliğine inanma. 4. Kelime-i, tevhid sözü.
te'vîl: A. sözü çevirme, söze ayrı mana vermeye kalkışma.
Tevrât: A.dört mukaddes kitaptan Hz. Musa'ya ineni.
tenzîl: A. indirim
tıraş: F. 1. tıraş. 2. üstten ve düz olarak yontma. 3. üstten yontan ve yontarak düzelten.
tış: T. dış.
tîr: F. ok
timâr: A. 1. yara bakımı. 2. hayvanı temizleme.
tiryâk: A. 1. panzehir. 2. afyon.
tiryâk-ı ekber: A.büyük tiryâk. bkz. tiryâk.
tiğ: F. kılıç.
tıbra: T. torba.
tıdağ: T. dudak.
tığ-: T. tok.
tığrı: T. doğru.
tığrı söyle-: T. doğru söylemek.
tığruca var-: T. doğruca, dümdüz gitmek.
tığub tölun-: T. doğruya dolanmak, yaşamak.
tıksan: T. doksan.
tıkuz: T. tokuz.
tıol-: T.dolmak.
tıol'ölçer: T. dolu ölçer.
tıoli: T. dolu.
tıolu: T. dolu
tıon: T. don
tıonad-: T. donatmak, giydirmek.
tıonan-: T. donanmak.
tıoy-: T. doymak.
tıoyğar: T. tarla serçesi, çayırkuşu.
tıoyıl-: T. doyurulmak.
tıoyul-: T. bkz.: toyıl.
tıoyur-: T. doyurmak.
tök-: T. öökmek.
tökül-: T. dökülmek.
tön-: T. dönme.
tûb: A. 1. tuğla. 2. kiremit.
tûb ol-: A.T. kiremit gibi pişmek.
tûbâ: A. Cennet'te Sidre'de bulunan ve dalları bütün ceneti gölgeleyen ilâhî ağaç.
tıudağ: T. dudak.
tuc: T. tunç.
tuhfe: T.1. hediye, armağan. 2. yeni çıkma, hoş gider, güzel şey.
tûfân: T. 1. şiddetli yağmur. bkz. Nuh tufânı.
tûkî: tokası, kirpiklerin sivri uçları.

ṭur- : T. durmak.
ṭurağ : T. durak.
ṭurāb eyle : A.T. toprak etmek.
ṭuratur- :T. duradurmak.
ṭûrı : T. duru.
ṭurûk : A. yollar.
turalar : T. duralar.
turfanda yemiş : T. turfanda meyve.
turna : T. turna
ṭurāb : A. toprak.
ṭurāc : sülüngillerden bir çeşit kuş türü.
ṭûş ol- : T. 1. yönelmek. 2. rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak. 3. nail olmak, erişmek.
tuzak : T. 1. kuş veya yaban hayvanlarını yakalamak araç veya düzen. 2. mec. birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen.
ṭûṭı : F. dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş.
ṭûṭû : bkz.: ṭûṭı.
ṭutuben :T. tutarak.
ṭuy- : T. duymak.
ṭuyur- : T. duyurmak.
ṭuz ekmek yi- : tuz ekmek yemek.
ṭuz ur- : T. tuz urmak, tuz atmak, tuzlamak.

U

ʿubûr: A. bir suyun öte yakasına geçme.
uçagel- : T. uçarak gelmek.
uçmak : T. cennet.
uğra- : T. 1. tesadüf etmek, rastlamak. 2. karşılaşip geçmek, uzaklaşmak.
uhı : T. ulu, büyük.
ulu : T. büyük.
um- : T. ummak, beklemek, temenni etmek.
ʿummāne tal- : A.T. ummana dalmak.
ur- : T. vurmak.
ustā : F. sanatkâr, bkz. üstâd.
usûl : A. 1. asıllar, kökler. 2. yol, yöntem.
uş : T. işte.

uyar- : uyandırmak, ikaz etmek.
ʿuzlet : A. bir yana çekilip yalnız yaşama, yalnızlık köşesine çekilme.

Ü

üçler : T. tas. kutup ile imâmeyn denilen iki yardımcısı.
ülker : T. Süreyya veya Pervin denilen yıldız.
ümmet : A. bir peygambere inanıp bağlanan cemaat, taife.
ümmet-i Muhammed : A. Muhammed ümmeti, müslümanlar
ümmü'l-Kitâb : A. Fâtîha Süresi
ün eyle- : T. seslenmek.
ürkütmeğil : T. ürkütme! korkutma!
üstâd : F. 1. usta. 2. bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse.
üzül- : T. yüzülmek.

V

vāhid : A. yalnız, tek.
vaḥy ol- : A.T. bir fikrin veya emrin Tanrı tarafından Cebrâil aracılığıyla bir peygambere bildirilmesi.
vākıf ol- : A.T. (bir şeyden) haberli olmak.
vāris : A. mirasçı, kendine miras düşen.
varmagıl : T. varma!
vasf : A. 1. nitelik, sıfat. 2. bir kimsenin veya şeyin durumunu anlatarak tarif etme. 3. övme.
vasf-ı dil : A. gönül vasfı.
vasf-ı hikâyet : A. hikâye anlatma.
vasf-ı hâl : A. durumun niteliği.
vasl : A. 1. ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme. 2. kavuşma.
vâsl-ı cān : A. canın kavuşması.
vasl-ı rahât : A. rahata kavuşma.
vāv u hâ vü dâl : vahid, bir, tek; Tanrı.
vech: yüz, surat, çehre, üst, satıh
vech-i Hû : Allahın yüzü

velāyet : A. velilik, ermişlik. tas. Tanrı dostluğu.
velāyet-i hazā : A. bu veliler.
velī : A. 1. Allah'ın 99 adından biri. 2. sahip.
velīyullah : Allah'ın velisi.
ves-selām : A. işte o kadar, son söz budur, artık bitti.
Vesuvās : A. Vesvās, Şeytan, Azazil.
vesvese : A. şüphe; kuruntu.
vir- : T. vermek.
vīrān : F.1. yıkık, yıkılmış. 2. kederli, üzgün.
vird : A. belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'an cüzleri, duâları.
viresi : T. veresi, borç olarak.
virüb : T. vererek.
visāl : A. 1. ulaşma, bitişme. 2. sevgiliye kavuşma.
vuslāt : A. bir şeye ulaşma yetişme. 2. kavuşma.

Y

yabanī : F. yabana mensup, ıssız yerde yaşayan; vahşi
yād : F. 1. hatırlatma, anma 2. hatır, gönül.
yād eyle- : F. T. hatırlamak.
yağı : T. el, yabancı, düşman.
yağşi : T. yakışıklı, iyi, güzel.
yakın : T. yakın.
yakīn : A. sağlam bilgi, iyi, kat4i olarak bilme.
Ya-kûb : 1. Hz. Yakub. 2. Hz. Yusuf'un babası.
yalıñ : T. 1. yalçın, sarp. 2. çıplak, açık, kapsız, örtüsüz.
yalıncağ : T. çıplak, üryan, cascavlak.
yam : T. at, menzil atı.
yaman : T. 1. kötülük, fenalık, musibet. 2. fena, kötü, hoş olmayan. 3. şiddetli.
yañ vir- : T. yan çizmek, uzak durmak, arka çevirmek, kaçınmak.
yañni : A. 1. demek, şu demek. 2. sözün kısası, doğrusu, senin anlayacağıın.
yār : F. 1. dost. 2. sevgili. 3. tanıdık.

yārān : F. dostlar.
yarlığa- : T. yarlığamak, suç bağışlamak, mağfiredetmek.
yarlığar : T. bağışlar.
yār-i peygamber : F.A. peygamber dostu.
yaslanuban : T. yaslanarak.
yatur : T. yatar, yatan, yatmakta olan.
yavı kıl- : T. kaybetmek.
yavru-bāz : T.A yavruyla oynayan.
yayan : T. yürüyerek giden, yaya, piyade.
yeci u Hūdā : Tanrı geliyor
yed- : T. yedmek, ulaşmak, çekmek, yedekte götürmek.

yedi āyet : T. A. yedi ayet, Fatiha süresi.
yedi hāl : T.A. yüzdeki yedi nokta.
yedil- : T. yedekte götürülmek, birinin kılavuzluğunda gitmek.
yediler : T. kutup ve uçlerden sonra gelen ve dünyanın manevî idaresinde söz sahibi olan Tanrı erenleridir.

yek : F. birlik, bir oluş.
yeksān : F. 1.düz . 2. bir, beraber.
yeksān ol- : F.T. bir, beraber olmak.
yemiş : T. meyva
yener : T. yenen, mağlup eden, başaran, galip olan.
yet- : T. yetişmek, erişmek, ulaşmak, vasıl olmak. 2. olgunlaşmak.
yetim : A. 1. yalnız, tek. 2. babası veya anası, babası ölmüş (çocuk).
dürr-i yetim : büyük tek inci, mec. Hz. Muhammed.

yevm : A. gün.
yeyiben dad- : T. yiyerek tatmak.
Yezid : A. Muaviye'nin oğlu ve Emevi devletinin ikinci halifesidir. Kerbelâ vak'ası onun zamanında olmuştur. Alevi-Bektâşiler "Yezid" kelimesini bir küfür sözü olarak kullanırlar.

yırağ : T. irak, uzak.
yi- : T. yemek.
yigirmi sekiz : T. yirmi sekiz.
yil : T. rüzgâr.
yimiş : T. yemiş, meyva.
yir : T. yer.

yitür- : T. yitirmek, kaybetmek.
yoğ : T. yok.
yohsul : T. yoksul, fakir.
yol tep- : T.yol aşmak.
yola dur- : T. yola çıkmak.
yoldan sap- : T. yoldan ayrılmak,
yoldan çıkmak.
yorlu : T.
yu-: T. yıkamak.
yud : T.
yuf ol- : T. yazık olmak.
yular : T. hayvanları tutmak için
boyunlarına bağlanan ip.
yumul- : T. yumulmak, kapanmak,
büzülmek.
yükrük: yokuş.
yüz : T. 1. karşı, nezd, yan. 2. cihed,
yön, taraf.
yüz ol- : T. görünür olmak,
görünmek.

Z

zâhid : A. 1. çok, aşırı sofu. 2.
(Alevîlerce) Kızılbaş olmayan.
zâhir : A. görünen, açık, belli,
meydanda. 2. dış yüz, görünüş.
zahmet : A. 1. sıkıntı, eziyet,
rahatsızlık. 2. zor, güç.
zālīm : A. zulmeden, haksızlık eden.
zân : A. sanma, sanı, sezme.
zârb : A. bkz. darb.
zârif : A. zarafetli, güzel, şık. 2. nazik,
ince, yakışıklı, beğenilir tavır ve
edâli.
zât : A. 1. kendi. 2. asıl, öz, cevher. 3.
saygıya değer kimse.
zâtı Kadir : A. Kudret, güç sahibi
kimse. mec. Tanrı.
ôât-ı sıfat : A. sıfatın aslı.
zebân : F. 1. dil, lisan. 2. lehçe.
Zebûr : A. 1. kitap. 2. mektup. 3. Hz.
Dâvud'a nâzil olan mukaddes
kitap.
zehr : F. zehir, ağu.
zelîl : A. hor, hakir, alçak, aşağı
tutulan, aşağılanan.
zerkâ : A. gök gözlü, uğursuz.
zerre : A. pek ufak parça, molekül.

zevâl : A. 1. yerinden ayrılıp gitme. 2.
zâil olma, sona erme. 3. güneşin
başucunda bulunma zamanı.
Zeyne'l-'abâd : İmam Zeynel Abidin.
bkz. on iki imam.
Zeyne'l-âbidîn : bkz. Zeynel 'abâd.
zill-ı hây : gölge
zill-ı penâh : A. F. Sığınılacak yerin
gölgesi.
zî- : A. "Sahip" anlamına kelimelerin
başlarına getirilerek birleşikler
yapar.
zîbâ : F 1. süslü. 2. yakışıklı, güzel.
zıkr : A. anma, anılma.
zıkr id- : A.T. anmak.
zıkr it- : A. T. anmak.
zîñ : F. eyer.
zinde : F. 1.diri, yaşayan, canlı. 2.
dinç, sağlam, güçlü , kuvvetli.
zinde kıl- : F.T. canlı kılmak.
zîñ ol- : F. (binek hayvanlara) eyer
olmak.
zinhâr : F. sakın ! , asla, olmaya,
aman!
zîrâ : F. çünkü, şundan dolayı ki.
ziyân : F. zarar, kayıp, hasar.
ziyân ol- : F. T. kaybolmak.
zuhûr : A. görünme, meydana çıkma,
baş gösterme, türeme.
zulm : A. zulüm, haksızlık, eziyet.
zulmât: A.karanlıklar. bahr-ı zulmât:
Atlantik okyanusu.
zulmet : A. karanlık.
zulüm : A. karanlık.
zühâl : A. Satürn gezegeni.
zühre : A. Çobanyıldızı, Çulpan,
Kervankıran, Venüs
zühretü'l-pâkî : A. temiz, parlak
Çobanyıldızı
zülâl : A. saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı
su. zülâl-i lâl: dudağın tadı.
zülf : F. yüzün iki yanından sarkan saç
lulesi.
zülf-i küfr : A. kara saç lulesi.
Zülfikâr : A. Hz. Muhammed'in Hz.
Ali'ye armağan attığı ucu çatalı
kılıç.
zümre-yi Nâci: A. bkz. Nâci zümresi.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

I. YAZILI KAYNAKLAR

- ABDULLA , Mümin, *Türkçe-Uygurca Lügat*, Pekin, 1989.
- ACLUNİ, Ş. İsmail bin Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzile'l-İlbâs Amma Şifâre fi-Esneti'n-Nas*, Beyrut, 1351.
- AKAR, Metin , *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-Nâmeler*, Ankara, 1987.
- AKSAN, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, (2.Baskı), Ankara, 1995.
- AKSOY, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Atasözleri Sözlüğü*, (4.Baskı), Ankara, 1984.
- [ALTINAY], Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Râfizilik ve Bektaşilik*, İstanbul, 1932.
- ALTINTAŞ, Hayranî , *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, 1986.
- ARISOY, M.Sunullah, *Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara, 1985.
- ARSLAN, Ensar, "Halk Şiirimizde Tarihi Olaylar", [*Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Dergisi*, yıl:1988, nr. 1. (Ayrı Basım).
_____, *Çıldırli Âşık Şenlik/Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, (2.Baskı), Diyarbakır, 1992.
- ARTUN, Erman, "Ozandan Âşığa Halk Şiir Geleneğinin Kültür Kaynakları", *İçel Kültürü*, yıl:9, nr.41, İçel, 1995.
_____, *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymanı*, Adana, 1996.
- ATALAY, Besim, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340 [=1924]
- ATEŞ, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle)", *Türkiyat Mecmuası*, c.7-8, nr. 1, İstanbul, 1942.
- ATEŞ, Süleyman , *Sülemî ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul, 1969.
_____, *İslâm Tasavvufu*, Ankara, 1972.
- AYBET, Nahid, *Füzûli Divanı'nda Maddî Kültür*, Ankara, 1989.
- AYNİ, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, (Sdl. Hüseyin Rahmi YANANLI), İstanbul, 1992.
- AZADOVSKİ, Mark, *Sibirya'dan Bir Masal Anası*, (Çev. Prof.Dr. İlhan BAŞGÖZ), Ankara 1992.
- BABİNGER, F[rantz] -KÖPRÜLÜ, F[uad], *Anadolu'da İslâmiyet*, (Çev. Râgıb HULÜSİ, Yay. Hzl. Mehmet KANAR), İstanbul, 1996.
- Bahâ Sâid, "Anadolu'da Gizli Mâbedler I, II, III, IV, V, VI" , İstanbul, 1919.
_____, "Bektaşiler 1", *Türk Yurdu*, c.5, nr.26, (Şubat), Ankara, 1927.

- Bahâ Sâid, "Bektaşiler 2", *Türk Yurdu*, c.5, nr.27, (Mart), Ankara, 1927.
- BAKIR, Abdulhalik, *Hz. Ali Dönemi*, Ankara, 1991.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, İstanbul 1987.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, c.11, İstanbul, 1942.
- BAYRAKTAR, Mehmet, *İslâm'da Yaratılış Teorisi*, İstanbul, 1987.
- BAŞGÖZ, İlhan, *Karac'oğlan*, (Yeni Bilgilerle 3. Baskı), İstanbul, 1992.
- _____, "Giriş", *Sibirya'dan Bir Masal Anası*, (Bkz. Mark AZADOVSKİ), Ankara, 1992.
- BAUSANİ, A., "Hurûfilik", (Çev.Nezahat ÖZTEKİN), *Tarih İncelemeleri Dergisi VII*, İzmir, 1992.
- BEAUJEAN, Anke Otter, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Bir Kaç Not", *I.Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri (26-27 Nisan 1993, Antalya)*, Ankara, 1996.
- BERKİ, Ali Himmet -KESKİOĞLU, Osman, *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, (11. Baskı), Ankara, 1986.
- BIRGE, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, (Çev. Reha ÇAMUROĞLU), İstanbul, 1991.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, *İslâmiyet'in Kültürel Özellikleri ve İslâmî Kavramlar*, İstanbul, 1989.
- _____, *Türkiye'de Milli Birliği Bozan Ayrılık (Alevi-Sünni Ayrılığı)*, İstanbul, 1991.
- BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul, 1990.
- _____, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi: Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*, İstanbul, 1992.
- _____, *Alevi Kaynakları-1*, İstanbul, 1996.
- BORATAV, Pertev Naili, "Aşık Edebiyatı", (Çev. Bilge KARASU), *Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.9, nr.207, Ankara, Aralık 1968.
- _____, "Halk Şiiri", *Türk Dili /Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.9, nr.207, Ankara, Aralık 1968.
- _____, *Türk Halkbilimi I/100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, (4.Baskı), İstanbul, 1982.
- _____, "Halk Edebiyatında Tür ve Biçim Sorunu Üzerine", *Folklor ve Edebiyat*, 1982-I, İstanbul, 1982.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul, 1990.
- _____, *Semahlar*, (2.Baskı), İstanbul, 1995.
- _____, *Türklerin Dini*, İstanbul, 1995.
- [BÖLÜKBAŞI], Rıza Tevfik, "Usuli Tahkik", *Peyam*, Edebî İlâve, nr. 32, (10 Nisan 1330/23 Nisan) 1914.
- BULUÇ, Sadettin, "Şaman ve Şamanizm", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c.11, İstanbul, 1979.
- CANIM, Rıdvan, *Edirne Şâirleri*, Ankara, 1996.

- CİLİ, Abdülkerim, *İnsan-ı Kâmil*, (Çev. Abdülkadir AKÇİÇEK), İstanbul 1969.
- CUNBUR, Müjgân , "Klâsik Edebiyatımızda Nevruz", *Nevruz*, (Hzl. Sadık TURAL), Ankara, 1995.
- ÇAĞATAY, Neşet -ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara 1965.
- ÇAĞATAY, Neşet , *100 Soruda İslâm Tarihi*, Ankara, 1972.
- ÇAMUROĞLU, Reha, *Tarih, Heteredoksi ve Babailer*, İstanbul, 1990.
- _____, *Sabah Rüzgarı (Enel-Hak Demişti Nesimi)*, İstanbul, 1992.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul, 1971.
- _____, "Kaside", *Türk Dili/Türk Dili Özel Sayısı II, (Divan Şiiri)*, nr.415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986.
- ÇAY, A. Halûk , *Türkler'de Ergenekon Bayramı*, (5.Baskı), Ankara, 1993.
- ÇELEBİOĞLU, Amil , "Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânında Mâniler", *Türk Kültürü*, nr. 270, Ankara, Ekim 1985.
- ÇETİN, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara, 1997.
- DAĞLI, Yahya Muhtar , *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, (1. Kitap) İstanbul, 1935.
- DIERL, Anton Jozef, *Anadolu Aleviliği* , (Çev. Fahrettin YİĞİT), İstanbul, 1991.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1983.
- _____, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili/Türk Dili Özel Sayısı II, (Divan Şiiri)*, nr.415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1986.
- DİZDAROĞLU, Hikmet , *Halk Şiirinde Türler*, Ankara, 1969.
- _____, "Everekli Seyrani'ye Mal Edilen Bir Destan Üzerine", *Türk Folkloru*, nr. 2, (Eylül), Ankara, 1979.
- DRURY, Nevill, *Şamanizim*, (Çev. Erkan ŞİMŞEK), İstanbul, 1996.
- DURBİLMEZ, Bayram, "Sorgunlu Halk Şâiri Sıdkı Baba", *Tuncer Gülensoy Armağanı*, (Hzl. Ahmet BURAN), Kayseri, 1995.
- _____, "Muhyiddin Abdal'ın Tuyug ve Mânileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 7, Kayseri 1996.
- _____, "Türk Kültüründe ve Edebiyatımızda Yenigün/ Nevruz Bayramı", *Üniversite*, c.1, nr.1, (Nisan), Kayseri, 1997.
- _____, "Muhyiddin Abdal'ın Seyrannâmesi Üzerine", *İçel Kültürü*, yıl:10, nr.54, (Kasım), İçel, 1997. [=23. *Karacaoğlan ve Türk Halk Edebiyatı Sempozyumu* (Mut, 15-16 Kasım 1997)'nda sunulan bildiri].
- _____, "Yunus Emre Ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül", *Yunus Emre Sempozyumu (Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 7-8 Mayıs 1998)*.
- DUVARCI, Ayşe, *Türkiye'de Falcılık Geleneği İle Bu Konuda İki Eser*, Ankara 1993.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik*, (3.Baskı), Ankara, 1991.

- EKİZ, Osman Nuri, *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İstanbul, 1984.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1988.
- _____, "Halk Edebiyatımızda Kaynaklar Meselesi ve XVI'ncı Asır Ozanı Karacaoğlan", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, c.1, Ankara, 1988.
- _____, "Adlı'nın Mânileri", *Türk Kültürü*, nr.418, (Şubat), Ankara, 1998.
- ELİADE, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, (Çev.M. AYDIN), Ankara, 1992.
- _____, *İmgeler ve Simgeler*, (Çev. M.A. KILIÇBAY), Ankara, 1992.
- ERASLAN, Kemal, "Yesevi'nin Fakr-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 22, İstanbul, 1977.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1981.
- ERGUN, Sadettin Nüzhet, "Muhittin Abdal ve Eseri", *Halkbilgisi Mecmuası*, İstanbul, 1928.
- _____, *Bektaşî Şâirleri*, İstanbul, 1930.
- _____, *Türk Mûsikisi Antolojisi*, (2 cilt), İstanbul, 1942-1943.
- _____, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri*, İstanbul, 1944.
- _____, *Bektaşî Şâirleri ve Nefesleri, 19uncu Asra Kadar*, c.1-2, (2. Baskı), İstanbul, 1955.
- ERÖZ, Mehmet, "Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Ankara, 1984.
- _____, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, Ankara, 1990.
- _____, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşîlik*, İstanbul 1992.
- ERSEVEN, İlhan Cem, *Aleviler'de Semah*, (2. Baskı), İstanbul, 1990.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İstanbul, 1990.
- _____, *Alevi-Bektaşî Edebiyatı*, İstanbul, 1991.
- FIGLALI, Ethem Rûhi, *İmâmiyye Şiası (Câferiyye Mezhebi)*, Ankara, 1984.
- _____, *Türkiyede Alevilik ve Bektaşîlik*, (3.Baskı), İstanbul, 1994.
- _____, "Alevilik", *Diyanet*, nr.44, (Ağustos), Ankara, 1994.
- _____, "Alevilik Bektaşîlik Üzerine", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- FİLİZOK, Rıza, "Mânilerin Tasnifi Problemi ve Mânilerde Değişmeyen Unsurlar", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, nr. 1, İzmir, 1982.
- FRENKLİGİL, Bahtiyar, *Bektaşî Nefes ve Mersiyeleri*, İstanbul, 1943.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda, Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul, 1952.
- _____, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, 1957.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-Müsâmirin", *Edirne*, (600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı), Ankara, 1965.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Ankara, 1965.
- _____, "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", *Türk Dili/ Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.19, nr.207, (Aralık), Ankara, 1968.
- _____, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul, 1969.
- _____, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul, 1969.
- _____, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyim ve Atasözleri*, İstanbul 1977.
- _____, *Hurûfilik Metinleri Kataloğu*, (2. Baskı), Ankara, 1989.
- _____, *Alevi Bektâşi Nefesleri*, (2.Baskı) , İstanbul, 1992.
- GÖRKEM, İsmail , *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Elâzığ, 1996.
- _____, *Bahâ Sâid Bey- Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Elâzığ, 1997.
- GÖZAYDIN, Nevzat , "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr.445, (Ocak-Haziran), Ankara, 1989.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Türkçe Yer Adları Kılavuzu* , Ankara, 1995.
- GÜLSEVİN, Gürer , *Eski Anadolu Türkçesi'nde Ekler*, Ankara 1997.
- GÜNAY, Ümay, "Folklor Mahsullerinin Tabiatı", *5. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, İstanbul, 1985.
- _____, "Türk Halk Edebiyatında Tenkit Konusunda Düşünceler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c.2, Ankara, 1986.
- _____, "Halk Şiirinde Ayak Konusunda Düşünceler", *Millî Folklor*, yıl:1, nr.8, (Aralık), Ankara, 1990.
- _____, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi* , (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2.Baskı), Ankara, 1992.
- _____, "Ahmed Yesevi'den Hareketele Yazılı Kültürün Sözlü Kültüre Etkisi Konusunda Tespitler", *Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*, (26-27 Eylül 1991), Ankara, 1992.
- _____, "Pir Sultan Abdal Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Turkish Studies/ Türklük Bilgisi Araştırmaları (Hasibe Mazioğlu Armağanı-I)*, c.21, 1997.
- GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ankara, 1997.
- GÜNGÖR, Harun, "Türk Alevi-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri", *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri, 1998.
- GÜREL, Ziya, *Hak Âşıklarından Deyişler*, Ankara, 1980.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal*, Ankara, 1981.
- _____, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Ankara, 1983.

- GÜZEL, Abdurrahman, Abdurrahman, "Bektaşilik ve Bektaşî Şiiri", Hacettepe Üniv.Şükrü Elçin Armağanı, Ankara, 1983.
- _____, *Dilgûşâ*, Ankara, 1987.
- _____, *Kaygusuz Abdal Bibliyografyası*, Ankara, 1987.
- _____, *Kaygusuz Abdal/ Saraynâme*, Ankara, 1989.
- _____, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, nr. 445-450, (Haziran), Ankara, 1989.
- _____, "Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı/ Edebiyat*, c.3, (2. Baskı), Ankara, 1992.
- _____, "Alevilik ve Kimlik Problemi", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- _____, "XIV-XV.Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruzîyeler", *Nevruz*, (Hzl.Sadık TURAL), Ankara, 1995.
- GÜZEL, Abdurrahman-SEFEROĞLU, Ş[ükrü] K[aya], "Türk Milli Kültüründe Babalar", *Erol Güngör'e Armağan*, (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü), Ankara, 1988. (Ayrı Basım)
- Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalat*, (Hzl. Esad COŞAN, Sdl. Hüseyin ÖZBAY), Ankara, 1996.
- Hasan Fehmi, "Otman Baba Velâyetnâmesi", *Türk Yurdu*, c.5, nr.27, (Mart), 1927.
- HASLUCK, Frederic William, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik*, (Çev. Yücel DEMİREL), (2.Baskı), İstanbul, 1995.
- Hayatizâde Mustafa Feyzi Efendi, *Yabancı Bitkilerin Tıpta İlâç Olarak Kullanışları*, c.2., (Hzl. Hadiye TUNCER), Ankara, 1978.
- HAZİNİ, *Cevâhiru'l-Ebrâr Min Emvâ-ı Bihar (Yesevi Menâkıbnâmesi)*, (Hzl. Cihan OKUYUCU), Kayseri, 1995.
- HUCVİRİ, *Keşfü'l-Mahcûb*, (Hzl. Süleyman ULUDAĞ), İstanbul, 1982.
- İNAN, Abdulkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul, 1976.
- _____, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, (4. Baskı), Ankara 1995.
- İPEKTEN, Halûk, *Fuzûlî; Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara, 1973.
- _____, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996.
- İPEKTEN, Halûk- İSEN, Mustafa, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı/Edebiyat*, C.3, (2. Baskı), Ankara, 1992.
- JONG, Frederich De, "Bulgaristandaki Alevî Gruplar İle Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki", *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri (25-26 Nisan 1994, Antalya)*, Ankara, 1996.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, c.2, (6.Baskı), İstanbul, 1985.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980.
- KAM, Ömer Ferit, *Âsâr-ı Edebiyye Tedkikatı Dersleri (Edebî Eserlerin İncelenmesi)*, (Hzl. Ali YILDIRIM), Elâzığ, 1998.
- KARA, Mustafa, *Din, Hayat, San'at Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, (Genişletilmiş 2. Baskı), İstanbul, 1980.
- _____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1985.

- KARADAĞ, Metin , *Türk Halk Şiiri (Tarihçe-Temel Bilgiler-Örnekler)*, (2.Baskı), Balıkesir, 1996.
- KAYA, Doğan, *Sivas'ta Aşıklık Geleneği ve Aşık Ruhsatı*, Sivas, 1994.
- _____, *Sivas'ta Aşıklık Geleneği*, Sivas, 1998.
- KEKLİK, Nihat , *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul, 1982.
- KOCA, Turgut, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Kadar)*, İstanbul, 1990.
- KOCATÜRK, Mahir Vasfi, *Tekke Şiiri Antolojisi*, (2. Baskı), Ankara, 1968.
- KOÇ, Turan, *Din Dili*, Kayseri, 1995.
- KOÇYİĞİT, Talat , *Kur'an ve Hadiste Rü'yet Mes'elesi*, Ankara, 1974.
- KORKMAZ, Ramazan, "Genel Olarak 'İfade' Kavramı Ve Bir Mani Çözümlemesi", *Millî Eğitim*, nr. 89, (Ekim), 1989.
- KORKMAZ, Zeynep, "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türkoloji Dergisi*, c.8, Ankara, 1979.
- KOZ, M. Sabri, "Aşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu", *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1983)*, Eskişehir 1987.
- KÖKNAR, Nejat, *Tarihte, Coğrafyada, Sanatta ve Kültürde Edirne*, Edirne, 1946.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Bektaşîliğin Menşeleri", *Türk Yurdu*, c.2, nr.7-8, Ankara, 1341 [1925].
- _____, "Mısır'da Bektaşîlik", *Türkiyat Mecmuası*, nr. 6, İstanbul, 1939.
- _____, "Abdal", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1. Fasikül), İstanbul, 1935.
- _____, "Abdal Kumral", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1. Fasikül), İstanbul, 1935.
- _____, "Bektaş", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c.2., İstanbul, 1943.
- _____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966.
- _____, "İslâm Sûfi Tarikatlarında Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c.18, Ankara, 1970.
- _____, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Türk Edebiyatı Tarihi*, (3.Baskı), İstanbul, 1981.
- _____, "Tuyug", *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul, 1989.
- KUNOS, Ignác, *Türk Halk Edebiyatı*, (Hızl. Tuncer GÜLENSOY), İstanbul, 1978.
- KURNAZ, Cemâl, *Hayalî Bey Divanı Tahlili*, Ankara, 1987.
- KUŞEYRİ, *Tasavvufun İlkeleri (Risale-yi Kuşeyri)*, (Çev. Tahsin YAZICI), (2 cilt), İstanbul, 1978.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "Türkiye'deki Alevilik Türkler'e Has Bir Aleviliktir", *Türk Yurdu*, c.14, nr. 88, (Aralık), 1994.
- KÜRKCÜOĞLU, Kemal Edib, *Seyyid Nesimi Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul, 1973.

- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ankara, 1949.
- _____, "Halk ve Tasavvufi Halk Edebiyatı", *Türk Dili/ Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c.19, nr.207, (Aralık), Ankara, 1968.
- _____, *Divan Edebiyatı/Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, (4.Baskı), İstanbul, 1984.
- MAKAS, Zeynelabidin, *Türk Milli Kültüründe Nevruz*, İstanbul, 1987.
- MANSUROĞLU, Mecdut, "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 4, nr. 4, İstanbul, 1951.
- MÉLİKOFF, Irène, *Uyur İdik Uyardılar/ Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (Çev. Turan ALPTEKİN), (2. Baskı), İstanbul, 1994.
- MERT, Hamdi, *Ansiklopedik İslâm İlmihâli*, İstanbul, 1986.
- MOYLE, Natalia, "Oral Theory ve Yunus Emre", *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, (Hzl. Hüseyin ÖZBAY-Mustafa TATÇI), Ankara, 1990.
- NECDET, Ahmet, *Tekke Şiiri/ Dini ve Tasavvufi Şiirler Antolojisi*, İstanbul, 1997.
- NOYAN, Bedri , *Bektaşilik Alevilik Nedir*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara, 1987.
- _____, "Bektaşî ve Alevî Konusunda Bir Gezinti", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Kalenderiler ve Bektaşilik", *Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan, İÜ. Edebiyat Fak.*, İstanbul, 1981.
- _____, *Bektaşî Menkabelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983.
- _____, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara 1984. [Gözden Geçirilmiş 2. Baskısı: *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara 1992.]
- _____, *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, (Genişletilmiş 2.Baskı), Ankara, 1990.
- _____, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesîyanik Hareketlerin Bir Tahlil Denemesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (Tebliğler)*, (İstanbul, 21-25 Ağustos 1989), Ankara, 1991.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler (XIV-XVII.Yüzyıllar)*, Ankara, 1992.
- _____, "Bektaşilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (fas. 39), İstanbul, 1992.
- _____, "Türk Folklorunda Rum Abdalları", *IV.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı*, Ankara, 1992.
- _____, "Türkiye'de Aleviliğin Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım Denemesi ve Bazı Düşünceler", *Cem*, yıl: 3, nr. 31, (Aralık), Ankara, 1993.

- OCAK, Ahmet Yaşar, "Bektaşılık Bir Tarikattır Ama Alevilik Güçlü Tasavvufî Yapısına Rağmen Bir Tarikat Değildir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- _____, "Alevilik, Bektaşılık Gerçeği ve Bazı Tezler", *Türkiye Günlüğü*, nr. 31, (Kasım-Aralık) 1994.
- _____, *Babailer İsyanı -Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, (Genişletilmiş 2.Baskı), İstanbul, 1996.
- _____, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İstanbul, 1996.
- OĞUZ, M. Öcal, *Yozgatlı Hüznü*, Ankara, 1988.
- _____, "Âşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme", *Milî Folklor*, c.1, nr. 7, (Eylül), Ankara, 1990.
- _____, "Bakü'de Yayınlanan Bir Kitap ve Âşık Şiirinde Şekil, Tür ve Makam Meselesi", *Milî Folklor*, c.2, nr. 15, (Güz), Ankara, 1992.
- _____, *Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü-Bugünü*, Ankara, 1994.
- _____, "Annemin Atasözleri, Türküsü ve Bir Masalı", *Millî Folklor*, nr. 28, (Kış), Ankara, 1995.
- ONAT, Hasan, "Alevilik Orta Asya Türk Kültürünün Bir Takım Ögelerinin Tarikat Kalıpları İçinde Şekillenmesi İle Ortaya Çıkan Bir Anlayış Biçimidir", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), 1994.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hzl. Cemâl KURNAZ), Ankara 1996.
- _____, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, (Hzl. Cemâl KURNAZ), Ankara, 1996.
- _____, *Türk Şiirlerinin Vezni*, (Hzl. Cemâl KURNAZ), Ankara, 1996.
- ORTAYLI, İlber, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *OTAM*, nr. 6, Ankara, 1995.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Ankara, 1989.
- ÖZ, Baki, *Alevilik Nedir?*, İstanbul, 1996.
- ÖZ, Mustafa, "İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Anadolu Aleviliği", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), 1994.
- ÖZCAN, Nuri, "Bektaşî Mûsikîsi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul, 1992.
- ÖZDEMİR, Rifat, "Osmanlı Devletinin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, nr. 5, Ankara, 1994.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dili'nin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, 1995.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Alevilik-Bektaşılık ve Edebiyatı*, İstanbul 1985.
- _____, *Alevilik-Bektaşılık Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi*, (2.Baskı), İstanbul, 1993
- ÖZMEL, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şairleri Antolojisi*, (5 cilt), İstanbul, 1995.

- ÖZTELLİ, Cahit, *Bektaşî Gülleri*, İstanbul, 1973.
 _____, *Pir Sultan'ın Dostları*, İstanbul, 1983.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarih Boyunca Tasavvufî Düşünce*, İstanbul, 1974.
 _____, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri*, İstanbul, 1976.
 _____, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul, 1979.
 _____, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, 1982.
 _____, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, (3. Baskı), İstanbul, 1992.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, 1992.
 _____, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, (2. Baskı), İstanbul, 1992.
 _____, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, (3. Baskı), İstanbul, 1993.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Genişletilmiş 3. Baskı), Ankara, 1995.
 _____, "Kıyâfât-ı Abdâlan Şerhi", *Şâirlerin Dilinden*, İstanbul, 1996.
- PEHLİVAN, Battal, *Alevî-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*, (2. Baskı), İstanbul, 1994.
- PEKARSKİY, Edourd, *Yakut Dili Sözlüğü*, c.1, İstanbul, 1945.
- PEKOLCAY, Necla, "Halk Edebiyatında, Halka Dönük Mutasavvıflarda ve Gezici Dervişlerde, Mahalli ve An'aneye Bağlı Unsurlar", *Türk Halk Edebiyatı Ve Folklorunda Yeni Görüşler I*, (Hzl. Feyzi HALICI), Ankara, 1985.
 _____, *İslâmî Türk Edebiyatı Metinlerini Tetkik Metodları*, İstanbul, 1986.
- PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1939.
- POPOVIÇ, Alexandre, "Osmanlı Sonrası Dönemde Güney-Doğu Avrupadaki Müslüman Tarikatlar", *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. İbrahim Yarkın'a Armağan)*, yıl: 25, nr.1, Ankara, 1987.
- ROUX, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut KAZANCIGİL), İstanbul, 1994.
- RUBEN, Walter, *Budhizm Tarihi*, (Çev. Abidin İTİL), Ankara, 1947.
- SAKAOĞLU, Saim, "Âşık Edebiyatında Mısra Değişiklikleri ve Seyrani'nin Şiirlerinden Örnekler", *Türk Dili*, c.49, nr.397, (Ocak), Ankara, 1985.
 _____, "Türk Saz Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara, 1992.
- SALCI, Vahit Lütfi, "Halk Saz Şâirleri Hayat ve Eserleri", *6 Ok*, yıl:1, (30 Eylül), 1934.
 _____, "Muhyiddin Abdâl'in Basılmamış Bir Kaç Nefesi", *Halk Bilgisi Haberleri*, yıl: 4, nr. 44, 1935.
 _____, "Kızılbaş Şâirleri II", *Halk Bilgisi Haberleri*, yıl: 9, nr.103, (Mayıs) 1940.
 _____, *Gizli Türk Dini Oyunları*, İstanbul, 1941.

- SALCI, Vahit Lütfi, "Edirne Halk Şairleri: Muhiddin Abdal", *Damla*, yıl:1, nr.2-10, Edirne, 1942-1943.
- SAMANCIGİL, Kemal, *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul, 1945.
- SARIGÜL, M. Veysi, *Halk Bilgisi Mecmuasındaki Türk Saz Şairleriyle İlgili Makaleler*, (Basılmamış Lisans Tezi), Elâzığ, 1982.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, (Çev. Ender GÜROL), İstanbul, 1982.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, *Nev'i Divânı'nın Tahlili*, Ankara, 1990.
- _____, "Bektaşiler 3", *Türk Yurdu*, c.5, nr.28, (Nisan 1927).
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Mitoloji: Metinler-Tahliller*, Kayseri, 1995.
- SEZGİN, Abdülkadir, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, (3. Baskı), İstanbul, 1991.
- _____, "Alevilik Bektaşilik Üzerine Münakaşalar", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- SÖZENGİL, Tarık Mümtaz, *Tarih Boyunca Alevilik*, İstanbul, 1991.
- SUNAR, Cavit, *Melâmilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1975.
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara, 1976.
- ŞAHİN, Filiz, "Hacı Bektaş Veli ve Bektaşiliğin Mahiyeti", *Diyanet İlmî Dergi*, (Nisan-Mayıs-Haziran), c.30, nr. 2, Ankara, 1994.
- ŞAKİR, Ziya, *Bektaş Nefesleri*, byy., bty.
- _____, *Mezhepler Tarihi: Şiilik- Sünnilik- Bektaşilik- Alevilik*, İstanbul, bty.
- ŞENER, Cemal, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, İstanbul, 1997.
- TANSÜ Yunus Emre, "XVI. Yüzyılda Türk Dünyasının Siyasî Durumuna Bir Bakış", *Türk Kültürü*, c.35, nr. 414, Ankara, (Eylül), 1997.
- TANYU, Hikmet, *Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul, 1979.
- _____, *Türklerde Taşla İlgili İnançları*, Ankara, 1987.
- TATÇI, Mustafa, "Ledünnî Şiirde Şatahât Problemine Dair Notlar", *Türk Kültürü*, nr. 280, Ankara, 1986.
- _____, *Yunus Emre Divânı/I, İnceleme*, Ankara, 1990.
- TEMREN, Belkıs, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Ankara, 1994.
- TİMURTAŞ, Faruk K., "Türkiye Edebiyatı (XIII-XV. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt Edebiyat*, (2. Baskı), Ankara, 1992.
- _____, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, nr. 18, 1976.
- TDK, *Tarama Sözlüğü*, (8 cilt) Ankara, 1964-1977.
- TURAL, Sadık K., "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler Veya Metoda Dâir Düşünceler", *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ankara, 1993.
- TURAL, Sadık -KILIÇ, Elmas, *Nevruz ve Renkler*, Ankara, 1996.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*, (Dergâh yay.), c.6, İstanbul, 1986.

- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Alevî Bektaşî Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, İstanbul, 1995.
- _____, "Alevî Kimliği", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, nr.98, (Şubat), İstanbul, 1995.
- TÜRKMANİ, Kutbeddin, *Alevilik: Doğuşu, Yayılışı ve Hususiyetleri*, Tokat?, bty.
- UÇMAN, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makâleleri*, Ankara, 1982.
- ULUDAĞ, İslâm *Açısından Mûsiki ve Sema*, İstanbul, 1976.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995.
- UNAN, Fahri, "Türkiye'de Kültür Tarihi Araştırmaları ve Türk Heterodoksi Tarihine Farklı Bir Bakış", *Türkiye Günlüğü*, nr.35, (Temmuz-Ağustos), 1995.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi/Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, (2.Baskı), İstanbul, 1995.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, "Bektaşî Edebiyatı ve Mahsulleri", *Hisar*, nr.20, (Aralık), 1951.
- _____, "Bektaşî Edebiyatının Niteliği ve Nazım Türleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1974.
- _____, "Bektaşî ve Alevî Ayinleri", *Sivas Folkloru*, c.9, nr. 44, (Temmuz), 1976.
- ÜNVER, İsmail, "Mesnevî", *Türk Dili/ Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, yıl: 36, nr. 415-416-417, (Temmuz-Ağustos-Eylül), Ankara, 1986.
- _____, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, c.11, nr.1, Ankara, 1993.
- ÜTÜK, Etem, "Vahit Lütfi Salcı ve 'Trakya Şairleri' ", *Halk Kültürü-1984/1*, İstanbul, 1984.
- VERGİN, Nur, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevilik", *Türkiye Günlüğü*, nr.17, (Kış), 1991.
- YAMAN, Mehmet, *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*, (3. Baskı), İstanbul, 1994.
- YARDIMCI, Mehmet, "Halk Şiirinde Şâirlere Mal Edilişlerin ve Tapşırma Benzerliklerinin Yarattığı Karışıklıklarla Cönklerden Kaynaklanan Yanılgılar", *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*, Malatya, 1993.
- YESEVİ, Ahmed, *Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, (Hzl. Kemal ERASLAN), (2.Baskı), Ankara, 1991.
- YILDIRIM, Ali, *Başlangıcından Günümüze Alevî Bektaşî Deyişleri*, (2.Baskı), Ankara, 1997.
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara, 1976.
- _____, "Türk Folkloru Araştırmalarının Problemleri", *Erdem*, c.1, nr.2, Ankara, 1985.
- _____, "Orta Asya Bozkırlarından Urumeli'ne [Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine]", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.Cilt, Halk Edebiyatı*, Ankara, 1986.

- YILDIRIM, Dursun, "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", *Millî Folklor*, nr.3, (Eylül), Ankara, 1989.
- _____, "Sözlü Gelenek Kültürü", *Millî Folklor*, nr.1, (Ocak-Şubat-Mart), Ankara, 1989.
- _____, "Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler", *Millî Folklor*, c.2, nr.12, (Kış), Ankara, 1991.
- _____, "Türklerin Yılbaşı Özgürlük Günü Bayramı", *Millî Folklor*, c. 5, nr.36, Ankara, 1997.
- YILDIRIM, Neşide, "Bektaşilik", *Türk Yurdu*, c.14, nr.88, (Aralık), Ankara, 1994.
- YÜCE, Kemâl, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Ankara, 1987.

II. SÖZLÜ KAYNAKLAR

- S1: [Şakir Sarp, Hacidânişment doğ., 73 yaşında (1341 doğumlu), İlkokul üçüncü sınıfa kadar okumuş, Çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S2: [Halil İbrahim Can, Hacidânişment doğ., 74 yaşında (1339 doğumlu), ilkokul mezunu, Çiftçi. Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S3: [Kâniye Çöke, Hacidânişment doğ., 67 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S4: [Recep Özdeş, Hacidânişment doğ., 75 yaşında, okur-yazar, çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S5: [Şenol Kurtdere, Hacidânişment doğ., 36 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S6: Mesut Özdeş, 1933, Hacidânişment doğ., okur-yazar, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S7: [Ahmet Dereli, Hacidânişment doğ., 1925 doğumlu, okur-yazar, çiftçi. Drl. tarihi: 7 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S8: İlyas Yalçın, 1955 Vaysal doğ., ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal]
- S9: Sami Akgün, 1941 Vaysal doğ., ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal]
- S10: Cemal Tunç, 1933 Vaysal doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Drl. tarihi: 8 Kasım 1996, Drl. yeri: Vaysal]
- S11: Selim Denkten, 1953 Hacidânişment doğumlu, ilkokul mezunu, köy muhtarı-çiftçi, Drl. tarihi: 9 Kasım 1996, Drl. yeri: Hacidânişment]
- S12: [Ünal Tayfur, 42 yaşında, Yüksek okul mezunu, İlköğretim Okulu Müdürü, Drl. yeri: Edirne/Lalapaşa/ Hacidânişment köyü, Drl. tarihi: 7 Kasım 1996.]

E K L E R

EK I: YAZMA NÜSHA ÖRNEKLERİ

قۇصقۇندۇ بوزىنى باشا بوس سولۇ سوزىنى
 كىرگىنىنى بىك انت بىل نىر قىزى دوست
 كل جىزىب بىك بوسونە سولۇقنى دل كوزى كوزە
 بىرى كىر بولك نىرازو سولۇق بىر جىل رازى
 زانە صفانە نىظىمى بىر سولۇق بىسولۇقنى
 چوزە بىر سولۇق زانە بىر سولۇقنى بىك

وله

من كىرگىنىنى بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 كىرگىنىنى بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 قىزى بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك بىك
 مەن بىر سولۇق بىر سولۇق بىر سولۇق بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 كىرگىنىنى بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 صفانە بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بوزىنى بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 كىرگىنىنى بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر

وله

بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر
 بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر بىر

بسم الله الرحمن الرحيم

برده جلد بگری سوبیلم
 علیهم مؤمنه بر رهبری
 محمد صلی الله علیه و آله و سلم
 علی سوسه قبله شاد اوله
 علی سوز قور توری خدش
 علی اهر کم سوز سوبیلم
 بعهد اهل کرم ظلمت ایچکت
 اصلی بینه اهل تقصاف
 خاقل با تیره او یاری خاقل و باد
 بو علی مدنی و نظیه انان
 عالی مدینه سوبیلم سوبیلم
 اول علیهم اهر علیهم اهر علیهم
 علیهم غیری کس بود آره و

ای دور بر سر خود اوزانه سوزی
 لوح طور کم بوله سید کد سوزی
 سنج در غرسه و نرس فان سوزی
 بری اقلیم دور کوشه لوق و نلم
 بل و صو او و طبر او چار هلم
 علیه نیک اصلی سوبیلم کینه یغین
 عیند بو صفات کم عیند
 سنج در اول کیم برانم سنج و
 آینه کور سنج عیند دونه
 او شیلر کلور اینه جو کار
 کی هیزه بو هیزه اینه که هیزه
 اولاره کیم کمال و شاد و دینم
 بکانه سوزی ایسک اوزوی
 اوز بیلک اوز جانق سوبیلم
 باشعلک دور دور سوزی بود
 وصفی عالم سوبیلم اکیله نه
 نه ده بیم سوزی به عاقله
 سوزا کلبا هم عیند خالدر
 باد کینه بیلور سوزی و خف

واری کور کاله کور قراغت ایله کور
 کل نفعه دونه سوزی با تیره سوزی
 اگر امت ایسک است
 فرود کس اوله ارضی نیست
 کل جواب ایسک سوزی
 کور کیم کیدی بیله بزه
 بدی کور اولور کور رازکی
 کیدر کور خنده غر حقیق
 ذات صفات و فضیله او هر
 بر اکت ایسک سوزی
 هر دور بیله سوزی ارون جیو
 حورده بوسوز اسر جیو

صحت سوزی بیلم
 نه خاقل اوز بی بیلم
 بر قلی قور بار دقلرک
 ایزر کور سوزی بیلم
 حد دینم دیره ک
 جلدی حضان طور اکت
 صفایه ذات اولش
 عقله وصلت اولش
 اوز و قلیلم دلیل
 دلیل ایچکت بکا دلیل
 سوزی بیلم
 اوز کور لوسلطان بابا
 بدی اقلیم دور کوشه
 یوزر کور کور کوشول پای
 سنی سوسه سوزی نه اولور
 شاه سبه بر اسکور قورلک
 ایله در ایچیه دور بولک
 طوقری سوزی دور بر خلیجی

انساند رشمدی بیلم
 بو جهاد رشمدی بیلم
 بولش کوشه و خالوف
 ایما رشمدی بیلم
 موصله او و طونر بیلم
 کاد رشمدی بیلم

EK II: NOTALAR

İNSAN İNSAN DERLER İDİ

Hüseyin Katakotti

Söz: Muhittin Akbulut

İn san in san der ler i di in san ne dir
 şın di bil dim Al lah Al lah in san ne dir
 şın di bil dim Hü

(b)

NİHAVEND

Müsemmen

İn san in san der ler di
 in san ne dir şın di bil dim
 in san ne dir şın di bil dim

1. 105 numaralı şiirin notası

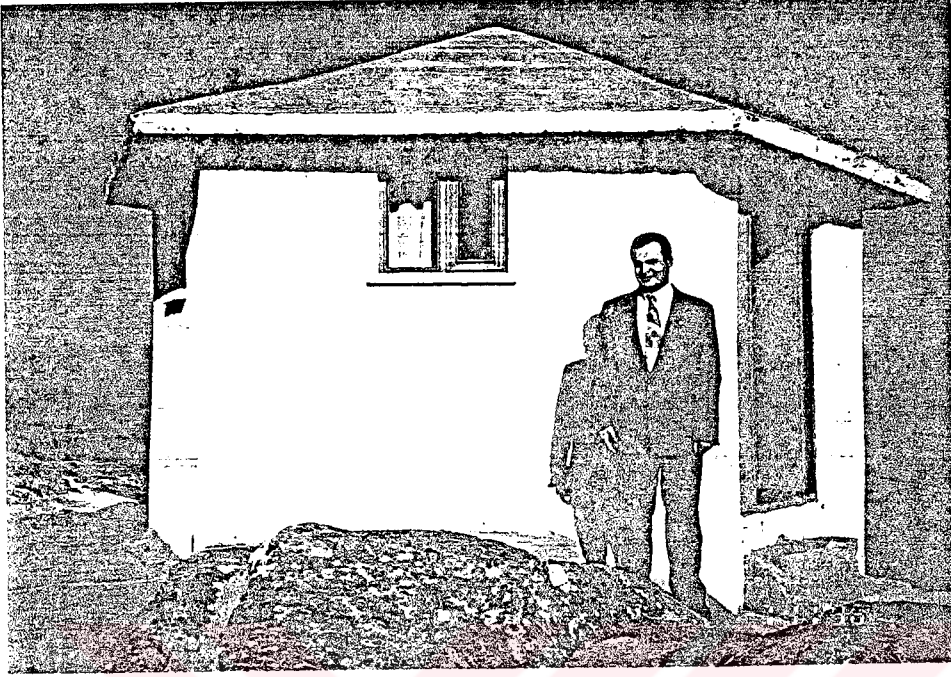
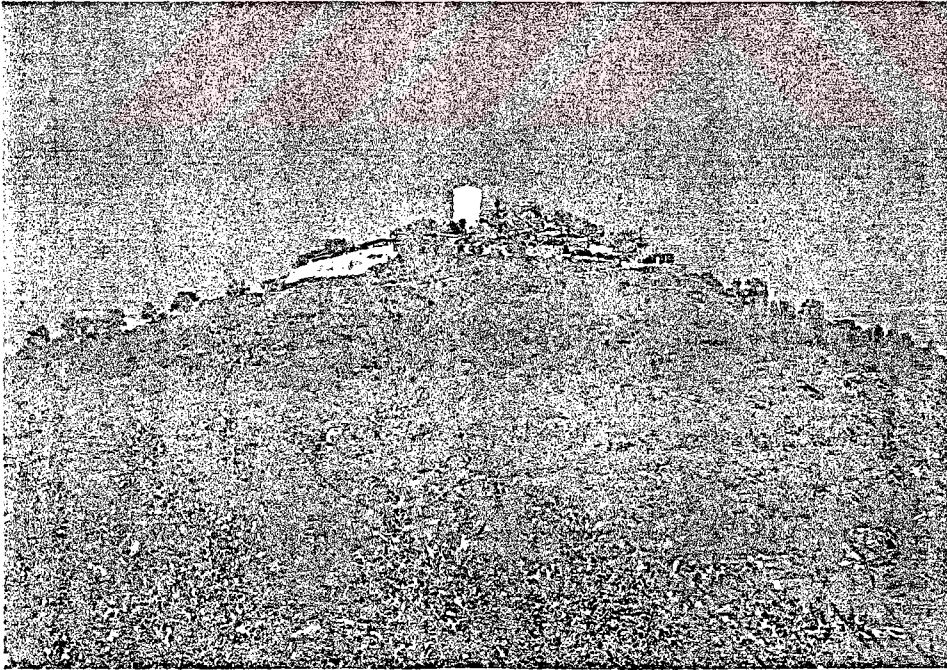
BİZE SERLEŞKER OLMAĞA

Ülk Aksığı

Söz: Muhittin Akbulut

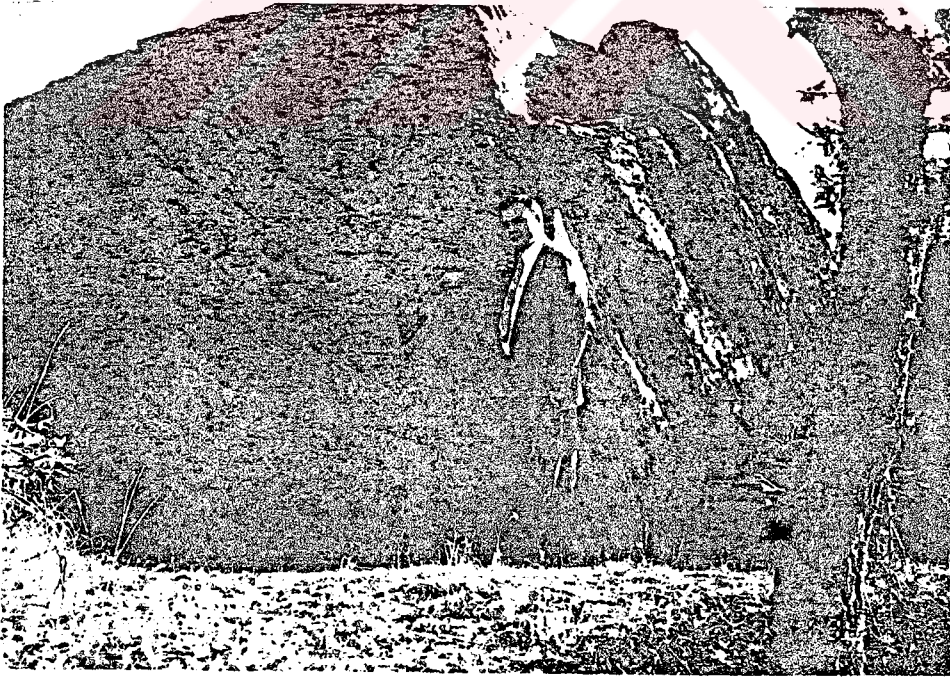
Bi ze ser leş ker ol ma ya
 Sa lu Ke tem A li ge tek
 Mür şü tu reh ber ol ma ya
 A dem Ak ya zı lu ge tek

2. 271 numaralı şiirin notası

EK III: RESİMLER**1. Muhyiddin Abdal'ın ziyâretgâhı****2. "Muhyiddin Abdal Tepesi"nin uzaktan görünümü**

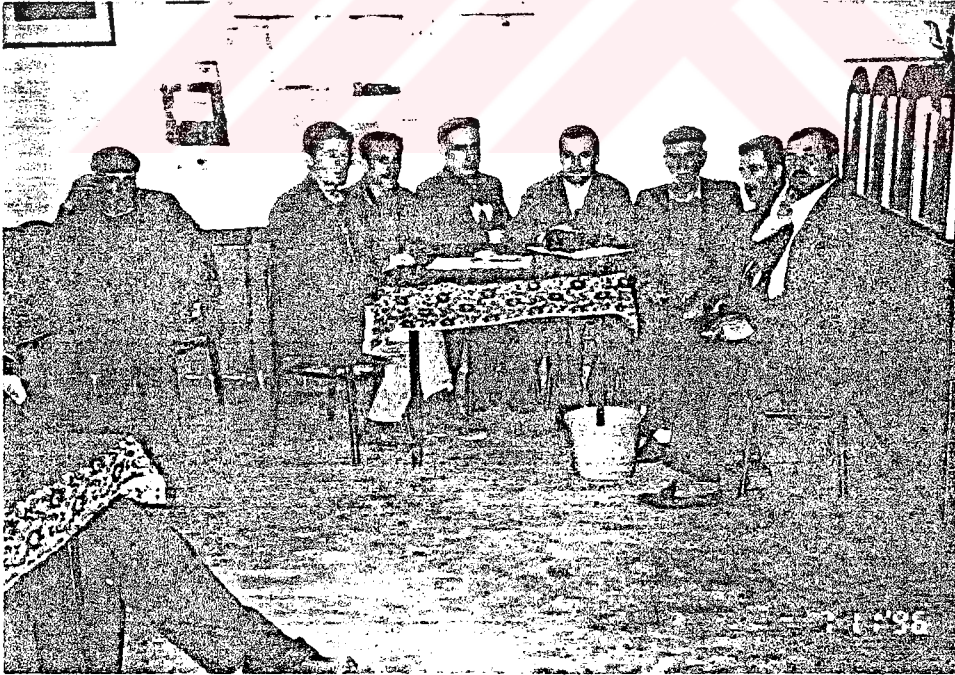
3. Muhyiddin Abdal makâm

4. Yürek Kayası

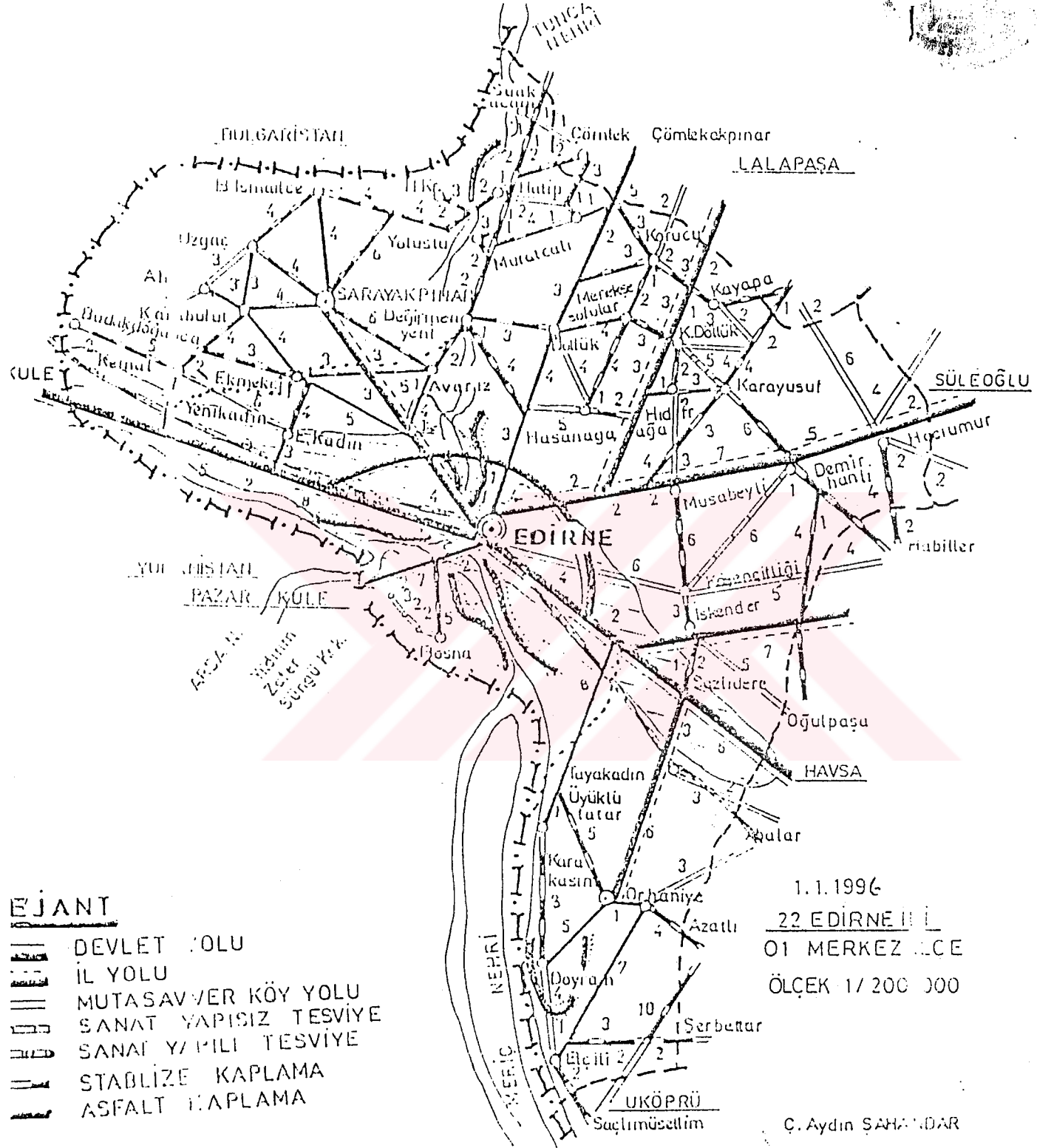

5. Kaynak Kişilerden S2 ve S3 ile çektiğimiz bir resim

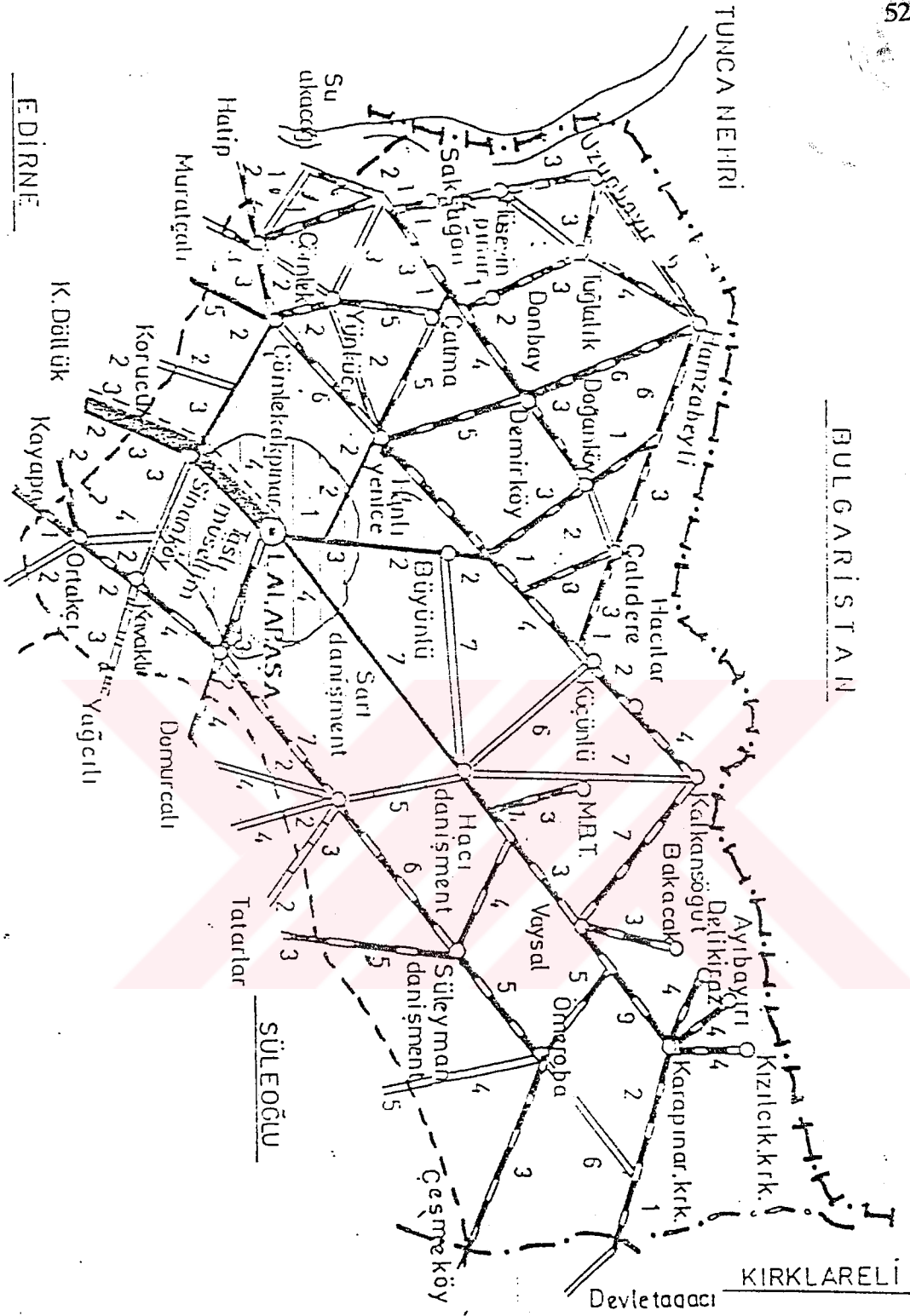

6. Hacıdânişment köyünde bulunan kahvehânedede bazı kaynak kişilerle derleme yaparken

EK IV: HARİTALAR

1. Edirne Haritası

06 LALAPASA İLÇESİ
 ÖLÇEK: 1/ 200.000
 Ç. Aydın ŞAHANDAR

2. Lalapaşa Haritası

EK V: BİLİM ADAMLARININ TEZ KONUSU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ (Mektuplar)

25.4.1996

Bayram Bey Öğlümüz,

Mektubunuzu ve beni heyecanlandıran ve
ağlatan Bayram tebrikinizi aldım. Çok çok
teşekkür ederim.

Doktora konunuz çok baka. Yorum yapıp
kurmaya icap ettiriyor. Şad Erolun N. Ergün'ün
"Bektâsi Sâirleri ve Nefesleri, 1955" kitabına
her halde girdiünüz. Derman'ın bir nüsha-
sının İsmail Süib İfenli'de olduğunu
yazıyor. Merhumun kütüphanesini de ve
Tarih-Coğrafya Fakültesi Satın aldı;
eraya baka bilirsiniz.

Ayrıca Hani, Bektâsi Tarikat'leri
üzerine yazılmış monografi ve anto-
lojilerde bazı metinleri bulacağınızı
tahmin ediyorum.

Mayıs ayı içinde fırsat bulursam
Konyesi'ye geldiğimde bu konuyu
konuşuruz.

Başarı dilekleriyle gözlerinizi zalem
özer, Bayramınızı kutluyorum.

Prof. Dr. Şükrü Elçin
Ş. Elçin

1. Prof. Dr. Şükrü Elçin'in Mektubu

Ahmet Yaşar OCAK
H.Ü. Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
06532 Beytepe/ ANKARA

14. 02. 1996

Sayın Bayram Durbilmez,

Mektubunuzu alalı yaklaşık bir buçuk ay kadar oldu, ama maalesef sömestr sonuna rastlaması sebebiyle bildiğiniz meşguliyetler yüzünden size cevap yazamadım. Bu sömestr benim için çok yorucu ve yoğun geçti. Umarım kusura bakmazsınız.

Önce şunu söyleyeyim ki, ele aldığınız konu çok mühim bir konu. Bildiğiniz gibi Muhyiddin Abdal'ın Bektaşılık ve Alevilik tarihindeki yeri çok önemlidir. Böyle bir konuyu seçmekle isabet etmişsiniz. Bence bu konuda yapılacak şey, önce sağlam bir metin ortaya koymaktır. Bu çok lüzumlu. Ondan sonra da bu metnin sağlam bir analizini gerçekleştirmek gerek. Bence bu konuda tutulması gereken yaklaşım, metnin söylediğini evirip çevirmeden, bir takım tevellere, eğip bükmelere, zorlama yorumlara kaçmadan ortaya koymak lâzım.

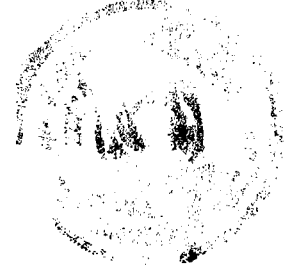
Onun için Alevî-Bektaşî teolojisini, bu teolojiyi anlatmaya yarayan sembolizmi iyi bilmek ve çok dikkatli olmak gerek. Divanın bu açıdan bir muhtevâ analizini yapıp kavramları tesbit etmek, bunların nasıl ve ne anlamda kullanıldığını görebilmek için de bence, meselâ Viranî, Yetimî vb. diğer şairlerle karşılaştırmak yararlı olabilir. Bugüne kadar Türkiye'de bu türden çalışmaların genellikle çok tekdüze ve fazla bir şey ortaya koymayan araştırmalar olarak kaldığını görüyorum. Bundan kurtulmak gerek.

Yapacağınız çalışmanın ayrıntılı bir planını yollayabilerseniz, belki daha somut şeyler söyleme imkânı olabilir. Bu vesileyle selam ve başarı dileklerimi yollar, bayramınızı tebrik ederim.

A. Yaşar OCAK

2. Prof.Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın Mektubu

T.C.
BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

15.5.1996

Sayın Arş. Gör. Bayram Durbilmez,

Mektubunuza bu kadar geç cevap verdiğim için kusura bakmayınız. Tez olarak bugüne kadar üzerinde pek durulmamış Muhyidîn Abdâl ve Divanı'nı seçmeniz isabet olmuş. Şu anda elimde bu konuyla ilgili yeni bir bilgi yok. Çalışmanız ilerledikçe karşınıza çıkacak soru ve sorunlarınıza yardımcı olabilirim.

Çalışmanızda başarılar, kolaylıklar ve iyi günler dilerim.

Prof. Dr. Günay Kut

Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Başkanı

3. Prof.Dr. Günay Kut'un Mektubu

533

Prof. Dr. Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU

P. K. 156 06502 - Bahçelievler / ANKARA
Tel Fak. : 0. 312. 213 11 40 Ev : 0. 312. 483 50 53

16.01.1996

Bayram Bey Kardeşim,

22.12.1995 tarihli mektubunun bugün
aldığım ilk sahnelerine vaktaher vaktasız arız-
fermanın önemi büyüktür. Bu bakımdan mektubun
la sevindim. Fakat elim altında yardımı olabile-
cek bir malzeme bulunmadığı için de üzülüm.
Bu cildizgile salıverseyiz size işiyle bulacağız -
arza nasırsınız.

Sevdiğinizlerle birlikte görüşmelerinizi yap-
malarını isterim.

4. Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkâdiroğlu'nun mektubu

Ö Z G E Ç M İ Ş

Bayram Durbilmez, 1968 yılında, Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Taşpınar köyünde doğdu. İlk ve orta okulu Sorgun'da, liseyi Yozgat'ta okudu. 1987 yılında Erciyes Üniv. Fen-Edebiyat Fak. TDE Bölümü'nü kazandı; 1991 yılında mezun oldu. Aynı yıl, bitirdiği bölümde Araştırma Görevlisi oldu. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde de yüksek lisans yapmaya başladı. 1993 yılında, *Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı-Sanatı ve Eserleri* adlı yüksek lisans tezini savunarak, Türk Halk Edebiyatı Bilim Uzmanı oldu. Aynı yıl, misafir öğretim elemanı olarak, Azerbaycan'a dâvet edildi. 1993-1994 öğretim yılında, Azerbaycan Halk Tasarrufatını İdâre Etme Enstitüsü'nde, Türkiye Türkçesi ve Türk Dünyası Kültürü dersleri verdi. Azerbaycan İlimler Akademisi Folklor Şubesi'ne de "Doktorant" olarak kabul edildi. Türkiye'ye geldiği sırada, Fırat Üniversitesi tarafından açılan imtihana -Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'de Halk Edebiyatı Bilim Dalı kapatıldığı için- girdi; kazandı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora yapmaya başladı. Hâlen, Erciyes Üniv. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. Türk Halk Bilimi [=Türk Halk Edebiyatı] Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Değişik kongre ve sempozyumlara katılarak Türk Kültürü ve Türk Edebiyatı [=Âşık Edebiyatı, Alevî-Bektaşî Edebiyatı, Anonim Edebiyat] konularında bildiriler sunmuştur. Millî Folklor, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Tarih Araştırmaları, Türk Yurdu, Erciyes, İçel Kültürü, Bozok gibi çeşitli dergilerde makâleleri yayımlanmıştır. Azerbaycan İlimler Akademisi Folklor Şubesi'ne bağlı olarak "Kars'ta Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi", Erciyes Üniv. Araştırma Fonu'nun desteği ile de "Kayseri'de Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi", "Kayseri'de Âşık Karşılaşmaları" ve "Azerbaycan'da Folklor Çalışmaları" adlı çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği [=İLESAM] ve Türk Folklor Araştırmaları Kurumu'nun üyesidir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Y.G. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ